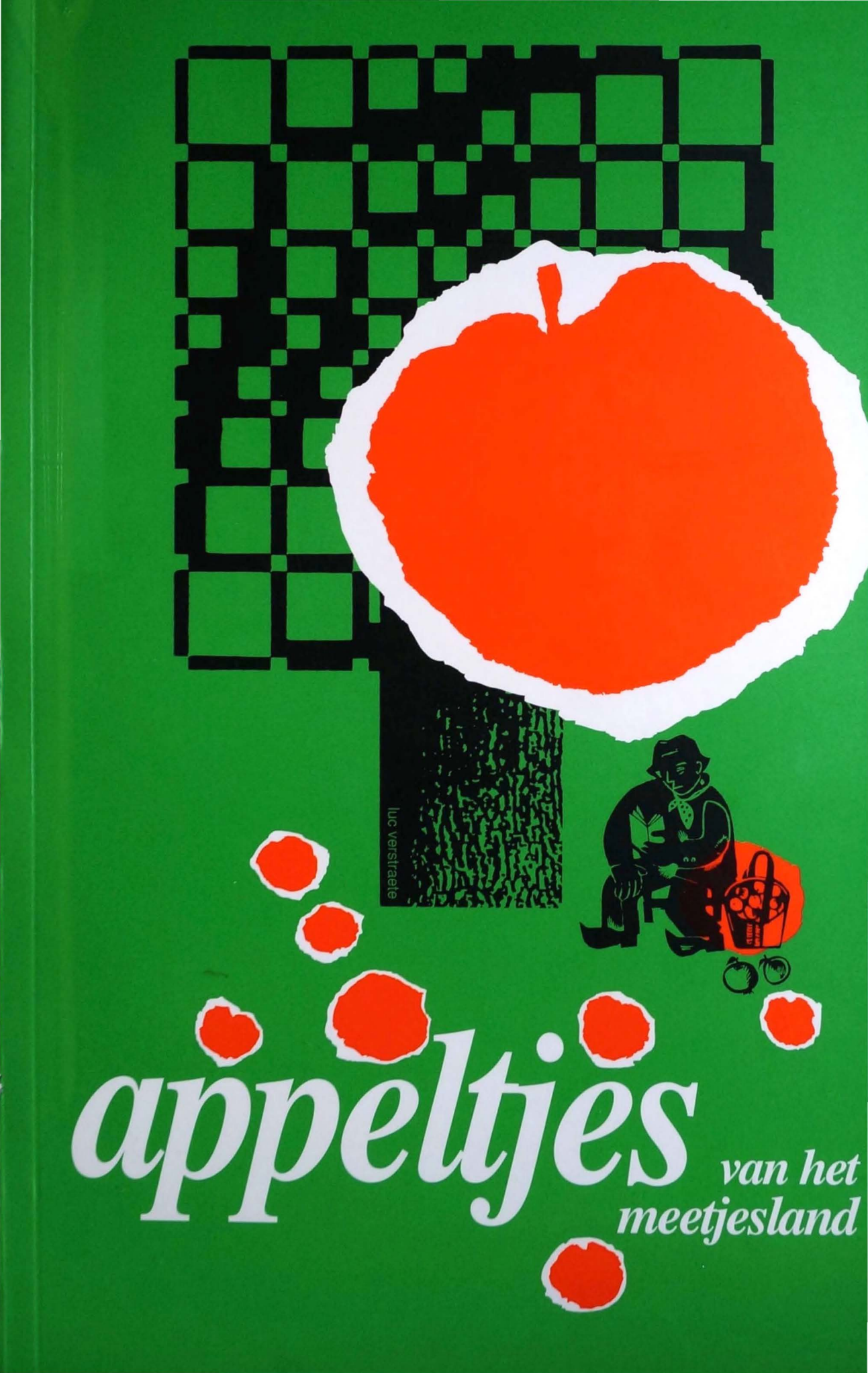

appeltjes van het meetjesland

Uitgegeven met de steun van
- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

PO0143448

Omslagtekening van Luc Verstraete

Provincie
Centrale Bibliotheek

Appeltjes van het Meetjesland

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 56 - 2005

Maldegem
2005

Meer dan catechismusles?

De Lootse koster-onderwijzer Ferdinand Van Hende (1792-1856)

Filip BASTIAEN

Het onderwijs op het Vlaamse platteland kende in de eerste helft van de 19de eeuw een op- en neergaande beweging. Voor de Franse revolutie besteedde de hogere overheid zo goed als geen aandacht aan het onderwijs (op het platteland) en liet ze dit over aan het lokale goeddunken en kerkelijke instellingen[1]. De Franse bezetter had dan weer andere zaken aan zijn hoofd. Kort na de revolutie werd een aantal initiatieven genomen zoals o.a. verplicht en kosteloos onderwijs, die echter vlug weer werden afgeschaft. Er volgden nog andere: het oprichten van een normaalschool in Parijs, oprichting van jury's voor het examineren van kandidaat-onderwijzers enz. De oorlogen en bijgevolg het gebrek aan financiële middelen verhinderden echter de uitvoering, met een achteruitgang van het onderwijs tot gevolg[2]. De rust tijdens het Hollands bewind bood mogelijkheden tot nieuwe initiatieven en deed inderdaad een nieuwe wind in het lager onderwijs waaien. Er trad - doorgaans langzaam - verandering in, maar de Belgische onafhankelijkheid gooide (opnieuw) roet in het schooleten. Het openbaar onderwijs als "*voorwerp van de constante zorg van de regering*", of de centralistische onderwijspolitiek van Willem I, moest wijken voor een absolute vrijheid van onderwijs (vooral voor de Kerk)[3]. De Belgische onderwijswet van 1842 betekende opnieuw een stap in de goede richting, maar verdient niet eens het etiket *opgewarmde kost* in vergelijking met het Hollandse beleid.

Over de onderwijsevolutie in die periode in het Meetjesland is al heel wat bekend[4]. In de recente studies en bijdragen lag de klemtoon op het onderwijs op zich, niet zozeer op de mensen achter die schoolgevels. Kunnen detailstudies, onderwijzers geplaatst in een brede maatschappelijke context, dit lokale beeld nog wat duidelijker vorm geven? Kan dit bijdragen tot meer inzicht? We denken van wel.
Met Ferdinand Van Hende, actief in Lotenhulle van 1816 tot 1856, treffen we iemand die voor de klas stond tijdens drie onderwijsepisodes (de Hollandse tijd, na de Belgische onafhankelijkheid en na de Wet van 1842). Een dergelijke biografie kan de onderwijsziel wat meer bloot leggen, maar we moeten ons ook bewust zijn van de beperkingen van deze *voorbeeldjesgeschiedenis*.

1. FERDINAND VAN HENDE, FAMILIALE TRADITIES EN SOCIALE POSITIE

1.1 EEN OPMERKELIJKE ENTREE

Ferdinand Karel Van Hende is geboren in Ruiselede op 16 december 1792. Hij was een zoon van Hubert Constant (1747-1817) en diens tweede vrouw Anna Maria Catharina Lambert (1766-). Over zijn jeugdjaren is ons niets bekend, maar die heeft hij alvast in Ruiselede doorgebracht, daar zijn ouders daar heel hun leven verbleven. Hij kreeg er vermoedelijk ook een zeker onderwijs, want er was toch een zeker en vrij behoorlijk aanbod, met steeds onderwijzers betaald door de lokale overheid en andere scholen[5]. We horen van Ferdinand voor het eerst in Lotenhulle op 3 februari 1815. Op die dag treedt hij namelijk op als getuige bij een geboorteaangifte. De beroepsvermelding is *orgelist*. In de loop van dat jaar tekent hij nog enkele aktes, steeds als *orgelist* of *organist* in Lotenhulle[6], wat er ook op wijst dat hij aldaar resideerde. Nog in 1815 vinden we dat kerkmeester Joannes Francies Steyaert hem betaalt als organist voor de lampolie in de kerk[7].

De jonge Ferdinand onderhield ook *sociale* contacten in Lotenhulle, want op 19 januari 1816 gaat hij de geboorte van een meisje aangeven en erkent prompt ook de vader ervan te zijn. Het kind is twee dagen eerder geboren uit Juliana Minne, een naaister van 29 jaar. In die periode keek men misschien niet zozeer op van een dergelijk voorval (het aantal onwettige kinderen bedroeg tussen 1811 en 1820 6,7%), maar we vermoeden dat deze geboorte toch wel wat stof deed opwaaien. Ferdinand zelf vervulde als organist een kerkelijke bediening en de moeder van het kind was een dochter van de lokale koster, Jan-Baptist Minne. Dit doet zelfs vermoeden dat Ferdinand Van Hende inwoonde bij de kostersfamilie, wat in Lotenhulle niet ongebruikelijk was (zie verder). De *achterklap* kreeg niet veel kans, want net geteld veertien dagen later, op 1 februari 1816, traden Ferdinand en Juliana in het huwelijk.

1.2 ONDERWIJZERS- EN KOSTERSBLOED

De huwelijksakte van Ferdinand Van Hende en Juliana Minne is een mooie getuige van het *verkeren* in dezelfde maatschappelijke groep. Voor het eerst vinden we voor Ferdinand de vermelding *schoolmeester* in Lotenhulle. Zijn vader, Hubert Constant, was toen kerkbaljuw in Ruiselede, terwijl zijn moeder als spinster bijdroeg in het levensonderhoud van het grote gezin. Jan-Baptist Minne, zijn schoonvader dus, was zoals reeds vermeld koster. Juliana haar moeder, Isabelle Nicasia Van de Voorde, was reeds op 10 januari 1811 overleden. Juliana zelf was toen naaister.

Deze vrij rudimentaire gegevens willen we wat uitdiepen om de sociale positie van deze families en de *tradities* duidelijker te stellen. Daar

dit niet het wezenlijke bestanddeel van dit artikel uitmaakt, beperkten we ons inzake bronnen. Zeker voor het luik Ruiselede hielden we het voornamelijk bij vermeldingen in de registers van de Burgerlijke stand.

Ferdinand Van Hende

We gaan vooreerst in op de aankomst in Lotenhulle van Ferdinand Van Hende, zijn toenmalige activiteiten en de evolutie in de volgende decennia. Zoals hierboven vermeld, dook Ferdinand voor het eerst in Lotenhulle op op 3 februari 1815. In de geboorteakte die hij die dag tekende als getuige, werd hij als orgelist bestempeld. Hij volgde vermoedelijk Joseph Louis Van de Casteele op, die als 22-jarige alvast een aantal akten in die hoedanigheid ondertekende in 1812. De latere schoonbroer van Ferdinand, Jacques Louis Minne, was omstreeks 1808 de organist van Lotenhulle[8]. Bij het overlijden van zijn vader op 27 juli 1817 noteerde de Ruiseleedse ambtenaar van de Burgerlijke stand opnieuw *organist* als beroep van Ferdinand. Zijn eigenlijke latere hoofdactiviteit komt aan bod in deel 2.

Naast zijn kerkelijke bediening als organist, oefende Ferdinand Van Hende heel wat andere taken en *kleine bedieningen* uit in de rand van zijn *eerste job.* We geven een niet-exhaustieve opsomming.

a. Zoals reeds vermeld, ontving hij in 1815 een vergoeding voor de lampolie in de kerk. Hij leverde ook in 1816 en volgende jaren olie voor de nachtlamp. In 1821 noteerden we een bedrag van 10 gulden en 29 cent "*pour servir la lampe*"[9] en aan het einde van dat jaar nog eens 2 pond voor "*oppas der nacht lampe*"[10]. Hij stond dus in voor het voortdurende onderhoud en we kunnen hem dan ook als een soort *kerkbediende* bestempelen. Dit wordt nog duidelijker door de volgende elementen.
b. Ferdinand Van Hende trad duidelijk in de voetsporen van zijn schoonvader Jan-Baptist Minne (zie ook verder). Deze laatste werd doorgaans als koster betiteld. Uit ons beperkt onderzoek is echter niet duidelijk hoelang hij deze functie bekleedde. In een brief van november 1821 spreekt men van de ex-koster Jan-Baptist Minne[11]. In 1817 kreeg hij alvast nog een vergoeding als koster. In een bewijsstuk bij de rekeningen van november 1818 staat echter voor Ferdinand Van Hende voor "*mijn recht koster en orge in dry jaeren achtergestelde fondatiën*" te lezen[12]. Dit zou betekenen dat hij van omstreeks 1816 (zijn huwelijk) de functie van koster uitoefende, ofwel kreeg hij het achterstel enkel als organist. We vonden nadien, vooral in de registers van de Burgerlijke stand, nog talrijke vermeldingen van zijn kosterschap. Doorgaans is er dan geen sprake meer van organist. Zijn kosterschap wordt ook veelal in één adem genoemd met zijn functie als gemeentelijk onderwijzer, alhoewel beide beroepen ook op korte tijdsspanne los van elkaar voorkomen (zelfs bijvoorbeeld in twee opeenvolgende akten BS). Dit doet soms vermoeden, vooral als enkel van het kosterschap sprake is, dat zijn onderwijsrol toen misschien niet zo hoog werd ingeschat. In andere bronnen is de beroepsvermelding vaak veel gerichter

en beperkt men zich tot de functie die dan van toepassing is, zoals bv. kapitein van de Burgerwacht (zie verder).

c. Mogelijks in zijn functie als koster stond Ferdinand ook in voor het "*oppassen en plaetsen der stoelen in de kerk*". Hij deed dit zeker vanaf 1818, mogelijks zelfs vroeger. Vanaf dan ontving hij hiervoor een afzonderlijke vergoeding van ruim drie pond. Deze taak hield in dat hij bijvoorbeeld ook de stoelen liet hervlechten (en de kosten uit eigen zak voorschoot). Ferdinand stond dus in voor het innen van het *staangeld* van de stoelen. Hij moest toezien hoeveel stoelen er gedurende welke periode stonden en onder welke categorie ze vielen. Het staangeld bracht omstreeks 1820-1830 ruim 100 gulden per jaar op. Na de hervorming van 1832 bedroegen de inkomsten 205 à 300 frank. We leren er uit dat in de kerk van Lotenhulle "*het voorregt der banken of gestoelten*" niet bestond, maar dat er stoelen stonden in de bovenkerk (à 3 frank per jaar) en dat de stoelen in de benedenkerk (de "*leege kerk*") al dan niet met kettingen vastlagen (respectievelijk 3 en 2 frank per jaar)[13].

d. In een kerk zijn ook kaarsen nodig. Het lijkt bijna vanzelfsprekend dat de koster instond voor de levering. Hij kon een stapje verder gaan en zelf de waskaarsen produceren. Vanaf 1819 duikt Ferdinand Van Hende op in de patentregisters als waskaarsmaker met een maximaal debiet van 40 gulden per jaar. Hij deed dit zeker tot en met 1840[14]. Hij zorgde zowel voor de witte was voor "*lichtmis keerssen*", de "*paeskeers*" als voor roetkaarsen. Hij verwerkte ook oude was voor de kerk[15].

e. Een taak nauw samenhangend met deze van koster en organist is deze van klokkenist. Tijdens de Hollandse periode, zeker vanaf 1822, genoot Ferdinand Van Hende hiervoor een gemeentelijke vergoeding van 15 gulden. Na de Belgische onafhankelijkheid werd dit 31,74 frank per jaar[16]. Er bestaat toch twijfel of hij die taak voortdurend op zich nam, want omstreeks 1830 is er ook sprake van de vervanging van de klokkenist August Van der Heyden door Karel Verlinde[17].

f. Naast zijn betaalde activiteiten, speelde Ferdinand Van Hende ook zowat de klusjesman van de kerk. Hij schoot regelmatig geld voor voor kleine aankopen of verrichtte kleine, occasionele taken, waarvoor hij al dan niet een graantje meepikte. Een korte bloemlezing:
   - "*over verschot by hem gedaen voor 't afsteeken den ommegang*";
   - om 2 veegborstels te kopen;
   - *verschieten* voor bezems en zeep voor schuren koor en altaren;
   - vegen kerk en schuren koperwerk;
   - leveren communiebrood;
   - *verschotten* glazenmaker;
   - lijmen orgel, herstellen kandelaar;
   - leveren papier, pennen, inkt;
   - leveren wierook;
   - onderhoud *ornamens* en meubilair;
   - bleken van linnen;
   - leveren van "*triangel met parure*" en "*eenen blok dienende tot het inzetten het kruys*"[18].

Heel dit pakket aan (veelal afzonderlijk vergoede) taken stemt goed overeen met de *kosterele* verplichtingen in Aalter aan het einde van de 18de eeuw[19].

Na de Belgische onafhankelijkheid werd er opnieuw een Burgerwacht ingesteld. We vinden Ferdinand Van Hende in de jaren dertig van de 19de eeuw enkele keren terug als *kapitein kwartiermeester* van de Burgerwacht van het kanton Nevele. Hij streek hiervoor een variabele vergoeding op van om en bij de 100 frank[20].

Tot slot willen we ook wat aandacht schenken aan het huishouden van Ferdinand, meer bepaald aan inwonenden en aangehuwden. In 1829 vormde hij een huishouden met zijn schoonvader en een schoonzuster. Er was in het bevolkingsregister geen sprake van kinderen, alhoewel Ferdinand nog een 12-jarige dochter had (zijn twee andere dochters overleden zeer jong en vaak bestond er naamsverwarring tussen de drie; zie bijlage). Was zij ergens op kostschool of gaat het om een fout in het register (wat we meer dan eens vermoedden)? In april 1841 zou deze Maria Ferdinandina huwen met de Aalternaar Benedict Joseph Versele. Beiden kregen als beroepsvermelding "*particulier(e) zonder beroep*", net zoals hun respectievelijke moeders. Dit laatste is nietszeggend, maar Benedict was een zoon van Lodewijk, zelf onderwijzer-koster in Aalter tot aan zijn overlijden in 1836. Hij was op zijn beurt zoon van Benedictus, de stamvader van veel kosters en onderwijzers Versele[21]. Het jonge koppel woonde in bij haar ouders en in het bevolkingsregister van 1847 staat Benedict vermeld als *kerkbediende*. Hij trad hiermee duidelijk in de voetsporen van zijn schoonvader, die we oorspronkelijk ook als het hulpje van diens schoonvader konden bestempelen en die ook inwoonde. Bij de geboorte van zijn kinderen en in andere akten van de Burgerlijke stand waarbij hij als getuige optrad, stond hij ook steevast als kerkbediende genoteerd. Droomde Ferdinand ervan dat zijn schoonzoon op zijn beurt hem zou opvolgen (in al zijn taken en dus de eigen familietraditie ook voortzette in Lotenhulle)? Hijzelf werd stilaan een dagje ouder en kon dus hulp gebruiken, maar het liep anders. Zijn schoonzoon overleed op 31-jarige leeftijd.

Na het overlijden van Benedict Versele op 29 maart 1848 doet Ferdinand Van Hende beroep op nieuwe hulpjes, andere jongelui, om hem bij te staan als kerkbediende. We noteerden achtereenvolgens Adriaan Totté (1849-1850), Jan-Baptist Blancquaert (1849-1851), Philippe Dhoolaege (vanaf 1851) en de Poekenaar Bruno Martens (vanaf 1854)[22]. Deze laatste zou uiteindelijk ook in het Lootse onderwijs terechtkomen.

Dit alles maakte van Ferdinand Van Hende toch niet bepaald een vooraanstaand man in Lotenhulle (zie ook bij zijn schoonvader). Onze vrij beperkte navorsingen in de belastinglijsten leverden niet veel informatie. In 1842 werd hij wel van de lijst van de gemeentelijke kiezers geschrapt, aangezien hij niet voldoende belastingen meer betaalde[23]. Voor 1847 vonden we eveneens dat hij de vastgestelde kiestol niet betaalde en bijgevolg

als gemeentekiezer was geschrapt[24]. Deze toestand stemt volledig overeen met deze van de onderwijzer in Poeke[25].

Jan-Baptist Minne

Jan-Baptist Minne was zoals gezegd koster en ook een tijdlang onderwijzer (zie 2.1). Hij woonde sedert 1783 in Lotenhulle[26] en was geboortig van Dentergem[27]. In 1815 was een zekere 21-jarige Bruno Minne aldaar koster. Zijn zoon Jacques Louis fungeerde in 1808 als organist[28]. De oudere broer van Jan-Baptist, François, was organist in Lotenhulle tot aan zijn overlijden in 1804. Jan-Baptist zijn dochter Theresia huwde met Albert Joseph Cuvelier, aanvankelijk schrijver, later griffier van het vredegerecht. Zij was naaister in 1829 (een beroep waarvan de sociale status toch hoger was dan die van spinster), maar ze naamtekende ook niet bepaald vlot, vergelijkbaar met haar zuster Juliana (zie figuur 1).
Jan-Baptist zelf was gehuwd met Isabella Nicasia Van de Voorde. Zij was een dochter van Augustinus, baljuw van de heerlijkheid *Audegoede* en van het *Dendermondsche* in Lotenhulle[29]. Een andere bron vermeldt hem, en wat logischer lijkt, enkel als baljuw van Oudegoede tussen 1754 en 1771[30].

Over zijn taken als koster vonden we volgende vermeldingen, waarvoor hij afzonderlijke vergoedingen kreeg:

- het bespelen van het orgel in de gefundeerde jaargetijden, bij het jaargetijde ten laste van de armen en tijdens de "*octavie heilig sacrament*";
- het recht bij de begrafenis van armen;
- schuren van koperwerk en het vegen van de kerk;
- het maken van de paaskaars en voor roetkaarsen.

De ontvangsten voor stoelgeld bedroegen begin 19de eeuw ruim drie pond, maar het is niet duidelijk (zelfs onwaarschijnlijk) of dit de vergoeding was die de stoelzetter toekwam: "*Item ontfanghen van alle de persoonen de welcke eenen stoel inde kercke staen hebben synde den nomber van 34 a veertien stuyvers by jaere*". Vijftien jaar later ontving Ferdinand Van Hende een navenant bedrag als vergoeding. De koster kreeg toen wel onkosten betaald "*over syne devoiren in het versetten en cuysschen de stoelen a dry d^nrs ider*"[31]. Hij was daarnaast ook klokluider, waarvoor hj in 1812 30 frank genoot.

In een lijst van alle inwoners tussen 20 en 40 jaar van 1813 staat koster Jan-Baptist Minne niet bij de groep "*pauvre*", maar misschien er net iets boven, beschreven als "*point d'aisance*". In de conscriptielijst van 1808 (met daarin zijn zoon Jacques Louis) is over zijn staat "*ne possede rien*" genoteerd[32]. Daarmee bevindt hij zich op gelijke hoogte met zijn schoonzoon Ferdinand Van Hende. We kunnen ook moeilijk een andere, betere, sociale positie verwachten. Er bestond namelijk een gebruik waarbij bepaalde functionarissen ophalingen van voedingswaren deden, veelal in de vastenperiode. De veldwachter van Lotenhulle deed tijdens de

Figuur 1
GELETTERDHEID FAMILIE VAN HENDE

		relatie	
1	Ferdinand Charles Van Hende koster-onderwijzer		
2	Juliana Minne naaister (1816)	echtgenote	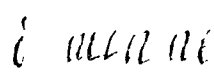
3	Maria Ferdinandina Van Hende particuliere	dochter	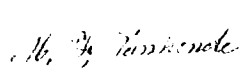
4	Benedict Versele kerkbediende (1841-1848)	schoonzoon	
5	Hubert Van Hende grafmaker-kerkbaljuw	vader	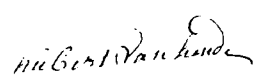
6	Anna Catharina Lambert spinster (1816)	moeder	
7	Sophie Van Hende naaister (1813) spinster (1826)	halfzuster	tekende niet zo goed, maar toch letters aan elkaar geschreven
8	Joanna Van Hende spinster (1815)	halfszuster	tekende tamelijk goed
9	Karel Lodewijk Van Hende kamslager (1826)	broer	tekende vrij goed
10	Pieter Jozef Van Hende winkelier (1856)	broer	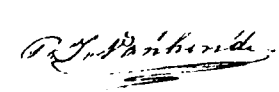
11	Jan-Baptist Minne koster	schoonvader	
12	Theresia Minne particuliere z.b. (1827) naaister (1829)	schoonzuster	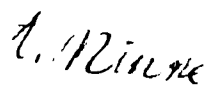
13	Albert Joseph Cuvelier schrijver (1816) griffier vredegerecht	schoonbroer	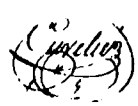

Hollandse periode op vastenavond een ophaling van varkensvlees. Het lokale bestuur deelde mee dat met Pasen "*de desservant en de koster een collecte van eieren doet doen*"[33]. Het doen van ophalingen van geld, schoven graan, eieren en andere waren, was nochtans vanaf 1823 uitdrukkelijk verboden (vooral naar aanleiding van rampen enz.) en er moest streng tegen worden opgetreden, maar het gebruik bleek moeilijk uitroeibaar[34]. Er is natuurlijk een duidelijk verschil tussen het ophalen van vlees en een collecte laten doen van eieren, maar toch. De eieren waren misschien zelfs bestemd als offergave of voor de armen, wat uit de formulering zou kunnen worden afgeleid, maar het Hollandse bestuur zag het vermoedelijk toch wel anders. We staan toch sceptisch tegenover de eerste hypothese, daar een aantal veldwachters in 1849 nog protesteerde tegen het hen beroven van dit voordeel. In hun protestbrief lazen we o.a. dat "*ten tijde van 't voormalig staatsbewind een gebruik bestond die hun voordeelige bronnen opleverden waar in zy tamelyk wel hun bestaen vonden*". Dat gebruik was "*van oudstijd in zwang*" en omvatte ook korenschoven tijdens de oogst. De klagers vervolgden dat deze giften hun geen weelde, maar tenminste het noodzakelijke in hun huishouden brachten. Ze beschouwden ze als een kleine vergoeding voor hun "*magere jaarwedde*"[35]. Was dit anders voor de koster? Wie zijn inkomen dusdanig moest aanvullen, kon niet begoed zijn.

De familie was dus niet begoed, maar had toch een zeker aanzien door haar functies. Dit mag ook blijken uit het feit dat Jan-Baptist Minne in 1804 kerkmeester was (overlijdensakte François Minne 12 floréal XII).

Hubert Constant Van Hende

De vermelding van *kerkbaljuw* in de huwelijksakte van zijn zoon Ferdinand blijkt in die bron een éénmalig feit. Toch vertoefde hij voortdurend in een *kerkelijke* sfeer. In de registers van de Burgerlijke stand sprokkelden we tot aan zijn overlijden op 27 juli 1817 nog vijftien beroepsvermeldingen bijeen. Hij werd slechts éénmaal als kleermaker bestempeld (1801). Bij alle andere gelegenheden was hij grafmaker. Toch was Hubert Van Hende meerdere jaren kerkbaljuw. In 1812 kreeg hij van de kerkontvanger hiervoor 9 gulden vergoeding[36]. Hij kreeg eenzelfde bedrag "*in voldoeninghe van een jaar tasisteren in de prochiediensten deser kercke dit in qualiteyd als kerck balliu*" voor 1813[37]. De taken van grafdelver en kerkbaljuw gingen in Ruiselede in die periode mogelijks samen, want in 1802 werd aldaar Pieter Huys door de gemeenteraad aangesteld in beide functies, "*op voorspraak van de pastoor en de inwoners*"[38]. De familie Van Hende behoorde dus ook helemaal niet tot de betere klasse. Feit is wel dat Hubert behoorlijk met een pen overweg kon om zijn handtekening te plaatsen. Ook zijn tweede echtgenote, Anna Catharina Lambert, tekende voor een vrouw zeker niet slecht. Daaruit mag blijken dat enig onderwijs dit gezin niet vreemd was. Een jongere broer van Ferdinand, Pieter Jozef, zette een bijna even sierlijke handtekening als zijn oudere broer. Als winkelier had hij een pen misschien ook wel meer van doen. Van de dochters Sophie en Joanna weten we dat het

schrijven hen iets moeilijker afging, maar bij hun huwelijk waren ze beiden dan ook reeds 34 jaar, zodat de eigenlijke schooltijd al een flink stuk achter hen lag. Mogelijks was het de tweede echtgenote die meer aandacht schonk aan onderwijs, ofwel kregen jongens in dit gezin ook *traditiegetrouw* meer kansen.

2. FERDINAND VAN HENDE EN HET LOOTSE ONDERWIJS

2.1 SCHOOLMEESTERS IN DE FRANSE TIJD

Onze kennis van het onderwijs tijdens de Franse tijd in Lotenhulle is tot nu uiterst beperkt. In de telling van het jaar IV (1796) staat Pierre Van Maldegem als *schoolmeester* vermeld. Hij was toen 55 jaar en woonde sedert 1762 in Lotenhulle[39]. Hij werd echter dood aangetroffen door verdrinking op 14 ventôse VII. De beroepsvermelding luidde toen *particulier*, wat het houden van een school m.i. niet uitsluit.

De Wet van 11 floréal X bepaalde dat het lager onderwijs zou gegeven worden in de reeds bestaande scholen of in de gemeenten op te richten scholen. Meerdere gemeenten konden, volgens hun bevolkingscijfer en de plaatselijke omstandigheden, hiervoor samenwerken[40]. In het jaar XII (1804) en begin jaar XIII (1805) blijkt Jan-Baptist Minne onderwijzer te zijn. Hij ontvangt 40 frank loon voor de lagere school[41]. In de begroting voor het jaar XIV (1806) is opnieuw sprake van een "*instituteur primaire*". De uitgetrokken som bedraagt 50 frank "*en considération du grand nombre d'enfans indigent que l'instituteur doit apprendre gratuitement*". In 1809 wordt de vergoeding nogmaals verhoogd om dezelfde reden, maar het bedrag is niet vermeld. Het daaropvolgende jaar wordt met dezelfde uitleg het bedrag nog eens met 20 frank opgetrokken[42]. We vernemen echter niet wie de onderwijzer is.

In uitvoering van artikel 13 van titel 5 van het decreet van 17 september 1808 opent het gemeentebestuur een register om de verklaringen van de onderwijzers in te schrijven. Ze moeten slechts op één vraag met ja of nee antwoorden, namelijk "*Etes vous dans l'intention de faire partie de l'université impériale et de contracter les obligations imposées à ses membres?*". Enkel de 38-jarige Amand Van Laere liet zich tegen 31 oktober 1808 in de ja-kolom inschrijven als "*maître d'école flamande*"[43]. We vonden voor hem in de registers van de Burgerlijke stand toch vermeldingen als schoolmeester vanaf 1806.
De *Keizerlijke Universiteit* regelde de inrichting van het openbaar onderwijs. Iedere school of onderwijzer moest over een diploma van deze *universiteit* beschikken tegen 31 januari 1809 om voort les te geven. Onderwijzers van lagere scholen die kinderen leerden lezen en schrijven en hun de grondbeginselen van het rekenen aanleerden, konden het gratis krijgen[44].

Enkele maanden later blijkt dat Amand Van Laere wel degelijk de gemeentelijke onderwijzer is. Hij geniet een indemniteit van 60 frank of de huur voor het gebouw. De leerlingen betalen samen 272,10 frank schoolgeld. In deze staat over het onderwijs spreekt de lokale overheid ook haar waardering uit voor de school: "*Cette établissement est d'une grand utilité pour la commune puisque l'on ij enseigne la jeunesse des deux sexes à apprendre à lire et écrire la langue flamande, ainsi que les premiers principes de l'arithmétique let out à un prix très modique*". Van Laere voldeed dus duidelijk aan de voorwaarden. Het bestuur vervolledigde het formulier met een extra nota dat de houders van private lagere scholen geen vergoeding van de gemeenten ("*par les communes*") ontvingen voor hun logement[45]. Zo vernemen we ook niet of er dergelijke onderwijzers in Lotenhulle waren (maar dit laat het misschien wel uitschijnen).

Dit laatste lijkt eigenaardig en in tegenspraak met het voorgaande door een brief uit 1810. Toen werd Amand Van Laere bestempeld als de onderwijzer van een particuliere school. Hij gaf er Vlaams, schrijven en rekenen. Vijftig jongens en veertig meisjes woonden de lessen bij. Zij betaalden hiervoor 5,44 frank per jaar[46].

Over de kwaliteit van zijn onderwijs en zijn opleiding is ons niets bekend. In het jaar XIII (1805) was hij een tweetal maanden *schrijver* in het gemeentehuis. Kortstondige tewerkstellingen als (helper van de) gemeentesecretaris kwamen wel meer voor. Het geeft alvast aan dat hij een zekere graad van geletterdheid bezat. Dit spreekt ook uit zijn handtekening (zie figuur 2). Een plattelandsonderwijzer die de *stiel* bij een andere had geleerd, was toen niet uitzonderlijk[47] (zie ook verder). Kort erna was hij eens arbeider (net als zijn ouders), dan weer wever (ook bij zijn huwelijk in 1806 met een herbergierster!), om dan ongeveer tien jaar als onderwijzer te fungeren.

Amand Van Laere was vermoedelijk niet de enige die zich met onderwijs in Lotenhulle bezighield. Vanaf 1808 moet ook de niet meer zo jonge Marie De Meyer een beperkt aantal kleine kinderen onderwezen hebben in de christelijke leer (zie verder).

2.2 HOLLANDSE HERVORMINGEN

Algemeen wordt gesteld dat op het ogenblik van de vereniging van Noord en Zuid het lager onderwijs in het zuidelijk landsgedeelte in een erbarmelijke toestand verkeerde. Vooral na de terugtoch van de Fransen werd het onderwijs verwaarloosd. In het Noorden had het onderwijs sedert 1800 een heel andere ontwikkeling doorgemaakt en door de bestaande wetten was het lager onderwijs er goed uitgebouwd. De Noordnederlandse regering hechtte een buitengewone maatschappelijke betekenis aan het onderwijs en de invoering van de schoolwet van 1806 in het Zuiden bleef haar als een ideaal voor ogen. Maar de nieuwe bestuurders begrepen dat ze met veel omzichtigheid en takt moesten te

werk gaan, o.a. omwille van de godsdienst[48]. In Lotenhulle vonden we van deze laatste problematiek geen sporen.

Tot 1817 beperkte de overheid zich tot aanmoedigende maatregelen[49]. In 1816 leefden er nochtans heel wat ideeën inzake de organisatie van het onderwijs. De *onderintendant* Limnander schetste in een brief van 8 april de toestand in het arrondissement Gent. Er was in bijna alle gemeenten een onderwijzer actief. Ze kregen ook bijna allemaal "*un pension quelconque*" als vergoeding voor logement indien er geen schoolgebouw was. De onderintendant (vergelijkbaar met de arrondissementscommissaris) stelde voor om in elke gemeente een onderwijzer te behouden, als de financiële middelen een goede leerkracht toelieten. Hij stelde tevens voor dat kleine gemeenten met 2, 3 of 4 samen een goede onderwijzer in dienst zouden houden "*qui residerait au milieu d'elles*". In zijn overzicht was geen onderwijzersnaam voor Lotenhulle ingevuld. Hij merkte nog het volgende op: "*cette co^{e} avec celle de Poucques pourroit avoir un instituteur indemnisé à frais communs*"[50].

In een antwoord van 22 april 1816 op een vrij omvangrijke enquête lazen we over het (armen-) onderwijs in Lotenhulle het volgende: "*Il n'existe aucune fondation à l'effet de prendre soin de l'éducation morale des enfans pauvres, ni il n'y a aucun fonds spécialement affecté à leur instruction; non plus n'existe 't il aucune ecole consacrée à l'industrie pour les deux sexes. Il existe dans la commune seulement une ecole où l'on enseigne la lecture et l'ecriture; il est annuellement alloué au budget de la commune une somme de 80 francs à titre d'indemnité de logement à l'instituteur, et en consideration de cette indemnité, l'instituteur enseigne gratuitement les enfans pauvres qui veulent frequenter son ecole*"[51]. We vernemen dus dat er slechts één school is, dat de onderwijzer een vergoeding krijgt voor het gebruik van zijn eigen lokaal en dat hij gratis les geeft aan arme kinderen die naar school willen gaan. We hebben er weer het raden naar wie die onderwijzer is. Tussen 1815 en 1817 vonden we maar liefst drie vermeldingen van onderwijzers:

1. Amand Van Laere (zie hoger);
2. Ferdinand Van Hende, sporadische vermeldingen vanaf februari 1816 en
3. Joannes Francies Verplaetse, die op 15 december 1817 als "*scholmeester tot Lootenhulle*" overlijdt. In maart 1814 was hij dagloner[52]. Meer bijzonderheden ontbreken.

Verder zal blijken dat het lokale bestuur soms een loopje nam met de waarheid of het woord *onderwijs* een eigen interpretatie gaf.

In 1817 werd beslist om in elke provincie een *Tijdelijke Jury voor het middelbaar en lager onderwijs* op te richten. Deze jury zou de weg effenen en zo een basis leggen voor de latere invoering van meer dwingende maatregelen. Door het uitblijven van algemene maatregelen, vaardigden de *Gedeputeerde Staten* van Oost-Vlaanderen een provinciale ordonnantie uit, die na enige wijzigingen in een Koninklijk Besluit werd bekrachtigd[53]. In de begeleidende brief aan de gemeentebesturen lezen

we o.a.: "*'T laeger onderwys die aen een ieder zoo noodzakelyk is voor het dagelyks noodwendig en die moet doen ophouden de staet van verlating waer in de geringste klasse is dompelende, word in tegendeel sedert menige jaeren ganschelyk verzuymt*" en "*Maer dees gedeeltmiddel van aenmoediging* [zie hoger] *en was niet vergenoegend om het lager onderwys in ons provincien te doen wederopstaen van zyne vernedering. Het is alhier bykans niet, terwyl het in de noordelyke provincien gekomen is tot den hoogsten graad van vomaektheyd*"[54]. Het sociale element is duidelijk. De ordonnantie betrof de aard en het aantal scholen, de behuizing, de wedde en de plichten van de onderwijzers enz. In Lotenhulle bleef men blijkbaar stoïcijns doof.

De *Tydelyke Jury* werkte één en ander meer uit in de bepalingen van 2 september 1818. Artikel 1 bepaalde dat iedereen die een school wou oprichten, eerst een examen moest afleggen om een "*bewys van bevoegdheid*" te bekomen. Omwille van het bijzonder grote sociale belang dat het lager onderwijs werd toegeschreven, moest de schoolmeester in de eerste plaats een opvoeder zijn. En wat was dan van meer belang dan zijn voorbeeld? De kandidaat-onderwijzer moest om tot het examen te worden toegelaten dan ook "*drie bewys-stukken van deszelfs goed burgerlyk, zedelyk en gods-dienstig gedrag*" voorleggen. Het examen zelf verschilde naargelang de klasse of graad. Het reglement van 1817 had namelijk drie niveaus vastgesteld. Naast "*eene proef van bekwaamheid*" inzake lezen van allerlei gedrukte en geschreven teksten, "*kennissen der scheid- en zin-teekenen en van hun gebruik*", goed schrijven, Vlaamse en Franse orthograph en grammatica, alsook rekenen volgens de gewone en decimale methode en het wettig stelsel van maten, gewichten en geld en voor klasse 1 ook de eerste beginselen van aardrijkskunde en de geschiedenis van het land en de provincie ...[55], volgde een ondervraging over hun "*zedelijk en godsdienstige denkwijze en beginselen*"[56].

In hetzelfde 1818 bepaalde de provinciale overheid dat Lotenhulle met zijn 2.705 inwoners één school moest hebben van de tweede klasse (afhankelijk van het belang en de middelen van de gemeente)[57]. Aan het einde van het jaar stelden de *Gedeputeerde Staten* tevens: "*den tegenwoordigen staet van zaken in elk gemeente moet blyven bestaen tot den oogenblik dat het nieuw orde aldaer voor vast zal ingerigt zyn*"[58].

Na deze laatste richtlijnen begon men (op initiatief van de lokale overheid of particulieren?) in Lotenhulle te bewegen. Ferdinand Van Hende deed namelijk mee aan het examen voor onderwijzer tweede klasse op 17 maart 1819. Tijdens de zitting van de *Tydelyke Jury* van 5 mei daaropvolgend verkreeg hij een voorlopige toelating voor drie jaar[59]. Het staat vrijwel vast dat hij reeds een tijdje actief was om de Lootse jongeren een zeker onderwijs bij te brengen. We verwijzen hiervoor vooreerst naar de vermelding *schoolmeester* in zijn huwelijksakte van 1 februari 1816. Daarenboven komt hij voor in de patentregisters van 1818 als "*maitre de langue flamande*"[60]. De twee volgende jaren is hij opgenomen als *instituteur* en belast in de 7de klasse (zie ook verder). Tot slot deelde

het Lootse bestuur in een overzicht van eind 1820 mee dat hij in 1815 in dienst trad. Uit dit document[61] blijkt dat het bestuur niet verlegen was de zaken iets rooskleuriger voor te stellen dan de werkelijkheid. Pas enkele jaren later vernemen we via een brief van Van Hende zelf wat eraan was voorafgegaan: "*qu'il a exercé le dit état d'instituteur avec autorisation verbale de Monsieur le Bourguemaître de la dite commune depuis le premier fevrier 1815, en remplacement de sieur Amand Van Laere, décédé en la même année*"[62]. Maar zelfs hier moeten we een vraagteken bij plaatsen. Amand Van Laere overleed namelijk niet in (januari) 1815, wel zijn broer. Hijzelf overleed op 8 januari 1816. De eerste vermelding als *schoolmeester* van Van Hende op 1 februari 1816 lijkt dan toch het meest logisch als het begin van zijn onderwijscarrière. Gezien hij daarenboven pas begin 1815 in Lotenhulle opduikt als orgelist, lijkt het weinig waarschijnlijk dat de Burgemeester hem reeds voldoende zou gekend hebben om hem met het onderwijs te belasten. Een schoonheidsfoutje van Van Hende of een leugentje om bestwil? We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat dit niet voor hem pleit. Deze brief leert ons alvast iets over hoe het er in de praktijk aan toe ging met aanstellingen omstreeks 1815 en ook later: de Burgemeester en nadien de hogere overheid voor het algemeen onderwijs en de invloed van de pastoor voor godsdienstonderricht.

De aanleiding voor het vermelde overzicht was een brief van Ferdinand Van Hende gericht aan de *Tydelyke Jury* "*denoncant au jury deux instituteurs et deux institutrices qui y exercent sans titre ni admission legale*". De jury besloot inlichtingen aan de lokale overheid te vragen[63]. Onze officiële onderwijzer beriep zich dus blijkbaar op de reglementerin-

Tabel 1
ONDERWIJSTOESTAND LOTENHULLE 1820

	Onderwijzers	Leeftijd	Aanvangsjaar	Aantal leerlingen J	M	T	maandgeld spellen en lezen	rekenen
1	Ferdinand Van Hende	28	1815	35	16	51	Zomer 22c Winter 30c	Zomer 30c Winter 38c
2	Barbe Van Laere	36	1817	30	12	42	21c	
3	Marie De Meyere	70	1808	6	6	12	21c	
4	Pierre Huyvaert	53	1820	6	-	6	25c	
5	Jan-Baptist Frodure	43	1820	8	8	16	17c	
			Totaal	85	42	127		

gen om zijn concurrenten de baan te doen ruimen. Het antwoord geeft ons voor het eerst zicht op de werkelijke aard van het onderricht, het aantal leerlingen en de personen actief met een zekere opleiding van kinderen.

Het bestuur verstrekte nog bijkomende informatie (in cursief), die we, waar mogelijk, aanvullen met andere gegevens.

1. *Ferdinand Van Hende had volgens het Lootse bestuur in mei 1819 het diploma van onderwijzer 2de klasse behaald.* Dat het om een voorlopige toelating ging, was een kleine vergetelheid? *In de begroting voor 1821 was een vergoeding van 20 gulden voor hem ingeschreven.* We zien trouwens dat hij de enige persoon is die de kinderen eventueel ook leert schrijven. Het verschillend maandgeld voor de zomer en de winter moet verklaard worden door de verwarmingskosten.
2. *Het onderricht van Barbara Van Laere behelsde voor het grootste deel "la doctrine chrétienne".* Het schoolgeld was van dezelfde grootorde als van de *officiële* onderwijzer. Zij trok toch heel wat leerlingen aan (en was misschien daardoor een doorn in het oog van Ferdinand Van Hende?). Uit de beschikbare bronnen is niet duidelijk of ze familie was van de vroegere onderwijzer Amand Van Laere (alvast niet diens dochter). Ze had haar schooltje op de Veldhoek (een eind van het Dorp). Ze was van lage komaf: haar vader was arbeider en haar moeder spinster. Haar broer Francies kon naamtekenen, maar deed dit niet zo best.
3. *De 70-jarige Marie De Meyer gaf enkel aan de kleinsten "la doctrine chrétienne".* Ze deed dit blijkbaar reeds geruimte tijd, zonder dat het bestuur er vroeger melding van maakte, daar de onderwijsfactor verwaarloosbaar was? Het komt wel eigenaardig voor dat deze *juffrouw* in hetzelfde gebouw als Van Hende huisde in 1818 (tenzij die 68-jarige weduwe-spinster een naamgenote van de *onderwijzeres* zou zijn, wat ons niet waarschijnlijk lijkt)[64]. Van Hende ontzag dus blijkbaar ook geen buurvrouw.
4. Pierre Huyvaert was een beginneling die weinig leerlingen wist aan te spreken. Hij valt hoogstwaarschijnlijk (volgens de leeftijdsvermeldingen en de handtekening) te associëren met de vroegere veldwachter van Lotenhulle, die echter in 1808 werd afgezet[65]. Hij kon wel vlot zijn handtekening plaatsen. Als veldwachter werd hij trouwens voordien beschreven als *zeer intelligent*[66]. In zijn aanstellingsakte door het kanton Nevele van 30 germinal IV lezen we trouwens: *"In aendacht neemende dat de persoonen die genoemt worden tot het bedieeden der selve plaetse behoorelijk moeten konnen lezen en schrijven tot het dresseren der processen verbael en anderssints 't gone zij in het onderhouden van hunne fonctien zouden konnen rencontreren"*[67]. Ook met het oog op (her-)benoemingen in het jaar V ging een speciaal samengestelde commissie over tot het *examineren* van de ingeschreven kandidaten gedurende twee dagen[68]. Later was hij o.a. wever en dagloner.
5. Over Jan-Baptist Frodure zijn ons geen bijzonderheden bekend.

Figuur 2
HANDTEKENINGEN LOOTSE ONDERWIJZERS 1796-1856

1 Pierre Van Maldeghem
... - (1799)

2 Jan-Baptist Minne
(1804-1805)

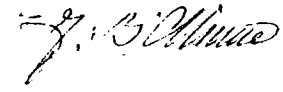

3 Amand Van Laere
1806 – 1816

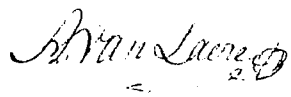

4 Marie De Meyer
1808 - ?

5 Ferdinand Van Hende
1816 (1815) – 1856

6 Joannes Francies Verplaetse
1817

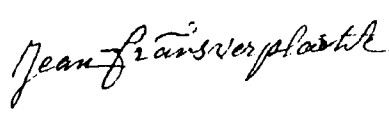

7 Barbe Van Laere
1817 – (1821); 1831 – ...

8 Pierre Huyvaert
1820 – 1823

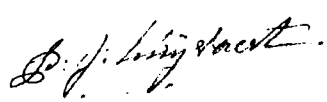

9 Jan-Baptist Frodure
1820 – 1822

10 Jean Van der Heyden
1831 – ca. 1840

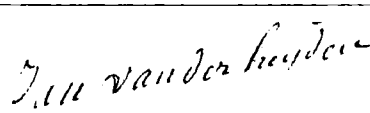

11 Jacques Schoenmaekers
1837 – (voor 1847?)

Het antwoord van de gemeente werd door de jury besproken en hij besloot de sluiting van twee scholen te vragen, gezien de resterende twee enkel catechismusles gaven[69]. De jury vroeg bijgevolg het bestuur Pierre Huyvaert en Jan-Baptist Frodure te verbieden zich met onderwijs in te laten, daar ze zicht nooit in orde stelden met de vigerende wetten en reglementen. Voor de twee *onderwijzeressen* was men veel milder: "*En consequence et pour eviter qu'elles ne fassent du tort dans l'instruction à l'instituteur y établi et légalement admis, nous prions vos N S^ier de vouloir faire enjoindre aux dites dames qu'il leur est defendu de se livrer a aucune espèce d'instruction si non celle de cathéchiser l'enfance avec l'agréation de Monsr le Curé*". De gemelde personen mochten natuurlijk een examen afleggen[70]. Ook de Gouverneur wees de Districtscommissaris er op dat de gemeente de illegale scholen niet mocht gedogen en moest (doen) sluiten[71]. De Burgemeester gaf alle vier de personen zonder titel van aanvaarding het bevel hun instelling te sluiten: "*Ordonneere UE mits deezen van op staenden voet uwe onmagtige leerschool te sluyten, ende verbiede UE wel expresselyk van u tot gemelde onderwysing over te geeven, zoo lang gyE tot dies niet wettig zulde wesen bemagtigd*"[72]. Jan-Baptist Frodure legde zich niet zomaar bij deze gang van zaken neer en wou in maart 1821 examen afleggen. Na onderzoek van de nodige documenten werd hij echter niet toegelaten, daar hij niet de drie noodzakelijke akten (zie hoger) kon voorleggen[73]. En daarmee werd dit incident gesloten.

Stelde het gemeentebestuur sommige zaken iets beter voor dan in praktijk, dan kan ook Ferdinand Van Hende al eens met de vinger worden gewezen. Of verstoorde er iets de onderlinge relatie? In uitvoering van een zendbrief van 28 mei 1821 bezocht de Burgemeester de school van Ferdinand Van Hende en maakte hij hiervan volgend verslag op: "*dat ik aldaer de leerboeken, der schoolkinderen, waer van het getal boven de zesthien niet en beloopt, met aendagt overzien hebbende, bemerkt heb dat de onderwijzing die hy hun geeft zig niet verder uytstrekt dan de leering van de eerste grondbeginselen der vlaemsche spelling ende de christelijke leering ende dat niets van t geen de historie betreft aldaer onderweezen word; aengezien de eenige werken waer in de kinderen zig bezig houden bestaen in den ABC, de Nederduytsche Spelkonst vlaemsche Gendsche gazetten den Catchecismus van Mechelen en de onderwyzing voor de eerste Communie. Ik heb my van elk deezer twee laetste werkskens een exemplair doen ter hand stellen*". Hij stuurde de leermiddelen met het verslag naar de Gouverneur[74]. Gaf dit verslag aanleiding tot een nieuw incident? De onderwijzer richtte zich alvast tot het provinciebestuur dat hij onderwijzer was sinds 1815 (zie hoger) en daarenboven over de nodige autorisatie beschikte sedert mei 1819, maar dat hij tot nu nog niets vanwege de gemeente had ontvangen. Hij vroeg maar liefst 240 frank vergoeding voor logement over de jaren 1819, 1820 en 1821, net zoals zijn voorganger[75]. Het gemeentebestuur reageerde dat de Gemeenteraad voor de vorige jaren geen loon ten zijnen gunste had uitgetrokken op de begroting "*en considération du peu de merite de cet instituteur*". Voor 1821 was er wel 20 gulden gestemd, die aan het einde van het jaar zal worden uitbetaald, zoals het de gewoonte is. Hij kon dus nog niets ontvangen heb-

ben[76]. En daarmee was de kous opnieuw af. Enkele aanvaringen op korte tijd, het lijkt niet echt een goede basis voor verdere samenwerking. Klein detail: in de overlijdensakte van Ferdinandina Van Hende in oktober 1820 stond vader Ferdinand genoteerd als *koster* (gezien de beperktheid van zijn onderwijs?).

Ferdinand Van Hende hield zich nu een paar jaar gedeisd. Gezien zijn voorlopige toelating (2de klasse) in 1822 verstreek legde hij in september opnieuw een examen af voor de 2de klasse[77]. Hij slaagde blijkbaar niet, want hij verkreeg in oktober een akte voor de 3de klasse voor de termijn van één jaar[78]. Het lokale bestuur deelde het bevoegde ministerie ook mee dat er geen geestelijke of particuliere verenigingen waren die onderwijs verstrekten. Er bevond zich slechts één school in de gemeente met één onderwijzer die door een jury was geëxamineerd. Er liepen blijkbaar geen kinderen gratis school en er werden evenmin leerlingen van de *welgestelde klasse* aangenomen[79]. In oktober 1823 legde de onderwijzer de belofte af geen kinderen in zijn school te aanvaarden "*dan die voorzien zyn van het bewijs dat zy de koepokinenting ondergaen ofte natuerlyke kinderziekte ondergaen hebben*". De Burgemeester maakte hiervan melding op zijn aanstellingsakte[80]. En bij Koninklijk Besluit van 23 december 1823 verkreeg hij met ingang op 1 januari 1824 een rijksjaarwedde van 100 gulden en dit voor drie jaar[81]. De reden is ons niet bekend.

In juni 1823 ontvingen de gemeentebesturen een zendbrief met de strafbepalingen voor personen die zonder toelating onderwijs verstrekten[82]. Tot daar niets bijzonders. Maar op 28 februari 1824 werd de *Tydelyke Jury* rapport gedaan dat er in Lotenhulle onderwijs werd gegeven door P. Huyvaert en Barbara Van Laere. Die personen waren de jury niet bekend en bijgevolg moest de wet worden toegepast[83], m.a.w. sluiting van de scholen. De hogere overheid meende het dus met haar politiek. Zat Ferdinand Van Hende hier voor iets tussen? Er zijn geen aanwijzingen, maar het bestuur kon weer op onderzoek togen. Uit het antwoord blijkt dat de lokale overheid er niets van afweet dat een zekere P. Huyvaert "*zig bemoeije met het onderwijs der jonkheijd*". De Burgemeester vervolgt: "*Naer genoomene onderrichtingen ten aenzien van Barbara Van Laere, scheynd het waer dat zy zig nu en dan heeft bezig gehouden met eenige kinderen beneden de zeven jaeren eeniglyk te leeren kennen de letteren ofte den ABC, te spellen en te onderwyzen in den Catchéchismus. Ende voor zoo veel zulkx mogt ongeöorlofd zyn, heb ik haer bevoolen deeze kleijne onderwyzing te staeken en ik heb reden om te gelooven datzy daer aen stiptelyk zal volkoomen*"[84]. Het bestuur sloot kort daarop de tweede school. Het ging om twee oude bekenden. Kuiperijen?

De Nederlandse regering wou de greep op het onderwijs nog versterken en besloot de *Tydelyke Jury's* te vervangen door *Provinciale Commissies van Onderwijs*, in Oost-Vlaanderen vanaf mei 1824. De commissie bezat een ruimere bevoegdheid dan de jury[85]. Reeds op 13 juni 1824 nam de Commissie Ferdinand Van Hende voorlopig aan voor twee

jaar voor het houden van een school van derde klasse[86]. Dit betekende dat hij "*wel ervaren*" was in het lezen, schrijven en rekenen, op de toepassing ervan in het dagelijks leven, kennis had van de beginselen van de Nederduitse taal en een behoorlijk begrip en handeling had van een goede manier van onderwijzen[87].

In het *jaarverslag* 1824-1826 van de Commissie lezen we dat ze districten inrichtte met schoolopzieners en besloot om "*de volstrekt onkundige en overtollige onderwyzers te weren, en slechts de zulken te behouden, die onmisbaar waren, en van welke men mogt verhopen dat zy zich voor hunnen post meer en meer zouden bekwamen*". Veel onderwijzers hadden een voorlopig bewijs van toelating – veelal voor twee jaar – gekregen en fungeerden als wettige onderwijzers. "*Door middel van dezen maatregel kwam eene noodzakelyke zuivering tot stand, en leed het onderwys geen nadeel; terwyl de minkundige onderwyzers die men had moeten behouden tyd hadden om zich te bekwamen...*". De *kundigheid* kon men verwerven via onderwijsgezelschappen en het volgen van normaalcursussen. De Commissie pleitte ook voor een goede bezoldiging (50 of 75 gulden is te weinig; de Wet van 1817 had het over 450 gulden voor een onderwijzer tweede klasse en 300 gulden voor de derde categorie) en voor geschikte lokalen: "*op de meeste plaatsen zyn het niets meer dan schuren of zeer bekrompen vertrekken waar de kinderen op een gepakt zitten of staan tot groot nadeel van hunnen gezondheid*". Er was daarenboven een gebrek aan tafels, borden en ander materiaal. Er was ook nood aan nieuwe leerboeken. Er bestonden trouwens veel vooroordelen tegen de boeken en het klassikaal onderricht, met het gevolg dat weinigen ze gebruikten. Eén lid stelde voor om "*al de vlaamsche gazetten uit de school te weren: alsmede den onderwyzer te verbieden in het gebruik der schoolboeken met den wil der ouders te rade te gaan, vermits daar uit niets dan verwarring ontstaan*"[88]. De Burgemeester ging zo, ten gevolge van een zendbrief van 15 juli 1825, onderzoeken of het werkje van J.J. De Smet *Histoire de la Belgique* niet door Van Hende werd gebruikt. Het bleek niet in zijn school te zijn[89]. Dit invloedrijke werk moest voorzichtig uit het onderwijs worden gebannen, omdat het weinig strookte met de historische kijk van koning Willem I en zijn medewerkers op de roemrijke eenheid der Nederlanden[90].

Een aantal van de opmerkingen klinkt ons bekend in de oren: de lage vergoeding, het gebruik van *gazetten*, de voorlopige toelating... De hogere overheid deed flinke inspanningen en de deelnemers aan de *onderwyskundige lessen* kregen zelfs een vergoeding[91]. We vonden echter niet terug dat Ferdinand Van Hende zich bekwaamde, lid werd van een gezelschap en evenmin dat Lotenhulle op korte tijd werd vernoemd omdat het onderwijs er veel was verbeterd. Integendeel, er zijn een aantal indicaties dat het met onderwijs in Lotenhulle achteruit ging. In de patentregisters voor 1825 stelde het gemeentebestuur voor om Van Hende als onderwijzer slechts in de 13de belastingklasse onder te brengen "*staende de school maer 3 maenden in tjaer gefrequenteerd word*"[92].

Ook de rang van onze onderwijzer zou dalen, maar toch blijkt de volgende jaren het onderwijs op een aantal vlakken uit dit dipje te geraken.

Het provinciaal verslag over het onderwijs in 1826-1827 meldt merkelijke verbeteringen in Aalter en Lotenhulle. Er komen meer en meer nieuwe schoolboeken in gebruik en ook de bezoldiging van de onderwijzers is verbeterd. Dit laatste was o.a. het geval in Lotenhulle. Dit kon zowel door het eigenlijke loon of door prijzengeld[93]. Ook in het verslag over 1827-1828 is sprake van aanzienlijke vorderingen in de verbeterde leerwijze: "*Met byzonderen lof wordt te dien aanzien melding gedaan van de gemeenten ... Lootenhulle, Landegem, Hansbeke, Aeltre enz.*"[94]. In de volgende alinea's willen we verschillende elementen tot aan de Belgische onafhankelijkheid onder de loep nemen.

Ferdinand Van Hende had in 1824 een voorlopige toelating rang 3 gekregen voor twee jaar. In november 1826 bestond zijn school "*met een bewijs, zonder rang*" of dus zonder speciale aanstelling na een vergelijkend examen[95]. In april deed hij opnieuw een examen voor rekenen, Nederlandse taalkunde, lezen en schrijven. In het verslag werd nog meegegeven dat hij voordien over geen rang beschikte en nu rang 4 kreeg voor "*de geëxamineerde zaken*". Slechts 22 van de 64 kandidaten slaagden voor deze rang[96]. Deze vierde rang was in feite een bewijs van algemene toelating, zoals het in een verslag over 1828 staat vermeld[97]. Volgens een gemeentelijke bron van 1830 had hij een vergelijkend examen gedaan en bezat hij de rang 3[98].

De provinciale commissie schonk ook aandacht aan de schoollokalen, die vaak te wensen over lieten. Er werd zelfs extra financiële steun verleend voor het optrekken van nieuwe schoolgebouwen[99]. Meester Van Hende betrok in elk geval geen woning van het gemeentebestuur. De schoolopziener van Nevele vroeg het gemeentebestuur in 1826 of er daartoe geen mogelijkheid bestond, daar dit anders nefast kon zijn voor de financiële toestand van de onderwijzer (zie verder)[100]. Eén van de voorwaarden voor *jaarwedde uit de Rykskas* was namelijk "*een behoorlyk en wel ingerigt schoollokaal*" ter beschikking gesteld door het lokale bestuur[101]. De school was dus geen eigendom van de gemeente, die wel een jaarlijkse vergoeding verleende. Zij bestempelde het lokaal "*voor een school lokael taemelyk goed ingerigt*"[102]. In 1828 was de school gevestigd in een eigendom van Pieter Joseph Claus. Het gebouw bevond zich in goede staat en was in 1820 nieuw gebouwd[103]. Blijkbaar verhuisde de onderwijzer kort daarop, want in 1830 bleek hij een eigendom van Pieter Frans Van de Voorde te betrekken. Ook de staat van dit gebouw op het Dorp was goed, maar was gebouwd in 1761[104]. Het betrof vermoedelijk een woning met een tuin en een stukje land[105]. Dit zou dan beantwoorden aan de *ordonnantie* van 1817 die bepaalde: "*De huyzing zal noodzaekelyk bevatten eene behoorlyke wooning voor den onderwyzer en zyn huysgezin, en eene behoorlyke en genoegzaeme plaets tot het houden der school; er zal altyd eenen hof aen gehecht zyn, en, indien het mogelyk is, zal er bygevoegt worden een deel land, meer of min groot, voor eene plantery*"[106].

Het door de gemeente ter beschikking stellen van een schoolgebouw of een bijdrage in de huur van de onderwijzer was een belangrijk element voor de uitbouw van het onderwijs. Dit heeft in de meest ruime zin te maken met de vergoeding van een gemeentelijk onderwijzer. De provinciale commissie bepleitte meermaals een betere bezoldiging van de leerkrachten om zo het onderwijs uit het slop te halen. De schoolgelden (zie ook hoger) waren te laag (en moesten in principe door de Gemeenteraad worden vastgesteld) en veel onderwijzers moesten uit pure noodzaak een bijberoep uitoefenen[107]. Het kosterschap van Van Hende is dus vrij duidelijk. We wezen er reeds op dat hij via een Koninklijk Besluit van 23 december 1823 vanaf 1824, en dit voor drie jaar, een jaarwedde van 100 gulden kreeg. Er werden hier wel voorwaarden aan gekoppeld. Deze worden een stuk duidelijker eens de wedde dreigt te vervallen eind 1826. Een verlenging is enkel mogelijk mits:

- de *voornamelijke en uitdrukkelijke* voorwaarde dat de onderwijzer minstens de 3de rang behaalde;
- de gemeente zorgt voor een behoorlijk lokaal "*alsmede moet voorzien in zyne verdere toereikende bezoldiging*".

De *Schoolopziener* van Nevele oordeelde dat beide partijen er het hoogste belang bij hadden. Hij wenste dan ook een verslag over de vervulling van de voorwaarden en de "*door den onderwyzer gemaakte vorderingen, verkregen rang en yver in de goede waarneming van zynen post alsmede van zyn goed gedrag*". Hij wenst tevens te vernemen wat niet in orde is, zodat hij de nodige maatregelen kan nemen[108]. In een volgende brief vraagt hij of er geen middel is om Ferdinand Van Hende een huis door de gemeente te bezorgen, want zonder dat zal hij de rijksjaarwedde van 100 gulden verliezen, "*'t gone zeer gevoelig zoude zyn aen dezen onderwyzer die niet veel middelen van bestaen en heeft ten anderen gelooven ik dat het alle van UE intrest is van zoo eenen braven onderwyzer te behouden*"[109]. Eind december deelt het gemeentebestuur mee dat ze de onderwijzer verzekerd hebben dat een groot deel van de jaarlijkse huur van zijn woning in de begroting is ingeschreven. Het gaat om 37 gulden als vergoeding. De Raad is zelfs van plan de volgende jaren een grotere som uit te trekken[110]. De Administrateur voor het onderwijs verleende in april 1827 Van Hende toch nog een verlenging van de rijksjaarwedde, zij het met een beperking van twee jaar. Dit laatste was louter te wijten aan de tekortkomingen van de zijde van het gemeentebestuur, zowel inzake het schoolgebouw als de gemeentelijke wedde voor de onderwijzer. Voor het verstrijken van die twee jaar moest het lokale bestuur hieraan een oplossing bieden[111]. Het jaar daarop lezen we inderdaad "*tot aenmoediging van den onderwyzer, zyn onder deezes artikelen gebragt Gs 50 ten titel van jaerwedde en indemniteyt van huysvesting, das [?] Gs meer dan dat er in 1827 aen hem was toegestaen, en Gs 5 voor pryzen aen de leerlingen*"[112]. In 1827 was er vermoedelijk ook reeds 5 gulden betaald voor prijzen en verwarming[113]. Van Hende behoorde daarmee tot een select kringetje van 30 onderwijzers (op ca. 450 openbare en bijzondere scholen) die een rijksjaarwedde genoten[114]. Spijtig genoeg ontbreekt ons momenteel meer uitleg of dit gebeurde vanwege zijn goed onderwijs of om andere redenen. Hij werd alvast (voorlopig) niet het slachtoffer van een bestuur dat mala-

tig bleef of het niet zo op onderwijs had begrepen (met, zoals bijna altijd, het financiële aspect als stok achter de deur).

Over het onderwijs, of beter de greep van de Staat er op, zijn we vrij goed geïnformeerd. Over de schoolpopulatie daarentegen zijn we voor Lotenhulle maar karig ingelicht (zie ook Tabel 1). In een zendbrief van de *Gedeputeerde Staten* aan de lokale autoriteiten van november 1818 lezen we terzake interessant gedachtengoed: "*Inderdaed, Mynheeren, elk ouder is verpligt een toereikend onderwys aen zyne kinderen te geven; en 't is hy die de kosten moet dragen zoo van de opvoeding als van het onderhoud van degene aen wie hy 't licht gegeven heeft. Ouders van dees naem opregt waerdig zynde* (sic) *voldoen met ijver deze geringe onkosten: en in den tegenwoordigen staet van zaken trekken zy er kleine vruchtuit voor hunne kinderen*". In die optiek had men het ook over "*verpligte schoolgelden voor elk kind dat nog niet geleerd is, en dat* (sic) *op gedwongener wyze door de ouders moet betaelt wezen*". Maar: "*Er komt een tweede questie voor: zy is even belangryk om opgelost te worden. De vraeg is deze: of het schoolgeld aen gelyke prys moet zyn voor elk kind zonder acht te nemen op de fortuin van d'ouders? 'T Is voor eerst een grondregel dat de kinderen van behoeftige in de schoolen zonder onkost aenveerd worden*"[115]. Het bleef echter bij die mooie principes en idealen. Het onderwijs was tijdens de Hollandse periode nooit verplichtend, maar evenmin kosteloos[116]. Het aantal onderwezen kinderen kan een uitvloeisel zijn van de aard en de kwaliteit van het onderwijs, maar het schoolgeld en de sociale omstandigheden kunnen een ernstige rem vormen. Veel leerlingen kunnen natuurlijk ook de kwaliteit omhoog krikken.

Tabel 2
AANTAL SCHOLIEREN 1825-1830[117]

Jaar	Zomer (juni)				Winter (dec/jan)			
	J	M	armen	totaal	J	M	armen	totaal
1825	29	32	10	61 (+10?)				
1826					90	42	15	132 (+15?)
1827								171
1828				67				94
1829								99
1830				61				

Uit dit beperkte overzicht kunnen we toch enkele zaken afleiden:
- de schoolpopulatie is een flink stuk hoger in de winter dan in de zomer: 50 tot 100% meer leerlingen. De maand juni is vermoedelijk een echt dieptepunt (de beginnende oogsten, hooien enz.), want het cijfer van mei 1828 spreekt van 85 kinderen (40 jongens en 45 meisjes)[118], weinig lager dan in december, maar

gevoelig hoger dan in juni. Tussen november 1825 en februari 1826 volgenden ook nog eens 17 jongens avondschool[119]. We zien op het eerste zicht geen verklaring voor de daling van de schoolse activiteiten vanaf de winter 1828.

- In de zomermaanden houdt het aantal meisjes gelijke tred met dat van de jongens en ligt dit zelfs iets hoger. De jongens als *koe-wachters* actief?
- Het aantal gratis onderwezen kinderen is miniem, maar lag mogelijks ook in de winter iets hoger. In 1824 en 1825 ging het respectievelijk om 6 en 7 kinderen (zonder specificatie van tijdstip)[120].

Wat betekenen deze cijfers nu? We stellen vast dat het aantal kinderen dat school loopt bij Van Hende (gevoelig) hoger ligt dan in 1820. Uit niets blijkt momenteel dat er de laatste jaren van het Hollandse regime nog andere spelers op het onderwijsveld actief waren. Dit zou betekenen dat de scolarisatiegraad enkel in de winter gelijke tred hield met vroeger. Daarenboven telden we in 1829 493 kinderen tussen 5 en 12 jaar, of met andere woorden, in het beste geval (de winter) volgde slechts één kind op drie een rudimentaire scholing. Zelfs indien we enkel rekening houden met de leeftijdsgroep 7-12 jaar, dan nog kwamen er maar 17,7 tot max. 50% van hen bij de onderwijzer over de vloer. Dit is echter de zaak iets te rooskleurig voorstellen, want er bestond geen *matressenschool* voor kinderen jonger dan 7 jaar[121] en enkele van zijn vroegere collega's beperkten zich tot een zeker onderwijs aan de allerkleinsten. Langs de andere kant moeten we ook rekening houden met kinderarbeid. Naargelang de criteria die we gebruikten voor 1829 werkten van de 11-12-jarigen 30 à 90%, met een ruim overwicht van de meisjes[122]. De schoolperiode stopte voor velen dus rond het 10de levensjaar. Het aantal kinderen dat een basisonderwijs genoot (lezen en wat schrijven) kwam vermoedelijk toch niet boven de helft.

2.3 BELGISCHE VRIJHEID ...: INVLOED VAN MENEER (ONDER)PASTOOR

Algemene toestand

Na de Belgische onafhankelijkheid werd door de nieuwe machthebbers de totale vrijheid inzake onderwijs gepredikt [soms vrij letterlijk], een vrijheidsbeginsel dat trouwens grondwettelijk werd vastgelegd. Vele verwezenlijkingen van Willem I werden in de kortste keren teniet gedaan, met nefaste, om niet te zeggen catastrofale, gevolgen van dien. De particuliere scholen schoten als paddestoelen uit de grond en vroegen minder schoolgeld dan de gemeentescholen. De officiële onderwijzers kampten dan ook met een hevige concurrentie[123]. Het stijgend aantal scholen ging gepaard met een daling van het kwalitatieve niveau[124]. Trouwens, hoe deze vrijheid aan te pakken en praktisch uit te werken, wist op dat moment enkel de organisatorisch sterkste macht, de Kerk. Zij interpreteerde die vrijheid zelfs zo dat de openbare macht mocht subsidiëren, maar niet beheren[125].

Op het eerste gezicht veranderde er niets in Lotenhulle. In 1831 gaf Ferdinand Van Hende er nog steeds onderwijs[126]. We moeten dit beschouwen als *officieel* onderwijs, want het bestuur vermeldt toen geen andere scholen. Daar kwam alras verandering in. We geven een kort (veelal schematisch) overzicht als illustratie van het bovenstaande en om zo het conflict van 1836 beter gestalte te geven (te kunnen plaatsen). We verwerken er ook in één tijd wat informatie uit 1840-1841 in[127]. We ontdekten in onze bronnen alvast inconsequenties inzake het aantal scholen in de loop van dit decennium (vergetelheden van het bestuur?). Het spreekt voor zich dat de meeste aandacht uitgaat naar de school en de figuur van Ferdinand Van Hende.

Eind 1831 verstreek nog maar eens een periode van twee jaar waarin Ferdinand Van Hende een rijkstoelage van 100 gulden genoot. De districtscommissaris verzocht het gemeentebestuur of het verlangde dat deze werd voort betaald. De Raad moest de onderwijzer wel kiezen en benoemen, wat eenparig gebeurde[128]. Het jaar daarop stond dit punt opnieuw op de agenda of dat er een reden was hem de wedde af te nemen en ze bij voorkeur aan een andere onderwijzer te geven. Vijf raadsleden verzochten Ferdinand Van Hende en Joannes Van der Heyden te benoemen en elk de helft van de staatssteun te geven. Twee personen zagen liever alleen Van Hende *by voortduering* van de wedde genieten, wat assessor (schepen) De Keijser als volgt verantwoordde: "*dat hij van gevoelen is dat Joannes Van der Heyden voorzeyt, geene genoegzaeme kennisse bezit om het traitement van vyftig guldens te genieten*"[129]. Tot aan 1840 komt het behouden (en benoemen) van de onderwijzer en de jaarwedde jaarlijks opnieuw op de dagorde. Van Van der Heyden is er dan geen sprake meer.

a. Ferdinand Van Hende

In 1832 werd zijn school als een *gemengde* school beschouwd (dit is een particulier initiatief met overheidssteun). Op 1 februari 1833 telde ze 74 leerlingen (36 jongens en 38 meisjes) die elk hiervoor 64 centiem per maand betaalden. Er werd enkel *Vlaams* onderwezen. Van Hende kreeg hiervoor, zoals vermeld, ook een staatstoelage van 100 gulden. In 1838 kreeg hij van de hogere overheid een loon van 212 gulden (er is hoogstwaarschijnlijk frank bedoeld). Zijn school telde nu (december) 91 leerlingen (58 jongens tegenover 33 meisjes), die nu nog slechts 55 centiem per maand betaalden (gezien de concurrentie?). Er zouden eveneens 15 kinderen de lessen gratis volgen (in die 91 begrepen?). De kinderen kregen 5 uur les per dag, zowel in het Nederlands als het Frans. In 1832 schreef men over hem ook: "*Den heer Ferdinand Charles Van Hende deezes gemeente eenen geexamineerden en bekwaemen onderwijzer leert alle de kinderen, welke zich 't zynder school aenbieden, de vlaemsche en fransche taelen met alle hunne grondregels*". In 1840 klonk dit dan dat kinderen van beide geslachten niet alleen "*in de nederduitsche tael een grondig onderwijs ontvangen, maer zelfs in de eerste grondregels der fransche tael geoefend worden*". Hij ontving van de staat nog slechts 50 frank "*van welke gunsten hij zich door zijnen ijver en zedig gedrag waerdig maekt*".

Er konden 25 kinderen kosteloos onderwijs volgen (op kosten gemeente dus) en "*zelfs zouden al de onvermogenden, boven het bepaelde getal, aengenomen worden*". In 1839 gingen er 112 kinderen naar deze school (52 jongens en 39 meisjes tegen betaling en 10 jongens en 11 meisjes gratis). De vermindering van de staatstoelage leidde tot een vrij uitvoerig verslag over de onderwijzer bij de begrotingsbespreking in 1840: "*En overwegende dat den heer Ferdinand Karel Van Hende, ten genoegen van een ieder, de bedieningen van onderwyzer in deze gemeente uitoefent en al zyne pogingen aenwendt om aen de kinderen, welke hem worden toevertrouwd, een goed en zedig onderwys te geven, waer toe hy de vereischten vokomenlyk bezit. Dat hy niet alleenelyk aen het bepaelde getal arme kinderen, maer zelfs aen alle die zich aenbieden, onvergolde onderwys geeft: En dat hy door een stichtend en regelmatig gedrag, immers door al de hoedanigheden die eenen goeden burger kenmerken, zich den achting van de gemeentenaren weerdig maekt*". "*Overigens, in aenmerking nemende dat het armbestuer geene middelen heeft om eenige allocatie in voordeel van den onderwyzer Van Hende te brengen*" besloot de Raad 50 frank voor hem in te schrijven in de begroting voor 1841 "*zynde het eenige voordeel welk hem kan worden toegestaen*"[130]. Daarmee sloot het bestuur aan bij zijn *politiek* in de Franse tijd en het begin van het Hollands regime, zonder dat men kan spreken van een uitgesproken aandacht voor onderwijs.

b. Jean Van der Heyden

Hij ging met zijn school van start in 1831. Van der Heyden was in Lotenhulle geboren in (ca. 1796). Het gemeentebestuur bestempelde zijn school als *gemeentelijk*, maar de provincie verbeterde dit in een private school (zie hoger). In 1832 telde zijn school meer leerlingen dan deze van Van Hende, namelijk 99 (40 jongens en 59 meisjes). Het maandelijks schoolgeld bedroeg er ook 64 centiem. In 1838 wordt Jean Van der Heyden niet in het overzicht opgenomen en in 1840 heeft de lokale overheid het over nog twee andere scholen, naast deze van Van Hende, "*welke meer voor jonge kinderen zijn geschikt*". Van der Heyden bleek blijkbaar weer onopgemerkt.

c. Jacques Schoenmaekers

Van deze man horen we in *onderwijsmiddens* voor het eerst in 1838, maar hij zou met zijn school het jaar voordien zijn gestart. Hij was afkomstig uit Sint-Gillis-Waas. Op 31 juli 1837 liet hij zich, komend uit Brugge, inschrijven als onderwijzer in het bevolkingsregisters van Lotenhulle. Hij was toen 43 jaar[131]. Het jaar daarop huwde hij met een *particuliere*, afkomstig uit Maldegem, maar wonend in Brugge.

Het ging om een private school, waar hij 4 uur les per dag en in het Nederlands aan kinderen van alle leeftijden gaf voor 55 centiem per maand. Als niet benoemde leerkracht had hij 43 leerlingen (21 jongens en 22 meisjes) onder zijn hoede en waarvan er 6 gratis onderwijs genoten. Zijn onderwijsactiviteiten in Lotenhulle waren beperkt in duur. In 1847 had hij een winkel, om in 1852 naar Ruiselede te verhuizen[132].

d. Barbe Van Laere
Deze vrouw is ons bekend uit de Hollandse periode omdat ze toen onrechtmatig onderwijs verstrekte. Na de Belgische omwenteling kroop het bloed waar het niet gaan kon en in 1831 runde ze opnieuw een privaat schooltje. Zij was geboren in Wingene omstreeks 1785 en ging ongehuwd door het leven. In 1838 gaf ze les in het Nederlands aan 75 kinderen tot 10 à 11 jaar (40 jongens en 35 meisjes) gedurende 4 uur per dag en dit aan 45 centiem per maand. De leeftijd van haar leerlingen had mogelijks veel te maken met het feit dat er geen afzonderlijke kleuterscholen waren.

e. De toestand in 1840-1841
Voor de toestand van het onderwijs op 31 december 1840 en 1841 beschikken we maar liefst over drie uitvoerige enquêtes met tweemaal 23 vragen en éénmaal 15 vragen.
Lotenhulle telde toen nog steeds één gemengde school (privaat + overheid) en drie private instellingen. Zij aanvaardden allemaal zowel jongens als meisjes. Er was geen echte gemeentelijke onderwijzer, net zo min als een bewaarschool. In alle scholen konden kinderen vanaf 4 jaar terecht, enkel bij Barbe Van Laere slechts tot aan de leeftijd van 11. Alle scholen zijn meer dan 10 maanden per jaar open, alhoewel éénmaal wordt opgemerkt dat Van der Heyden enkel les geeft van 1 december tot 31 maart. Bij allemaal bestond een lesdag slechts uit 4 uur onderricht. Ook over de uitrusting moeten we ons niet veel voorstellen. Geen enkel schoollokaal was groot genoeg en het meubilair zoals banken, pupiters en didactisch materiaal voor les over maten en gewichten was overal onvoldoende aanwezig. Dit valt makkelijk te begrijpen, gezien de gemeente nog geen 200 frank gedurende 10 jaar spendeerde aan werken aan gebouwen, huur, meubilair enz. De gemeente liet helemaal niets bouwen en enkel Jacques Schoenmaekers had zijn school in eigendom. De motivatie om het onderwijs op te tillen ontbrak dan vermoedelijk ook bij de leerkrachten. Niemand was lid van een onderwijsvereniging of nam met zijn leerlingen deel aan provinciale wedstrijden, laat staan dat ze een normaalcursus volgden. Er was toch een onderscheid inzake de gebruikte onderwijsmethode: Ferdinand Van Hende volgde opnieuw (na enkele jaren onderbreking) de gelijktijdige methode (de klassikale methode werd in 1826 opgelegd), terwijl de anderen onderwezen volgens de individuele of persoonlijke aanpak. Alle leerlingen in dezelfde klas gebruiken dezelfde leerboeken, die volledig zelfstandig door de onderwijzers worden gekozen. De Gemeenteraad houdt geenszins toezicht en ook de geestelijkheid komt hierin niet tussen. We vernemen ook nog dat Ferdinand Van Hende in de winter aan ongeveer 25 volwassenen avondschool geeft en er zou één zondagsschool zijn, die maar liefst door 450 leerlingen werd gefrequenteerd.

Tabel 3
ONDERWIJZERS, ONDERWIJS EN INKOMSTEN 1840-1841

Naam	Inkomsten 1840 staat	ge-meente	leer-lingen	totaal	Bijberoep	maandgeld 1840	1841	Aard
Ferdinand Van Hende	212	50	450	712	Koster en organist	55c	50c	*de vlaemsche tael; eerste beginsel der fransche tael, schrijven, sijfferen; catechismus*
Barbe Van Laere			245	245		45c	45cc	*Vlaemsche tael en catechismus*
Jacques Schoen-maekers			108	108		50c	55c	*Vlaemsche tael; schrijven; catechismus*
Jean Van der Heyden			231	231		55c	50c	*Vlaemsche tael; schrijven; catechismus*

Tabel 4
ONDERWIJSTOESTAND 1840-1841: AANTAL LEERLINGEN

Naam	Dec 1840 J	M	T	gratis	Zomer 1841 T	gratis	Dec 1841 J	M	T	gratis J	M
Ferdinand Van Hende	62	38	100	16	80	(21)	84	35	119	9	12
Barbe Van Laere	32	28	60		36		32	28	60		
Jacques Schoenmaekers	12	6	18		15		12	6	18		
Jean Van der Heyden	30	18	48		24		32	28	60		
Totaal	136	90	216	16	145		160	97	257	9	12

Uit het cijfermateriaal in de enquêtes doen we volgende vaststellingen en kunnen we ook enkele conclusies trekken:
- de schoolpopulatie is zowel in de zomer als in de winter gevoelig toegenoemen in vergelijking met de Hollandse periode en dit stelselmatig sedert 1830, naargelang het stijgend aantal onderwijsinstellingen; die trend was vrij algemeen in het Meetjesland[133]. De schoolleeftijd begon op 4 of 5 jaar. De private scholen werden al eens beschouwd "*voor minbejaerden*". Ondanks een groter aantal leerlingen ligt de scolarisatie-

graad niet echt hoger dan vroeger. In 1847 waren er ongeveer 530 kinderen tussen 5 en 12 jaar. In 1840 zal dit iets minder zijn geweest, zodat slechts iets meer dan de helft van de kinderen onderwijs genoot in de wintermaanden.
- er volgen nog steeds meer kinderen onderwijs in de winter dan in de zomer, toch zouden in 1841 ongeveer 155 jongeren dagelijks naar school trekken;
- het aantal onderwezen kinderen van minder-begoede ouders bleef beperkt en ze konden slechts in één school terecht. In 1841 werd blijkbaar geen *quotum* meer vastgelegd en kregen allen die zich aanboden gratis onderwijs;
- er krijgen nog steeds minder meisjes dan jongens onderwijs. We hebben echter geen zicht op de situatie in de zomermaanden;
- de leerlingen in de nieuwe, exclusief private scholen krijgen onderwijs van een heel wat lagere kwaliteit; enkel Ferdinand Van Hende had dan ook een *graad*, bekomen na een examen; de anderen konden geen enkele vorm van *brevet* voorleggen en "*n'ont pas fait un noviciat*". Het onderwijsaanbod was dan ook beperkter met vermoedelijk een groter aandeel aan godsdienstonderricht;
- de onderwijsactiviteit is in duur beperkt, zodat de onderwijzer nog tijd vrij heeft voor nevenactiviteiten (er was ook les op zaterdagvoormiddag en de vakanties waren erg beperkt). Enkel Ferdinand Van Hende oefent nog een betaalde functie uit. Hij had nochtans duidelijk het beste inkomen (in 1841 streek hij 495 frank aan schoolgeld op doordat er 75 leerlingen het jaar door kwamen; Barbe Van Laere en Jean Van der Heyden hadden respectievelijk 45 en 35 *vaste* leerlingen). De Lootse veldwachter, die zeker niet denderend werd verloond (want onder het barema van 1819, dat zijn wedde op ongeveer 500 frank vastlegde), genoot toen een jaarwedde van 300 frank. Dit was dan ook geen voltijdse taak, of kon dit niet zijn[134]. Van Hende kwam er met zijn wedde al bij al niet slecht van af.

Eene Goddelooze school

De vrijheid van onderwijs leidde niet alleen tot meer scholen met meer nadruk op catechismusles, maar ook tot invloed van priesters op ouders inzake onderwijskeuze. Voor Lotenhulle bestaat hiervoor een opmerkelijk document[135].

Op 1 augustus 1836 schreef Ferdinand Van Hende een brief aan pastoor De Rycke. Hij stelde zich voor als *koster en schoolmeester*, welke laatste taak hij ononderbroken vanaf zijn 21ste jaar uitoefende (wat zou betekenen dat hij vanaf 1813 met de opvoeding van kinderen actief was, wat niet uit onze documenten voor Lotenhulle blijkt). Hij heeft ze leren lezen, schrijven enz. en "*in de Christelyke leering ... onderweezen, en alles wat hem maer mogelyk was heeft te wege gebragt, om zyne leerlingen godsdienstige en zedige gevoelens in te boezemen*".

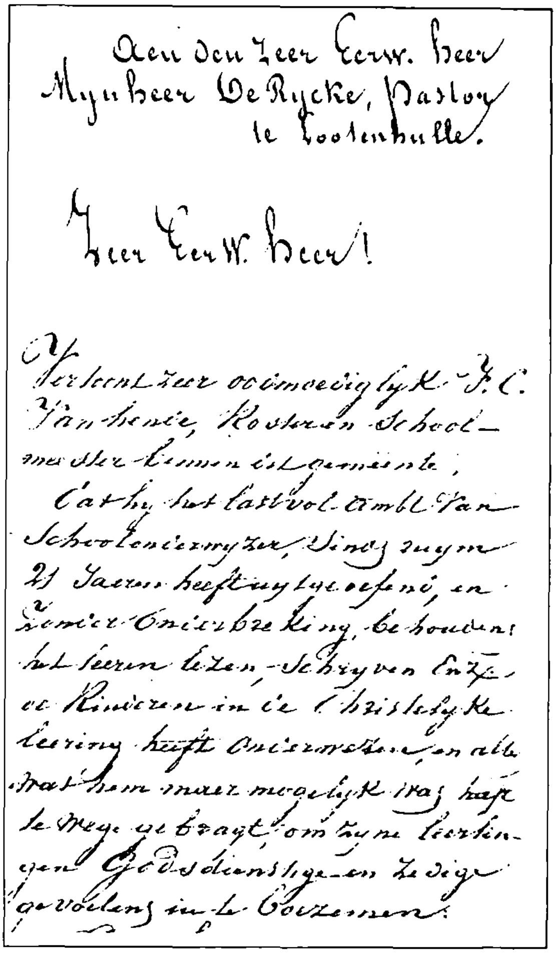
Aen den Zeer Eerw. heer
Mynheer De Rycke, Pastor
te Lootenhulle.

Zeer Eerw. Heer!

Verkent zeer ootmoedigtlyk F. C. Van Hende, Koster en Schoolmeester binnen deze gemeente,
Dat hy het lastvol ambt van Schoolonderwyzer, sinds zyne 21 Jaeren heeft uytgeoefend, en zonder Onderbreking, behoudens het leeren lezen, Schryven en [illegible] de Kinderen in de Christelyke leering heeft onderwezen, en alle wat hem maer moogelyk was heeft te wege gebragt om zyne leerlingen Godsdienstige en zedige gevoelens in te boezemen.

De aanhef van de brief van Ferdinand Van Hende aan de pastoor, augustus 1836.
(Bisschoppelijk Archief Gent, Parochie Lotenhulle, document 18)

Dan vernemen we waar het schoentje nijpt. "*Dat hy niet tegenstaende dit, op zondag l.l. door den Eerw. Heer Onderpastor J. Van den Kerkhove, in den stoel der Waerheyd, in zijne catechismus uytleggingen, handelende van het geloof, onder andere overdevenheden heeft hooren uytgalmen.*
Dat de Ouders hunne Kinderen by zulke God- en zedelooze schoolmeesters niet mogten zenden, of dat zy zondigden tegen het geloof, 't geloof verlooren, doodzonde deden, en alzoo hunne Eewige Verdoemenis inliepen.
Dat hy wel direktelyk dit op zich niet moet trekken (terwyl hy God zy lof, met andere gevoelens bezield is, die Ul. Zeer Eerw. Heer, zeker wel kent) maer Wel Indirectelyk terwyl gezeyden heer onderpastor, / die sinds eenigen tyd, tegen hem iets schynt op gevat te hebben zonder zyns dunken iets te hebben misdaen. / aen 's requestrans dienstknegt voor eenige dagen had gezeyd. "Dat er te Lootenhulle eenen nieuwen schoolmeester kwam die Christelyk was, wel gemanierd en zeden had, dat hy al de kinderen van de Plaets ten onderwyze zoude gehad hebben en ook die van Poucques (geene van Poucques zyn op ander scholen alhier dan by den vertoonder).

Dat uyt dit overdreven sermoen is voortgevloeyd dat deftige persoonen zonder arseling, by hem vertoonder, zyn gekomen, hem alles toepasten of zynen mede-onderwyzer, die thans geen onderwys geeft, en dat daer onmiddelyk moest in voorzien worden.
Te dien eynde, Zeer Eerw. Heer, om de nadeelen die soort gelyke catechismus uytleggingen aen zyne Eer & faem, mede zyn tydelyk bestaen ongetwyffeld staen te wege te brengen; Werpt hy zich zeer ootmoedig voor uwe voeten, UWE. Smeekende leeringen van dien aerd, mede zulke zoo als de 3 à 4 voorgaende, op den stoel der Waerheyd nimmer te gedoogen; dat zyne Eer & faem, waer aen hy veel [onleesbaar; prys?] echt versteld worde & om verdere onheylen, die uyt dergelyke zaeken maer al te dikwyls ontstaen, de vervanging van den heer onderp^r aen zyn Hoogweerdigheyd te verzoeken, zullende den wensch zyn van Uw^e deftigste parochiaenen".
Hij ondertekende zijn brief (subtiel) als koster.

Deze brief behoeft natuurlijk wat commentaar.

1. Uit de brief blijkt duidelijk dat de onderwijzer bang is in zijn belangen geschaad te worden (dus minder betalende leerlingen) door de uitlatingen van de onderpastoor tijdens de zondagse preek. Daaruit spreekt ook de grote invloed van de Kerk of concreet van de (onder)pastoor op de gewone man. De reeds vernoemde zondagsschool zal mogelijks ook een initiatief van de lokale geestelijkheid zijn geweest.
2. Er komen een aantal nieuwe zaken aan het licht. Zo is er voor het eerst sprake van kinderen uit Poeke die in Lotenhulle onderwijs volgen. Dit vertekent natuurlijk de graad van scolarisatie in Lotenhulle zelf. Voor zover bekend is hierover niets te vinden voor Poeke[136]. Er wordt eveneens voor het eerst gewag gemaakt van een hulponderwijzer, die echter geen les meer geeft. Er zijn aanwijzingen dat de latere bij Ferdinand inwonende kerkbedienden soms ook voor de klas stonden. Gezien het vrij grote aantal leerlingen, lijkt het vrij aannemelijk dat hij hulp genoot (die hij dan zelf moest betalen). In 1829 stond er wel een zekere Bernard Steyaert, geboortig van Evergem en toen 14 jaar oud, bij hem ingeschreven als *leerling*[137]. *Leerling* mogen we hier misschien ook als *hulpje* interpreteren[138], die instond voor het toezicht op (en onderrichting van) de kleinsten. Het probleem doorschuiven naar zijn hulponderwijzer was misschien toch iets te eenvoudig.
3. Op wat het onzedige gedrag van Ferdinand Van Hende slaat, hebben we ook het raden. Of is dit nog een vingerwijzing naar de geboorte van een kind voor zijn huwelijk? Zijn er andere, ons onbekende, feiten? De dra geconsulteerde burgemeester bevestigde nochtans dat Van Hende "*een goed en onberispelyk gedrag heeft, en dat het van onze kennis is dat hy tot heden behoudens wetenschappelyke kundigheden eene godsdienstige en zedelyke leeringe de kinderen heeft ingeboesemt*".
4. Deze zaak wordt blijkbaar op het scherp van de snee gespeeld. De onderwijzer is zo vrank maar meteen de pastoor te vragen de overplaatsing van de onderpastoor bij de bisschop te bepleiten. Het feit dat het gewraakte sermoen niet het eerste is, maar dat onderpastoor Van de Kerkhove reeds drie à vier keer volgens Van Hende uit de bocht

ging, nopen hem daartoe. Volgens zijn (subjectief?) aanvoelen had de onderpastoor een steek op hem en werd hij dus (onrechtstreeks) gevisiteerd. De onderpastoor was in Lotenhulle aangekomen omstreeks de Belgische omwenteling en was misschien een fervente voorstander van de vrijheid van onderwijs. Er is momenteel geen duidelijkheid over het tijdstip dat hij Lotenhulle verliet, zodat ook een verband met dit incident niet valt aan te tonen.

Het incident is blijkbaar zonder veel koelen en blazen gesloten. Ferdinand Van Hende zijn school bleef en kende de volgende jaren een toename van het aantal leerlingen.

2.4 De Wet van 1842

De eerste organieke Wet op het lager onderwijs van 23 september 1842 betekende voor de gemeente Lotenhulle een grote wijziging en ... een financiële aderlating. De Wet bepaalde namelijk dat elke gemeente tenminste over één lagere school moest beschikken, die daarenboven kosteloos onderwijs moest verstrekken aan behoeftige kinderen. Bestaande vrije scholen mochten worden aangenomen.

Uit het eerste gemeentelijk jaarverslag na de nieuwe wet[139] bleek dat de staatstoelage aan Ferdinand Van Hende was ingetrokken. Die 200 frank (nochtans was er in 1840 nog slechts sprake van 50 frank) moest nu uit de gemeentekas komen. Daarenboven moest het lokale bestuur ook instaan voor een vergoeding voor huisvesting, zelf meubels en schoolboeken aankopen en tot slot een vergoeding aan de onderwijzer toekennen voor het kosteloos onderwijs. Dit kwam volgens het bestuur neer op 625 frank, "*ongeminderd de jaerwedde*". Het bestuur betoogde dan ook dat het de middelen niet had om die uitgaven te betalen. Het hoopte dan ook op steun van het provinciebestuur om het tekort aan te vullen "*ons op de bepalingen der wet steunende*". Het legde wel een register aan om de aanvragen tot gratis onderwijs in te schrijven. "*Niet alleenelijk de behoeftigen of die genen welke onderstand van den armen genieten, hebben het regt om kosteloos onderwijs voor hunne kinderen te vragen, maer zelfs die gene wier toestand hen in de onmogelijkheid stelt hunne kinderen onderwijs te bezorgen.*" Er waren 39 aanvragen, waarvan 38 geldige (23 jongens en 15 meisjes; het jaar voordien waren er 21 jongens en 16 meisjes). De onderwijzer kreeg 5 frank per leerling per jaar.

Het jaar daarop klonk de toon al iets anders. De school van Van Hende was als gemeenteschool aangewezen en hij genoot een jaarlijks loon van 200 frank, naast 64 frank huisvestingsvergoeding en 100 frank rond voor het onderwijs der arme kinderen. Voor het pas gestarte schooljaar 1844-1845 waren hiervoor 34 jongens en 20 meisjes ingeschreven. Toch sprak men nog van een vergoeding van 2,5 frank per kind per jaar (een halvering tegenover het jaar ervoor, maar meer dan die 100 frank). Het aantal betalende leerlingen bedroeg toen 43 jongens en 24 meisjes. Zijn aantal leerlingen was dus gelijkaardig met het aantal voor de wet, met dien verstande dat hij meer behoeftige kinderen had te onderwijzen.

Er was dan ook, net zoals vroeger, concurrentie: "*Er zyn bovendien nog twee andere scholen waer in eeniglyk aen kleine kinderen de eerste beginselen van het spellen en lezen in de nederduitsche tael wordt geleerd*". Maar er was meer, want de lokale geestelijkheid nam het voortouw voor nieuwe initiatieven. Vanaf 1830 ging het om predikaties en missies, de (her)oprichting van zondagsscholen (zie ook hoger) en andere[140]. Alle lagere scholen hadden nochtans een confessioneel karakter, gezien de godsdienstige overtuiging van de Belgische bevolking. De primaire taak van de lagere school was de moralisering van het volkskind door middel van de godsdienstige opvoeding en zijn inwijding in de drie basisculturele vaardigheden (lezen, schrijven en rekenen[141]. Misschien vertrouwde de geestelijkheid het zaakje toch niet en wensten ze een stap verder te gaan, ook in Lotenhulle. We vernemen nu dat er "*eene kostschool voor jonge meisjes, bestuurd door de gemeenschap der Zusters van O.L.V. Presentatie*" "*sedert een jaar is ingerigt*". Ze telt reeds 20 pensionnairen en 25 *dagscholieren*. Deze school bood "*de bemiddelde inwooners der gemeente het voordeel aen hunne kinderen van het vrouwelyk geslacht op eene weinig kostbare wyze eene geschikte opvoeding te doen verkrygen, dewijl in dat gesticht behalve de fransche en nederduitsche tale, alles wordt aengeleerd en onderwezen wat tot eene goede opvoeding behoort*". In 1845 waren er al 30 dagscholieren "*en alles doet verhopen dat het zelve meer en meer zal aengroeijen*"[142].

Dezelfde kloosterorde bestuurt ook een *Werkhuis van Liefdadigheid* waar 80 meisjes genieten van "*kosteloos onderwijs zoo in het lezen, schryven en rekenen als in het naeyen, breijen, kantwerken en andere handwerken, welke hun later een eerlyk bestaen kunnen verschaffen. Niet tegenstaende de groote voordeelen welke de geringe en arme klasse daer door genieten, bestaet dit gesticht op eigene kosten en zonder dat de gemeente daer voor eenigen geldelyke onderstand levert*"[143]. Dit laatste zal het bestuur als muziek in de oren hebben geklonken en de kinderen van de kleine man kregen een zeker onderwijs en zelfs een beperkte inkomst uit het handwerk. Dit laatste bleek reeds in 1845: "*een groot deel der meestgevorderden in het kantmaken zyn door eene geëvenredigde vergelding, reeds in staet van in een deel van hun onderhoud te voorzien*"[144]. Het aantal kinderen steeg stelselmatig en bereikte in 1847 reeds de kaap van 150. Ze verdienden gemiddeld 25 centiem per dag[145].
Over de oprichting van deze instelling was reeds in 1843 sprake. Pastoor Liedts had namelijk de machtiging verkregen om een zondagschool of een werkhuis van liefdadigheid op te richten op grond van de pastorij. Hij had bij de staat zelfs een subsidie van 1.200 frank weten los te weken. Hij wou echter "*eene grootere uitbreeding aen dit gesticht*" geven, zodat het wat langer duurde. Het initiatief ontlokte bij het gemeentebestuur toen reeds volgende bemerking: "*en mag men verhopen dat het eerlang in werking zal zijn en dat deze onderneming voor de kinderen der arme klasse de gunstigste gevolgen zal teweeg brengen*"[146]. Feit is, dat de volledige vrije scholen over het algemeen van een mindere kwaliteit waren dan de gemeentelijke en aangenomen scholen[147], wat hier ook blijkt. Omstreeks 1848 kende de school een flinke achteruitgang door het verval van de

kantnijverheid, om daarna flink terug op te leven. In 1850 blijkt dat een deel van de meisjes zich uitsluitend bezighield met het maken van kantbloemen (*application de Bruxelles)* en zo 17 centiem per dag verdiende[148]. Bij omrekening kwamen we tot de vaststelling dat dit erop neerkwam dat alle 184 kosteloos onderwezen meisjes 366 dagen per jaar werkten! Het jaar daarop sprak men in die instelling niet meer van onderwijs, maar alle arme meisjes "*hebben zich uitsluitelyk bezig gehouden met het maken van kantbloemen*"[149]. De opbrengst bedroeg toen 35 centiem per dag. In de overzichten van de leerlingenaantallen staan die meisjes soms genoteerd als leerlingen die gratis onderwijs bekwamen. Hun aantal schommelde van 100 tot zelfs 240 in 1857[150]. Andere jaren waren ze dan *quantité négligeable.*

En er dook nog meer mogelijke concurrentie op. Op 12 november 1843 liet de onderwijzer Charles Louis Goeminne afkondigen dat hij vanaf 13 november "*zijn school gangen zal openen voor de jonge lieden zoo by den avond als by den dag en beveeld zich in de gunst van een ieder*". Overdag zou het Frans en Vlaams onderwijzen en 's avonds enkel in het Frans[151]. We hoorden nadien niets meer van hem en vernamen evenmin waar hij zijn onderwijs zou verstrekken.

Voor Ferdinand Van Hende komt er niet veel verandering meer aan te pas, terwijl ook de andere spelers actief bleven. Zijn loon van 200 frank werd in 1847 verhoogd tot 250 frank, om in 1848 reeds 300 frank te worden. In 1847 trok het gemeentebestuur ook de vergoeding voor de huisvesting op van 64 tot 150 frank. Hij ontving daarnaast 40 à 45 frank voor schoolbehoeften en warmgeld.

Tot aan zijn overlijden valt er nog het meest te zeggen over zijn onderwijs aan *arme kinderen* en de evolutie naar een jongensschool. In 1844 ontvingen er 33 van de 54 ingeschreven kinderen gratis onderwijs. Het is daarbij opvallend dat het aandeel meisjes drastisch terugliep. Voor het schooljaar 1845-46 schreef het bestuur 35 jongens en 20 meisjes *ambtshalve* in. Er was zelfs geen sprake van nieuwe inschrijvingen, ondanks de ruchtbaarheid die het College eraan gaf[152]. Die ruchtbaarheid bestond "*in herhaelde bekendmakingen en afkondigingen, terwyl het overigens door byzondere aenmaningen geene moeite spaert om de ouders en andere, over behoeftige kinderen gezag voerende persoonen aen te wakkeren om hen van de voordeelen van het kosteloos onderwijs deelachtig te maken*"[153]. Het College belastte er niemand speciaal mee. De inschrijvingen gebeurden gedurende één maand elke voor- en namiddag in het gemeentesecretariaat. We vonden geen spoor van dreigingen van het inhouden van onderstand, zoals dit in de buurgemeente Bellem gebeurde[154]. In 1846 genoten theoretisch 38 jongens en slechts 3 meisjes gratis onderwijs bij Van Hende. Het daaropvolgende jaar steeg het aantal tot 45 jongens, maar viel er geen enkele inschrijving van meisjes te noteren. In het jaarverslag over 1847 lezen we hieromtrent: "*Het klein getal der arme meisjes die ter gemeente school gaen, komt voort dat meest alle zich ter werkschool begeven alwaer zy, boven het onderwijs, een nut-*

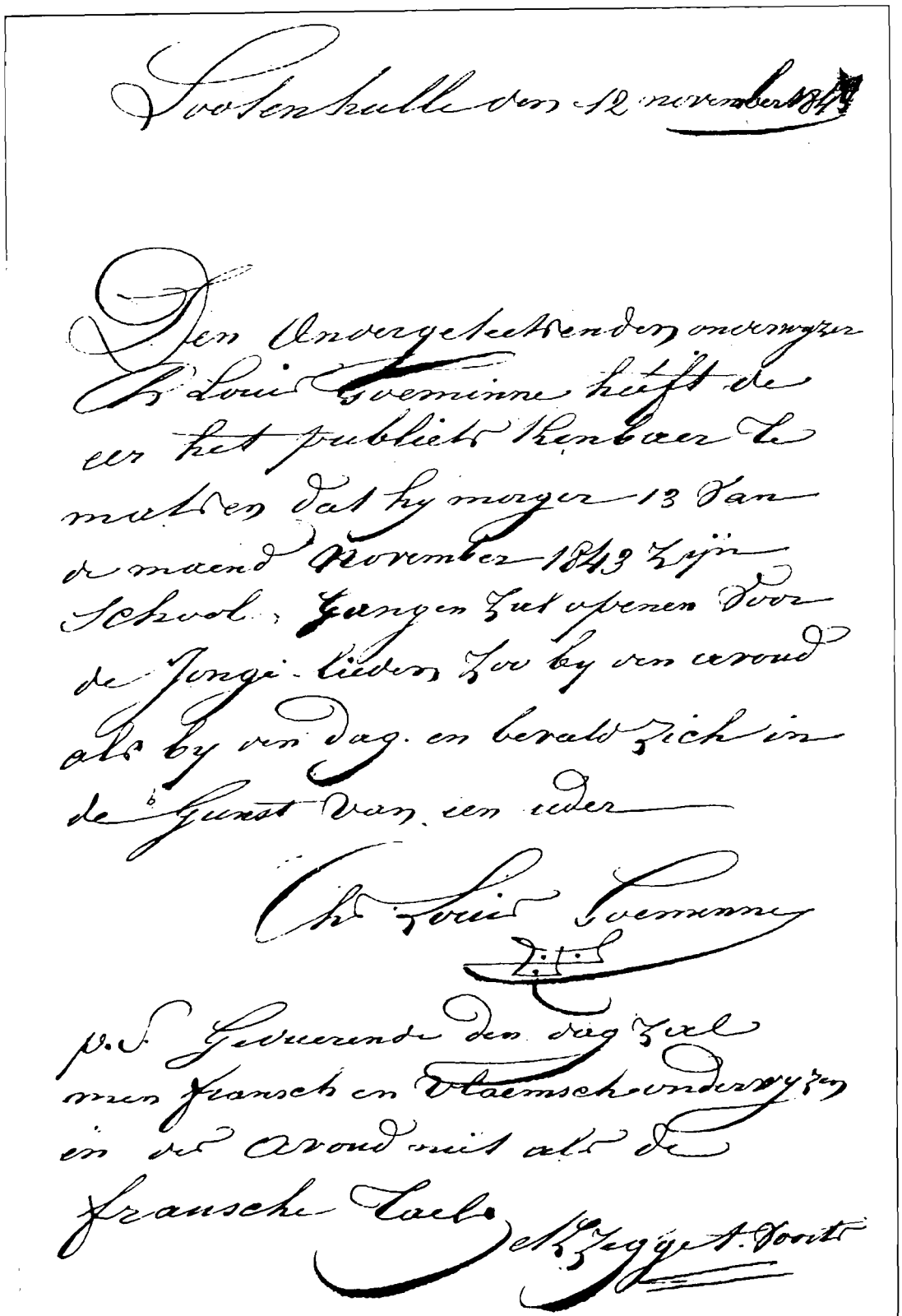

Lootenhulle den 12 november 1843

Den Ondergeteekenden onderwyzer
Ch. Louis Goeminne heeft de
eer het publiek kenbaer te
maken dat hy morgen 13 van
de maend November 1843 zijn
School gangen zal openen voor
de Jongelieden zoo by den avond
als by den dag. en bevald zich in
de Gunst van een ieder

Ch. Louis Goeminne

p.s. Gedurende den dag zal
men fransch en vlaemsch onderwyzen
in de avond niet als de
fransche taal.

Ik zegge t. voorts

Afkondiging waarbij de onderwijzer Charles Louis Goeminne zijn schoolgangen aanbeveelt.

(GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2)

tig en winst opleverend handwerk aenleeren"[155]. Ook in 1848 heeft de lokale overheid het nog over "*zoo weinig meisjens*", terwijl het aantal in de praktijk nul is. Vanaf 1849 realiseert men zich dit ten volle, om in 1850 over de gemeenteschool te schrijven: "*alwaer de kinderen van het mannelyk geslacht onderwys ontvangen*"[156]. Ferdinand Van Hende gaf vanaf het midden van de jaren 40 van de 19de eeuw steeds aan ongeveer 100 kinderen (jongens) onderwijs, waarbij het aantal betalende schommelde tussen 50 en 70. Dit impliceerde nog steeds dat een flink aantal jongens geen onderwijs genoot. In de school van Barbara Van Laere waren doorgaans een 30-tal (betalende) jongens aanwezig. Volgens het gemeentebestuur waren er omstreeks 1846 160 vermogende "*knechtjens den school ouder(dom) hebbende*", naast 120 behoeftige jongens[157]. We weten niet met welke leeftijden het bestuur rekening hield. Op basis van een door ons opgemaakte leeftijdspiramide veronderstellen we dat het om de kinderen van 6 tot en met 13 jaar ging Met andere woorden bleef zeker de helft van onderwijs verstoken of kregen ze slechts gedurende een beperkt aantal jaren wat les.

Tot slot kunnen we het nog even hebben over het schoolgebouw. Ferdinand Van Hende gaf vanaf het begin van zijn *carrière* les in zijn woning. Het oprichten van een specifiek schoolgebouw was reeds enkele keren ter sprake gekomen - op verzoek van de hogere overheid -, maar telkens riep het lokale bestuur financieel onvermogen in om dit te realiseren. In de begroting voor 1852 lezen we zelfs nog dat het bestuur naast de uitgetrokken bedragen voor indemniteit voor de huisvesting van de onderwijzer en de toelage voor armenonderwijs "*geene andere middelen om verders in de behoeften van het onderwys te voorzien*" kan uittrekken[158]. Enkele maanden later komt hierin toch verandering. Er komen wel nog enkele eigenaardige zaken naar voor uit onze bronnen. Zo hield het College van burgemeester en schepenen op 25 februari 1852 een onderzoek de commodo et incommodo voor de aankoop van "*een woonhuis in dry woonsteden benevens een ander woonhuisken met medegaende erf*" van 1.840m^2 en "*een streepken grond*" van 520m^2[159], nadat het eind januari twee onderhandse koopakten had afgesloten[160]. Pas 's anderendaags vergaderde de Gemeenteraad om de aankoop - bestemd voor een schoollokaal en een onderwijzerswoning - te bespreken. De inleiding door burgemeester Colle was op zijn minst merkwaardig. Hij verwees namelijk naar een brief van de kantonnale schoolopziener van ... 7 oktober 1850. Deze brief bleef dus blijkbaar bijna anderhalf jaar in een lade liggen. De reden is vrij duidelijk dat men ermee verveeld zat en gewoon geen antwoord wist te geven (en vermoedelijk dan pas een oplossing begon te zoeken). In de brief stond namelijk dat de schoolopziener "*zyn spyt betuigt de gemeente Lootenhulle beroofd te zien van een schoollokael alwaer het onderwys gevoegelyk kan gegeven worden, terwyl de onderwyzer zich tot heden heeft moeten vergenoegen met een slecht verlicht en ongezond lokael en zoodanig bekrompen dat de leerlingen schier op elkander zyn getast; En het bestuer tevens aenwakkerende om, indien er zich eenen geschikten grond mogt aenbieden denzelven aen te koopen om daer op een schoollokael te bouwen.*

Dat ten gevolge van dien en der begeerte door den gemeenteraed zelve in menigvuldige omstandigheden mondeling geuit, om dezen staet van zaken te doen eindigen" had het College de reeds vermelde gebouwen en gronden voorlopig in koop aanvaard[161]. Het woordje *mondeling* zegt natuurlijk alles en niets, want we vonden na de onafhankelijkheid nooit een spoor of de intentie om een eigen gemeenteschool op te richten. De kostprijs bedroeg 2.145 fr. Geen enkele inwoner had zich tegen de aankoop verzet, die trouwens nog een aantal voordelen bood: "*Overwegende dat de gekochte goederen in eene hooge en gezonde plaets en slechts op eenige minuten afstand van de kerk en in den kom der gemeente gelegen zyn en alzoo voor de opbouwing van een schoollokael zeer geschikt*". De link met de kerk moest opnieuw worden vermeld. De Raad besloot tevens een lening aan te gaan en na goedkeuring van de aankoop dadelijk een plan en begroting te laten opmaken. In maart bleek dat het bestuur slechts 1.500 fr. kon spenderen, en dan nog met veel moeite. Bijgevolg moest het College de provinciale overheid vragen om voor een plan voor een school voor 200 leerlingen te zorgen, naast een subsidie aan zowel de nationale als de provinciale overheid[162]. In het jaarverslag over 1851 pakte het College reeds uit met het initiatief dat het "*eindelyk en na vele poogingen, in den kom der gemeente*" grond had kunnen aankopen voor een schoolgebouw. Men zou tevens alles in het werk stellen om het geheel "*waervan het gemis zich meer en meer doet gevoelen*" te doen vooruitgaan[163]. De Gemeenteraad zag later de mogelijkheid een bijdrage van 2.300 haalbaar, wat ongeveer overeenstemde met de aankoop van de grond[164]. Het Armbestuur kon niets bijdragen voor een nieuwe school. Er werd alvast aan plannen gewerkt door de Nevelse bouwkundige Charles Kindts. De geraamde prijs beliep reeds 11.300 fr., zodat absoluut subsidie noodzakelijk was[165]. Dit laatste vertraagde de werken, zodat in september 1853 er geen vordering was gemaakt[166]. In november 1853 vroeg de arrondissementscommissaris om, overeenkomstig de opmerkingen van de Inspecteurs van het onderwijs, enkele aanpassingen te doen en de kostprijs voor de onderwijzerswoning te verminderen[167]. In december 1853 waren deze aangepast, zodat de school 30m^2 zou vergroten tot 126m^2. Door deze wijzigingen vernemen we enkele bijzonderheden:

- *"Dat de grootte meer als voldoende is voor al de kinderen welke de school zullen bijwoonen, zelfs wanneer er onderwys aen de meisjens zoude gegeven worden. In alle gevallen kan de school in twee zalen worden verdeeld by middel van eene afsluiting in glas, zoo als het plan aenduidt en derhalve, wanneer het noodzakelyk mogte zyn de eerstbeginnenden door eenen hulponderwyzer te doen leeren, de orde en het stilzwygen in de klas gehandhaefd worden*
- *De school ontvangt haer licht, zoo als reeds vroeger is gezegd en gelyk men het in het plan van samenhang kan opmerken uit het zuidoosten en noordwesten en niet zoo als de brieven der heeren inspecteurs zulks verkeerdelyk vermelden uit het zuidwesten en noordoosten.*
- *En eindelyk, voor wat betreft de overdrevenheid der kosten van de onderwyzers wooning, gelooven wy te moeten in aenmerking stellen dat, voor een huisgezin gemiddeld gerekend van 6 à 7 persoonen, het getal kamers en plaetsen die dat gebouw zullen uitmaken, geenszins overdreven is; dae-*

renboven en zoo als de heeren opzieners zelfs opmerken, zal de onderwyzer verpligt zyn zich door eenen hulponderwyzer te doen bystaen die noodzakelyk by hem moet worden gehuisvest, terwyl voor het overige, het huis slechts het noodig getal plaetsen inhoudt voorgeschreven by de ministeriele instructie en dus om aen zyne bestemming te beantwoorden, naer ons gevoelen, niet kan worden verminderd"[168].

Toen bleef het een hele tijd stil rond het schoolgebouw, zodat het bestuur eind november 1854 de Arrondissementscommissaris vroeg of de hogere overheid Lotenhulle uit het oog had verloren: "*aengezien alle vertoef, om ten spoedigsten een geschikt schoollokael en onderwyzerswooning, waer van het gemis zich meer en meer doet gevoelen, te bekomen, aen de belangen dezer gemeente hoogst schadelyk* is"[169]. In augustus 1855 blijkt de aanbesteding goedgekeurd en kan de afbraak van de bestaande driewoonst en de *grondafteekening* gebeuren[170]. De realisatie gebeurde door de aannemer Ivo De Kesel, de smid Joseph Dierickx en de timmerman Augustin Vuylsteke, allen uit Aalter. De grondwerken en een deel van het opgaand metselwerk moesten af zijn voor 1 november 1855, zodat tussen 1 april en 1 augustus 1856 de rest werd uitgevoerd[171]. Midden 1856 waren de bouwwerken bijna voltrokken en was het bestuur voornamelijk bezig met de inrichting en het schoolmeubilair (en de subsidie daaromtrent): het lokaal moest met twee *stoven* worden verwarmd, er was nood aan nieuwe letters op de letterkas, aan nieuwe banken... Om de kosten te drukken, wou het bestuur (onder)delen van het oude meubilair gebruiken, maar dat was grotendeels eigendom van de onderwijzer, zodat hij een vergoeding vroeg. Dan bleken ze niet meer bruikbaar en vroeg men nogmaals extra subsidie, die ook werd bekomen[172].

Ferdinand Van Hende gaf misschien nog eventjes les in een nieuw gemeentelijk gebouw en zag mogelijks een droom in vervulling gaan. Het was alvast de bedoeling dat hij omstreeks midden september 1856 de gebouwen zou kunnen betrekken[173]. Hij overleed echter op 9 november 1856, na een onderwijzersloopbaan van 40 jaar. Gedurende zijn laatste levensmaanden kreeg hij blijkbaar toch een hulponderwijzer naast zich (waarvan reeds sprake bij het maken van de plannen voor het schoolgebouw), want er is sprake van in het jaarverslag van september 1856. De kerkbediende Bruno Martens, die bij hem inwoonde (zie hoger), werd alvast vanaf midden juni 1856 af en toe in akten van de Burgerlijke stand als dusdanig bestempeld, maar trad toch meer als kerkbediende op. In december 1856 volgde hij, als gediplomeerd hulponderwijzer van Lotenhulle, Ferdinand Van Hende op als gemeentelijk onderwijzer[174]. De gemeente kreeg pas in december 1858, na een raadsbeslissing van augustus, van de Gouverneur de toelating een plaats van hulponderwijzer in de gemeenteschool te creëren[175].

BESLUIT

Een doorgedreven onderzoek naar een (deze) onderwijzer leert ons heel wat over het lager onderwijs in een plattelandsdorp als Lotenhulle,

maar vertelt ook veel over de persoonlijkheid van de leerkracht. Ferdinand Van Hende vormde op dit vlak een zeer dankbaar specimen. We krijgen bijgevolg geen eenduidig beeld over het onderwijs, maar een confrontatie van verschillende belangen. Gedurende 40 jaar was er in Lotenhulle officieel slechts één onderwijzer, maar in de praktijk voelden meerderen zich geroepen de Lootse jeugd kennis en vooral een christelijke levenswijze bij te brengen. Ferdinand Van Hende wou, volgens het geschetste beeld, dit laatste toch wel overstijgen (op een korte periode na). Hij gaf meer dan christelijke leer, maar vertoefde toch duidelijk in een kerkelijke sfeer, wat zijn positie soms wat dubbelzinnig maakte. Hij bleek daarbij niet steeds de *gemakkelijkste* te zijn. Hij botste zowel met de wereldlijke als met de geestelijke overheid. Bij de meningsverschillen had hij de officiële politiek wel aan zijn zijde. Hij steunde zich op het wettelijk kader, dat de onderscheiden lokale overheden niet noodzakelijk, om niet te zeggen, doorgaans niet, genegen waren. In het begin van zijn lange carrière lag hij voornamelijk al eens overhoop met het gemeentebestuur, zonder dat dit tot excessen leidde. Na de Belgische onafhankelijkheid had hij het niet begrepen op kerkelijke inmenging in zijn onderwijs. Dit incident werd evenmin op de spits gedreven. Zo duldde hij evenmin oneerlijke (= niet-wettelijke) concurrentie. We kunnen hier ook wijzen op een bewuste (?) politiek van nepotisme. De hele familie bouwde een leven uit in en rond de kerk, waaraan een einde kwam door het vroegtijdig overlijden van zijn schoonzoon Benedict Versele en die vermoedelijk was voorbestemd als de toekomstige onderwijzer. De opvolger werd toch in de onmiddellijke omgeving gevonden.

Ook het aanzien van de onderwijzer, i.c. Ferdinand Van Hende, is dubbel. Financieel had hij het niet zo breed, maar hij had, door het cumuleren van allerlei verwante taken (*kleine bedieningen*) en in vergelijking met de grote massa, een vrij behoorlijk inkomen. Hij behoorde zeker niet tot de notabelen. De gewone man keek er mogelijks wel naar op, wat m.i. niet kan gezegd worden van de sociale bovenlaag. Zijn aanzien bij hen groeide wel met de duur van zijn onderwijzersloopbaan en valt af te lezen uit de gunstige beoordelingen. Hij kon trouwens de eerste decennia op niet veel steun van de overheden rekenen (behalve misschien dat de burgemeester hem persoonlijk de job had aangeboden). We kunnen dit misschien beter vertalen als de geringe interesse van de lokale overheid voor onderwijs van en kennis door het gewone volk. Dit vormde voor hen lange tijd geen hoofdbekommernis, integendeel zelfs (wat gedeeltelijk tot uiting komt in verband met de *werkschool*). We zien pas de eerste tekenen van kentering kort voor de dood van Van Hende met de oprichting van het eerste gemeentelijk schoolgebouw. Zelfs na de organieke wet van 1842 had hij nog steeds veel meer weg van een privé-onderwijzer, die alles zelf bekostigde, tot de schoolbanken toe. Het gemeentebestuur zorgde enkel voor een kleine inbreng voor armenonderwijs, later ook voor warmgeld en enig materiaal. De weg was echter lang. Tot slot kan er ook enige twijfel rijzen over de kennis en bekwaamheid van de onderwijzer zelf. Hij kreeg hoogstwaarschijnlijk geen specifieke opleiding en muntte niet bepaald uit in de examens in de Hollandse periode. Zijn inzet toen

om zich te bekwamen was evenmin een toonbeeld, maar alles wijst er op dat door de lange ervaring, en wie weet ook zelfstudie, hij toch een deel van de Lootse jeugd een degelijke basiskennis kon bijbrengen.

NOTEN

1. W. STEVENS, *Bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs in Oost-Vlaanderen, 100-jaar Crombeenschool te Knesselare*, z.p., 1992, p. 9.
2. IBID, p. 17-25.
3. K. DE CLERCK, B. DE GRAEVE, F. SIMON, *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw. Facetten van het volksonderwijs in Vlaanderen (1830-1940)*, Tielt, 1984, p.11.
4. Enkele voorbeelden zijn F. BASTIAEN, *Onderwijs en geletterdheid te Bellem (ca. 1800-1842)*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 42 (1991), p. 89-111; W. STEVENS, *Bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs in Oost-Vlaanderen. 100-jaar Crombeenschool te Knesselare*, z.p., 1992, 180p.; C. DIERICKX, *Als de schoolbel rinkelt. 175 jaar gemeentelijk onderwijs te Assenede*, Assenede, 1992, 179p.
5. F. GELAUDE & E. VAN WONTERGHEM, *Ruiseleedse kroniek van ...* (1800-1814 in talrijke afleveringen), in Oud Ruysselede, jg. 6 (1989) – jg. 15 (1998), passim.
6. Gemeentearchief Aalter (GAA), *registers Burgerlijke stand Lotenhulle*, passim.
7. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief 1815-1819 (hand ofte notitieboek).
8. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 541.2, militielichtingen 1800-1819.
9. GAA, *Fonds Kerkfabriek Lotenhulle*, 475.1, rekeningen 1821.
10. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (bewijsstukken).
11. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (15 november 1821).
12. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 208.1, oud archief (bewijsstuken 1817-1818).
13. GAA, *Fonds Kerkfabriek Lotenhulle*, 475.1, rekeningen 1821-1834.
14. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 484.04, belastingrollen.
15. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 208.1, oud archief (bewijsstukken).
16. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 475.1, bewijsstukken 1822-1840.
17. GAA, *Fonds Kerkfabriek Lotenhulle*, 475.1, rekeningen.
18. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 208.1, oud archief (rekeningen kerkfabriek) en Fonds Kerkfabriek Lotenhulle, 475.1, rekeningen.
19. L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 126.
20. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 475.1, bewijsstukken 1822-1840.
21. L. STOCKMAN, *a.w.*, p. 419-420 en 125-126.
22. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.1, bevolkingsregister 1847-1856, deel 2 folio 28.
23. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (zitting 15 april 1842).
24. Idem, (zitting 15 april 1847).
25. I. HOSTE, *Geschiedenis van Poeke (deel II Het onderwijs)*, Aalter, 1985, p. 436-437.
26. L. STOCKMAN vermeldt hem reeds vanaf ca. 1778 als koster in Lotenhulle. Over het kosterschap en enkele gegevens over de familie Minne zie L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Lotenhulle (De Lootse pastoors en hun Sint-Kruiskerk (1206-1795))*, ter perse.
27. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.9, demografische statistieken, (telling jaar IV).

28. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 541.2, militielichtingen 1800-1819.
29. M.-L. DE CUYPER, *De familie Van de Voorde*, in Vlaamse Stam, jg. 37 (2001), nr. 2, p. 88.
30. L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Lotenhulle (Feodaal-administratieve structuur)*, ter perse.
31. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (kerkrekening 1803-1805; rekening kerkmeester 1803-1805 en rekening armbestuur 1805-1808).
32. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 541.2, militielichtingen 1800-1819 (naast de conscriptielijst steekt er ook de andere lijst in in uitvoering van het decreet van 5 april 1813, vermoedelijk met betrekking tot de *Garde Nationale*).
33. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 28 september 1826 aan de Koninklijke Commissaris).
34. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 20 (1826), p. 132.
35. F. BASTIAEN, *De veldwachter in het spanningsveld van autoriteit en solidariteit (het arrondissement Gent-Eeklo, 1830-1914)*, onuitgeven licentiaatsverhandeling, UGent, 1984, p. 292.
36. F. GELAUDE & E. VAN WONTERGHEM, *Ruiseleedse kroniek van het jaar 1812*, in Oud Ruysselede, jg. 13 (1996), nr. 1, p. 10.
37. Idem, *Ruiseledeedse kroniek van het jaar 1814*, in Oud Ruysselede, jg. 15 (1998), nr. 4, p. 147.
38. Idem, *Ruiseleedse kroniek van het jaar 1802*, in Oud Ruysselede, jg. 7 (1990), nr. 2, p. 83.
39. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.9, demografische statistieken, (telling jaar IV).
40. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 1 (1817), p. 195 (buitengewone dienst).
41. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (mandaten 1800-1808).
42. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, régistre de la Mairie de Lootenhulle.
43. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling.
44. W. STEVENS, *a.w.*, p. 22-23.
45. GAA, idem, staat van 4 april 1809.
46. Idem, brief van 20 december 1810.
47. W. STEVENS, *a.w.*, p. 9.
48. M. DE VROEDE, *Het openbaar lager onderwijs in België onder koning Willem I: de katholieke school*, in Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap, dl. 78 (1964), p. 10-42.
49. L. DUBOIS, *Geletterdheid en lager onderwijs in Eeklo, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Wondelgem (ca. 1800-1850)*, onuitgegeven licentieverhandeling UG, 1986, p. 57-61.
50. Rijksarchief Gent (RAG), *Hollands fonds*, nr. 327/10 (brief van 8 april 1816).
51. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief 1815-1819 (brief 22 april 1816).
52. Dit blijkt uit de akten van de Burgerlijke stand. Hij was bij zijn overlijden 49 jaar en ongehuwd. Hij naamtekende vrij goed. We stelden trouwens vast dat heel wat leden van de familie Verplaetse goed met de pen overweg konden.
53. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 62-63.
54. *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen*, dl. 1 (1817), p. 181.
55. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 4 (1818), p. 145 en RAG, *Hollands fonds*, nr. 270.
56. M. DE VROEDE, *Het openbaar lager onderwijs...*, p. 20 en p. 31.
57. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 4 (1818), p. 433.
58. Idem, p. 473.
59. RAG, *Hollands fonds*, nr. 270.
60. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 484.04, belastingrollen.
61. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 4 januari 1821).

62. RAG, *Hollands fonds*, 327/7 (brief van 9 augustus 1821).
63. RAG, *Hollands fonds*, nr. 270 (zitting van 15 december 1820).
64. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.1 bevolkingsregister 1818 (gebouw 318).
65. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (10 februari 1808).
66. RAG, *Scheldedepartement*, nr. 3051.
67. RAG, *Scheldedepartement*, nr. 5675 (30 germinal IV).
68. RAG, *Scheldedepartment*, nr. 3876B (25 prairial V).
69. RAG, *Hollands fonds*, nr. 270 (zitting van 12 januari 1821).
70. Idem, nr. 327/1 (brief van 19 januari 1821).
71. Idem, nr. 327/1 (brief van 27 januari 1821) en GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (los stuk in kladregister van 10 februari 1821).
72. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 10 februari 1821).
73. RAG, *Hollands fonds*, nr. 270 (zitting van 5 maart 1821).
74. GAA, *Fonds Lotenhulle modern, 201.8*, oud archief (kladregister briefwisseling; 9 juni 1821).
75. RAG, *Hollands fonds*, nr. 327/7 (brief van 9 augustus 1821).
76. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 23 augustus 1821).
77. RAG, *Provinciaal Archief, Hollandse periode*, nr. 1271 (nr. 185).
78. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1271 en 0330/3.
79. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 14 oktober 1822).
80. Idem, (brief van 4oktober 1823).
81. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1271.
82. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (brief van 25 juni 1823 met als bijlage het besluit van 25 juli 1822).
83. RAG, *Hollands fonds*, 1271 (zitting van 28 februari 1824).
84. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 3 maart 1824).
85. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 64-66 en *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 16 (1824), p. 102-103.
86. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1266 (zitting van 13 juni 1824).
87. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 66.
88. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1267 (mei 1826).
89. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 21 juli 1825).
90. J. HUYGHEBAERT, *Guillelmus Franciscus Tanghe (alias Iwein van Vlaenderen) op wandel door West-Vlaanderen 1839-1842*, in Biekorf, jg. 89 (1989), nr. 2, p.106.
91. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1267 (verslag 18 juli 1825).
92. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 484.04, belastingrollen.
93. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1267 (verslag 1826-1827).
94. Idem (algemeen verslag 1827-1828).
95. RAG, *Hollands fonds*, nr. 337/4 (staat van 25 november 1826) en GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2, Schoolinrichting 1826-1942 (staat van 25 november 1826).
96. RAG, *Hollands Fonds*, nr. 1267 (30 april 1827).
97. RAG, *Hollands fonds*, nr. 341/4 (staat van 14 mei 1828).
98. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (staat van 9 augustus 1830).
99. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1267 (passim).
100. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8 oud archief (brief van 18 juni 1826).
101. Idem (brief Gouverneur aan de schoolopziener van 1 juni 1826).
102. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2, schoolinrichting 1826-1942 (staat van 25 november 1826).

103. RAG, *Hollands fonds*, nr. 341/4 (staat van 14 mei 1828).
104. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (staat van 9 augustus 1830; f° 181r).
105. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 143.6, kadastrale legger deel 1, art. 272.
106. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 1 (1817), p. 199 (buitengewone dienst).
107. RAG, *Hollands fonds*, nr.1267 (verslag 1826-1827).
108. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief (brief Gouverneur aan de Schoolopziener van 1 juni 1826).
109. Idem, (brief van de Schoolopziener van 18 juni 1826).
110. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brief van 26 december 1826).
111. Idem, 201.8, oud archief (brief van 31 mei 1827).
112. Idem, 201.8, oud archief (begroting 1828, artikels 16 en 17).
113. Idem, 205.1, registers briefwisseling (f° 176r).
114. RAG, *Hollands fonds*, nr. 1267 (algemeen verslag 1827-1828).
115. *Bestuurlijk Memoriaal*, dl. 4 (1818), p. 479 en p. 481.
116. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 60.
117. Cijfers gesprokkeld in RAG, *Hollands fonds* en GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (passim).
118. RAG, *Hollands fonds*, nr. 341/4 (staat van 14 mei 1828).
119. RAG, *Hollands fonds*, nr. 343 (staat van 29 maart 1826).
120. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 201.8, oud archief 1820-1829 (diverse brieven).
121. Idem, 205.1, registers briefwisseling (staat van 9 augustus 1830; f° 181r).
122. F. BASTIAEN, *Kinderarbeid in Lotenhulle volgens het bevolkingsregister 1829*, in voorbereiding.
123. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 85-86.
124. M. DE VROEDE, *Van schoolmeester...*, p. 442.
125. K. DE CLERCK, B. DE GRAEVE, F. SIMON, *a.w.*, p. 11.
126. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 6 april 1830; f° 183r).
127. Alle informatie is gesprokkeld uit meerdere bronnen; RAG, *Provinciaal Archief 1860-1850*, nr. 3435/7, nr. 3342/6 (staat van 16 april 1839); GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslagen 30 augustus 1838; 7 september 1840; 6 september 1841 en 5 september 1842); 550.2, onderwijs – organisatie 1841-1908 (3-ledige statistiek).
128. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.2, beraadslagingen Gemeenteraad (zitting 2 januari 1832).
129. Idem, zitting 27 november 1832.
130. Idem, zitting 5 augustus 1840.
131. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.1, bevolkingsregister 1829.
132. Idem, bevolkingsregister 1847 (register 2 f° 154).
133. L. DUBOIS, *a.w.*, p. 93-96.
134. F. BASTIAEN, *De veldwachter ...*, p. 176-178.
135. Bisschoppelijk Archief Gent, *Parochie Lotenhulle 1800-1916*, (document nr. 19).
136. I. HOSTE, *a.w.*, p. 436-438.
137. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 520.1, bevolkingsregister 1829 (wijk D, niet gepagineerd).
138. Iets vergelijkbaars vinden we in Bellem, zie F. BASTIAEN, *Geschiedenis van Bellem (deel II. Het onderwijs)*, Aalter, 1994, p. 478. Dit doet ook denken aan onderwijssituaties voor de Franse tijd, W. STEVENS, *a.w.*, p. 9.
139. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 4 september 1843).
140. J. ART, *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914*, Gent, 1979, p. 88-89.

141. M. D'HOKER, *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis (Deel III. Het nieuwe bisdom van 1829 tot 1947, hoofdstuk IV, Het onderwijs)*, Gent, 1991, p. 445-446.
142. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 4 december 1844 en 1 september 1845).
143. Idem, (jaarverslag 4 december 1844).
144. Idem (jaarverslag 1 september 1845).
145. Idem (jaarverslagen 10 november 1846 en 14 december 1847).
146. Idem (jaarverslag 4 september 1843).
147. M. D'HOKER, *a.w.*, p. 445-446.
148. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 28 september 1850).
149. Idem, (jaarverslag 2 oktober 1851).
150. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2, schoolinrichting 1826-1942 (passim).
151. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2, schoolinrichting 1826-1942.
152. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 10 november 1845).
153. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 205.1, registers briefwisseling (brief van 30 juni 1845; nr. 690).
154. F. BASTIAEN, *Kinderarbeid te Bellem in de 19de eeuw*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 41 (1990), p. 38.
155. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 14 december 1847).
156. Idem, (jaarverslag 28 september 1850).
157. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brief van 6 juli 1846, nr. 745).
158. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 504.6/172.2, beraadslagingen Gemeenteraad (zitting 2 oktober 1851).
159. Idem, 504.6/172.3, registers Schepencollege (onderzoek 25 februari 1852).
160. We vonden geen aanduiding van de locatie, maar we zouden kunnen vermoeden dat de nieuwe school werd opgetrokken op de plaats van de driewoonst waar F. Van Hende aanvankelijk les gaf. De eigenaar was eerst Pieter Joseph Claes (Claeys ?) en bij de aankoop door het gemeentebestuur is er sprake van Judocus Claeys uit St-Joris-ten-Distel (een zoon ?).
161. GAA, Fonds Lotenhulle modern, 504.6/172.2, beraadslagingen Gemeenteraad (zitting 26 februari 1852).
162. Idem, (zitting 26 maart 1852).
163. Idem, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 2 september 1852).
164. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brief van 13 november 1852, nr. 1558).
165. Idem,504.6/172.2, beraadslagingen Gemeenteraad (zitting 18 augustus 1853).
166. Idem, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 3 september 1853).
167. Idem (jaarverslag 30 november 1854).
168. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brief van 23 december 1853, nr. 1679).
169. Idem, (brief van 25 november 1854, nr. 1799).
170. Idem, (brief van 7 augustus 1855).
171. Idem, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 16 oktober 1855).
172. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brieven van 7 en 18 juni, 24 september 1856 en 28 mei 1857).
173. Idem, 504.6/172.3, registers Schepencollege (jaarverslag 4 september 1856).
174. Idem, 205.1, registers briefwisseling (brief van 18 december 1856, nr. 2026).
175. GAA, *Fonds Lotenhulle modern*, 550.2, schoolinrichting 1826-1942 (brief van 2 december 1858).

BIJLAGE 1
GEZINSFICHE FERDINAND VAN HENDE

Ferdinand Charles Van Hende
° Ruiselede 16-12-1792
† Lotenhulle 09-11-1856

Juliana Minne
° Lotenhulle 26-02-1787
† Lotenhulle 15-03-1850

x Lotenhulle
01-02-1816

zv Hubert Constant
Anna Catharina Lambert

dv Jan-Baptist
Isabella Nicasia
Van de Voorde

1. Ferdinandina
° Lotenhulle 17-01-1816
† Lotenhulle 14-08-1816

2. Maria Ferdinandina
° Lotenhulle 11-02-1817
† Lotenhulle 20-03-1893

Benedict Joseph Versele
° Aalter 16-02-1817
† Lotenhulle 29-03-1848

x Lotenhulle
28-04-1841

zv Ludovicus
Maria Catharina
De Pourcq

3. Ferdinandina
° Lotenhulle 25-11-1818
† Lotenhulle 12-10-1820

Drie marktliederen bij moorden in het Meetjesland

Willy BRAEKMAN

Alhoewel blaadjes met marktliederen efemera zijn, niet bestemd om de eeuwigheid te trotseren, zijn er toch een aanzienlijk aantal bewaard[1]. Moordliederen nemen daarbij een bijzondere plaats in[2]. In tegenstelling tot liederen die eeuwige thema's als de liefde bezingen, waren ze gebonden aan een bepaalde plaats en gesitueerd in een goed afgebakende tijd. De inhoud handelde over gebeurtenissen waar de bevolking grote belangstelling voor had, waarover iedereen praatte en waarbij elkeen zich betrokken voelde. Het sensatie-hongerig toehoorderspubliek was al oor, de potentiële kopers van de blaadjes met de tekst waren talrijk. Een moordlied was voor elke marktzanger een *scoop* die ook financieel bijzonder interessant was. Vandaar dat de zangers er als de kippen bij waren om liederen van die aard in alle haast te *componeren* en te zingen op plaatsen waar veel volk samen was. Kwestie van het ijzer te smeden terwijl het nog warm was, want de interesse van de mensen is wel heel intens, maar even tijdelijk.

De informatie haalden de zangers dikwijls uit kranten, althans in het herfsttij van dit eeuwenlang populaire genre, de late negentiende en de vroege twintigste eeuw. Wat ze daar niet vernamen, vulden ze dikwijls aan met algemeenheden die wel moeiteloos bij elke moord pasten. In uitzonderlijke gevallen blijken ze ook over getuigenissen te beschikken. Hoe meer feiten en achtergrondinformatie, hoe interessanter het lied werd. Hierna brengen we drie moordliederen in chronologische orde samen die nog onbekend zijn. Noch de inhoudelijke, noch de dichterlijke kwaliteit van deze late liederen is hoog. De bloeitijd van het genre was al lang voorbij. Toch blijven ze van historisch standpunt wel degelijk nog onze aandacht waard.

LIED OP DE ROOFMOORD TE WATERLAND-OUDEMAN (1893)

In de nieuwjaarsdagen van 1893 ontstond grote beroering in de streek van Eeklo, toen men hoorde van een roofmoord die te Waterland-Oudeman was gepleegd.

Deze gebeurtenis was de aanleiding voor twee Gentse marktzangers om in allerijl een lied te *componeren*, d.i. te schrijven en te zingen. Dit laatste deden ze wellicht op de markt van Eeklo en op andere plaatsen in de streek waar veel volk samenkwam.

Vooraleer dit lied hierna af te drukken dient echter de achtergrond ervan, d.w.z. de moord even nader besproken te worden[3].

De burgemeester van Waterland-Oudeman, P. Predom, een tachtigjarige kleine landbouwer, woonde samen met zijn meid en een knecht op een bescheiden hoeve. Vermoedelijk had hij de naam er warmpjes in te zitten. In alle geval, op dinsdag 3 januari 1893 was hij na het nieuwjaarsbezoek van een neef, later dan gewoonte, om 9 uur gaan slapen.

Midden in de nacht werd hij gewekt door enkele booswichten die hun gezicht hadden zwartgemaakt en in zijn woning waren binnengedrongen. Ze eisten van de burgemeester zijn geld of zijn leven. De oude man overhandigde hun zijn sleutels en de inbrekers stalen al het geld en de bankbrieven die ze konden vinden. Daarbij maakten ze zoveel lawaai dat de meid, Amélie De Clercq, 65 jaar oud, opstond en naar de kamer van de burgemeester kwam. De dieven wierpen zich op haar en kwetsten haar. Op haar noodgeroep kwam de knecht, de 53-jarige Petrus Van de Voorde, eveneens bij zijn meester. De indringers grepen ook hem vast en mishandelden hem zo erg dat hij zieltogend neerviel voor het bed van de burgemeester, die van dit schrikkelijk toneel tegen wil en dank getuige was.

De meid kon op een bepaald moment vluchten. Blootvoets en maar half aangekleed liep ze naar het huis van de veldwachter. Deze kwam met haar mee, maar toen ze in het huis kwamen, waren de moordenaars reeds verdwenen. De oude burgemeester, die nog, gewapend met een blaaspijp, een ouderwets geweer, de misdadigers had proberen te achtervolgen, vonden ze wenend bij het lijk van zijn knecht.

Na korte tijd bleek dat de indringers twee inwoners van het nabijgelegen Bassevelde waren, Karel-Lodewijk en Alfons Martens. Ze ontkenden ook maar iets met de zaak te maken te hebben gehad, maar de bewijzen tegen hen stapelden zich op. In juli van hetzelfde jaar werden ze door het Assisenhof te Gent alle twee ter dood veroordeeld. Ze hadden tot op het einde hun onschuld blijven staande houden, maar enkele dagen na het vonnis, op 3 augustus, legden ze volledige bekentenissen af. Ze hadden de roofmoord gepleegd - zeiden ze - samen met nog een andere persoon die uit de gevangenis van Hoogstraten was ontsnapt, maar nooit werd gevonden.

Het lied over deze *wreede moord*, dat we hierna laten volgen, wordt bewaard in de Gentse universiteitsbibliotheek (G. 19069). Het komt voor op een langs één zijde bedrukt blaadje. Onderaan de tekst leest men dat

WREEDE MOORD

gebeurt te Waterland-Oudeman

OP DEN KNECHT VAN DEN BURGEMEESTER.

1.

Kom vrienden lief die hier staan in 't ronde
Kom hier en luistert naar mijn treurig lied,
Een droef geval zal ik u gaan verkonde
Wat dat er nu op den Oudeman is geschied.
O! die barbaars ontnamen een zijn leven
Een arme knecht die was zoo wreed vermoord
Als men dat hoort een mensch zou er van beven
Zijn lichaam was van slagen geheel doorboort.

2.

Drij mannen kwamen daar alras verschijnen
En zwart gemaakt, 't gezicht was niet te zien
Ze wilde hun met slagen doen verkwijnen
Niemand die kwam er hun bijstand biën
Ze vroegen dan, nu geld of 't is uw leven
God, sprak de meid, wat hebben wij misdaan.
Gij moet mij hier nu al de sleutels geven
En dan met ons al de kamers afgaan.

3.

De burgemeester hebben ze gebonden
Een oude man van rond de tachtig jaar
Al dat er was hebben ze dan verslonden
Bonden dan nog zijn handen wreed te gaar
De meid die kwam er ook om hulp te bieden
Ze namen haar ook met een grof geweld
Bedenk toch eens gij alle brave lieden
Dan kwam de veldwachter ook daar toegesneld.

4.

De wet van Gent die kwam het lijk aanschouwen
Met de doktors en d' heeren van 't Parket
O! gij barbaars, gij zult het u berouwen
Gij zult toch komen in d' handen van de wet
Het volk die kwam droevig het lijk te volgen
Ze spraken nu is hij de wereld af
En nu heeft hij den laatsten zucht gezwolgen
En rust nu steeds al in het duister graf.

REFREIN.

Men hoort anders niet als rampen en als moorden
Want zoo een misdaad brengt velen in de rouw
Zoo een schouwspel als men er dat nu hoorde
In zijnen dienst die was hij braaf en getrouw.

Eigendom.

AUGUST VERHEY en EMIEL VERHEY.

Gent, drukkerij E. De Laere, Hoogstraat, 151

het lied eigendom is van August en Emiel Verhey. Op andere blaadjes noemen ze zichzelf Verheye.

Dit waren twee broers van wie de ene, August Verhey(e) in de Gentse bevolkingsregisters bekend staat als fabrieksarbeider. Hij - en wellicht ook zijn broer - herstelden ook accordeons, zoals we lezen op een ander liedblaadje van hen[4]. August, geboren te Gent op 9 oktober 1868, stierf te Ledeberg op 1 november 1927. Hij was gehuwd met Léonie Beirnaerdt. Over zijn broer Emiel zijn mij echter geen biografische gegevens bekend.

Het lied dat geen wijsaanduiding heeft, is gedrukt te Gent door E. De Laere in de Hoogstraat. Andere blaadjes van deze zangers zijn gedrukt door H. Cnops in de Roskamstraat 14. Deze laatste was wel de man die meest voor hen heeft gewerkt.

DODELIJKE MESSTEEK TE AALTER (1897)

Zoals dat in de nabijheid van het station in alle gemeenten het geval was en nog is, stonden er daar in de landbouwgemeente Aalter in 1897 verscheidene herbergen. Eén daarvan was *Den Hert* met als herbergier een zekere August Andries[5].

Op donderdag 16 juni, Sacramentsdag, was de smidsgast Oscar Ellebout met zijn vrienden, allen jongelui van vooraan in de twintig, een glas gaan drinken in deze herberg. Die was gelegen tegenover het huis waar hij met zijn broers bij zijn moeder woonde, toen al jaren weduwe.

Kort na tien uur 's avonds verliet hij vergezeld van zijn vrienden August Van Ooteghem en Karel Herteleer de herberg. Bij het buitengaan kreeg Ellebout echter onverwachts een messteek in de lies. Een dodelijke wonde bleek het en na weinige ogenblikken liet hij dan ook het leven. Zijn maat Van Ooteghem kreeg eveneens een steek, maar dan in de schouder, en die bleek veel minder erg te zijn.

Over de achtergrond en de toedracht van deze gebeurtenis waren verschillende versies in omloop, waarvoor ik hier verwijs naar de bijdrage die Peter Laroy onlangs aan deze zaak heeft gewijd[6]. Zeker is wel dat er in de herberg ruzie was ontstaan tussen twee groepen jongeren, de ene uit het dorp waartoe de slachtoffers behoorden, de andere uit de wijk Stratem.

De daders waren een drietal twintigers, die behoorden tot welstellende landbouwersfamilies uit Stratem. Een van hen, een zekere Emiel De Muynck, had Ellebout de dodelijke steek toegebracht, en een van de broers Emiel en August Buysse had Van Ooteghem gestoken.

Het vermoorde slachtoffer stond in het dorp goed aangeschreven. Hij was een *allerbraafste* jongen, de steun van zijn oude moeder, de vriend van iedereen en steeds goedgeluimd.

De drie zo-even genoemde daders werden onmiddellijk na de feiten aangehouden, maar na korte tijd werden de broers Buysse in voorlopige vrijheid gesteld. Uit getuigenissen was immers gebleken dat het inderdaad August De Muynck was die de fatale steek had toegebracht. Deze werd dan ook op zaterdag 19 juni naar de Gentse gevangenis overgebracht.

In het station van Aalter kwam de moeder van De Muynck van haar zoon afscheid nemen. In een emotionele scène bezwoer ze hem de waarheid te zeggen. Tot dan toe had hij immers ontkend ook maar iets met de zaak te maken te hebben.

Het zal u misschien verlichten, smeekte de radeloze moeder. Daarop antwoordde de zoon: *Hewel, het is waar, ik ben het die hem den steek gegeven heb; hij moest maar mijn gezel gerust laten.*

De volgende zondag 20 juni dook na de hoogmis, toen het volk de kerk verliet, een rondtrekkende marktzanger op. Hij had al een kersvers *gecomponeerd* lied bij zich over de zaak die Aalter zo intens bezighield. De politie, die blijkbaar mogelijk uit de hand lopende emotionele reacties vreesde, verbood de zanger echter in Aalter op te treden en beval hem de gemeente dadelijk te verlaten[7]. Weg was de gerechtvaardigde hoop in Aalter een goede cent te verdienen. Wie deze zanger was, is onbekend gebleven.

De dag daarop, maandag 21 juni, had om zeven uur 's ochtends de begrafenis plaats. Het was een aangrijpende gebeurtenis waarbij honderden personen aanwezig waren en de emoties hoog opliepen. Incidenten bleven daarbij niet uit.

Op 28 juli wordt De Muynck te Gent veroordeeld tot drie jaar opsluiting. Emiel Buysse, die Van Ooteghem licht verwond had, kreeg zes maanden gevangenis en 50 frank boete, een aanzienlijk bedrag in die tijd. Beiden werden verdedigd door meester Arthur Buysse, de broer van Cyriel, de bekende schrijver, die met succes voor zijn cliënt verzachtende omstandigheden pleitte.

Marktzanger A. Van Damme uit Gent, van wie verscheidene liedblaadjes zijn bewaard, maar over wie mij geen biografische gegevens bekend zijn[8], heeft over deze doodslag een lied gezongen, o.m. in Oostende in augustus 1897. Dit laatste blijkt uit een potloodaantekening op het liedblaadje dat acht liederen bevat. Het lied over de *Schrikkelijke moord* te Aalter komt er voor als nr. 7. Het blad werd gedrukt te Ieper in de drukkerij van Karel Deweerdt in de Rijselstraat 59. Het (enige?) exemplaar bevindt zich in dezelfde doos liedbladen als het vorige.

7.

Schrikkelijke moord

gepleegd te Aeltre, op eenen braven jongen genaamd OSCAR ELLEBOUT, 24 jaren oud, wonende bij zijne moeder alleen.

1.

Och grooten God, wat kwam er weer gebeuren
tot Aeltre op de openbare baan
waar iedere mensch zijn hart van pijn voelt scheuren.
Hoort, menschen lief, wat ik u zingen ga:
eenen braven jongen die wierd zoo wreed doorsteken,
terwijl hij riep: wat heb ik u misdaan?

Refrein.

Och laat mij gerust, beziet mijne tranen leeken,
terwijl zijn bloed vloeide ter aarde neer.
ik smeek u teer, och wilt mij niet doorsteken,
bemint mij als uw broeder teer.

2.

Zijn slachtoffer lieten zij daar nu karmen,
en Hoedt liep als een leeuw verwoed
zoo gansch vol bloed zijne beenen en zijn handen.
hij waschte zijn handen af met spoed.
Op denzelfden stond heeft men het lijk gevonden
op eene plaats 2 meters rood van bloed. *Refrein.*

3.

De wreede beuls door woede aangedreven
staken den jongen dat hij viel ter aarde neer
men zag den jongen zijne laatste snikken geven
nog riepen zij wij hebben nog niet genoeg gedaan
helaas er hielp voor mij geen schoon spreken
zij staken met messen zoo wreedelijk op hem neer.

4.

Van pijn en smert kwam elk zijn hert toe prangen
en veel volk volgde hem tot aan het graf
och moordenaars waar zit gij nu gevangen
het volk vraagt zelfs voor u de groote straf
moest men u lijf zoo wreed met messen doorbooren
gelijk gij aan dien jongen hebt gedaan.

REFREIN.

Dan riep hij uit: giet niet mijn bloed verloren;
als mensch heb ik dit martelen niet verdiend,
ik voele blank staal door mijn herte booren.
bemint mij op aarde als vriend.

Het lied is gedrukt in één enkele lange, verticale kolom. Deze wordt hierbij om technische reden in twee naast elkaar geplaatste delen afgedrukt. Wie "Hoedt" in de tweede strofe is, blijft onduidelijk. Wellicht is het een drukfout.

Of dit het lied is waarmee de onbekende zanger na de hoogmis in Aalter wilde optreden, lijkt onwaarschijnlijk. In de tekst van Van Dammes lied wordt immers in de vierde strofe gerefereerd aan de begrafenis. Misschien werd het bij die begrafenis door hem te Aalter gezongen, vooraleer hij het weken nadien tot ver buiten dit dorp nog op zijn repertoire gehouden heeft.

PRIESTER VERMOORD TE NEVELE (1906)

Op dinsdag 6 juni 1906, zo lezen we nogmaals in de *Gazette van Gent*[9] werd 's morgens vroeg te Nevele het lijk gevonden van een priester. Hij heette Dujardin, was afkomstig van Kortrijk en 41 jaar oud. Hij woonde op een kasteeltje nabij de brug te Nevele. De priester, *mijnheer den Abbé* zoals hij door zijn parochianen genoemd werd, had de naam er warmpjes in te zitten en woonde samen met zijn zeventigjarige vader, zijn zuster en een meid.

Zijn lijk werd die morgen gevonden in de vijver van het kasteeltje waarop de vermoorde soms met een bootje ging varen en zich daarbij voortduwde met een lange stok, een *peerse*. Alhoewel men aanvankelijk meende met een roofmoord te maken te hebben, bleek al vlug dat het huis niet doorzocht was. De geldbeugel van de aflijvige was echter wel leeg teruggevonden.

Toen het lijk gevonden werd, had het rond de hals een koord. Die was echter niet strak aangespannen, maar wel vastgemaakt aan de *peerse*. Over zijn mond was een zakdoek gebonden en zijn benen waren dicht bij de voeten met zijn gordelband, een ongeveer tien centimeter brede soort zwarte broeksriem, samengebonden. Op een meter of vijf van de vijverrand vond men sporen van een worsteling. De priester werd door zijn aanrander gewurgd met een koord die driemaal rond zijn hals was gebonden. Dan had men het lijk in de vijver gegooid. Dujardin moest op de dag van zijn dood de mis gaan lezen te Vosselare, op een tiental minuten van Nevele, maar toen hij niet kwam opdagen, had men daar alarm geslagen. Op het kasteeltje bleek zijn bed onbeslapen. Het gerechtelijk onderzoek slaagde er niet in de moordenaar te vinden en de zaak bleef onopgelost.

Reeds de dag na de moord brachten marktzangers een lied op deze gebeurtenis ten gehore. Zo lezen we in de *Gazette*: *Gisterenmorgend reeds werden liedjes over de misdaad te Deinze verkocht en de verkopers hadden geen handen genoeg om elk te gerieven*, met een blaadje waarop de tekst ervan stond afgedrukt.

Een van deze liederen werd gezongen door Victor Beckaert, een vermoedelijk Gentse zanger over wie echter geen biografische gegevens beschikbaar zijn.

Het langs één zijde bedrukte liedblaadje komt voor in dezelfde doos waarin ook de twee vorige liederen zijn bewaard.

Ziehier het lied:

Laffe Priestermoord gebeurd te Nevele, bij Gent

Stemme: op een gekende wijze

Nooit is een wreeder moord noch bedreven, [*noch*: nog]
Dan hier te Nevele die priestermoord,
't Menschelijk hart moet schudden en beven
Als men het schrikkelijk schelmstuk hoort
Dat alhier onlangs is gebeurd.
Zoo bitterlijk door elk betreurd.
Luistert hier allen naar dit lied,
Hoe deze laffe moord geschiedt.

Op 't grondgebied van Nevel te gader,
Woonde d'eerweerden Heer Dujardin,
Met zijn zuster, meid en zijn vader,
Op een kasteel met hovingen in:
Hij moest des morgends om zes uur
Een mis gaan lezen; op den duur
Ging men gaan vragen waar hij bleef,
Waarna zich elk op zoek begeeft.

Eerst naar zijn kamer, doch in zijn bedde
Daar had hij zelfs niet henen geweest,
Zijn vader, die dat alles belette, [*belette*: aanzag]
Werd ongesteld en angstig bevreesd.
Koster, Notaris, in den hof,
Ziet wat aldaar hun oogen trof:
In eenen vijver lag een koord
Die daar naar eenen boom liep voort.

Zij gingen aan die koord gaan trekken
En trokken 't lijk des priesters omhoog;
O wat een schrik moest dat toch verwekken,
Als men het lijk daar trok op het droog;
De moordenaren, 't roept om wraak,
Hadden 't gebonden aan een staak,
Nadat hij scheen verwurgd te zijn
Wierpen zij hem den vijver in.

Hij was vooreerst het hoofd ingeslagen,
Wel zestig meters van daar,
Z'hebben hem dan naar 't water gedragen,
Aan 't bloedig spoor werd men dat gewaar,
Straks kwamen d'heeren van 't parket,
En op bevel der hooge wet,
Is men op onderzoek gegaan,
Wie dat die wreede moord heeft begaan.

Voor zijne dood ging nog den Eerweerden
's Avonds in 't hof een wandeling doen,
't Geen zijne moordenaren begeerden, [*begeerden*: hoopten]
Sluw achtervolgd door eenen spioen,
Terwijl zijn vader, zuster, meid,
Zich reeds te bed hadden geleid.
Zij hebben zelve niet gehoord
Van deze gruwelijke moord.

Mocht het al spoedig uit kunnen komen,
Wie dat de laffe moordenaars zijn,
En alle middels dienen genomen,
Opdat dit monsterras hier verdwijn',

Men sluit ze voor hun leven lang,
Aan ijzren ketens in 't gevang.
Men zou niet zooveel moorden zien,
Bestond hier nog de guillotien!

Gezongen door Victor Beckaert

NOTEN

1. St. TOP, M. MATTHIJS, e.a., *Komt Vrienden, luistert naar mijn lied. Aspecten van de marktzanger in Vlaanderen (1750-1950)* (Tielt, 1985).
2. Een selectie van moordliederen vindt men o.m. bij J. De SCHUIJTER, *Drij Moorden voor vijf Cens* (Antwerpen, 1945), en bij J. DE VUIJST, *Het Moordlied in de zuidelijke Nederlanden (XIXe eeuw)* (Brussel, 1976) en idem, *Het Moordlied ...(XXe eeuw)* (Brussel, 1977).
3. *Gazette van Gent*, 5, 9 en 10 januari 1893.
4. Zie mijn *Antwerps Buskruitmagazijn ontploft: twee Gentse marktliederen (1889)*, (in voorbereiding).
5. *Gazette van Gent*, zaterdag 19 en maandag 21 juni 1897; *Het Fondsenblad* (20 en 23 juni) en *La Flandre liberale* (20 en 29 juni) 1897.
6. P. LAROY, *Messentrekking te Aalter in 1897. De moord op Oscar Hellebaut*, Land van de Woestijne, jg. 26 (2003), 11-21. Met dank aan Filip Bastiaen die mijn aandacht op deze bijdrage heeft gevestigd.
7. *Idem*, 13.
8. Men weet alleen dat hij enige tijd in de Kortrijksestraat en in de Veergreep gewoond heeft.
9. *Gazette van Gent*, 6 en 7 juni 1906

Het historisch kadaster van Eeklo

Deel 4: Balgerhoeke (2)

Erik DE SMET

INLEIDING

In onze vorige bijdrage hebben we gewezen op onze technisch-financiële beperkingen waardoor we genoodzaak waren Balgerhoeke over twee jaarboeken te spreiden[1]. De vroeg 17de -eeuwse opdeling van Eeklo in belopen liet ons dit perfect toe. Het toen behandelde noorden van Balgerhoeke, boven de huidige Pastoor Bontestraat, viel volledig samen met het 58ste beloop. Het Balgerhoeke ten zuiden van voornoemde straat, dat het onderwerp van de huidige publicatie uitmaakt, vormt het vroegere 56ste beloop.

1. CULTUURLANDSCHAP

Het cultuurlandschap van het zuidelijk deel van Balgerhoeke is analoog aan dit van boven de voormalige *Voorstraete*. De primaire percelering loopt ook hier van noord naar zuid.
In 1638 was het 56ste beloop, met een oppervlakte van 30 ha 8 a 10 ca, reeds helemaal in cultuur gebracht. Met uitzondering van een drietal percelen langs de *Nieustraete* of Krekelmuit (704 roede of 3,5% van de totale oppervlakte van het beloop) die aan de abdij van St-Andries bij Brugge toebehoorden, waren de gronden in handen van particulieren. Zij waren gekenmerkt door een snelle ontginning en dito verkavelingspolitiek. Tussen 1638 en 1796 kregen we een kavelaangroei met 18%. Deze sterke stijging was trendgevoelig en een gevolg van de integratie van de arbeiderswoning op de buitenwijken.
In vergelijking met de noordzijde van Balgerhoeke werd de grondwaarde hier circa 10% lager geprezen. De gemiddelde taxatiewaarde van het beloop bedroeg 79,9% ten opzichte van *vol land*, dat op 100 % werd gequoteerd. De minder goede gronden situeerden zich voornamelijk langs de *Suytstraete*. In dit beloop werd slechts 15,52% van de hele oppervlakte als *vol land* geklasseerd, uitsluitend te zoeken bij *hofsteden*; 2,61% haalde een waarde van 93,75%, 1,64% van het beloop kreeg een quote-

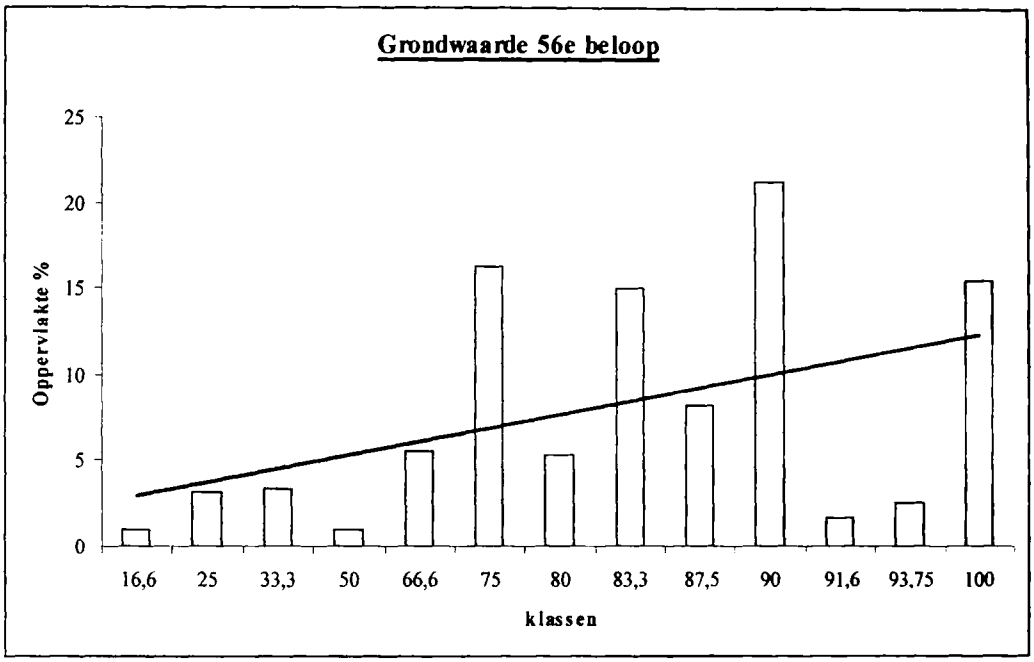

Oppervlakteverdeling van het 56ste beloop volgens grondwaarde in 1638.

ring van 91,67%; 21,21% was nog goed voor 90% en 8,18% van de oppervlakte kreeg 87,5% op de waardeschaal. De overige acht klassen, tussen 83,3% en 16,6% die samen goed waren voor 50,75%, kwamen niet eens in het gebied van noordelijk Balgerhoeke voor. De verdeling was hier met een waardeschaal van 83,3% goed voor 15,06% van de oppervlakt; 80% voor 5,35%; 75% voor 16,34%; 66,6% voor 5,53%; 50% voor 0,96%; 33,3% voor 3,37%; 25% voor 3,18% en aan een grondwaarde die slechts een quotering van 16,6% meekreeg was nog 0,96% van de oppervlakte gekoppeld.

2. HISTORISCH KADASTER

Volgens de metingen van landmeter Cornelis Boudins uit 1638 had het 56ste beloop een oppervlakte van 67 gemet 150 roede (30 ha 08 a 10 ca) zijnde bijna 1,09% van het totale Eeklo. In 1796 was de oppervlakte nauwelijks gewijzigd, door optelling kwamen we aan 30 ha 41 a 19 ca. Zoals reeds eerder aangehaald, was het bewoningspatroon drastisch gewijzigd. Meerdere hofsteden hadden plaats gemaakt voor de bouw van arbeiderswoningen. Het waren in het bijzonder de kavels 56048 en 56049, aan de westzijde, tegen de brug, waar de eerste lintbebouwing kwam. De zuidzijde van dit eerste perceel zou het latere centrum van Balgerhoeke worden.

3. GRONDEIGENAARS - GEBRUIKERS

De toptien, van de 24 grondbezitters die dit beloop in 1638 telde, waren allen particulieren. Aanzienlijk was hun bezit niet. Niclaeys Baert was met 3 ha 36 a 16 ca de grootste en bezat 10,7%. Pauwels van Keersebilck was met 1 ha 48 a 55 ca de nummer tien en bezat 4,7% van het beloop. Daartussen noteerden we Franchois Stevens, Willem Bertholf, de erfgenamen van Guillaeme de Pau, Adriaen Heyne, Lippyne Bollé, Aernoult Matthys, de weduwe van Joos Sierens en Jooris Neyt.
Dit beloop telde in 1638 21 gebruikers, bijna uitsluitend eigenaars.Onder de tien grootste grondgebruikers bevonden zich slechts drie pachters: Marten vanden Broucke met 7% van de oppervlakte; Guillaeme Vergauwe met 4,9% en Jooris Servaes met 3,6%. Franchois Stevens 19,2%; Aernault Matthys bewerkte 11,8%; Adriaen Heyne 6,7%; Niclaeys Baert 10,7%; Jooris Neyt 10,6%; Pauwels van Keersebilck 4,7% en Franchois Sofferaen 3,3%.
Op de zuidzijde van de *Voorstraete* stonden in 1638 tien hofsteden. In 1707-09 was dit aantal gestegen tot 15. Op het einde van het ancien régime had het bewoningspatroon hier een drastische wijziging ondergaan. Het aantal woonsites was gestegen tot 22. Slechts 4 ervan werden nog als *hofstede* omschreven, 16 als *huys* of *huyseken* en 2 als herberg.

4. BEWONING

Tijdens de eerste helft van de 17de eeuw bewoonde 33,3% van de eigenaars hun eigen hofstede. Dit sluit volledig aan bij de reeds eerder onderzochte belopen. Voor de noorzijde van de *Voorstraete* noteerden we 34,8%, voor de Vrouwestraat 36,8% en voor het noordelijk deel van Eeklo 39,7%. In 1796 was de verhouding van 1638, namelijk 33,3%, nog steeds van toepassing.

5. TOELICHTING

Voor een volledige toelichting bij onze werkwijze verwijzen we naar de bijdrage in *Appeltjes van het Meetjesland jb. 53 (2002).* Voor wie niet over dit jaarboek beschikt, volgt hier een beknopte versie.
Elk perceel kreeg een nummer dat gelinkt is aan het landboek van 1638, het basisdocument voor deze studie.
De summiere gegevens van vóór 1638 werden pas opgenomen als er absolute zekerheid rond het toewijzen bestaat.
Elk nummer bestaat uit het *beloopnummer*, van één tot vierenzestig, gevolgd door het artikelnummer binnen het beloop.
Het is dus niet het huis of de hofstede die aan het nummer is gekoppeld, maar wel het perceel. Vandaar ook dat in de bijdrage hiaten in de nummering voorkomen. De tussenliggende, ontbrekende nummers slaan op onbebouwde percelen.
Ook wanneer de landboeken van 1676 en 1709 (met aanvullingen) werden verwerkt, bleef het oorspronkelijke nummer behouden. Gesplitste

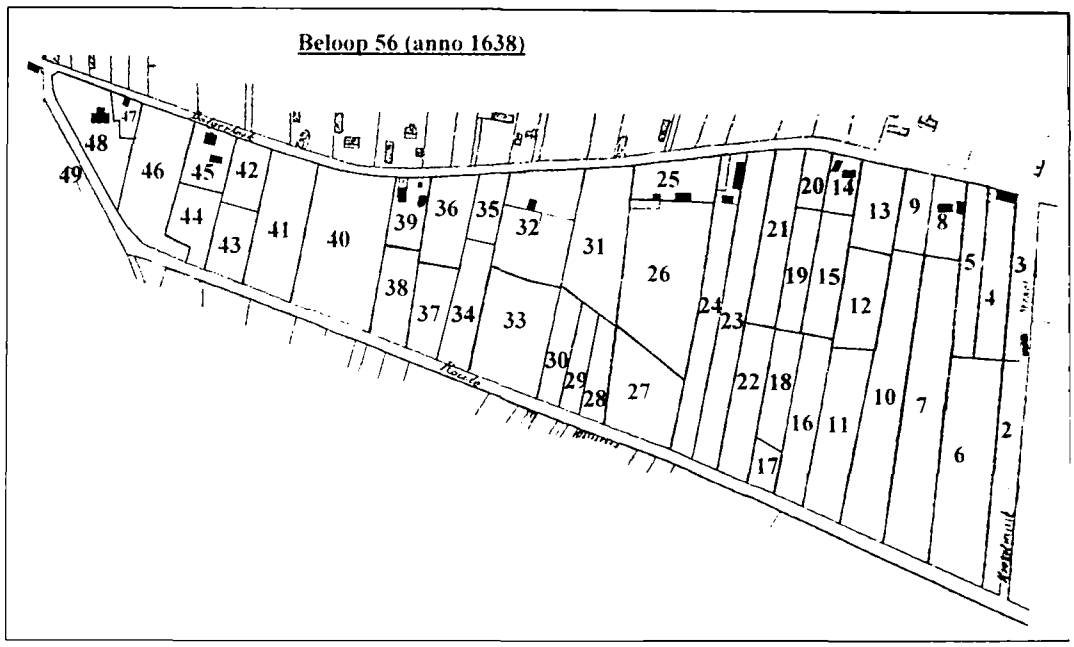

Het 56ste beloop, anno 1638, bewerkte kaart van P.C. Popp (ca.1860) . Uit F. Pille, *Het Eeklose landboek (1638)*, dl II, beloop 56, uitgave *Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten*, nr. 5, 2001.

kavels bleven onder het oorspronkelijke nummer, maar kregen, wanneer dit nodig bleek, een letter als aanvulling. Dergelijke opdelingen, die hier slechts sporadisch voorkwamen, zijn bij de bronvermeldingen opgenomen.

6. BEWONING BELOOP 56

In het oudst voorhanden zijnde landboek van 1638, wordt het 56ste beloop beschreven als zijnde gelegen "*Ande westside* (van beloop 55) *te wetene ande voorseide nieustrate* (= huidige Krekelmuit) *ende noortside vande zuutstrate* (= huidig Balgerhoeke) *ende ande zuutside vande voorstrate* (= huidige Pastoor-Bontestraat) *westwaert tot aen balgherhoucke daer de zuutstrate inde voorstrate keert ...*"[2].
Een kleine eeuw later, omschreef men in het landboek van 1707-1709, dit gebied, als liggende "*Aende westsyde vande nieustraete, ande noortsyde vande suytstraete, westwaert tot aen balgherhoecke daer de suytstraete inde voorstraete keert, emmers tot aen het ghescheet tusschen deser Jurisdictie ende het Ambacht van maldeghem.* In appostille werd opgemerkt, dat het hier ging om *Den Acker opde suytsyde vande balgherhoeksche voorstraete daer de herberghe de crekelmuyte in staet*"[3].

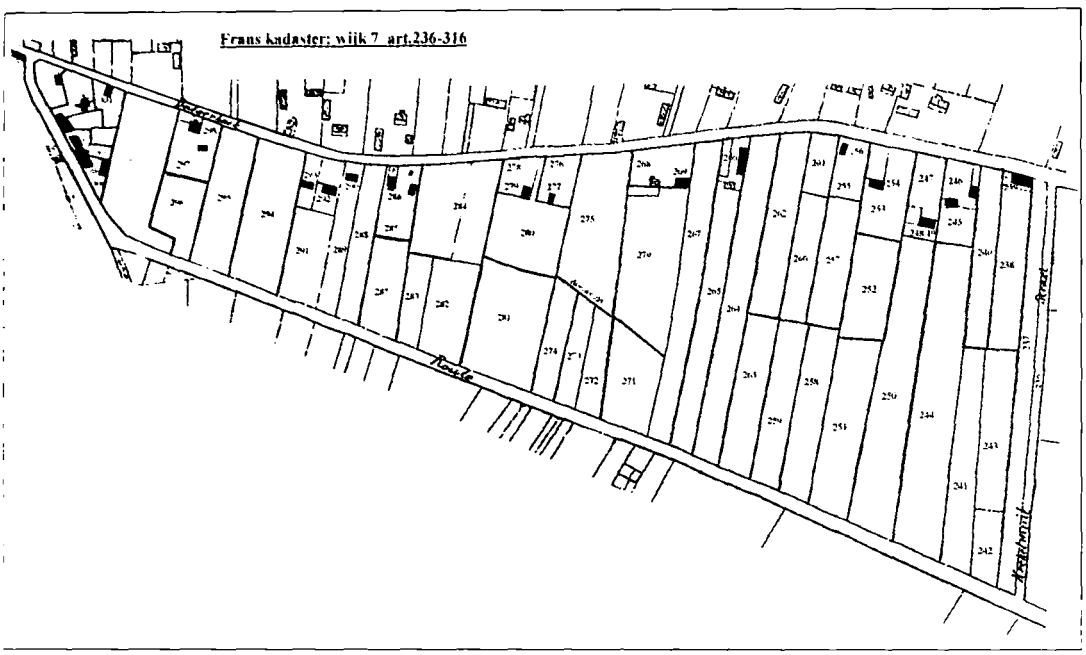

Het 56ste beloop, anno 1796, bewerkte kaart van P.C. Popp (ca.1860) . Uit F. Pille, *Het derde landboek (1709)*, dl II, beloop 56. uitgave *Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten*, nr. 8, 2005.

56004

Situering	*balgheroucke straete*, *voorstrate*, Pastoor Bontestraat
Aard	1638: hofstede 1707: *hofstede ende herberghe de Crekelmuyte* 1796: herberg
Oppervlakte	1638-1796: 402 r (5970 m^2)
Eigenaar	
1638:	Claysens Jacques *dhoude* fs Jacobs & Van Synaey Meeus (E)
1676:	Dhaenens Gillis *daude* (E)
1707:	De Pau Pieter fs Pieter (E/G)
1709:	Buyck Cornelis fs Pauwels (E)
1715:	Dhaenens Jan fs Pieter x Lyvyne Mansaert wed. Cornelis Buyck (E)
1720:	Peers Marten fs Marten (E)
17xx:	Peers (Peirs) Jacobus & Cornelis fs Marten (E)

1734:	Peers *minderjarighe weesen, voogt* Jan fs Marten (E)
1762:	Welvaert Christoffel (E)
1779:	D'Heedene Joannes, weduwnaar van Judoca Peers (E)
1791:	Andries Joannes *als cooper* (E)
1796:	Van Autryve Joannes, wed en kinderen (E/G)
1813:	De Groot Therese *tot Gend* (E)
1826:	Roegierst Jan Francies wed. & kind. (E)
1843:	De Lettter-Roegiest (E)
1860:	Van Overvelt (Overtveld) Bernard (E)

Gebruiker

vóór 1622-1670:	Van Synaey Meeus (Berthelmeus) (E/G)
1651-1652:	De Corte Robert (G-*inw*)
1661-1670:	Ghernaert Pauwls (G-*inw*)
1670-1678:	Coucke (Coecke) Jan (G)
1678-1685:	Verleye Marten (G)
1686-1688:	Van Autryve Jooris (G)
1685-1694:	Clays Charles & Philip (G)
1694-1711:	Clays Charles wed.(G)
1700-*1767*:	De Pau(w) Pieter fs Pieter (G). (pachtte samen met wed. Clays)
1705:	De Baerdemacker Lieven (G-herberg, geen bewoner)
1706:	*De Vos Charles (G-l)*
1716-1719:	De Meester Laureyns (G)
1718:	Van Daele Frans (G-*inw.*)
1719:	*Blomme Jooris (G-l)*
1732-1740:	De Gheetere Jan (G)
1753-1762:	De Craene Christoffel (G)
1762-1764:	De Craene Christoffel wed. (G)
1765-1784:	De Zutter Pieter (G)
1789-1791:	Van Autryve Joannes fs Lieven (G/E) herbergier.
1791-1796:	Van Autryve Joannes, wed en kinderen (G/E) herbergier.

Historiek

Reeds tijdens de eerste helft van de 17de eeuw kende deze kavel twee pachters, een situatie die tot het einde van de 18de behouden bleef. Dit houdt niet in dat er steeds twee pachters-bewoners waren. Meermaals noteerden we een bewoner van de hofstede en een uitbater van de herberg, die in de *Voorstraet* een ander hofstedeken bewoonde.

Reeds vóór 1622 was deze kavel bewoond door mede-eigenaar Berthelmeus Van Synaey. Hij zou er verblijven tot 1670. In 1638 werd hij belast op het bezit van drie koeien en het gebruik van 8 gemet land. Eind 1638 betaalde hij ook 10 s.gr. belasting op zijn *handel*. Dit zou er op kunnen wijzen dat er reeds een herberg was gevestigd. Voorlopig kunnen we

het bestaan ervan slechts aantonen vanaf het midden van de 17de eeuw. In 1676 betaalde eigenaar Gillis Dhaenens *daude* watergeschot op *"een stick lant ende taveerne genaempt de Crekelmuyte, ten voorhoofde met tnoorthende ande straete"*. In de staat van goed van Tanneken Calferis, geregistreerd in 1688, wordt nogmaals verwezen naar de *"de krekelmuyte"*. Ditmaal is niet duidelijk of het toponiem betrekking heeft op de herberg. Vermoedelijk was dit wel het geval, omdat de naam dan kan geassocieerd worden met een eerder loens etablissement.

In 1678 nam Marten Verleye de kavel - of althans een deel ervan - in pacht van Cornelis Buyck. Hij huurde tot 1685, maar woonde er niet: daarvoor moeten we naar de tegenover liggende hofstede (58111), eveneens eigendom van Buyck. Op 11 mei 1685 pachtten Charles en Philip Clays het goed. Tot 1711 was de familie Clays er aanwezig. Op 8 september 1709 werd Cornelis Buyck fs Pauwels, door een ruil met Pieter de Pau, die zelf op 22 november 1701 de hofstede had verworven, de nieuwe eigenaar. Cornelis overleed op 13 november 1710. In diens staat van goed wordt het bestaan van de herberg ondubbelzinning bevestigd: *"Item competeert desen sterfhuyse een huys wesende een herberghe ghenaempt de kreckelmuyte met vier hondert twee roeden erfve.. "*. De weduwe van Cornelis, Livyne Massaert, hertrouwde met Jan Dhaenens die hiermede *"den vryen eyghendomme van een huys wesende een herberghe ghenaemt de crekelmuyte"* verwierf. Het huis en de stallen werden geprijsd op 94 p.gr. en de grond op 18 p. 15 s. 2 gr. Naar de kinderen Buyck ging een andere hofstede in de straat (58111). Op dit ogenblik stond Lieven de Baerdemaecker achter de tapkast. Uit de belastinglijsten blijkt dat ook hij er niet woonde: Lieven pachtte de iets meer westelijk gelegen hofstede van de familie Neyt (56008). Daarna werd regelmatig nog naar de herberg verwezen. Zo werd ook in 1707 de zuidzijde van de Balgerhoekse Voorstraat aangeduid als de straat *"daer de herberghe de Crekelmuyt in staet"*.

De hofstede en de herberg waren duidelijk twee onafhankelijke entiteiten. In 1716 staat Laureyns de Meester bekend als uitbater. Laureyns, die gehuwd was met Martyne Verleye, een dochter van een eerdere gebruiker, bleef er slechts twee jaar. Of het ook zijn vaste woonstek was, is niet duidelijk. Volgens de belastingslijsten niet. Evenwel hebben we juist voor deze periode vastgesteld dat de volgorde in het kohier niet steeds in overeenstemming is met de geografische inplanting van de woningen. Op 12 februari 1718 overleed Laureyns en liet een weduwe en drie minderjarige kinderen na: Carel, Barbara en Joanna Catharine. Dat hij tapper was geweest staat vast. Bij de *prijsije* van de inboedel werden veel *bierpotten, pinten, ghelaesen, flasschen ende pullen* opgetekend. Trouwens, Jan van Lantschoot, Pieter Bogaert, Cornelis Willems en Christoffel Geernaert stonden bij de weduwe in het krijt *over ghedaene thaire.* Terwijl het echtpaar zelf nog een openstaande rekening had bij Carel Clouckaert en Jan de Vos *over leverynghe van bieren ende brandewyn.* Aan Jan Dhaenens waren ze 5 p.gr. schuldig over een jaar huishuur. Op 6 april 1718 werd de staat van goed van Laureyns de Meester afgesloten met een batig slot van 18 p. 8 s.gr.

Een Pieter de Pau zou er van 1700 tot 1767 hebben verbleven. Meer dan waarschijnlijk gaat het hier om vader en zoon. Sommige bronnen vermelden een Pieter de Pau(w) fs Pieter.

In 1720 was Marten Peers fs Marten die op Adegem woonde, reeds 96 pond schuldig aan de vroegere eigenaar Jan Dhaenens fs Pieter over vijf jaar verachterde rente. Waarschijnlijk was dit een transactie gekoppeld aan de toemalige aankoop. Jan was het wachten beu en liet rechterlijk beslag leggen op het onroerende bezit van Marten. Op 12 november 1720 werden een hofstede in de Vrouwenstraat en *de herberghe ghenaemt de krekelmuyte* bij decreet verkocht. Marten kocht zijn eigen bezit terug, respectievelijk voor 164 en 74 p. gr.

In 1753 kwam Christoffel de Craene de hofstede bewonen. Hij pachtte ze tot zijn overlijden in september 1762. Dat jaar betaalde hij nog 4 p.gr. aan Christoffel Welvaert *"over een jaere huyspacht"*. Christoffel trouwde drie keer en kreeg een kroostrijk gezin. Anne Marie Rijkaert was zijn laatste vrouw, die als weduwe achter bleef. Zijn staat van goed werd op 11 november 1762 afgesloten met een kleine schuld van 9 p. 10 s.11 gr. Uit die staat kunnen we een rudimentaire reconstructie van de hofstede maken: het woonhuis bestond uit een woonkamer, keuken, achterhuis, zolder en kelder. In de stal troffen we een koe, *een braeckel* en een zwijn aan. Op het hof stonden appelaars en op het stukje land ernaast groeiden *aertappels*.

Het *aertappellant* pachtte Christoffel van Pieter Joannes de Bruycker voor 15 s. 9 gr. per jaar.

Dat deze kavel parochiaal tot Adegem behoorde, blijkt uit de begrafeniskosten. De weduwe betaalde 1 p. 13 s.gr. aan *"myn heeren pastor ende coster der prochie van Adeghem over pastoreel ende onderpastoreel recht alsmede graefmaecken, luyden ende leverynghe van was tot het begraeven vanden overledenen met den cleenen dienst"*. Uit de beschrijving blijkt niet dat er enige herbergactiviteit plaatsvond gedurende het verblijf van De Craene.

In 1772 woonde Pieter de Zutter in *de Crekelmuyte*. In de lijst van *weerbare mannen* van dit jaar wordt dit expliciet vermeld.
Tussen 1780 en 1788 konden we aan de hand van de belastinglijsten geen bewoners localiseren.

Op 4 februari 1789 kwam Joannes van Autryve zich met vrouw Petronella Simalyn en drie zonen, Pieter Frans (23 jaar), Carel Frans (14 jaar) en Bernard (13 jaar), in de herberg vestigen. In 1797, op 59-jarige leeftijd, overleed Jan te Balgerhoeke.

Chronologie

1638: *"Jacques Claysens fs Jacobs dhoude ende Meeus van Synaeij 1 stick ande westside daeran streckende metten noorthende als vooren (tot de voorstrate)..."* 402 r (SAE383/433/2), (SAE385/433/2).

1676: *"Gillis dhaenens daude by noorthende ande westsyde daeran een stick lant ende taveerne genaempt de Crekelmuyte ten voorhoofde met noorthende ande voorstraete"* 402 r (SAE1748/172v/1).

1707: *"Pr de pau by coope van Gillis dhaenens met een stuck ende hofstede aende westsyde byden noorteynde daeraen met den noorteynde aende voorstraete synde aldaer eenen herberghe ghenaemt de crekelmuyte..."* 402 r (SAE387/458v/1).

Noten

Lb1638 :	163856004	SAE383/433/2
Lb1640 :	163856004	SAE385/433/2
Lb1676 :	167615003	SAE1748/172v/1
Lb1707 :	170756003	SAE387/458v/1
F1796 :	179607238-239	SAE-M1086a

A. DE VOS, *Herbergnamen te Eeklo onder het ancien regime*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb.22 (1971), p. 271-295.
SAE 1020, Staat van goed van Tanneken Calferis fa Pieter (+18/8/1688). Verwijzing naar een verkoop van 26 juli 1668: *"Item twee stucken lant tsaemen groot vier ghemeten een hondert sessenvyftich roeden gheleghen binnen der Juridictie der stede van Eecloo te balgheroucke by de krekelmuyte oost dhoors Gillis dhaenens suyt de straete west Lieven van Ackere..."*. Akte 4 nov.1688, fol.141.
SAE 1023, Staat van goed van het sterfhuis van Cornelis Buyck fs Pauwels (+13/11/1710). *"Item competeert desen sterfhuyse een huys wesende een herberghe ghenaempt de kreckelmuyte met vier hondert twee roeden erfve daermedegaende ghestaen ende gheleghen binnen deser voors. stede van Eecloo, commende met den noorteynde jeghens de straete, oost d'abdye van Ste Andries buyten brugghe, suyt dhoirs van Jan de zutter ende west Pauwels dierckens volghens het contract van manghelynghe aenghegaen met pieter de pauw in daeten viij 9bre xvij neghen"*
"Item is men schuldich aen lieven de baerdemaecker tavernier Inde krekelmuite de somme van twee ponden ij s.gr. over thaire by den overleden ghedaen ende aerbeytsloon by den selven baerdemaecker ghedaen". Akte 17 jan.1711. fol. 41-42v.
SAE 387, fol.458.
SAE 145, *Bevolkingstelling* 1795, nr. 2532-2536.
SAE 1023, *Staat van goed van Laureyns de Meester* van 6 april 1718, fol. 327v.
SAE 1033, *Staat van goed van Christoffel de Craene* van 11 nov. 1762, fol. 123v.
SAE 1253, *Verkavelingen en uitgrotingen* van 15 dec. 1712, fol. 64v.
SAE 818, *Lijst weerbare mannen* van 1772.
SAE 1513, *Verkopingen bij decreet* van 13 november 1720, fol. 96.

56008

Situering	*balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat
Aard	1635-1796: hofstede
Oppervlakte	1638-1796: 266 r (3950 m^2)

Eigenaar

1635-1653:	Neyt Jooris (E/G)
1654-1659:	Neyt Jooris wed. (E/G)
1660:	Neyt Segher (E/G)
+1676:	Dierckens Pauwels (E)
1707:	Willems Joannes fs Jacobus x Cornelia Dierckens (E)
1717:	Hermy Jan fs Pieter (E)
1748:	Hermy Jan kinderen (E)
1760:	Hermy Jan fs Jan (E)
1796:	Hermie Petrus Joannes, *priester* (E)
1809:	Roegiest Jan Francies (E)
1843:	Roegiest Pieter (E)
1860:	Van Overvelt (Overtveld) Bernard (E)

Gebruiker

1635-1653:	Neyt Jooris (G/E)
1654-1659:	Neyt Jooris wed. & *schaeper* (G/E)
1660-1664:	Neyt Segher & *moeder* (G/E)
1664-1681:	Neyt Segher fs Jooris (G/E)
1681-1683:	Neyt Segher wed.(G/E)
1673-1684:	De Bree (Vre) Pieter (G)
1673-1685:	Verheecke Gillis (G)
1680-1705:	Van Gejuchte Jan (G)
1685-1689:	Van Oost Cornelis (G)
1690-1732:	Geirnaert Christoffel (G)
1733-1761:	Geirnaert Christoffel wed. (G).
1706-1708:	*Dobbelaere Gillis (G-l)*
1709-1720:	*De Vulder Gillis (G-l)*
1717-1734:	*Hermy Jan (E/G-l)*
1735:	*De Wulf Jan (G-l)*
1749:	*Hermy Jan fs Jan (E/G-l)*
1760:	*Raes Pieter (G-l)*
1769-1775:	Verheye Pieter Jacobus (G)
1776-1796:	Hermie Petrus Joannes (G/E)

Historiek

Vóór Jooris Neyt in 1635 zijn eigendom kwam bewonen, boerde hij vanaf 1627 in de Vrouwestraat.

In 1638 beschikte Jooris over 1 paard en 3 koeien (februari 1638) en werd hij belast op een landgebruik van 18 gemet 220 roede.

Toen in 1654 eigenaar Jooris Neyt stierf, liet hij een weduwe en twee kinderen achter. Er volgde een *vriendelyck verdeel*, waarbij deze kavel naar de kinderen, Joanna en Segher, ging. De weduwe verwierf de noordelijke, daarover liggende, hofsteden. In de verkavelingsakte staat: *"Item noch een ander hofstede gheleghen recht over daer de voornoemde hauderigghe is woonende, commende noort ande balgheroucksche straete,*

oost ende zuit pr calferis ende francies Stevens, groot vierhondert roeden ...". De grond werd geschat op een waarde van 50 p.gr., de schuur en stallingen op 69 p.gr. en de fruitbomen op 15 p.gr. Het woonhuis werd niet ingebracht, wat erop kan wijzen dat ze hiervan geen eigenaar waren. De familie Hermy-Neyt was, zoals blijkt uit diverse kavelbeschrijvingen, eigenaar van meerdere hofsteden in de toenmalige Balgerhoekstraat. Deze kavel hadden ze op 15 december 1717 gekocht van Joannes Willems fs Jacobus, weduwnaar van Cornelia Dierckens en hun *thien onbejaerde kinderen.* Naast het huis met de 276 roede erf waren in de koop nog twee aangrenzende stukken land opgenomen met een totale oppervlakte van 4 gemet 160 roede.

Bij het overlijden van echtgenote Joorynken Neyt fa Pieter in juli 1719 was sprake van *een behuysde hofstede ende 276 roeden land.* Op 26 mei 1748 werd het deel van de overleden dochter Caroline Hermy onder de vier resterende broers en zusters verdeeld. De 276 roeden lagen nog steeds in één kavel en werd omschreven als "*eene behuyst ende beschuert hofstede ende voorder edificien .. commende met den voorhoofde ende noorteynde jegens de balgherhoeckstraete, west joanna de wispelaere alsnu dheer jan francies de brabander*".

Klassieke configuratie; hof, schuur, huis en boomgaard tweede helft 18de eeuw en 19de eeuw.

Landbouwer Pieter Joannes Hermie, die in 1795 vierenveertig jaar oud was, verbleef sedert 1776 op de kavel. In '95 woonden zijn twee kinderen Anne Marie (18 jaar) en Joanna Therese (13 jaar) bij hun vader. Vermoedelijk was hun moeder reeds overleden, in elk geval wordt ze hier niet vermeld.

In 1779 nam de 51-jarige Livyn de Baets er zijn intrek. Later, in 1793, vond Pieter Lievens er als *peerdenknegt* onderdak.

Chronologie

1638: "*Jooris Neyts met een hofstede ... streckende metten noorthende ande voorseide strate (de voorstrate)...*" 266 r (SAE383/433v/3), (SAE385/433v/3).

1676: "*Segher neyt fs Jooris met een hofstede...*" 266 r (SAE1748/173/2).

1707: "*Den selven* (Joannes Willems) *met een hofstede... ende met den noorteynde aende voorstraete...*" 266 r (SAE387/459/2).

Noten

Lb1638 :	163856008	SAE383/433v/3
Lb1640 :	163856008	SAE385/433v/3
Lb1676 :	167615007	SAE1748/173/2
Lb1707 :	170756007	SAE387/459/2
F1796 :	179607245-246	SAE-M1086a

SAE 145, *Bevolkingstelling* 1795, nr. 2524-2528.
SAE 1012, *Staat van goed van Jooris Neyt fs Zegher* van 22 okt. 1654, fol. 198v.

SAE 1024, *Staat van goed van Joorynken Neyt fa Pieter* van 2 nov. 1719, fol. 53v.
SAE 1032, *Staat van goed van Theresia de Pauw fa Jan* van 28 maart 1759, fol. 211.
SAE 835, *Wettelijke passeringen* van 15 december 1717, fol. 246v.

56009

Situering	*balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat
Aard	1638: land 1676-1707: hofstede 1796: 2 *huyzekens*
Oppervlakte	1638-1796: 238 r (3534 m^2)
Eigenaar	
1638:	Stevens Franchoys (E/G-l)
1657:	Stevens Elisabeth (E/G-l)
1676:	Van Acker Lieven x *Stevens Elisabeth* (E/G)
+1676:	Van Acker Lieven *weese* (E)
1707:	De Wispelaere Joanna (E)
1763:	De Brabander Jan Francies & Elisabeth (E)
1767:	De Sutter Pieter (E)
1781:	De Regghe Lieven fs Pieter, x Anna Catharina Stevins (E)
1785-1796:	Teerlynck (Teirlynck) Jacobus (E)
1808:	Vanden Berghe Jan Frans (E)
1843-1860:	Van Damme Francies Bernard (E)
Gebruiker	
1638:	*Stevens Franchoys (G/E-l)*
1656-1657:	De Zutter Jooris fs Anthone (G)
1658-1660:	Van Autrive Jooris & moeder (G)
1664-1667:	Route Pieter (G)
1667-1679:	Van Acker Lieven (G/E)
1680-1689:	Van Acker Lieven wed. (G/E)
1680-1698:	Van Acker Lieven wezen (G/E)
1690-1695:	N. Marie (*Marie int huys van lieven van ackere*) (G-*inw*)
1683:	*De Rycke Thomaes (G-l)*
1692-1698:	Van Acker Andries (G)
1699-1703:	Van Acker Andries wed. (G)
1704-1709:	De Zutter Pieter (G)
1696:	*De Wispelaere Joanna (G-l)*
1697:	*Buysse Gillis (G-l)*
1699:	*Coopman Joos (G-l)*

1751-1768: *Van Damme Lieven (G-l)*
1769: *De Zutter Pieter (G-l)*
1781-1796: Teerlynck (Teirlynck) Jacobus (G/E)

Historiek

Het is niet uitgesloten dat Francois midden 1638 zijn eigendom kwam bewonen. In juli '38 werd hij belast op het bezit van één paard drie koeien en het gebruik van 14 gemet land.

Op 19 februari 1657 regelde het echtpaar Frans Stevens en Margriete van Peperzeele zijn nalatenschap. De transactie was er geen die volgens het gebruikelijk patroon verliep, maar daarvoor hadden de bezorgde ouders van dochter Elisabeth ook alle redenen. Zij bezorgt ons een brokje mentaliteitsgeschiedenis, waaraan we niet zomaar willen voorbijgaan. Elisabeth Stevens was aanvankelijk gehuwd met Christoffel de Coorebyter fs Guilliaeme. Een huwelijk dat duidelijk niet de goedkeuring genoot van de ouders. Als reden voor deze afhandeling stelden ze dat *"insiende ende beduchtende dat christoffel de coorebyter thuwelyck hebbende Elisabeth haerlieden eenighe dochter, wesende soldaet inden dienst van syne C^on Mat. saude connen te verquisten, verdoene, ende ontmaecken de goedinghen ende gronden van erfven die syne voornoemde huysvrauwe staen te vererven ende succederen by des comparanten overlyden ende andere redenen hun mouverende hebben sy comparanten omme de liefde ende sonderlynghe affectie die sy syn draeghende tot de kinderen van voornoemden christoffel de coorebyter de welcke hy heeft geprocreert by de voornoemde Elisabeth syne huysvrauwe ende andere staende by hun noch te procreeren metsgaers de kinderen ofte kindt de welcke by haerlieder dogter saude moghen ghewonnen worden naer toverlyden vande voornoemde christoffel de coorebyter by andere haere apparente toecommende mans ofte man begeirt soo sy begeiren by desen tvoornoemde kint ofte kinderen te begiften cederen ende opdraegen by donatie inter vivios dat men noemt metter waermer handt de naervolghende haerlieder goederen ende gronden van erfven"*. Samengevat komt het erop neer dat de ouders van Elisabeth, die over enig vermogen beschikten, vreesden dat echtgenoot Christoffel de Coorebyter, die als militair de wereld rondtrok, de nalatenschap zou verkwisten. Daarom schonken ze hun eigendommen aan de kinderen van het echtpaar en eventueel aan de kinderen die mogelijks nog uit een later huwelijk zouden volgen. In de toenmalige Balgerhoekstraat ging het om de twee bewoonde kavels 56009 en 56048. Deze hofstede werd omschreven als *"eene behuysde hofstede met de huysen, scheure, stallynghen ende Boomgaert... met de erfven ende landen daermede gaende"* die te situeren was tussen voornoemde straat en de *Zuytstraete.*

Uit de latere staat van goed van Elisabeth zou blijken dat haar ouders de mogelijke perikelen goed hadden ingeschat. Althans voor dit eerste huwelijk. Zoals gevreesd liep het op de klippen. Hieruit kennen we twee kinderen, Cornelis en Fransyntien. Daarna hertrouwde ze met Lieven van Acker, uit welk huwelijk zeker nog eens vier kinderen werden geboren: Andries, Lieven, Frans en Elisabeth. Maar het tweede huwelijk

was vermoedelijk al niet veel beter dan haar eerste! Lieven van Acker was een man met veel kwaliteiten, goede, maar helaas ook enkele minder goede! De venditie die op het overlijden van Elisabeth Stevins volgde, vermeldde onder andere het bezit van twee paarden en ook bleek het gezin een *dienstknape*, Gheeraert Middernacht, en twee *dienstmaerten*, Marie Corthals en Adriaeneken Quckels, op de loonlijst te hebben. Factoren die voor een landbouwer op enige status wijzen.

Van Acker hertrouwde op zijn beurt met Pieryntken de Rycke. Helaas werd het een huwelijk van korte duur. Lieven van Acker werd te Adegem op 28 maart 1679 begraven. Uit zijn staat van goed van 28 maart 1680 bleek dat hij niet alleen onroerend goed, maar ook een grote schuldenberg naliet. Van zijn vier kinderen was enkel Andries nog in leven. De aard van de schulden laat ons vermoeden dat Lieven iemand was die graag van het leven genoot en dat herbergbezoek hoog op zijn verlanglijstje stond mag blijken:"*aen marten verleye de jonghe over diversche thaire tsynen huyse ghedaen by den overledenen 2p. 19s.gr.*". Gelijkaardige openstaande rekeningen werden eveneens aangeboden door Jaecques vanden Hende 18 p.gr.; Jaspaert Staelens *tavernier inde moerstraete* 1p. 18s.gr.; Marten Loete *tavernier aenden appelboom* te Adegem 9s.gr.; aan de weduwe van Servaes de Lateur *tavernier inde conserghe* 18s.gr.; Pieter Goosens tavernier te Balgerhoeke 10p. 10s. 6gr.; aan Aernaut Imschoot 7s.gr., Jan Coucque 1p. 16s.gr., aan Frans Heyman *tavernier in het steentiens rabbot* 1s.gr. en aan Frans Schautheet herbergier in St-Laureins 8s.gr.

Marie vande Steene was een geval apart. Zij werd betaald "*over reste van haudenisse ende andersints van tkint dat den voornoemden lieven van acker ghewonnen heeft aende voornoemde marie vande steene buyten huwelycke*". Daarna werd Marie nog tot 15 maart 1679 betaald voor het buitenechtelijk kind van Lieven. We kunnen niet ontkennen dat Lieven voor zijn bastaardzoon zorgde. Aan schoolmeester Frans Beeckman betaalde hij trouwens 7s.gr. over schoolgeld en leerboeken voor het kind. Zijn frivole levenswandel had het familiebezit heel zeker aangetast. Het was dan ook niet abnormaal dat de staat afgesloten werd met een negatief saldo van 161 p.gr.

Toen in 1657 Cathelyne Vergult fa Laurens, echtgenote van pachter Jooris de Zutter, overleed, werd een staat van goed opgemaakt, die ons het een en ander leert over het pachtersgezin. De Zutter had één zoon, Anthone, en was enkel eigenaar van een half gemet landbouwgrond. Uit de venditie blijkt dat hier zowat alles aanwezig was wat we in een doorsnee landbouwersgezin uit die tijd aantroffen, zo onder andere *een vercken, aght hoenders, 1 ghetauwe met al wat by weveryе behoort* en de klassieke gewassen *vlasch, lynsaet, cooren, boeckquyt, haver, stroot, taerwe ...*". Aan eigenaar Francies Stevens was men 22 p. 13 s. 4 gr. schuldig over "*tachterheyt van pachte vanden hofstede ende landen*". Ofschoon we De Zutter niet onmiddellijk als een grote boer willen bestempelen, werd de staat toch afgesloten met een batig saldo van 88 p. 19 gr. Na het overlijden van eigenaar Jan Frans de Brabander fs Laureyns op 6 januari 1763 liet de weduwe Elisabeth de Wispelaere een staat van goed opstellen die op 28 december 1768 in de vierschaar werd neergelegd. Uit

deze volumineuze boedelbeschrijving valt voor ons te onthouden dat Jan Frans onder meer bezitter was van *"eene hofstede ende lant daer achter gheleghen met het huys, schuere ende voorder edificien daerop staende, groot 4 ghemet ... gheleghen ten voorhoofde noort de balgherhoeckstraete ... ghebruyckt by lieven van damme conforme de voorwaerden in daete 25^{en} january 1760"*.

In 1792 was het *"hofstedeken met ontrent een ghemeth erfve"* eigendom van de op 22 maart van dat jaar overleden Lieven de Regghe fs Pieter, gehuwd met Anna Maria Stevins. Het gezin bewoonde het hofstedeken niet, maar bewerkte er wel wat land van. De Regghe boerde op een groter pachtgoed in de Vrouwenstraat.

Naar het einde van de 18de eeuw stonden twee huizen op de kavel. In 1780 kwam Jacobus Teirlynck zich met vrouw Joanne de Visschere en kinderen te Eeklo vestigen. Of hij ook bouwheer was van dat ene dat hij bewoonde is niet zeker, wel blijkt dat hij vóór 1795 eigenaar ervan was. Het gezin kwam aan de kost als wever en spinster.

Chronologie

1638: *"Franchoys Stevens met een stick... streckende metten noorthende alsvooren (de voorstrate)..."* 238 r (SAE383/434/1).

1640: *"Franchoys Stevens met een stick* (Aanvulling: *nu een hofstede*) ande westside daeran, *streckende metten noorthende alsvooren (de voorstrate)..."* 238 r (SAE385/434/1).
1676: *"Lieven van ackere causa uxoris fia Francies stevens ende tkint van Christoffel de Coorebyter met een hofstede daer hy op woont"* 238 r (SAE1748/173/3).

1707: *"J^{our} Joanna de wispelaere met een hofstede...."* 238 r (SAE387/459/3).

Noten

Lb1638 :	163856009	SAE383/434/1
Lb1640 :	163856009	SAE385/434/1
Lb1676 :	167615008	SAE1748/173/3
Lb1707 :	170756008	SAE387/459/3
F1796 :	179607248	SAE-M1086a
F1796 :	179607247-249	SAE-M1086a

SAE 145, *Bevolkingstelling* 1795, nr.2522-2523.
SAE 1012, *Staat van goed van Cathelyne Vergult fa Laurens* van 27 juni 1657, fol.319.
SAE 1016, *Staat van goed van Elisabeth Stevens fa Frans* van 9 november 1677, fol.841.
SAE 1017, *Staat van goed van Lieven van Acker* van 28 maart 1680, fol. 269.
SAE 1034, *Staat van goed van Jan Frans de Brabander* van 28 december 1768, fol. 206v.

SAE 1039, *Staat van goed van Lieven de Regghe* van 3 september 1792, fol. 281.
SAE 1017, *Staat van goed van Lieven van Acker* van 28 maart 1680, fol. 269.
DE LILLE G., *Adegem – Overlijdens. Parochieregisters 1616-1796*, Heemkundige kring Het Ambacht Maldegem, 1989, p. 393.

56013

Situering	*balgheroucke straete*, *voorstrate*, Pastoor Bontestraat
Aard	1638: land 1676-1707: land en hofstede 1796: huis
Oppervlakte	1638-1796: 332 r (4930 m^2)
Eigenaar	
1638:	*Baert Claeys (E/G-l)*
1676:	Goossens Jaecques *causa uxoris* (E)
16xx:	Dhanens Gillis *de jonghe by coope* (E)
1686:	Dhanens (D'haenens) Jan (E)
1703:	Martens Pieter (E)
1706-1733:	Hemerick Andreas, onderpastoor van Adegem *by coope* (E)
1733:	Willaeys Therese wed. Boudins Franciscus Xaverius (E)
1788:	Bonamie (Bonnamie) Petrus *by coope* (E)
1792:	Lambrecht Jan *erfgenamen* (E)
1809:	De Vliegere Pieter (E)
1843-1860:	De Vliegere Charles (E)
Gebruiker	
1638:	*Baert Claeys (G/E-l)*
1641-1670:	Baert Jan (G)
1670-1673:	Van Hecke Simoen (G)
16xx:	*De Baerdemaker Lieven (G-l)*
1681-1685:	Hovelynck Philips x Adriaeneken Vergauwe (G)
1686-1704:	De Mol Jaecques xx Adriaeneken Vergauwe (G)
1705-1721:	Vergauwe Adriaeneken (wed Jaecques de Mol) (G)
1722-1724:	De Vrient Vincent fs Pieter (G)
1725-1728:	Ryckaert Pieter (G)
1729-1752:	Joos Pieter fs Jan (G)
1752:	*Pieters Frans (G-l)*
1753-1777:	Claeys Charles (G)
1777:	Claeys Charles wed. (175,5 r) (G)

1777:	*Lambrecht Pieter fs Jan (123,3 r) (G-l)*
1778-1779:	Matthys Cornelis (geheel) (G)
1786-1796:	Bonamie (Bonnamie) Petrus (G/E)

Historiek

Claeys Baert bezat in 1638 een smalle strook die zich van de Zuidstraat tot de *Voorstrate* uitstrekte en in drie percelen was opgedeeld. De bebouwing van de kavel zou er pas onder zoon Jan komen en dit gebeurde op de noordzijde van het perceel.

Reeds vóór 1685 was het gezin van Philips Hovelynck en Adriaeneken Vergauwe gebruiker van de hofstede. Uit dit huwelijk kennen we drie kinderen: Jan, Joosynken en Christina Hovelynck. In januari 1685 overleed Philip. Zijn veestapel bestond uit twee koeien, een kalf en een varken. De staat van goed kon, niettegenstaande de politiek-economisch slechte periode, worden afgesloten met een gering batig saldo van 30 p.gr. Daarna huwde Adriaeneken met Jaecques de Mol. Mogelijks verdiende Jacques als landbouwer de kost, maar aan veeteelt deed hij niet. De enige dieren die hij bezat waren *5 hoenders*. Daartegenover stond dat hij heel wat grond in pacht hield. Hoewel het gezin over geen onroerend goed beschikte, waren ze niet onbemiddeld. Jacques overleed op 1 februari 1704 en liet een echtgenote met zeven minderjarige kinderen achter. Drie ervan waren uit haar eerste huwelijk met Philips Hovelynck. Joos, Anna, Joanne (inmiddels getrouwd met Pieter Vervenne) en Susanne (echtgenote van Jan Galle), was zijn bloedeigen kroost. De begrafenis van Jacques gebeurde op Adegem. Daarvoor was *"men schuldich aen den heer pastor der prochie van Adeghem over het begraven ende vuytvaert met de middelbaeren dienst 1 p. 6 s.gr"*. De onderpastoor en koster ontvingen elk 8 s. 10 gr. Aan Pieter Martens diende over 1703 nog 6 p.gr. betaald voor *"huys ende landtpacht"*. De staat van goed van De Mol werd afgesloten met een batig saldo van 7 p. 14 s. 2 gr. 2 d.
Ondertussen was eigenaar Pieter Martens fs Vincent, gehuwd met Lievyne Isebaert, ook overleden. De erfgenamen, de zonen Francies en Jan, verkochten de hofstede aan Andreas Hemerick, onderpastoor te Adegem. Daar de hofstede openbaar of *à la hauche* werd verkocht, ging dit gepaard met de traditionele drie kaarsbrandingen. Vermoedelijk uit hoofde van zijn status bleef de geestelijke van de koopdagen weg, maar stuurde hij Adriaen de Bree als *strooman* om voor hem de koop te bedingen. Op 25 februari 1706 mocht Hemerick zich de nieuwe eigenaar noemen van *"de hofstede metten huyse, schuere, fruyt ende andere boomen daerop staende"* en circa 6 gemet aangrenzend land, te situeren *"binnen dese jurisdictie van Eecloo inde balgherhoeckstraete, noort de straete, oost andries van ackere, suyt de suytstraete ende west dhoirs van marten willemaerck"*.

Toen Adriaeneken Vergauwe op 21 oktober 1721 stierf, waren de erfgenamen *"schuldich aen heer ende meestre andries hemerick de somme van 12 ponden grooten over twee jaeren pacht van het hofstedeken daer d'overledene vuyt ghestroven is"*.

Vincent de Vrient (1722-1724) en Pieter Ryckaert (1725-1728), de twee volgende pachters, waren eerder passanten dan uitbaters. Samen maakten ze amper zes jaar vol. In 1733 overleed Hemerick. Testamentair was vastgelegd dat een derde van de hofstede voor de Adegemse armenzorg was bestemd. Op 16 oktober 1733 werden zijn bezittingen door Jan Cools *ghesworen stockhouder te Brugghe, public ende a la hauche* (hausse) geveild. Voor 42 p. gr. werd jonkvrouw Therese Willaeys, weduwe Francies Boudins uit Brugge de nieuwe eigenares.

Pieter Joos was toen pachter en betaalde jaarlijks 6 pond gr. Joos, zoon van Jan, was in 1729 op het erf gekomen en zou er tot zijn overlijden, op 13 februari 1752, blijven. Pieter was weduwnaar van Anna de Mol fa Jacobus en hertrouwd met Levyne Dobbelaere. Op het ogenblik van zijn overlijden had hij nog 5 minderjarige kinderen thuis, drie uit zijn eerste huwelijk (Joanna Marie 22j, Jacoba 20j, Anna Catharina 14j) en twee uit zijn tweede (Cornelie 5 en Allegonde 2 jaar). Blijkbaar had het gezin Joos het moeilijk om financieel rond te komen. Bij zijn overlijden diende nog 32 p. 3s. 9 gr. betaald aan jonkvrouw Willaeys, weduwe Francies Boudins, *over alle d'achterghestellen van pachten van een hofstedeken ende stuck landt by den overledenen bewoont ende ghebruyckt.* De begrafenis van Pieter gebeurde *met den leegen dienst.* In de belastinglijsten van die periode werd hij overigens niet geboekt.

Charles Claeys woonde hier zeker van 1753 tot 1758. Daarna is het ook mogelijk dat hij tot 1777 iets meer oostelijk ging wonen.Ofschoon de belastinglijsten in die zin wijzen, zijn daarvan in de landboeken geen sporen terug te vinden.

Petrus Bonami, die hier met zijn zes kinderen in 1787 neerstreek en *schaeper* van beroep was, zou het *ancien régime* vol maken.

Chronologie

1638: *"Den zelven* (Claeys Baert) *met een stick...streckende metten noorthende ande voorstrate...* " 332 r (SAE383/434v/2).

1640: *"Den zelven* (Claeys Baert) *met een stick an tnoorthende daeran,...streckende metten noorthende* (Aanvulling: *met een hofstede*) *ande voorstrate...* " 332 r (SAE385/434v/2).

1676: *"de selve (Jaecques goossens causa uxoris fia Jan baert ende Marie baert fia Jan* [aanvulling: *thelfte*] *met een stick ende hofstede ant noorthende daeran ..."* 332 r (SAE1748/174/1).

1707: *"den selven (dheer ende m^r Andries Hemerick) met een stucxken landt ende hofstede...."* 332 r (SAE387/460/1).

Noten

Lb1638 :	163856013	SAE383/434v/2
Lb1640 :	163856013	SAE385/434v/2
Lb1676 :	167615012	SAE1748/174/1
Lb1707 :	170756012	SAE387/460/1
F1796 :	179607253-254	SAE-M1086a

SAE 1011, *Staat van goed van Livyne Bolle, echtgenote van Niclays Baert* van 19 jan. 1638, fol. 164.
SAE 1020, *Staat van goed van Philips Hovelynck* van 31 januari 1688, fol. 31v.
SAE 1022, *Staat van goed van Jacques de Mol* van 9 april 1704, fol. 167.
SAE 1024, *Staat van goed van Adriaeneken Vergauwe* van 15 oktober 1721, fol.184.
SAE 1031, *Staat van goed van Pieter Joos fs Joannes* van 28 dec. 1752, fol. 139v.
SAE 834, *Wettelijke passeringen* van 25 feb. 1706, fol. 5v.
SAE 838, *Wettelijke passeringen* van 17 november 1733, fol. 36.

56014

Situering	*balgheroucke straete*, voorstrate, Pastoor Bontestraat
Aard	1638-1796: hofstede
Oppervlakte	1638-1796: 142 r (5728 m^2)
Eigenaar	
1638:	De Swaef Lambrecht (E)
16xx:	Vanden Berghe Joos (E) *by coope*
1676:	De Baerdemaecker Jan & Willemaercq (Willemarct) Marten (E) *by coope*
1682:	Willemaercq Marten (E) *by coope*
1706:	Willemaercq Cornelis fs Marten (E)
1709:	Doostelaere Marten *by coope* (E)
1772:	Raes Michiel (E)
1796:	Raes Jan Francies (E)
1843-1860:	Raes Jan Francies wed. (E)
Gebruiker	
1630-1634:	De Bruyne Adriaen (G)
1632-1647:	Paridaen Everaert (G)
1650-1670:	Beelaert Guille (G)
1670:	Vereecke Gillis (G-*inw, thuysliggher)*
1670-1681:	Lievens Jaecques (G)
1679-1684:	Vertriest Jaecques (G)
1684-1695:	Vertriest Jaecques wed.(G)
1680:	*De Baerdemaeckere Jan (G-l)*
1687-1695:	De Suttere Anthone fs Jooris (G)
1696:	*Verleye Marten (G-l)*
1705-1712:	De Baerdemaeckere Lieven (G)
1706:	Doostelaere Marten (G/E)

1731-1772:	Doostelaere Zegher (G)
1773:	De Doncker Lieven fs Lieven (G)
1778-1791:	Raes Michiel (G/E)
1792-1796:	Raes Jan Francies (G/E)

Historiek

Adriaen de Bruyne, die van 1630 tot 1634 de hofstede pachtte, is onze eerste bekende bewoner. In 1632 betaalde hij eenmalig geen belasting. Dit ene jaar werd ingevuld door Everaert Paridaen. Pas na '34, toen Adriaen zich volledig terugtrok, trad Everaert als hoofdpachter op. Paridaen was een *keuterboerke.* Naast het gebruik van de hofstede bewerkte hij 100 roede land en was hij de bezitter van een koe. Hij zou hier tot 1647 blijven

Rond het midden van de 17de eeuw was de hofstede eigendom van Joos vanden Berghe en echtgenote Livyne Sierens. Joos, die niet alleen landbouwer maar ook o.a. in 1649-50 pachter van de ommestellingen was, woonde zelf in de Moerstraat. De hofstede met twee percelen land strekte zich uit van de toenmalige Balgerhoekstraat tot de Zuidstraat, en staat omschreven als *".. een behuyst hofstedeken groot dry ghemeten ende thien roeden staende ende ligghende inden wyck ghenaempt balgeroecke, noort de straete, oost Jan baert, zuyt de zuytstraete, west de wede ende hoors van Jooris neyt ...".*

Op 4 september 1706 kwam Marten Doostelaere het goed bewonen. Daarvóór pachtte hij op de noordzijde van de straat (58082) de hofstede van Lieven Dobbelaere. Begin 1694, bij het overlijden van zijn echtgenote Petronella de Rycke fa Jan, was Marten 3 p. 13 s. 8 gr. schuldig aan Lieven *"over reste van huys ende lantpacht vande hofstede ende landen tot bamesse 1693...".* Drie jaar later, op 8 september 1709 kon Doostelaere de hofstede met de twee achterliggende kavels (56014-56016) kopen van Cornelis Willemarcq voor 36 p. gr. met de last van de renten. Volgens de volkstelling van 1748 werd het goed bewoond door Marten, echtgenote Pieternelle Goethals en de twee kinderen Catharine 8 jaar, en Pieternelle 4 maand. Marten staat genoteerd als arbeider en niet als landbouwer. Ook blijkt dat hij een deel van zijn goed verpachtte.
Tijdens het laatste kwart van de 18de eeuw kwam de hofstede in handen van de familie Raes. Michiel Raes zou er zich in 1778 vestigen. In 1792 werd hij als eigenaar-gebruiker opgevolgd door Jan Francies Raes. De hofstede bestond uit het huis, hof, *landgebouw* (stal), een boomgaard en land.

Chronologie

1638: *"Lambrecht de Swaef met een hofstede ande westside daeran* (aan 56013) *...streckende metten noorthende alsvooren (ande voorstrate)...* " 142 r (SAE383/434v/3), (SAE385/434v/3).

1676: *"Jan de baerdemaecker ende Marten willemarct by deele half ende half met een hofstede ...* " 142 r (SAE1748/174/2).

1707: "*Cornelis willemaercq met een hofstede aende westseyde daeraen ...*" 142 r (SAE387/460/2).

Noten

Lb1638:	163856014	SAE383/434v/3
Lb1640:	163856014	SAE385/434v/3
Lb1676:	167615013	SAE1748/174/2
Lb1707:	170756013	SAE387/460/2
F1796:	179607255-256	SAE-M1086a

SAE 1012, *Staat van goed van Livyne Sierens* van 9 dec. 1655, fol. 278v.
SAE 1020, *Staat van goed van Petronella de Rycke* van 17 maart 1694, fol. 310v.
SAE 834, *Wettelijke passeringen* van 8 sept. 1709, fol. 104v.

56024

Situering *balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat

Aard 1638-1707: land en hofstede
1796: huis

Oppervlakte 1638-1796: 688 r (10217 m^2)

Eigenaar

vóór 1622-1666:	Soffraen (Soufferiaen) Franchoys (E/G)
1666:	Simoens Anna wed. Soffraen Franchoys (E/G)
1676:	Souffraen Thomaes, Souffraen Maeyken wed. van Marten vanden Broucke en kind. (E)
1705:	Vanden Broucke Elisabeth fa Marten & Maria Soufferiaen (E/G-geheel)
vóór 1713:	Vanden Broucke Elisabeth fa Marten erfgenamen (E)
17xx:	De Caluwe Jan x Marie Geernaert fa Joos (E)
1713:	Hermy Thomaes (E)
1719:	Hermy Jan fs Pieter x Cathelyne Soufferiaen *by successie van synen broeder* (E)
1754:	De Wulf Jan fs Jacques (E)
1776:	Claeyssens Martinus *causa uxoris* (E/G?)
1796:	Claeyssens Martinus wed. (E)
1827:	Haverbeke Jacques *causa uxoris* (E)
1843:	Haverbeke Jacques kinderen (E)
1860:	Haverbeke Carolus Dominicus & Jacobus (E)

Gebruiker

vóór 1622-1666:	Soffraen (Soufferiaen) Franchoys (E/G)
1666:	Soffraen Franchoys weduwe (E/G)
1661-1665:	Busschaert Gheeraert (G-*inw*)

1667-1676:	Souffraen Thomaes (G/E)
1676-1677:	*t'lant van Thomaes Souffraen (G/E)*
1677-1687:	Souffraen Jan wed. (G)
1655-1661:	Souffraen Gillis (G/E)
1675-1679:	Souffraen Gillis kinderen (G/E)
1661-1665:	Vereecke Gillis & wed. Gillis Souffraen (G)
1676-1695:	De Rycke Thomaes (G)
1657-1674:	Vanden Broucke Marten (G/E)
1674-1703:	Vanden Broucke Marten wed. (G/E)
1704-1713:	Vanden Broucke (Broecke) Elisabeth en moeder (G/E)
1714:	*Vervenne Pieter (G-l)*
1722:	*De Vrient Vincent fs Pieter (G-l)*
1739:	*De Wulf Jan (G-l)*
1779:	*Claeyssens Martinus. (G-l/E)*
1796:	*Claeyssens Martinus wed. (G-l/E)*

Historiek

Het gaat hier om een lang smal perceel dat van de Zuidstraat tot de Voorstraat of huidige Pastoor Bontestraat doorliep. Het hof lag op de noordzijde. Eigenaar Francies Soffraen, die er reeds vóór 1622 woonde, beschikte in 1638 over drie koeien en bewerkte 10 gemet 200 roede land. Tot februari 1666 boerde hij er. Hij overleed op 80-jarige leeftijd. Daarna bleef de weduwe Anna Simoens, ook Moens genoemd, er nog tot november, ogenblik waarop ze ook overleed.

Van 1661 tot '65 gebruikte Gillis Vereecke samen met de weduwe van Gillis *Soufrain* een deel van de kavel. Daarna kwam het goed in handen van een hele schare erfgenamen: uiteraard de familie Soufferaen, maar ook de aanverwante families De Rycke, Vereecke en Vanden Broucke (Broecke). Bij de verkaveling ging het gros van de hofstede naar Thomaes en Maeyken, de kinderen van Franchoys Soufferaen en Anna Simoens.

Thomaes overleed ongehuwd in oktober 1676. Uit zijn staat van goed van 27 september 1679 bleken vier staken erfachtig: zijn zuster Marie, weduwe van Marten vanden Broucke, die een kwart verwierf, sloot met de overige nieuwe eigenaars een akkoord waarin werd gestipuleerd dat zij *"eeuwelyck in proprieteyt sal behouden het voorseide landt ende hofstede metten huyse, schueren, tovenbuer ende al de boomen daerop staende ... gheleghen op den wyck tusschen de balgherhouck ende de suytstraete"*. Vermoedelijk stelde het woongedeelte niet veel voor, daar bij de *pryzy* slechts sprake was van *een woonhuyseken*. Een Thomaes en Petronella de Rycke, kinderen van Jan en Anna Soufferaen waren ook deelachtig in het goed, maar waren als knecht en meid actief op de boerderij. Bij het overlijden van Thomaes Soufferaen, was er een gezamelijk tegoed, van achterstallig loon van 110 p.gr. Gedurende de 11 jaar dat ze op de loonlijst stonden, hadden ze vermoedelijk geen of een geringe vergoeding ontvangen, maar gratis kost en inwoning genoten.

Marten vanden Broucke liet bij zijn overlijden in 1674 een weduwe en vijf minderjarige kinderen achter. Tot zijn nalatenschap behoorde o.a.

de helft van de *"hofstede ende lande teenen blocke, groot over dhelft 1 ghemet 44 roeden, met dhelft vanden huyse ende scheure daerop staende, dopgaende ende fruytboomen ... ghelegen met t'noorteynde aende voorstraete streckende met tsuyteynde aende suytstraete"*.
Het huis was opgetrokken op een stukje grond waarvan in 1675 de kinderen van Gillis Souffraen mede-eigenaar waren. Het *"woonhuys daer de besittegghe in woont staende opden landen competerende de weesen gillis soufferaen"* was geprijsd in *staende waerde* op 16 p. 13 s. 4 gr. Op het hof stonden appel-, krieken-, kersen- en pruimenbomen.

Vermeldenswaardig is hier de aanwezigheid van een *dorswech* of *doswech* die door het beloop, tussen de Zuid- en *Voorstraat*, liep van oost naar west, van perceel *16* tot vermoedelijk perceel *40*. Deze weg was zeker tot in de 18de eeuw in gebruik.Vermoedelijk was het een *wagenslag*, die enkel tijdens de zomer open was om het graan van het veld te halen. Noch in het *Middelnederlands Woordenboek* van Verwijs-Verdam, noch in het *Woordenboek der Nederlandse taal* vonden we een verklaring voor dit woord.

Op 3 september 1705 verwierf Elisabeth vanden Broucke de hofstede van haar ouders, Marten en Marie Soufferiaen. Ze werd niet alleen eigenares, maar ook bewoonster. Vermoedelijk is Elisabeth nooit gehuwd en rijst de vraag wat haar inbreng in de uitbating van de boerderij betrof. Een eigen veestapel had ze niet. Maar enige aanwijzing voor een tweede bewoner vonden we ook niet terug! Uit de boedelbeschrijving vernemen we ook het een en ander over de hofstede. In 1716 wordt zij beschreven als *"een behuysde hofstedeken sonder scheure, groot twee ghemeten achtentachtich roeden gheleghen met tnoorteynde aende balgherhouckstraete van hauden tyde ghenoemt de voorstraete, oost Jacques nys, suyt de suytstraete ende west jacques capelleman, synde tvoors. hofstedeken bestaen met differente fruyt ende andere boomen, midtsgaers met taillie van haute van acht jaeren"*. Na prijsije, op 27 juli 1713, restte een positief saldo van 5 p. 3 s. 9 gr.

De hofstede kwam in handen van de erfgenamen langs moeders zijde: Joos Geernaert getrouwd met Janneken Soufferaen fa Gillis en de kinderen Jan de Caluwe en echtgenote Marie Geernaert fa Joos; Jan Claeyssens getrouwd met Petronella Geernaert fa Joos en Aernaut Soufferaen fs Pieter. Op 23 november 1713 verwierf Thomaes Hermy bij openbare verkoping de hofstede.

Bij zijn overlijden werd broer Jan, getrouwd met Jooryntken Neyt, de nieuwe eigenaar. Toen Jooryne in 1719 stierf, werd het goed omschreven als *"een behuyst hofstedeken, commende metten noorteynde ende voorhoofde aende balgherhoeckstraete, west jaecques Cappelleman, suyt de suytstraete ende oost jaecques nys"*. Groot 2 gemet 88 roede.

Theresia de Pau(w) fa Jan, die weduwe was van Jan Hermy, hertrouwde met Joannes de Wulf. Zij konden het part van De Caluwe aankopen en verwierven zo de hele hofstede. Het gezin woonde niet op zijn eigendom, maar pachtte van *meester* Coppieters uit Brugge een hofstede en land, waarvoor het jaarlijks 38 p. 13 s. 5 gr; 6 d. neertelde. Toen Therese de Pau te Sint-Laureins op 21 september 1758 overleed, had ze twee huwelijken achter de rug, waaruit we zes kinderen kennen. Vier uit

haar eerste huwelijk met De Wulf, namelijk Joanna, Francies, Anna Marie en Eva Coleta en twee uit de verbintenis met Hermy: Pieter, die geestelijke werd, en Jan junior. Het gezin behoorde tot de betere klasse en kon zich te Eeklo eigenaar noemen van meerdere eigendommen, zo ook deze kavel "*zynde een behuyst hofstedeken met de drooghe ende groene catheylen daer op staende .. gheleghen inde balgherhoeckstraete, commende met den noorteynde ende voorhoofde aende ghemelde straete,.. zuyt de zuytstraete*", groot 2 gemet 88 roede. Bij het afsluiten van de staat van goed op 28 maart 1759 restte een batig saldo van 880 p. 8 s. 1 gr.

Chronologie

1638: *"Franchoys Soffraen (1640:Saffraen) met een stick ende hofstede ande westside daeran, streckende alsvooren (vande voorstrate tot de zuutstrate)..."* 688 r (SAE383/436v/1), (SAE385/436v/1).

1676: *"Thomaes souffraen ende Maeyken souffraen wed Marten vanden broucke met haer kinderen thelfte met een stick ende hofstede ..."* 688 r (SAE1748/175v/2)

1707: *"Elisabeth vanden broucke met een stuck landt ende hofstede...streckende als vooren (vande suytstraete tot de voorstraete)."* 688 r (SAE387/461v/2).

Noten

Lb1638 :	163856024	SAE383/436v/1
Lb1640 :	163856024	SAE385/436v/1
Lb1676 :	167615022	SAE1748/175v/1
Lb1707 :	170756022	SAE387/461v/2
F1796 :	179607265-266	SAE-M1086a

SAE 383, fol. 436v; SAE 387 fol. 460v: *".. tot over den doswech ande suutstrate"*.
SAE 1023, *Staat van goed van Elisabeth vanden Broucke* van 27 juli 1716, fol. 171v.
SAE 1016, *Staat van goed van Marten vanden Broucke fs Marten* van 27 juli 1675, fol. 298v.
SAE 1017, *Staat van goed van Thomaes Souffraen* van 27 september 1679, fol. 157.
SAE 1024, *Staat van goed van Joorynken Neyt fa Pieter* van 2 nov. 1719, fol. 53v.
SAE 1032, *Staat van goed van Theresia de Pauw fa Jan* van 28 maart 1759, fol. 211.
SAE 835, *Wettelijke passeringen* van 23 nov. 1713, fol. 59.

56025

Situering *balgheroucke straete, voorstrate.* Pastoor Bontestraat

Aard	1638-1796: hofstede & land
Oppervlakte	1638-1676: 308 r (4574 m^2) 1707-1796: 205,3 r (3049 m^2)

Eigenaar

vóór 1530:	Bertholf Jan fs Willem x Beatryse Willems fa Jan (E)
1541:	Bertholf Jan kinderen (E)
1638:	Bertholf Willem fs Jans *metten synen* (E/G)
vóór 1642:	Bertholf Adam fs Jan x Jaequemyntken Hoose fa Jan (E)
1674:	Bertholf Guilliaeme (Willem) fs Jan (E-1/3a), Bertholf Jan fs Adam (E-1/3b), De Baerdemaecker Pieter (E/G-1/3c)
1699:	Capelleman Jacques (E) (*1706: b+c)*
17xx:	Verhe (Verle) Jan (E-a)
17xx:	Capelleman Jacques (E-*a+b+c)*
1707:	Capelleman Jacques (E-205,25 r)
1723 (1729):	Capelleman Joannes xx Pieternelle Doppegieter (E)
1754:	Pieters Frans, Bernard en Pieternelle Doppegieter (kinderen uit x van Pieternelle en Pauwels Pieters) (E)
1754-1779:	Pieters Frans wed. & kinderen & Bernard (E)
17xx:	De Visscher Pieter fs Pieter (E-3/4), Pieters Pieter Joannes fs Bernard *te Sint-Laureins* (E-1/4)
1796:	Pieters Petrus (E)
1827:	Van Holderbeke Francies *te Waerschoot* (E-288,75 r)
1843:	Waldack Charles Louis doktor (E)
1860:	Hesters Charles & Van Overtveldt Bernard (E)

Gebruiker

1624/25-1638:	Stevins Franchoys (G)
1638-1639:	Bertholf Guillaeme (G/E)
1639-1643:	Bertholf Adam (G/E)
1643-1663:	*Willems Franchoys (G-l, 196r over 2/3))*
1670-1672:	*Lievens Jacob (G-l, 196r)*
1672-1682:	*Willems Pieter fs Frans (G-l, 196r)*
1664-1670:	Hemens Pieter (G-96r)
1670-1681:	Hemens Pieter wed. (G-96r)
1682-1694:	*Hemens Pieter, t'lant van weduwe... (G-l, 96r)*
1681:	*De Baerdemaecker Pieter (G-l, 96r)*
1685:	*Buysse Gheert (G-l, 96r)*
1690-1695:	*Bertholf Jan fs Adam (G-l, 96r)*
1696-1711:	Claeys Jan *over Bertholf* (G-289 r)
1690-1753:	Cappeleman Jaecques (G-289r)
1723:	Capelleman Joannes (G)

1727-1746: Cocquyt Pieter fs Pieter (G)
1754-1796: Pieters Francies (G/E)

Historiek

De vroegst bekende eigenaar van de kavel is te situeren in de eerste helft van de 16de eeuw. Begin 1531 (n.s.) werd de staat van goed van Beatryse Willems, overleden vrouw van Jan Bertholf fs Willem, opgesteld. Op dit ogenblik werden Jan en zijn zes kinderen, - waaronder vier minderjarige - de eigenaars. Pieter, *Mayken* (Maria), Cornelia, *Lysbette* (Elisabeth), Adam en Guilleaeme (Willem) waren de erfachtige kinderen. Dochter Cornelia stierf kort na haar moeder en haar deel werd eveneens verdeeld onder de erfgenamen. Op dit ogenblik was *Lysbette* gehuwd met Adriaen Wouters. Tot de onroerende goederen behoorde ook de hofstede met 18 gemet land in de huidige Pastoor Bontestraat. De hele 16de eeuw bleef het goed in handen van de Bertholfs.

Na het overlijden van een Jan Bertholf vond op 21 juni 1642 een verkaveling plaats waarbij Guilliaeme en Adam Bertholf de nieuwe eigenaars werden. Adam was getrouwd met Jacquemyntken Hoose (Oose) fa Jan en had een zoon, Hansken (Jan). Toen Adam, die *vrylaet van maldeghem* was, kort na de verkaveling, op 26 maart 1643, op zijn hofstede in de Balgerhoekstraat overleed, werd ze gesitueerd als "*ligghende binnen der keure ende vryhede van Eecloo, verre west vander kercken, den nombre van twee ghemeten lants, wesende de hofstede daer den overleden op verstarf tusschen Gillis van leeuwe ande oostzyde, Jan helegheer ande westzyde, strekkende metten zuythende ande suytstraete ende metten noorthende ande balgherouckstraete*". De Bertholfs behoorden tot de oudste en aanzienlijkste families binnen het *oude Eeklo*. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat de staat van goed werd afgesloten met een batig saldo van 105 p. 16 s. 6 gr. Een bevestiging van zijn status is trouwens terug te vinden in de omvang van zijn veestapel. In de stallen stonden een tweejarige "*lyaerde volen* (veulen), *een swarte, roode ende blaerde witterughde coebeeste, vier render in calf, zeven hoenderen en eenen haene*". De weduwe hertrouwde met Francies Willems, eveneens een vrijlaat van Maldegem, en bleef op de hofstede boeren tot het midden van de jaren zestig. Tijdens hun verblijf vonden ingrijpende bouwwerken plaats. Francies en Jacquemyntken lieten *een nieuw steenen huys, schueren ende stallen* optrekken. Aan de woning van Jan Bertholf fs Adam, die ook op grond van de hofstede stond, hadden ze tegen de westgevel (voor 7 p. gr.) een *weefcamerken* en een stalleken, laten bouwen, met een nieuwe zolder en vloer.

De rode draad door al de eigenaars was Jacquemyntken Hoose. Eerst was ze getrouwd met Adam Bertholf. Als jonge weduwe verbond ze zich een tweede keer met overbuur Francies Willems, die op 58070 woonde. Na het overlijden van Francies liet Jacquemyntken nogmaals haar oog vallen op een bewoner van 58070. Haar derde echtgenoot werd Pieter de Baerdemaecker, weduwnaar van Tanneken Willems. Als kinderen van Jacquemyntken Hoose kennen we een Jan Bertholf, een Pieter Willems en Lieven de Baerdemaecker.

De kavel 56025 met hofstede, vormde met de zuidelijk gelegen percelen 56026 en 56027 één groot blok dat zich tussen de Voorstraat en Zuidstraat uitstrekte en één eigenaar kende. In 1638 was Willem Bertholf fs Jan de bezitter en had het een totale oppervlakte van 1740 roede. Francies Stevins pachtte de hofstede van 1624/25 tot circa midden 1638. Hij werd toen belast voor het bezit van één paard en koeien. Francies verhuisde naar 58107, maar hield tot 1643 een deel van deze hofstede, vermoedelijk akker, in pacht. In juli 1638 verbleef eigenaar Guille (Willem) Bertholf op de hofstede. Zelf beschikte hij over drie koeien en werd hij belast op het gebruik van 11 gemet land. Vermoedelijk was Stevins toen reeds van de hofstede verdwenen.

In 1676 was de situatie nog ongewijzigd, zij het dat er nu drie eigenaars waren: Guilliaeme Bertholf fs Jan, Jan Bertholf fs Adam en Pieter de Baerdemaecker bezaten elk een derde. De woning bevond zich op de westzijde van de noordelijke kavel van 308 roede, vermoedelijk op het deel van De Baerdemaecker.

In de periode van drie kavels ging het respectievelijk om 308 roede, zijnde het noordelijk perceel met bebouwing (56025), het grote middenstuk van 971 roede (56026) en het perceel tegen de Zuidstraat van 461 roede (56027). Bij het begin van de 18de eeuw vond een herverdeling plaats waarbij van 3 naar 4 percelen werd overgestapt (205,3 r; 580 r; 647,3 en 307,3 r). De bewoning was te situeren op de 205,3 roede.

Franchoys Stevins pachtte het volledige blok.Toen beschikte hij over 2 paarden en 4 koeien, een niet onaardige veestapel voor die tijd! In juli van 1638 vond eigenaar Guilleame of Willem Bertholf er eveneens een onderkomen. Hij beschikte over 3 koeien en werd belast op het gebruik van 11 gemet land. Willem komt evenwel slechts één jaar op de belastinglijst voor. Tussen 1639 en '43 verbleef er ook een Adam Bertholf. In 1643 verdween de familie Stevins van het goed.

Van 1643 tot 1663 was Franchoys Willems en in 1664 Pieter de Baerdemaecker pachter van land uit de kavel.

Omstreeks 1723 werd Jan Capelleman de nieuwe bezitter. Hij was een boer die veel landbouwgrond in pacht hield. Voor het runnen van zijn bedrijf werd hij bijgestaan door *knegt* Gillis Schyvinck en de *dienstmaerte* Marianne Ryckaert. Van deze laatste weten we dat ze er werkte tegen een jaarloon van 3 p. 17 s. 5 gr. Jan overleed op zijn hofstede in februari 1753 en werd zoals gebruikelijk te Adegem begraven. Na het verrekenen van de baten en commeren, bleef een positief saldo van 65 pond gr. over voor zijn erfgenamen. Uit zijn huwelijk met Pieternelle Doppegieter kennen we een dochter Joanna. Uit een eerder huwelijk van Pieternelle met Pauwel Pieters kennen we twee kinderen, Francies en Bernard. De drie kinderen werden de nieuwe eigenaars van *de hofstede met den huyse, schuere, stallynghen, fruyt ende andere opgaende boomen* en circa vier gemet land. Stiefzoon Francies Pieters zette de uitbating verder en betaalde hiervoor jaarlijks 6 p. gr. aan de eigenaars.

In 1796 lag de 2 ha 58 a 39 ca er ongewijzigd bij en was ze nog steeds in handen van één eigenaar, Petrus Joannes Pieters.

Chronologie

1638: *"Willem Bertholf fs Jans metten synen met een hofstede ande westside byden noorthende daeran, metter noortside ande voorstrate..."* 308 r (SAE383/436v/2), (SAE385/436v/2).

1676: *"Guilliaeme bertholf fs Jan, Jan bertholf fs Adam elck een derde ende Pieter de baerdemaecker een derde In by leve met een hofstede aende westseyde by den noorthende daeran, metten noortseyde ande voorstraete..."* 308 r (SAE1748/175v/3).

1707: *"Jacques Capelleman met syn hofstede west daeran, met den noorteynde aende voorstraete."* 205 $^{1}/_{3}$ r (SAE387/462/1).

Noten

Lb1638 :	163856025	SAE383/436v/2
Lb1640 :	163856025	SAE385/436v/2
Lb1676 :	167615023	SAE1748/175v/3
Lb1707 :	170756024	SAE387/462/1
F1796 :	179607268-269	SAE-M1086a

SAE 1009, *Staat van goed van Beatrys Willems fa Jan* van 14 januari 1530, fol. 37.
SAE 1009, *Staat van goed van Jan Bertholf fs Willem* van 21 augustus 1531, met acten van 14 febr.1531 (n.s.), 1 mei 1531, fol. 37v.
SAE 1011, *Staat van goed van Adam Bertholf* van 10 september 1643, fol. 295.
SAE 1019, *Staat van goed van Jacquemyntken Hoose* van 14 december 1684, fol. 110v.
SAE 1031, *Staat van goed van Jan Capelleman* van 17 december 1753, fol. 185v.

56032

Situering	*balgheroucke straete, voorstrate.* Pastoor Bontestraat
Aard	1638-1707: land en hofstede 1796: 2 *huyzekens* (a & b) & land (c)
Oppervlakte	1638-1796: 621 r (9088 m^2) 1676: 4 stukken: noord 2 x 137 r en zuid 2 x 173,5 r. 1796: in 3 percelen: a=137 r, b=137 r (2034 m^2), c=347 r. (5153 m^2)
Eigenaar	
1638:	Matthys Aernaut (E/G-621 r)
16xx:	Mathys Jan & Van Leeuwe Pieter x Janneken Mathys fa Philips (E/G)

1676: Buyck Pauwels fs Jan *by coope* (E)
1707: Buyck Cornelis fs Pauwels (E)
1749: De Pau Pieter fs Pieter *by coope* (E_1) & Claeyssens Francies fs Pieter wed. (E_2 *synde den suytcant van het lant ende van het huys*)
1768: Hermie Pieter Jan (E_1-173,5r) & Lievens Jan (E_1-137r)
1776: Vernaet Lieven *causa uxoris* (E_2)
1781: Van Damme Francies 137r & kinderen Pieter Spittael 173,5r (E_2)
1796: Van Damme Frans fs Lieven (E-*huyzeken*-a)
1796: Van Vooren Jan (E-*huyzeken*-b)
1796: Hermie Petrus Joannes (E-land-c)

Gebruiker

vóór 1622-1655: Matthys Aernaut (G/E)
1653-1673: Matthys Jan (G/E)
1655-1657: Matthys Baudwyn (G)
1659-1660: Matthys Cornelis (G)
1673-1681: Buuck Pauwel (G)
1682-1692: Lievens Jaecques (G)
1692: De Bruycker fs Jan (G-l)
1696: Gyselynck Pieter (G-l)
1693-1701: t'land van Lievens Jaecques (G-l)
1702-1705: Lievens Jaecques (G)
1768: Lievens Jan 137 r (G-l)

1710: De Pauw Pieter fs Pieter 173,5 r(G-l)
1749-1759: Hermie Jan 173,5 r (G)
1769: Verheye Jacobus 173,5 r (G-l)
1776: Hermie Pieter Joannes 173,5 r (G-l)

1748: Claeyssens Frans fs Pieter, wed. 310,5 r d'helfte (G-l)
1759: Raes Pieter 310,5 r (G-l)
1762: De Vliegher Pieter 310,5 r (G-l)
1773: Willems Adriaen 310,5 r (G-l)
1781-1796: Van Vooren Joannes (G/E)
1782-1796: Van Vooren Pieter Joannes (G)

Historiek

De boerderij van eigenaar-gebruiker Aernaut Matthys was in 1638 naar de toenmalige normen omvangrijk. Als uitbater werd hij belast op het bezit van 2 paarden, 4 koeien en het gebruik van 20 gemet land.

Ofschoon op papier één kavel, lag hij reeds in 1638 opgesplitst. Het probleem is dat de eerdere virtuele opdeling in vier blokken was gebeurd die 2 aan 2 een gelijke oppervlakte hadden: 137 roede aan de noord- en 173,5 roede aan de zuidzijde. Door een gebrekkige omschrijving en gelijke oppervlakten was het niet eenvoudig de evoluties juist te plaatsen.

Toen eigenaar Pauwels Buyck fs Jan op 17 januari 1692 overleed was hij bezitter van twee hofsteden in de Balgerhoekstraat. Hij was eerst getrouwd met Petronella de Pauw fa Elias en daarna met Petronella vanden Berghe fa Jan. In zijn staat van goed van 1692 werd de kavel omschreven als "*een behuysde hofstede met een schuere ende hoven daerop staende .. alsnu bewoont by jaecques lievens, .. abouterende metten noorthende ande balgerouckstraete, oost cornelis willems, suyt de suytstraete*". Pauwels had de kavel gekocht als aangeslagen goed van Jan Matthys en Pieter van Leeuwe, gehuwd met Janneken Matthys (Mattheus). De *Lettren van decreet* dateerden van 22 september 1672, de aankoop van Buyck van 10 april 1676. Pauwels was te Balgerhoeke een boer met aanzien. Hij was er eigenaar van een viertal hofsteden en pachtte zelf veel land, o.a. uit het oude leen *het Walland*.

Chronologie

1638: "Aern(au)t *Matthys met 2 sticx ende syn hofstede.. streckende metten noorthende alsvooren (ande voorstrate)...*" 621 r (SAE383/437v/3). (SAE385/437v/3).

1676: "*Pauwels buyck fs Jans by coope van Jan mathys ende pr van leeuwe causa uxoris fia philips mathys met twee sticken lant ende syn hofstede daer hy op woont aen westseyde daeran streckende met tnoorthende ande voorstraete ...*" 621 r (SAE1748/177/1).

1707: "*Cornelis Buyck fs Pauwels met een hofstede ende een verhaeckende stuck landt... .*" 621 r (SAE387/463/2).

Noten

Lb1638 :	163856032	SAE383/437v/3
Lb1640 :	163856032	SAE385/437v/3
Lb1676 :	167615030	SAE1748/177/1
Lb1707 :	170756031	SAE387/463/2
F1796 :	179607276-280	SAE-M1086a

SAE 1020, *Staat van goed van Pauwels Buyck fs Jan* van 17 april 1692, fol. 222v.

56039

Situering *balgheroucke straete, voorstrate*, Pastoor Bontestraat

Aard vóór1622-1796: hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 266 r (3950 m^2)

Eigenaar

1638-1707: De Pau Guilleame, erfgenamen (E)

1676: De Pau Jan fs Guilliaeme x Marie de Rycke (E)
1717: Lambrecht Gillis fs Jan xxx Anne Marie de Pau(w) fa Jan (E)
1744: Lambrecht Jan fs Gillis (E/G)
1796: Lambrecht Petrus (E)

Gebruiker

vóór1622-1624/25: Vanden Broucke Jan (G)
1625-1643: Vanden Broucke Jan wed. & zoon Pieter (G)
1630-1647: Vanden Broucke Marten (G 1/2) &
1630-1672: Van Hacke Pieter (G 1/2)
1648: Vanden Broucke Marten weduwe (G 1/2)
1672-1684: Goethals Jooris fs Jooris (G)
1685-1687: *tland van* Goethals Jooris (G)
1687-1695: De Baerdemaecker Pieter (G)
1696-1699: De Baerdemaecker Pieter (G)
1696-1712: Claeyssens Pieter (G)
1713-1733: Geernaert Jan fs Jooris (G)
1734-1773: Lambrecht Joannes fs Gillis (G/E)
1774-1796: Lambrecht Petrus fs Jan (G/E)

Historiek

Vóór 1622 bewoonde Jan vanden Broucke met zijn gezin de hofstede. Jan overleed in 1624/25, waarna de weduwe tot 1643 op het goed bleef, zij het dat ze de hele uitbating niet meer alleen in handen had. In 1638 werd ze toch nog belast op het bezit van een paard, 3 koeien en het gebruik van 36 gemet land. Zoon Pieter runde zijn eigen deel van de hofstede. Hij was eveneens eigenaar van een paard, drie koeien en bewerkte het land van zijn moeder. Pieter verdween er in 1660.

Vanaf 1630 waren Marten vanden Broucke en Pieter van Hacke (Haecken, Aecken) mede-pachters.

In 1638 werd Marten belast op het bezit van twee koeien en het gebruik van 2000 roede land.

De hofstede (56039) vormde samen met de omliggende kavels (56038 & 56040) één uitbating met een totale oppervlakte van 1490 roede (2 ha 21 a 27 ca), die in 1638 aan de erfgenamen van Guilleame de Pau toebehoorde.

Nog in de loop van de 17de eeuw kreeg kavel 56040 bewoning en een eigen identiteit.

Marten bleef er tot 1647, Pieter zelfs tot 1672. Dat hij geen knecht van de Vanden Brouckes was, bewijst zijn bezit van 2 koeien en het gebruik van 8 gemet land. Na Pieter kwam Jooris Goethals dit woongedeelte gebruiken.

Na het overlijden van eigenaar Jan de Pau(w) en Marie de Rycke traden de kinderen uit onverdeeldheid en vond op 30 april 1717 en verkaveling plaats. Dochter Anne Marie verwierf *een behuysde ende beschu-*

erde met de boomen daerop staende eirfve, groot 492 roede. Het gaat hier om de kavels 56038 (land) en 56039 (hofstede). Anne Marie was een eerste maal gehuwd met Gillis Lambrecht en vervolgens met Jan Geernaert (Geirnaert) en laatst met Pieter van Damme fs Pieter. Zij waren het die op 12 maart 1743 het goed, samen met nog andere percelen land, meers en bos verkochten aan zoon Jan Lambrecht voor 360 p.gr.

Chronologie

1638: *"De zelve (de hoirs van Guille de Pau) met een hofstede ende bogaert.. metten noorthende ande voorstrate..."* 266 r (SAE383/439/1), (SAE385/439/1).

1676: *"Den selven (Jan de Pau fs Guilliaeme) met een hofstede ende bogaert ant noorthende daeran streckende metten noorthende ande voorstraete ende oostseyde ande kinderen van Joos helegeert lant ..."* 266 r (SAE1748/178/2).

1707: *"Dhoirs guilleaeme de pau met een hofstede... ."* 266 r (SAE387/464/1).

Noten

Lb1638 :	163856039	SAE383/439/1
Lb1640 :	163856039	SAE385/439/1
Lb1676 :	167615037	SAE1748/178/2
Lb1707 :	170756036	SAE387/464/1
F1796 :	179607285-286	SAE-M1086a

SAE 840, *Wettelijke passeringen* van 12 maart 1743, fol. 182v.

56040

Situering *balgheroucke straete*, *voorstrate*, Pastoor Bontestraat

Aard
1638: land
1676: hofstede (b) & land
1707: *hofstedeken (b)* & land
1796 a: 1 huis en land
1796 b: 2 huizen en land

Oppervlakte
1638: 998 r (14820 m^2)
1676: 477 r (7083 m^2) (a:16761538 = 520r land, b:16761539 = 477r hofstede)

a.
1676: 600 r (8910 m^2)
+1676: 540 r (8019 m^2)

1707: 524 r (7781 m^2)
1796: 262 r + 262 r (3891 m^2)

b.
1676: 398 r (5910 m^2)
+1676: 358 r (5316 m^2)
1707-1796: 470,5 r (6987 m^2)

Eigenaar

1638: *De Pau Guilleaeme, erfgenamen (E-l geheel)*

a.

16xx: *Van Nevele (Hevele) Jan by coope..doostsyde (E-l 600 r)*
1676: *De Clerck Joos cuasa uxoris fia Jan van hevele (E-1/2) & Van Hoogheweghe Cathelyne wed. Van Munickereede Cesar (E-1/2)*
1733: *Dregghe Pieter (E-l 520 r)*
vóór 1739: De Regghe Pieter erfgenamen (E)
1741: *De Regghe Lieven (E-l 312 r), Verbeke Arnaut (E-l 78 r), Lambrecht Jan fs Gillis (E-l 78 r)*
1771: *De Regghe Lieven (E-l 312 r), Lambrecht Jan fs Gillis (E-l 156 r)*
1779: *De Regghe Lieven (E-l 234 r), Lambrecht Pieter (E-l 234 r)*
1779: *De Regghe Lieven (E-l 312 r), Lambrecht Pieter (E-l 156 r)*
1796: Pyfroen Livinus (E-*huys* & land 262 r) & *Lambrecht Jan (E-l 262 r)*

b.

16xx: De Pau Guilleaeme, erfgenamen (E 398 r)
1669: Janssens Joos (E)
1669: Stevens Gillis fs Gillis x Maeyken Huysman fa Heyndricx (E 1/12 deel)
1676: De Pau Jan fs Guilliaeme (E/G?)
1707: De Pau Jan erfgenamen (E)
1717: Lambrecht Gillis fs Jan *causa uxoris* (E/G?)
1744: Lambrecht Jan fs Gillis (E/G?)
1776-1796: Lambrecht Jan fs Jan (E-2 *huysen* & land)

Gebruiker

1638: *Vanden Broucke Marten (G-l)*

a.

16xx: *Van Nevele (Hevele) (G/E-l 600 r)*
16xx: *Paridaen of Andries Bauduyn (G-l 540 r)*
16xx: *Vergauwe Joos (G-l 540 r)*

1676:	*Goethals Jooris fs Jooris (G-l 540 r)*
1686:	*Bertholf Jan (G-l 540 r)*
1692:	*Roegiers Heyndric (G-l 540 r)*
1693:	*Clayssens Pieter. (G-l 540 r)*
1713:	*Dregghe Pieter (G-l 314.5 r)*
1739:	*Willems Jaecques (G-l 314.5 r)*
1743:	*Raes Jan (G-l 314.5 r)*
1749:	*De Wilde Conelis (G-l 314.5 r)*
1750:	*De Regghe Lieven (G-l 314.5 r)*
1751:	*Van Vlaenderen Pieter (G-l 314.5 r)*
1762:	*Claeys Joannes (G-l 314;5 r)*
1772:	*Van Suyt Jan (G-l 314.5 r)*
1738:	*Lambrecht Jan fs Gillis (G/E-l 78.5 r)*
1740:	*Verbeke Arnault (G-l 78.5 r)*
1757:	*Van Servyt Jan (G-l 78.5 r)*
1764:	*Raes Pieter (G-l 78.5 r)*
1770:	*Lambrecht Jan (G/E-l 78.5 r)*
1774:	*Lambrecht Pieter (G/E- 157 + 78.5 r = 235.5 r)*
1776:	*Vanden Driessche Pieter (G-l 235.5 r)*
+1776:	Blomme Cornelis (G)

b.

16xx:	*Van Haeke (Haele) Pieter (G-l 358 r)*
1660-1665:	De Wilde Pieter (G 358 r)
1666-1668:	De Wilde Pieter wed. (G 358 r)
1673-1674:	Stevens Gillis wed (E/G-*inw.*)
1673-1690:	Stevins (Stevens) Jan (G 358 r)
1691-1694:	Stevins (Stevens) Jan wed. (G 358 r)
1693:	*Gheernaert Jooris fs Jooris (G-l 358 r)*

Historiek

Dit in 1638 1 ha 48 a 20 ca grote stuk landbouwgrond werd in de loop van de 17de eeuw verkaveld in twee percelen van respectievelijk 524 *(a)* en 470,5 *(b)* roede. Het landboek van de Slependammewatering geeft een oppervlakte op van respectievelijk 520 roede (land) en 477 roede (hofstede). Beide percelen gingen een afzonderlijk leven leiden. Rond 1700 werd de 524 roede nog eens gesplitst. 262 roede land ging naar Jan Lambrecht, die reeds bezitter van de reeds eerder afgescheiden kavel was.

Op 7 augustus 1669 werd de staat van goed verleden van Maeken Huysman fa Heyndricx, echtgenote van Gillis Stevens fs Gillis. Daaruit bleek dat ze voor het 12e deel mede-eigenaar en bewoner waren van de 400 roede die deel uitmaakte van de reeds eerder opgesplitste kavel. Hun deel werd omschreven als "*een behuysd hofstedeken... hoofdende opden noortsyde op de balgherhouckstraete, oost tlant van gillis dhaenens, ten suyteynde de suytstraete, west francies lobre..*". Het restant van dit perceel behoorde blijkbaar Joos Janssens toe, daar het sterfhuis hem 13 s.

4 gr. schuldig was over restant van huispacht. In augustus 1670 stierf Gillis. Hoewel er slechts een jaar verlopen was tussen zijn overlijden en dit van echtgenote Maeyken Huysman, was er reeds een nieuwe vrouw op het hof aanwezig. Mechelynken Temmerman was kortstondig de nieuwe echtgenote van Gillis.

Op 21 mei 1739 kocht Lieven de Regghe, zoon van Pieter en Marie van Haecke, van de mede-erfgenamen de 4/6 uit de nalatenschap van zijn vader. Die andere erfgenamen waren Marie Boigné, weduwe van Pieter en daarna hertrouwd met Judocus Snouck fs Jan en de nog minderjarige kinderen uit dit huwelijk. Het ging om een partij land met een totale oppervlakte van 980 roede en om "*een partye landts wesende de westsyde waerop wylent den ghemelden pieter de regghe heeft ghedaen temmeren een woonhuys .. abouterende aende oostsyde Jan de pau ende gillis lambrecht, suyt de suytstraete ende noort de balgheroeckstraete*", groot 524 roede. De resterende 2/6 waren bij het overlijden van Marie van Haecke toegekomen aan Arnaut Verbeke, gehuwd met Pieternelle Geirnaert en Joannes Lambrecht, eveneens getrouwd met een dochter van Jan Geirnaert. Pieternelle en Jan Geirnaert (Geernaert) waren kinderen van Jooris Geirnaert en Marie van Haecke

Blijkt hier nog eens hoe groot de versnippering van de kavels wordt wanneer de eigenaars-echtgenoten elk meerdere huwelijken achter de rug hebben.

De resterende 262 roede waren in 1796 in handen van Livinus Pyfroen; er stond één woonhuis op. In het landboek van 1707 met aanvulling is steeds sprake van 314,5 en 78,5 roede land. Waar de circa 131 roede naartoe muteerde werd niet vermeld!

Op de 470,5 roede, in 1796 eigendom van Jan Lambrecht, stonden twee woningen.

Alle woonfuncties waren op de noordzijde, tegen de *Voorstraat*, te situeren.

In 1795 woonde de 78-jarige Cornelis Blomme, die genoteerd stond als arbeider, hier nog.

Chronologie

1638: "*De Zelve (De hoirs van Guille de Pau) met een stick... streckende vande voorstrate tot de suutstrate...*" 998 r (SAE383/439/2), (SAE385/439/2).

1676: "*Joos de clerck cusa uxoris fia Jan van hevel ende Cathelyne van hoogheweghe fia Pieter thelfte met een stick lant ande westseyde daeran, streckende vande balgherhoucksche voorstraete tot de suytstraete ...*" 520 r (SAE1748/178/3).

1676: "*Jan de Pau fs Guilliaeme met een stick lant ende hofstede ande westseyde daeran streckende vande voorstraete tot de suytstraete ...*" 477 r (SAE1748/178v/1).

1707: *"Joos de clercq ende via Cesar van munickereede thelfte met een stuck aende westseyde vande twee voorgaende partyen streckende vande suytstraete tot de voorstraete ."* 524 r (SAE387/464/3).

1707: *"dhoirs Jan de Pau met een hofstedeken ende een stuck landt aende westhende van de voorgaende partye... ."* 470 1/2 r (SAE387/464v/1).

Noten

Lb1638 :	163856040	SAE383/439/2
Lb1640 :	163856040	SAE385/439/2
Lb1676 :	167615039	SAE1748/178/1
Lb1707 :	1707560038-39	SAE387/464/3; 464v/1
F1796:	179607288-293	SAE-M1086a

SAE 839, *Wettelijke passeringen* van 21 mei 1739, fol. 154.
SAE 1015, *Staat van goed van Maeyken Huysman fa Heyndricx* van 7 aug. 1669, fol. 76.
SAE 1015, *Staat van goed van Gillis stevens fs Gillis* van 27 nov. 1671, fol. 401.

56042

Situering *balgheroucke straete*, *voorstrate*, Pastoor Bontestraat

Aard
1638: boomgaard
1646: hofstede & land
1707-1796: land

Oppervlakte
1638-1676: 246 r (3653 m^2)
1646: 500 r (56042 + 56043)
1707: 494 r (56042 + 56043) (246r + 248r = 7336 m^2)
1796: 478 r (16 r naar 56044)

Eigenaar

1638:	Aurogghe Laureys fs Jacques (E/G)
1676:	Aurogghe Jan fs Laureys (E)
16xx:	Kervyn Maria wed. Guillielmus Ghysens (E)
1707:	Van Vaernewyck Guilliaeme wed. (E)
1760:	Ghysens Jacques Francies (E)
1779:	Kervyn Jan Baptist (E)
1796:	Kervyn Jan Baptist erfgenamen (E)

Gebruiker

1638:	Aurogghe Laureys (G/E)
1646-1650:	Vooschevoet (Vesschevoet) Gillis (G)
1651-1663:	Vergauwe Paesschier (G)
1664-1665:	Auwenrogghe Jan (G)
1667-1670:	Roels Pieter (G)

1671-1688: Herman Aernaeut (G)
1688-1703: Herman Aernaeut wed. (G)
1695: Janssens Cornelis (G-*inw*)
1703-1706: Goossens Cornelis (G)
1719: Blomme Jooris (G-l)
1727: Goossens Cornelis wed. (G-l)
1748: Goossens Jan fs Cornelis (G-l)
1774: De Zutter Pieter (G-l)

Historiek

Wanneer we in 1638 de draad opnemen, heeft deze kavel vermoedelijk reeds een hele geschiedenis achter zich. In dit jaar is het perceel *bogaert* en heeft het dus vermoedelijk reeds eerder deel uitgemaakt van een hofstede. Zo wordt het althans weergegeven in het landboek van 1638. De oorspronkelijke 246 roede krijgt een aanwas van circa 48 roede bij de verkaveling van het zuidelijk aangrenzende perceel 56043. Enkel in 1676 wordt melding gemaakt van *een* hofstede die zich op de noordzijde, langs de toenmalige *Voorstaat*, bevond. Andere bronnen tekenen evenwel een ander beeld van deze kavel. Wanneer op 18 oktober 1646 de staat van goed van Janneken Schaut fa Christoffel, overleden echtgenote van Laureyns (H)auwenrogghe, wordt verleden voor de Eeklose schepenbank is sprake van "*een behuysde hofstede ende lande daer mede gaende, groot v^{c} roeden soo daerontrent* (het gaat hier om de percelen 56042 en 56043) *ghestaen metten voorhoofde noort de balgherhoucksche straete, oost dhorye van Adriaen heyne, zuyt de suytstraete, west Adriaen paridaen*". Janneken liet vier kinderen na, waarvan twee minderjarig (Jan & Maeyken). Laureyns hertrouwde met Tanneken Vernaet, die hem nog twee kinderen schonk, Pieter en Joosynken. In 1653 overleed Tanneken. De circa 500 roede was toen nog in hun handen.

Hoewel Cornelis Goossens in 1696 reeds op de hofstede verbleef (als inwonende ?) nam hij die pas op 8 november 1703 in pacht. Vermoedelijk niet voor lang, daar we na 1706 geen sporen van bewoning meer aantreffen.

Chronologie

1638: "*Laureys Aurogghe met een stick ...streckende metten noorthende alsvooren (ande voorstrate) ende is bogaert...*" 246 r (SAE383/439v/1), (SAE385/439v/1).

1676: "*Jan aurogghe fs Laureyns by deele de morte patri met een stick lant ende hofstede ...streckende metten noortseyde ande voorstraete...*" 246 r (SAE1748/178v/3).

1707: "*via mr Guilliame van vaernewyck met een stuck... .*" 494 r (SAE387/464v/3).

Noten

Lb1638 :	163856042	SAE383/439v/1
Lb1640 :	163856042	SAE385/439v/1
Lb1676 :	167615041	SAE1748/178v/3
Lb1707 :	170756041	SAE387/464v/3
F1796 :	179607295	SAE-M1086a

SAE 1011, *Staat van goed van Janneken Schaut fa Christoffel* van 18 okt. 1646, fol. 338.
SAE 1012, *Staat van goed van Tanneken Verna(e)t* van 28 aug. 1653, fol. 113v.

56045

Situering *balgheroucke straete*, voorstrate, Pastoor Bontestraat

Aard 1638-1707: hofstede en land
1796: huis

Oppervlakte 1638-1796: 242 r (3594 m^2)

Eigenaar

1638:	Paridaen Adriaen (E)
1676:	Lobre Franchois *by coope* (E)
16xx:	Goossens Pieter *by coope* (E)
16xx-1699:	Goossens Charles fs Pieter (E)
1699-1713:	Goossens Marten fs Pieter (E)
1713:	Goossens Carel fs Lanceloot (E)
1719:	Schaep Jan fs Jan *weesen, tot Heyle* (E)
1728:	Haegeman Adriaen fs Adriaen (E)
1784-96:	Haegeman Cornelis fs Adriaen (E)

Gebruiker

vóór 1622-1650:	Paridaen Jan (G/E)
1651-1684:	De Bree (Lobre-Le bre) Francies (G/E)
1680-1684:	Van Haecke Lucas & Cornelis (G-*inw*)
1684-1691:	De Bree Pieter (G/E)
1691-1718:	Goossens Marten (G)
1693:	*Goossens Pieter (G-l)*
1695:	*Goossens Cornelis (G-l)*
1702:	*Goossens Marten (G-l)*
1709:	*De Baerdemaecker Lieven (G-l)*
1709-1719:	Van Servyt Jan (G)
1718-1740:	Zutterman (De Zuttere) Jan (G)
1719-1731:	Bultynck Jan (G)
1731-1779:	Haegheman Adriaen (G/E)
1780-1796:	Haegheman Cornelis (G/E)
1710-1781:	Gysselynck Pieter (G)

Historiek

Reeds vóór 1638 was hier bewoning door Jan Paridaen, mogelijks de zoon van eigenaar Adriaen.

Jan werd belast op het bezit van 2 koeien en het gebruik van 5 gemet 150 roede.

Gebruikers van de hofstede pachtten ook de zuidelijke kavel 56044.

Op 19 augustus 1699 kocht Marten Goossens de kavel die zijn broer Charles was toegekomen na het overlijden van vader Pieter. Bijna dertien jaar later, op 27 april 1713, deed Marten zijn "*behuysde hofstede met de schuere, stallynghe ende andere edificien daerop staende, midtsgaers twee ghemeten landt .. ghestaen ende gheleghen met den voorhoofde noort de balgherhoeckstraete, oost mr guilleaeme vaerenwyckn suyt de suytstraete ende west dhoors van Jaecques lievens*" voor 100 p. gr. van de hand ten voordele van Carel Goossens fs Lanceloot. Toen was Jan van Serryt de pachter-bewoner. Volgens de belastinglijsten zou een Pieter Gysselynck er van 1710 tot 1781 hebben gewoond. Onafgebroken komt hij in de opeenvolgende kohieren voor. Een verblijf van 70 jaar lijkt ons bijzonder lang, tenzij we hier te maken hebben met een Pieter de *oude* en een Pieter de *jonge*?

Op 13 mei 1728 kocht Adriaen Haegheman fs Adriaen *het hofstedeken met den huyse, schuere, stallynghen* en twee gemet land van Jan Schaep, die in het Nederlandse Heijle woonde. Pachter Jan Bultynck betaalde een jaarlijkse pacht van 6 p. gr. en bleef er tot het einde van zijn pacht in 1731. Tot medio 19de eeuw bleven de Haegemans op de hofstede. Eerst Adriaen, daarna Cornelis met echtgenote Barbara Himschoot en de zes kinderen. Het gezin haalde in hoofdzaak zijn inkomsten uit weefnijverheid. De drie vrouwen in huis stonden vermeld als spinsters, de mannen als wever. Het gezin vormde een bedrijfje op zich!
In 1843 was zoon Philippe wever en eigenaar-bewoner.
In 1860 noteerden we Benedict Gimbercie als eigenaar van hof, huis, schuur en boomgaard op deze kavel.

Chronologie

1638: "*Adriaen Paridaen met een hofstede an tnoorthende daeran* (van 56044) *streckende metten noorthende ande voorstrate...*" 242 r (SAE383/440/1), (SAE385/440/1).

1676: "*den selven (franchois Lobre) by coope met een hofstede ant noorthende daeran streckende metten noorthende ande balgherhouckstraete ende oostseyde Jan auwenrogghe hofstede ..*" 241 r.
1719: "*De weesen van Jan Schaep fs Jan, voocht Lieven Dhaenins woonende op d'Eede op t'graefschap van middelburg in vlaenderen*" (SAE1748/179/3).

1707: "*den selven* (Marten Goossens) *met een stucxken landt ende hofstede...noort de voorstraete .*" 242 r (SAE387/465/2).

Noten

Lb1638 :	163856045	SAE383/440/1
Lb1640 :	163856045	SAE385/440/1
Lb1676 :	167615044	SAE1748/179/3
Lb1707 :	170756043	SAE387/465/2
F1796 :	179607297-298	SAE-M1086a

SAE 835, *Wettelijke passeringen* van 27 april 1713, fol. 49.
SAE 837, *Wettelijke passeringen* van 13 mei 1728, fol. 69v.

56047

Situering *balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat

Aard 1638-1707: *hofstede(ken)*
1796: huis

Oppervlakte 1638-1796: 79 r (1173 m^2)

Eigenaar

1638:	Van Loo Jan (E)
16xx:	Vergauwe Joos wed. (E)
1676:	Bruggheman Marcus *by coope* (E)
1679:	Lievens Jaecques (E)
1693:	Lievens Jaecques wed. (E)
1707:	Lievens Lieven fs Jaecques x Joosyntken Hovelynck & *cons.* (E)
1725-1726:	Bauwens Jacobus fs Jooris (E/G)
1726:	Symoens Pieter fs Pieter (E)
1727:	Symoens Pieter wed. (E)
1754:	Willems Jan fs Pieter (E)
1759:	Symoens Arnaut & Joanna (E)
1762-1785:	Haegheman Jan *causa uxoris* (E)
1783-1796:	Potvlieghe Petrus (E)

Gebruiker

vóór 1622-1640/41:	Belleman Vincent (G)
1656-1676:	Vergauwe Joos (G/E)
1673-1677:	Bruggheman Marcus (G/E)
1678:	Bruggheman Marcus wed. (G/E)
1680-1684:	Helegeer Jeronimus (G)
1685-1719:	Bauwens Jooris (G)
1679-1693:	*Lievens Jaecques (G-l/E)*
1693:	*Lievens Jaecques wed. (G-l/E)*
1706:	*Willems Joannes fs Jaecques (G-l)*
1710:	*Lievens Lieven fs Jaecques (G-l/E)*
1726:	Bauwens Jacobus (G/E)

1727: *Simoens Pieter fs Pieter (G-l/E)*
1756: *Crul Jan (G-l)*
1762-1785: Haegheman Joannes fs Adriaen (G/E)

Historiek

De beschikbare gegevens over deze kavel zijn bijzonder schaars. Wel mogen we stellen dat een oppervlakte van amper 12 are onvoldoende is om van een hofstede te spreken. Hooguit mogen we gewagen van een mini-dwergbedrijfje. Dit schamel lapje grond met een huisje met tuintje werd reeds vóór 1622 bewoond door Vincent Belleman. Hij zou er tot 1641 verblijven. Dat hij van 1635 tot en met 1638 geen belasting betaalde, zou erop kunnen wijzen dat het gezin in die periode hulpbehoevend was en steun genoot van de armenzorg. In tegenstelling tot de grotere pachthoeven waren het hier bijna uitsluitend eigenaars-gebruikers die er woonden; de families Vergauwe, Bruggheman, Bauwens en Haegheman.
Op 15 september1725 verkochten de erfgenamen van Lieven Lievens, o.a. de twee minderjarige kinderen die hij - en Lieven Cauwels na zijn overlijden - hadden verwekt bij Joosyntken Hovelynck, "*een hofstedeken met den huyse, schuere ende landt*, samen 3 gemet 60 roede groot, *abouterende oost de weesen van charel goossens, suyt den heirwegh, west jan de dhurtere ende noort de straete... behoudens t'caemerken t'gone is beginnen afbreken ende eenighe cleyne plantsoenen inden lochtynck*" aan Jacobus Bauwens fs Jooris. Amper een jaar later, op 28 november 1726, deed Bauwens zijn goed van de hand ten voordele van Adegemnaar Pieter Simoens fs Pieter voor 70 p.gr.

In 1796 is hier enkel nog sprake van een huis. Het oorspronkelijk *hofstedeke* met bijbehorend land was toen reeds opgesplitst in nog kleinere percelen, die mede het centrum van het huidige Balgerhoeke zouden uitmaken.

Chronologie

1638: "*Jan van Loo met een hofstedeken ande westside* (van 56046) *byden noorthende daeran, metten noorthende alsvooren* (de *voorstrate*)" 79 r (SAE383/440/3), (SAE385/440/3).

1676: "*den selven (marcus) bruggheman by coope vande wed Joos vergauwe met een hofstede by den noorthende ande westseyde daeran streckende metten noorthende ande voorseyde straete (balgherouckstraete) ten suythende ende westeynde Lieven van acker causa uxoris fia Francies stevins ende cornelis de Coorebyter naervolghende lant ...*" 79 r (SAE1748/179v/2).

1707: "*den selven (Lieven Lievens) ende consorten met een hofstedeken aende westseyde by den noorteynde daeraen met den noorteynde aende voorstraete... .*" 79 r (SAE387/465v/1).

Noten

Lb1638 :	163856047	SAE383/440/3
Lb1640 :	163856047	SAE385/440/3
Lb1676 :	167615046	SAE1748/179v/2
Lb1707 :	170756045	SAE387/465v/1
F1796 :	179607300-301	SAE-M1086a

SAE 836, *Wettelijke passeringen* van 15 sept.1725, fol. 232.
SAE 837, *Wettelijke passeringen* van 28 nov.1726, fol. 1.

56048

Situering — *balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat - *Zuutstrate* (Balgerhoeke)

Aard — 1638-1707: hofstede
1796: 4 huizen

Oppervlakte — 1638: 415 r (6163 m^2)
1676-1777: 315 r (4678 m^2) + 100 r (1485 m^2)
1785: 166 r (2465 m^2) 149 r (2213 m^2) &
70 r (1040 m^2) 30 r (446 m^2)
1796: 50 r- 116 r, 49 r, 100 r, 52,5 r, 17,5 r, 30 r

Daar deze kavel in de loop van de 17de en 18de eeuw een complexe versnippering kende leek het ons aangewezen een schematisch overzicht te maken. De hieronder opgegeven opdeling is enkel een weergave van de hoofdfracties, daarbinnen noteerden we nog meerdere gebruikers. In die gevallen ging het meer om een virtuele verdeling. Deze details komen in de tekst aan bod.

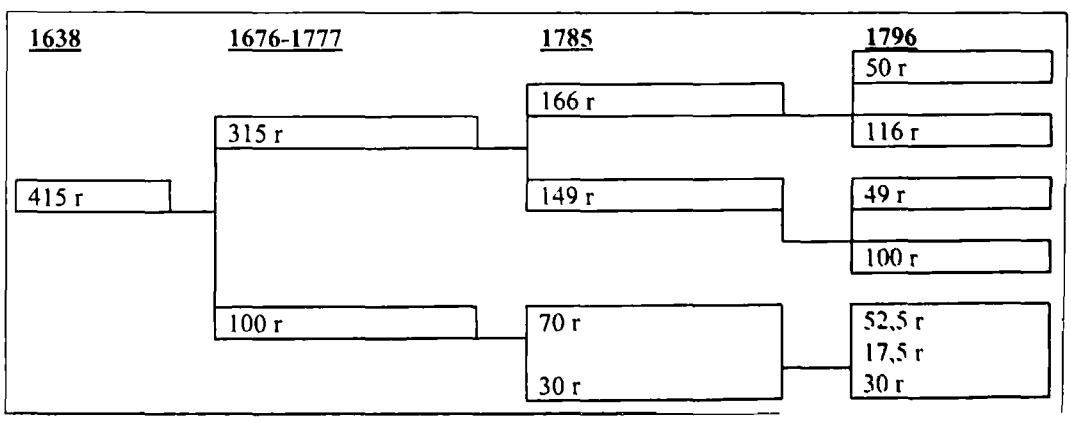

Eigenaar

1638:	Van Peperseele Gheertaert *met consorten* (E/G 415 r)
16xx:	Van Peperseele Christiaen *met consorten* (E/G 415 r)
16xx:	Stevins Francies x Margriete van Peperseele (E 415 r)

oostzijde:

1676:	Van Acker Lieven, gehuwd wed. Stevins Francies (E-315 r)
1682:	Stevins Jan x Marie Fruytynck (E-345 r)
1693:	Stevins Jan erfgnamen: Jan, Janneken, Jaecquemyntien en Francoise (E-345 r)
1688,1709	De Dier Cornelis x Janneken Stevens (Stevins) (E-315 r)
17xx	Dhurtere Jan fs Pieter x Jaecquemyntien Stevens, Jan van Vooren x Francoise Stevens, De Dier Cornelis x Janneken Stevens (E-315 r)
1728:	Stevens Jaecquemyntien, wed. Dhurtere (E-315 r)
1728:	Van Imschoot Jan fs Adam (E/G-315 r)
1741:	Crul Bernaert (E-315 r)
vóór 1748:	Clé Françoise (E-315 r)
1748:	Pieters Bernaerd fs Pauwels (E-315 r)
1759:	Andries Carel fs Jan (E-315 r)
1777:	De Vliegher Pieter fs Christoffel (E-315 r)
1785:	Baert Maximilian (E-166 r) & Andries Adriaen (E-149 r)
1785:	De Neve Laurens (E-50 r *van Baert*)
1805:	Claeys Adriaen (E-49 r) & Verlé Philipe (E-100 r) *van Andries*
1782±1796:	Baert Maximiliaen (E/G-*huys & land-* 120 r - a 1782 m^2)
1787±1796:	De Neve Petrus (E/G-*huys & erve-* 43 r - b 638,5 m^2)
1788±1796:	Verlé Philippe (E/G-*herberge &* erve- 80 r - c 1188 m^2)
1796:	Claeys Adriaen (E-*huys & erve-* 40 r - d 594 m^2)

den noortwesthouck totter grootte van tseventich roeden

1676:	Daenens Gillis (E-70 r) *by coope van Franchois Stevens* (E-100 r)
16xx:	Daenens Pieter (E/G-70 r)
1707:	Van Damme Laureys x wed. Pieter Daenens (Janneken Slock) (E-70 r)
1707:	Pynckel Jaecques 3/4 (G-52,5 r) & Lievens Marie 1/4 (G-17,5 r)
1714:	Bauwens (De Brauwer) Jan fs (E-75 r) 16 juli
1714:	Bauwens Jooris wed. (geheel)
1717:	Bauwens Cornelis
1719:	Van Eenaeme Jan (E-100 r)
vóór 1735:	Matthys Anne fa Arnaut
1735:	Matthys Anne Marie fa Cornelis, wed. van Pieter Frans van Killeghem (E)
1744:	Imschoot Laureyns fs Arnaut (E) *by coope*
1759:	Potvlieghe Pieter fs Noë (E-100 r)
1796:	Vyncke Joannes (E/G-*huys & erve-* 68 r - e) 1010 m^2

Gebruiker

oostzijde:

1627-1641:	Van Peperseele Gheert (G/E)
1640-1641:	Baert Jan (G-*inw*)
1642-1646:	Van Haele Pietere (G)
1646-1650:	Van Ooteghem Joos (G)
1654-1663:	Hauwenrogghe Jan (G)
1673-1679:	Vereecke Gillis (G-345 r)
1679-1682:	De Coorebiter Cornelis fs Xstoffel & Margriete van Peperseele over Vereecke (G/E-345 r)
1682:	Stevins Jan (G/E-345 r)
1688,1702:	De Dier Cornelis (G/E-345 r)
1699:	Stevens Jan wed. (G/E-345 r)
1709-1719:	Servyt Jan (G)
1712-1713:	Bauwens Jan (G)
1713-1718:	Bultynck Jan (G)
1721:	*Dhuertere Joannes (G/E)*
1728-1757:	Van Imschoot Jan fs Adam (G)
1749-1759:	Pieters Bernard (G/E)
1760-1766:	Andries Carel (G/E)
1767-1787:	De Vliegher Pieter fs Christiaen (G)
1793-1796:	De Vliegher Pieter fs Jan (G)

noordwesthoek (Popp A453-454 = 70 r; A455 = 30 r)

1658-1665:	Vermere (Vermeeren) Vincent (G/E-100 r)
1665-1670:	Daenens (Dhaenens) Pieter (G/E-30 r)
1665-1670:	Daenens Gillis wed. (G/E-30 r)
1670-1673:	Wittewronghel Jooris (G-30 r)
1673-1679:	Bruggheman Marcus (G/E-45 r)
1676-1679:	De Smet Charles (G/E-40 r)
1679-1686:	Hauwenrogghe Jan jr *over de smet* (G/E-40 r)
1693-1699:	*Hauwenrogghe Jan jr (G/E-40 r) ("t'lant van ...)*
1700-1703:	Hauwenrogghe Jan jr (G/E-40 r)
1705-1736:	Gysselync Joannes *over jan hauwenrogghe* (E-40 r)
1705:	Janssens Cornelis (G)
1704-1705:	Dhaenens Guille fs Jan (G)
1706-1724:	Goossens Cornelis (G)
1725-1747:	Goossens Cornelis wed. (G)
17xx:	Dregghe Gillis (G)

Historiek

Deze kavel, die bijna de volledige westzijde van het huidige centrum van Balgerhoeke omvat, viel in de loop van de 17de en 18de eeuw reeds ten prooi aan een explosieve verkavelingspolitiek. In 1627 was Gheert van Peperseele er hoofdeigenaar en bewoner. Hij zou er tot de jaren veertig blijven. Het goed werd toen omschreven als "*een huys ende hofstede*

met den lande daermede gaende, groot ontrent iiij^{c} R commende van vooren noort de balgherouckstraete, suyt ende west de suytstraete ..". Hij werd belast op het bezit van 2 koeien en het gebruik van 6 gemet land. Tijdens de eerste helft van de 17de eeuw waren de Van Peperseeles de titeldragers. Na Gheeraert stond Christiaen aan het hoofd van de familieclan. Vermoedelijk door gebrek aan mannelijke opvolgers kwamen de 415 roede in bezit van Margriete van Peperseele, gehuwd met Francies Stevins (Stevens). Na het overlijden van Francies hertrouwde de weduwe met Lievin van Acker. Ondertussen bevonden we ons in het laatste kwart van de 17de eeuw en bleek de verkaveling reeds te hebben toegeslagen. Reeds vroeg kocht Gillis Dhaenens 100 roede van Franchois Stevins. De 30 roede grote boomgaard zou nog regelmatig van eigenaar en/of gebruiker wisselen, zodat er nu eens sprake was van 100 roede en een andere keer van 70. Deze zwevende 30 roede werd dan bij de 315 roede ondergebracht, zodat we ook oppervlakten van 345 roede aantroffen.

Op 23 juni 1682 werd Jan Stevins (Stevens) fs Gillis, getrouwd met Marie Fruytynck fa Jaecques, eigenaar van de 345 roede waarop ook de woning was opgetrokken. Jan had dit perceel verkregen door *manghelynghe* met Cornelis de Coorebyter. Helaas was het verblijf op de hofstede eerder kortstondig. Jan Stevens overleed er op 28 februari 1685 en liet een weduwe en vijf minderjarige kinderen na: Janneken 22 jaar, Jan 19, Jooris 17, Jaecquemyntken 14 en Francoise 8 jaar.

Marie Fruytynck overleed op 15 mei 1693. Samen met de vier nog in levende zijnde kinderen beschikte ze over 334 roede. Op 17 juni 1693 vond de *uitgroting* plaats tussen de kinderen Jan, Janneken, Jaecquemyntien en Francoise.

Toen Gillis Daenens het eigendomsrecht verwierf, was aan het perceel van 345 roede nog niets gewijzigd. Wel waren binnen de grenzen van deze kavel een paar opsplitsingen gebeurd: we noteerden kleinere percelen van 100, 45, 40 en 30 roede.

Onder of juist na Gillis voltrok de verkaveling zich snel. Een perceel van 70 roede, gelegen op de noordwesthoek, zou voortaan een eigen koers varen en in het landboek van 1707-1709 als een afzonderlijke kavel worden opgenomen (170756045). Daar er in 1638 nog geen splitsing was, werd dat perceel door ons onder 56048 behandeld.

In 1685 waren de grotere kavels reeds in kleinere percelen opgesplitst. Voorlopig hielden de eigenaars ook deze percelen nog in bezit. Tijdens het laatste kwart van de 18de eeuw gebeurde de versnippering en verkoop in snel tempo.

Laureyns van Damme als *besitter bleven ten sterfhuyse*, Jan, Pieter, Marie en Gillis Dhaenens, Pieter Focke en Lieven van Damme, de zeven erfgenamen van Janneken Slock, gehuwd met Laureyns van Damme *doude* en weduwe van Pieter Dhaenens, verkochten op 11 juli 1714 *"by den stock vanden Ambachte van maldeghem* aan Jan de Brauwer fs Laureins *een woonhuys met ontrent 75 roeden erfve inden wyck van balgherhoecke tusschen het suytstraetien aende westsyde, noort de balgherhoeckstraete ofte voorstraete, oost ende suyt cornelis de dier".* Op 16 juli werd de verkoop voor de Eeklose schepenbank gewettigd.

Op 17 juni 1693 kwam het perceel door uitgroting uit het sterfhuis van Jan Stevens in handen van meerdere erfgenamen: Jaecqmyntien Stevens, gehuwd met Jan (de) Dhurtere, Francoise Stevens, getrouwd met Jan van Vooren en Janneken Stevens, echtgenote van Cornelis de Dier. Door het overlijden van Janneken kwam op 20 januari 1721 de helft in handen van Jaecquemyntien, terwijl het resterende deel Francoise en De Dier toekwam. Niet voor lang echter, want de volgende dag, 21 januari, werd de akte van overdracht getekend. Het gezin Dhurtere-Stevens was nu alleen eigenaar. Op 12 mei 1728 verkocht Jaecqmyntien Stevens, die bijna een half jaar weduwe was, "*het hofstedeken met den huyse ende andere edificien daerop staende* , samen met de drie percelen land gelegen *met den voorhoofde noort de balgherhoeckstraete, oost Lieven lievens, suyt de suytstraete ende west Jan de brauwer*", aan Jan Imschoot fs Adam.

Tot een eind in de 18de eeuw konden we de originele oppervlakte van 415 roede blijven volgen, zij het dat ze in meerdere percelen was opgesplitst. In 1796 konden we de percelen nog reconstrueren, zij het dat 64 van de 415 roede waren verloren gegaan. Mogelijks waren deze bij de aanleg van de steenweg naar Sint-Laureins in de weg geïncorporeerd.
Betreffende de pachters is de teruggevonden informatie vrij schaars. Zo bleek onder meer pachter Gillis Vereecken in 1677 reeds overleden, ergens *in Hollant* en bleef zijn weduwe 5 p. 4s.gr. schuldig over vijf jaar pacht aan de erfgenamen van Elisabeth Stevins "*van het huys ende hofstede metten lande groot 400 roeden*". Slechts 1 p. 15s. werd afgelost, het overige werd gezien haar financieel onvermogen als verloren beschouwd.

Op 20 januari 1744 verkocht de weduwe van Pieter Francies van Killeghem, Anna Marie Matthys fa Cornelis, die zelf op Adegem woonde, voor 59 p.gr. "*een woonhuys met alle de edificien ende ontrent 75 roeden landt gheleghen opden wyck van Balgheroecke, met den voorhoofde de straete die van t'selve Balgherhoecke lopt naer Eecloo, metten noortsyde de straete loopende naer de crekelmuyte, oost ende suyt Jan Imschoot*" aan Adegemnaar Laureyns Imschoot fs Anaut . Dit bezit had Anna Marie verworven op 13 januari 1735 uit de nalatenschap van Anne Matthys fa Arnaut, haar *aude moeye* (grootmoeder).

Midden 18de eeuw verkeerde Laureyns Imschoot in financiële nood. Hij had een openstaande schuld van 158 p. 15 s. par. bij de te Nevele verblijvende Pieter Ludovicus Dhuyvetter fs Gillis, die hij blijkbaar niet kon of wilde inlossen. Dhuyvetter bracht de zaak voor de Raad van Vlaanderen, die Laureyns aanmaande om vóór 1 augustus 1750 te betalen. De schuld werd niet tijdig afgelost, waarna op 10 oktober 1750 beslag werd gelegd op het huis en erf . Dat het wel degelijk om alle onroerende zaken ging, blijkt duidelijk uit de typische omschrijving: alles "*van achter tot vooren, van onder tot boven, aertwortel ende naeghelvast*" . Daarmee was de kous niet af. Imschoot weigerde de woning te verlaten en het kwam op 16 mei 1753 andermaal tot een proces. Dhuyvetter zette gerechtelijke stappen "*tot ruyminge vanden huyse ende erfve, door Imschoot bewoont*".

Op 19 januari 1754 kwamen beide partijen tot een vergelijk. Dhuyvetter zag af van zijn rechten op het huis en Laureyns beloofde 67

p. 10 s.gr. te betalen. Bij de afhandeling verklaarde Laureyns op te treden als *command* van Martinus Imschoot, die hiermee de nieuwe eigenaar werd.

Uit de akte bleek dat Laureyns ook nog voor 20 p.gr. in het krijt stond bij Martinus.

Vermoedelijk is de herberg *Ste Arnaut,* die in 1787 door Adriaen Andries aan Philip Verlé voor 400 p.gr. courant werd verkocht, ook binnen deze kavel te situeren.

Door de heersende wanorde in het landboek van 1640 (waarin de mutaties werden bijgehouden) is het niet steeds mogelijk de ware toedracht te achterhalen. Om er enige duidelijkheid in te brengen, hebben we de gebruikers gerangschikt volgens de percelen. Niet steeds was het te achterhalen of het om een gebruiker, eigenaar of eigenaar-gebruiker ging.

Op 7 november 1748 verkocht jonkvrouw Marie Françoise Clé *"een hofstedeken met dry ghemeten vyfthien roeden landt .. geleghen met den voorhoofde inde Balgherhoeckstraete, commende noort de selve straete ende suyt de suytstraete"* (zijnde deel van 56048-*hofstedeke* en 56046-land) voor 60 p.gr. aan Bernaert Pieters. Voorheen was het eigendom van Jan Imschoot fa Adam, die er ook woonde, maar het bij decreet van 11 september 1743 zag verloren gaan ten gunste van Frans Clé. Op 31 januari 1748 was het in het bezit gekomen van de verkoopster. De gedupeerde Jan Imschoot woonde toen nog op het goed. Eind 1748 verliet Imschoot de hofstede en nam de nieuwe eigenaar er zijn intrek. Pieters zou er van 1748 tot 1759 blijven. Op 20 februari 1759 liet hij het voor

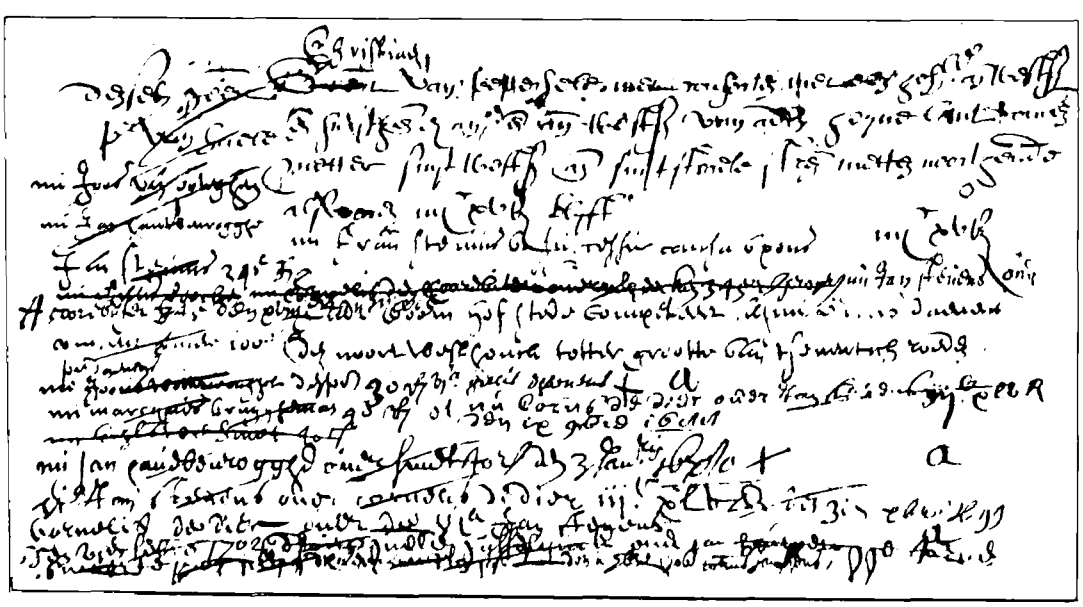

De beschrijving van kavel 48 met de zeer slordige aanvullingen.
(SAE 385, Lb. 1640, fol.440v).

101 p.gr. over aan Carel Andries fs Jan. Carel zou er van 1759 tot 1766 verblijven.
Maximiliaen Baert kwam zich in 1780 met zijn gezin hier vestigen. Hij was wagenmaker van beroep en gehuwd met Joanne Marie Matthys. In 1794 kwam Philippe D'haenens als wagenmakersknecht inwonen. Bij de volkstelling van het jaar IV werden nog vier kinderen beneden de 12 jaar genoteerd.
Nog in de loop van 1795 nam Adriaen Claeys, met echtgenote Joanna Cornelia Schaut en vier kinderen, hier zijn intrek. Adriaen opende er toen een winkel.

Chronologie

1638: *"Gheert van Peperseele met consorten met een hofstede ande westside ende zuuthende daeran* (van 56047) *ende ande westside van adriaen heyne lant,commende metter suut westside ande zuutstrate, streckende metten noorthende alsvooren (ande voorstrate)"* 415 r (SAE383/440v/1), *".... Inde voorn hofstede competeert alsnu Gillis daenes den noortwesthouck totter grootte van tseventich roeden "* (SAE385/440v/1).

1676: *"Lieven van Acker causa uxoris fia frans stevens ende Cornelis de Coorebyter met een hofstede ande westseyde ende ten suythende daeran streckende metter suyt westseyde ande suytstraete met tnoorthende ande balgherhouckstraete ..."* 315 r (SAE1748/179v/3).
1676: *"Gillis Dhaenens met een erfve by coope van franchois stevens wt de voorschreven hofstede ande westseyde daeran metter suytwestseyde ande suytstraete met tnoorthende ande voorstraete ..."* 100 r (SAE1748/180/1).

1707: *"Cornelis de dier met een hofstede ende landt aende westseyde ende ten suyteynde daeraen met d'oostseyde aende voorseyde Ln Lievens landt streckende vande suytstraete tot de voorstraete... ."* 345 r (SAE387/465v/2).

1707: *"Laureyns van damme thuwelyck hebbende via jan dhaenens ende syne schoonkinderen met een hofstedeken noort ende west daeran* (56046) *met den noorteynde aende voorstraete ende west aende suytstraete lxx roeden."* 70 r (SAE387/465v/3). [*Popp A 453, 454 is het hoekperceel]*

Noten

Lb1638 :	163856048	SAE383/440v/1
Lb1640 :	163856048	SAE385/440v/1
Lb1676 :	167615047-48	SAE1748/179v/3 - 180/1
Lb1707 :	170756046-47	SAE387/465v/2-3
F1796 :	179607302-311	SAE-M1086a

SAE 1016, *Staat van goed van Elisabeth Stevins* van 9 november 1677, fol. 841.

SAE 1019, *Staat van goed van Jan Stevens (Stevins)* van 30 juni 1685, fol. 187.
SAE 1020, *Staat van goed van Marie Fruytynck* van 17 juni 1693, fol. 268v.
SAE 835, *Wettelijke passeringen* van 16 juli 1714, fol. 120v.
SAE 837, *Wettelijke passeringen* van 12 mei 1728, fol. 63.
SAE 1252, *Verkavelingen en uitgrotingen* van 17 juni 1693, fol. 123v.
SAE 1260, *Minuten. Verkavelingen en uitgrotingen* van 17 juni 1693.
SAE 840, *Wettelijke passeringen* van 20 januari 1744, fol. 220v.
SAE 842, *Wettelijke passeringen* van 29 januari 1752, fol. 221.
SAE 841, *Wettelijke passeringen* van 7 november 1748, fol. 213.
SAE 844, *Wettelijke passeringen* van 20 februari 1759, fol. 135v.

56049

Situering	*balgheroucke straete, voorstrate,* Pastoor Bontestraat, *Zuutstrate*
Aard	1638: hofstede 1707: hofstedeken 1796: *huyseken & erve*
Oppervlakte	1638-1676: 1000 r (14850 m^2) 1640: 90 r op Eeklo 1707: 59 r *op Eeklo (correctie oppervlakte naar 52 roede op 11/9/1706 onder Jan Gyselynck-gebruiker)* 1796: 35 r (520 m^2)
Eigenaar	
1638:	Van Keersbilck (Keirsbilck) Pauwels (E)
16xx:	Verleye Marten (E)
1676:	Dhaenens Gillis (E)
1679:	Dhaenens Jan *by deele* (E)
1696:	De Metsenaere Jacques (E)
vóór 1706:	Martens Pieter fs Vincent x Lievyne Ysebaert (E)
1706:	Martens Francies fs Pieter (E)
1706:	De Brauwer Jan fs Laureyns (E)
17xx:	De Metsenaere Jan (E ?)
17xx:	Hermy Thomaes (E ?)
1719:	Hermy Jan fs Pieter x Jooryntken Neyt fa Pieter *by successie* (E ?)
1721:	De Bruycker Pieter fs Jacobus (E)
1768-1796:	De Bruycker Jacobus *pastoor van Zarren* (E)
1813:	De Neve Pieter fs Geeraert (E)
+1813:	Vanden Bossche Bernaert (E-17 r), Potvlieghe Pieter (E-8 r), Claeyssens Jan (E-24 r), Pots Francies (E-17 r) = 66 r.

Gebruiker

1610:	Dyserinck Adam (G)
vóór 1638:	Dercke Jacobus (G)
1638:	Keirsbilck (Van Keersbilck) Pauwels (G/E)
16xx:	Simoens Carel (G)
1638:	*Vergauwe Gillis (G-l 90r)*
16xx:	*Willemarcq Pieter (G-l 90r)*
16xx:	*Coppens Adriaen (G-l 90r)*
1665:	*Daenens Pieter (G-l 90r)*
16xx:	Dhanes Jan (G-90r)
1693:	*Van Vooren Adriaen (G-l)*
16xx:	Verleye Marten (E/G)
1695:	De Baets Jan (G)
16xx:	De Baets Nicolaes (G)
1703:	De Pau Pieter (G)
1696:	De Metsenaere Jaecques (G/E)
1701-1704:	De Smet Francies (G)
1703:	Van Damme Lieven (Adegem) (G)
1704-1705:	Dhanes Gillis (G-90r)
16xx:	Willemarcq Pieter (G-l) *den oostcandt van een stick landt an tsuyteynde daeran metter oostsyde ande zuutstraete ande westsyde jeghens tghescheet van adegem* 176 r.
1705:	Janssens Cornelis (G-58 r 9 voeten) Bewoonde een deel van het huis.
1706-1736:	Gyselynck Joannes (G) & Simoens Carel (G)
1711-1713:	Boigne Chaerles (G)
1714:	Gysselynck Pieter (G)
17xx:	Geernaert Pieter (G)
1750:	De Bruycker Pieter (G/E)

Historiek

Dit perceel, in 1638 duizend roede groot, kende niet alleen de problematiek van een grensperceel, maar werd op de oostzijde ook nog eens begrensd door de *Suytstraete*. Een weg die in de loop der jaren aan belang won en groeide, zij het ten koste van de aanliggende landerijen. Aan de westzijde lagen de grens met Adegem en de Lieve, een niet onbelangrijke waterloop, die door kanalisatie eveneens veel grond afsnoepte. In 1610 lag de woonsite van deze kavel nog volledig op Adegem en woonde Adam Dyserinck er. Adam werd opgevolgd door Jacobus Dercke en zeker vóór 1638 door eigenaar-gebruiker Pauwels Keirsbilck (Van Keersbilck) en Carel Simoens.

Omstreeks 1750 werd van het huis een *tweewoonst* gemaakt. In het ene woonde Pieter Geernaert (volledig op Adegem), in het andere verbleef Pieter de Bruycker.

In 1796, op het einde van het *ancien régime*, was de grens hier duidelijker afgebakend en restte onder Eeklo nog 554 roede, opgedeeld over vier percelen. Op het kleinste ervan, amper 35 roede, stond het enige *huyseken*.

Begin 18de eeuw overleed eigenaar Pieter Martens fs Vincent. Uit zijn huwelijk met Lievyne Ysebaert was een zoon Jan geboren, die op het ogenblik van het overlijden nog minderjarig was. Merkwaardig is dat slechts 1/4 van het bezit naar Jan ging. De overige 3/4 werden als eigendom van een *vaguen sterfhuyse* omschreven en *a la hauche* (openbaar, publiek) geveild. Op 25 februari 1706 werd *jonghman* Francies Martens fs Pieter de nieuwe eigenaar ervan. De verkoopakte is interessant omdat ze ons heel wat gegevens verstrekt van deze eerder ondoorzichtige kavel. Francies verwierf 3/4 van 1 gemet land en "*vanden huyse, gheleghen eensdeels binnen dese jurisdictie van Eecloo, ende anderdeels binnen den Ambachte van Maldeghem opde prochie van Adeghem tot balgheroecke, mette oostsyde aen tlant ende erfve midtsgaers d'herberghe ghenaempt het gauden hooft ancommende jan dhaenens ende de kinderen van Pieter dhaenens, noort de straete, oost het suytstraetien ende ten suyteynde maarten verleye wordende eene camer vanden voorseyden huyse*". De verkoping geschiedde zoals gebruikelijk met 3 oproepingen, respectievelijk op 21 oktober, 4 en 18 november 1705. Dit deel werd op jaarbasis gepacht door Joannes Gyselynck voor 2 p. 6 s. 8 gr, de rest van het huis en land door Cornelis Janssens voor 2 p. 16 s. 8 gr.

Op 18 november 1706 verkocht Francies zijn pas verworven bezit aan Jan de Brauwere fs Laureyns.

Blijkbaar beschikte Francies Martens dan over het volle eigendomsrecht, daar er sprake is van een oppervlakte van 1 gemet en de kavel ten oosten wordt begrensd door de *suytstraete*. Naast een vermelding van Pieter de Pau als pachter, zonder een exacte omschrijving over welk deel het ging, noteerden we ook nog Cornelis Janssens als pachter van de westzijde alsook van *het stalleken staende aenden oostcant* met een contract tot mei 1707. De oostzijde, *staende tusschen het stalleken ende den westcant*, werd gebruikt door Joannes Gyselynck, die pachtte tot 1 mei 1710.

Op 11 september 1706 wordt in het landboek een correctie doorgevoerd, waarbij de 1000 roede door 58 roede wordt vervangen. Vermoedelijk was dit het deel dat tot Eeklo behoorde (SAE 385 fol.440v art.2).

Uit de staat van goed van de eigenares Jooryntken Neyt fa Pieter, in tweede huwelijk met Jan Hermy, blijkt dat ze naast de andere eigendommen in de Balgerhoekstraat ook hier voet in huis had. Strekte het overgrote deel van het perceel zich uit op Adegem, de woonsite lag op Eeklo. Deze kavel had Jan Hermy verkregen bij verkaveling van 3 april 1717, na het overlijden van zijn moeder Cathelyne de Rycke. Toen Jooryntken op 26 juli 1719 op haar hofstede in de Balgerhoekstraat (58100) overleed behoorde tot "*desen sterfhuyse een huys daer Jan gyselynck ende Carel simoen beede in syn woonende met d'helftscheede van ontrent een ghemet landts vande westsyde inne met de fruytboomen daer-*

mede gaende, gheleghen binnen den Ambachte van Maldeghem ende opde prochie van Adeghem ende ten deele wat opde jurisdictie van Eecloo, ghestaen ende gheleghen op den wyck ghenaempt te balgherhoecke metten voorhoofde noort de balgherhoeckstraete, aen de oostsyde veurgemeens met ghelycke helft thomaes hermy, nu dit sterfhuys ... ghecommen by coope van francies martens fs pieter jonghman". Het geheel, 150 roede groot, was gekocht op 18 november 1706.

Jan Hermy kon zich nu eigenaar van de hele kavel noemen. In 1719 had Jan er een *nieuw huys* laten optrekken en waren Pieter Gysselynck en Carel Bode de bewoners.

Omstreeks 1750 werden er van één twee woningen gemaakt. In het ene woonde Pieter Geernaert (Adegem) en in het oostelijk deel Pieter de Bruycker.

Omstreeks 1813, bij het aanleggen van de nieuwe steenweg, ging 24 roede van het Eeklose deel verloren. Van de oorspronkelijke kavel van 1000 roede bleken er nog slechts 66 Eekloos grondgebied te zijn. (SAE 1748 fol. 180).

In 1834 was slager Pieter Jan Sandyck de eigenaar van de woning. Twintig jaar later, in 1860, was zij staatsdomein geworden. De 220 m^2 werd omschreven als *woeste grond.*

18de-eeuwse hoeve te Balgerhoeke. De juiste locatie kennen we evenwel niet.
(A.C.L. 246M, cl. Rahir, 1905-1010).

Chronologie

1638: "*Pauwels van keersbilck met de hofstede daer hy woont ande westside daeran over de strate, metter westside veurgemeens an syn selfs erve die opt ambocht van maldeghem licht, streckende metten noorthende alsvooren ende zuuthende scherp ende te nieten loopende ant lant van clays baert ende lippyne bolle...*" 1000 r (SAE383/440v/2), (SAE385/440v/2).

1640: "*dhoors van niclays baert den oostcant ten zuyteynde daeran oostsyde ende westsyde alsvooren groot 224 r*".
"*de stede van Ghendt den oostcandt van cheyns ofte baerm vande lieve ten zuuteynde daeraen totter groote van 101 r*".

1676: "*den zelven (Gillis) dhaenens met een hofstede ande westseyde daeran over de suytstraete metter westseyde veurghemeen ande erfve van ... die op tambacht van maldeghem light streckende metten noorthende ande voorstraete ende met tsuythende scherp ende te nieten loopende an tlant van ...*" 1000 r (SAE1748/180/2).

1707: "*Jan de brauwer by coope met een hofstede west daerby over de voorseyde suytstraete met den noorteynde aende voorstraete te balgerhoecke danof dat light opde jurisdictie deser stede tot lix roeden blyvende de reste op tAmbocht van maldeghem*" 59 r (SAE387/466/1).

1707:	58048	59 r	hofstede
	58049	176 r	land, deels op Maldegem
	58050	224 r	land
	58051	101 r	baerm

15de beloop: hemelse oppervlakte: 69m 21 roede , 51 kavels

Noten

Lb1638 :	163856049	SAE383/440v/2
Lb1640 :	163856049	SAE385/440v/2
Lb1676 :	167615049	SAE1748/180/2
Lb1707 :	170756048	SAE387/466/1
F1796 :	179607312-313	SAE-M1086a

SAE 834, *Wettelijke passeringen* van 25 februari 1706, fol. 1.
SAE 834, *Wettelijke passeringen* van 18 nov.1706, fol. 40v.
SAE 1024, *Staat van goed van Jooryntken Neyt ja Pieter* van 2 nov.1719, fol. 53v.
H. NOTTEBOOM, *Heemkundige wandeling door Adegem (3) Balgerhoeke*, in Ons Meetjesland, jg. 15 (1982), p.73.
SAEM: *Atlas van de Buurtwegen*, 1843.
SAEM: *Atlas Popp*, ca. 1860, perceel A452, groot 2 a 20 ca.

NOTEN

1. E. DE SMET, *Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 3: Balgerhoeke (1)*, in Appeltjes van het Meetjesland, jg. 55 (2004), p. 395-464.
2. SAE 383, Landboek Eeklo door Cornelis Boudins, 1638, fol. 432v.
3. SAE 387, Landboek Eeklo door Joannes Willems, 1707-1709, fol. 458.

Dank aan de heer Freddy Pille voor het nalezen van de tekst.

Historisch-demografische studie van de gemeente Evergem[1]

Filip MARTENS

1. BEVOLKINGSEVOLUTIE VAN EVERGEM

1.1 De Middeleeuwen

De eerste eeuwen van zijn bestaan was Evergem niet veel meer dan een reeks schaars bevolkte gehuchten in de vallei van de Kale: Westbeke, Overdam, Evergem-dorp en Langerbrugge. De eerste vermelding van Evergem vinden we in 966 als *Evergehem*. Dit blijkt etymologisch afkomstig van het Germaanse *Eburinga haim*, hetgeen betekent: nederzetting van de lieden van de Frankische krijger Eburo. De nederzetting werd dus gesticht in de Frankische nederzettingsperiode, vermoedelijk in de 7de eeuw[2] en houdt verband met de christianisering van het Gentse gebied, wat het werk was van de heilige Amandus[3].

Voor die periode zijn er uiteraard geen bevolkingscijfers voorhanden. De vroegste bruikbare gegevens dateren uit 1469 en betreffen een schatting van het aantal haarden. Te Evergem schat men dan een vierhonderdtal haarden. Aan de hand van dorpen waarvan zowel het aantal haarden als het aantal inwoners bekend zijn én gezien de latere bekende cijfers over gezinsgrootte, lijkt het aannemelijk om een factor 5 te hanteren. Dit zou het bevolkingscijfer voor de hele parochie Evergem op 2.000 brengen[4]. Voor 1499 veronderstelt men een bevolkingscijfer van 1.650, hetgeen een daling van 17% op dertig jaar tijd inhoudt. Een verklaring hiervoor kan gezocht worden in het feit dat Evergem in die periode zwaar te lijden had van het strijdgewoel tussen Gent en de Bourgondische hertog[5].

1.2 De Nieuwe Tijd

In het begin van de 16de eeuw bloeide Evergem snel weer op, doch kreeg een nieuwe klap tijdens de godsdienstoorlogen. In de parochie volgden plunderingen elkaar op in die periode[6]: Spaanse verdedigingstroepen in juli 1570; een Spaanse strooptocht op Langerbrugge in 1573; een garnizoen van de Oudburg[7] in 1574; opnieuw een Spaanse plundertocht in

april 1575. Daarbovenop kwamen dan nog eens de guerrilla-acties van de geuzen die in het slecht verdedigde Meetjesland een makkelijke prooi vonden.

In 1577 werd de republiek Gent opgericht. Deze werd een militant calvinistisch bolwerk, dat invloed uitoefende in de hele omgeving, ook in Evergem. In de strijd tussen de Spaanse troepen van Alexander Farnese[8] en de republiek Gent, die gesteund werd door Franse troepen, had Evergem zwaar te lijden: de Franse en Schotse huurlingen in dienst van Gent plunderden Evergem in 1579. Tot overmaat van ramp brak in hetzelfde jaar in Evergem de pest uit. Vervolgens werd het dorp in 1582 door het Franse leger geplunderd, waarna Evergem en Langerbrugge een jaar later platgebrand werden door de Hugenoten.

In 1584 viel Gent in handen van Farnese. De hele streek bleef echter onrustig: vrijbuiters, avonturiers en geuzen voerden nu aanvallen en plundertochten uit in het hele gebied benoorden Gent vanuit het nog niet door Spanje heroverde Zeeuws-Vlaanderen[9]. Spanje slaagde er dus niet in orde en rust te brengen. Deze onstuimige periode had tot gevolg dat een groot deel van de Evergemnaren op de vlucht sloeg, en niet alleen calvinisten: tussen 1571 en 1587 daalde de bevolking met een derde. Slechts 10% van de landbouwgrond werd nog gebruikt[10]. Waar Evergem in 1571 2.782 inwoners telde, was dit tegen 1587 gezakt tot 1.866[11].

Het diepste crisisjaar moest echter nog komen. In 1589 telde de parochie 1.821 inwoners. Noordelijker dorpen als Kluizen en Ertvelde waren toen zelfs volledig onbewoond en op de verlaten velden dwaalden hongerige wolven rond. Dit alles werd veroorzaakt door de aanhoudende invallen en plunderingen van *bevriende* (Spaanse) troepen. Dit hield aan in 1590, waardoor tussen 24 oktober en 12 december 1590 de Evergemnaren wegvluchtten en het dorp aldus onbewoond was. In 1591 teisterden in Evergem gelegen Ierse huurlingen het dorp. In de daaropvolgende jaren keerde wel een deel der vluchtelingen terug, waardoor Evergem tegen 1594 toch weer 2.047 inwoners telde. De invallen der vrijbuiters verminderden echter pas vanaf 1598. Aan het begin van de 17de eeuw werd Evergem nog steeds geteisterd door invasies uit de noordelijke Nederlanden en *bevriende* troepen op doortocht. Zo gingen de Spaanse troepen in 1604 als beesten te keer in onder andere Evergem en Vinderhoute. Toch was de bevolking al weer aan het toenemen: in 1601 telde de parochie 2.375 inwoners.

Het wapengekletter nam pas een einde met het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) tussen de Republiek der Verenigde Provinciën en het Spaanse koninkrijk. In Evergem begon men met de wederopbouw. Na het aflopen van het bestand en het hervatten van de oorlog betaalde Evergem een zware maandelijkse contributie aan het noorden om gevrijwaard te blijven van invallen. Dit bleek dode letter. Er volgden nieuwe invallen en plunderingen door *bevriende* troepen. Deze hielden aan tot in 1645! Zekerheid kreeg men pas in 1648 met de Vrede van Münster[12]. Voor deze

periode zijn geen gegevens voorhanden, behalve voor 1635. Toen telde Evergem reeds 3.158 inwoners, wat dus een indicator is voor het opnieuw geleidelijk toenemen van de bevolking, ondanks de blijvende onrust. Deze stijging hield aan tot ca. 1660 met de ellende van de Franse invallen. Een bijkomende oorzaak van de onderbreking van de bevolkingsstijging vormen ook de mislukte oogsten in die periode. Deze twee oorzaken leidden tot een daling in de jaren tachtig van de 17de eeuw[13]. Er kan ook nog genoteerd worden dat Vlaanderen in 1670 voor de laatste maal een pestepidemie onderging[14].

De volgende beschikbare globale cijfers vinden we in 1709 en 1792 - respectievelijk 3.655 en 6.022 inwoners - aan de hand van tellingen bedoeld om de graanvoorraden vast te leggen. Op basis van een telling van de weerbare mannen kan voor 1745 een bevolkingscijfer van 4.166 personen weerhouden worden[15]. Voor 1786 werd nog een inwoneraantal van 4.397 gevonden, echter zonder duidelijke bronduiding. In de 18de eeuw is er dus een geleidelijke bevolkingsstijging, na de demografische aderlating op het einde van de 16de eeuw en de - globale - stagnatie tijdens de 17de eeuw. Na de Spaanse Successieoorlog (1700-1714) gingen onze streken over in Oostenrijkse handen en volgde een periode van algemene rust en ontspanning. Hierdoor konden de Zuidelijke Nederlanden zich in de 18de eeuw herstellen van anderhalve eeuw systematische uitpersing en brandschatting. Volledig herstel bleek onmogelijk, gezien de blokkade van de zeewegen door de Republiek der Verenigde Provinciën en de geringe interesse van Oostenrijk voor de Zuidelijke Nederlanden. Dit herstel werd slechts kortstondig onderbroken door de Oostenrijkse Successieoorlog, met krijgsgewoel in onze streken in de periode 1744-1748. Na 1740, aan het begin van de *Industriële revolutie*, is er sprake van een bevolkingsstijging. Dit wordt bevestigd door het cijfer voor 1745 (cfr. supra). Voor Evergem hield de beginnende Industriële revolutie in dat er zich in de jaren 1770-1790 een beperkte industrie ontwikkelde. Mede hierdoor steeg de bevolking spectaculair: van 4.397 in 1786 naar 6.022 in 1792. Dit zou zich doorzetten in de volgende jaren. In 1800 telde Evergem reeds 6.878 inwoners.

Een andere oorzaak voor de bevolkingsstijging was de algemene daling van het sterftecijfer op het einde van de 18de en in het begin van de 19de eeuw. Het geboortecijfer bleef echter even hoog, wat resulteerde in een groei van de bevolking. Deze groei was het resultaat van de medische verbeteringen - bijvoorbeeld de hernieuwde aandacht voor de verloskunde[16] -, een betere voeding - dus een betere levensstandaard - en een betere hygiëne. Qua verbeterde voeding is hier vooral de import van de aardappel op het einde van de 18de eeuw van kapitaal belang[17]. Ook de vergroting van de graanmarkt tijdens de 18de eeuw, waardoor de ups en downs in de graanoogst konden opgevangen worden, zorgde op lange termijn voor een daling van het sterftecijfer[18].

De rechtstreekse militaire sterfte bleef beperkt tot de 18de eeuw, doch de vele oorlogen brachten soms wel indirect onheil mee, zoals ver-

spreiding van epidemieën, vernietiging van de oogst (met hongersnood als gevolg)[19], vluchtelingenstromen enzovoort.

1.3 De Franse en Nederlandse periode

Tussen 1792 en 1794 woedde het oorlogsspook weer door onze contreien als gevolg van de invallen van de Franse revolutionairen. In 1794 ving een twintigjarige bezetting door Frankrijk aan. Een van de gevolgen hiervan was dat er vanaf dan betere bevolkingscijfers voorhanden zijn door de instelling van de Burgerlijke Stand en het Bevolkingsregister, waarmee de Franse overheid het notuleren van geboorte, huwelijk en overlijden uit handen van de Kerk wilde halen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het instellen van deze diensten door een groot deel van de bevolking als een duivels opzet werd beschouwd. Bijgevolg dient er dan ook rekening gehouden te worden met een onderregistratie van naar schatting 6 à 7%[20]. Tijdens de Franse bezetting steeg de bevolking van Evergem met ongeveer 15%, tot 7.248 in 1815.

Theoretisch wijst deze bevolkingsstijging op een gunstige periode. In de praktijk leefde het grootste deel der bevolking echter in zware armoede. Men had namelijk veel te lijden onder belastingen, opeisingen van voedsel en paarden, terwijl er door de permanente oorlogsuitgaven nauwelijks geld was voor de allernoodzakelijkste onderhoudswerken aan wegen en rivieren[21]. Slechts zeer beperkt en alleen in de allernoodzakelijkste gevallen werden er wegen verhard of bruggen aangelegd. Evergem bleef in die periode grotendeels agrarisch. De linnennijverheid was toen de tweede voornaamste inkomstenbron van de Evergemnaren, hoewel ze echter niet voor een verhoging van de levensstandaard van de inwoners zorgde. Volgende cijfers geven het aantal spinsters in die periode[22]:

1798: 175 spinsters op 6.848 inwoners
1815: 257 spinsters op 7.248 inwoners
(33% van de beroepsbevolking)

Verder was er nog de Continentale Blokkade vanaf 1806, waardoor er geen invoer meer was van allerlei specerijen en gewassen, waardoor de Fransen dan weer de teelt van nieuwe gewassen stimuleerden[23].

De nijverheid bloeide in de Franse periode. Er waren te Evergem een jeneverstokerij, 3 bierbrouwerijen, een zout- en zeepziederij, 5 boekweitpelderijen, een waskaarsenmakerij, een snuiffabriek en een wolweverij. De eerste sporen van verval in de aloude huisnijverheid werden ondertussen zichtbaar. Dit verval zal zich definitief doorzetten in de jaren veertig van de 19de eeuw[24].

In de Nederlandse periode zette dit patroon zich voort: hoewel het bevolkingsaantal in 1816 sterk daalde naar 6.988 inwoners, was het tegen 1830 al gestegen tot 7.800 inwoners, onder meer door het verbeteren van de overlevingskans[25].

1.4 NA DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID

Tussen 1830 en 1840 bleef het inwonersaantal gelijk. De reeds bestaande neergang van de huisnijverheid werd nog versterkt door de opkomst van de eerste textielfabrieken te Gent[26]. Door hongersnood, ziekten (tyfus en cholera) en vlucht naar de stad, als gevolg van de textielcrisis vanaf de jaren dertig van de 19de eeuw, liep het bevolkingscijfer van Evergem tussen 1840 en 1850 met 10% terug[27]. Dit werd nog versneld door mislukte aardappeloogsten in de periode 1845-1848, wat de catastrofe volledig maakte[28]. Tegen 1850 telde de gemeente dan ook slechts 7.057 inwoners meer. En het dieptepunt moest nog komen, want de achteruitgang bestendigde zich: tegen 1860 waren er maar 6.533 inwoners meer. De volgende twee decennia stabiliseerde het inwonersaantal zich. Tegen 1880 telde men nog 6.516 inwoners, wat 17% lager was dan 40 jaar voordien.

Vanaf dan kwam er een kentering. Het verlies werd in de volgende twintig jaar goedgemaakt, onder meer als gevolg van het sterk dalende aantal overlijdens[29]. Ook het geboortecijfer daalde, maar echter trager dan het sterftecijfer. Hierdoor bleef de bevolking aanzienlijk groeien. De redenen voor de daling van het geboortecijfer waren het aan banden leggen van de kinderarbeid, waardoor kinderen geen economisch voordeel meer opleverden, en de opkomende vrouwenarbeid, waardoor men overschakelde van borstvoeding naar kunstmatige voeding. Deze flessenvoeding was echter onhygiënisch en niet-gepasteuriseerd, wat een stijging van de zuigelingensterfte veroorzaakte[30]. Door deze kunstmatige voeding werd de zoogtijd echter ook ingekort, wat een stimulerende invloed uitoefende op het aantal bevruchtingen[31]. Door de daling van de sterftecijfers steeg de levensverwachting en bijgevolg ontstond er ook een grotere vruchtbaarheid. Ook de overlevingskansen van zuigelingen en oudere kinderen namen toe, dankzij het afnemen van infectieziektes[32]. De daling van het sterftecijfer was trouwens aan het einde van de 19de eeuw algemeen in heel Europa. Deze reductie was voor een groot deel toe te schrijven aan het terugdringen van de kindersterfte[33].

De bevolking bleef dus onverminderd stijgen. Deze periode valt samen met de industrialisering vanaf 1885[34], wat ook voor een deel de bevolkingsstijging verklaart. Daardoor telde Evergem in 1890 reeds 7.300 inwoners. De demografische stijging werd onderbroken door de Eerste Wereldoorlog. Telde Evergem in 1910 8.682 inwoners, dan waren het er 8.639 in 1920. De hoger vermelde zuigelingensterfte daalde in de eerste helft van de 20ste eeuw als gevolg van het feit dat de kunstmatige voeding nu wel gepasteuriseerd werd.

Een mogelijke bijkomende oorzaak voor de bevolkingsstijging was de daling van de infectieziekten. Dit werd veroorzaakt door de sociale politiek van overheidswege. De centrale en stedelijke overheden begonnen hier reeds op het einde van de 19de eeuw mee; in het begin van de 20ste eeuw volgde de gemeentelijke overheid. Deze sociale politiek richt-

te zich op drinkwatervoorziening (leidingwater), rioleringen, huisvesting en arbeidsreglementering. Dit wordt ook de *sanitaire beweging* of het *hygiënisch besef* genoemd, omdat deze beweging een verbetering van de persoonlijke hygiëne beoogde[35]. Ook de vaccinatie tegen ziektes, zoals pokken, zwengelde deze demografische stijging mogelijk nog aan, hoewel hierover nog twijfel bestaat[36].

In de jaren dertig van de 20ste eeuw zorgde de industrialisatie van de nabijgelegen oevers van het kanaal Gent-Terneuzen voor een hernieuwde immigratie[37], waardoor de gemeente 10.245 inwoners telde in 1940. Tijdens de jaren veertig en vijftig van de 20ste eeuw steeg de Evergemse populatie slechts licht tot 11.197 inwoners tegen 1960[38]. De voornaamste oorzaak is hier ongetwijfeld het in evenwicht komen van geboorten- en sterftecijfers, waardoor de bevolking stabiliseerde[39].

In de jaren zestig en zeventig van de 20ste eeuw ontwikkelden zich belangrijke woonzones rond de dorpskern[40], waardoor de bevolking tegen 1976 (laatste jaar voor de fusie) toenam tot 13.497 personen. Andere oorzaken zijn de naoorlogse babyboom en de aantrekkingskracht van de gemeente door haar gunstige ligging nabij Gent[41], waardoor de stadsvlucht ook een flink aantal Gentenaren naar Evergem lokte. De makkelijke bereikbaarheid van de gemeente via de R4-West Gent-Zelzate en de N9 Gent-Eeklo speelde hier zeker een belangrijke rol in. Verder speelde de industriële uitbreiding in Oost-Evergem en de nabijgelegen Gentse Kanaalzone, net zoals op het einde van de 19de eeuw en in de jaren dertig van de 20ste eeuw, eens te meer een belangrijke rol.

In 1977 fuseerde Evergem met de gemeenten Kluizen, Sleidinge en Ertvelde tot de fusiegemeente Evergem met 28.089 inwoners[42]. Hierdoor zijn geen verdere aparte gegevens beschikbaar. Ondanks het feit dat er vanaf 1974 bijna een evenwicht tussen geboorten en sterften bereikt was[43], bleef de bevolking toenemen. Op 31 december 2001 telde de fusiegemeente volgens de gemeentelijke website[44] 31.310 inwoners. Ook nu is Evergem nog steeds een aantrekkingspool: nog steeds volgens dezelfde gemeentelijke website zijn er in 2001 10 personen meer overleden dan er geboren werden, doch door een immigratie van 30 mensen, werd dit ruimschoots goedgemaakt en nam de bevolking zelfs nog toe. In het gemeentelijke archief werd nog ontdekt dat op het grondgebied van de oude gemeente Evergem van voor de fusie op 1 januari 1998 14.753 mensen woonden[45], wat nog een indicator voor bovenstaande toename is.

Tabel 1
BEVOLKINGSCIJFERS PAROCHIE EVERGEM

Jaar	Aantal inwoners	Bron
1469	2000	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 94

1499	1650	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 95
1571	2782	Eigen berekend gemiddelde op basis van gevonden minima en maxima in: Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 204
1574	2793	Idem
1587	1866	Idem
1589	1821	Idem
1594	2047	Idem
1596	2070	Idem
1601	2375	Idem
1635	3158	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1709	3655	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 201
1745	4166	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 204
1786	4397	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1792	6022	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 1, blz. 201
1796	6488	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 2, blz. 432-433
1797	6787	Idem
1798	6848	Idem
1800	6878	Idem
1801	6878	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1803	7007	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 2, blz. 432-433
1805	7072	Idem
1806	7008	Idem
1807	7057	Idem
1815	7248	Idem
1816	6988	Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belg. gemeenten, Eug. De Seyn, deel 1, blz. 397
1830	7800	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, deel 2, blz. 589-592
1840	7800	Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belg. gemeenten, Eug. De Seyn, deel 1, blz. 397
1846	7467	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1850	7057	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, blz. 589-592
1860	6533	Idem
1870	6543	Idem
1880	6516	Idem
1885	6900	Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belg. gemeenten, Eug. De Seyn, deel 1, blz. 397

1890	7300	Idem
1908	8469	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, blz. 589-592
1910	8682	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1920	8639	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, blz. 589-592
1930	9152	Idem
1938	9982	Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belg. gemeenten, Eug. De Seyn, deel 1, blz. 397
1940	10245	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, blz. 589-592
1950	10495	Idem
1960	11197	Idem
1961	11332	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1970	12884	Geschiedenis van Evergem, Werkgroep - Achiel De Vos, blz. 589-592
1972	13097	Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, deel 2, blz. 434-436
1976	13497	Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief - geografisch woordenboek, blz. 261
1998	14753	Archief gemeente Evergem, aantal inwoners per kiesomschrijving per 01/01/1998

Grafiek 1

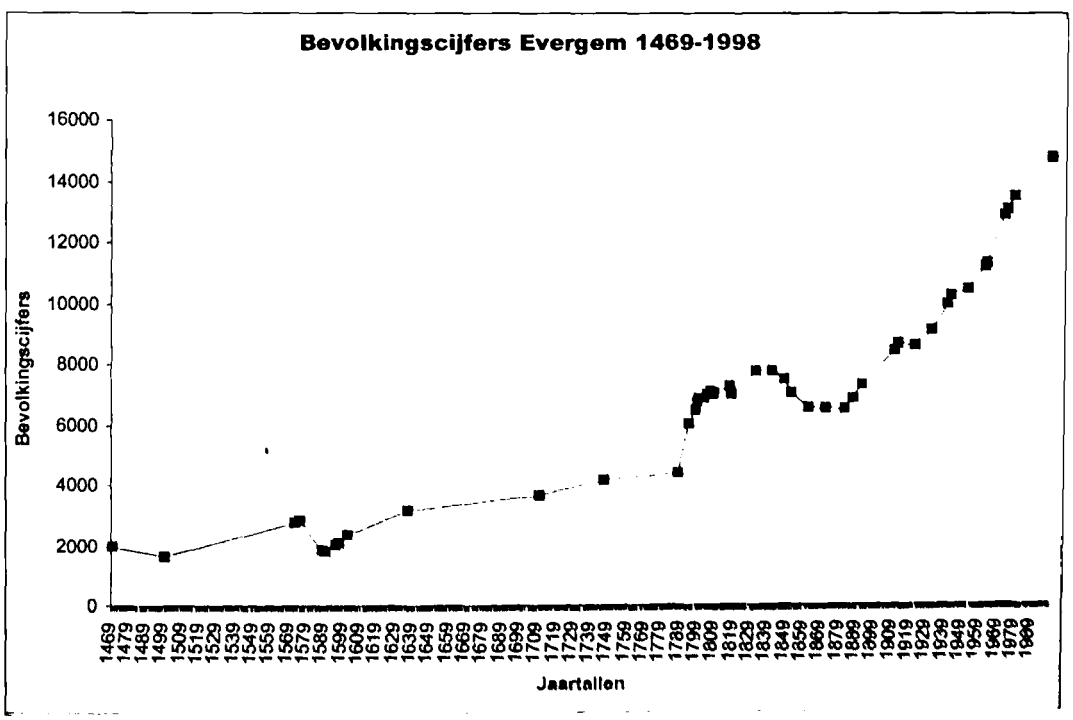

2. MORTALITEITSSTUDIE VAN EVERGEM, 18DE EEUW

2.1 REFERENTIEPERIODE 1754-1759 (CA. 800 PERSONEN)

2.1.1 Bronvermelding

De benodigde gegevens werden geput uit parochieregisters, meer bepaald uit het boek *Parochieregisters Evergem, 1754-1766: dopen, huwelijken en overlijdens*. Het gaat om gegevens van 841 personen. Hierbij waren er 11 waarvan de leeftijd niet vermeld was. Aangezien deze 11 personen amper 1,3% van het totaal vertegenwoordigen - en dus nauwelijks invloed kunnen hebben op het eindresultaat - werd hier verder geen rekening mee gehouden. Dr. Isabelle De Vos van de Gentse universiteit raadde deze werkwijze trouwens aan indien er minder dan 3% van deze *onbepaalden* zouden zijn. Dit is hier dus het geval: aldus wordt er met 830 personen gewerkt.

2.1.2 De levensverwachting

Tabel 2
STERFTETAFEL (MANNEN), EVERGEM, 1754-1759

x	${}_nq_x$	l_x	${}_nd_x$	${}_nL_x$	T_x	e_x
0	0,300752	10000	3008	8496	226429	22,64
1	0,229391	6992	1604	24762	217932	31,17
5	0,139535	5388	752	25063	193170	35,85
10	0,081081	4637	376	22243	168108	36,26
15	0,082353	4261	351	20426	145865	34,24
20	0,096154	3910	376	18609	125439	32,08
25	0,127660	3534	451	16541	106830	30,23
30	0,032520	3083	100	15163	90288	29,29
35	0,134454	2982	401	13910	75125	25,19
40	0,126214	2581	326	12093	61216	23,71
45	0,144444	2256	326	10464	49123	21,78
50	0,077922	1930	150	9273	38659	20,03
55	0,056338	1779	100	8647	29386	16,51
60	0,208955	1679	351	7519	20739	12,35
65	0,283019	1328	376	5702	13221	9,95
70	0,368421	952	351	3885	7519	7,89
75	0,541667	602	326	2193	3634	6,04
80	0,727273	276	201	877	1441	5,23
85+	1	75	75	564	564	7,50

Uit tabel 2 blijkt dat in de periode 1754-1759 de Evergemse mannelijke bevolking vooral te kampen had met een hoge zuigelingen- en kindersterfte en ook dat de levensverwachting bijzonder laag lag. Uit de gegevens die verzameld werden uit de parochieregisters, blijkt dat er

bijna evenveel kinderen als volwassenen stierven. Dit draagt uiteraard in ruime mate bij tot een lage levensverwachting.

De hoge zuigelingensterfte werd vooral veroorzaakt door de gebrekkige medische kennis, het feit dat vroedvrouwen vaak niet opgeleid waren[46] en een totaal gebrek aan interesse vanwege de overheid voor de bevolking. Deze factoren, gecombineerd met een lage levensstandaard, epidemieën, gebrekkige hygiëne en dito drinkwatervoorziening, veroorzaakten ook de kindersterfte[47]. De pokken waren bijvoorbeeld een ziekte die vooral veel kinderslachtoffers maakte[48].

Een andere oorzaak voor de hoge zuigelingensterfte is het feit dat er tijdens de zwangerschap relatief veel jongetjes sterven, meer zelfs dan meisjes. Dit zou veroorzaakt worden door de extra ontwikkelingsfase - namelijk de aanmaak van testosteron - die jongetjes moeten doorlopen. Jongetjes blijken in het eerste levensjaar ook gevoeliger te zijn voor infectieziekten[49].

De levensverwachting lag in de 18de eeuw overal bijzonder laag: ± 30 jaar[50]. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de hoge zuigelingen- en kindersterfte, doch ook het feit dat men vatbaarder was voor ziektes op latere leeftijd door de ontbering tijdens de kinderjaren. Als voornaamste ziektes kunnen hier voor de 18de eeuw dysenterie en tyfus vernoemd worden. Deze infectieziekten waren vooral te wijten aan een slechte hygiëne[51].

De tabel toont ook aan dat de sterftekans na de kindertijd relatief laag komt te liggen om vanaf de leeftijd van 60 jaar opnieuw sterk toe te nemen. Toch blijkt slechts een minderheid van 16,8% deze leeftijd te bereiken, terwijl slechts 9,5% de leeftijd van 70 jaar bereikte. Tachtigplussers zijn al helemaal een rariteit: slechts 2,8 % blijkt die leeftijd te bereiken.

2.1.3 Leeftijdsspecifieke sterfterisico's per geslacht

Tabel 3

Evergem, mannen, 1754-1759
Gecumuleerde reeks

x	sterftes	gecum. reeks	$_nq_x$
0	120	399	0,300752
1	64	279	0,229391
5	30	215	0,139535
10	15	185	0,081081
15	14	170	0,082353
20	15	156	0,096154

Evergem, vrouwen, 1754-1759
Gecumuleerde reeks

x	sterftes	gecum. reeks	$_nq_x$
0	104	431	0,241299
1	61	327	0,186544
5	29	266	0,109023
10	16	237	0,067511
15	15	221	0,067873
20	13	206	0,063107

25	18	141	0,127660	25	18	193	0,093264
30	4	123	0,032520	30	12	175	0,068571
35	16	119	0,134454	35	16	163	0,098160
40	13	103	0,126214	40	24	147	0,163265
45	13	90	0,144444	45	17	123	0,138211
50	6	77	0,077922	50	10	106	0,094340
55	4	71	0,056338	55	17	96	0,177083
60	14	67	0,208955	60	18	79	0,227848
65	15	53	0,283019	65	16	61	0,262295
70	14	38	0,368421	70	15	45	0,333333
75	13	24	0,541667	75	13	30	0,433333
80	8	11	0,727273	80	8	17	0,470588
85+	3	3	1	85+	9	9	1

Grafiek 2

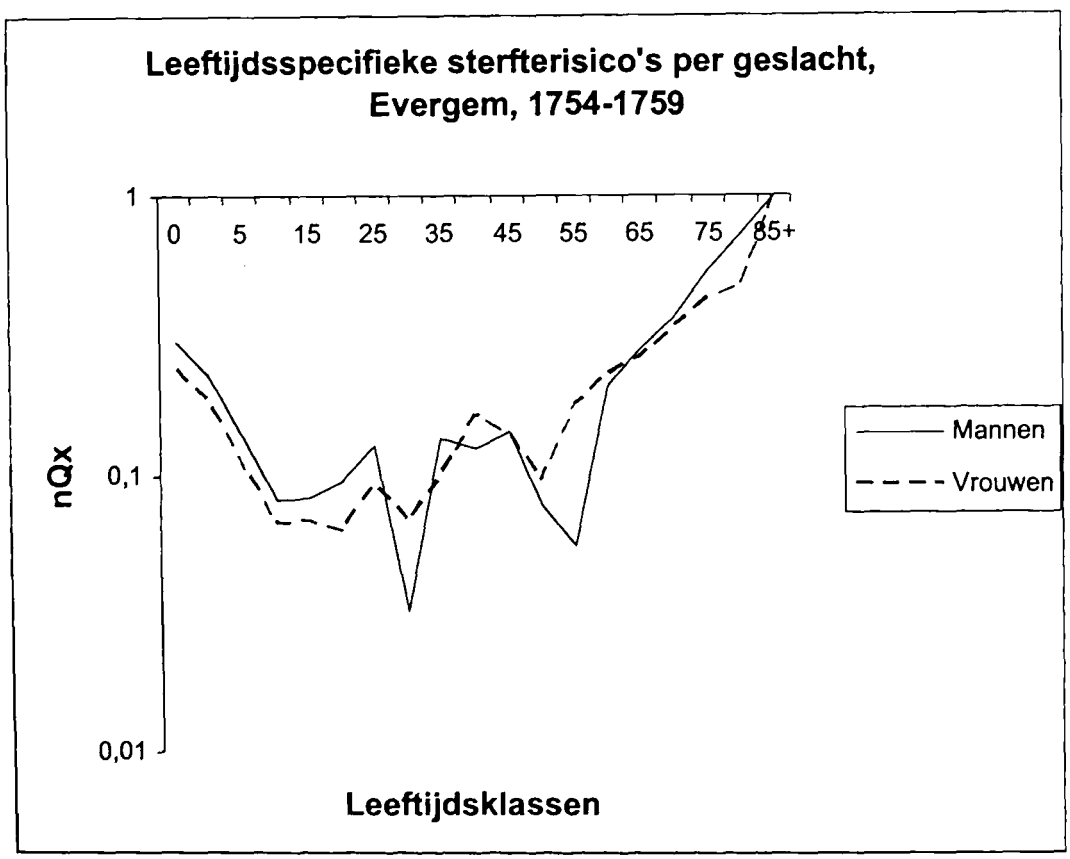

Voor de mannen zien we vooreerst een hoge zuigelingen- en kindersterfte, evenals dieptepunten in de sterfte voor de leeftijdscategorieën tussen 30 en 35 jaar en tussen 50 en 60 jaar, waarna de sterftekans weer geleidelijk stijgt. Voor de vrouwen zien we een gelijkaardige beweging, alhoewel de dieptepunten in de sterfte veel kleiner zijn. Bovendien vertonen vrouwen tussen 40 en 45 jaar een groter sterfterisico, terwijl vrouwen boven de 75 jaar dan weer een lagere sterftekans hebben.

Deze verschillen zijn te verklaren door biologische en sociale factoren. De biologische oorzaken zijn reeds aantoonbaar van voor de geboorte; bij de bevruchting worden immers reeds de helft tot dubbel zoveel jongetjes als meisjes geconcipieerd, terwijl bij de geboorte iets meer meisjes dan jongetjes ter wereld komen. Het gevolg hiervan is dat er meer jongetjes sterven tijdens de zwangerschap. Behoorlijk wat zelfs: het verschil bedraagt 25 à 30 %. De oorzaak zou zijn dat jongetjes een extra ontwikkelingsfase (cfr. supra) doorlopen. Ook blijken er in het eerste levensjaar meer jongetjes dan meisjes te sterven. De laatsten blijken beter bestand tegen infectieziekten[52]. Op sociaal vlak kan de grotere sterftekans voor mannen verklaard worden door de zwaardere fysieke arbeid die mannen deden, evenals door een groter alcohol- en tabakgebruik.

De hoge kindersterfte kan ook gerelateerd worden aan het sterftecijfer op latere leeftijd. Men overleefde de kinderjaren, maar door de slechte levensomstandigheden tijdens de kinderjaren bleek men kwetsbaarder te zijn op latere leeftijd[53].

De twee scherpe dalingen bij de mannen kunnen niet echt verklaard worden, tenzij misschien door een iets betere voeding - het beste en meeste eten werd voorzien voor de man[54] - en door het feit dat men dan in de vitaalste periode van zijn leven was. De daling wordt gevolgd door een constante stijging naarmate men ouder wordt.

Bij de vrouwen zijn de twee dalingen miniem vergeleken met de mannen en is er tussen 40 een 45 jaar zelfs een piek te merken. Tussen 30 en 60 jaar lag het sterfterisico voor de Evergemse vrouw bijna steeds hoger dan dat van de man. Als voornaamste oorzaken kunnen de slechte levensomstandigheden tijdens het moederschap en de bijhorende slechte hygiëne genoemd worden[55]. Verder kan ook nog de kraambedsterfte vermeld worden, waarbij 1 tot 2 % van de bevallingen faliekant afliep. Dit werd veroorzaakt door enerzijds de zwakke fysieke toestand van de vrouw vanwege de eentonige voeding en anderzijds door de gebrekkige medische verzorging (ongeschoolde vroedvrouwen)[56]. Bij de stijging na 60 jaar raakt het sterfterisico voor de vrouw opnieuw een stuk onder dat van de man.

2.1.4 Zuigelingensterfte (maandschommelingen)

Tabel 4
ZUIGELINGENSTERFTE (JONGENS EN MEISJES)

Maand	Overlijdens	Aandeel	%
0	124	0,55	55
1	29	0,13	13
2	13	0,06	6
3	5	0,02	2
4	9	0,04	4

5	3	0,01	1
6	8	0,04	4
7	9	0,04	4
8	5	0,02	2
9	9	0,04	4
10	6	0,03	3
11	4	0,02	2
Totaal	224		100

Grafiek 3
MAANDSCHOMMELINGEN ZUIGELINGENSTERFTE

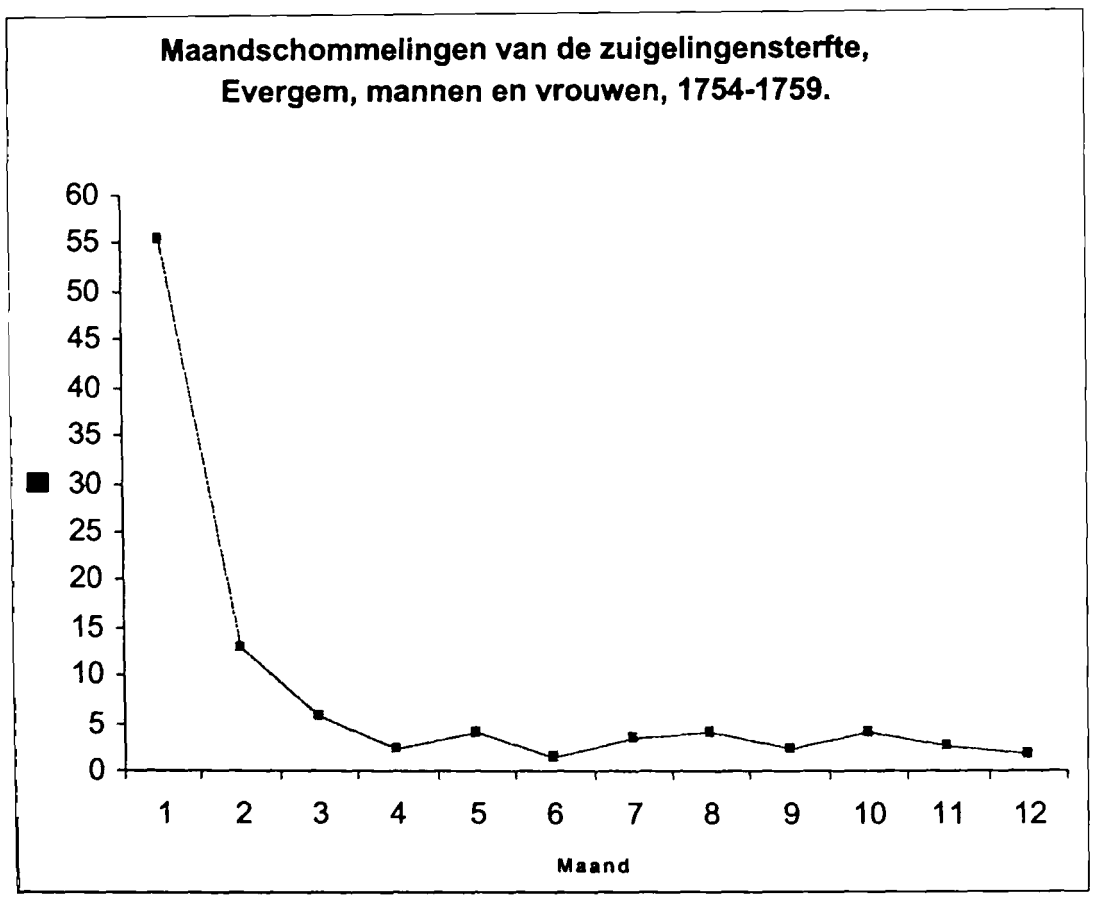

Bovenstaande gegevens tonen een enorme sterfte onder pasgeborenen in de eerste maand na geboorte: ruim 55 % overlijdt. Na twee maanden loopt dit op tot 68%. Vanaf de derde maand schommelt dit percentage met ups en downs verder. De sterfte in de eerste maand werd vooral veroorzaakt door een ontoereikende medische verzorging, een eentonig voedselaanbod en een gebrekkige hygiëne. Voor het hele eerste levensjaar geldt ook een grote invloed van infectieziekten, zoals de pokken die in de 18de eeuw vooral veel kinderslachtoffers maakten. Verder kan nog dysenterie en tyfus vermeld worden; deze ziekten hadden als

oorzaak besmet voedsel en water, evenals uitwerpselen, wat nogmaals wijst op de algemene slechte hygiëne. Er blijkt ook nauwelijks een verschil te zijn tussen sociale klassen gedurende de 18de eeuw. Pas in de 19de eeuw trad er een verschil op: de rijkere klassen profiteerden eerst van de betere levensomstandigheden[57].

Qua medische verzorging kwam halfweg de 18de eeuw een begin van beterschap met een grondige herstructurering van de medische sector. Determinerende factoren hierbij waren menslievendheid, bevolkingsstatistiek en het medische initiatief zelf, waarbij de Verlichting enige invloed uitoefende. Aldus poogde men een hiërarchisering van de beroepsgroep te verwezenlijken door onder andere de ongeschoolde vroedvrouwen - die sterk onder invloed van de Kerk stonden - om te vormen tot een medisch geschoolde beroepsgroep, die nauwgezet gecontroleerd werd door de medische sector[58].

In het voedselaanbod kwam pas verbetering op het einde van de 18de eeuw door de invoering van de aardappel en de verbetering van het wegennet. De aardappel zorgde voor een gevarieerder en zekerder voedselaanbod, terwijl de verbeteringen aan de wegen ervoor zorgde dat er in nood gemakkelijker graan kon ingevoerd worden[59].

Het hygiënisch besef kwam er pas vanaf het einde van de 19de eeuw. Zo begon de overheid met het aanleggen van een leidingwaternet, rioleringen, huisvesting,... Als gevolg hiervan daalden de infectieziekten sterk[60], alhoewel deze ook teruggedrongen werden door een verbeterde voeding met grotere ziekteresistentie als resultaat, en medische innovaties, zoals het ontstaan van een vaccinatie tegen de gevreesde pokken[61].

Bovenstaande cijfers tonen vanaf de derde maand een relatieve stabiliteit van de zuigelingensterfte. Aangezien deze cijfers dateren van voor de Industriële Revolutie kan er gesteld worden dat dit te wijten is aan een langdurige borstvoedingsperiode. Langdurige borstvoeding biedt immers een natuurlijke immuniteit tegen infectieziekten. Door de industrialisering in de 19de eeuw, waarbij dan ook vrouwen aan het arbeidsproces deelnemen, werd de lactatieperiode immers ingekort. Een buitenshuis werkende vrouw kon immers op haar werk haar kind niet zogen, waardoor het minder immuun was tegen ziekten en er bijgevolg na een aantal maanden een stijging in de zuigelingensterfte optrad. Dit in tegenstelling tot de 18de eeuw, waar de vrouwen thuis werkten - in de huisnijverheid - en hierdoor makkelijk tussendoor hun kind konden zogen[62].

Gedurende bijna de hele 18de eeuw lag de zuigelingensterfte zeer hoog: gemiddeld 181‰. Deze zou pas beginnen afnemen in het eerste kwart van de 19de eeuw, als gevolg van de afnemende intensiteit van de pokkenepidemieën en de toepassing van vaccinatie. Na deze daling trad er een geleidelijke toename op tot en met het jaar 1900, doordat het aantal geboortes toenam[63]. Pas na de Tweede Wereldoorlog zou de zuigelin-

gensterfte opnieuw betekenisvol dalen, dankzij onder meer het gebruik van antibiotica[64]. De reductie van de zuigelingen- en kindersterfte was een zeer belangrijke factor in de daling van het algemene sterftecijfer.

2.1.5 Seizoensfluctuaties van de sterfgevallen

Tabel 5
SEIZOENSFLUCTUATIES 1754-1759

	Sterfgevallen	Daggemiddelde	Seizoenschommelingen
Januari	67	2,16	95
Februari	80	2,83	124
Maart	72	2,32	102
April	87	2,90	127
Mei	80	2,58	113
Juni	63	2,10	92
Juli	60	1,94	85
Augustus	50	1,61	71
September	48	1,60	70
Oktober	57	1,84	81
November	73	2,43	107
December	93	3,00	132
Totaal	830	2,28	100

Grafiek 4

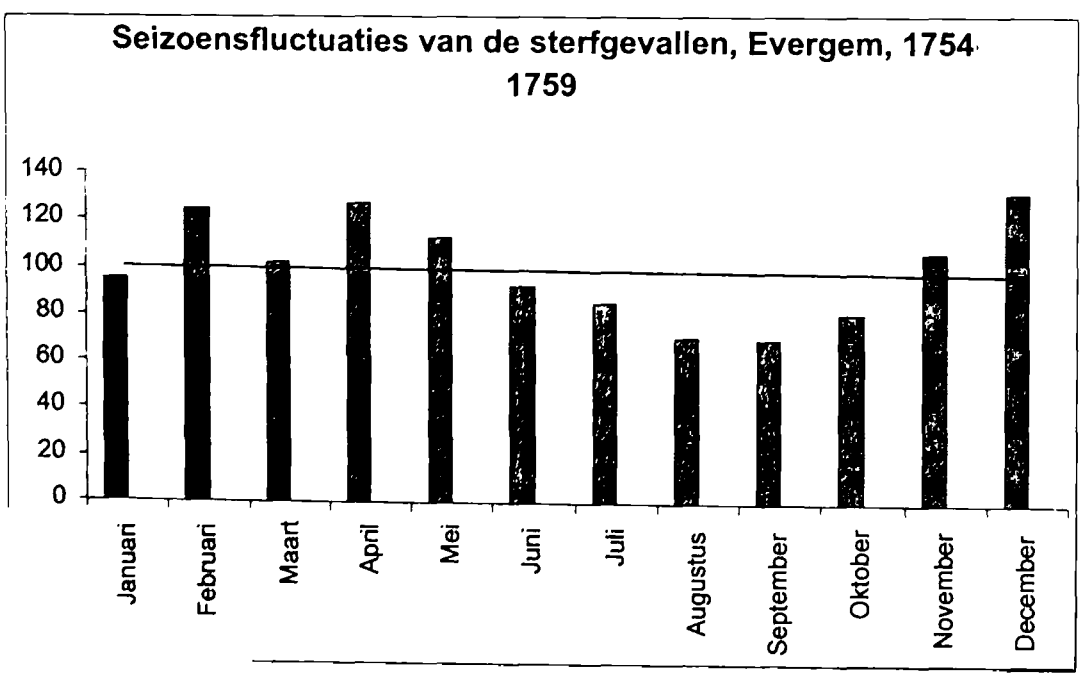

Bovenstaande resultaten vertonen grote sterftes in de maanden november, december, februari, april en mei, terwijl de maanden juni tot en met oktober een lagere sterftegraad laten zien. De betere resultaten zijn wellicht het gevolg van de betere (warmere) levensomstandigheden in die maanden. Dat de barre klimaatsomstandigheden in de winter enige invloed hadden op een stijging van het sterftecijfer, wordt door diverse studies bevestigd[65]. In de winter had men onder andere te kampen met koude (en bijgevolg dus ook ziekte) en problemen in de voedselbevoorrading (onbegaanbare wegen door sneeuw of ijs).

De hogere cijfers voor april en mei, wanneer de winter al een tijdje achter de rug is, kunnen wellicht verklaard worden doordat men toen teerde op de wintervoorraad en dus zuinig moest omspringen met het beschikbare voedsel. De nieuwe oogst stond ondertussen al op de velden, maar was nog in volle groei: aardappelen konden ten vroegste geoogst worden eind juni, terwijl het voor de graanoogst wachten was op de zomermaanden juli en augustus.

Door de beter beschikbare voeding tijdens de zomer hadden de mensen in die maanden wellicht ook een grotere resistentie tegen ziektes en is er in die maanden bijgevolg een lager sterftecijfer. Het onderzoek van Thomas McKeown wijst toch alleszins in die richting. Hij stelde dat de daling van het sterftecijfer te wijten was aan een grotere weerstand tegen infectieziekten door een verbeterde voeding in de 18de en 19de eeuw. Hij bedoelde dit uiteraard algemeen en niet voor bepaalde maanden, maar toch kan het misschien nuttig zijn dit denkspoor ook voor de seizoensschommelingen te volgen.

2.2 REFERENTIEPERIODE 1700-1795

2.2.1 Bronvermelding

De parochieregisters boden heel wat cijfermateriaal, maar er bleven zeer grote hiaten: voor 1700-1706, 1724-1745, 1747 en 1795 werden geen cijfers aangetroffen, terwijl er voor 1707 en 1746 slechts onvolledige cijfers beschikbaar waren. Er kan hiervoor misschien verwezen worden naar de brand die de Evergemse kerk trof in 1783 en waardoor de parochieregisters, die in de sacristie bewaard werden, beschadigd raakten, hoewel de sacristie als enig deel van de kerk overeind bleef[66].

Geconfronteerd met deze situatie werd op advies van Dr. I. De Vos van de Universiteit Gent voor de enkele ontbrekende sterftecijfers met een 7-jaarlijks in plaats van een 8-jaarlijks gemiddelde gewerkt. Met deze beperkingen diende dus rekening gehouden te worden.

2.2.2 Crisisjaren in overlijdens en geboorten

Tabel 6
EVOLUTIE VAN DE JAARLIJKSE GEBOORTEN EN OVERLIJDENS, 1700-1795

Jaar	Sterfgevallen	VSG	Afwijking	Geboorten	VSG	Afwijking
1700	96			G*		
1701	101			G*		
1702	98			G*		
1703	147			G*		
1704	139			G*		
1705	183			G*		
1706	201			G*		
1707	116	135,1	85,8	G**		
1708	149	141,8	105,1	82		
1709	73	138,3	52,8	65		
1710	126	141,8	88,9	100		
1711	114	137,6	82,8	92		
1712	110	134,0	82,1	96		
1713	120	126,1	95,1	87		
1714	131	117,4	111,6	88		
1715	171	124,3	137,6	86	87,0	98,9
1716	S*	120,7		88	87,8	100,3
1717	89	123,0	72,4	105	92,8	113,2
1718	96	118,7	80,9	102	93,0	109,7
1719	167	126,3	132,2	89	92,6	96,1
1720	155	132,7	116,8	78	90,4	86,3
1721	113	131,7	85,8	83	89,9	92,4
1722	130	131,6	98,8	92	90,4	101,8
1723	164	130,6	125,6	126	95,4	132,1
1724	155	133,6	116,0	G*		
1725	113	136,6	82,7	G*		
1726	143	142,5	100,4	G*		
1727	186	144,9	128,4	G*		
1728	137	142,6	96,1	G*		
1729	177	150,6	117,5	G*		
1730	211	160,8	131,3	G*		
1731	124	155,8	79,6	G*		
1732	113	150,5	75,1	G*		
1733	119	151,3	78,7	G*		
1734	135	150,3	89,9	G*		
1735	85	137,6	61,8	G*		
1736	138	137,8	100,2	G*		
1737	121	130,8	92,5	G*		
1738	103	117,3	87,8	G*		
1739	123	117,1	105,0	G*		
1740	120	118,0	101,7	G*		

1741	161	123,3	130,6	G*		
1742	150	125,1	119,9	G*		
1743	184	137,5	133,8	G*		
1744	S**	137,4		G*		
1745	98	134,1	73,1	G*		
1746	155	141,6	109,5	G***		
1747	175	149,0	117,4	G*		
1748	168	155,9	107,8	165		
1749	130	151,4	85,8	194		
1750	126	148,0	85,1	184		
1751	143	142,1	100,6	166		
1752	116	138,9	83,5	179		
1753	156	146,1	106,8	183		
1754	125	142,4	87,8	161		
1755	135	137,4	98,3	174	175,8	99.0
1756	125	132,0	94,7	204	180,6	112.9
1757	131	132,1	99,1	178	178,6	99.7
1758	207	142,3	145,5	167	176,5	94.6
1759	118	139,1	84,8	192	179,8	106.8
1760	120	139,6	85,9	183	180,3	101.5
1761	122	135,4	90,1	198	182,1	108.7
1762	132	136,3	96,9	179	184,4	97.1
1763	129	135,5	95,2	167	183,5	91.0
1764	128	135,9	94,2	193	182,1	106.0
1765	161	139,6	115,3	203	185,3	109.6
1766	153	132,9	115,1	179	186,8	95.9
1767	119	133,0	89,5	187	186,1	100.5
1768	128	134,0	95,5	143	181,1	79.0
1769	128	134,8	95,0	182	179,1	101.6
1770	163	138,6	117,6	180	179,3	100.4
1771	203	147,9	137,3	181	181,0	100.0
1772	187	155,3	120,5	201	182,0	110.4
1773	123	150,5	81,7	202	181,9	111.1
1774	143	149,3	95,8	190	183,3	103.7
1775	136	151,4	89,8	187	183,3	102.0
1776	176	157,4	111,8	207	191,3	108.2
1777	151	160,3	94,2	213	195,1	109.2
1778	112	153,9	72,8	211	199,0	106.0
1779	235	157,9	148,9	212	202,9	104.5
1780	195	158,9	122,7	232	206,8	112.2
1781	201	168,6	119,2	203	206,9	98.1
1782	182	173,5	104,9	206	208,9	98.6
1783	246	187,3	131,4	220	213,0	103.3
1784	205	190,9	107,4	230	215,9	106.5
1785	199	196,9	101,1	231	218,1	105.9
1786	179	205,3	87,2	270	225,5	119.7
1787	124	191,4	64,8	227	227,4	99.8
1788	171	188,4	90,8	259	230,8	112.2

1789	192	187,3	102,5	238	235,1	101,2
1790	194	188,8	102,8	233	238,5	97,7
1791	168	179,0	93,9	247	241,9	102,1
1792	168	174,4	96,3	265	246,3	107,6
1793	150	168,3	89,2	244	247,9	98,4
1794	356	190,4	187,0	233	243,3	95,8
1795	S***	199,9		G*	245,6	

S* 1716: niet volledig, alleen begin- en eindmaanden,
S** 1744: niet volledig, slechts enkele maanden.
S*** 1795: slechts de volwassenen gevonden (79).
G*: geen cijfers teruggevonden
G** 1707: januari t.e.m. half april verdwenen.
G*** 1746: januari t.e.m. begin april verdwenen.

De gegevens tonen sterftecrisissen in de jaren 1715 (37,6% meer sterfgevallen),1719 (32,2%), 1730 (31,3%), 1741 (30,6%), 1743 (33,8%), 1758 (45,5%), 1771 (37,3%), 1779 (48,9%), 1783 (31,4%) en 1794 (87%). Als mogelijke oorzaken worden meestal misoogsten (hongersnood), oorlog en epidemieën aangehaald[67].

Als dit nu eens van naderbij bekeken wordt, blijkt dat er nauwelijks jaren tussen zitten waarin er in de Zuidelijke Nederlanden oorlog gevoerd werd. Alleen 1794, het jaar van de invasie van de Franse revolutionairen, kan behouden worden. Integendeel zelfs, tijdens oorlogsjaren waarvoor er cijfers voorhanden zijn, bijvoorbeeld 1707-1714 (Spaanse Successieoorlog) en 1745-1748 (Oostenrijkse Successieoorlog), is er zelfs sprake van een veel lagere sterfte dan normaal. Ook hier kunnen echter schommelingen vastgesteld worden. Wellicht gaat dit argument dus niet op, aangezien er tot de 18de eeuw een relatief beperkte militaire sterfte kan vastgesteld worden. Oorlog kan uiteraard wel epidemieën veroorzaken en de oogst vernietigen, met hongersnood als gevolg[68]. Dit laatste is misschien een verklaring voor de grotere sterfte in 1794.

De epidemieën waar men in de 18de eeuw mee te kampen had, waren vooral dysenterie en tyfus. Beide ziekten zijn een soort dodelijke darmziekte, gepaard met koorts en diarree. Zij werden vooral veroorzaakt door besmette voeding en slechte hygiëne. Ook de pokken dienen zeker vermeld te worden. Deze besmettelijke ziekte trof vooral kinderen en had als symptomen etterpuisten[69]. Deze epidemieën zijn wellicht verklaringen voor de opstoten van sterfte. Er kon ook niet veel tegen gedaan worden: een vaccin tegen pokken werd bijvoorbeeld pas in 1798 ontwikkeld en van enig hygiënisch besef was pas sprake in de 19de eeuw. De medische wereld boog zich wel vanaf halfweg de 18de eeuw over de buitensporige sterfte, doch de eerste resultaten waren pas diep in de 19de eeuw merkbaar. De bevolking stond ook helemaal niet positief tegenover dokters. Vooreerst ontbraken de financiële middelen en ten tweede werd ziek-

Grafiek 5

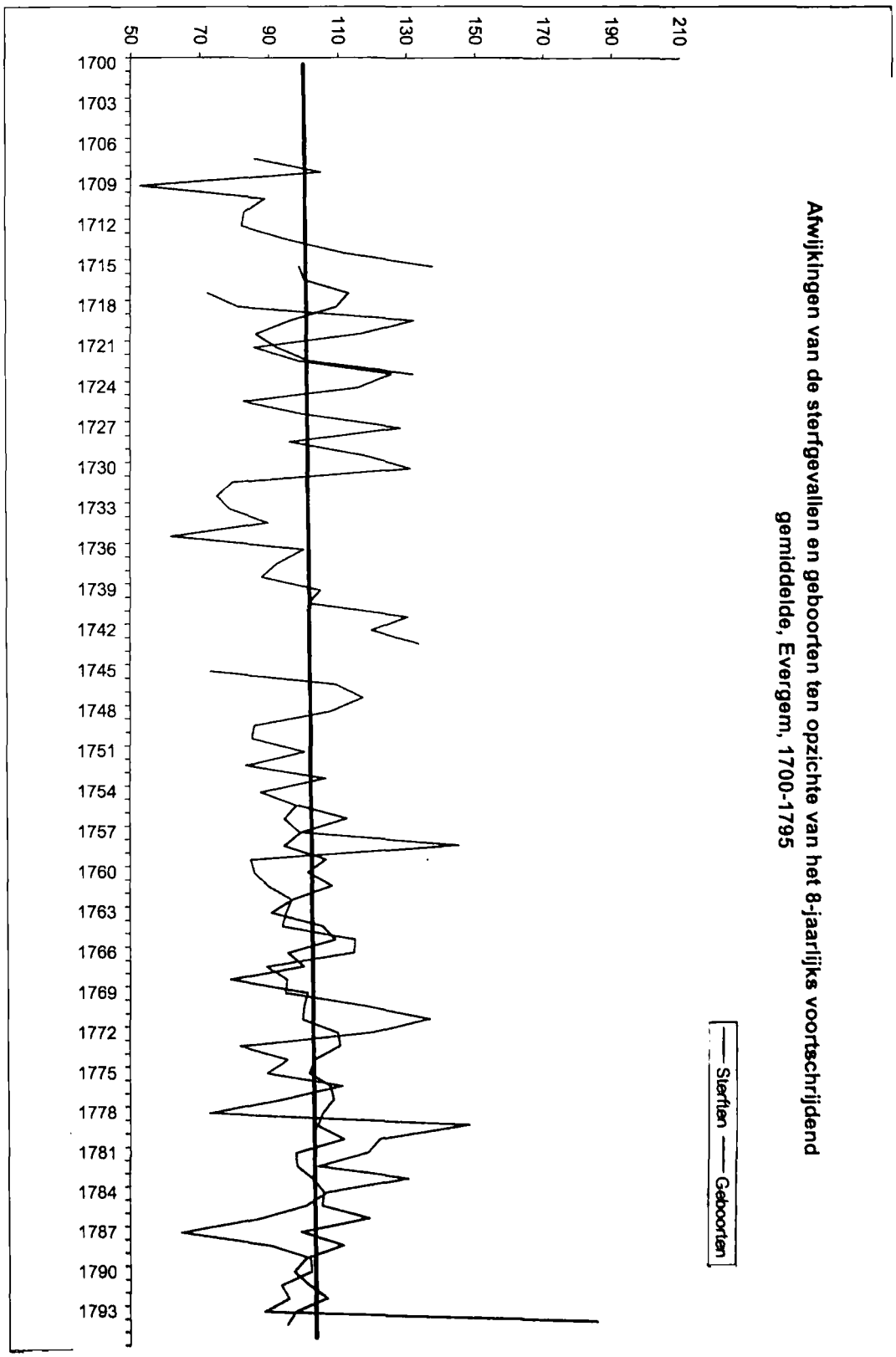
Afwijkingen van de sterfgevallen en geboorten ten opzichte van het 8-jaarlijks voortschrijdend gemiddelde, Evergem, 1700-1795
Sterften
Geboorten
50
70
90
110
130
150
170
190
210
1700
1703
1706
1709
1712
1715
1718
1721
1724
1727
1730
1733
1736
1739
1742
1745
1748
1751
1754
1757
1760
1763
1766
1769
1772
1775
1778
1781
1784
1787
1790
1793

te als een straf van God beschouwd. Omwille van deze laatste reden trok men dan ook liever naar de pastoor bij ziekte[70].

Over hongersnoden en hun effect op de sterfte bestaan diverse theorieën. De bekendste is ongetwijfeld Thomas Robert Malthus die rond 1800 stelde dat er een onevenwicht was tussen bevolkingsgroei en toename van de voedselproductie. De voedselproductie kon volgens hem de bevolkingsgroei niet bijhouden. Aldus zou de bevolkingstoename altijd groter zijn dan de groei van het voedselaanbod. Hoewel later bleek dat de man het mis voorhad, heeft hij toch veel invloed gehad en navolging gekend. Iemand als Jean Meuvret stelde zo bijvoorbeeld dat graancrisissen (door misoogsten) leidden tot een sterftecrisis. Deze theorie weer door verschillende andere onderzoekers ontkracht. M. Livi-Bacci stelde dat het menselijke lichaam reserves opbouwt voor in tijden van nood en er dus een gewenning optreedt, terwijl Claude Bruyneel dan weer kon aantonen dat een graancrisis niet noodzakelijk leidt tot een sterftecrisis. Verder kan nog vermeld worden dat er tijdens de 18de eeuw weinig hongersnoden waren[71].

Er kunnen ook nog grote schommelingen in het sterftecijfer opgemerkt worden. Dit was typisch voor het Ancien régime. Meestal varieerde de sterftegraad tussen 25 en 40‰, in respectievelijk een goed of een slecht jaar[72]. De grote fluctuaties ontstonden doordat de bevolking in het Ancien Régime steeds geleidelijk toenam zolang de landbouwproductie volstond om de bevolking te voeden. Eens het saturatiepunt bereikt, kreeg men steeds een grote sterfte (epidemieën, oorlog), waardoor de bevolking weer daalde. Hierna kon de bevolking opnieuw beginnen toenemen. De landbouwproductie hield dus de bevolking stabiel[73].

Het sterftecijfer stabiliseerde pas vanaf het einde van de 18de eeuw door het verdwijnen van crisissterfte. Deze crisissterfte was te wijten aan infectieziekten en epidemieën, die vanaf het einde van de 18de eeuw aan een terugval bezig waren. Dit resulteerde in het verdwijnen van de karakteristieke pieken in het sterftecijfer, hoewel er kleinere fluctuaties bleven. In de volgende eeuwen zette deze trend zich nog meer door[74].

Algemeen kan dus gesteld worden dat de pieken voornamelijk te wijten zijn aan epidemieën en slechts in mindere mate veroorzaakt worden door hongersnood en oorlog.

Wat de - beperkte - geboortecijfers betreft, valt het meteen op dat die relatief stabiel zijn en er eigenlijk geen sprake is van een echte geboortecrisis. De oorzaken van mogelijke geboortecrisissen zijn dezelfde als voor een sterftecrisis: hongersnood, oorlog en epidemieën. Een van de redenen dat de geboortecijfers relatief op hetzelfde peil bleven, is de hoge kindersterfte. Omwille van het economisch voordeel voor het gezin moesten de overleden kinderen immers *vervangen* worden[75]. Een andere reden voor de vrij stabiele geboortecijfers is het gebrek aan anticonceptie. Men kon het nauwelijks helpen dat er kinderen bijkwamen. Vergeten we uiteraard

ook de rol van de Kerk niet, die een beleid van *kinderrijkdom* propageerde.

Bij het inperken van het sterftecijfer op het einde van de 18de eeuw bleef het geboortecijfer echter op peil. Het gevolg was uiteraard een bevolkingstoename[76]. Dit fenomeen zou aan de basis liggen van de bevolkingsexplosie in de tweede helft van de 19de eeuw.

2.2.3 Berekening van het bruto sterftecijfer

Tabel 7
BRUTO STERFTECIJFER

Jaar	Aantal inw.	Aantal overlijdens	Bruto sterftecijfer
1709	3655	73	20
1745	4166	98	24
1786	4397	179	41
1792	6022	168	28

Voor de besproken periode (1700-1795) zijn slechts vier bevolkingscijfers beschikbaar, waardoor slechts voor de respectievelijke jaren het bruto sterftecijfer kon berekend worden.

Tabel 7 toont, mits enig voorbehoud wegens de beperkte cijfers, aan dat het Evergemse sterftecijfer in het begin van de 18de eeuw relatief laag lag - het gemiddelde voor het Ancien régime was immers 30‰ - maar bleef stijgen tot het einde van de 18de eeuw, waarna zich een kentering voordeed.

Op het einde van de 18de eeuw begint zich immers een drastische daling van het sterftecijfer voor te doen door onder meer het verdwijnen van infectieziekten en een verbeterde voeding[77]. In dit verband dient er gewezen te worden op het ontstaan van een vaccin tegen pokken en de invoer van de aardappelplant, die voor gevarieerder en zekerder voedsel zorgde.

De lagere sterftecijfers in de eerste helft van de 18de eeuw zijn wellicht te wijten aan het feit dat de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden zich, door de relatieve rust die er heerste, kon herstellen van anderhalve eeuw oorlogsellende. De lange periode van instabiliteit zorgde ervoor dat een deel van de bevolking uitweek naar veiliger gebied. In het begin van de 18de eeuw kon de bevolking opnieuw op kracht komen en aangroeien. Aangezien de bestaansvoorwaarden dus voldoende zijn om een groeiende bevolking te voeden, blijft het sterftecijfer dan ook aan de relatief lage kant. In de tweede helft van de 18de eeuw heeft de bevolking een verzadigingspunt bereikt, zodat er een hernieuwd hoog sterftecijfer ontstaat.

Het hoofdkenmerk van de daling van het sterftecijfer was de reductie van de kindersterfte[78]. Deze was in het Ancien régime bijzonder omvangrijk. Tijdens de opzoekingen voor dit artikel werd vastgesteld dat in Evergem in de 18de eeuw per jaar meer kinderen dan volwassenen stierven. De beginnende medische vorderingen speelden wellicht een belangrijke rol in de daling van de kinder- en kraambedsterfte. Naast het vaccin tegen pokken kwamen er nu immers ook geschoolde vroedvrouwen[79].

NOTEN

1. Deze bijdrage biedt een inzicht in welke omstandigheden de Evergemse bevolking door de eeuwen leefde en evolueerde. De auteur staat erop zijn dank te betuigen aan Dr. Isabelle De Vos van de Vakgroep Nieuwe Tijden van de Universiteit Gent voor de initiatie in de bevolkingsstudie en voor het steeds bereid zijn om op een onderzoeksprobleem in te gaan bij de totstandkoming van dit artikel. Voorts dient ook nog eer bewezen te worden aan Prof. Dr. Em. Chris Vandenbroeke voor de bezorgde lectuurbundel, die zeer leerrijk was en waarvan dan ook in ruime mate gebruikt werd gemaakt. Tot slot dient het personeel van de instellingen, die bezocht werden om de benodigde informatie te verzamelen, erkentelijkheid betuigd te worden. Het betreft hier de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde te Melle, het Rijksarchief te Beveren, de dienst Bevolking van de gemeente Evergem en de Gemeentelijke Openbare Bibliotheek van Evergem. Ook de Deken van het Dekenaat Evergem dient bedankt te worden voor de moeite om de auteur te woord te staan.
2. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 30.
3. A. DE VOS, *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem (1786-1986)*, Evergem, 1986, p. 11.
4. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 94.
5. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 95.
6. F. PILLE en F. NOTTEBOOM, *Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos*, s.l., 1994, p. 5.
7. Evergem behoorde tot de kasselrij Oudburg, een samenwerkingsverband van verschillende heerlijkheden. De Oudburg omvatte het hele gebied ten noordwesten van Gent en had ook militaire bevoegdheden.
8. Alexander Farnese was landvoogd der Nederlanden in opdracht van de Spaanse koning Filips II in 1578-1592 en heroverde een groot deel der opstandige Nederlanden.
9. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 146-149.
10. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 149.
11. Voor de periode 1571-1601 zijn er geen betrouwbare bevolkingscijfers bekend. In *Geschiedenis van Evergem*, Werkgroep - Achiel De Vos, p. 204, werden enkel minimale en maximale schattingen gevonden. De gehanteerde cijfers voor deze periode zijn dan ook daarvan afgeleide gemiddelden.
12. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 150-155.
13. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 204-205.
14. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.

15. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 204.
16. C. VANDENBROEKE, *Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17de-19de eeuw)* in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 1977, pp. 133-163.
17. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
18. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
19. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
20. C. VANDENBROEKE, *Overzicht van de zuigelingen- en kindersterfte in Zuid-Vlaanderen (18de-19de eeuw)* in: Studia Historica Gandensia. Demografische evoluties en gedragspatronen van de 9de tot de 20ste eeuw in de Nederlanden.
21. F. PILLE en F. NOTTEBOOM, *Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos*, s.l., 1994, p. 18.
22. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 435.
23. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 438.
24. A. DE VOS, *Jubileumboek Davidsfonds Evergem 1927-1952*, Evergem, 1952, p. 130.
25. C. VANDENBROEKE, *Overzicht van de zuigelingen- en kindersterfte in Zuid-Vlaanderen (18de-19de eeuw)* in: Studia Historica Gandensia. Demografische evoluties en gedragspatronen van de 9de tot de 20ste eeuw in de Nederlanden.
26. A. DE VOS, *Jubileumboek Davidsfonds Evergem 1927-1952*, Evergem, 1952, p. 130.
27. F. PILLE en F. NOTTEBOOM, *Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos*, s.l., 1994, p. 19.
28. A. DE VOS, *Jubileumboek Davidsfonds Evergem 1927-1952*, Evergem, 1952, p. 130.
29. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 592-594.
30. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
31. C. VANDENBROEKE, *Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17de-19de eeuw)* in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 1977, pp. 133-163.
32. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
33. J. VALLIN, *Mortality in Europe from 1720 to 1914. Long-term trends and changes in patterns by age and sex.*
34. A. DE VOS, *Jubileumboek Davidsfonds Evergem 1927-1952*, Evergem, 1952, p. 130.
35. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
36. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
37. A. DE VOS, *Jubileumboek Davidsfonds Evergem 1927-1952*, Evergem, 1952, p. 137.
38. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 592-594.
39. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
40. F. PILLE en F. NOTTEBOOM, *Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos*, s.l., 1994, p. 22.
41. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 592-594.

42. s.n., *Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*, p. 261.
43. Werkgroep - Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 592-594.
44. www.evergem.be.
45. Archief gemeente Evergem, aantal inwoners per kiesomschrijving per 01/01/1998. Door het samentellen van de kiesomschrijvingen die de vroegere gemeente Evergem vormden, werd dit cijfer bekomen.
46. C. VANDENBROEKE, *Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17de-19de eeuw)* in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 1977, pp. 133-163.
47. C. VANDENBROEKE, *Overzicht van de zuigelingen- en kindersterfte in Zuid-Vlaanderen (18de-19de eeuw)* in: Studia Historica Gandensia. Demografische evoluties en gedragspatronen van de 9de tot de 20ste eeuw in de Nederlanden.
48. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
49. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
50. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
51. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
52. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
53. J. VALLIN, *Mortality in Europe from 1720 to 1914. Long-term trends and changes in patterns by age and sex.*
54. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
55. J. VALLIN, *Mortality in Europe from 1720 to 1914. Long-term trends and changes in patterns by age and sex.*
56. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
57. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
58. C. VANDENBROEKE, *Zuigelingensterfte, bevallingsstoornissen en kraambedsterfte (17de-19de eeuw)* in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 1977, pp. 133-163.
59. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
60. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
61. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
62. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
63. C. VANDENBROEKE, *Overzicht van de zuigelingen- en kindersterfte in Zuid-Vlaanderen (18de-19de eeuw)* in: Studia Historica Gandensia. Demografische evoluties en gedragspatronen van de 9de tot de 20ste eeuw in de Nederlanden.
64. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
65. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
66. A. DE VOS, *Jubileumboek Sint-Christoffelkerk Evergem (1786-1986)*, Evergem, 1986, p. 24.

67. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
68. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
69. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
70. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
71. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
72. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
73. W. PREVENIER, M. HOWELL en M. BOONE, *Uit goede bron*, Leuven/Apeldoorn, 2000, p. 116 en 164.
74. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
75. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
76. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.
77. R. SCHOFIELD en D. REHER, *The decline of mortality in Europe* in: The Decline of mortality in Europe, pp. 1-17.
78. J. VALLIN, *Mortality in Europe from 1720 to 1914. Long-term trends and changes in patterns by age and sex.*
79. Cursus *Oefeningen Nieuwe Tijden*, door Dr. Isabelle De Vos, academiejaar 2002-2003, Universiteit Gent.

De Knesselaarse dichter en journalist August Victor Bultynck (1844-1917)

Jan VAN DE CASTEELE

DE BULTYNCKS TE KNESSELARE

Toen De Potter en Broeckaert in de jaren zeventig van de 19de eeuw hun *Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen* publiceerden, raakten ze voor de gemeente Knesselare niet verder dan één "*verdienstelijk man te Knesselare geboren*"[1]. Het was de dichter-journalist August Victor Bultynck, van wie ze een korte levensschets en een paar gedichten publiceerden.
Petrus Bultynck, Augusts vader, huwde op 14 januari 1840 te Knesselare met Juliana Vandermoere[2]. Hij was de zoon van Charles Bultynck, wever te Oedelem, en Maria-Theresia De Loof en was bakker geworden[3]. Hij had meerdere knechten in dienst en ook in de aangrenzende dorpen verzorgde hij *een grote afzet*[4]. Petrus was een tijdlang schepen in zijn gemeente. Na een langdurige en pijnlijke ziekte overleed hij er op 24 april 1879. De *Gazette van Eecloo* schreef over hem: "*De achtbare man was een toonbeeld van vlaamschgezindheid. Goede huisvader, vreedzaam burger, wellevend christen, draagt hij de achting van heel de gemeente in zijn graf mede. ... Begaafd met een helderen geest en eene groote denkkracht, zoowel als met een vlaamschgezind en letterkundig hart, bezat de man ook de gaven der poëzij . Eene meenigte zijner liederen, allen uitmuntend door gemoedelijkheid en gevoel leven hier en omstreeks in den mond van het landvolk*"[5].

Over de moeder van August Victor is ons heel wat minder bekend. Alhoewel ze in de registers van de Burgerlijke stand vermeld wordt als winkelierster, besteedde ze ongetwijfeld een groot deel van haar leven aan de *kweek* van haar dertien kinderen. Toen ze een laatste keer zwanger werd, was ze reeds 46 jaar oud. In familiekringen werd ze dan ook *het zorgzaam moederke van de grote bende* genoemd[6]. Ze overleed te Knesselare op 11 april 1906.

In talrijke liederen en gedichten gaf August Victor uiting aan zijn liefde voor zijn ouders: *Aan Moeder*, *Het Werkmanskind* en

Opdracht aan mijnen vader

Wat zijn ze schoon, die eerste zangen,
Gezongen aan den stillen haard,
Die 'k uit uw mond heb opgevangen
En in mijn boezem heb bewaard.
Ik zing ze - en 'k hoor uw stem nog trillen;
'k Herinner mij den kinderklank
Die 't forsche lied poogt na te gillen;
'k Zit op uw knie weer - 'k zing - en dank.

Wat zijn ze schoon en rijk aan schatten
De lessen uit eens Vaders mond,
Die 't kind nog moeilijk kan bevatten
En slechts op later tijd doorgrondt;
Zoo thans mijn hart de deugd steeds huldigt,
Zoo 'k nooit het rechte spoor verliet,
Dat ben ik aan uw raad verschuldigd
'k Herdenk het dankbaar in mijn lied.

Wat is het schoon om na te streven
Het voorbeeld van een eerlijk man,
Die gansch den wandel van zijn leven
Gerust en fier herdenken kan!
Dat ook, dat heb ik u te danken!
Uw naam zegt : trouw aan eer en plicht;
Uw naam zegt meer dan de ijdle klanken
Vermelden van een lofgedicht.

Mijn zanglust kiemde uit de eerste zangen
Die 'k hoorde vloeien uit uw mond;
Uw raad deed mij naar deugd verlangen;
Uw voorbeeld hield me op vasten grond;
Uw kunstmin bracht mij immer nader
Het doel waarvoor ik leef en strijd:
De Vlaamsche Kunst. - Heb dank, o Vader,
U is terecht mijn boek gewijd!

EEN DORP OMSTREEKS 1850

Knesselare telde omstreeks 1850 circa 4 000 inwoners. Bijna allen leefden van de landbouw en/of van de huisnijverheid, spinnen en weven. In een brief uit 1845 is er sprake van 500 wevers en niet minder dan 900 spinsters[7]. Die nijverheidstak ging echter totaal ten onder, vooral ten gevolge van de concurrentie van de mechanische spinnerijen, zodat de streek in de diepste ellende verviel. Wanneer dan ook nog de oogst mis-

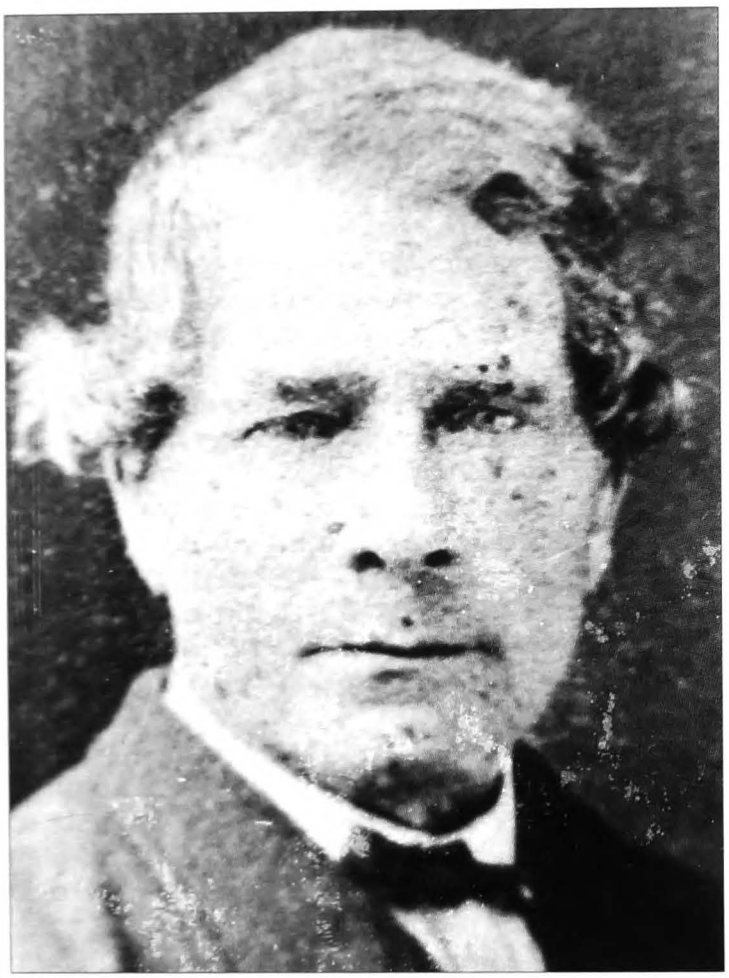

Petrus Bultynck, vader van August Victor Bultynck

lukte, of een ziekte de gewassen aantastte, wat in de late jaren '40 wel meer gebeurde (o.a. de beruchte aardappelplaag van 1847), heerste er een ware hongersnood. In 1845 waren te Knesselare 1.615 mensen behoeftig. In 1847 en 1846 telde men er 443 overlijdens tegenover 175 geboorten[8]. Die toestand verbeterde slechts geleidelijk aan. Knesselare werd opnieuw een in hoofdzaak agrarische gemeente en zal dat blijven tot een stuk in de 20ste eeuw.

Tegen die achtergrond situeert zich de geboorte van August Victor Bultynck op 9 januari 1844, het derde kind van bakker Petrus. Er zouden nog tien kinderen volgen.
In 1843 telde Knesselare nog zes *scholen-ten-huize*. In 1844 werd er een gemeenteschool opgericht en Jan-Baptist Arnaut werd er tot onderwijzer benoemd. Hij werd na zijn dood in 1850 opgevolgd door zijn zoon Karel, gediplomeerde van de *Staatsnormaalschool* te Lier. Bij hem volgde de jonge August Victor de lessen en hij was een uitstekende leerling. "*Van*

jongs af liefde tot de studie voelende was de jonge Bultynck ook in de school zijne medeleerlingen steeds ver vooruit"[9]. "*Van jongs af aan veropenbaarde zich in den kleinen Bultynck eene groote neiging tot studie en vooral tot dichten*"[10].

DICHTER EN BAKKER

Ondanks zijn goede resultaten op school mocht August Bultynck niet verder studeren: "*Wel zou de jongen, de gemeenteschool verlatende, ... willen voortstudeeren hebben, maar vader Bultynck besliste er anders over: zijn zoon zou de boeken aan kant leggen, de mouwen opstroopen, aan den kneedtrog staan en brood bakken. August-Victor liet het zich welgevallen; hij luisterde naar zijn vaders raadgevingen, werkte naarstig en legde zich met hart en ziel toe op het aanleeren van den stiel*"[11]. De weinige uren die hem nu dagelijks nog restten, gebruikte hij om zich door zelfstudie te verrijken "*en als het ware de werken der Vlaamsche meesters in de dichtkunst te verslinden*"[12]. In 1864 mocht hij dan toch wat verder gaan studeren. Hij vestigde zich enkele maanden te Gent en volgde nadien een jaar les bij Jan Van Beers te Antwerpen met de bedoeling "*later in den handel te gaan*"[13].

In die periode publiceerde Bultynck enkele gedichten en zijn dichterstalent werd opgemerkt door enkele belangrijke figuren uit de Vlaamse literatuurwereld. Hendrik Conscience schreef hem in 1865: "*Er zit een dichter in u, een wel gewapende dichter, en ik erken zelfs in de wijze waarop uwe gedachten zich opvolgen, en in de wijze, waarop gij ze uitdrukt, dat het proza-schrijven, indien gij het beproeft, u even goed zal gelukken. Mochten deze weinige woorden iets bijdragen om een jong talent, waarvan ik veel voor de moedertaal en de kunst verhoop, aan te moedigen en te versterken*"[14].

Datzelfde jaar, hij was dan 21 jaar oud, liet Bultynck een prachtig autobiografisch gedicht verschijnen onder de veelzeggende titel:

Al ben ik maar 'nen bakker.

Al ben ik maar 'nen bakker, 'k laat van mij niet zeggen,
Dat al wat mij omringt Latijn is voor mijn geest,
Al heb ik geen verstand van ploegen, spitten, eggen,
Mij is steeds 't open veld aan 't harte duur geweest,
'k Steek graag een handje toe aan d' arbeid op den akker;
Het heeft mij steeds verrukt als alles welig groeit,
En meer dan eens heb ik op 't veld mijn leên vermoeid,
Al ben ik maar 'nen bakker.

Al ben ik maar 'nen bakker, buiten stad geboren,
'Nen boer, zooals men ons in Vlaandrens hoofdstad heet,
Ik weet wat bittren spot de landman daar moet hooren,

Hoe met zijn eigen geld hij wordt gejaagd in 't zweet.
Maar als een kiezing naakt, o dan, dan keert de plakker:
't Is "brave landman, eet en drinkt al wat u bekt!"
Ik weet, dat men den sul daarmee op flesschen trekt,
Al ben ik maar 'nen bakker.

Al ben ik maar 'nen bakker, 'k voel in mij een ziele,
Die blaakt voor burgereer, voor vrijheid, God en land,
En of 't den Gentenaar ook soms niet wel beviele,
'k Denk in 't bezit te zijn van iet of wat verstand.
Roept 's morgends 't vooglenkoor mij in mijn bedde wakker,
Dan dank ik mijnen God, en lach de schepping aan:
Ik voel een dichterhart ook in mijn boezem slaan,
Al ben ik maar 'nen bakker.

In 1866 moest de jonge dichter zijn studies staken. Hij werd door zijn vader naar huis teruggeroepen om er opnieuw als bakker te werken, maar in het voorjaar van 1866 trad August Victor als klerk in dienst bij notaris Theodoor De Grave in Knesselare. Hij bleef er ook na diens over-

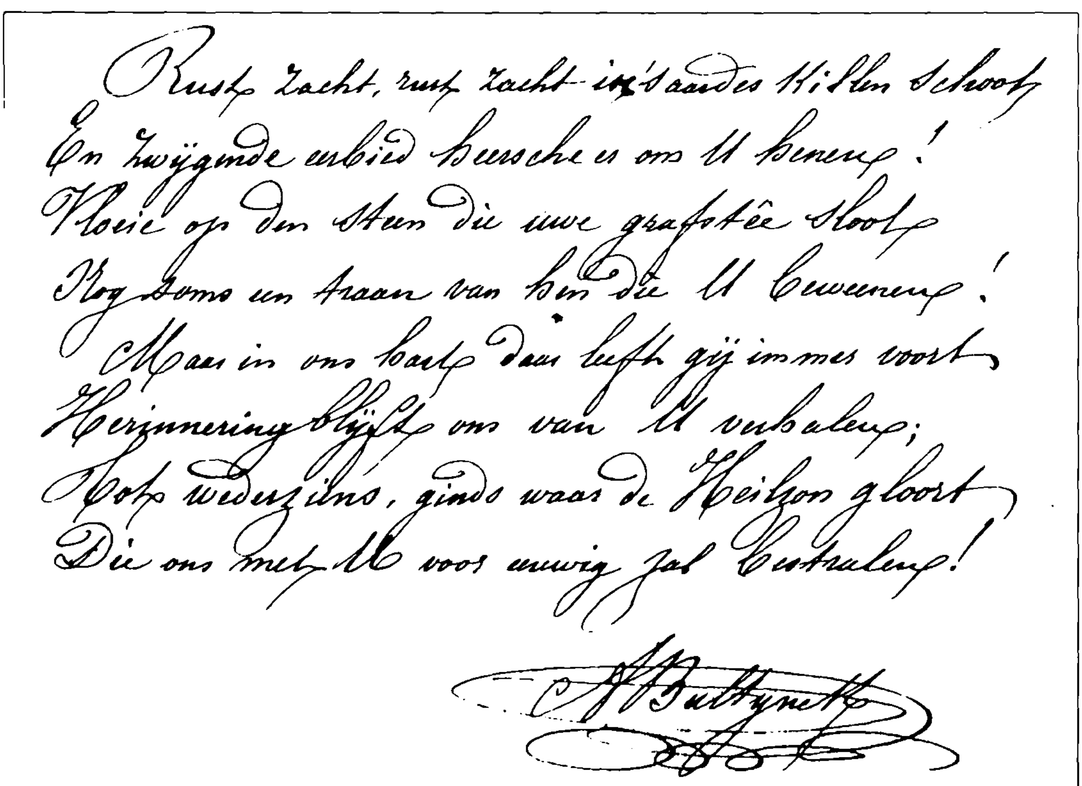
Rust zacht, rust zacht in 's aardes stillen schoot,
En zwijgende eerbied heersche er om U heenen!
Vloeie op den steen die uwe grafstee sloot,
Nog soms een traan van hen die U beweenen!
Maar in ons hart daar leeft gij immer voort,
Herinnering blijft ons van U verhalen;
Tot weerziens, ginds waar de Heilzon gloort
Die ons met U voor eeuwig zal bestralen!

A. Bultynck

Laatste strofe van Rouwkrans op het graf van den heer Theodoor Karel De Grave, *met de handtekening van August Bultynck*

lijden in 1871 werken voor notaris Jules Fobe, bij wie hij in dienst bleef tot 1874[15]. Tijdens die acht jaar was de Knesselaarse notarisklerk ook bediende van de Burgerlijke stand van zijn gemeente. Het wordt stilaan duidelijk dat Bultynck van zijn pen zal kunnen leven. "*Hardnekkiger dan ooit studeerde hij om zoo te zeggen dag en nacht, en de dichtstukken, welke hij liet verschijnen, droegen de sporen van zijnen voortgang op het gebied der gedachten, prozodie, taalkennis en woordenschat*" [16].

Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872), een Gentse letterkundige met grote belangstelling voor het oude Vlaamse lied, oefende een grote invloed op hem uit[17]. Bultynck schreef hem in 1869: "*Ik ook, Mijnheer, dreef de ondankbaarheid zooverre niet dezen te vergeten die mijne eerste stappen op de letterbaan gericht heeft*"[18]. Steeds meer *gewrochtjes* van hem werden in diverse kranten en tijdschriften opgenomen: o.m. in *Gazette van Eecloo en het district* en *De Vlaamsche Kunstbode*. Bultynck was trouwens lokaal verslaggever voor *Gazette van Eecloo*. In 1868 noemde August Van Acker, uitgever van die krant, hem *onzen jongen vriend en medewerker*.

In 1866 en 1867 werd hij bekroond in *prijskampen voor volksliederen* uitgeschreven door het *Vlaamsch Verbond* te Gent, respectievelijk met *De Moeder* en *Doe Open*[19].

De Moeder

Eens zat een vrouw, nog jong en schoon,
Bij 't wiegje van haar kind;
Geen koningin zat op haar troon
Zoo fier, zoo welgezind;
Zij aanschouwde 't wichtje met een lonk,
Waar reine moederliefde in blonk,
Terwijl ze mijmrend zong:

Wat lacht gij, meisje lief! toch zoet,
Als gij daar droomend ligt;
Hoe spiegelt de onschuld van 't gemoed
Zich op uw aangezicht!
Wat zijn die wangjes frisch en rood,
Die gij mij tot een kusje bood,
Eer gij uw oogjes sloot!

Gij zijt het sprekend beeld des mans,
Te vroeg mijn liefde ontrukt;
Zijn schoonheid staat, in al haar glans,
Op uw gelaat gedrukt!
Storte ook de Heer in uwe ziel
De deugd van hem, die mij ontviel,
't Is daarvoor, dat ik kniel!

Wat was 't een schoone dag voor mij,
Toen ik hem eerstmaals zag!
Ik plukte, hupplend aan zijn zij,
De rozen met een lach!
Maar ach! de doornen van de smert
Doorwondden mij wel diep het hert,
Toen hij me ontnomen werd!

Het hielp niet, of ik schreidde of bad,
Mijn liefste kwam niet weer;
Toen viel mijn oog, van tranen nat,
Op u, mijn echtschat, neer;
En zie! het was of mij zijn mond
Dees troostelijke woorden zond,
Van op uw legerspond:

"Waarom zoo moedeloos geklaagd,
"Vriendin, waarom geschreid?
"Leef voor ons kind! eens wordt ze als maagd
"En vrouw, door u geleid.
"Bewaak haar tot uw laatsten zucht!
"Eens smaakt gij, badend in genucht,
"Van hare deugd de vrucht!"

Nu is mij gansch de wereld niet
Als gij, lief kind! zoo duur;
Al wat uw vader achterliet
Waart gij, en 't zalig vuur
Dat in mijn moederharte blaakt!
Slaap, kind, gerust! uw moeder waakt
Dat u geen leed genaakt.

Dat Bultynck in die tijd ook nog een echte dorpsfiguur was, blijkt uit een paar bijzonder eigenaardige brieven waarin hij, in een voor ons onbegrijpelijke tekst, toespelingen maakt op plaatselijke toestanden en verwijst naar toenmalige dorpsgenoten[20].

LIEDEREN EN ANDERE GEDICHTEN

August Victor Bultynck was in de eerste plaats een dichter van volksliederen. Over hoe dat gekomen is, schreef *'t Getrouwe Maldeghem*: "*Met droefheid zag de schrijver hoe men op den buiten zoo verslingerd was op de ellendige, soms zoo zedelooze liedjes, waarmede de een of andere ledigganger of bedekte schooier de straten en markten der dorpen afliep, en hoe die door het volk gekocht en gezongen werden*"[21]. Als reactie op de slechtgemaakte en gemene straatliederen verzamelde Bultynck in 1869 zijn liedjes en gedichten en publiceerde zijn eerste bundel *Liederen en Andere Gedichten*. Over het waarom schreef hij aan Snellaert: "*Bij mijne*

terugkomst uit Antwerpen werd ik bakker en zegde de letteren schier vaarwel. Doch eensklaps ontwaakte mijn dichtersgeest door het hooren zingen en zien verkoopen der walgelijke marktliedjes. Ik werd liedjesdichter en had bij mijne dorpsgenooten een oneindigen bijval"[22]. Hij ondervond dat de gewone buitenmensen ook vatbaar waren voor andere zaken dan voor "*de gedrochtelijke rijmelarijen der marktzangers... dit walgelijk zedenvergif*". In de *Gazette van Eecloo* legde Bultynck uit: "*Aangemoedigd door het goede onthaal dat mijne tot heden in 't licht gegevene stukken zoo van lettervrienden als van het publiek genieten mochten, durf ik het te wagen, thans eenen bundel 'Liederen en Andere Gedichten' de wereld in te zenden*"[23].

In kringen van Nederlandstalige letterkundigen gold de Knesselaarse dichter als een van de hevigste verdedigers van eenvoudige liederen ten dienste van het gewone volk en vooral van de vele ongeletterden die volgens hem "*voor geen ander letterkundig genot dan dat van het lied vatbaar waren*"[24]. In de bundel *Liederen en Andere Gedichten* zien we hoe de schrijver inspiratie vindt in de natuur, in het buitenleven en in de dingen van elke dag, zo in de gedichten *Bij het beekje, De Nacht, Het Roosje, De Winter, Het Woud, De Oogst, Oogstlied, De Dageraad,* en *Aan de lelie.* Voorts vinden we enkele gelegenheidsgedichten: *Een traan op het graf mijner zuster, Mijn afscheid aan Antwerpen, Kermislied;* gedichten met een religieuze inslag: *Het Gebed, Meilied;* gedichten met een sociale inslag: *Aan de rijken, Werkmanslied;* feestliederen en drinkliederen: *Knesselare en Sint- Joris, Kermislied, Drinklied;* moraliserende stukjes: *Altijd Vroolijk, Tevreden zijn, Lach niet met uw broers gebreken* en vooral een reeks kluchtliederen: *De pap brandt aan, De baas van 't kot, Groote Vaak, Sint Nikolaas, Jan de koeier, In alle putten visch* en *Zwijgen.* Dezelfde thematiek kenmerkte ook de latere gedichten van Bultynck. Alleen laat hij dan ook zijn Vlaamsgezindheid vaker aan bod komen.

Vooral met zijn kluchtjes kende de dichter een groot succes: "*Ternauwernood was de bundel verschenen of langs alle kanten, in huizen, schuren en op het veld klonken de liederen van Bultynck. ... Op muziek gezet door verschillende toondichters hoorde men ze zelfs in de steden weerklinken*"[25].
Gazette van Eecloo, ongetwijfeld August Van Acker, publiceerde een gunstige recensie van *Liederen en Andere Gedichten:* "*Zoo eenvoudig en zoo waar, zoo schilderachtig en zoo dichterlijk zingt Bultynck alles wat hij ziet en wat hij voelt. Altijd zet hij den lezer zijne gewaarwording over, en nooit is die anders dan opwekkend, stichtend en zoet. Ziedaar den bundel, die als een nederig, doch stichtend pereltje komt plaats nemen in de Vlaamsche letterkunde en dien wij den Vlaamschen lezer uitter herten aanbevelen*"[26].

Dat Vlaamse literatoren Bultyncks werk kennen en naar waarde schatten, daarvan getuigt Stijn Streuvels. In zijn novelle *De Oogst* laat hij de boeren naar het zuiden trekken onder het zingen van een tweetal strofen uit het kluchtlied:

August - V. Bultynck.

Hoofdopsteller van het Fondsenblad. (+)

August V. Bultynck, werd geboren te Knesselaere, waar zijn vader den stiel van bakker uitoefende.

August zou echter naam maken als letterkundige, dichter en novellenschrijver. Hij bezat als dusdanig een groot talent, hoewel zijne werken en gedichten in eenvoudigen volkstrant geschreven zijn, doch vooral als dusdanig veel bij vel vonden onder het publiek.

Hij was verscheidene jaren hoofdopsteller aan het Fondsenblad, en voerde er eene bevoegde en scherpe pen, tot hij op 1 October 1907 ontslag nam.

August V. Bultynck was vereerd met het Kruis "Pro Ecclesia et Pontifice.

Hij ontsliep in den Heer te Knesselaere.

August Victor Bultynck met de medaille Pro Ecclesia et Pontifice

Boereleute

Als de zurkel schiet al in de maand van Meie,
Schieten al de boeren in 'nen grooten lach;
Weg den hutsepot, en weg karot en pareie,
De gestampte taten komen voor den dag.
Als de ketel overgaat,
Haalt de boer den stamper uit;
En wijl hij daar zoo stampt en slaat,
Zingt hij overluid:
Van de rompel, de pompel, de pom, pom, pom.

Ziet ze staan te rooken in twee groote teelen,
En daar rond geklast een stude of drie voor elk;
Ieder zet zich bij, en wijl ze lepels deelen,
Prijzen zij de zurkel en de kernemelk.
En zij doen hun buikske wel,
Zeven scheppen, meer of min;
't Gaat er zachtjes in:
Daarvan maken zij geen spel:
Van de rompel, de pompel, de pom, pom, pom.

Op een klein half uurken is de zwansel binnen,
En de dikke studen zijn geschamoteerd;
En dan gaan zij allen, opgeruimd van zinnen,
Nog een pijpken smooren samen bij den heerd.
En de knecht, een oud soldaat,
Die gelegen heeft te Luik,
Zegt dat 't in den oorlog gaat,
Juist 'lijk in den buik:
Van de rompel, de pompel, de pom, pom, pom.

Daarop trekken alle zachtjes naar de sponde,
Om weer op te zijn met 't kraaien van den haan;
Maar als alles slaapt en stille zwijgt in 't ronde,
Hoort de paardeknecht iets in den buik aan 't slaan.
'Lijk of 't exercitie waar,
In ' t kamp van Beverloo;
't Poeft alhier en 't paft aldaar,
En 't gaat net alzoo:
Van de rompel, de pompel, de pom, pom, pom.

Zonder veel geruchte komt hij uitgekropen,
En begint te voelen onder 't bed in 't rond;
"Sarnedjauw!" zegt hij, "waar 's de pot geloopen,
Dat hij nu eens op zijn plaatse niet en stond?"
Eindlijk, 't lukt dat hij hem heeft;
Hoort! zijn eerste scheut gaat af,
Heel de hofstee kraakt en beeft,
En 't gaat paf op paf:
Van de rompel, de pompel, de pom, pom, pom.

Ook al doet Bultyncks werk nu verouderd aan, in zijn tijd werd het onbetwistbaar geapprecieerd, ook in letterkundige kringen. *De Vlaamsche Kunstbode* formuleerde het zo: "*Zijne gedichten werden meer en meer gezocht; elk wilde er van op koncerten, feesten en bijeenkomsten zingen en op weinige maanden werden meer dan dertig zijner liederen op toon gezet door gekende toondichters*"[27]. Onder die bekende toondichters vinden we Jan Blockx, O(scar?) de Burbure de Wezembeek, Hendrik Lilar, Victor Mestdagh, Paul d' Acosta (pseudoniem van notaris Vander Sloten), Leo Van Hoof, Karel Van Haver, Leonce Gras, Eugeen Dierickx, A. Troffaes, Hendrik Vandenberghe (onderwijzer te Lotenhulle), Leo Van der Haegen, Raymond de Hovre (onder het pseudoniem Raymond Ludwigssohn), Emiel Hullebroeck, Emiel Wambach en de Knesselaarse koster Adolf van Severen. Bultyncks liederen werden uitgegeven als afzonderlijke muziekpartituren (*De Nacht, Doe Open, De Winter, Mijn Land*, enz...) of in liederenbundels, zoals *De Nederlandsche Zanger*. Zijn liederen vielen in de smaak en dat zette Bultynck aan om verder te gaan op het literaire pad en aan dichtwedstrijden deel te nemen. In het begin van de jaren '70 viel hij opnieuw in de prijzen. Op de dichtwedstrijd te Heule (bij Kortrijk) won hij de eerste prijs met *Lierzang aan de verdedigers der moedertaal*, op een wedstrijd georganiseerd door het Willemsfonds in Gent haalde hij de tweede prijs met *Onweder* en te Eeklo won hij de tweede prijs met *Ledeganck Herdacht*[28].

JOURNALIST BIJ HET HANDELSBLAD

De bakker-dichter-bediende kreeg in 1874 dan toch de kans om carrière te maken en van zijn pen te leven. De volkse toon die hij in zijn liederen aansloeg, de gave om moeilijke dingen kernachtig en eenvoudig te verwoorden, verraadde dat hij het in de journalistiek kon maken. Enige ervaring had hij reeds opgedaan in de *Gazette van Eecloo*. Eerst bij het Antwerpse *Handelsblad*, later in het Gentse *Fondsenblad* wist hij zich op te werken tot een van de belangrijkste (katholieke) journalisten van zijn tijd.

De Nederlandstalige pers stond in Vlaanderen in het midden van de 19de eeuw nog in haar kinderschoenen. In 1855 waren er amper vier Vlaamse dagbladen, waarvan de oplage de duizend exemplaren niet overschreed. Tegen het einde van de eeuw zou hier een enorme evolutie optreden.
Het Handelsblad, in Antwerpen opgericht op 4 december 1844, was het eerste Vlaamsgezinde, tevens katholiek-unionistische dagblad in Vlaanderen. August Snieders was er van 1845 tot 1900 hoofdredacteur van. Hoewel hij oorspronkelijk een verdraagzaam en liberaal denkend man was, dreven politieke omstandigheden hem ertoe in latere decennia van de 19de eeuw een strakkere katholieke koers te varen.

Toen in 1874, door het aftreden van Jozef Staes, een plaats van opsteller bij *Het Handelsblad* vacant werd, mocht Bultynck onmiddellijk

beginnen. "*Aanbevelingsbrieven of bewijsstukken hoefde hij niet voor den dag te halen; alleen op het zeggen van zijnen naam, werd hij op staanden voet aanvaard, en, in Maart 1874, trad hij als medeopsteller in dienst*"[29]. Bultynck bleef vier jaar bij *Het Handelsblad* in Antwerpen, tot hij de kans kreeg een trapje hogerop te klimmen. Op 1 april 1878 werd hij hoofdopsteller van het Gentse *Fondsenblad*.

FONDSENBLAD

In het Gentse was de katholieke dagbladpers omstreeks die tijd omzeggens volledig in handen van kanunnik Jules Verschueren. Hij was de stichter van *Het Werk der Vlaamsche Katholieke Drukpers* en tot zijn omvangrijke krantenketen behoorden o.m. het *Fonsenblad* (1871-1914), *De Gentenaar* (1879-) en *De Landwacht* (1890-1978)[30]. De redacteurs werden door kanunnik Verschueren niet aangeworven voor een bepaald blad, maar voor *Het Werk*[31]. Zo komt het dat we artikels en gedichten van Bultynck in elk van de genoemde kranten terugvinden.

Het *Fonsenblad* mag als moederblad van de nu nog bestaande *De Gentenaar* beschouwd worden. De eerste hoofdredacteur van het *Fonsenblad* was Frans De Potter, secretaris van de *Koninklijke Vlaamse Academie*, medestichter en algemeen secretaris van het Gentse Davidsfonds, bekend publicist en geschiedschrijver[32]. Toen De Potter onderarchivaris in het Rijksarchief van Gent werd, volgde August Victor Bultynck hem op 1 april 1878 als hoofdredacteur op, en hij zou het blijven tot 1 januari 1908[33]. Kanunnik Verschueren was wel de man achter de schermen. Hij bepaalde welke strekking in het *Fondsenblad* tot uiting moest komen, uitgesproken katholiek, conservatief en Vlaamsgezind: "*De hoofdartikels, de entrefilets en het feuilleton las hij altijd zelf en keurde hij in laatste proef, evenals het staatkundig overzicht*"[34]. Wanneer de bisschoppen stelling namen tegen bepaalde eisen van de toenmalige Vlaamse beweging, moesten de nochtans Vlaamsgezinde hoofdredacteurs De Potter, Bultynck en later Lybaert hun richtlijnen volgen[35].

In de fameuze schoolstrijd was Bultynck een van de ferventste verdedigers van het katholiek onderwijs. Geen flamingantische manifestatie ging onopgemerkt voorbij en zeer dikwijls onderstreepte Bultynck zijn opinie met strijdliederen en gedichten die op de eerste pagina werden afgedrukt. Het is nu bijna onmogelijk te achterhalen wat hijzelf precies heeft geschreven, omdat het in die tijd ongebruikelijk was de artikels te ondertekenen. Toch mag met zekerheid gesteld worden dat hij als enig *hoofdopsteller* gedurende die periode de belangrijkste journalist was én dat hij met scherp kon schieten. Daarvan getuigde zijn opvolger Lybaert: "*Was hij dichter voor het volk geboren, hij was tevens een voorbestemde dagbladschrijver. Zulks bewees hij gedurende 30 jaren in de talrijke artikels welke hij dagelijks, als puntige schichten, schoot naar de aanvallers, verguizers en belagers van Godsdienst, Taal en Vaderland. Hij werd dan ook zeer gewaardeerd als dagbladschrijver, niet alleen door zijne partijge-*

Nr 4.

DE BAAS VAN 'T KOT.

LUIMIG LIED, DOOR A. V. BULTYNCK.

Muz.: Ludwigssohn

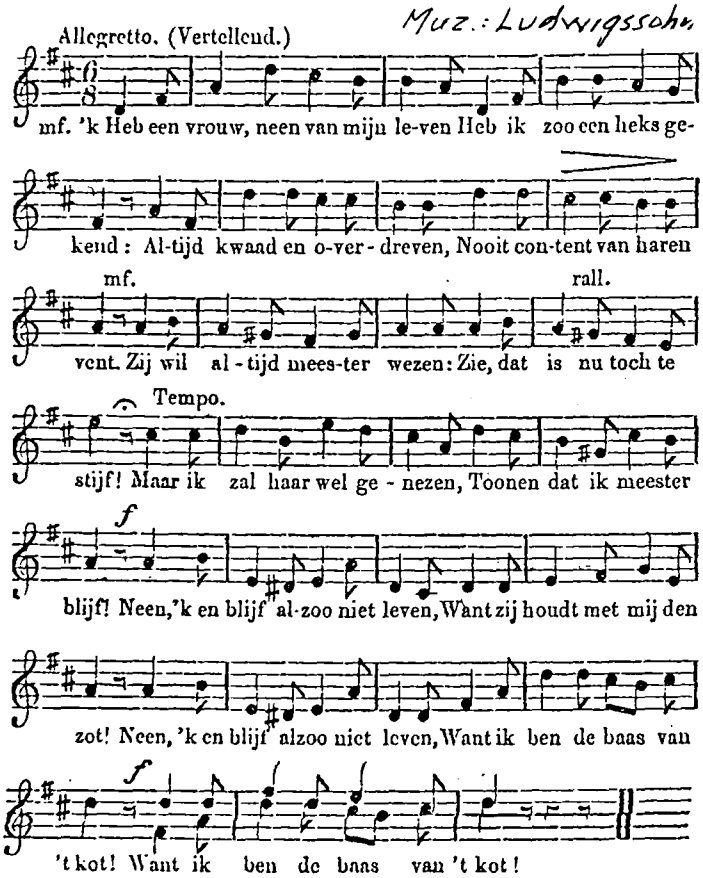

2.

Als ik 's morgends vroeg ontwake,
Moet ik sellens uit mijn bed,
Zien dat ik den kollie make
En den vloer vaag fraai en net.
'k Snij haar tarwen boterhammen,
Poets dan alle bei haar schoen,
En moet haar dan ook nog kammen;
Maar 'k en zal niet lang meer doen!
Neen, 'k en blijf, enz....

3.

Als wij eens te zamen praten,
Ik heb 't ongelijk altijd;
'k Moet haar 't laatste woordje laten
Voor 't vermijden van 't lawijt!
Alle weken moet ik schuren
Dat ik zweet, en voor mijn deel
Krijg ik nog in 't zicht der buren
Kloppen met den bezemsteel!
Neen, 'k en blijf, enz....

4.

Laatstmaal waren wij aan 't kijven
Zij verweet mij schelm en dief!
'k Riep: ten zal alzoo niet blijven.
Maar wat deed ze, menschen lief!
Zij is om een stok gelopen
Van een heelen arrem dik:
Gauw ben 'k onder 't bed gekropen;
Wie daar meester was, was ik!
Neen, 'k en blijf, enz....

5.

Daar stond nu mijn wijf te tieren
En te roepen: Dwaze guit!
Wat zijn dat nu voor manieren!
Ezel! komt gij daar haast uit!
Maar ik riep haar zonder schromen:
« 'k Vaag mijn broek aan uw geraas!
» 'k Zal er niet van onder komen;
» Ik alleen ben hier de baas! »
Neen, 'k en blijf, enz....

De Baas van 't kot (Uit De Nederlandsche Zanger *van R. Ludwigssohn)*

nooten, maar zelfs door zijne politieke tegenstanders, die in hem steeds bereidwillig, den rechtzinnigen, openhartigen polemist eerden"[36].

Bultynck schreef een voor zijn tijd vrij behoorlijk Nederlands, maar uit het Noorden kwam er kritiek op het taalgebruik in de Vlaamse kranten. In zijn artikel over *Het Nederlandsch in de Gentse dagbladpers* (1899) ging hij zelfs in de tegenaanval: "*Wij mogen daarbij nog vaststellen dat onze Vlaamsche dagbladschrijvers gewoonlijk eene betere taal schrijven dan sommige letterkundigen of boekenschrijvers. De opstellen van deze laatsten, welke de dagbladschrijver nu en dan verplicht is in zijn blad op te nemen, vragen dikwijls zooveel verbetering, dat hij meer dan eens, hij die voor een onkundige in de taal wordt gehouden, er al moet op zweeten om er kop aan te krijgen. Wij spreken dan nog niet van de 'letterkundigen'.*

Buste van August Bultynck op het domein Hemelrijk in Knesselare

misschien wel academiekers, die hunne werken aan dagbladschrijvers te verbeteren geven"[37]. In zijn verweer tegen *Hollandsche* kritiek had Bultynck nog andere argumenten: "*Nog een punt ... is dat de dagbladen, zoowel die van Antwerpen en Brugge, als die van Gent, min of meer verplicht zijn aan hunne taal eenigzins den vorm te geven van de spraak der bevolking, in wier midden zij verschijnen. Zonder die toegeving loopen zij maar al te dikwijls het verwijt op 'te hoog' te zijn, dat is: te letterkundig geschreven te zijn en daardoor onverstaanbaar te worden*"[38].
Toen Bultynck als hoofdredacteur van *Fondsenblad* in 1908 werd opgevolgd door Karel Lybaert en Alfons Van Overbeke, zag de Vlaamse perswereld er al helemaal anders uit[39]. Bultynck schreef daarover in 1904: "*Het dagblad tegen éénen cent en het weekblad tegen vijf centiemen dringen door tot het geringste Vlaamsche dorp, waar vroeger een dagblad volkomen onbekend en een weekblad eene weelde was, welke alleen rijke menschen zich veroorloofden. ... Stellig is het dus, dat de Vlaamsche dagen weekbladpers sedert 1830 en vooral in de laatste vijf en twintig jaren met reuzenschreden is vooruitgegaan*"[40].

STEMMEN DES GEVOELS

In 1877 verscheen een tweede bundel liederen en gedichten onder de titel *Stemmen des Gevoels*. Daarin probeerde Bultynck een grotere letterkundige waarde aan zijn werkjes te geven: "*Later leerde ik dat letterkundige waarde niet schaadt, zelfs niet aan het volkslied, en sindsdien heb ik gepoogd liederen te vervaardigen, welke, zonder daarom minder voor het volk geschikt te zijn, zoveel mogelijk den letterkundigen smaak zouden bevredigen*"[41].
Zijn nieuwe bundel "*waarin het volkslied eene beperktere plaats innam en eene breedere werd ingeruimd aan het godsdienstig lied*", en waarin heel wat stukken werden overgenomen uit *Liederen en Andere Gedichten*, kreeg opnieuw goede kritiek[42]. "*Ook deze bundel was gelijk zijn eerste, den Vlamingen zeer welkom en werd niet enkel gelezen door de liefhebbers van gebonden stijl, maar ook zeer gunstig beoordeeld door de recensenten van bladen toebehoorende tot de meest uiteenloopende gedachten*"[43].
In *Stemmen des Gevoels* vinden we een van de zeldzame gedichten waarin de schrijver uiting geeft aan zijn sociale bewogenheid. Het draagt de titel:

Aan de rijken.

Gij die, in uwe rijk verlichte zalen,
Bij 't kachelvuur, op donzen kussens rust:
Wijl gij uw oog de tafel rond laat dwalen,
Waar niets ontbreekt van al wat 't harte lust!
Denkt gij wel soms hoe koud het is daar buiten,
Hoe, aan uw deur, gefolterd door den nood,
Uw broeder 't feest ziet schittren door de ruiten
En kermend smeekt: "Geeft mij een stuksken brood."

Gij vrouwen, die uw zoete aanvalligheden
Met kant en bloemen liefelijk omkranst,
Terwijl gij als godinnen, wordt aanbeden
En op het bal als hemelstarren glanst.
Blikt neer op straat, daar, over 't wicht gebogen,
Dat sterft van kou en honger op heur schoot,
Zit de arme moeder, die - heb mededoogen! -
U snikkend smeekt: "Geeft toch een stuksken brood!"

Wilt gij den naam van troostende engels winnen,
Komt, rijken, komt, verlaat gewoel en pracht,
En treedt de naakte woon des armen binnen,
Schrikt niet terug voor 't schouwspel dat u wacht:
Daar, rond een haard, waaruit geen vlammen stijgen,
Zit gansch 't gezin, van kleed en spijs ontbloot;
't Zijn spookgedaanten, moegeklaagd, zij zwijgen ....
Heb medelij: "Geeft hun een stuksken brood!"

Karel De Flou (1853-1931), de befaamde Brugse plaatsnaamkundige, zag reeds in 1878 in dat *Aan de rijken*, "*hoewel flink bewerkt, toch maar eene gewone, zwakke vermaning [is]. Het is niet veel meer dan zoo'n steen in de vensterruiten van de grooten der aarde geslingerd, iets waaraan meestal de jonge dichters - naar het zeggen van August Snieders althans - zich hebben plichtig gemaakt*"[44].

PROPAGANDIST VAN HET VOLKSLIED

Een van de belangrijkste drijfveren in Bultyncks leven was zijn inzet voor het Vlaamse volkslied, voor hem "*een lied dat het meest geschikt is om door de laagste klassen te worden verstaan en gezongen en dat den geest van het volk verheft*"[45]. Het is de definitie met een sociale en morele norm die de schrijver gaf op het Nederlands Taal- en Letterkundig Congres van 1899. Bultynck zelf was een goed zanger, volgens Karel Lybaert begaafd met "*eene zuivere, lichte tenorstem*"[46].

Reeds als verslaggever voor *Gazette van Eecloo* sedert 1868 ergerde de jonge schrijver zich fel aan het feit dat zelfs de kleine zangverenigingen op het Vlaamse platteland alle moeite doen om Frans te zingen. In zijn verslagen over *toon- en redekundige avondstonden* die in het Meetjesland werden gehouden, spoorde hij er de plaatselijke koren toe aan het *Vlaamsch* te gebruiken: "*Waarom in het Vlaamsche Meetjesland geen Vlaamsch gezongen?*"[47]. "*Wij herinneren ons dat die heeren, na onze eerste vermaning, schokschouderend vroegen waar ze de Vlaamsche koren moesten gaan halen. Alsof Miry, Benoit, Waelput en meer andere Vlaamsche toonzetters onze tegenvoeters waren*"[48].

De inhuldiging van den electrieken tram

Komt, vrienden in het ronde, luistert naar mijn lied;
Ik zal u gaan verkonden wat er is geschied :
't Was op nen schoonen dag, dat men in het publiek
Zou de installatie vieren van den elektriek.
Op 't air van tra la la, enz.

Daar kwam veel volk te zamen op de Korenmaart
En al die menschen kwamen daar bijeenvergaard,
Om eens te kunnen zien wat voor een groote kliek
Voor niet zou mogen rijden met den electriek.

Daar kwam nen tram gereden die vol bloemen stak
En waarop de overheden zaten op 't gemak.
Die moesten het aanzien als nen *devoir civique*,
Te rijden naar het werkhuis van den electriek.

Daar waren nog veel heeren van fatsoen te zien,
Die moesten zich geneiren met nen tram of tien;
Zij waren wel gezind en vonden het zeer *chic*
Eens meê te mogen rijden met den electriek.

De heeren journalisten waren ook bijeen
En praatten, zonder twisten, allen ondereen
En vroolijk stapte heel de drukpersrepubliek
Te zamen op nen wagen van den elektriek.

Terwijl *Vooruit*, als maatje, bij het *Volkske* zat,
Deed *'t Laatste Nieuws* een praatje met het *Fondsenblad*;
De *Flandre libérale* zat bij den *Bien public*,
Te praten als gebroeders op den electriek.

Men sprak van de regeering, die in brokken viel,
En van een repareering, met de Brocqueville;
Maar al met eenen keer, in al dat politiek,
Ne vreeselijke schok viel op den elektriek!

De mannen van 't goê leven botsten op malkaar
En lagen daar te beven voor het groot gevaar.
Elk tastte naar zijn hoofd, och dat was een paniek!....
En..... 't belleke was gebroken van den electriek.

Als men nu informatie naar het onheil nam
Dan vond men de explicatie op den andren tram :
Het was Cies Lammens die, daar aan den exentriek,
Nen *coup de fer* wou geven aan den electriek.

Daarmee was alles effen en men reed weer voort,
En, lijk men kan beseffen, ging de feeste voort;
Men deed er meengen speech en speelde er schoon
[muziek
En roemde er al de gaven van den electriek.

Daar sprak de burgervader en de gouverneur
Zij huldigden te gader d'accumulateur.
En weer per tram naar huis! Kortom 't was magnifiek,
Het feest van de installatie van den elektriek!
Op 't air van tra la la enz.

A. V. BULTYNCK.

De inhuldiging van den electrieken tram (Vliegend Blad)

Eerder hadden we het al over Bultyncks ijver om de walgelijke marktliedjes door iets beters te vervangen; iets waarvoor hij zich wel inspanningen getroostte. Hij schreef niet alleen tientallen liederen; hij probeerde zijn visie op het volkslied ook op andere schrijvers over te brengen. In dat verband hield hij een tweetal pleidooien op de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen[49]. Hij vroeg vooral dat de toondichters minder moeilijke muziek bij de liederen zouden componeren: "*Willen zij zich verdienstelijk maken voor het volk en tevens eenen onvergankelijken naam verwerven, (dan) moeten zij tot zichzelven zeggen: paulo minora cantamus - laat ons een toontje lager zingen, laat ons waarlijk zingen voor 't volk, 't is te zeggen: laat ons zóó zingen dat het volk niet alleen ons verstaat, maar ook ons nazingt*"[50]. "*Onze toondichters daarentegen beijveren zich, mijns dunkens ten onrechte, zelfs op het minste, geringste lied eene kunstige, groot-operamuziek toe te passen. ... Doch juist dat maakt dat hunne liederen, bij gebrek aan eene gemakkelijke, licht te onthouden melodie, dikwijls niet verder gaan dan het feest of de liefhebbersvergadering waarop zij eenmaal werden voorgedragen*"[51]. Wat componisten dus volgens Bultynck moesten doen, was zich de zangwijze van de markt- of straatliederen toeëigenen: "*Ik durf er hier stout bij voegen: probatum est, de ondervinding heeft gesproken en wat, een twintigtal jaren geleden, een nederige dorpsjongen, die het beproefde, zag gedijen, dat mag, ongetwijfeld, zonder aarzelen aan meer begaafden tot voorbeeld worden gesteld*"[52]. Voorts pleitte hij voor "*het drukken van goede volksliederen van bekende dichters in zeer goedkope uitgaven*" en voor het geven van zanglessen op school: "*Wat kwaad zou er in steken, indien men in onze lagere scholen "De Vlaamsche Leeuw" van Van Peene, "De Leeuwenstandaard" van De Laet, "Vlaanderen" van Th. Van Rijswijck, "De Blauwe Kiel" van Frans De Potter, "Tevreden Zijn" van Tollens, liederen van Noord- en Zuidnederlandsche dichters zong, die voor het volk gedicht werden en zijner waardig zijn*"[53]. Hij prees o.m. de inspanningen die door maatschappijen als het Davidsfonds en het Willemsfonds werden geleverd met betrekking tot het uitgeven van Vlaamse volksliederen. Ook zijn Vlaamsgezindheid liet hij duidelijk blijken: "*Fransche koren in de zangmaatschappijen, Fransche romancen in de salons onzer begoede klassen en in de huiskamers onzer burgerij, ja Fransche liederen in den mond onzer Franschonkundige volksklas, ziedaar de kwaal die wij nu reeds ruim zestig jaren te bestrijden hebben." ... het zal nog een tijdje duren eer onze juffertjes, in verfranschte kostscholen opgevoed, het Vlaamsch waardig zullen achten ... en afstand zullen doen van haar Fransch repertorium, waarin, zooals de heer Pallemaerts zegde, "amours" zoo bevallig rijmt op "toujours" en wederkeerig*"[54].

Op het 25ste Nederlands Taal- en Letterkundig Congres in 1899 werd Bultyncks voorstel aangenomen, nl. dat er prijskampen zouden worden uitgeschreven voor dichters en toondichters, "*voor het vervaardigen van echte volksliederen, hetzij vaderlandsche liederen, Vlaamsche strijdliederen, school- en huiselijke liederen, werkmansliederen of alle andere, geschikt om door het volk, op het gehoor, aangeleerd te worden*"[55]. Dergelijke pleidooien en de daarop volgende wedstrijden hadden wellicht

hun betekenis in het kader van het onstaan van een grotere betekenis van het Vlaamse lied in de twintigste eeuw.

VLAAMS EN KATHOLIEK

Bultynck was door zijn literaire activiteiten stilaan bekend geworden in kringen van Vlaamsgezinden. Na de Revolutie van 1830 was België in handen van een Franstalige burgerij. De *Hollandse taal* was afgeschaft. Bestuur, gerecht, hoger onderwijs, legerleiding, alles was verfranst. Aanvankelijk was er wel een paternalistische welwillendheid van de machthebbers tegenover de Vlaamse taal- en letterkunde. Enkele dichters en schrijvers konden in hun moedertaal schrijven, wat bekendheid verwerven en zo de basis worden van de Vlaamse beweging. Met enkelen van hen kwam de jonge Bultynck in contact, we vermeldden reeds Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872) en Hendrik Conscience (1812-1883), maar ook de Antwerpenaar Jan Van Beers, dichter-lesgever, kweekte veel Vlaamsgezinden en telde Bultynck onder zijn leerlingen.

Toen in 1851 het *Willemsfonds* werd opgericht, had het vooral tot doel door de uitgave van goede lectuur de volksontwikkeling in Vlaanderen te bevorderen. Het *Fonds* werd een van de steunpunten voor een nog zeer zwakke Vlaamse beweging. Politieke machthebbers waren niet bereid tot fundamentele toegevingen. Alleen het lager onderwijs bleef Nederlandstalig en er was omzeggens geen Vlaamse pers. De oplage van een handvol Vlaamse kranten bleef beneden de duizend exemplaren. Toch werd de toekomst van het Nederlands in Vlaanderen veilig gesteld door onder andere de activiteiten van het Willemsfonds. Dat publiceerde tijdschriften, almanakken, volksliederen, schoolboeken, spraakkunsten, bloemlezingen, enz. Het Willemsfonds was het beperkte forum waar dichters, schrijvers, journalisten, archivarissen, historici, elkaar vonden. Bultynck was in 1874 lid geworden van het Willemsfonds. Zijn liederen werden gepubliceerd in de uitgaven van het Fonds en werden gezongen op de concertavonden. Hij werd in 1878 zelfs secretaris van de Gentse afdeling, maar nam in datzelfde jaar reeds ontslag.

In de tweede helft van de 19de eeuw werd echter een wig gedreven tussen die Vlaamsgezinden. De tegenstelling katholiek-liberaal werd heviger en dwong tot keuzes. Toen onder impuls van Julius Vuylsteke ook de Gentse afdeling een antiklerikale koers voer, hield Bultynck het voor bekeken[56]. In 1875 werd het *Davidsfonds* gesticht. Frans De Potter was een van de belangrijkste initiatiefnemers. De doelstellingen waren ongeveer dezelfde als die van het Willemsfonds, maar het Davidsfonds was *echt en rechtzinnig katholiek*. De Gentse afdeling waarvan Bultynck lid werd, was de grootste van Vlaanderen. In 1885 werd hij secretaris van het *Fonds* en hij zou het blijven tot 1888. Uit de jaarboeken blijkt dat hij nog in 1909 lid was van het Gentse afdelingsbestuur.

Het hoogtepunt van de polarisatie katholiek-liberaal kwam er in de jaren '80 met de fameuze schoolstrijd. Bultynck, die ondertussen De

NAAR HET LEVEN

NOVELLEN

DOOR

A. V. BULTYNCK

ANTWERPEN
Drukkerij van « DE VLAAMSCHE KUNSTBODE », HOPLAND, 22
—
1905

Bundel Novellen: Naar het Leven (1905).

Potter opgevolgd was als hoofdopsteller van *Fonsenblad*, trok in zijn krant vaak ten strijde tegen de *geuzenscholen*.

Tenslotte was Bultynck ook in de *Snellaertskring* actief. Dit letterkundig genootschap werd op 5 april 1877 te Gent opgericht, met de bedoeling "*de beoefening der Vlaamsche of Nederlandsche letterkunde en de vrijwaring der Vlaamsche volksrechten*"[57]. Bultynck werd als lid voorgesteld door een zekere Speltinckx en was op de vergadering van 18 april 1878 voor het eerst aanwezig[58]. Op 2 mei werd hij meteen tot voorzitter van de *Kring* gekozen[59]. Op vergaderingen hielden de leden spreekbeurten, lazen ze voor uit eigen werk en brachten ze onderling kritiek uit ter verbetering van de taal, de stijl en de uitspraak. Voorts organiseerde de Kring concerten en Vlaamse liederavonden, financierden de leden het monument met praalgraf voor Ferdinand Snellaert op het Campo Santo te Sint-Amandsberg en waren ze aanwezig op talrijke Vlaamse en literaire manifestaties. In de bewaard gebleven verslagenboeken lezen we dat Bultynck er ondermeer voorlas uit zijn bundel *Stemmen des Gevoels* en uit zijn novellen. Hij hield tevens een redevoering op het graf van Snellaert.

Op 16 januari 1879 deed zich echter een incident voor. De *Kring* had zich tot doel gesteld buiten de partijstrijd te blijven en daarom betreurde Julius Obrie de woorden van Bultynck op een concert-voordracht in december 1878: "*De Snellaertskring is gesticht om den alouden vlaamschen godsdienst te verdedigen*". Bultynck verklaarde hiermee geen politieke bedoeling gehad te hebben. Er volgde een hevige discussie, waarna Bultynck verklaarde "*zich niet langer aan dergelijke onaangenaamheden te willen blootstellen en te dien gevolg geeft hij zijn ontslag als voorzitter en tevens als lid van de Snellaertskring*"[60]. Als gevolg daarvan werd Edmond Fabri de nieuwe voorzitter van de *Kring*[61].

Vanzelfsprekend heeft de dichter-journalist, als Vlaamsgezinde, vooral invloed gehad via zijn krant. We stelden al dat het quasi onmogelijk is te achterhalen wat hij precies schreef, maar we mogen veronderstellen dat de meeste hoofdartikels van zijn hand waren. In 1891 publiceerde *Fondsenblad* uittreksels uit een redevoering van Bultynck onder de titel *De noodzakelijkheid van den Vlaamschen strijd op den buiten*.

EEN "*OUDE PRUIK*"

Na *Stemmen des Gevoels* was er van Bultynck geen dichtbundel meer verschenen. Zijn journalistieke arbeid ontnam hem de tijd. Maar in heel wat kranten en tijdschriften raakte hij nog talloze werkjes kwijt, vooral stukjes geschreven naar aanleiding van bepaalde manifestaties, herdenkingen, plechtigheden en feestdagen. Bijna steeds waren het manifestaties van Vlaamsgezindheid of uitingen van zijn oersterk katholiek geloof. Daarnaast liet de schrijver nog wel enkele novellen en verhalenbundels drukken.

In 1880 dong de letterkundige opnieuw mee in een prijskamp "*uitgeschreven door den 'Vlaamschen Broederbond' van Brugge, voor het dichten van een 'Bondslied'*". Hij zag zijn inspanning bekroond met een *zilveren eeremetaal*[62]. In 1888 publiceerde hij *Vlaamsche Beelden*, vijf volksvertellingen waarover *Gazette van Eecloo* schreef: "*De stijl is vloeiend en ongezocht. Het heele bundel, is als in éénen adem geschreven. Naar letterkundigen weerde streeft den schrijver niet. Zijn eenig doel is aan het volk eene aangename vertelling te verschaffen en tevens eene zedelijke les te geven*"[63].

In 1889 werd August Bultynck vereerd met het kruis Pro Ecclesia et Pontifice[64]. Die deed bij hem weer de dichtersgeest opwellen in een periode dat zijn literaire bedrijvigheid er sterk op achteruitging ten gevolge van zijn journalistieke werk. Lybaert schreef daarover: "*Nu en dan zette hij zich opnieuw te dichten, schreef een aantal gelegenheidsstukjes en romancen, waarvan vele op muziek gebracht werden door Leonce Gras, Jan Blockx en Eugeen Dierickx*"[65].

Bultynck aan zijn schrijftafeltje.

Tenslotte behaalde August Victor Bultynck in 1892 nog een laatste bekroning op letterkundig gebied in een prijskamp uitgeschreven door de maatschappij Vrede St.-Amands van Antwerpen, voor het vervaardigen van een *Werkmanslied*[66].

In 1905 publiceerde Bultynck een nieuwe bundel novellen onder de titel *Naar het leven*. Hij was inmiddels 61 jaar oud en helemaal niet geïnteresseerd in de nieuwe trends in de literatuur. *De Vlaamsche Kunstbode*, een tijdschrift dat met Bultynck in de 19de eeuw was blijven hangen, nam het nog op voor wat het *gezonde, zedelijk-opwekkende lezing* noemde: "*Onze "Modernen" zullen misschien schouderophalend en met hooggeestigen glimlach beweren: "Oude School! Geen intrigue! Alledaagsche taal! enz." wat niet belet dat zulke eenvoudige werkjes, juist door hunne eenvoudigheid meer goed stichten bij het Vlaamsche volk, dan het zoo hoog opgevijzelde modernism.-'t Is heilwekkend tegenvergift voor al de wansmakelijke en zeedelooze lezingen, welke thans zoo ruimschoots verspreid worden. Wij vragen voor deze novellen eene plaats in alle volksbibliotheken en op al de tafels onzer Vlaamsche huisgezinnen*"[67].

Na zijn pensionering in 1908 werd Bultynck tot Ridder in de Leopoldsorde benoemd.

De Knesselaarse schrijver was er zich wel degelijk van bewust dat de letterkundige waarde van zijn werken niet hoog werd geschat, maar hij wilde bewust *een eenvoudigen buitenjongen* blijven, en wat hij schreef moest volgens hem dan ook leesbaar zijn voor de minder ontwikkelde lezers, voor het gewone volk. Dit blijkt duidelijk uit volgend fragment van een brief aan de letterkundige en uitgever Jan Boucherij (1909): "*Het spreekt van zelfs dat, indien ik iets in proza schrijf het voor u zal zijn. De andere tijdschriften zijn immers in handen van het jong geslacht, voor 't welk gij en ik en meer anderen "oude pruiken" geworden zijn, die niet eens de taal kennen waarvan wij ons bedienen en dat alles omdat wij eraan houden van onze lezers verstaan te worden. Het record der kunst is thans, zoo 't schijnt, zóó te schrijven dat niemand het verstaan kan*"[68]. Zijn werk genoot hoe dan ook geen belangstelling meer. Toen bleek dat nog een *respectabel getal exemplaren* van zijn novellenbundel *Naar het leven* in de magazijnen van de gebroeders Boucherij waren blijven liggen, reageerde hij: "*Als die heeren wenschen ervan ontlast te zijn mogen zij mij die opsturen, doch er is in elk geval geene haast bij, want niemand vraagt er nog naar en ik zal ze ook niet meer te koop stellen. Daar ik niet, gelijk gij over eene eigene drukkerij beschik en ook geene ambitie meer heb, heb ik over het uitgeven van boeken een groot kruis gegeven*"[69].

Toch werd in 1911 nog een bundel *Verhalen* gedrukt en verscheen in 1910 de brochure *Vaderland en Vorstenhuis*, waarin de Vlaamsgezinde publicist plaats had gemaakt voor een met wierook zwaaiende royalist: "*wat het volstrekt wil zijn, is een streven om in de herten der Vlamingen, en inzonderheid der leerende jeugd, gevoelens van eerbied en liefde te doen ontstaan voor ons Belgisch Vorstenhuis*"[70].

In 1913 zag *Veronica*, een godsdienstig toneelspel met zang in drie bedrijven, het licht[71]. Tenslotte maakte Bultynck ook nog een vertaling van een opera van Constant Fredricx, *Godfried van Bouillon, een lyrische opera, getoonzet door Paul d'Acosta, dat geprimeerd werd en verscheidene keren in den Koninklijken Vlaamschen Schouwburg, onder het bestuur van Edward Keurvels, te Antwerpen, werd opgevoerd*[72].

Een aantal andere toneelstukjes van zijn hand werden ook door landelijke toneelgroepen opgevoerd. Zo zijn er *De Schavuitenvangst* (een bewerkte novelle) en *Een nieuwe hoed*. In zijn geboortedorp Knesselare had de toneelgroep, de Katholieke Vlaamsche Strijdbroeders, Bultynck tot erelid heeft gekozen, samen met Victor De Lille, jarenlang uitgever van *'t Getrouwe Maldeghem*. De Strijdbroeders speelden *met veel bijval* stukken van Bultynck, op vergaderingen luisterde men vaak naar de man die "*zoo geern en zoo bevoegd over het Vlaamsche lied*" kwam spreken en zong men nu en dan liederen van de auteur[73].

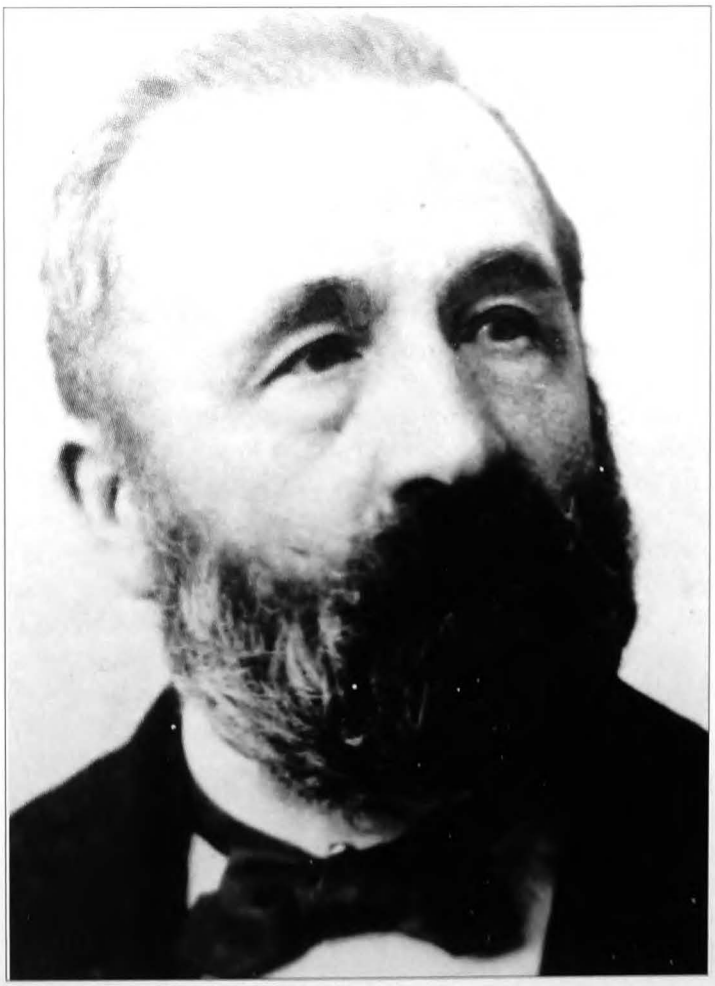

August Victor Bultynck

Op het einde van zijn carrière werd het duidelijk dat de godsdienstige volgzaamheid bij Bultynck zwaarder woog dan zijn Vlaamsgezindheid. Uit zijn dichterspen vloeiden nog hoofdzakelijk religieuze (gelegenheids)liederen- en gedichten. Sommige haalden nog met moeite de dag- en weekbladen. Wel kunnen we met zekerheid vermelden dat een aantal ervan in de dorpskerk worden gezongen: "*en honderde keren in nederige verrukking luisterend zat naar die wondere Maart-Mei-Juni en H. Communieliederen, die perels van kristaal, die hemelsche vruchten zijner dichterlijke ziel*"[74]. Heel wat handschriften van die werken bleven bewaard.

PRIVÉLEVEN

Op 18 juni 1878 trad August Victor Bultynck in het huwelijk met de Knesselaarse Marie-Louise Dejaeger. Zij werd er geboren op 17 juni 1847 en was de dochter van Bernard en Amelia Ghys. Kort na zijn huwelijk ging Bultynck zich, ten gevolge van zijn hoofdopstellerschap bij *Fondsenblad* te Gent vestigen. Daar werd op 23 februari 1881 zijn eerste zoon Josephus-Antonius geboren. Die overleed er twee jaar later op 12 mei 1883. Intussen was de dichter op 15 februari 1883 vader geworden van een dochter, Maria-Antonia[75]. De familie verhuisde vervolgens naar Gentbrugge en Sint-Amandsberg, waar Augustus-Antonius-Josephus

August Bultynck met zijn twee dochters, Clara en Maria Antonia

(°17 april 1885) en Clara-Ludovica-Antonia (°22 januari 1887) werden geboren[76]. Maar ook de tweede zoon van de dagbladschrijver werd niet oud, hij overleed in de leeftijd van twintig jaar op 24 maart 1906[77]. Het gezin Bultynck-Dejaeger woonde nog een tijd te Hansbeke, keerde nadien terug naar Gent en nam uiteindelijk zijn intrek in de Kerkstraat te Knesselare. Marie-Louise Dejaeger overleed er op 16 maart 1909[78]. Clara, tenslotte, werd kloosterzuster. Onder de naam E.Z. Ursula trad zij in 1914 in het klooster der Zusters Franciscanessen (Crombeen) te Gent[79]. Naar het einde van zijn leven toe werd August Victor Bultynck zwaar ziek. Het schrijven moest hij laten varen en hij zocht enkel nog wat ontspanning in het tuinieren, *"liefst in bloem- en groentenkweek"*[80].

Toen op 15 maart 1917 zijn jongere broer Emile hem een laatste ziekenbezoek bracht, vertrouwde hij bij zijn thuiskomst zijn indrukken aan het papier toe.

'k Vraag me, Lieve Broeder, ziet ge,
Welke weerstandskrachten biedt ge
De erge kwaal, die ondermijnt
Wat reeds oud en weerloos schijnt? ...
'k Dring niet aan, 'k zie in den geest,
Wat ge zijt en zijt geweest[81].

Na lang lijden gaf Bultynck op 14 juli 1917, in volle oorlogstijd, de geest. Nog dezelfde dag schreef zijn jongste dochter en kloosterlinge, Clara, in een rouwgedicht:

Hoe fier was hij in de benauwdste strijden.
Zijn vijand duchtte, ja, die eedle, koene ziel.
Die niets en vreesde, neen, noch smaad, noch lijden,
Totdat zijn hand en pen als machtloos nederviel...
Dan nog was hij gelukkig en tevreden,
Want niets dan God en ware goed had hij betracht.
En rustig staart zijn oog op 't schoon verleden,
Zijn taak, zijn werk, zijn plicht, ja alles was volbracht[82].

Aan het overlijden van de letterkundige werd aandacht besteed door o.a. *De Gentenaar* van 16 en 22 juni 1917 en *Het Volk* van 22 juni 1917. In een van die artikels van *De Gentenaar* schreef zijn beste vriend, Karel Lybaert, over de periode die hij met Bultynck samenwerkte bij *Fondsenblad*: "*In den omgang was hij de verpersoonlijking van braafheid, nederigheid, gemoedelijkheid en dienstvaardigheid. Alhoewel hij hoofdopsteller was, leefde hij als een makker en trouwe gezel met zijne onderhoorige medewerkers. Gedurende 22 jaar smaakte ik het genoegen onder zijne leiding aan ons blad te werken en ik aanzie die jaren als de gelukkigste van mijn leven*"[83].
In zijn lijkrede noemde Alfred Segers August Victor Bultynck "*eenvoudig en minzaam, gedienstig voor iedereen, zeer medelijdend jegens den arme. Kortom: EEN TOONBEELD VAN ALLE DEUGDEN*"[84].

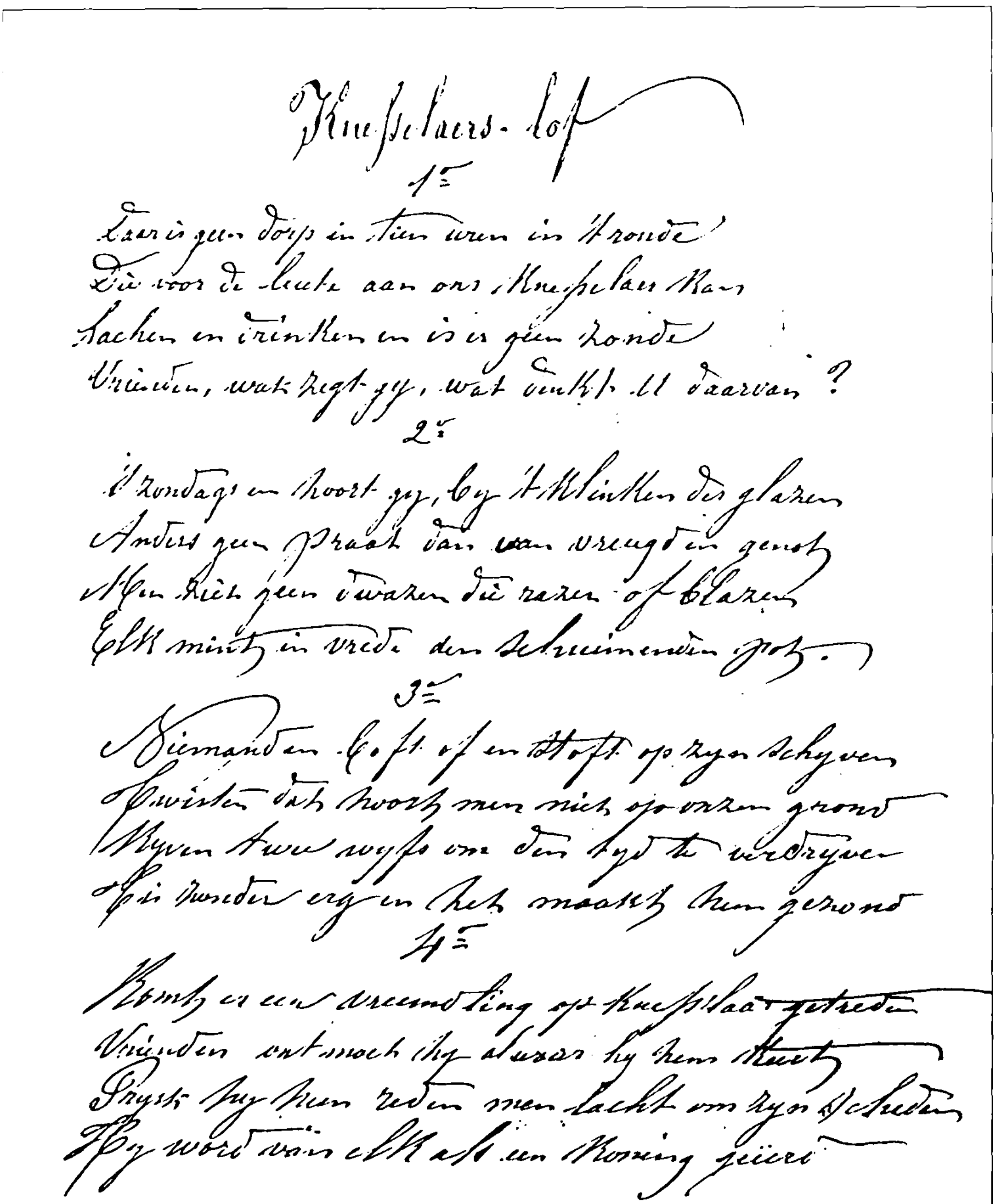

Knesselaers-Lof

1e

Daar is geen dorp in tien uren in 't ronde
Die voor de leute aan ons Knesselaere kan
Lachen en drinken en is er geen zonde
Vrienden, wat zegt gy, wat denkt u daarvan?

2e

's Zondags en hoort gy, by 't klinken der glazen
Anders geen praat dan van vreugd en genot
Men ziet geen dwazen die razen of blazen
Elk mint in vrede den schuimenden pot.

3e

Niemand en loft of en stoft op zyn schyven
Twisten dat hoort men niet op onzen grond
[illegible] twee wyzen om den tyd te verdryven
Spel is zonder erg en het maakt hem gezond

4e

Komt er een vreemdeling op Knesselaer getreden
Vrienden ontmoet hy daar hy hem keert
Spreekt hy hun reden men lacht om zyn zeden
Hy wordt van elk als een Koning geëerd

Knesselaers Lof

NOTEN

1. FR. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen*, 1ste reeks, arr. Gent, dl. 3, 28-31. De gepubliceerde gedichten waren *Al ben ik maar 'nen bakker* en *De Moeder*.
2. Notitieboekje Juliana Vandermoere (1818 - 1906).
   J. BULTYNCK, *Stamboom der familie Bultynck*, (Knesselare), geeft 26 december 1839 als huwelijksdatum.
3. J. BULTYNCK, *Stamboom der familie Bultynck*.
4. Brief van E.Z. Alfonsine Bultynck (Zwijndrecht) 11 apr 1985.
5. Gazette van Eecloo 24 apr 1879.
6. Brief van E.Z. Alfonsine Bultynck (Zwijndrecht) 11 apr 1985.
7. Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 4519.
8. A. RYSERHOVE, *Hongersnood 1846/1848 te Knesselare*, in: Ons Meetjesland, 3 (1970), nr. 2, 9.
9. 't Getrouwe Maldeghem d.d. 14, 21 en 28/8/1898.
10. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 75.
11. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 75.
12. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 75
13. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 76.
14. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 76.
15. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 76.
    In het familiearchief bevinden zich twee brieven van weduwe De Grave-Le Bègue en *Rouwkrans*, een gedicht van Bultynck, *op het graf van den heer Theodoor Karel De Grave, in leven notaris te Knesselare, overleden te Wondelgem den 27 Augusti 1871, door zijnen oud-klerk A.-V. Bultynck*.
    Nadat Paulina Le Bègue heeft vernomen dat een jongere zus van de dichter, Marie-Louise, op 29 december 1871 is overleden, schrijft ze aan Bultynck: "*J'apprends avec peine que vous êtes aussi dans le malheur. Un être chèr, une sacré chérie, vous a été enlevé dans la fleur de l'âge; que c'est pénible. Je participe vivement a la perte que vous tous venez de faire et certainement elle ne sera pas oubliée dans mes prières.*" (Brief dd. 4 jan 1872).
16. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 76.
17. In de briefwisseling van F.A. Snellaert vonden we slechts één brief van Bultynck (Knesselare, 28 maa 1869) - RUG, hs. 3278(31)
18. Brief A. V. Bultynck aan F.A. Snellaert 28 maa 1869 (Knesselare) - RUG, hs. 3278(31).
19. Het Vlaamsch Verbond was een politieke pressiegroep, opgericht op 19 mei 1861 te Brussel. De eis dat men zich politiek vooreerst als Vlaming engageerde en pas daarna als katholiek of liberaal, is het Vlaamsch Verbond vrij spoedig fataal geworden. De belangrijkste afdeling - de zgn. hoofdafdeling te Gent - hield stand tot 1868.
    Voor meer gegevens, zie het artikel van JAN HARDY in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl. 2, 1925.
20. De eerste brief draagt als titel *Aan mijnen duurbaren kozijn Adolf Rodts*. Een afschrift ervan wordt bewaard door Edgar Buysse (Knesselare). De brief dateert van 1 januari 1868.
    Een tweede brief, getiteld *Groote Verkooping*, berust in het familiearchief van A. Ghekiere.
21. 't Getrouwe Maldeghem 4, 21 en 28 aug 1898
22. Brief A. V. Bultynck aan F.A. Snellaert 28 maa 1869 (Knesselare) - RUG, hs. 3278(31).
23. Gazette van Eecloo 4 apr 1869.

24. Voordracht gehouden op het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres van 1891.
25. 't Getrouwe Maldeghem 14 aug 1898.
ALFRED SEGERS, *Lijkrede...* (hs), Knesselare, 16 jun 1917, 4-5, uitgesproken op 18 juni 1917.
26. Gazette van Eecloo 4 apr 1869.
27. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 78.
28. In Bijlage 4.
29. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 78.
Voor enkele gegevens over *Het Handelsblad* verwijzen we naar Prof. THEO LUYCKX, *De ontwikkeling van de nederlandstalige pers in Vlaanderen*, in: Twintig Eeuwen Vlaanderen, dl. 9, 154-197.
30. EDM. VOORDECKERS, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl. 2, 1795.
31. De Gentenaar, jubelnummer n.a.v. het 100-jarig bestaan van de krant, verschenen in *De Gentenaar* van 26 jan 1979.
32. Over de journalist, publicist en geschiedschrijver Frans De Potter (1834-1904) publiceerde Xavier F. Smeesters een artikel in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging dl. 2, 1262-1263.
33. *De Gentenaar* 16 jun 1917.
Zie ook: a) Dr. JULES PERSYN, *August Snieders en zijn tijd*, Vlaamsche Bijdragen X, 1926, 57 (uitg. NV Leeslust, Antwerpen).
b) K. LYBAERT E .A., *Gedenkboek en historiek der inrichtingen*, 1870-1955- Hierin wordt gesteld dat Bultynck tot 1 oktober 1907 voor *Fonsenblad* bleef werken. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 79.
34. *De Gentenaar, straks een eeuw spiegel van het Gentse leven*, in: Zo kwam Gent van de pers, uitgave naar aanleiding van de tentoonstelling ingericht te Gent in 1974. Entrefilet: ingevoegd kort bericht of mededeling in een krant tussen het redactionele gedeelte.
35. ROMAIN VAN EENOO, *Gent*, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl. 1, 574.
36. *De Gentenaar* 16 jun 1917.
37. A. V. BULTYNCK, *Het Nederlandsch in de Gentsche dagbladpers* in: Het Belfort 14 (1899), 27-35. Dit artikel is een reactie op een voordracht gehouden door Th.J. Arnold, lid van de Koninklijke Vlaamsche Academie.
38. A. V. BULTYNCK, *Het Nederlandsch in de Gentsche dagbladpers* in: Het Belfort 14 (1899), 27-35.
39. De Gentenaar, jubelnummer n.a.v. het 100-jarig bestaan van de krant, verschenen in *De Gentenaar* van 26 jan 1979.
Alfons Van Overbeke was onderwijzer te Knesselare (1876-?), huwde er zijn dorpsgenote Virginie Gijselbrecht en ging te Gent wonen en werken. Op 24 april 1886 werd hij uitgever-beheerder van het Werk der Vlaamsche Katholieke Drukpers. Op 1 oktober 1907 ging hij over naar de redactie. (Hugo Tomme, "De historiek van "De Gentenaar" en "De Landwacht"", ms. 1955). Van Overbeke bleef redacteur van *Fonsenblad* tot 1914 en van *De Gentenaar* tot 1929.
Karel Lybaert, letterkundige en kunstcriticus was eveneens "*als opsteller aan de inrichting ("De Gentenaar") verbonden, dit van 1 juni 1887 tot 28 augustus 1922*" (Hugo Tomme, o.c.).
40. A. V. BULTYNCK, *De Vlaamsche Dag- en Weekbladpers, van 1830 tot heden*, in: Neerlandia, VIII (1904), 91-92.
41. A. V. BULTYNCK, *Stemmen des Gevoels*, 1877, 5, laatste alinea.
42. De Gentenaar 16 jun 1917.
43. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 78-79.
44. De Vlaamsche Kunstbode, Boekbeoordeling, 1878, 134.

45. A. V. Bultynck, voordracht gehouden op het NTLG van 1899, 305.
46. De Gentenaar 16 jun 1917.
47. Gazette van Eecloo 10 jan 1869.
48. Gazette van Eecloo 8 apr 1869.
    Wellicht is het ook Bultynck die onder de schuilnaam *ne Cies van buiten de wereld* kritiek levert op het optreden van de Knesselaarse zangafdeling van het genootschap van de H. Franciscus-Xaverius te Adegem: "*Een woordje nogtans: Liever zagen wij de Knesselaarsche zangers uitsluitelijk Vlaamsche koren aanleeren. Alsdan zouden zij boven de eer die zij voor hun voortreffelijk gezang verdienen ook het genoegen hebben verstaan te worden door hunne Vlaamsche broeders die het Fransch niet machtig zijn, zonder te rekenen dat er misschien onder hen gevonden worden die niet altijd zelf weten wat zij zingen. Dat onze Knesselaarsche vrienden ons die stoute opmerking vergeven en eens en voor al tot leus verkiezen: "in Vlaanderen Vlaamsch!*"
49. A. V. Bultynck sprak de aanwezigen toe op de Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres in 1891 en 1899 (zie de verslagen, resp. 1891, 384-394 en 1899, 297-306).
50. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, voordracht in 1899, 301.
51. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, voordracht in 1891, 389.
52. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, voordracht in 1891, 390.
53. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres voordracht in 1891, 391-392.
54. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, voordracht in 1891, 393.
55. Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, voordracht in 1899, 301.
    Bultynck gaf ongetwijfeld vaak voordrachten over dit onderwerp. Een voorbeeld nog: in de Gentse kring God en Vaderland sprak hij in maart 1903 over *Het Vlaamsche volkslied en over den invloed welken het op de massa uitoefent*, een voordracht die werd "*voorafgegaan en besloten door eenige puike Vlaamsche liederen door M. Bultynck gedicht, welke op meesterlijke wijze werden vertolkt door de beste zangers onzer stad ..., begeleid door den heer Emiel Hullebroeck.* (Verslag in De Gentenaar 18 maa 1903).
56. Brief Prof. Dr. A. Deprez (Cult. Doc. Centr. RUG) 21 dec 1984.
57. A. DEPREZ in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl. 2, 1429-30.
58. Het betreft hier vermoedelijk Jan Speltinckx, in die jaren medewerker aan *Fondsenblad*. Speltinckx was actief in de christelijke arbeidersbeweging in Gent en bestuurde vanaf 1891 de Eeklose coöperatie Volksbelang. Hij richtte in de Kaaistraat in Eeklo een bakkerij en vergaderlokaal (latere Werkmanskring) op en gaf in 1894 het christendemocratisch weekblad *Het Volksbelang van Eekloo* uit, de voorloper van *Recht voor Allen, Katholiek Antisocialistisch weekblad voor Vlaanderen* (1895-1914). PAUL VAN DE WOESTIJNE, *De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw*, in: Appeltjes van het Meetjesland 53 (2002), 313, 317-318.
59. RUG, bibliotheek, hs. *Verslagenboeken van de Snellaertskring*.
60. Julius Obrie was een Gents magistraat en hoogleraar. Hij was medeoprichter van de Snellaertskring en tevens lid der Koninklijke Vlaamse Academie.
61. Edmond Fabri (1855-1927) was ingenieur en Inspecteur van de Arbeid van Oost-Vlaanderen. Hij was medeoprichter van het Davidsfonds en lange tijd voorzitter van de Snellaertskring.
62. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 79.
63. Gazette van Eecloo 7 apr 1889.
64. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 79: "*uit erkentelijkheid voor het deel dat hij genomen had aan de propagande werkingen tot het welgelukken der feesten, die ingericht werden ter gelegenheid van het gouden priester jubileum van Paus Leo XIII*".
65. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 79-80.

66. De Vlaamsche Kunstbode 25 (1895), 80 .
67. E. VAN LANGENHOVEN, *Boekbeoordeling*, in: *De Vlaamsche Kunstbode*, 36 (1906), nr. 11 (november).
68. A.V. Bultynck, brief aan Jan Boucherij 15 jul 1909 (Knesselare), bewaard in het AMVC-Letterenhuis (Antwerpen) onder nr. 50597(26).
69. A.V. Bultynck, brief aan Jan Boucherij 15 jul 1909 (Knesselare).
70. *Vaderland en vorstenhuis, opgeluisterd met portretten & vaderlandsche gedichten*, 61 pp., uitgegeven door Van Lantschoot-Moens in Dendermonde, 1910.
N.a.v. het overlijden van de dichter schrijft K. Lybaert een artikel over de auteur in De Gentenaar van 16 juni 1917. Hierin is sprake van "*een vijftal bundels, novellen en een paar historisch-vaderlandsche werken*".
71. Dit werkje is een bewerking van een bestaand stuk van de hand van de Duitser Gerhard Gaschen. Bultynck droeg het op aan *Den Eerwaarden Heere Leo Ide, Pastoor te Knesselare, stichter der schoone en ruime feestzaal, en beschermer der christene zang- en tooneelkunst.*
72. De Gentenaar 16 jun 1917.
73. ALFRED SEGERS, *Lijkrede op het graf van Mr. August-Victor Bultynck*, Knesselare 16 juni 1917, 2-3 (uitgesproken op 18 juni1917).
74. Het Volk 22 jun 1917.
75. Maria-Antonia Bultynck trad in het huwelijk met Alouis Ghekiere.
76. Trouwboekje A .-V . Bultynck.
77. Rouwprentje Jozef Bultynck: *Hij was student in wijsbegeerte aan 't Klein Seminarie van Sint-Niklaas.*
78. De Gentenaar 19 maa 1909.
79. In de kostschool van Burst (bij Aalst) gaf zij o. m. pianoles. Zij overleed in het Sint-Jozefsgesticht te Gentbrugge op 20 oktober 1935 (zie: Rouwprentje en *De Godsdienstige Week van Vlaanderen*, jg. 46, nr. 52, 414-415.
80. Brief van E.Z. Alfonsine Bultynck 11 apr 1985 (Zwijndrecht).
81. Emile Bultynck, hs. *Aan mijnen oudsten broeder A.-V. Bultynck, gevaarlijk ziek.*
82. Clara Bultynck, hs. *Ter nagedachtenis van mijn dierbren vader.*
83. De Gentenaar 16 jun 1917.
84. A. Segers, *Lijkrede ...*, 2.
E.Z. Alfonsine Bultynck (brief 11 apr 1985): "*geen middag ging voorbij zonder dat 'n dochter een maaltijd droeg aan een of ander arm gezin*".

BIJLAGE 1

DOE OPEN

Meisje lief, ontsluit uw deurken,
Wees toch eens mêedoogend, kind:
Bij uw vuurken is 't zoo warrem
En hier buiten raast de wind:
'k Ben zoo bang voor onweersvlagen
En zoo ver van 't huisje mijn;
Meisje, doe uw deurken open,
'k Zal u eeuwig dankbaar zijn!

Meisje lief, ontsluit uw oogen,
Laat mij in die blauwe zee,
In dat grondloos diep eens peilen,
Mijn toekomend heil of wee;
Laat op mij dien blik eens vallen,
Die betoovert en ontroert:
Meisje, doe uw oogen open,
Zie, gij houdt mij vastgesnoerd!

Meisje lief, ontsluit uw hartje
Voor 't gevoel van 't hartje mijn,
Schenk een plaatsken mij daarbinnen
En ik zal gelukkig zijn;
Meisje laat u medeslepen
Door de klanken van mijn lied:
Doe uw hartje voor mij open
En versmâ mijn bede niet!

BIJLAGE 2

GROOTE VERKOOPING

Men laat weten van wegens den grossier Flonckjen dat hij door het ministerie van den notaris Vuilvel, resideerende op Maldegemveld, met het doen van twee vrijdagsche kerkgeboden, vanaf de eerste zal dienen op donderdag eerstkomende, wezende den 16 der gepasseerde maand, in de herberg Den trap af, bewoond door de weduwe van Dok Gevaert, zal laten verkoopen al de goederen als landen, huizen, bosschen, renten en obligatiën, achtergelaten bij zijn overleden poelden, alsook al de drijvende wolken van zijn lekkerkoekmande.

Eerste Koop.

Eene groote partij Meersen, staande en gelegen in de hanebalken van Pierken Andriesens wagenhuis, groot drij roeden oude Blankenbergsche mate; palende oost Ciesken Arens katoengetouw, west Marianne Ros, zuid Anne De Waelens kraam en noord de strate loopende naar Paapkens peerd.

Tweede Koop.

Eene groote partij zwingelklotten, gestaan en gelegen in de commune van Reetselpap, zeer dienstig om erweetrijst te buidelen, alsook om stoven te repareeren; palende oost aan het einde der wereld, zuid den gloeienden oven, noord en west de blaasbalken van de orgel van Vinderhaute.

Derde Koop.

Eene welgekalante regenvlage met boven- en benedenkelders, 6 hondekotten, eenen boomgaard groot 19,170 gemeten, beplant met koppegespin, eene schuur om 12 hinnen te logeeren, van voren open en van achter niet toe, een wagenhuis op wielen, eenen schoonen achteruit zonder pompe of vrijdom, alles in zijn blinde muren van 2 ramen hoog. Noord mijnheer Blootshoofde, west den Patriotenbilk en zuid en oost den baas uit den Priem.

Vierde Koop.

Eene groote partij Land, genaamd den vervaarden Bleekenblauw, in pachte bij Cieske Brantegems en neuze, groot 4 roeden of 14 aren nieuwe Meigemsche mate ; noord den Krommen elleboge, west Pier Dobbelaars buize, zuid den herberg Den Verloren Arbeid en oost Pier Uittenhovens poortje.

Vijfde Koop.

Eene groote partij gecultiveerde Achterhespen, ten meerendeele van verkens van 7steenen en gerookt, zoodat ieder hespe circa de 40 pond zal uitgedroogd zijn, alsook eene menigte gekeerde kazakken, genaaid in den maneschijn en alle gevoerd met politiek berkenhout.

Zesde Koop.

Eene groote verzameling peerlamotten, oud 76 jaren en alle geplant in het seizoen van den derdendaagschen koorts. Deze zijn zeer dienstig om de staatkundige draaiwinden te versmooren. Palende oost het straatje loopende naar Ronselorgel, noord Jacobus Pantekrul, west de kerke van Assebroeck, zuid en oost de afspanning: de Afrikaansche muilezel.

Zevende Koop.

Eene allerschoonste suikerrafinade, gestaan en gelegen in d'appartementen van Rokskens beenen, hebbende eenen loopgracht dweers door Sijntjes blomkot, zeer gerieflijk om de vlooien uit de bedden te verdrijven, alsook om peerdevellen te koopen. Competeerende oost aan het speelhuis van Pier Donkers, noord Joorke Roezens en hinnervest, en zuid en west de zoldervenster van Tieste de Vos zijn hondekot.

Achtste Koop.

Eene groote kwantiteit koppen van Leerzen, ten meerderen deele gekortvlerkt, toebehoorende aan de kinderen van de Glazen Boterham, op de Koornmarkt te Gent. Gecommissionneerd op den bureau van den Grooten Vaak, bij Karel Vertriest. Volgens voorwaarde moet men zijnen uitweg nemen langs Pier Dellaerts gat, dweers door Jan Uittenhovens Vinkenette. Zuid en west Dok Gevaerts wollespinderij en noord en oost de groote route van Bert Schapers en fakeyn.

Negende Koop.

Eene groote partij bosch, genaamd den Blauwen Vrijdag, groot 17,830 gemeten of 12 roeden oude Gijselbrechtegemsche mate, palende aan den hooidilt van Jan Doest, zeer voordeelig voor den transport, alsook om kerselaars te planten. Abouteerende oost den opgang van Tieste Poorters en rugge, noord den Brugstok die over 't Liefke ligt en zuid en west den steenweg die naar Sinte Martens zolderke loopt.

Tiende Koop.

Eene aanmerkelijke partij Gebleekten Ajuin, toebehoorende aan de hospice van Marjanne Standaert, met eenen schoonen vijver zonder water of grond; dienstig voor alle meulewerken, alsook voor eene tichelslijperij. Men zal met dezen koop ook laten verblijven eene eeuwigdurende rente, loopende recht naar Bellembrugge zon-

der voorwaarde, kroozeerende op Stien D'hazens barrière. De uitweg moet genomen worden dweers door Vlamingskens kalotte, rechte naar Pierke De Mols kazakken. Noord en oost Tieste Ridders kapotte en zuid en west Parmeliussens leerzen. De absolute toeslag of verblijf is op donderdag eerstkomende, in de herberg De Verwarmde Katte, tot Vosselare, nevens de Vontekapelle. De konditiën van verkooping berusten ten kantoore van Jan De Cocks gloriette, deze verkooping dirigeerende.

Elk zegge 't voorts.

BIJLAGE 3

LIERZANG AAN DE VERDEDIGERS DER MOEDERTAAL

Moedertaal, wat zijn uw tonen
Dierbaar aan de Vlaamsche zonen
Die, nog vrij van bastaardij,
't Bloed der ongetemde Vaadren
Voelen stroomen door hunne aadren
En u minnen zoo als zij!

Moedertaal, uw naam is heilig;
In mijn harte rust gij veilig
Voor der vreemden spot en hoon.
En, wat aandrift mij doe zingen,
Zal mijn borst een klank ontspringen,
't Zij een zuiver Vlaamsche toon!

Mag hij zich nog Vlaming heeten,
Ej, zoover zijn plicht vergeten
Dat hij al uw schoon versmaadt,
Om, in vreemde wangeluiden,
Lof te zwaaien aan het Zuiden
Dat u in de boeien slaat?

Kan hij nog het graf der vaadren
Zonder hartewroeging naadren
Hij, als bastaard zóó verhard
Dat de taal der Artevelden
En van honderd Vlaamsche helden
Niet meer doordringt tot zijn hart?

Hij is dubbele landverrader,
Hij, de laffe taalversmader,
Die zijn kroost in 't harte plant
Dat de taal der Zuiderlingen
Hier de Volksspraak moet verdringen:
"Zonder taal geen Vaderland!"

Zal ik thans de stem verheffen
En zijn schande doen beseffen
Aan den plichtvergeten Vlaam!
Ach, wat zou ik, zwakken zanger,
Schoon van eedle taalmin zwanger!
Is mijn stem daartoe bekwaam?

Bastaards! gaat uw werk voltooien,
Gaat in 't land ontaarding strooien.
Stoort u aan mijn klanken niet.
Ginder zie 'k een leger dagen
Dat u zal ten gronde slagen:
Voor dat leger klinkt mijn lied.

Moedertaal, nog zijn uw tonen
Dierbaar aan de Vlaamsche zonen
Die, steeds vrij van bastaardij,
't Bloed der ongetemde Vaadren
Voelen stroomen door hunne aadren
En u minnen zoo als zij!

Heil aan u, o Vlaandrens telgen,
Die uw taal niet laat verdelgen,
Maar met kloeken moed weerstaat
Aan den vreemdling die ze lastert
En den Vlaming die, verbasterd,
Eigen taal en zeden smaadt.

Heil aan u, o grijze dappren,
Die de Vlaamsche vaan deedt wappren
En ze moedig hield omhoog,
Klein in tal, maar hoog in waarde,
Toen Gij U rond Willems schaarde
En met hem ten strijde toog.

Velen - 'k wil geen namen melden -
Die, als onvermoeibre helden,
Streden tot den laatsten stond,
Vielen zuchtend: "Moedertale,
Dat uw vrijheid zegeprale
Op den vrijen vadergrond."

Ja, zij vielen, maar uw rangen
Dunden niet; zij zijn vervangen
Door een kroost dat jeugdig bloed
Zich in de aderen voelt koken:
"Vlaandrens tale moet gewroken!"
Dat belooft der jongren moed.

Langs de zegenrijke zoomen,
Waar en Schelde en Lete stroomen,
Rijzen menig dorp en stad
Waar de taal nog, ongeschonden,
Wederklinkt uit aller monden
En bewaard wordt als een schat.

Dààr ontstaan die Vlaamsche kringen
Die, ten spijt der aterlingen,
't Lang verdoofde Vlaamsche vuur
In der broedren hart doen gloeien.
Vlaandrens taal, verbreek uw boeien:
Thans verschijnt het reddingsuur!

Heil dan U, o Vlaandrens telgen!
Die uw taal niet laat verdelgen,
Maar met leeuwenmoed weerstaat
Aan den vreemdling die ze lastert,
En den Vlaming die, verbasterd,
Eigen taal en zeden smaadt.

Vlaamsche strijders, zingt: uw zangen
Dringen door tot in de rangen
Van het volk dat, lang verblind,
Onder vreemden wilde bukken,
En zijn tale liet verdrukken,
Die het nog zoo hartlik mint!

Vlaamsche strijders, zingt: uw tonen
Dringen door tot bij de zonen
Van het Vlaamsche Heldenras,
Schrik der fransche dwingelanden,
Van dat ras met leeuwentanden,
Voor wie strijden winnen was.

Vlaamsche strijders, zingt: uw klanken
Zullen eens als vuurge spranken
Licht verspreiden onder 't volk.
Dan, bij 't helder zonneglansen,
Vliedt, aan Vlaanderens hemeltransen,
Haast de laatste duistre wolk!

BIJLAGE 4

LEDEGANCK HERDACHT (OOK: LOFDICHT OP LEDEGANCK)

Niet hij, die met de rijmen weet te spelen
Of, in gesierde taal op toon en maat
Een zang vol ijd'le klanken weet te kwelen
Alleen bekwaam om 't zinlijk oor te strelen,
Een zang waarvan geen klank in 't harte gaat,

Niet hij is dichter; neen, maar die begaafde
Wiens blik tot in de diepten heeft geboord,

Waarin de menschheid haar geheim begraafde
En aan die bron zijn dorstig harte laafde,
Alleen door zucht naar Waarheid aangespoord!

Maar hij, die, siddrend voor de ontelbre plagen
Door 't Menschdom zelf tot eigen leed gesticht,
Op 's levensbaan geen enklen stap kan wagen,
Waar hem het schrikbeeld niet voor 't oog komt dagen
Van ramp en ondeugd, aaklig voor 't gezicht. -

Maar hij, die, juicht, wanneer hij nog op aarde
Een hoekje vindt waar zich de deugd verschuilt.
Die vrouweneer en kloeke mannenwaarde,
Zijn eerbied schenkt, waar hij die nog ontwaarde,
Schoon zeed'loosheid hem spottend tegenhuilt!

Maar hij, die vreemden ziet zijn taal verdrukken,
Die taal, zoo zoet, zoo vloeiend in zijn lied,
En schier alleen, wijl al zijn broeders bukken,
Den vreemd'ling toeroept: "Neen, gij zult niet lukken
Zoolang ons 't Vlaamsche bloed door de aadren vliet!"

Maar hij, die droomt aan ongenaakbre tijden,
Waarin hij vaak, begeesterd, denkt en leeft,
En zangen schept om broeders in het lijden,
Een tooverstraal in 't hart te laten glijden,
Van 't glanzend licht waarin zijn ziele zweeft!

Hij, als een geest, uit hooger sfeer gezonden,
Wiens zending is: Zijn lijden hier op aard
Vergeten in die hemelzoete stonden,
Wen 't zalvend lied geneest zijns broeders wonden,
Die is alleen de naam van "Dichter" waard!

Eecloo; eenmaal zag een Dichter
Binnen uwe muren 't licht
Toen hier, door een vreemden dwingeland
Ramp en onheil werd gesticht!

Vlaandrens jeugd werd onmeedoogend
Voorgeworpen aan 't kanon
Om den gloriedorst te laven
Van den "held" Napoleon!

Midden in die sombre tijden
Onder het kanongeklank
Schonkt gij, Eecloo, schonk ge aan Vlaandren
Uwen grooten Ledeganck!

't Heilig kunstvuur lag reeds vonkend
In zijn teedre jonglingsziel
Toen de dwingeland werd verwonnen,
Toen de reus, verpletterd, viel;

En weldra weerklonk in Vlaandren
't Zacht en harteboeiend lied
Dat van meer dan kunst getuigde
Dat een hooger geest verried.

Met één slag van de adlaarswieken
Vloog hij 't zangrenheer voorbij,
Bij 't herbloeien van den vrede
Opgerezen, zooals hij!

Dichter, zie van uit den hoogen
Op den armen zanger neer
Die, betooverd door uw klanken
't Lied wil stemmen U ter eer.

'k Durf het wagen, ik onkundig,
Onervaren nog en jong
Eecloo, van uw zoon te zingen
Die zoo overheerlijk zong.

Dale er slechts een enkel vonksken
Van dat geestontvlammend vuur,
Van dat vuur dat hem bezielde
In mijn boezem op dit uur:

Dring tot in mijn hart een straaltje,
Lachend als een vriendenlonk,
Van dat licht waarin zijn geest zich
Baadde, wen zijn lied weerklonk.

Dan zult ge, Eecloo, ras ontwaren
Dat in mijn bezielde zang
U de gouden beeldspraak toeklinkt
Van uw grooten Ledeganck.

Wie ooit op aard, met 's menschen treurig lot begaan,
Zijn schreden heeft gewaagd in sombre kerkerholen,
Die bleef weldra, ontroerd en als verpletterd, staan,
Vol ijzing starend op het wee, aldaar verscholen!
Doch hij wiens hart de zielefoltring mee gevoelt,
Wier ijzeren klauw meer nijpt dan 't knellen van de boeien,
Hij, die in 's boetlings hart, waar steeds de wroeging woelt,
Die knaging des gewetens daaglijks aan ziet groeien;
Hij, die zijn adlaarsblik tot in het zielemerg,
Doet dringen van den man door 't kwaad ten prooi verkoren,
En daar de kiem ontdekt, hoe diep zij zich verberg'
Waaruit een leven gansch van rampen werd geboren!
Hoe werd Zijn Dichterziel door zulk tooneel ontroerd!
Hoe ziet men hem, begeesterd, tot den zangberg snellen!
Dan, door zijn godentaal de stofmensch meègevoerd,
Voelt uit zijn steenen hart een bron van tranen wellen!
En zóó dringt Ledeganck tot in de sombre cel
Waar 't offer van den "Laster" op zijn stervenssponde
Slechts naar verzoening zuchtend, 't leven zegt vaarwel!

Na jarenlange smart, geleên voor ééne zonde,
Beleeft de boeteling thans de allerzoetste stonde
Een Kristen ooit gegund, daar 't priesterlijk gewaad
Den vroegren vijand dekt die thans hem in de boeien
Den troost des Godsdiensts brengt en rouwend voor hem staat!
Zeg lezer, was wel ooit een zang zoo goed in staat
Om harten te verteedren, tranen te doen vloeien?...

Thans maalt de dichter ons 't krankzinnigengesticht
Waar 't onheil zich verschuilt en grijnst in duizend vormen;
Hier leest men 't grievendst wee op 't haveloos gezicht,
Daar ziet men, gansch verwoed een razend monster stormen
En, naast die wezens, wier gezicht ons blozen doet,
Brengt hij voor 't oog en schetst met bovenaardsche kleuren
"De Liefdezuster" met haar maagdlijk-zacht gemoed:
Een bloem die 't woest verblijf doorwademt met haar geuren.

Verheven, schoon,
Is weer zijn toon,
Wen hij de stad bezingt "waar neringen en gilden,
Voorheen gelijk een legerschaar,
Het harnas gespten in 't gevaar,
En wilden wat was recht en wonnen wat zij wilden."
Hoe klinkt zijn forsche zang met ongemeene kracht,
Als hij den roem bezingt van 't moedig voorgeslacht!

Als hij "aan Gent",
Zijn spijt bekent,
Omdat de Moedertaal miskend wordt en gelasterd,
Hoe geeft hij, voor geen spot beducht,
Zijn eedle Vlaamsche ziele lucht,
En toont hij hoe een volk, ontzenuwd en verbasterd,
Dat slechts bewondering voor vreemde klanken voedt,
Welhaast in slavernij en schand verzinken moet!

Hier, Dichter, houd ik stil; de minste van uw' zangen,
Prijkt als een diamant aan Vlaanderen's letterkroon
Mocht iemand van uw' kunst een' trouwer schets verlangen
Hij neme uw boek ter hand, daar prijkt zij fier en schoon,
Hij merke er hoe uw geest, aan 't aardsche slijk ontheven,
In hooger kringen zweeft, hoe 't onvergankljk woord

Dat uw gedachten maalt, uw ziel werd ingegeven,
In eene taal die 't oor des Scheppers zelf bekoort;
Hoe uwe Zangster, wars van ijdel woordenpralen,
Steeds tot de ziele spreekt, steeds indringt in 't gemoed,
En hoe, met elken klank, uw lied in 't hart doet dalen,
Die kracht die van 't gevoel de snaren trillen doet!

Verachting was het deel der eedle Moedertale,
Haar schoonheid werd bespot, haar rijkdom werd betwist;
Maar, met wat glans zij ook in vroeger eeuwen pralen,
Uw onvergankljk schrift heeft eindelijk 't pleit beslist,
Met kracht hebt gij zijn vonnis hem in 't oor gedonderd,

Hem die aan 't wufte Zuid met hart en ziel verknocht,
Terwijl uw boeiend lied door vreemden werd bewonderd,
Vermaak in nagebootste wangeluiden zocht.
Thans wijst de Vlaming fier op al de kunstjuweelen,
Die uwe Muze schiep, thans vraagt hij aan den Waal,
Terwijl uw lied weerklinkt uit duizend Vlaamsche kelen,
Wat gij hem eertijds vroegt: "Zeg, hebben wij een taal?"
Aan uw geboortestad, waar nog uit duizend monden
De taal waarin gij zongt in zuivre tonen klinkt,
Aan Eecloo thans de plicht aan 't nakroost te verkonden
Uw roem die onbevlekt, als 't licht der zonne blinkt!
Soms rijst, bij 't volksgejuich, het beeld van koene helden,
Door 't nageslacht vereerd voor dapperheid en moed:
Eens trotsten zij 't gevaar op rookende oorlogsvelden,
Toch kleeft er aan hun roem een vlek van schuldloos bloed. -
Maar gij, o Ledeganck, gij hebt uwe gansche leven,
Gesproten uit het volk, aan 't volksgeluk gewijd,
Zij thans erkentenis uw deel voor 't edel streven
En klinke 't nieuws weldra door Vlaanderen wijd en zijd:
"Op Eecloo's marktplein zal des Dichters beeld verrijzen!"
En, in de taal waarin zijn boeiend lied weerklonk,
Weerklinkt dan ook de kreet, wijl duizend op hem wijzen:
"Aan hem die gansch zijn' ziel aan 't duurbaar Vlaandren schonk!"

BIJLAGE 5

VOLKSDAG TE MALDEGEM (1891)

Dinsdag, derde dag van Maldegem-kermis, waren de jonge Vlamingen van het aloude Meetjesland, waaronder een groot getal studenten, naar Maldegem gestroomd, om er hun Vlaamsch harte lucht te geven in eene volksvergadering, waarop de belangen hunner geliefde moedertaal zouden besproken worden.

...

De heer V. DE LILLE, voorzitter, met de twee heeren sekretarissen en de opgekomene sprekers aan het bureel plaats genomen hebbende, opende de zitting met eene korte aanspraak, waarin hij het welkom toewenschte aan het publiek, aan de heeren sprekers en vooral aan de studenten, die in hunne Vlaamsche werking geen ander doel hebben, niets anders zoeken dan de verwezenlijking hunner fiere kenspreuk: *Alles voor Vlaanderen! Vlaanderen voor Kristus!*

...

Vervolgens gaf hij het woord aan den heer A.V. Bultynck, hoofdopsteller van het *Fondsenblad*, die spreken zou: *over de noodzakelijkheid van den Vlaamschen strijd op den buiten.*

Deze spreker, na hulde gebracht te hebben aan de talrijke Vlaamsche schrijvers, die in 't Meetjesland geboren zijn of er verbleven hebben, zooals Willems, Ledeganck, Eervisse, mevrouw Courtmans, Aug. Van Acker, Hippoliet Ledeganck, Karel Bogaerd, Hektor Planequaert, en eindelijk *last not least*, den

eerw. heer dr. H. Glaeys, zoon van het Meetjeslandsche Zomergem, wiens letterroem en redenaarsfaam de verblijfplaats van den grooten Ledeganck tot eere strekt, ging over tot de eigenlijke behandeling van zijn onderwerp.
Wij laten het zakelijke deel zijner redevoering hier volgen, omdat het, in zekeren zin, tot program strekken kan van den ontworpen Meetjeslandschen Bond.

*
* *

De Vlaamsche beweging, mijnheeren, is niet meer, gelijk voorheen, eene enkel letterkundige beweging. Zij breidt zich zelfs verder uit dan tot de taal, maar omvat den strijd voor den godsdienst, voor de zeden, voor den volksaard, voor het bestaan zelve van ons duurbaar Vlaanderen.

Indien ik, daar zooeven, sprekende van de letterkundigen die in het Meetjesland geboren werden of er verbleven hebben, naast katholieken, ook liberalen heb genoemd, 't is niet omdat ik de denkwijze dezer laatste goedkeur, maar omdat ik den schijn niet wil hebben iemands verdienste op lettergebied te ontkennen.
Doch, wanneer ik spreek over de uitbreiding van den Vlaamschen strijd op den buiten, dan kan ik de taalbelangen der Vlamingen niet scheiden van hunne godsdienstige, ook niet van hunne zedelijke en maatschappelijke belangen, welke allen aan elkander nauw verbonden zijn en ook allen van de verbastering, van de verfransching te lijden hebben.

Wellicht zal men tot u zeggen: De Vlaamsche zaak raakt u niet; uw gemeentebestuur is Vlaamsch, uwe geestelijke overheid is Vlaamsch, uw gemeenschappelijke omgang is Vlaamsch en niemand op uw dorp denkt eraan daarin eenige verandering te brengen.

Is die redeneering wel afdoende, wel overtuigend? Ik denk het niet. Gij gaat toch soms ook wel buiten uw dorp; gij reist met den spoorweg, drijft handel over de grenzen. Gij hebt kinderen die moeten onderwezen worden, anderen die soldaat moeten zijn; gij hebt al eens zaken met het hooger bestuur, gij kunt elken dag, hetzij als beschuldigde, hetzij als getuige, met het gerecht in aanraking komen.

Welnu, hebt ge nooit gehoord van spoorwegbedienden, van tolbedienden, zelfs op de Nederlandsche grens, die geen Vlaamsch verstaan, mannen die gij betaalt, die uwe knechten zijn en ten believe van wie gij Fransch zoudt moeten kunnen?

Hebt ge nooit ondervonden dat het Fransch aan uwe kinderen, in de onderwijsgestichten, wordt opgedrongen, niet als eene vreemde taal, maar als hunne eigene, als de eenige taal waardig van eenen beschaafden Belg, al is die Belg ook tevens of liever eerst en vooral Vlaming?

Hebt ge nooit vernomen dat de volksjongens, die tegen wil en dank bij het leger worden ingelijfd, daar worden uitgescholden, geplaagd, mishandeld en onrecht aangedaan, omdat ze geen Fransch kunnen?

Hebt ge nooit te doen gehad met Staatsambtenaars die u in de Fransche taal aanspreken en u willen dwingen hen te verstaan? Hebt ge nooit hooren spreken van magistraten en rechters, die in volle Vlaamsche land, de Vlamingen beschuldigen en vonnissen, in eene taal waar zij geen woord, van verstaan?

En heeft uw bloed niet gekookt van verontwaardiging bij het ondervinden of zelfs maar enkel vernemen van die rechtsmiskenning, bij geen enkel vrij volk in gebruik en alleen het lot van overwonnelingen?

Men kome u dus niet zeggen dat de Vlaamsche beweging u niet aangaat, maar men spreke tot u, zooals men tot u sprak in den gedenkwaardigen schoolstrijd van 1879.

Dan kwam men u niet zeggen: De strijd gaat u niet aan. Uw gemeentebestuur is katholiek, uw onderwijzer is dezelfde die, jaren lang, uwe jeugd in eer

en deugd heeft onderwezen en opgevoed. Hij zou van uwe kinderen geene geuzen willen maken en, al wilde hij, de invloed van burgemeester en pastoor zou het hem beletten.

Neen, dat zegde men niet en men had gelijk. De wet op het onderwijs zelve was goddeloos, en het onderwijs dat uit die wet voortvloeide kon niet anders dan goddeloos zijn. Het doel van den wetgever was, zooniet ineens, ten minste trapsgewijze, den godsdienst uit de harten te rukken en van het katholieke Vlaanderen, zoowel op den buiten als in de stad, een vrijdenkersnest te maken. De slechte boom *moest* slechte vruchten dragen.

Zonder het geestdriftig en eenparig verzet der Vlaamsche bevolking, opgewekt door de geestelijkheid en de katholieke leiders, zou dat doel langzamerhand maar zeker bereikt geworden zijn. Doch, met gloeiende verontwaardiging verwierpt gij de schijnheilige drogredens der geuzerij en onder het gezang:
Zij zullen haar niet hebben,
De schoone ziel van 't kind!
wierpt gij de ellendige schoolbarak van den minister-doodgraver omver. (*Toejuichingen*).

*
* *

Hoelang nog zal het duren eer onze katholieke hoofdmannen zullen begrijpen dat de Vlaamsche strijd voor hunne partij, voor de godsdienstige en maatschappelijke belangen van Vlaanderen, even gewichtig is als de schoolstrijd van 1879 en dat het rechtzinnig omhelzen der Vlaamsche volkszaak hen voor altijd onoverwinnelijk maken moet?

Wel is waar vleien zich de katholieken, wellicht met reden, het liberalism voor altijd machteloos gemaakt te hebben. Doch, een nieuwe vijand nadert, veel geduchter dan de eerste, omdat hij, benevens al het verderfelijke van godsdienst-haat en vrijdenkerij, ook nog de vernietiging van huisgezin en eigendom, het onverwerpen der samenleving in zijn schild voert.

Wie is die vijand? Hoort ge ginder dat bloeddorstig lied weerklinken? Het is geen Vlaamsch lied, maar wel een zang in de taal waarvan de invloed hier te allen tijde verderfelijk heeft gewerkt, 't Is de Fransche *Marseillaise*, de zang van den oproer, de zang der *commune*, de strijdzang der socialisten.

Is het met aan onze kinderen te leeren dat alles wat uit Frankrijk komt, goed, uitmuntend, overheerlijk is, dat wij hen zullen beletten dien strijdzang mee te zingen?

Is het met in onze huizen, in de tegenwoordigheid onzer dienstboden en werklieden, eene taal te spreken welke deze niet verstaan, dat wij hunne genegenheid zullen winnen en behouden?

En, let wel op! Terwijl de socialisten aan het woelige Frankrijk, zijne omwentelingszucht en zijne *Marseillaise* ontleenen, begrijpen zij toch heel goed hoe zij het moeten aanleggen om den Vlaamschen werkman tegen godsdienst en priester, tegen koning en gouvernement, tegen fabriekant en grondeigenaar op te hitsen en haat in te boezemen.

Daartoe bedienen zij zich niet van de taal hunner Marseillaise, maar wel van de taal des volks, van de Vlaamsche taal, welke zij, heel behendig, als werktuig gebruiken om de vreemde woelzucht, den Franschen omwentelingsgeest hier in te planten.

En zij die er het grootste belang bij hebben den vooruitgang van die noodlottige denkbeelden en leerstelsels te bestrijden, zij, die tot het volk zouden moeten gaan en hen zeggen: wij zijn uwe vrienden, wij willen u alle goed, wij willen u overtuigen dat gij ongelijk hebt ons te mistrouwen, zij staan daar met den mond vol tanden, onmachtig en sprakeloos. Men heeft hen verkeerd opgevoed; zij kunnen het volk niet in zijne taal aanspreken, *zij kunnen geen Vlaamsch!*

Is liet niet beklagenswaardig dat zij die bestemd zijn om, bij de tonen der vreemde *Marseillaise*, de eerste slachtoffers der omwenteling te zijn, geene andere taal spreken dan die, waaraan diezelfde *Marseillaise* hare klanken heeft ontleend? (*Bravos en handgeklap*).

*
* *

De Vlaamsche beweging-, mijnheeren, is niet alleen katholiek, zij bestrijdt niet alleen de liberale vrijdenkerij en het socialism, zij verzet zich ook, uit al hare macht, tegen het militarism, tegen de soldatenplaag.

De gedwongen soldatendienst, door de hoogere standen en de burgerij in voege gehouden, de hatelijke loting geeft het socialism een zijner geduchtste wapens in handen.

Ziedaar een brave werkman die, bij middel van zijn karig loon, een talrijk huishouden te spijzen heeft. Zijn oudste zoon begint mee te werken, weldra zal het inkomen van het huisgezin verdubbelen en de bekrompenheid, de armoede, in eenen betrekkelijken welstand veranderen.

Daar komt de loting al die schoone droomen omverwerpen; de zoon van den werkman trekt een slecht lot en moet twee, drie of vier jaren, zonder vergelding, het land gaan dienen.

De zoon van den rijke heeft zich vrijgelot of eenen plaatsvervanger gesteld. Vandaar eene verbittering, welke door het socialism opgehitst, tot haat en omwentelingszucht overslaat.

Welk is het geneesmiddel dat de roode mannen tegen die kwaal willen aanwenden? Een middel erger dan de kwaal zelve. Zij willen den persoonlijken dienst invoeren, alleman soldaat maken. Zal dat het lot van den werkman verbeteren? Geenszins.

Wij, katholieke Vlamingen, wij willen een leger van vrijwilligers. Wij willen den soldatendienst, evenals alle ander werk, behoorlijk vergelden. Wij willen vrije werkers, vrije krijgsmannen, geen slaven. Wij scharen ons onder de banier van *Niemand gedwongen soldaat!* (*Daverende toejuichingen.*)

*
* *

Gij ziet het, Mijnheeren, de Vlaamsche beweging is eene maatschappelijke beweging van het hoogste belang en het is noodig dat gij u allen, als een man, onder haar vaandel schaart.

Het is noodig, omdat de verfransching, die reeds de steden heeft veroverd, ook weldra de dorpen zal aantasten.

Het is noodig omdat de Vlaamsche werkers in de stad zonder u niet voortkunnen; omdat hunne beweging, hoe rechtvaardig ook, niet overwinnen kan zonder eene algemeene, eene echte volksbeweging te worden.

Het is noodig omdat de aanvoerders van den Vlaamsch-katholieken-antisocialistischen volksstrijd, geene aanvoerders zonder soldaten mogen zijn, omdat zij moeten steunen op een kloek en geestdriftiger leger, omdat zij moeten kunnen zeggen : geheel Vlaanderen is met ons; het Vlaamsche volk wil het !

Dicht de gelederen dus en moedig den strijd tegen de verbastering aangevat. Gij allen, jong en oud, moet er eene eer in stellen soldaten te zijn van dat moedige Vlaamsche leger dat, fier op zijne voorvaderen, fier op zijne aloude Vlaamsche zeden en gebruiken, kost wat kost beletten wil dat Vlaanderen van de kaart van Europa verdwijne, of er nog slechts op voorkome als een bijna onzichtbaar hoekje van *la grrrande nation*, maar, even als deze, besmet met goddeloosheid, zedenbederf en revolutiegeest.

En wie zullen de aanvoerders van die fiere Vlaamsche legers zijn?

Dat zult gij zijn, heeren studenten, die, na uwe studiën, onder de buitenbevolking teruggekeerd, en hier als priester, daar als doktoor of notaris

gevestigd, uwen invloed zult gebruiken om den Vlaamschen geest onder uwe dorpgenooten levendig te onderhouden.

Eens dat leger in slagorde staande zullen de wakkere Vlaamsche strijders, die sinds jaren op de bres staan, zich sterk en machtig gevoelen en evenals de vaderen waarvan Ledeganck, onze groote Meetjeslander, zingt, niet alleen "willen wat is recht" maar ook "winnen wat zij willen." (*Langdurige toejuichingen*).

Fondsenblad d.d. 24 september 1891

BIJLAGE 6

LIEDEREN, GEDICHTEN EN ANDER WERK
(Alfabetisch gerangschikt op titel)

Gebruikte afkortingen
GvE: Gazette van Eecloo en het district (1867-)
LAG: Liederen en Andere Gedichten (1869)
LV: Letterkundige Vereeniging Jan Frans Willems, Jaarboek voor ..., Antwerpen
NeZa: De Nederlandsche Zanger, 1872-1873 (liederen op muziek gezet door R. Ludwigssohn)
NLJ: Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje (1834-1875)
SDG: Stemmen des Gevoels (1877)
VIKb: De Vlaamsche Kunstbode (1871-1913)

(g): gedicht (l): lied ( ): niet duidelijk

001. AAN CLARA (g):
"*Op den vooravond harer plechtige kleeding bij de Zusters Franciscanersen (Crombeen) te Gent, op Maandag 20 April 1914.*" "*Mijne jongste dochter, thans Zuster Ursula.*"
- De Godsdienstige Week van Vlaanderen 46 (1914), 52 (24 apr), 414-415.

002. AAN DE DIEDERIKS! ( ): Knesselare.
- GvE 5 (1871), 196 (16 jul).

003. AAN DE KOUDE MEIMAAND ( ): Antwerpen, 10 mei 1876.
- GvE 10 (1876), 448 (14 mei).
"*Sedert lang heeft onze meetjeslandsche dichter Bultynck zijne zangster niet meer laten hooren in de 'Gazette van Eecloo en het District.' 't Is sedert zijn verblijf te Antwerpen. Dat hij ons niet vergeten en nog min aan de poëzie verzaakt heeft, bewijst hij door het volgende. Onze lezers zullen zien dat Bultynck, hun lievelingsdichter, nog altijd dezelfde eigenaardige, dezelfde onnavolgbare geestige snaak is. Zie eens hoe pikant hij den spot drijft met de sture, gure meimaand.*"

004. AAN DE LELIE (l):
- LAG, nr. 45, 120-121. - SDG, 83-84.

005. AAN DE RIJKEN (l): Knesselare.
Getoonzet door H. Vandenberghe, onderwijzer te Lootenhulle.
- SDG, 68-69. - GvE 4 (1870), 159 (30 okt).
"Is hoewel flink bewerkt, toch maar eene gewone, zwakke vermaning. Het is niet veel meer dan zoo 'n steen in de vensterruiten van de grooten der aarde geslingerd, iets waaraan meestal de jonge dichters, -naar het zeggen van August Snieders althans -, zich hebben plichtig gemaakt." (Karel De Flou in de VIKb, 1878, 134)

006. AAN DE RODENBACHSVRIENDEN (g):
"Voorgedragen op het instellingsfeest der 'Rodenbachsvrienden' gevierd te Gent, den 31 Mei 1888."
- Het Belfort, 3 (1888), 152.

007. AAN DE VRIENDSCHAP (l):
- LAG, nr. 32, 86-87. - SDG, 75-76.

008. AAN EEN DORPSMEISJE (g): Antwerpen, 12 november 1864.
- LAG, nr. 16, 45-47. - SDG, 179-180.

009. AAN EEN KIND (l):
- LAG, nr. 48, 127-129. - SDG, 88-89.

010. AAN MIJNE JONGSTE ZUSTER (g): Antwerpen, 18 Maart 1877.
"Ter gelegenheid harer eerste communie."
- GvE 11 (1877), 493 (25 maa).

011. AAN MIJNEN VRIEND JULIUS WYTYNCK (g): Knesselare, 18 Augustus 1868.
"Na het doorbladeren zijner 'Liederen en Gedichten'."
- LAG, nr. 1, 7-9. - GvE 2 (1868), 45 (23 aug).

012. AAN MIJNE ZANGSTER (l):
- LAG, nr. 11, 35-56. - SDG, 26-27.

013. AAN MIJN LIED (l): Knesselare, 21 Januari 1869.
- LAG, nr. 61, 159-160. - SDG, 96.
- GvE 3 (1869), 67 (2 jan).

014. AAN MOEDER (g): 20 juni 1863.
- LAG, nr. 6, 20-22. - SDG, 101-103.

015 AFSCHEID
- GvE 3 (1869), 85 (30 mei)

016. AL BEN IK MAAR 'NEN BAKKER (g): Knesselare, 1865 (1868).
- LAG, nr. 51, 134-135 - SDG, 145-146.
- GvE 2 (1868), 16 (2 feb).

017. ALBRECHT RODENBACH ( ): 22 Augustus 1909.
"Ter gelegenheid der onthulling van zijn standbeeld te Roeselare."
"Den Heere Jozef Rodts, student in wijsbegeerte, in het Klein Seminarie, te Sint-Niklaas, uit Vlaamsche vriendschap opgedragen."
- VIKb 39 (1909), 390.

018. ALS 'T REGENT (l):
- LAG, nr. 20, 55-56.
- NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 3, p. 9-10; met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

019. ALTIJD VROOLIJK (l): Knesselare.
- LAG, nr. 9, 31-32.
- SDG, 18.
- GvE 2 (1868), 22 (15 maa).

020. AMERIKA (l): Antwerpen.
"Koor van Landverhuizers."
- SDG, 65-67.
- De Belgische Illustratie, 1873-74, nr. 44, 350-351

021. AVE MARIA (g):
"Proeve van Godsdienstige poëzie."
- SDG, 162-168.

022. DE BAAS VAN 'T KOT (l):
- LAG, nr. 19, 52-54.

023. DE BANKROETIER (g): Antwerpen, oogstmaand 1864.
"Alleenspraak."
- LAG, nr. 7, 23-26.
- SDG, 104-107.

024. BEWAAK UW LAND (l): Knesselare, 21 december 1869.
"Vrij naar 't Fransch."
"Vaderlandsch lied ter gedachtenis van Prins Leopold, graaf van Henegouwe."
- GvE 3 (1869), 115 (26 dec).

025. BIDT OM VREDE (l): 1870.
"Getoonzet door H. Vandenberghe."
- SDG, 11-12.

026. BIJ EEN GRAF (g):
- SDG, 119-120.

027. BIJ HET BEEKJE (g): 18 juni 1863.
- LAG, nr. 5, 18-19.
- SDG, 115-118.
"Onder de gedichten welke in den bundel voorkomen stellen wij op de eerste lijn: 'Bij het beekje'; dat lief tafereeltje herinnert ons aan de schoonste gedichten van Bellamij." (Boekbespreking "SDG/1877" van Aug.-Victor Bultynck door Karel Bogaerd - Eecloo, 16/1/ 1878" – in: GvE 12 (1878), 536 (20 jan).

028. BOERELEUTE (l): Knesselare.
- LAG, nr. 60, 156-158.
- GvE 3 (1869), 74 (14 maa).

029. 1798. BOERENKRIJG. 1898 (l): Gent, 11 april 1898.
"Kantate, getoonzet door Arth. Troffaes."
"Uit te voeren bij de onthulling van het gedenkteeken te Overmeire, op Zondag 31 Juli 1898."
- Het Belfort 13 (1898), 405-406.

030. DE BULT (l):
- LAG, nr. 33, 88-89.
"Van zijn schoon dichterlijk talent kunnen wij geen beter bewijs leveren dan door het overnemen van zijn prachtig gedicht "Lach niet met uw broers gebreken", dat de mensch, den denker, zoo roerend afschetst. (Lodewijk De Vriese in Snoeck's Alamanak, 1935, 15.)

031. HET DAAGLIJKSCH BROOD (l):
- SDG, 55-57.

032. DE DAGERAAD (l):
- LAG, nr. 44, 118-119. - SDG, 77-78.

033. DES VLAMINGS LIED (l):
"Tweestemmig lied, getoonzet door Emiel Wambach."
- "De notenleer door het lied", Progressief handboek, door Emiel Hullebroeck, De Standaard, Brussel, 1943, 7de druk, nr. 39, 61-63.

034. DICHTKUNST EN ZIELELEVEN (g): Knesselare, 1 september 1869.
- SDG, 152-153. - GvE 3 (1869), 99 (5 sep).
- Meiloover 3 (1870), 111-113.

035. DIE ZE ZOEKT, EN VINDT ZE NIET ( ):
- LAG, nr. 26, 72-73.

036. DOE OPEN (l):
"Bekroond met den eersten prijs in den prijskamp door 'Het Vlaamsch Verbond' te Gent in 1867 uitgeschreven!"
Getoonzet door H. Vandenberghe / MINNEZANG.
- SDG, 81-82.

037. DRINKLIED (l):
Getoonzet door H. Vandenberghe.
- LAG, nr. 41, 111-112.

038. DRUKKEN (l):
- NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 19, 45-48, met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

DUURBARE VADER: zie: OPDRACHT AAN MIJNEN VADER.
- GvE 11 (1877), 531 (16 dec).

039. ER IS GEEN OOGSKEN VET MEER OP (l):
- NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 17, 39-42, met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

040. FEESTZANG TER GELEGENHEID DER EERSTE COMMUNIE VAN HILDA LYBAERT (l):
- Het Belfort 9 (1896), 141-143.

041. HET GEBED (l):
- LAG, nr. 4-7, 124-126. - SDG, 85-87.

042. GEENE GRENZEN MEER (g):
- SDG, 150-151. - Kerssouwierenalmanak 11 (1871), 22-23
- LV 2, jaarboek voor 1877, 56-57
"Dàt heet mannentaal spreken, en vlakaf de waarheid doen hooren!" (Karel De Flou in de VIKb, 1878, 135.)

043. GROOTE VAAK (l):
- LAG, nr. 30, 82-83. - NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 10, 23-25; met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

044. GULDEN SPORENSLAG 11 JULI 1302 (l):
"Vaderlandsch lied, opgedragen aan den heer Dr. Eugeen Van Steenkiste, Hoofdman der Vlaamsche Beweging te Brugge."
Getoonzet door Leo Van Der Haegen.
- Fondsenblad 26 (1895), 160 (11 juli).

Bij 't golven van het rijpend koren,
Bij 't gloeien van de Julizon,
Verjaart de slag der Gulden Sporen,
Waar Vlaandren zijne vrijheid won,
Waar Breydel en De Coninc streden
Met slachtersbijl en goedendag.
Op, Vlaming, op, in dorp en steden,
Herdenkt den Gulden Sporenslag!
...

045. GULDENSPORENSLAG 11 JULI 1302 (l): Gent, 11 juli 1897.
- Fondsenblad 28 (1897), 160 (11 juli).

Juicht, Vlaandren's zonen, luid,
Stort uwe geestdrift uit
In blijde koren;
Ontrolt de Leeuwenvlag
En viert den grooten dag
Der Gulden Sporen!
...

046. DE HOOP (l):
Getoonzet door 0. de Burbure de Wezembeek.
- LAG, nr. 31, 84-85. - SDG, 44-45.

O Wellustbronne
Van 't aardsche leven!
o Klare zonne
Met pracht omgeven,
Waar donkre smart voor wijken moet!
...
Gij die in 't lijden
Ons komt verblijden,
Daal in ons hart, o Hope zoet!
Breng heil en troost aan ons gemoed,
o Zoete Hope, wees gegroet!
...

047. DE HOOP (l):
"Naar 't Hoogduitsch."
Muziek van J.-F. Reichardt.

- Liederboek behelzende gezangen van beroemde Duitsche meesters, met woorden van Vlaamsche dichters. (Uitg. van het Davidsfonds, nr. 93, 36-37. Drukk. A. Siffer, Gent, 1895.)
Wat spreekt en wat droomt men in 't aardsch gewoel,
Van betere, komende dagen!
Hoe ziet men, naar 't heilvolle, gouden doel,
De menschen steeds hijgen en jagen.
Wat oud en nieuw worde in 's werelds kring,
Immer hoopt de mensch op verbetering.
...

048. HEIL COREMANS (l): Gent, 22 december 1888.
Zangwijze: "Wien Neêrlandsch bloed, enz."
- De Gentenaar 31 dec1888 (1ste gedicht). - Het Belfort 4 (1889), 244.
- Fondsenblad 26 dec 1888.

049. IK DENK AAN U ALLEEN (l):
"Soldatenlied."
- GvE 6 (1872), nr. 241 (26 mei).
"Wij wedden dat de meest ernstige tronie bij het lezen van 't volgend liêken tot 'nen lach trekt: 't is een volkslied, eene parodie van de overgevoelige romancen die maar al te veel in zwang zijn."

050. IK KEN U NIET! ( ): Knesselare, 21 aug. 1870.
"Aan den heer Jan Boucherij, ter gelegenheid zijner bekroning in den prijskamp van het Willemsfonds te Gent."
- GvE 4 (1870), 150 (28 aug).

051. IN ALLE PUTTEN VISCH (l): Knesselare, october 1868.
- LAG, nr. 57, 148-149. - GvE 2 (1868), 54 (25 okt).

052. IN HET VELD (l): Knesselare, 23 juli 1868.
- SDG, 14. - GvE 2 (1868), 41 (26 jul).

053. DE INHULDIGING VAN DEN ELECTRIEKEN TRAM ( ):
- Vliegend blad, ondertekend met A. -V. Bultynck.

054. IN 'T KAMP VAN BEVERLOO ( ):
"Tweede brief van Charles-Lowie aan Rosalie."
- GvE 6 (1872), 255 (1 sep).
"Onze lezers herinneren zich nog het teergevoelig afscheid van den soldaat Charles-Lowie opgenomen in ons nummer van 26 mei laatst en het antwoord van zijne beminde Rosalie. Thans schrijft de jongen uit het Kamp van Beverloo aan zijne geliefde het volgende:"

055. JA EN NEEN ( ): Knesselare, 16 dec. 1869.
- GvE 3 (1869), 114 (19 dec). - Kerssouwierenalmanak 11 (1871), 96-97.

056. JAN DE KOEIER (l):
- LAG, nr. 58, 150-152. - NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 16, 36-39; met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

057. JAN'S SPREEKWOORD (g): Knesselare, 1 december.
- GvE 4 (1870), 164 (4 dec).

058. JUBELZANG AAN DE EERW HEER LEO DE VOS (l):
"Pastoor en bestuurder van het pensionaat te Burst bij de 25ste verjaring zijner priesterwijding 1873/1898."
- Het Belfort 13 (1898), 571-573.

059. HET KERMISKLOKJE (l): Antwerpen, 4 september 1877.
- SDG, 94-95. - GvE 11 (1877), 517 (9 sep).

060. KERMISLIED (l): Knesselare, october 1868.
- LAG, nr. 25, 69-71. - GvE 2 (1868), 51 (4 okt).
- Kerssouwierenalmanak 9 (1869), 34-36.

Aan ons de vreugd na 't slaaflijk zwoegen!
Welaan, welaan, ons hart verblijd!
Aan ons het ongestoord vernoegen,
Bij glas en kan, 't is kermistijd!
Zie, hoe zacht
't Weder lacht !
Zie, de zonne pralen!
Zie, haar gloor,
Lustig koor,
Onze vreugd bestralen!
Vriendenkring,
Juich en zing,
Laat uw feestlied hooren!
Goede luim,
Zend in 't ruim
Zoetgestemde kooren!

061. KERMISLIED (l):
- LAG, nr. 39, 106-107.

Blijde kermisdagen,
Dagen van genot,
Wat een zoet behagen
Schenkt gij aan ons lot!
Weder is de toren
Met een mei gesierd,
En met blijde koren
Wordt gij weer gevierd!
Blijde scharen!
Laat ons paren
Onze stemmen, tot een koor;
Zoete stonden,
Wij verkonden,
Uwen lof aan aller oor!

062. DE KNESSELAARSCHE BOLDERS (l):
- LAG, nr. 54, 141-142.

063. KNESSELARE ( ):
- LAG, nr. 43, 116-117.

064. KNESSELARE EN SINT-JORIS (l):
"Feestlied."
- LAG, nr. 18, 50-51.

"Eén bijzonder feit wil ik aanhalen: 'Over 50 jaar, bestond er eene leelijke veete tusschen Knesselare en Sint-Joris. "Wacht, zei onze volksdichter, dat moet ophouden!" 's Zondags nadien trekt hij en de vrienden op met "Wie als Knesselaar en St.-Joris komen beter overeen?" De zanger heeft stormachtigen bijval. De mannen van St.-Joris zingen mee ... Eenige weken nadien trekt Mr. Bultynck weer op met zijn nieuw "Bolderslied. "Heel St.-Joris komt nu weer onder 't dreunen van de twee blijde zangen naar onze bolling. De vrede wordt geteekend, de vijandschap verandert in een tot nu toe voortdurenden broederband. O macht van 't goede, gezonde lied!" (Alfred Segers - 16 jun 1917 -; "Lijkrede op het graf van Mr. August-Victor Bultynck", uitgesproken op 18 jun 1917, 5-6.)

065. LAAT ONS NOG (l): Knesselare,
- GvE 3 (1869), 86 (6 jun).

066. DE LAATSTE LENTE (g): 2 juni 1863.
- LAG, nr. 4, 6-17 - SDG, 171-172.

067. DE LAMP WAS UITGEBRAND (l) : Knesselare, 1871.
"Vrij naar 't Fransch."
- SDG, 38-39. - NLJ, 39 (1872), 156-157.
"Is de titel van een uit het Fransch overgebracht stuk, dat opperbest gelukt is; men zou niet vermoeden dat men hier eene vertaling leest. En dat goed vertalen eene groote verdienste is, zal wel iedereen met ons instemmen." (Karel De Flou in VIKb, 1878, 134.)

068. LANG GEZOCHT EN NIET GEVONDEN ( ):
"Naar 't Fransch: 'Jusqu'à 90 ans'."
- LAG, nr. 55, 143-145.

069. LEDEGANCK HERDACHT (g): ook: LOFDICHT OP LEDEGANCK
- SDG, 138-144. - VIKb 2 (1872), 520-523.
- Het Belfort 2 (1887), 506-510.
"En den 16 april 1871 behaalde hij te Eecloo den tweeden prijs met zijn "Lofdicht op Ledeganck." (K.M.J. Lybaert Jste, "August-Victor Bultynck", in de VIKb, 1895, 78.)

070. DE LENTE (l):
Getoonzet door Jan Blockx.
- SDG, 48-49.
- Volks-Almanak van het Willemsfonds 26 (1878), 29.
"De Lente, getoonzet door J. Blockx, gedicht door A.V. Bultynck, die echter geen toestemming gaf tot opname wegens politieke redenen."
- Th. Coopman en V.A. Dela Montagne, *Onze dichters*, Roeselare, 1881, 226-227.
"Is een schoon stuk, een van Bultynck's beste liederen; gevoel en poëzie gaan daarin hand aan hand." (Karel De Flou in de VIKb, 1878, 134.)

071. DE LENTE NADERT (g): Gent, 8 april 1864.
- LAG, nr. 34, 90-92. - SDG, 112-114.

072. LIED VAN DEN VLAAMSCHEN BROEDERBOND (l)
- LV 5, Jaarboek van 1880, 1881, 82-83.

073. LIERZANG AAN DE VERDEDIGERS DER MOEDERTAAL (g): Knesselare 1870.

- SDG, 121-125. - NLJ, 38 (1871), 140-144
zie GvE 5 (1871), 170 (15 jan)
"Bekroond met den eersten prijs in den wedstrijd der 'Vereenigde Fonteinisten en Moedertaal Overal', te Heule, bij Kortrijk, den 14 Augusti 1870."
"Dat gedicht is kloek van stijl en keurig geversifieerd. Alleen het daarin voorkomende woord Vlaam voor Vlaming oordeelen wij kwalijk te wettigen, al zijn dan ook voorname dichters den heer Bultynck daarin voorgegaan. De voorlaatste strofe is meldenswaardig:

Vlaamsche strijders, zing: uw tonen
Dringen door tot bij de zonen
Van het Vlaamsche Heldenras,
Schrik der Fransche dwingelanden,
Van dat ras met leeuwentanden,
Voor wie strijden winnen was."

(Karel De Flou in VlKb, 1878, 134-135.)

074. LOOF DEN SCHEPPER ( ): 28 mei 1891.
"In het album van mej. Victorine V. D. W."
- Het Belfort 6 (1891), 148.

075. DE LOTELING (g): Gent, 9 maart 1864.
- LAG, nr. 8, 27-30. - SDG, 173-176.

076. LOUISA - AAN MIJNE BROEDERS EN ZUSTERS (g):
- SDG, 133-135.
"Is een uitgebreid dichtstuk, vol gevoel; 't is het weemoedige herdenken eener te vroeg afgestorven zuster." (Karel De Flou in VlKb, 1878, 135.)

077. MEILIED (l):
- LAG, nr. 21, 57-58. - SDG, 40-41.

Juicht! rijk beplante dalen,
Bij 't alherscheppend vuur
Der eerste zonnestralen
Herademt de natuur.
Elk takje doet zijn groen ontspruiten,
Elk knopje wordt een bloem daarbuiten.
Nu zingt in rei,
Het lied der jeugd:
Daar is de Mei!
De maand van hoop en vreugd!

078. MEILIED (l): Knesselare, 1 mei 1872.
Muziek van P. Lambillotte.
- GvE 6 (1872), 238 (5 mei).

Kom, lieve Mei,
Met frissche lentebloemen
En jeugdig groen versieren veld en wei;
Sprei voor ons oog Gods wondren waard te roemen,
Wijl 't lied weerklinkt der vlugge vooglenrei:
Kom, lieve Mei.

079. MET WEINIG TEVREDEN (l):
- SDG, 33-35. - LV 2 jaarboek voor 1877, 122-123

080. MIJMERING (l) :
"Naar 't Hoogduitsch."
Muziek van Robert Schumann.
- Liederboek behelzende gezangen van beroemde Duitsche meesters, met woorden van Vlaamsche dichters. (Uitg. van het Davidsfonds, nr. 93, 49-52. Drukk. A. Siffer, Gent, 1895.)

081. MIJN AFSCHEID AAN ANTWERPEN (g): Februari 1865.
- LAG, nr. 52, 136-138. - SDG, 147-149.
- Meiloover 2 (1869), 98-100
"En wat ik gerust als het schoonste en bestgelukte uit gansch den bundel durf noemen is wel het volgende: 'Afscheid aan Antwerpen', dat ik ten bewijze laat volgen."
(Boekbespreking "SDG/1877" van Aug.-Victor Bultynck door Karel Bogaerd - Eecloo. 16 januari 1878, in GvE 12 (1878), 536 (20 jan).

082. MIJNEN VRIEND, DEN HEER EM. DE VREIJER (g) Antwerpen, september 1876.
bij zijn vertrek naar het Noviciaat van de Broeders der Christelijke Scholen
- GvE 10 (1876), 468 (1 okt).

083. MIJN LAND (l):
"Strijdzang, getoonzet door Leo Van Der Haegen."
Partituur: *"Aan mijnen vriend Karel Lybaert Jste, erkentelijk opgedragen."*
- SDG, 42-43.

MIJN VADERLAND :Knesselare, 1871, zie: MIJN LAND.
- GvE 5 (1871), 220 (31 dec)

EEN MINNEZANG, zie: DOE OPEN.
- Meiloover 2 (1869), 102.

084. DE MODE (g):
- GvE 2 (1868), 33 (31 mei).
"In New-York wekt het nieuwste dames-toilet algemeen opzien. Het bestaat uit blauw kleed, blauwen paletot, blauwen kanten kraag, blauwen hoed met blauwe veder, blauwen parasol, blauwe handschoenen, in een woord alles tot kousen, schoenen, armband, collier en oorbellen, alles is blauw, 't Ontbreekt er slechts aan, dat men het hoofdhaar ook blauw verft. Maar ... in dezen tijd mag men aan niets wanhopen ... de dwaasheid zal nog wel haar toppunt niet bereikt hebben.
De mode! Wat is zij? Wat anders dan al de zotheid van den tijd vereenigd en tot een punt bijeengetrokken: tel cerveau, tel chapeau; (een zotte kop heeft een zotten hoed op); het hoofd-tooisel is 't kenmerk van 't verstand dat er onder steekt. Onze geestrijke vriend, M. August Bultynck, van Knesselare, lacht er wat meê; hoor maar!"

085. DE MOEDER (l): 1 dec 1865.
"Bekroond met een tweeden prijs door de maatschappij 'Het Vlaamsch Verbond' te Gent in 1866."
- LAG, nr. 22, 59-61 - SDG, 52-54.

086. MOEDERLIEFDE (g): Gent, 11 maart 1864.
- LAG, nr. 49, 130-131. - SDG, 136-137.

087. MORGEN (l): Antwerpen.
- SDG, 19-20. - De Belgische Illustratie, 1873-74, nr. 50, 398.

088. DE NACHT (l):
Getoonzet door O de Burbure de Wezembeek.
- LAG, nr. 10, 33-34. - SDG, 23-24.
- Volks-Almanak van het Willemsfonds 21 (1873), 106-107.
- Bloemlezing voor de Liederavonden van het Willems-Fonds te Gent, 1905-1906, 36-37.

089. DE NIEUWE INRICHTING VAN 'T LEGER (l):
Zangwijze: *Ik ben de zoon van de kazerne.*
- GvE 6 (1872), 268 (1 dec).
Knesselare, 28 November 1872.
"Heer Opsteller der Gazette van Eecloo en het District!
Het "Fondsenblad" van woensdag heeft mij eene poets gebakken! Ik zond hem een luimig dichtstuk: men plaatst het en laat een ganschen versregel achter! Ziet ge nu mijn stuk daar eene figuur staan maken gelijk eene schoone (??) vrouw met één oog! Ik weet dat gij nooit dichtstukken overneemt uit andere bladen. Nogtans kom ik u ditmaal bidden het stukje, dat ik hier nevens voeg, ook in uw blad mede te deelen om een klein beetje den indruk uit te wisschen veroorzaakt door den kemel die 't "Fondsenblad" mij deed schieten.
Uw Vriend, A. Bultynck."

090. NIEUWJAARWENSCH (g): Knesselare, 31 dec. 1869.
- GvE 4 (1870), 116. (2 jan).
Het jaar is uit en 't jaar begint,
En man en vrouw, en maarte en kind,
't Zijn al uw nichten en uw neven:
Daar wordt gewenscht de wereld rond:
En 't minste dat me elkander jont,
Dat is van honderd jaar te leven.

091. NIEUWJAARWENSCH ( ): Knesselare, 1 januari 1871.
- GvE 5 (1871), nr. 169 (8 jan).
Dag, lieve lezer! Met 't begin van 't jaar
Kom ik mij nederbuigen voor uw voeten;
Want 't is een oud gebruik te Knesselaar
Van op Nieuwjaardag, zich aldus te groeten.
En nu 'k begin.
- Hoe! ge begint, poëet
Van zagemeel! Waarmee?

092. NIMMER WORD IK 'T ZINGEN MOE (l):
- LAG, nr. 50, 132-133. - SDG, 90-91.

093. O, DIE VROUWEN (l):
- NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 2, p. 6-8; met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

094. ONDER MIJNEN NOTELAAR (g): 17 mei 1863.
- LAG, nr. 2, 10-13. - SDG, 108-111.

095. ONSCHULD (l): ook: DE KROON DER ONSCHULD
- SDG, 25.

096. ONSTERFLIJKHEID (g): Knesselare, 12 februari 1863.
- LAG, nr. 3, 14-15. - SDG, 169-170.
- GvE 2 (1868), 14 (19 jan).

097. ONWEDER (l):
"Koor." "Bekroond in 1871, door het Willemsfonds te Gent."
- SDG, 70-72. - Volks-Almanak van het Willemsfonds 19 (1871), 36-37

098. O .L. V. ten DOORN - ROSA MYSTICA (l): Knesselare, mei 1873
- GvE 7 (1873), 293 (25 mei).
"Het muziek van het bovenstaand zangstukje is verkrijgbaar bij Adolf Van Severen, koster te Knesselare. Naar wij vernemen is er eene Litanie ter eere van O. L .Vrouw ten Doorn, ter gelegenheid van den 425-jarigen jubilé gedrukt, en heeft Z. Hoogw. de Bisschop van Gent daaraan een aflaat van veertig dagen vergund. De Litanie is verkrijgbaar in het Klooster der Zusters van Liefde te Eekloo."

99. DE OOGST (g): 15 oogst 1863.
- LAG, nr. 35, 93-95. - SDG, 126-128.

100. OOGSTLIED (l):
"Vrije Duitsche navolging."
- LAG, nr. 36, 96-97. - SDG, 73-74.

101. OPDRACHT AAN MIJNEN VADER den heer PETRUS BULTYNCK (g):
- SDG, 7-8.

102. DE PAP BRANDT AAN (l): Gent, 1869.
- LAG, nr. 17, 48-49.

103. PINTJES EN LINTJES (l): Knesselare, 8 februari 1869
- LAG, nr. 53, 139-140. - SDG, 92-93.
- GvE 3 (1869), 70 (14 feb).

104. DE RIMPELS (l):
- LAG, nr. 40, 108-110.

105. HET ROOSJE (l):
- LAG, nr. 12, 37-38. - SDG, 28-29.

106. SINT-NIKOLAAS ( ):
- LAG, nr. 59, 153-155.

107. DE STIEFMOEDER (g): Gent, 20 maart 1864.
- LAG, nr. 37, 98-102. - SDG, 129-132.

108. TE LAAT BEKLAAGD (g): Eralessenk Kcnytlub A.
Quando calvus verdroncum est
Non est plus tempus vollandi puttum. REINAERT DE VOS
- GvE 3 (1869), 108 (7 nov).

109. TEVREDEN ZIJN (g): 7 november 1863.
- LAG, nr. 13, 39-40. - SDG, 177-178.

TOT NEGENTIG JAREN, zie: LANG GEZOCHT EN NIET GEVONDEN
- GvE 2 (1868), 35 (14 jun).

110. TOT WEDERZIENS (l): Knesselare, october 1877.
- SDG, 15-16. - GvE, 11 (1877), 521 (7 okt).

111. EEN TRAAN OP HET GRAF MIJNER ZUSTER (g): 1863
- LAG, nr. 38, 103-105. - SDG, 133-135.

112. TWEE VERDWAALDEN (l):
"Duo."
- LAG, nr. 24, 64-68. - SDG, 58-62.

113. UIT DE LUCHT GEGREPEN (l):
- LAG, nr. 29, 79-81.

114. VAAR MIJN BOOTJE (l):
- SDG, 63-64.

115. VADER EN ZOON ( ):
- LAG, nr. 28, 76-78.

116. HET VADERLAND (l): Knesselare, 1871.
"Kantate."
- SDG, 154-161. - LV 2 (1877), 159-164.

117. VELDLIED (l): Knesselare, 9 december 1868.
"Duitsche navolging."
- GvE 2 (1868), 61 (13 dec).

118. HET VERTREK (l):
- SDG, 13. - Kerssouwierenalmanak 11 (1871), 24

119. HET VERTREK DER ZWALUWEN (l):
Getoonzet door Hendrik Lilar.
- SDG, 50-51. - GvE 8 (1874), 362 (20 sep).
"Vrij lief ... ; doch minder dichterlijk dan het even gemelde ('De Lente')." (Karel De Flou in VlKb, 1878, 134.)

120. VER VAN HAAR (l):
Getoonzet door Jan Blockx.
- SDG, 17.

121. VLAGGELIED (l): Gent, 11 juli 1900.
Zangwijze: "Die vierkleur van ons dierbaar land."
- VlKb 30 (1900), 319-320.

122. VOGELENONTWAKEN ( ): Knesselare.
"Naar 'Le Reveil des Oiseaux'." *"Naar een fransch lied".*
- LAG, nr. 56, 146-147. - GvE 3 (1869), 72 (28 feb).
- Kerssouwierenalmanak 9 (1869), 68-69.

123. VOOR DE JEUGD ( ):
In den zomer van 1865.

- LAG, nr. 42, 113-115.

124. VREESELIJKE MOORD (l):
"Volkslied op 't air van den Lancier."
- GvE 3 (1869), 89 (20 jun).

VREUGD VOORAL, zie: LAAT ONS NOG.

125. WAAKT (l):
- SDG, 21-22.

WAT AAN DEN VLAMING NIET EN PAST: zie: WAT AAN GEEN VLAMING PAST
- Meiloover 3 (1870), 178-179. Kerssouwierenalmanak 10 (1870), zonder pagina.

126. WAT AAN GEEN VLAMING PAST (l): Knesselare, 15 october 1869
Getoonzet door Victor Mestdagh.
- SDG, 30. - GvE 3 (1869), 105 (17 okt).
- De Belgische Illustratie, 1873-74, nr. 46, 366-367.
"... komen de volgende verzen voor, die 't wel niet ongelegen komen zou aan vele twijfelachtige Vlamingen van tijd tot tijd eens onder de oogen te brengen:

Wat nog den Vlaming 't meest misstaat,
Dat is een vreemde spraak,
Waarin zijn tong vaak "ijzer" slaat
En veeltijds uit den haak.
Wie Vlaming is, sta op en zing
Het gulle Vlaamsche lied:
De tale van den Zuiderling
En past den Vlaming niet !"

(Karel De Flou in de VIKb, 1878, 134.

127. WELKOM AAN DE VREEMDELINGEN ( ):
- LAG, nr. 27, 74-75.

128. HET WERKMANSKIND (l): Knesselare, 28 Juli 1870
- SDG, 79-80. - GvE 4 (1870), 146 (31 jul).

129. HET WERKMANSLIED (l):
Getoonzet door Leo Van Hoof.
- LAG, nr. 23, 62-63 - SDG, 46

130. WIJ WILLEN WAT IS RECHT ( ): Knesselare, 29 sept. 1870.
"Aan mijnen vriend Lodewijk De Vriese, voorzitter-stichter der maatschappij "Nederlands Toekomst" te Gent."
- GvE 4 (1870), 155 (2 okt).

131. DE WINTER (l): 17 november 1863.
"Lied voor mans- of vrouwestem."
Getoonzet door Arthur Troffaes.
- LAG, nr. 14, 41-42. - SDG, 31-32.
- GvE 2 (1868), 13 (12 jan) ("Knesselare, Januari 1868").
"Over korten tijd deed zich een nieuw letterkundig talent op, en dit wel te Knesselare, hetwelk veel opziens baarde onder de vlaamsche kampers. Het was M. August Bultynck, welke tweemaal achtereen werd bekroond op den prijskamp voor

volksliederen uitgeschreven door het 'Vlaamsch Verbond' van Gent. Hieronder deelen wij aan onze lezers een staaltje mede des talents van onzen jongen vriend en medewerker." (August Van Acker in: GvE 2 (1868), 13 (12 jan).

132. HET WOUD (l): 20 december 1863.
- LAG, nr. 15, 43-44. - SDG, 36-37.
- GvE 3 (1869), 77 (4 apr).

133. ZANGGEDICHT TER EERE DER BRUGSCHE HELDEN JAN BREIDEL EN PIETER DE CONINC (l): Sint-Amandsberg, 15 oktober 1886.
"Cantate ingezonden voor den prijskamp te Brugge en waarin geen enkel stuk bekroond geweest is. Op het negatief verslag van den keurraad heeft dan de heer Burgemeester dichter van Oye met de taak belast."
- Het Belfort 2 (1887), 108-112.
- Deel VIII, "De Brugsche Metten", verscheen als partituur in: Liederboek van Pastoor D. Cooreman", 4de bundel, CLI-CC, nr. CLXIX, 52-54. (Drukk. A. Siffer, St. Baafsplein, Gent.)

134. ZE ZWIJGEN DAT ZE ZWEETEN (l):
- NeZa, Keus van 20 volksliederen, 2de reeks, 3de uitgave, nr. 20, 48-51; met pianobegeleiding van R. Ludwigssohn.

135. ZWIJGEN ( ):
- LAG, nr. 46, 122-123.

TONEELSTUKKEN

01. GODFRIED VAN BOUILLON – Beoordeling!
- Het Belfort 10 (1895), 212. - Vlaamsch en Vrij (1893-1897), 7 afleveringen.
"Groot opera in drie bedrijven en een naspel, door A.-V. Bultynck (Fransche tekst van Constant Fredricx. Muziek van Paul d'Acosta.) Antwerpen, Boek- en Steendrukkerij Jan Boucherij, 1895.
Dit zangspel is op dezen oogenblik in studie bij de Vlaamsche Opera (Nederlandsch Lyrisch Tooneel) van Antwerpen.
Met voldoening lazen wij deze kleine aanteekening onderaan de eerste bladzijde. Met nog veel grootere voldoening, nu wij het gedicht zelf hebben genoten en dat wij ons niet bedrogen vonden in de verwachtingen welke de zoo gunstig bekende naam van den schrijver ons ervan had doen opvatten, schrijven wij ze over aan het hoofd onzer beoordeeling. En inderdaad, zoowel van de vinding en de schikking der stof als van de zoetvloeiendheid en de zangerigheid der verzen kan slechts met grooten lof worden gesproken. Terwijl de opvolging van eene reeks schilderachtige en kleurrijke tafereelen een lust moet worden voor de oogen, is het gehoor gestreeld door de bonte afwisseling van forsche krijgsgezangen en hartstochtelijke zielontboezemingen, van liederen vol zoeten weemoed of vol juichenden levenslust, van angstige verlossingskreten of roerende smeekgebeden, en dat in eene taal waarvan de losse zangerigheid zoude kunnen ingeroepen worden om aan te toonen dat onze taal voor geene andere moet wijken in tonenpracht en klankenrijkdom.
In het eerste bedrijf wonen wij, aan de oevers van de Moezel, het vertrek bij van het geestdriftige leger der kruisvaarders, met Godfried aan hun spits. God wil het! Te vergeefs poogt zijne hartsgeliefde, Elvire, hem te bewegen de gevaarvolle en geheimzinnige onderneming op te geven.
Het tweede bedrijf voert ons in Palestina, in de Moskee van Nicea. De zegepralende intocht van den Sultan wordt ons vertoond. Onder de gevangenen bevindt zich

Elvire, die het leger der Kruisvaarders gevolgd is. De smeekingen van den Sultan, nadat hij in liefde ontvlamd is tot zijne schoone gevangene, laten haar even onwrikbaar als zijne bedreigingen.
Het derde bedrijf stelt ons Elvire voor, gelaten en vertrouwend in God den dood afwachtend in de gevangenis. Daar hoort men plotselings gekletter van wapenen: Godfried zelf stormt het sombere gebouw binnen en verlost zijne bruid ...
Ziedaar, zoo kort mogelijk aangeduid, het onderwerp van dichter Bultynck's operatekst.
Van harte wenschen wij hem geluk, dat hij zoo meesterlijk zich van zijn moeilijke en ondankbare taak van librettist gekweten heeft. Moge, bij de opvoering, welverdiende bijval hem en zijne medewerkers, de heeren Fredericx en d'Acosta, ruimschoots te beurt vallen! Ziedaar den wensch waarmede wij sluiten."

02. VERONICA: - Knesselare, den 21 September 1913.
Veronica bij de kribbe, op den kruisweg en bij de verrijzenis, Godsdienstig tooneelspel met zang in 3 bedrijven en 4 tafereelen door A.V.Bultynck. Muziek getrokken uit de werken van Paul d'Acosta.
Dendermonde, Stoomdrukkerij J. Van Lantschoot-Moens, Koornaard 13, 1913.
Het eerste bedrijf is, nagenoeg geheel, en het tweede gedeeltelijk, ontleend aan het werk: "Veronica, bij de Kribbe en onder het Kruis", door Gerhard Hoischen, uit het Hoogduitsch vertaald door P. Ladislas Kerkhove, minderbroeder. Uitgave van het Davidsfonds, n° 154, jaar 1907.
Den Eerwaarden Heere Leo Ide, Pastoor van Knesselare, stichter der schoone en ruime feestzaal, en beschermer der christene zang- en tooneelkunst, is dit werkje, uit eerbiedige achting, opgedragen door den schrijver A.-V. B.

VERHALEN, NOVELLEN EN SCHETSEN

01. ADESTE FIDELES: Sint-Amandsberg, 25 december 1887.
Kerstvertelling.
- Het Belfort, 3 (1888), 298-306.
- Naar het Leven, 21-33.
- GvE 23 (1889), 1130 (9 jun).
- Vlaamsche Beelden, 59-74.
- Verhalen, 39-53.

02. EEN DOOLAARD:
- Verhalen, 7-17.

03. DRANK EN LASTER: Knesselare, april 1868
- Vlaamsche Beelden, 117-137.
- Naar het Leven, 5-20.

ook: DE GEVOLGEN EENER KWASTPARTIJ
Schets uit het dorpsleven.
- GvE 2 (1868), 28 (26 apr).
- Meiloover 2 (1869), 67-84.

"In ons aanstaande nummer zullen wij de afkondiging: beginnen van het feuilleton "Onplichtig veroordeeld", waaraan de laatste hand wordt gelegd door een bejaamd letterkundige. In afwachting is de gewone plaats, in ons blad aan het feuilleton toegewijd, dit maal bezet door eene treffende en waarheidsvolle schets uit het buitenleven, zijnde eene proef in proza van onzen dichterlijken medewerker M. August Bultynck, van Knesselare." (August Van Acker in: GvE 2 (1868), 28 (26 apr).

04. EENE KALE JUFFER:
- Vlaamsche Beelden, 7-56.
- Naar het Leven, 107-147.
- GvE in vijf afleveringen van 10 (1876), 440 (19 maa) tot 444 (16 apr).

05. DE KAPMANTEL:
- Verhalen, 18-26.

06. KERSTNACHT:
- Naar het Leven, 97-106. - Het Belfort 8 (1893), 352-359

07. MEDELIJDEN:
Kerstvertelling.
- Verhalen, 34-38.

08. MET GOUD GEKOCHT: ook : DIEF.
Schets uit het werkmansleven.
- Vlaamsche Beelden, 141-192. - Naar het Leven, 53-96.

09. DE PERELAAR: Knesselare, aug. 1869
Naar het Fransch.
- GvE 3 (1869), 97 (22 aug).

10. DE .SCHAVUITENVANGST:
- Vlaamsche Beelden, 77-114. - Naar het Leven, 148-einde.

11. DE SPEELDUIVEL: Hansbeke, 13 november 1890.
- Naar het Leven, 34-52. - Het Belfort 6 (1891), 34-41 en 159-169.

12. SPORTVERMAAK:
- Verhalen, 27-33.

VERHANDELINGEN

01. EENE GELIJKENIS: Gent, 13 februari 1904 (8 pag.).

02. IETS OVER VADERLANDSLIEFDE
- VIKb, 1900, 418-425.

03. HELP U ZELF: Gent, 1 maart 1886.
- Het Belfort 1 (1886), 121-131.

04. LEDEGANCK:
- Het Belfort 2 (1887), 506-511.

05. HET NEDERLANDSCH IN DE GENTSCHE DAGBLADPERS:
Deel 1: Gent, 28 november 1898, in: Het Belfort 14 (1899), 27-35.
Deel 2: Gent, 12 februari 1899, in: Het Belfort 14 (1899), 225-230.

06. OFFERUS: Sint-Amandsberg, 26 juni 1888.
- Het Belfort 3 (1888), 141-146.

07. OP HET KERKHOF: november 1887.
- Het Belfort 3 (1888), 320-325.

08. DE VLAAMSCHE DAG- EN WEEKBLADPERS, VAN 1830 TOT HEDEN
- Neerlandia VIII (1904), 91-92. (Dordrecht 1904).

RECENSIES

01. OOK VERZEN
- Jong Dietschland (1902)
Dichtbundel *Ook verzen* van Omer Karel De Laey, gepubliceerd bij Victor De Lille in Maldegem.

GEDICHTEN OPGEDRAGEN AAN AUGUST BULTYNCK

01. IK KEN U! ( ): Gent, door: JAN BOUCHERIJ
"Aan mijnen goeden vriend A. V. Bultynck, ter gelegenheid zijner bekroning in de prijskampen te Gent (Willemsfonds) en te Heule, bij Kortrijk."
- GvE 4 (1870), 152 (11 sep).

02. IK DENK AAN U ALLEEN ! ( ): St. Amandsberg, 26 mei 1872, door: LODEWIJK DE VRIESE
Antwoord van Rosalia aan Charlowie.
"Mijnen vriende, den volksdichter, A. V. Bultynck, te Knesselare."
- GvE 6 (1872), 242 (2 jun).

03. MIJN AFSCHEID AAN MIJNEN VRIEND, DEN HEER A.-V. BULTYNCK, te ANTWERPEN ( ): Knesselare, september 1876, door: EM. DE VREYER
- GvE 10 (1876), 467 (24 sep).

Over Keizer Karel[1]

Hugo NOTTEBOOM

1. JOHANNA VAN CASTILIË NAAR DE NEDERLANDEN

El dia 19 de agosto de 1496
se hicerion à la vela
con direccion à los Estados flamencos[2].

In februari 1496 worden in Spanje voorbereidselen getroffen tot het klaarmaken van een vloot om Johanna van Castilië naar de Nederlanden te brengen. Juana of Johanna, geboren in Toledo in 1479, is in 1495 door haar ouders, "*los reyos cathólicos*", op vijftienjarige leeftijd uitgehuwelijkt aan aartshertog Filips de Schone, erfgenaam van het hertogdom Bourgondië. Het huwelijk tussen Johanna en Filips wordt begin 1496 *bij volmacht* of *met de handschoen* gesloten. Het duurt maanden vooraleer alle schepen klaar zijn, pas op 19 augustus 1496 verlaat de *armada* de haven van Laredo[3].

Sommigen schatten het aantal schepen tussen de 100 en 180, anderen spreken van meer dan 250. Het aantal soldaten, matrozen, ruim 70 hofdames, slaven en ander personeel zou in totaal tussen de 15.000 en de 24.000 hebben gelegen. In de "*Historia de la célebre Reina de España Doña Juana*", wordt gesproken over "*una armada de ciento veinte navios, embarcàndosa en ella quince mil hombres de guerra no incluyendo la tripulacion*": een vloot van 120 schepen met 15.000 man zonder de bemanning. Het is overigens de gewoonte dat elke lente een indrukwekkende vloot met goederen en soldaten richting Nederlanden zeilt. De uitzet van Johanna is omvangrijk en kostbaar en bestaat uit dure kleren, dito juwelen en gouden voorwerpen die moeten imponeren, maar die in periodes van financiële nood ook vlug kunnen verkocht of verpand worden.

De zeereis verloopt niet zonder moeilijkheden. Voor de kust van Engeland zinkt een Genuese kraak met allerlei kostbaarheden en op 9 september, bij het naderen van de haven van Middelburg gaat een tweede schip verloren met opnieuw een deel van Johanna's uitzet. Andere bronnen vermelden dat de vloot op 8 september Rotterdam binnenvoer:

"*Desembarca en Rotterdam el 8 de septiembre de 1496*" of: "*y el 8 de setiembre desembarcaron en la bahia de la Ramna, puerto situado en las inmediaciones de Holanda*": op 8 september ontscheept in de baai van Ramna (Rotterdam?), een haven in de omgeving van Holland[4].

In zijn *Verheerlykyt Vlaenderen* schrijft Sanderus dat niet alleen Johanna en haar gevolg in Zeeland arriveren, maar ook de Spaanse pokken die de bevolking bedekken met puisten en stinkende zweren die ondraaglijke pijn veroorzaken in gewrichten. De Spanjaarden die niet tot het gevolg van Johanna behoren, brengen de winter door op de Zeeuwse kust en sterven als vliegen door de bittere koude: "*tant pour le changement de l'air que de la nourriture ou par la tenuité de leurs habits non puissans de résister aux angoisses froidures, la pestilence se fery en euls et finirent leurs jours par dechà le nombre de III à III m, autres disent IX mile*" schrijft Molinet. De inderhaast opgerichte hospitalen in Middelburg en omgeving ontvangen 400 pond uit de algemene middelen "*en aulmosne pour aidé a supporté les despens par eulx a cause de la maladie des gens de guerre qui vindrent avec la flotte d'Espangne*".

Tot grote spijt van Johanna is haar echtgenoot bij haar aankomst niet te zien. Filips bevindt zich op dat ogenblik in Lindau waar hij rijksdag houdt. Johanna verbijt haar teleurstelling en blijft enkele dagen in Middelburg tot haar goederen doorgezonden zijn naar Antwerpen. In kleine etappes gaat het dan richting binnenland, in elke stad wordt de indrukwekkende stoet op passende wijze onthaald. Antwerpen schiet hierbij de hoofdvogel af en biedt Johanna een waarlijk vorstelijke ontvangst aan.

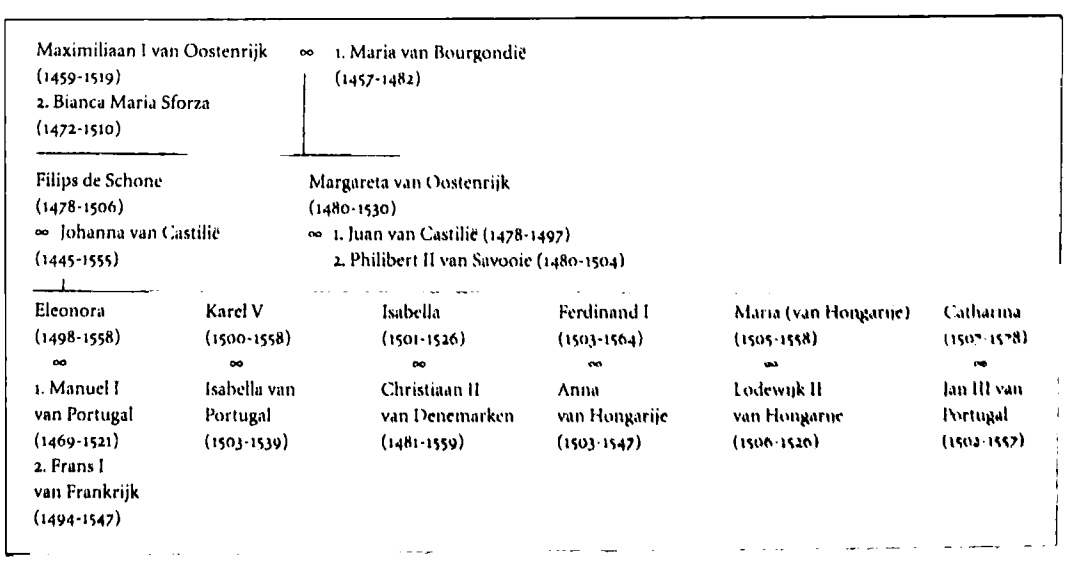

Stamboom van Keizer Karel V

Op 19 oktober is het echtpaar dan toch samen in het stadje Lier, waar ook het huwelijk wordt voltrokken[5]. Wat in feite niet de bedoeling was, want het huwelijk moest in Antwerpen worden ingezegend. In heel wat Spaanse en andere uitgaven lezen we dat gehuwd werd "*en la ciudad de Lila*" of "*los esponsales se celebraron en la ciudad de Lila*", en nog: "*con quien se casó en Lille en 1496*". Lier is zo'n onooglijk, onbekend plaatsje dat men het verwart met Lille of Rijsel. Ook J. Brouwer laat in zijn biografie over Johanna het huwelijk in Rijsel plaats vinden en hij moet daar wel enige moeite voor doen. Hij laat het paar vanuit Antwerpen naar Rijsel vertrekken en dan direct naar Antwerpen weerkeren, waar ze net op tijd zijn voor hun blijde intrede[6].

In veel biografieën wordt geschreven dat bij het tweetal een passionele vonk overslaat als ze elkaar voor het eerst zien en dat Filips de eerste de beste geestelijke optrommelt om hen in de echt te verbinden, waarna het huwelijk onmiddellijk geconsumeerd wordt. Filips wordt niet voor niets *El Hermoso*; *de schone*, genoemd. Johanna is er stapelverliefd op, ondanks het feit dat haar echtgenoot bijna elke dag een andere maagd in bed heeft. Nochtans moest de jonge prinses qua schoonheid niet onderdoen voor haar man. Tijdgenoten beschrijven haar als "*la beauté de la famille*".

De intocht van Filips de Schone en Johanna van Castilië in Gent op 21 oktober 1499.

Johanna van Castilië, moeder van Karel V.

Na hun huwelijk trekt het echtpaar enkele maanden door Vlaanderen met als orgelpunt de intocht in Brussel op 9 december 1496. De blijde inkomst is in die tijd de enige publieke ceremonie waarbij de massa *contact* heeft met de vorsten. Steden doen dan ook hun uiterste best om een goede indruk te maken door hun rijkdom te etaleren: stillevens, triomfbogen en andere versierselen langs de weg, theaterspelen, tornooien, bals, drank, eten en geschenken maken die festijnen enorm duur. De steden putten zich werkelijk uit om het beste van zichzelf te laten zien: spuitende fonteinen met wijn of melk, dure baldakijnen, exquise spijzen, uitstrooien van geld, het kan niet op. En dat alles om indruk te maken op de vorst die zich overigens ook niet onbetuigd laat en het plebs met open mond laat genieten van zijn indrukwekkende en rijk uitgedoste gevolg van honderden kleurrijk uitgedoste soldaten, paarden, karossen, edele dames en ridders, narren, dwergen en slaven[7].

Na Brussel bezoekt Johanna Delft, Den Haag, Haarlem, Leiden en andere Hollandse steden. Midden maart 1497 is er de blijde intrede in Gent waar haar gevolg enkele dagen in het Hof ter Walle of Prinsenhof verblijft, om daarna naar Brugge te vertrekken[8]. Brugge is overigens een stad waar Johanna graag verblijft, ze woont er enkele keren de Bloedprocessie bij.

Tijdens haar verblijf in Gent bestaat de hofhouding van de Spaanse prinses uit 89 met naam gekende personeelsleden waarvoor op zaterdag 18 maart 1497 alleen al 39-14-0 pond wordt betaald. De belangrijkste hofdame is *madame de Halewin*, verwant aan de familie Halewijn die dan in bezit is van de heerlijkheid Maldegem. De hofhouding bestaat natuurlijk uit meer dan die 89 personen, veel hofdames en andere leden worden gewoon niet vermeld, omdat ze niet op de betaallijst voorkomen. Uit een hofordonnantie van omstreeks 1500 kan worden opgemaakt dat de hofhouding van Johanna uit ongeveer 150 mensen bestaat, waarvan 81 in vaste dienst: hofdames (23), wasvrouwen (4), hofmeesters (4), broodambt (14), schenkambt (9), voorsnijders (6), keukenpersoneel (16), sausafeling (6), fruitafdeling (6), stalafdeling (25), foerierdienst (7), kapel (9), kamerdienst (29).

2. VOORBEREIDINGEN VOOR DE GEBOORTE

Corts daernaer quam hertoghe Philips met zyne gheselnede
binder stede van Ghent
Aldaer zy zeere costelic ende minnelic ontfaen waeren
Vlaemsche kronyk

Het jonge paar vestigt zich in Brussel, waar op 15 of 16 november 1498 Eleonora wordt geboren en dat gaat met de nodige feestelijkheden gepaard[9]. In 1499 verblijft Johanna bijna het hele jaar in Brussel. Midden oktober reist de opnieuw zwangere prinses met haar dochtertje Eleonora en haar gevolg via Aalst naar Gent, waar ze op 21 oktober aan-

komt en zich in het Prinsenhof installeert om er de winter door te brengen[10]. Voor een goed begrip: het is niet alleen Johanna, maar de hele hofhouding die vanuit Brussel naar Gent verhuist, "*ce qui voulait dire dans la capitale du pays qui, pendant des siècles, avait été à la tête des Flandres. N'était-ce pas une chose remarquable que de voir la Cour à Gand, la vaillante, mais intraitable cité?*[11]". Een delegatie van het stadsbestuur verwelkomt het vorstelijk gezelschap aan de grens van de stad. 's Anderendaags arriveert ook Filips de Schone, haar echtgenoot[12]. Op stadskosten worden grote hoeveelheden wijn afgeleverd op het kasteel Ter Walle of Prinsenhof: tientallen vaten rode Beaune-wijn en nog meer witte Rijnwijn. Aan de vooravond van het feest van de heilige Matthias vloeit de wijn dan ook bij beken[13]. In de maanden november en december 1499 wordt de veiligheid van het echtpaar in Gent onder andere verzekerd door zestien flink uit de kluiten gewassen Gentenaren ter beschikking gesteld door het stadsbestuur[14]. Daarnaast fungeert vanzelfsprekend ook de eigen veiligheidsdienst van het paar.

In het Prinsenhof wordt al maanden van te voren alles in gereedheid gebracht voor de aanstaande geboorte, niets wordt daarbij aan het toeval overgelaten. In december en januari brengt Filip Cocteron vanuit Rijsel karrenvrachten tapijten en kostbaarheden van de aartshertog naar Gent, "*toutes les tapisseries, baghes et joyaulx de monseigneur*". Ook vanuit Brugge wordt veel aangevoerd: dure meubelen, tapijten, textiel en andere voorwerpen die moeten dienen voor de aankleding van de appartementen van de aartshertogin en voor het doopsel van het kind, "*pour servir tant à la gésine de madame l'archiduchesse comme au baptisement de l' enfant dont ma dame estoit lors enchainte*"[15].

Joris Van Dole wordt op 7 februari 1500 "*con extrema diligencia*" en op bevel van de aartshertog naar de abdij van Anchin (Douai) gestuurd. Hij moet dag en nacht doorrijden, dikwijls van paard wisselen en de abt dringend verzoeken de bevallingsring die in de abdij wordt bewaard, naar Gent over te brengen, gezien de toestand waarin de aartshertogin zich bevindt[16]. Samen met Van Dole komen twee religieuzen naar Gent met "*l'anneau servant aux femmes enchaintes pour la délibrance*". Hun vijftiendaagse verblijf wordt volledig vergoed door de aartshertog die daarvoor 20 pond betaalt. Na de bevalling vertrekken de monniken onmiddellijk terug naar hun abdij, met hun kostbaar object[17].

In het "*Hierogazophylacium Belgicum sive thesaurus sacrarum reliquiarum Belgii*" van Arnould de Raisse of Raissus, uitgegeven in 1628 en gedrukt bij Gerard Pinchor in Douai[18], treffen we een beschrijving aan van dit voorwerp: "*Habent (monachi aquicinetenses) annulum, Deiparae Virginis Mariae, quo tráditur Joseph desponsata, effigie quadam exigua et palla ornatum. Rarum id virginis si ejus sit, monumentum, puerperii molestias acrius patienti praesens earum statim liberat idque exemplis probatum*" of vrij vertaald: "*Zij (de monniken van Anchin) bezitten de (bevallings)ring van de heilige Maagd met wie Jozef was verloofd. De ring is versierd met een kleine afbeelding met mantel. Het is een zeldzaam sou-*

venir van de Maagd dat - voor zover het echt is - onmiddellijk de pijnen van de vrouw die moet bevallen wegneemt, zoals reeds door talrijke voorbeelden is aangetoond". Het gaat hier dus duidelijk om een kostbaar relikwie. In die tijd vertrouwen rijkere dames op een heel arsenaal van goed bewaakte relieken om veilig en pijnloos te bevallen, meestal afkomstig van de Heilige Maagd. Ook de wonde van Christus in zijn zijde wordt in gebedenboeken nauw verbonden met bevallen. Die wonde lijkt vaginaal en wordt bijvoorbeeld aangebracht op geboorteamuletten, "*een opperbeste remedie voor vrouwen in arbeid*"[19]. Vrouwen bevallen gewoonlijk in een kraamstoel waarvan er een is afgebeeld in "*Den Rosenghaert der bevruchten vrouwen*"[20].

In de loop van de maanden februari-maart 1500 wordt ook Pieter Van Waregem, kamenier en stoffeerder van de aartshertogen, vergoed voor het uitvoeren van allerlei werken, "*pour le fait de la gésine de ma dame et de baptisement de monseigneur le duc Charles de Luxembourg en la ville de Gand*". Bijvoorbeeld: het met goud afboorden van twee hermelijnen bedspreien voor de kamer van mevrouw, het hermelijnen kleed waarin het prinsje ten doop zal worden gedragen, allerlei materialen voor de baldakijnen boven het altaar en boven de doopvont in de Sint-Janskerk (nu Sint-Baafs), een zak haverstro voor de wieg, de wagen om de tapijten en ander gerei naar de kerk te vervoeren en na de plechtigheid terug te brengen naar het Gravensteen waar alles gereinigd wordt

De vermoedelijke geboortekamer van Keizer Karel, afgebroken in 1836.

om vervolgens naar het Prinsenhof te worden gevoerd, drie mannen om alles uit en in te pakken en te transporteren en om de tapijten en andere zaken gedurende elf dagen te hebben bewaakt in de kerk en elders[21]. Wouter de Outhuesen wordt speciaal aangesteld door Filips als *juwelenbewaker*. Onder andere moet hij goed letten op een juweel met een robijn dat aan de wieg van Karel bengelt, een geschenk van de aartshertogin[22]. Misschien is het dit juweel wel dat Johanna op 16 mei 1500 verliest tijdens een banket aangeboden door de stad. Gelukkig meldt de eerlijke vinder zich en kan het juweel op 24 juni in Brussel persoonlijk overhandigd worden aan de vorstin[23]. Tapissier Jan Dupont uit Brussel levert twee bedtapijten van 26 ellen lang met daarop de wapenschilden van "*Monseñor et de mi Señora Archiduquesa*"; hem wordt 35 pond twee schellingen betaald[24].

Al op 8 februari 1500 krijgt Jan de Vos opdracht van het Gentse stadsbestuur om de nodige schikkingen te treffen voor de plechtige optocht en andere feestelijkheden die zullen georganiseerd worden" *ter ghelighghene van mynder geduchte vrouwe ende princesse*". De stad geeft overigens veel geld uit voor het verblijf van de aartshertogen, voor de geboorte en de doop van de prins. Naast de wijntraktaties is er de ontvangst van vele personaliteiten, onder andere van Margaretha van Oostenrijk uit Spanje, allerlei spelen en andere feestelijkheden. Ogier Impens bijvoorbeeld bouwt vanaf het Prinsenhof naar de Sint-Janskerk een overdekte galerij waarlangs de doopstoet zal gaan, dat was nog nooit eerder vertoond en iedereen schrijft erover. Kortom, Gent was klaar voor de aanstaande geboorte.

Meester Jacob van Lathem, kamenier en "*paintre de Monseigneur*", schildert wapens op de "*coctes d'armes et seize bannières de trompettes*" die zullen gebruikt worden tijdens de doopplechtigheid in de Sint-Janskerk[25]. Ze worden gedragen door enkele wapenknechten en trompetters tijdens de doopplechtigheid van "*monsieur el Duque de Luxemburgo*"[26]. Ook worden wapenborden van de ridders van het Gulden Vlies geschilderd. Van Lathem wordt verder vergoed voor het schilderen in goud en zilver van een uitbundig gedecoreerde genealogie met de wapens van alle voorouders van monseigneur. De stamboom beeldt zowel de mannelijke als vrouwelijke familietak uit en dat van omtrent vierhonderd jaar geleden[27].

3. DE GEBOORTE VAN KEIZER KAREL IN GENT

De stad was vol vruechden in alder manieren
Men sach de straten behanghen, de husen vercieren
Lieven Bautkin, Die waerachtighe historie...

Het is op 24 februari 1500 dat Johanna van Castilië in Gent bevalt van een zoon en erfopvolger: "*En el Palacio de Ten Walle de Gante, del lunes a martes, 24 de febrero, dia bisiesto de Santo Matias Apóstol, nacia*

a las tres y media de la mañana, Don Carlos, llamado así en honor a su abuelo paterno, Carlos el Temerario". In het paleis Ten Walle in Gent, in de nacht van maandag op dinsdag, op 24 februari, schrikkeldag en feest van de heilige apostel Matthias, is geboren om halfvier in de morgen, Karel, zo genoemd ter ere van zijn grootvader aan vaders kant, Karel de Stoute[28]. Chroniquer de Sandoval schrijft dat de geboorte op 25 februari plaatsvindt: "*En Gante, lunes a veinte y cinco de febrero dia bisiest Santo Mathia apòstol, nació a las tres y media de la manana Don Carlos*"[29]. "*In Gent op 25 februari op de schrikkeldag en feestdag van apostel Matthias, om halvier in de morgen is Don Carlos geboren*". En in een in Gent geschreven brief van 13 maart 1500 laat de bisschop van Astorga *los Reyos Católicos* weten dat "*Mossior de Lucemburgo en Gante*" is geboren[30].

In het Groot Schepenboek van Gent (14de-18de eeuw) staat onder aan de lijst van de stadsmagistraat voor het jaar 1499-1500 op f. 58 v. volgende aantekening over de geboorte: "*Des maendaeghs up S. Matthijsavond, den XXIIIIen in Sporcle anno XCIX, omtrent den IIII hueren in de morgenstond bedaghende, so wart gheboren bij der gracie Gods,*

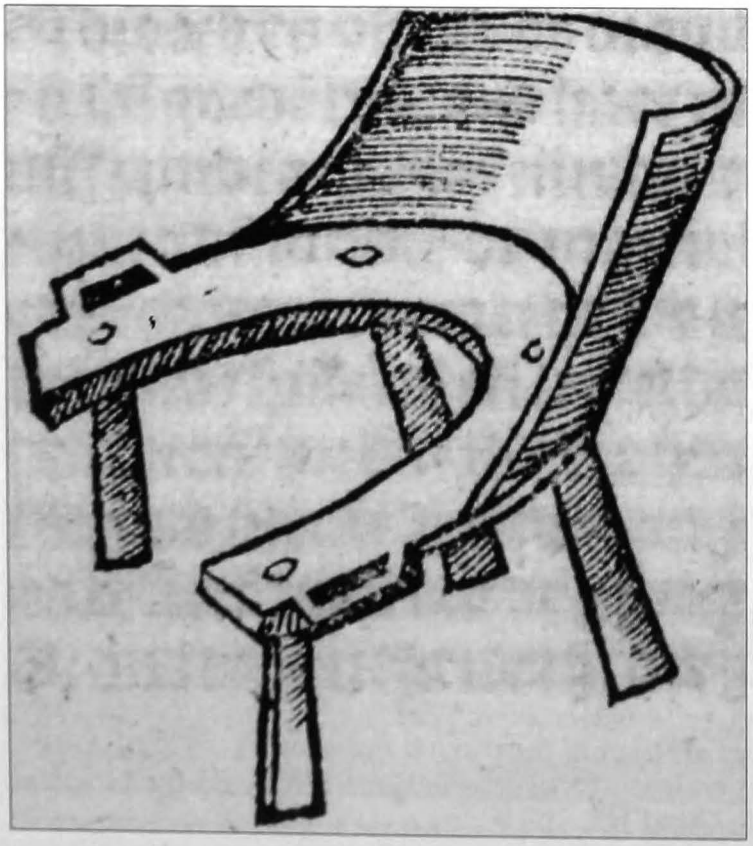

Kraamstoel uit de Rosenghaert (1516)

binnen der stede van Ghend, binen den hove in de Wal, de graeve Kaerle, zone van onzen harden gheduchten heere ende prince den eertshertoghe Phelips, filius Maximiliani, rooms coninc, ende van onser gheduchter vrouwe Jehanne, dochter des conincx van Spaenghen, dewelcke hertoghe Kaerle, hertoghe van Lucenborg, up den VIIen dach van Maerte XCIX tsnavons ontrent de VII hueren met groet triumphen kersten ghemaeckt was in S. Janskercke, ende waren petrin hooghe ende moghende heer mijnheere van Simay mijnheere van Berghen, ende metre mijn vrouwe de princesse van Castillen".

In de Gentse stadsrekening lezen we dat op 24 februari een bode wordt betaald voor het brengen van *"de blyde nieumaere ende tidinghe vanden gheboorte van onsen jonghen prince binnen deser stede, gheboren up sente Matthys avont"*[31] en in het *Memorie bouck der stadt Ghendt 1301-1365* staat onder het jaar 1499 (o.s.): *"Den xxiv en Sporcle 1499 soo wierdt geboren binnen Gendt int hof ter walle de Grave Carel sone van onsen gheduchten heere ende Prince de Artshertoghe Phls. ende van onse gheduchte vrouwe Joanna dochtere vande Coninck van Spangien de welcke kersten gedaen was op den vii en maerte savens ten vii hueren in St Jans kercke, den peter was den Prince van Spangien, de meter mevr. de princesse van Castillien"*[32].

Ook in andere memorieboeken wordt aandacht besteed aan de geboorte, bijvoorbeeld in dat van 1301 tot 1737: *"Item, in dit jaer ende scependom, up Sente Mattijsavont up den Scrienacht, was ghebooren te Ghent, in den Wal, Kaerle, eersthertoghe van Oostenrijcke, grave van Vlaenderen, daer 's morghens grote blyscepe omme bedreven was, ende djaer van gratien was inne gegaen te Kersavont te vooren, naer de maniere van Roome, ende was kersten gedaen den vij*^{en} *van Maerte in Sente Janskercke te Ghent..."*[33]. En in een ander Gents dagboek lezen we: *"1500. Den xxiiii en in februario anno xv c, was gheboren hertoge Karel .fs conync Philips, ter xv hueren en de ter L minuten"*[34].

Chroniqueur Jean Molinet, een hoveling, heeft het in het 288ste hoofdstuk van zijn *Chroniques*, getiteld *"La nativité et baptesme de monseigneur le duc Charles premier filz de monseigneur l'archiduc et de madame joanne d'espagne"*, uitgebreid over de geboorte van de prins. Dit staat in fel contrast met wat hij schrijft over de geboorte van zusje Eleonora van wie hij alleen verwijst naar de geboorte in de maand november[35]. Molinet beschrijft de geboorte van Karel als volgt: *"Par ung lundi, que bixeste eschey, le .xxiiiie. jour de febvrier an mil .iiii c iiii xx. et .xix., à l'heure de .xv e. heure, en la .lvi e. minute, fit né en la ville de Gand monseigneur Charles d'Austrice, duc de Luxembourg, second enfant et premier filz de monseigneur l'archiduc Philippe et de madame Joanne d'Espagne, fille du roy de Castille; dont tout le peuple des pays, er souverainemt les Ganthois furent grandement resjoys; et, le .vii e. jour de march ensieuvan, environ .ix. ou .x. heures en la nuit, fut porté à baptesme en l' eglise Sain-Nicholas de Gand"* (de naam van de kerk is naderhand veranderd in: *à l'eglise Sainct-Jehan de Gand"*)[36].

In het eigentijdse memorieboek van Joos Vander Stoct wordt het feit van de geboorte van Karel V in Gent letterlijk onderstreept[37]. Opvallend is dat Vander Stoct de vrouwelijke afstamming van Karel benadrukt, grootvader Maximiliaan is immers een vreemde en niet erg geliefde vorst: "*Item int jaer up Alderheleghenavont zo huwede de hertooghe Karel van Dygioen* (Karel de Stoute) *binnen der stede van Rijsele met vrauwe Ysabeele van Bourbon, moedre van vrauwe Marie* (Maria van Bourgondië) *grootvrauwe van den keysser van Roome, Karel, de vijfste van dien name, ghebooren in Ghendt up Sint-Matthijs avont in spoorkele 1499*"[38].

Van die geboorte maakt Vander Stoct volgend chronogram:

"***U**p d**i**en da**c**h d**i**e doe s**cric**kelde, v**i**ndt **m**en n**u** **w**aer*
***W**as Kare**l** ghebor**i**n in Ghent z**ij**nde, **i**nt G**ul**den jaer.*"

Vander Stoct legt een nuchter respect aan de dag voor de keizerlijke familie, waarbij de band met Gent niet uit het oog wordt verloren. Het doopfeest van Karel wordt uitvoerig beschreven, er wordt beklemtoond dat nergens ooit iets dergelijks heeft plaatsgevonden, het is een triomf voor Gent: "*Item in dit scependom was gheboren te Ghendt hertoghe Karel die hertoghe Philips adde bij vrauwe Jehanne van Spaeignen den XXIIII sporkele smorghens ontrent den dri hueren ende was kersten ghe-*

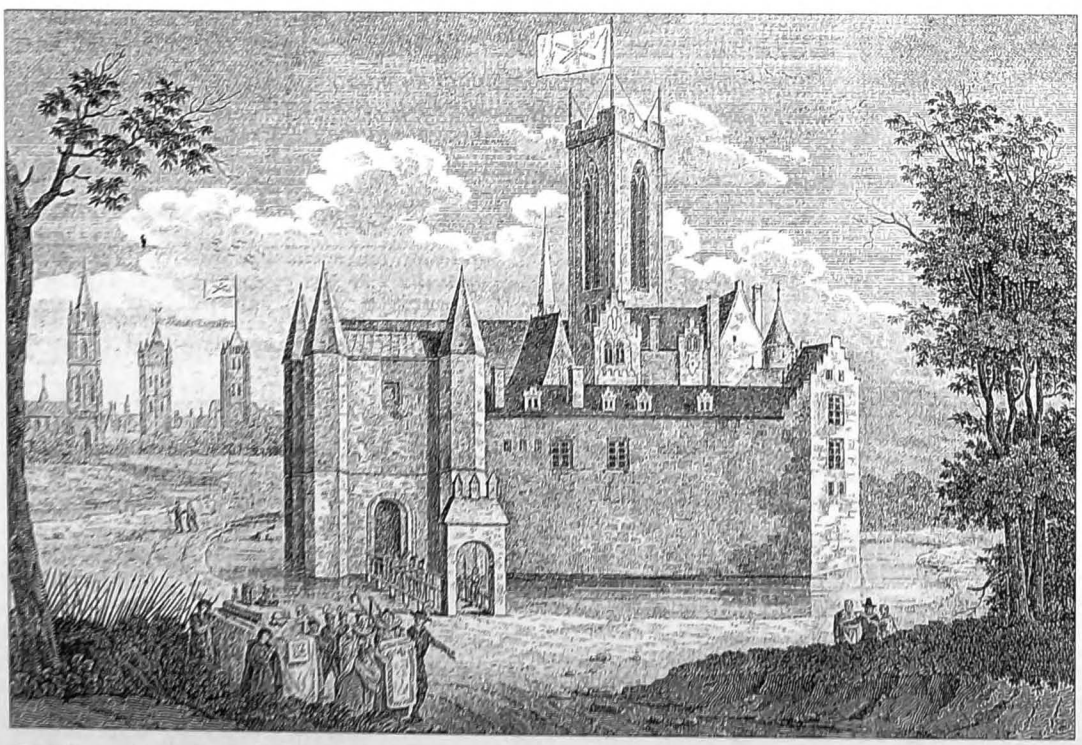

De doopstoet vertrekt vanuit het Prinsenhof naar de Sint-Janskerk.

daen te Ghendt in Sent-Janskeercke, den VII dach in maerte daernaer, zeer tryonfelic zo dat dies ghelicke noeynt ghesien en was te gheender stede..."[39]. En ook bij het overlijden van Karel wordt nog eens vermeld dat hij in Gent is geboren: "*Item, in dit jaer den XXI septembris .XVc.LVIII. op eene wuensdach quatertempera ende was alsdoe Sente Matheeusdach, overleet Kaerle de vijfste van dien name, keysere van Roomen, houdt zijnde .LVIII. jaer ende .VII. maenden, in Spaengen. Ende was gheboren te Ghendt, den .XXIIII. sporkele smorghen ontrent den dry hueren. Ende was kersten ghedaen in Sent-Janskeercke den .VII. in maerte int jaer .XIIII c. XCIX., naer den stilt van Dornick*"[40].

In "*Die waerachtighe gheschiedenisse van allen gheloofweerdighe saken van den alder onverwinnelijcsten ende aldermoghensten keyser van Roomen Carolus de vijfste van dien name*" van Vaernewyck wordt gewezen op de grote blijdschap en triomf in de stad "*ende al Vlaenderen door bedreven wort*"[41].

Daniël Heinsius (1580-1665), filiosoof en dichter uit de Nederlanden wijdt lovende verzen aan Gent en aan "*in cubiculum in quo natus est Caesar Carolus*"[42].

Hertog Filips is bijzonder opgetogen met de gezonde, mannelijke troonopvolger en hij schenkt zijn vrouw na de geboorte een grote smaragd geplaatst in een witte roos ter waarde van 400 pond[43]. Op de dag van de geboorte zelf deelt hij het heuglijke nieuws via een brief mee aan alle belangrijke steden in de Nederlanden: "*Très-chiers et bien-amez, nous vous signifions, pour vostre enjoyssement, que ce jourd'huy nostre très-chière et très-amée compaigne la royne est accouchié d'ung fils, perfaict de tous membres, affin que en rendez grâce à Dieu, nostre Créateur, et luy prier que icelle nostre compaigne puits relever à joye et santé. Très-schiers et bien-amez, Nostre-Seigneur soit garde de vous.*
Escript en notre ville de Gand, le xxiiiime *de febvrier, l'an IIII*^{XX}*XIX. Phle.*
A nous chiers et bien-amez les eschevyns de nostre ville d'Arras"[44].

Enkele maanden na de geboorte van Karel is Joanna een tijdlang ernstig ziek, zo erg dat de chirurgijn van Filips erbij wordt gehaald. Van 7 mei tot 15 juni 1500 wijkt Filips niet van de zijde van zijn echtgenote [45].

4. GEBOREN OP EEN SCHRIKKELDAG

Trom trom was den dach in memorien ghegheven,
metten jare van gratien dit vruechdelick leven

Alle bronnen zijn het eens over de geboorte van de keizer: in Gent, in de ochtend van 24 februari, toen schrikkeldag. Meestal wordt vermeld dat Karel geboren is op *Matthysavent*[46], aan de vooravond dus van het feest van de apostel. In gewone jaren wordt die vaste kerkelijke feestdag

gevierd op 24 februari, in een schrikkeljaar op de 25ste. Het klopt dus perfect dat Karel geboren is op de 24ste, op Matthijsavond tijdens de *scrienacht* of schrikkelnacht[47].

De omstandige aantekening over de geboorte door de stadsklerk in het hiervoor vermelde *Groot Schepenboek* is natuurlijk in de paasstijl opgesteld. Men spreekt van februari 1499 voor februari 1500; alleen in 1500 is 24 februari een maandag en tevens Sint-Matthijsavond. Uit deze eigentijdse annotatie maken we ook op dat Karel "*ontrent den IIII hueren in de morgenstond bedaeghende*" is geboren, 's nachts dus. In een kort Latijns gedicht "*de Anno, Die et Hora nativitatis Caroli Imperatoris hujus nomionis Quinte*" vermeldt Egidius Delphus dat de geboorte plaats had even voor vier uur: "*vix sibi quarta tenet (hora)*"[48]. Kroniekschrijver Molinet vermeldt de geboorte op de minuut na: "*xv e. heure, en la .lvi e. minute*"[49]. De vraag die rijst is welke nacht wordt bedoeld: die van zondag op maandag of die van maandag op dinsdag. Als het om deze laatste nacht gaat, dan moet de geboorte op dinsdag 25 februari gedateerd worden. Oudere historici geven inderdaad bijna allen 25 februari als geboortedatum. In de 16de eeuw is het immers gebruikelijk de nacht bij de voorafgaande dag te tellen en de nacht van maandag op dinsdag niet alleen maandag te heten, maar bovendien ook nog aan te wijzen met het dagcijfer van de maandag. Een voorbeeld ter illustratie: als de Franse troepen op zaterdag 3 oktober 1489 om 3 uur 's morgens Brugge verlaten, wordt dit door een tijdgenoot als volgt genoteerd: "*Up den 2den dach in october, anno 89, als den 3den dach bedaechde, naer den middernacht ten 3 hueren, doe trocken de Francoyzen huuter stede van Brugghe*"[50]. Ook in de Kronijk van Vlaanderen lezen we "*van smaendaghes snachts als dicendach bedaechde*"[51]. Het is dus niet verwonderlijk dat de geboortedag al eens op 25 februari wordt geplaatst. In 19de eeuwse Spaanse werken is het bijna altijd de 25ste.

Tot rond 1582 wordt de schrikkeldag soms reeds op 22 februari of vroeger ingevoegd. Er bestaan ook oorkonden waarbij de schrikkeldag op 29 februari valt, zoals bijvoorbeeld in een oorkonde van de schepenen van Wasmes in Henegouwen: "*le vingt noeyfisme jour du moys de Fevrier en l'an Mil chincq cens et huit...*"[52]. De geboortedag van Jan Van Dadizele in 1420 wordt als volgt aangeduid: "*up den dach die in de calengier niet en staet, te wetene, sanderendachs naer Sinte Pietersdach ende sdaechs voor Sinte Mathysavent, twelke maer en ghebuert te vier jaren eens, dat es alst scrikeljaer es*". De schrikkeldag wordt niet meegeteld, de twee dagen volgend op 23 februari hebben dus dezelfde datum. Om ze van elkaar te onderscheiden wordt de ene aangeduid als "*ante diem sextum Kalendas Martii*" (voor de zesde dag voor de kalenden van maart) en de andere als "*ante diem bis sextum Kalendas Martii*" (voor de zesde dag bis...). Keizer Karel is dus geboren op de bissextus van 24 februari, op de schrikkeldag, of op de dag die in die tijd op sommige kalenders niet stond. Jean Molinet is zowat de enige tijdgenoot die het bijzondere van deze dag vermeld: "*ung lundi, que bisexte eschey*".

Voor het bepalen van heiligendagen gebruikt men in de Middeleeuwen een curieus mnemotechnisch middeltje. Voor elke maand van het jaar worden twee Latijnse versregels bedacht, die evenveel lettergrepen tellen als er dagen in de maand zijn. Een heilige wordt precies op die lettergreep geplaatst waar zijn feest wordt gevierd. Voor een gewoon jaar tellen de verzen van februari 28 lettergrepen, het tweede deel van het vers, vanaf 16 februari, luidt als volgt:

JU	LI	CON	JU	GE	TU	PE	TRUM	MAT	THI	AM	IN	DE
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

Dit betekent:

Juli(ana) (16 februari) verbindt gij Petrus (Sint-Petrusstoel of Sint-Pietersdag, 22 februari) en Matthias (24 februari) voortaan.

Voor een schrikkeljaar gaat het vers als volgt:

JU	LI	CON	JU	GE	TU	PE	TRUM	**TRUM**	MAT	THI	AM	IN	DE
16	17	18	19	20	21	22	23	**X**	24	25	26	27	28

In sommige documenten wordt door de herhaling van *trum* gesproken over *"tscrickeljaer ghenaemt trom trom"*[53].

Keizer Karel is niet alleen op een bijzondere dag, een schrikkeldag geboren, maar bovendien ook nog in een bijzonder jaar, want het jaar 1500 is *"een jaer van gratie"*, een jubeljaar of gulden jaar[54]. De reeds eerder geciteerde dichter Delphus wijst op die bijzondere omstandigheden: *"Tunc jubileus erat, tuncque bisextus erat"*. Ook in de *"Triumphe van die Gheboorte van Keyser Carolus"* van de Gentse rederijker Lieven Bautken, *"cappellaen ende facteur van de Barbaristen"* wordt op de aparte geboorteomstandigheden gewezen:

"Trom trom was den dach in memorien ghegheven,
metten jare van gratien dit vruechdelick leven"[55].

Zowel Molinet als Bautken, een volksdichter, menen dat de geboorte op een schrikkeldag Karel niets dan geluk zal brengen en dat is geheel in tegenspraak met de toen heersende opvatting dat de schrikkeldag een ongeluksdag is[56]. *"Il me porte bisestre"* betekent niets minder dan: hij brengt me ongeluk. Beide kroniekschrijvers, en ook de astrologen die zich met de geboorte bemoeien, krijgen gelijk, 24 februari wordt voor Karel een echte geluksdag, zoals blijkt uit enkele voorbeelden:

24 februari 1509	Karel viert op spectaculaire wijze zijn verjaardag in Gent[57];
24 februari 1515	Karel viert zijn *meerderjarigheid* in zijn geboortestad[58];
24 februari 1525	overwinning op de Franse troepen te Pavia;

24 februari 1527	op aandringen van Karel laat zijn broer Ferdinand zich tot koning van Bohemen kronen;
24 februari 1530	kroning van Karel tot keizer in Bologna;
24 februari 1535	overwinning in de beroemde slag van Tunis
24 februari 1540	Gent beroofd van al zijn privileges, Gentse stropdragers;
24 februari 1546	Barbara Blomberg schenkt de keizer in Regensburg een zoon, Jeronimo
24 februari 1559	keizer Ferdinand organiseert te Augsburg een plechtige rouwstoet ter nagedachtenis van zijn overleden broer.

Reeds op jeugdige leeftijd ontpopte de jonge prins zich als een verwoed jager; we zien hem hier met een jachtvalk.

5. VERHALEN OVER DE GEBOORTE

Uit de vuilnis van een nachtpot
moest men deze oprapen
die de grote Keizer Karel zou worden
Louis Paul Boon

Het spreekt bijna vanzelf dat over de geboorte van de keizer vele verhalen en legendes de ronde deden en nog doen. Volgens een oud Vlaams volksverhaal verwart Johanna de weeën met "*die andere aandrang die men in de onderbuik kan voelen*" en zou Karel "*in den secreten camere*" geboren zijn. Van der Vynckt beschrijft de bevalling, tijdens een groot feest in het Prinsenhof, als volgt: "*La princesse, à la fin de sa grossesse, magnifique parée, y assistoit. Mais elle sortit, sous prétexte de quelque besoin; ses dames, la voyant tarder de revenir, la cherchérent, et on la trouva seule en plein travail d'enfant dans un lieu très dangeureux, et nullement destiné à cette auguste naissance. Elle fut secourue entemps, et accoucha heureusement de ce monarque*"[59]. Philippe Blommaert schrijft daarover het volgende: "*Philips de Schoone was, omtrent de maand november 1499, te Gent gekomen, om er de wintermaenden door te brengen. In een feest op St-Matthysavond (24 february 1500,) ten hove gegeven, verscheen hertoginne Joanna, schoon reeds het einde harer zwangerheid naby; eensklaps gevoelde zy zich niet wel, vertrok in een zykamerken en beviel van eenen zoon*"[60].

Louis Paul Boon neemt dat verhaal over in zijn *Geuzenboek*: "*Het gebeurde om vier uur in een prille ochtend der maand februari van het jaar 1500, toen de stad Gent nog sliep. Johanna van Castilië, de Spaanse, die men om verholen staatsbelangen de 'Waanzinnige' zou noemen, was in de laatste ogenblikken harer zwangerschap. De wind huilde in de smalle straten, de regen kletterde tegen de kleine ramen van het Prinsenhof. Met de hooggezwollen buik liet ze zich nog even op de nachtpot brengen, en daar neerzittend bracht ze haar tweede kind ter wereld, haar zoon die men Karel zou noemen. Het was belachelijk, grotesk en afschuwelijk: uit de vuilnis van een nachtpot moest men deze oprapen die de grote Keizer Karel zou worden, de laatste vorst van het grote Bourgondische Rijk, de heerser die met aan niets te vergelijken hoogmoed zou zeggen: 'In mijn land gaat de zon nooit onder*"[61].

In zijn *Keizer Karel: testament van een Habsburger* laat Herman Verbrugge Karel zelf aan het woord over zijn geboorte: "*Zo werd ik voor de keizer (Maximiliaan) de gezegende en de voorbestemde. Hij vond hiervoor eveneens een aanwijzing in mijn geboortedag van 24 februari 1500. Het is dan feestdag van de heilige Matthias, de uitverkorene boven Marcellus om de verrader Judas Iscariot als twaalfde apostel te vervangen. Rond half vier in de morgen heb ik mijn komst aangekondigd. Het kleinste kamertje van het prinsenhof in Gent, waar ik ter wereld kwam, heeft me nooit in verlegenheid gebracht, integendeel, ik heb het kabinet later uitbundig laten versieren met allerlei bas-reliëfs over mijn grote overwinningen*"[62].

Dat Karel ter wereld gekomen zou zijn op het toilet – *"nascimur inter faeces et urinam"* zoals kerkvader Augustinus het plastisch uitdrukt - wordt ook verteld in de *Mémoires sur la ville de Gand: "ce fut dans la Cour des Princes que Jeanne, Infante d'Espagne, épouse de Philippe le Beau, croyant devoir satisfaire à un besoin journalier, se retira dans une chambre où elle s'accoucha de Charels Quint. Ceci eut lieu en 1499 à la veille de la fête de Saint Mathieu"*[63]. Volgens nog een ander verhaal zou Johanna tijdens haar godsdienstoefeningen in de kerk van de Karmelieten aan de Lange Steenstraat plots weeën hebben gevoeld, waarop ze zich ijlings naar het Prinsenhof begaf om er te bevallen[64].

En nog een ander geboorteverhaal vertelt Voisin. Volgens hem zou Johanna, in een aanval van zinsverbijstering ontsnapt zijn uit het Prinsenhof, maar door opkomende weeën gedwongen worden binnen te gaan in een huis aan de Brabantdam waar het prinsje geboren wordt. Boven de deur van het huis zag men vele jaren een omgekeerde wereldbol met kruis, symbool van keizerlijke waardigheid, vandaar dit volksverhaal, waarvoor echter geen enkel schriftelijk bewijs voorhanden is[65].

Victor Fris deelt ons een interessant detail mee over de geboorteplaats: "*Philippe le Beau devint père pour la seconde fois en l'année 1500; le jour bisextile, le 24 février, Jeannne de Castille met au monde à la Cour des Princes - dont la porte septentrionale subsiste encore au bout du Groot Gewad - un fils, qui devait être un jour le plus puissant monarque de l'Europe. Et dans tous les Pays-Bas, une joie universelle éclata en apprenant la naissance de ce premier rejeton, mâle du prince; les Gantois surtout la célèbrèrent par des fêtes splendides...* "[66].

Ook Auguste Van Lokeren meende de geboortekamer te kunnen identificeren en maakte er een tekening van. Het is zeer twijfelachtig of het wel de *echte* verloskamer is, toch blijft het opzoekingwerk van Van Lokeren niet onverdienstelijk en misschien kan - mits bijkomend onderzoek - de plaats vooralsnog worden gelokaliseerd. Als Van Lokeren in 1835 zijn tekening maakt, is de spinnerij Coppens-Cappaert in het Prinsenhof gevestigd en die wordt in 1836 afgebroken. Een Spanjaard die de kamer bezichtigt, is zeer geschandaliseerd als hij ziet hoe het vertrek waarin de keizer geboren is, in een hok is herschapen[67]. Nu wordt algemeen aangenomen dat Karel geboren is in een der kleine torens op de hoek van de Simon van Mirabellostraat en de Rabostraat, daar bevindt zich "*het caemerken daer hy inne gheboren werdt ende eerst de lucht der werelt ghevoelde*"[68].

Verhalen te over dus over de geboorte. Hoe hogergeplaatst en beroemder de persoon, des te meer mythes en legendes er over diens geboorte, leven en dood ontstaan en dat is van alle tijden en van alle landen. Dezelfde verhalen worden ook verteld in andere taalgebieden met andere heersers in de hoofdrol[69]. Over geen enkele andere vorst doen echter zoveel fabels en legenden de ronde als over keizer Karel. En er ontstaan nog steeds nieuwe legendes, sommige daarvan zijn zeer bij de

haren getrokken. In Maldegem wordt verteld dat Johanna er op de terugweg naar Gent bevalt van een tweeling. Om moeilijkheden met de erfopvolging te vermijden, wordt een van de twee jongetjes achtergelaten waar het de bijnaam krijgt van *Rietje Koane*[70].

Dat is natuurlijk literatuur en geen geschiedenis en geheel in tegenspraak met de niets aan het toeval overlatende voorbereidingen die voor de geboorte in Gent worden getroffen. Er dient niet aan getwijfeld te worden: de geboorte van Karel V vond plaats in het appartement van de hertogin in het Prinsenhof dat daarvoor speciaal was ingericht en waar alle voorzieningen aanwezig waren om de bevalling zo goed mogelijk en zonder ongelukken te laten verlopen. Er is bijvoorbeeld de aanwezigheid van verschillende artsen en geestelijken, maar ook van waarzeggers, astrologen en charlatans allerhande.

Het Prinsenhof is natuurlijk niet toevallig uitgekozen, in die tijd is het gebied niet onderworpen aan de Gentse stedelijke administratie en jurisdictie en in 1500 wordt het ervaren als niet bij Gent horend. Het is een vrije enclave, net als Sleidinge Keure, waar enkel de graaf van Vlaanderen, later hertog of keizer, heerlijke rechten uitoefent. De voornaamste verblijfplaats van Filips de Goede in de Zuidelijke Nederlanden na 1455, is in de eerste plaats het Coudenbergpaleis te Brussel, maar ook Brugge en Rijsel (paleis Rihour) krijgen frequent bezoek van de hertog. Het Prinsenhof te Gent neemt als jeugdverblijf van Filips de Goede vóór 1430 en als alternatief voor Brugge, een bijzondere plaats in. Toch behoort het Prinsenhof in het midden van de 15de eeuw niet tot de meest frequent gebruikte residenties.

6. FEEST IN HET LAND

zoo dat diesghelijcke
noynt ghesien en was
ter geender stede

Onmiddellijk na de geboorte schiet het hele administratieve apparaat van de aartshertogen in werking. Naar alle steden in Vlaanderen en Artesië worden bodes uitgezonden en brieven verstuurd om de blijde tij-

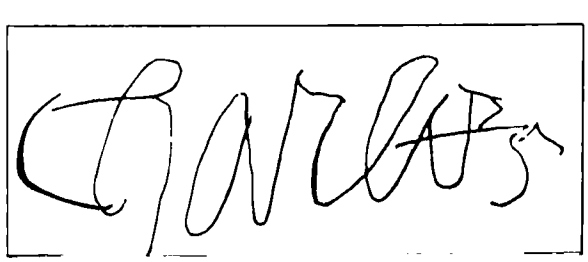

Handtekening van Keizer Karel

ding te verkondigen. Jan Cordier wordt naar de abten van Affligem, Sint-Bernardus, Sint-Michiels van Antwerpen, Baudelo, Sint-Ghislain, Sint-Baafs, Ter Doest, Ter Duinen, Drongen en Cambron gezonden om hen naar de doopplechtigheid uit te nodigen. Michiel Guillart wordt 4 pond betaald omdat hij op 25 februari een expresbrief van *Monseñor* aan de prinses van Castilië bezorgt met het nieuws van de geboorte in Gent. De prinses, die in Compiègne verblijft, moet in Gent aanwezig zijn om als meter te fungeren bij de doopplechtigheid[71]. Johan Bruneau vertrekt op de dag van de geboorte met een brief van *Monseñor el Archiduque* naar de aartsbisschop van Besançon en de Prins van Oranje om hen op de hoogte te stellen van de bevalling en ook de bisschop van Doornik ontvangt een invitatie[72].

Het Spaanse koninklijke echtpaar wordt zo vlug als mogelijk van de blijde gebeurtenis in kennis gesteld. Als ze het nieuws verneemt, roept koningin Isabelle uit: "*La suerte cayó sobre San Matías*"[73], het lot is op Mathtias gevallen, waarmee de koningin verwijst naar het feit dat Matthias, na de verdwijning van de verrader Judas, door de overblijvende elf wordt uitgeloot als twaalfde apostel[74]. De koningin spreekt, zonder dat ze het weet, de profetie uit dat Karel eens koning van Spanje zal worden, hoewel er op dat ogenblik geen sprake van is. Een paar onverwachte overlijdens geven de geschiedenis echter een ander verloop...

In de Genste stadsrekening van 1499 staat onder 24 februari geschreven dat een ijlbode de "*blyde nieumaere ende tidinghe vanden gheboorte van onsen jonghen prince binnen deser stede gheboren op Sent Matthys avont anno xcix*" bracht. Als de reeds eerder genoemde Ogier Impens voor zijn galerij wordt betaald, staat er bij dat deze is opgetrokken voor de doopstoet "*van onsen jonghen prince hertoghe Karel, gheboren binnen dese stede up Sente Matthys avont*"[75]. Deze stadsrekening staat bol van uitgaven voor de geboorte en doop van Karel. De feesten in Gent zijn indrukwekkend en nooit eerder vertoond: "*ende was kersten ghedaen in de St. Janskercke, den vii dach in Maerte daernaer, seer triomphelijck, zoo dat diesghelijcke noynt ghesien en was ter geender stede; daer ginghen mede bisschoppen, abten, prelaten, ende alle de heeren geestelijcke ende weerelijkce, ende daer was een alleye ghemaeckt van 't Princenhof beginnende tot in Sent Janskercke aldaer men 't selve kint met allen den staten van den landen over droeghen welcke staten ende heren met den kinde gaende ter kercke waert, wierpen met handtvullen ghelt int volck, gaut ende selver, roepende: Vive Bourgoigne... ende de selve galderye was vijf voeten hooch vander aerden ende met lenen over beyde de syden*"[76]. De stad baadt in het licht, de fameuze gaanderij is verlicht door wel 10.000 flambeeuwen, op de Leie vaart een schip verlicht door ongeveer 700 toortsen en de burgers spanden zich in om hun woning om het mooist te verlichten. Uit de mond van de draak op het belfort schieten vuurpijlen, boven op de toren van de Sint-Niklaaskerk brandt een vuur, koorddansers vertonen hun kunsten met brandende toortsen op opgespannen touwen aan de kerktorens. Gent staat werkelijk in vuur en vlam, "*riens n'y fut espargniét*"[77]. Van de stad Gent krijgt de boreling een

zilveren miniatuurschip, een zilveren helm, een gouden zwaard, een gouden kop bezet met edelstenen, een gouden schaal bezet met parels en diamanten en een kostbaar ingebonden bijbel[78]. Bij zijn doop krijgt Karel ook de titel van graaf van Luxemburg[79].

In Eeklo worden, net als in Gent, reeds enkele dagen tevoren voorbereidselen getroffen om de aanstaande geboorte op passende wijze te vieren, men is immers goed op de hoogte van de nakende gebeurtenis, net zoals overal elders. Reeds op 22 februari wordt een grote hoeveelheid hout op de markt gebracht, er wordt gesproken van *"dertien honderd houds ...als mijne voorseide vrauwe gheleghen was"*. In het midden van de Markt wordt een boomstam geplant, waarrond het hout wordt opgetast.

Het is Vincent Zoetaert die *"binnen dese stede de tydinghe brochte dat onse geduchte vrauwe ende princesse gheleghen was van eenen zone"*[80]. Zoetaert is dus op 24 februari vanuit Gent direct naar Eeklo gereden om het nieuws aan de magistraat te melden, als beloning wordt hij beschonken met 12 schellingen wijn. Vrij spoedig is iedereen in het stadje op de hoogte, want de klokken worden feestelijk geluid. 's Avonds zorgen speellieden voor een vrolijke noot, de Eeklose zwaarddansers vertonen hun kunsten, en door de burgemeester wordt drie pond in geld "*ghestroyt ende gezaeyt*" over de hoofden van de aanwezige Eeklonaren "*uut blyscepen ende omme de ghedinckenesse vander gheborten van onsen voornoemden jonghen prinche*"[81]. De magistraat laat zich verder niet onbetuigd: de schepenkamer wordt met kaarsen en toortsen verlicht en 's avonds is er *le tout Eecloo* verzameld om er zich te goed te doen aan spijs en drank. De kosten van dit gelag worden op 18 pond geraamd. Na het feest worden Daneel Dierkins en Jan Van Damme vergoed *"omme dat zy schoone vierden"*, ze krijgen elk twee kannen wijn à 12 sch. het stuk[82].

Als het nieuws van de geboorte op 24 februari in Ninove bekend raakt, zijn het de rederijkers die er grote feestelijkheden op het getouw zetten: er wordt *een staende spel* vertoond en vreugdevuren aangestoken. En als in mei van hetzelfde jaar Filips de Schone en zijn zus Margareta in Ninove arriveren, worden de hoge bezoekers twee vaten wijn geschonken. 's Avonds is de Grote Markt verlicht en er heerst een algehele vreugdestemming[83].

In Geraardsbergen wordt de geboorte als een heropleving voor de stad aangezien: "*Dit bewijzen de vreugdevuren der inwoners bij de geboorte van den jongen Karel van Luxemburg (24 februari 1500) te Gent, de bode die het nieuws bracht, werd mild beloond en dadelijk luidde de klok in de Capelle op de Marct om de blijde mare te verkondigen. De geburen van de verschillende wijken, als die van de Pensstraat, van den Guldenwijk, van de Brugstraat, van de Grootestraat, van de Dutstraat, de Schoolstraat en de Huneghemstraat vierden elk in 't zijne. De stad schonk 14 kannen wijn. Op de Markt, in het bijzijn van de wet, werd een groot vreugdevuur aangelegd. De jonkvrouw van Boelare kwam zelfs binnen de*

stad"omme de ghenouchte van de viere te ziene, ter solempniteyt ende blyscepe"[84].

In Ieper ontvangt men het nieuws der geboorte ook op "*den xxiiijen dach van spoorkele*", toen kwamen "*typre de maren van der gheboorte van minen heere Charles hertoghe van luxemburg eerste zone van onsen ghenadighen heere*"[85]. En er wordt feest gevierd: "*sanderdaechs xxven dach vander selve maend was typre ghehouden de feeste ende gheviert de voorn. gheboorte ende te diere cause coste ghedaen vute name vander casselrie. Te wetene in houte, toortsen, kerssen ende scilderie vander some van xxvii p xvi s vii g*"[86]. Aan de speellieden, de leden van de confrérie van de heilige Ursula, aan die "*vanden gheselscepe vanden achterbroet*", van de *Roziers* en alle andere *spelders* wordt 4 pond dertien schellingen betaald. De baljuw, wethouders en officieren *vander zale* verteren op 24 en 25 februari niet minder dan 12 pond 16 schellingen[87]. In totaal wordt in Ieper minstens 45 pond 5 schellingen en 7 groten aan de geboortefeesten gespendeerd[88].

Net zoals in alle andere steden wordt ook in Oudenaarde en in Brugge het nieuws van de geboorte op 24 februari door een bode aan het stadsbestuur bekendgemaakt en ook in die steden is de blijdschap groot. In Brugge is het Simoen de Raed die "*deerste tyddinghe brochte vander gheboorte vanden jonghen prince*". 's Anderendaags verkeert de hele stad in feeststemming. Op een rood gespannen laken worden wapenschilden van de pasgeborene en zijn familie opgehangen voor het schepenhuis op de Burg en aan de (nu verdwenen) waterhalle op de Markt. Die wapenborden worden 's avonds verlicht met toortsen. Op de Markt wordt een reusachtig vuur aangelegd, er worden daarvoor bijna 2000 *bonden houts*, 700 houtblokken en 700 *rijsen* geleverd door diverse personen. *Garsoenen* of wachters worden extra vergoed om de massa in toom te houden. En vanzelfsprekend dat er een maaltijd wordt gehouden "*inde tresorie savons*", waaraan wordt deelgenomen door de magistraat en notabelen[89].

7. KEIZER KAREL IN EEKLO GEBOREN?

Als ze hier geweest is,
dan is ze hier toch wel bevallen, zeker?[90]

Bij het begin van zijn voorstelling *Cordon Sanitaire* op zaterdag 24 september 2005 in de Eeklose Herbakker, vroeg Freeg de Jonge aan het publiek waarvoor Eeklo zoal bekend was. Iemand antwoordde dat keizer Karel in de stad was geboren. Er steeg goedkeurend gemompel op uit de zaal en de man kreeg een applaus. Het is duidelijk: in Eeklo is een nieuwe legende geboren...

De geschiedenis over de keizerlijke geboorte in Eeklo begint in het jaar 1999. In een artikel getiteld *Keizer Karel en Eeklo*, gebaseerd op de

Eeklose stadsrekening van 1500-1501, besluit Romano Tondat overtuigend: "*De conclusie over Karels vermeende Eeklose afkomst kan echter kort en duidelijk zijn: in de hele stadsrekening is daar geen enkele aanwijzing voor te vinden. Voor de koppige twijfelaars: hertogin Johanna verbleef al sinds november 1499 in het Gentse Prinsenhof, en de Eeklose Prinsenhofstraat wordt pas in 1676 voor het eerst vermeld*"[91]. Enkele maanden later publiceert de auteur in hetzelfde tijdschrift een korte bijdrage, *Keizer Karel te Eeklo geboren!*[92] en besluit al even overtuigend: "*Mijn conclusie is duidelijk: Keizer Karel is wel degelijk te Eeklo geboren*" waarbij hij zich op dezelfde stadsrekening baseert. Twee totaal tegenovergestelde meningen in enkele maanden tijd...

In februari 2000 luidt de (definitieve?) stelling dat Keizer Karel niet in Gent op 24 februari, maar wel in Eeklo op 20 februari 1500 - en misschien zelfs vroeger - is geboren. Vier dagen eerder en op een andere plaats! Een boude bewering waarover tijdens een colloquium van gedachten werd gewisseld en in een brochure, getiteld *Keizer Karel te Eeklo geboren*, wordt geprobeerd deze stelling historisch te onderbouwen en worden er pro en contra's gepubliceerd[93].

De geboorte van Karel in Eeklo is gebaseerd op één enkele bron, namelijk de stadsrekening van Eeklo die begint op 18 februari 1499 en eindigt op 30 maart 1500, overgezet naar onze tijdrekening: 18 februari 1500-30 maart 1501[94]. In deze stadsrekening zouden niet minder dan 22 items betrekking hebben op de geboorte van de prins in Eeklo, bij nader toezien zijn er 12 uitgavenposten over de *viering* van de geboorte in Eeklo.

Daar de rekening begint op 18 februari, komen onder het hoofdstuk "*diverssche costen*" die uitgaven direct aan bod.

1. "*Item Vincent Zoetaert fs Vincents de welke binnen dese stede de tydinghe brochte dat onse gheduchte vrouwe ende princesse gheleghen was van eenen zone, ghegheven voorden wyn xij sch.*"
Zoetaert brengt het nieuws van de geboorte "*binnen dese stede*". Als Karel in de stad is geboren, moet het nieuws niet nog eens door een bode worden gebracht. Zoetaert komt dus uit Gent van waaruit op 24 februari naar alle steden en dorpen boodschappers worden uitgezonden, nog op dezelfde dag is zowat heel Vlaanderen op de hoogte van de blijde gebeurtenis. Johan Decavele noemt dit een communicatiewonder[95]. In alle steden, waarvan we de rekeningen onderzochten, komt het nieuws op 24 februari toe. Een bijkomende reden om te veronderstellen dat Zoetaert uit Gent komt, is dat niet hij de officiële stadsbode is, dat is Gerard Caillou[96]. Zoetaert is schepen van de stad en behoort tot een belangrijke familie.

2. Bij de items die betrekking hebben op de viering van de geboorte in Eeklo, staat er maar één waarbij een datum wordt vermeld: "*Item van dertien hondert houds daerof een vier ghemaect was up de maret van dese stede den xxijen in sporcle xcix als me voorseide vrouwe gheleghen*

was"[97]. Blijkbaar wordt het hout voor het vreugdevuur vanaf 22 februari op de markt gebracht, want ook het Eeklose stadsbestuur weet heel goed – gezien de veelvuldige contacten met Gent – dat de geboorte nakend is. Daar hout een kostbaar goedje is en niet iedereen in hartje winter zomaar een voorraad kan afstaan, wordt het al op voorhand gekocht en door Willem Stevens op de markt opgestapeld, wanneer staat niet vermeld: "*Item willem stevins van tvoornoemde houdt upde marct ghebrocht thebbene*"[98]. Zelfs als het vreugdevuur al op 22 februari is aangestoken - wat twijfelachtig is - betekent dit nog niet dat de keizer in Eeklo is geboren[99]. Het is in elk geval niet op te maken uit de tekst.

3. Bij de andere uitgaven staat nergens een datum, enkel "*ten zelven daghe*" en "*upden zelven avent*" of "*ten zelven daghe tsnavens*", waarmee helemaal niet duidelijk is welke dag of avond wordt bedoeld.

4. De volgende uitgavenpost zorgt voor extra moeilijkheden:"*Item den xxen dach vander voorseide maent als onse gheduchte vrauwe gheleghen was, doe was ghepresenteert Daneel Dierkins ende Jan van Dame omme dat zy schoone vierden elcken ij kannen wyns*"[100]. Beide heren worden al op 20 februari getrakteerd omdat zij voor een mooi feest zorgden, en dat terwijl het hout voor dit feest - en als we de auteur mogen geloven - ook de uitgaven voor de speellieden, de klokkenluiders, de traktatie in het schepenhuis en het uitstrooien van geld, op 22 februari moeten worden gedateerd. Er wordt nog een tweede uitgave vermeld op 20 februari,

Zegel van Keizer Karel

namelijk twee kannen wijn voor de zwaardspelers: "*Item ten zelven daghe den ghesellen die meten zweerde speelden ij kannen wijns*"[101]. Geen probleem: op 20 februari wordt in Eeklo een *voorfeest* gegeven, een opwarmertje voor het echte feest van 22 februari. Meer zelfs: Zoetaert brengt het bericht van de geboorte al op de 20ste, vandaar de traktatie. Dat is toch wel heel ver gezocht, want dan zou pas twee dagen later, op de 22ste, de officiële viering plaats vinden. Twee feesten dus. De kopiist van de rekening heeft duidelijk een fout gemaakt en in de plaats van *xxv, xx sprorcle* geschreven. Net ervoor staat een uitgavenpost gedateerd op "*den xxiien dach van sporcle*" en daar de uitgaven min of meer chronologisch gerangschikt staan, is het logisch dat na de 22ste een latere datum komt, dus niet de 20ste. Maar zelfs als er op 20 februari al een viering was, dan nog kan uit deze uitgave onmogelijk worden afgeleid dat het prinsje in Eeklo is geboren.
In verband met de verwarring rond beide data wijzen we erop dat al in de 19de eeuw werd geopperd dat "*de Confusien, en Verwarringen die voortsproten uit de tijdrekening die toenmaals werd gevolgd, en waarbij zonneklaar wordt bewezen dat niet zelden datgene wat aangevoerd wordt tot opheldering eener Dagteekening, juist versterkt tot eenen onoplosbare verwarring*"[102].

5. De cruciale vraag waar in feite alles om draait is: wat doet de hoogzwangere Johanna van Castilië, midden in de winter, in Eeklo? Het is een barre winter, de opperjager van Vlaanderen komt de wilde dieren verjagen die in en rond Eeklo zwerven, er zijn massaal veel kraaien die worden gevangen of gedood "*inden winter als de snee lach*"[103]. Waarom verlaat de prinses het veilige, goed ingerichte en bewaakte Prinsenhof? Er wordt gesteld dat Johanna zich in Brugge bevindt en vanuit die stad probeert zo vlug als mogelijk Gent te bereiken om er te bevallen. Mocht er nu toch één document zijn van haar aanwezigheid toen in Brugge.
De hofhouding en de entourage van Johanna van Castilië, dochter van de machtige en rijke *el reyos Católicos*, en ook haar echtgenoot, Filips de Schone, zouden de hoogzwangere prinses nooit laten vertrekken, daarvoor is de dynastieke inzet te groot[104].

6. Wie het artikel over de geboorte in Eeklo kritisch leest, komt voor enkele verrassingen te staan: bijvoorbeeld dat er "*voldoende aanwijzingen (zijn) om aan te nemen dat de geboorte plaats vond te Eeklo of in de onmiddellijke omgeving*", en: "*er zijn vele plaatsen in en rond Eeklo waar het gevolg van de gravin kan halt gehouden hebben*"[105]. Misschien is Karel wel geboren op het kasteel van Reesinghe in Maldegem, want in tegenstelling met wat wordt beweerd, staat de heer van Maldegem op goede voet met het hof. Op 17 februari 1508 wordt in Brussel zelfs het huwelijk ingezegend van de heer van Maldegem; de kosten voor deze bruiloft neemt prins Karel geheel op zich, "*a cargo y cuenta del Principe*". Heel wat edellieden wonen deze bruiloft bij[106]. Begin maart 1501 komt de magistraat van Maldegem op bezoek in Eeklo om te spreken "*van zaken die zy met elc andren te doen hadden*". De Maldegemnaren worden vier kannen wijn aangeboden "*ten XVI sch. de kanne*"[107]. Filips en

Johanna, en andere voorname gasten die in Eeklo op bezoek zijn, krijgen kannen van slechts 14 schellingen aangeboden. Overigens laat een bevalling zich niet door een ruzie tegenhouden.

7. De aanwezigheid van ontvanger-generaal Jacob De Ketelboetre in Eeklo is helemaal niet uitzonderlijk - hij is immers een Eeklonaar - want ook andere steden doet hij regelmatig aan, bijvoorbeeld Tielt[108]. En in Eeklo is hij dikwijls te gast: op 22 februari en op 12 oktober wordt hij telkens op vier kannen wijn getrakteerd[109], hij komt verder het geld ophalen dat "*mynen gheduchten heere jaerlicx heeft upde cauchie van dese stede telcken lichtmisse*", hij komt om het tolgeld "*upde brugghe van Raverschoot*", op kerstavond om het geld "*up elc breet lacken ghemaeckt binnen dese stede*", enz. Deze laatste belasting wordt gepacht door Victor De Ketelboetre, stadsontvanger[110]. De ontvanger-generaal wordt in 1503 begraven in de kerk van Eeklo en op zijn grafschrift stond te lezen dat hij raadsheer van de hertog was: "*Voor den hooghen autaer licht een metaelen sepulture van Jacob der Ketelbouteren raed ons gheduchs Heeren, tresorier generael van Vlaendren, obiit 1503, den 15 septembre*"[111].
Victor De Ketelboetre, een familielid en misschien een broer van Jacob, brengt deze een bezoek in Brugge "*om hem te doen mackene een octroy vander biere van 300 p. par. omme ghestelt ende ghepoinct te worden up de insetene van dese* stede"[112]. Victor is ook ontvanger van de brieven van Assenede "*ter causen van ij s ij d die de voorseyde stede jaerlicks sgulдig es mynen gheduchten* heere"[113]. Ook is het Victor De Ketelboetre "*die de Nieuwe vaert of leykin in effecte hout*" en zorgt voor voldoende diepte en hoogte van het water "*up dat de scepen daer duer passeren moghen*"[114]. De familie De Ketelboetre heeft dus heel wat in de financiële Eeklose pap te brokkelen; de aanwezigheid van de ontvanger-generaal in Eeklo heeft niets te maken met de geboorte van Karel.

Nog minder uitzonderlijk is het dat de stadsbode naar Rijsel wordt uitgestuurd, hij rijdt er overigens naartoe in het gezelschap van de stadsontvanger. Samen zijn ze "*vut zes daghen te peerde*". De ontvanger is naar Rijsel gereden bij de heren van de Rekenkamer om "*huerlieder advys adresscherende an mynen heere den cansellier angaende den previlege van confiscacien*"[115]. "*Ome te vervolghene tprevilege van confiscacien*" trekt de Eeklose stadsmagistraat ook naar Gent, het is duidelijk dat dit met de geboorte geen uitstaans heeft, maar wel met de weinig florisssante financiële toestand van de stad, want er wordt dikwijls naar Brugge en Gent gereden om financiële kwesties te bespreken[116]. Ook andere steden, bijvoorbeeld Geraardsbergen, verkeren voortdurend in geldnood en pleiten om uitstel van betaling. Men moet er verder de Eeklose en andere stadsrekeningen maar op na lezen om te zien dat onderhandelingen, reizen en het zenden van bodes voor het regelen van financiële en andere kwesties, overal en veelvuldig voorkomen.

8. Dat Neelemans, Van Damme, Van Acker en andere Eeklose geschiedschrijvers nooit de *waarheid* in de stadsrekening hebben opgemerkt, is de waarheid geweld aandoen. In de 19de eeuw al wordt duchtig gedis-

cussieerd over deze kwestie. Onderprefect Bazenerye haalt de legende van de geboorte in Eeklo al in 1804 aan. In een verslag over belangrijke of beroemde personen in het vierde arrondissement van het Scheldedepartement schrijft hij: "*Charles Quint, auqel Eecloo se vante d'avoir donné le jour, et soutient que pour lui en dérober la gloire, on le fit la nuit immédiatement de sa naissance, transporter à Gand*"[117]. Ook Ecrevisse en August Van Acker kennen de legende: "*Er bestaet hier nog eene overlevering dat Keizer Karel niet te Gent, maar wel te Eecloo zou geboren zijn, men wijst er zelfs de Princenhofstraet aen als de plaats dier geboorte*"[118]. Ecrevisse is zo verstandig te besluiten: "*Zeggen is niet bewyzen*". Ook Eduard Neelemans kent het verhaal en vraagt inlichtingen bij Edouard Van Damme-Bernier, Eeklo's eerste lokaal-historicus. In zijn antwoord vermeldt Van Damme voor het eerst de herberg *De Kroon* als geboortepaats (kroon-keizer, een tè duidelijke link). Van Damme onderzoekt de stadsrekeningen en komt tot het besluit dat er onduidelijkheid en verwarring is over de geboortedatum van Karel: 22, 24 of 25 februari (maar zeker niet 20) maar blijft verder op de vlakte. Amateur-historicus Egbert Risseeuw, notaris uit Oostburg, mengt zich in het debat en staat zeer sceptisch tegenover het verhaal. Neelemans rept dan ook met geen woord over de zaak in zijn *Geschiedenis van Eecloo*. In de *Gazette van Eecloo* meent Van Acker, die er een chronologisch potje van maakt, dat de keizer onmogelijk in Eeklo kan geboren zijn. Desiré Goethals publiceert op 10 maart 1940 een bijdrage onder de titel:"*Is Keizer Karel in Eeklo geboren?*[119]". Goethals wil de legende graag geloven maar: "*Ontegensprekelijke bewijzen ontbreken nog en daar wij altijd streng historisch echt willen zijn, zullen wij ons onthouden van het bevestigen van de geboorte alhier*"[120].

9. Of keizer Karel in Eeklo is geboren, lijkt alleszins zeer twijfelachtig, gezien de talrijke en betrouwbare bewijzen voor de geboorte van Karel in Gent en slechts één enkele bron voor Eeklo waarin, op de keper beschouwd, helemaal niets wijst op een geboorte in Eeklo.

Toch is het geen geringe verdienste dat een ernstige discussie over de geboorte van de keizer op gang is gebracht, er werden twee zeer degelijke colloquia over georganiseerd en de bestaande legende werd nieuw leven ingebelazen[121]. Jammer is dat er geen nieuwe gegevens opdoken. Het is trouwens onwaarschijnlijk dat er nog veel documenten over de geboorte van Karel V zullen worden ontdekt. In Spanje - maar daar is over de geboorte niet zoveel te ontdekken - België, Duitsland, Oostenrijk en elders zijn immers alle archieven uit de desbetreffende periode grondig doorploegd en over Karel V is zowat alles gepubliceerd. Ook de rekeningen van de *Chambre des Comptes* in Rijsel zijn al herhaaldelijk onderzocht. De geboorteplaats van de keizer is in het hele verhaal in feite slechts een detail, sommige auteurs vermelden Gent niet eens; géén detail is echter de geboortedatum. Wie daaraan morrelt, moet niet met vermoedens of veronderstellingen voor de dag komen, maar met harde historische bewijzen. Daarom houden we het op Gent als geboorteplaats en als datum zeker 24 februari 1500.

Tenslotte nog dit: in *Het Nieuwsblad* van 23 februari 2000 verscheen een lezersbrief waarin beweerd wordt dat keizer Karel in Lochristi is geboren. Een zekere Piet Schepens zou in Brussel documenten hebben ontdekt waarin vermeld staat dat Christian II van Denemarken, schoonbroer van Karel, zijn ballingschap doorbracht op het kasteel Roselaer, "*site de naissance de l'Empereur à Lochristi*". Schepens overlijdt zonder zijn beweringen te kunnen staven.
Er is dus toch nog werk aan de winkel.

8. KEIZER KAREL IN HET MEETJESLAND[122]

J'ai fait de fréquents voyages: neuf en Allemagne, six en Espagne,
sept en Italie, dix au Pays-Bas,
quatre en France, tant en paix qu'en guerre,
deux en Afrique, en tout quarante
Karel V, Brussel 25 oktober 1555

1500

Tot eind april verblijft Karel met zijn moeder Johanna, zus Leonora, en de hele hofhouding in Gent, waar aan talrijke feestelijkheden wordt deelgenomen. Vooral Filips De Schone laat zich niet onbetuigd en neemt deel aan verschillende tornooien. Eind april reist het paar via Eeklo en Maldegem naar Brugge. In Eeklo worden ze door de magistraat "*ten tween stonden*" wijn aangeboden (ze komen uit Brugge via Eeklo terug naar Gent) en het koninklijke paar wordt gevraagd "*de heere vander stede te bewaerne*" of de privilegies van de stad te bevestigen. In Eeklo wordt het gezelschap extra bewaakt door een twaalftal wachters, naderhand worden die getrakteerd in de herberg van Gerard Daneels en die van Michiel Sanders[123]. Op 30 april is "*la Archiduquesa y sus hijos todo el dia en Brujas*". In Brugge woont ze de plechtigheden van het Heilig Bloed bij. Johanna wordt ernstig ziek, vandaar dat gewacht wordt tot eind juni om naar Brussel te vertrekken.
Op 4 juni is Johanna opnieuw met haar kinderen in Eeklo; ze wordt op 24 (!) kannen wijn getrakteerd. Samen met haar is ook de "*hoofdmeester generael van mer vorseide vrouwe*" in de stad. Hij bespreekt met de Eeklose magistraat enkele (waarschijnlijk) financiële problemen, "*de welke hem met die vander wet ghemoeyt was*" en hem worden zes kannen wijn gepresenteerd[124].
Die hoofdmeester is niemand minder dan "*Mer Jeronimus Lauwerin, rudder heere van Watervliet raed hooftmeester skeysers ende ons gheduchts heeren serdshertoghen van Oistrycke prinche van Spaenghen ende huerlieder ontfanghe gheneraal van Vlaendren*"[125]. Hij wordt ook nog aangeduid als algemeen schatbewaarder van de domeinen en de financiën van de graaf[126].
Filips doet ondertussen verschillende blijde inkomsten, onder andere in Geraardsbergen. De vorst wordt er in mei 1500 met toortsen ingehaald

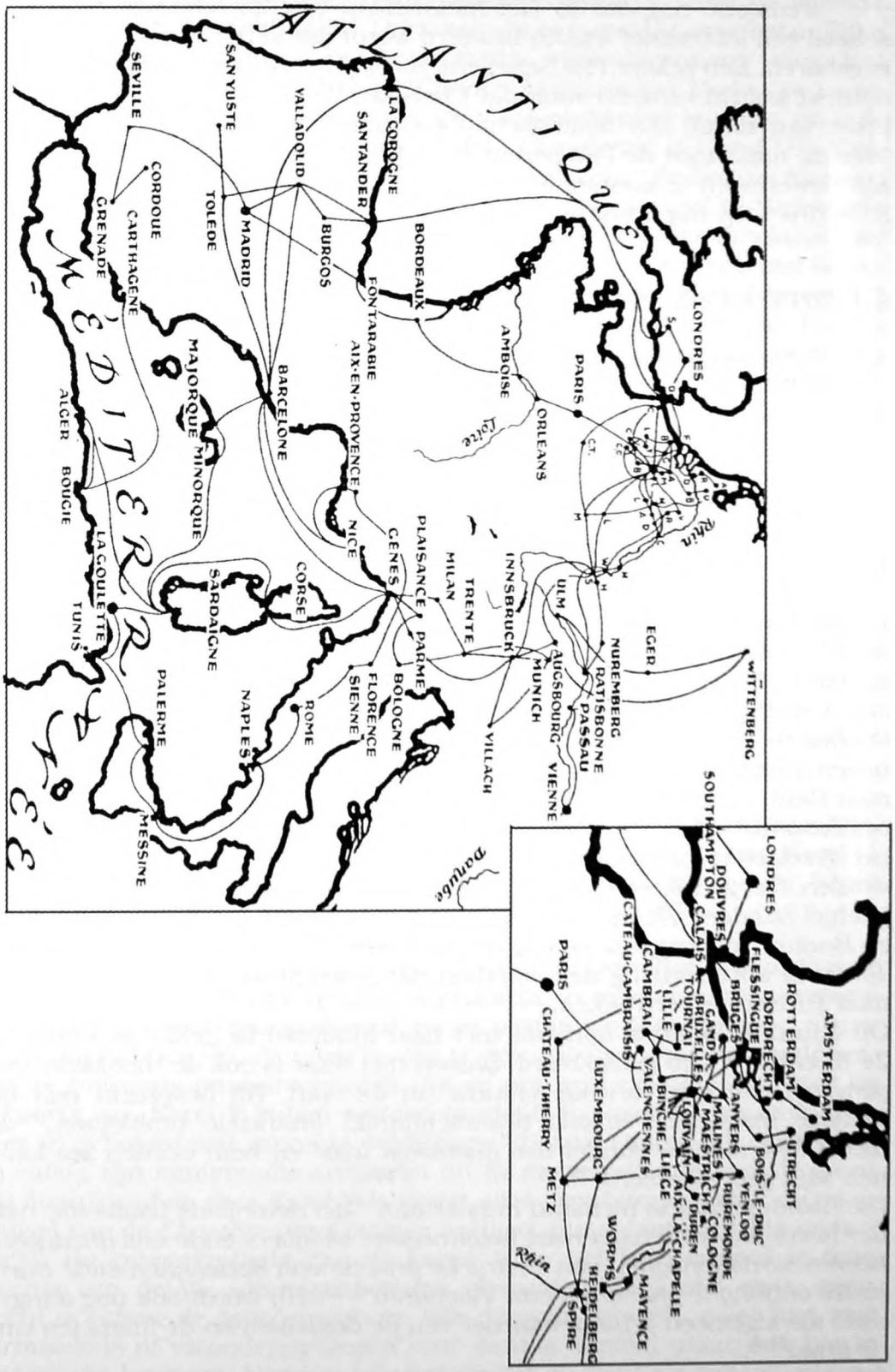

Reisroutes van Keizer Karel

door de notabelen en op de Markt wordt het traditionele vuur met "*fasseelen houts*" aangestoken[127].
Door het overlijden van Isabella, koningin van Portugal, komt de Spaanse troon aan Juana la Loca of Johanna de Waanzinnige, zoals de moeder van Karel later wordt genoemd. En nog enkele jaren later is het *el principe Carlos* die heerser wordt van een wereldrijk.

In 1500 zijn van Karel volgende verblijfplaatsen of *estancias y viajes* bekend:

24 februari	geboren in Gent
25-29 februari	Gent, *Sábado 29. Mossior de Lucemburgo en Gante*[128]
7 maart	Gent, *Sábado siguente VII deste mes fue baptizado el niño nacido, llamado Charles como su bisabuelo*
31 maart	Gent, *mossior de Luxemburgo en Gante*
april	Gent, *La archiduquesa y sus hijos en Gante.*
29 april	Eeklo
mei	Brugge, *viernes 1 a domingo 31, la Archiduquesa y sus hijos en Brujas*
juni	Brugge
eind juni	via Eeklo en Gent naar Brussel
tot eind	*en Bruselas*[129].

1501

Op 11 januari wordt Karel tijdens het zestiende kapittel opgenomen als ridder in de *Orde van het Gulden Vlies*[130]. Heel de maand februari verblijft de aartshertogin in Gent. Karel viert zijn eerste verjaardag in zijn geboortestad. Op 3 maart vertrekt de hofhouding opnieuw via Eeklo naar Brugge. 's Middags wordt in Eeklo gemiddagmaald en worden "*onze harde en gheduchte vrauwe ende princesse*" en haar gevolg vanwege de stad 24 kannen wijn aangeboden. Eleonora en "*onsen jonghen prince Charles*" krijgen van het stadsbestuur elk een gulden ter waarde van 2 pond 10 schellingen[130]. 's Avonds arriveert het koninklijke gezelschap in Brugge. 's Anderendaags, vier maart, is er weer hoog bezoek in Eeklo: Filips de Schone, "*ons harden geduchten heere den erdshertoghe van Oostenrycke, hertoghe van Bourgoignen, grave van Vlaendren*" reist Johanna achterna en "*tsynen blyde incomene*" in Eeklo worden hem eveneens 24 kannen wijn aangeboden. Dit kan geen toeval zijn: twee keer 24 kannen wijn, een verwijzing naar de geboortedatum van hun zoon Karel[131]?

Het paar en hun kinderen wonen in Brugge de diensten van de Goede Week bij en voor hun tochtjes in en rond de stad worden in het klooster van de discalzen koetsen gehuurd. Op 14 mei zien we ze in de Heilige Bloedprocessie. Doña Margarita, prinses van Castilië, heeft zich ondertussen bij het gezelschap gevoegd, wat een gevoelige verhoging van de uitgaven met zich meebrengt.

's Anderendaags, 15 mei, reist men af naar Aardenburg. Het is niet duidelijk of de nacht in die stad wordt doorgebracht. In elk geval, het *"Diaro de gastos de la Archiduquesa Juana de Castilla"* vermeldt dat de aartshertogin tot 18 mei in Eeklo is. Na de overnachting in Eeklo wordt doorgereisd naar Gent.

Op 27 juli wordt in Brussel Isabel, het derde kind van Johanna, geboren en gedoopt in de kerk van Sint-Jacob op de Coudenberg.

Filips de Schone en Johanna van Castilië vertrekken op 4 november naar Spanje om daar als toekomstige troonopvolgers te worden ingehuldigd. Die reis wordt door een bijzondere 'bede' gedeeltelijk gefinancierd door Vlaanderen. Het aandeel van Eeklo wordt volgens de gewone procedure omgeslagen op de bevolking, enkele Eeklose schepenen gaan over het aandeel van die bede "*vande voyagen van Spaengen*" toch eens spreken "*by die vanden vryen*"[132].
Graaf Engelbrecht II van Nassau vervangt de hertog in de Nederlanden.

In 1501 verblijft Karel (meestal) met zijn moeder op de volgende plaatsen:

januari	Brussel, *viernes 1- domingo 31, la Archiduquesa y mis Señores hijos, en Bruselas*
februari- 2 maart	Gent
3 maart	Eeklo en Brugge, *miercoles 3, la Archiduquesa con sus hijos, comio en Eccl6o y pernoctó en Brujas*
maart, april	Brugge
1-14 mei	Brugge
15-18 mei	Aardenburg en Eeklo, *sábado 15 a martes 18, la Archiduquesa con sus hijos, comió en Ardenbourg, cenó y pernoctó en Eccl6o*
19 mei-24 juni	Gent
25 juni-30 oktober	Brussel
tot 31 december	Mechelen[133]

1509

In de daaropvolgende jaren verblijft Karel in Brussel en Mechelen en worden er uitstapjes gemaakt naar Antwerpen, Lier en andere steden. Vermeldenswaard is dat op 17 februari 1508 in Brussel het huwelijk wordt ingezegend van de heer van Maldegem; de kosten voor deze bruiloft komen "*a cargo y cuenta del Principe*", worden door prins Karel betaald. Bij de inzegening van dit huwelijk zijn voorname edellieden aanwezig, speciaal wordt Madame de Savoye vermeld.

Op 22 februari 1509 doet Karel zijn plechtige intrede in Dendermonde, waarna hij doorreist naar Gent en op 24 februari zijn intrek in het Prinsenhof neemt. Ook opa keizer Maximiliaan van

Oostenrijk is van de partij. De negende verjaardag wordt gevierd met een nooit eerder vertoond spektakel: tienduizend voetknechten marcheren door de straten, grootvader en kleinzoon rijden geharnast mee in de optocht, er vindt een spectaculair steekspel plaats op de Vrijdagsmarkt en de dag wordt besloten met een grandioos banket in het stadhuis. Karel legt bij dit bezoek de eed van trouw af aan de stad en haar instellingen; over de hoofden van de toegestroomde menigte worden 86 pond aan muntstukken uitgestrooid, waarbij Karel *largesse* uitroept. Aan abt Johannes van de Sint-Pietersabdij wordt voor de uitrusting van de abdijkerk 200 pond geschonken. Het is een oud gebruik om de stad te danken voor het onthaal en de Blijde Inkomst.

Op vrijdag 2 en zaterdag 3 maart treffen we Karel aan in Ertvelde, in de woning van Karel van Wedergate op het goed Ter Loven; er wordt de hele dag gejaagd, wild is er in overvloed. De heerlijkheid Ter Loven ligt op de grens van Assenede (later Zelzate) en Ertvelde. In de loop van de 13de eeuw is het een landbouwuitbating, midden een uitgestrekt, onontgonnen heidegebied. De hoeve zelf heeft een oppervlakte van 200 gemet. Later wordt er een kasteel gebouwd[134]. Reeds op negenjarige leeftijd blijkt Karel een hartstochtelijk liefhebber te zijn van de jacht[135], tot groot genoegen van zijn grootvader die daarover aan Margareta schrijft: "*Nous fumes bien jouyeulx que nostre fils Charles prenne tant de plésir à la chasse; aultrement on pourra pensé qui fust bastart*"[136]. In de *Gemäldegalerie* van het *Kunsthistorisches Museum* in Wenen wordt een schilderijtje bewaard waarop Karel als zevenjarige knaap is afgebeeld met een jachtvalk in de hand. Het wild wordt waarschijnlijk opgejaagd tot voor een jachttribune van waar de jonge prins het maar te schieten heeft. Dit is in elk geval een veelgebruikte en veilige jachtmethode[137].

1513

Op 20 oktober 1513 vertrekt Karel vanuit Rijsel over Menen naar Kortrijk De volgende dag overnacht het hele gevolg in Petegem bij Deinze om op 22 oktober in Gent aan te komen. Op Allerzielen - en tot 5 november - is Karel opnieuw aan het jagen in Ter Loven, in het huis van "*señor de Fiennes*", zo wordt geschreven. Vanuit de *villa* of kasteel van Ter Loven rijdt het jachtgezelschap door naar Eeklo waar Karel, samen met zijn tante, de nacht doorbrengt. Op 6 november blijft hij de hele dag in Eeklo om te jagen en 's anderendaags vertrekt men naar Gent. Via Dendermonde gaat het naar Mechelen[138].

1515

Het jaar 1515 is het jaar van de blijde inkomsten, en dit naar aanleiding van de meerderjarigheidsverklaring van Karel door zijn grootvader keizer Maximiliaan, waardoor hij de echte vorst der Nederlanden wordt. Op zondag 11 februari is er de Blijde Inkomst van Karel in Antwerpen. Na een verblijf in het kasteel van Temse rijdt men via Langerbugge nog

maar eens naar Ter Loven waar Karel op op 24 februari, de dag van zijn verjaardag, arriveert en overnacht *"en la casa de San Bavón"*. Na er enkele dagen te hebben genoten van de jacht, gaat het terug naar Gent. Op 3 maart vertrekt een koninklijke stoet vanuit het kasteel van Zwijnaarde, buitenverblijf van de abt van de Sint-Pietersabdij, naar Gent waar een indrukwekkende blijde inkomst volgt[139]. Sint-Baafs is prachtig versierd en naar aloude gewoonte legt Karel de eed af in *idiomate gallico*: *"Dat sweerdy uwen gherechten heere den prince van Spaengen, eertshertoghe van Oostenrycke, hertoghe van Bourgoignen, als grave van Vlaenderen, die hier present ende voor ooghen es, goet ende ghetrouwe te zyne, zyne eerfachtichede, seignorien, heerlicheden ende palen te houdene ende helpen houdene, ende al te doene dat goede onderstaen haren gherechten heere sculdich zyn van doene. Alzo moet u God helpen ende alle Gods helighen"*[140]. Op de *magnum forum* (Vrijdagmarkt) krioelt het van de mensen die een glimp willen opvangen van Karel, maar misschien meer nog om een geldstuk te bemachtigen[141]. Op 18 maart wordt Karel en zijn tante, madame de Savoye, een banket aangeboden door de burgemeester en de schepenen van Gent.

Een maand later, op 16 april brengt Karel opnieuw de nacht door in Eeklo. 's Anderendaags wordt de prins in Maldegem in het kasteel van Reesinghe ontvangen door de Heer van Maldegem. Ook hier blijft hij een nachtje slapen. Na het middagmaal reist Karel op 18 april naar Brugge, na eerst de abdij van Male te hebben bezocht. Op 23 april zweert hij in Brugge de eed van trouw aan de stad en haar privileges, wat eveneens met de nodige plechtigheden gepaard gaat[142]. Karel krijgt bij zijn blijde intrede in Brugge een voorlopertje van vuurwerk aangeboden in de *poertoren* die door de natie van Aragon bij de St.-Jansbrug is opgetimmerd. De jonge prins gaat de werking van het tuig bekijken en om een onbekende reden gaan de lonten af. Tante Margaretha valt bij de ontladingen in zwijm in haar draagkoets en Remy du Puys, historiograaf van de prins, houdt er een verschroeide tabbaard aan over. Meer dan een ontbranding van kruitbussen had de toren niet ten beste gegeven[143].

Vanuit Brugge wordt op 26 april Sluis en *Dycke* aangedaan. Dijke is ongetwijfeld IJzendijke. Op zaterdag 28 april brengt Karel opnieuw een bezoekje aan Aardenburg, waar hij 's middags blijft eten om dan terug naar Brugge te rijden. Op donderdag 3 mei is er de *"dia de la Santa Sangre y de la procesión"* waaraan natuurlijk wordt deelgenomen en op woensdag 9 mei is Karel de eregast op een schuttersfeest. Twee dagen later, op 11 mei, vertrekt Karel voor een rondreis in Zeeland en Holland: hij bezoekt Sluis, Grauw, Nieuwenhave en Middelburg, waar hij zijn blijde intrede doet. Net als in Gent en Brugge doet ook hier de *camere van Rhetorijcke* zijn best om het de vorst naar de zin te maken[144]. Ook Soeburg (waar zich het kasteel van Marnix van St.-Aldegonde bevindt), Vere, Zierikzee, Tholen en Bergen-op-Zoom krijgen prinselijk bezoek. In al die stadjes doet Karel zijn blijde intrede, legt hij de eed af en overal wordt hij enthousiast ontvangen. Daar veel verplaatsingen over water gebeuren, wordt dikwijls op het schip gegeten.

1517

In mei-juni 1517 is Karel opnieuw in Gent. Hij laat de schepenen van Barcelona per brief weten dat hij binnen enkele maanden zal afreizen naar Spanje. In Gent zijn de afgevaardigden van de Vier leden van Vlaanderen, edellieden en geestelijken en andere notabelen bij elkaar in het groot salon dat rijkelijk is gedecoreerd met wandtapijten. Kanselier Jan Sauvage heeft het in zijn toespraak over de reden die de koning verplicht Vlaanderen te verlaten, hij moet namelijk bezit nemen van de Spaanse troon. Na een gunstige deliberatie door de afgevaardigden, houdt de koning dan zelf een emotievolle toespraak die enige sensatie verwekt bij de aanwezigen "*y el Rey les dirigió un hermoso discurso que produjo honda sensación en los circunstantes*".

Op 22 juni vertrekt Karel naar Brugge, deze keer niet via Eeklo, maar wel langs Ursel waar hij 's middags blijft eten. Vanuit Brugge rijdt hij op 26 juni naar het slot van Wijnendale om er enkele dagen te jagen. Hij is er de gast van de heer van Ravenstein. Na de jachtpartij keert "*El Rey de Castilla*" terug naar Brugge.

Op 3 juli vertrekt de vorst vanuit Brugge naar Sluis, waar hij overnacht. Rond vijf uur in de morgen van 4 juli verlaat de koning het stadje en in een klein, slecht uitgerust haventje (IJzendijke?) wacht men op het gunstig tij om de oversteek naar Vlissingen te wagen, waarna het per koets verder gaat naar Middelburg, waar het gezelschap om 9 uur 's avonds arriveert. De aankomst van de vorst in Middelburg gaat met de nodige plechtigheden gepaard en er vloeit rijkelijk wijn. Karel neemt zijn intrek in de historische abdij. In juli en augustus blijft de koning in Middelburg, wachtend tot de armada van ongeveer 40 schepen klaar is om naar Spanje te vertrekken. De koning blijft natuurlijk niet stilzitten en maakt uitstapjes in de omgeving, onder andere op 10 juli naar Arnemuiden. Het koninklijk gezelschap verdrijft de sombere gedachten van een verre en gevaarlijke zeereis door volop te genieten van *les plaisirs champêtres.* Chroniqueur Vital wordt er warempel poëtisch bij: "*c'estoit plaisir, tant le soir que le matin, de flâner le long des chemins pour ouïr le gazouillement des oiselets qui s'esbattoient dans ces haies et buissons*"[145]. Ook onderhoudt Karel een drukke briefwisseling met de Engelse koning, bijvoorbeeld over een lening van 100.000 gouden florijnen voor het bekostigen van de reis. De Staten van Vlaanderen wordt een bede gevraagd van 400.000 gulden[146]. Verder laat hij de stadsbesturen van Barcelona, Avilla en Burgos per brief weten dat hij zich op "*la Isla de Gelanda*" bevindt en weldra zal afvaren.

Begin september bezoekt de vorst Veere. De vloot is ondertussen klaar en er staat een gunstige wind. Op 7 september verlaat Karel Middelburg en scheept samen met zijn zus Eleonora in: "*se embarcó en su navío a la vista de Flessinghes para hacer su viaje a España*". Op het koninklijke schip bevinden zich ridders van het Gulden Vlies, de biechtvader van de koning, de bisschop van Badajoz, verschillende dokters

(onder andere *maestro Luis y maestro Juan de Hochstrate, medicos*), edellieden, raadgevers en eredames van Eleonora. Verder een hele reeks secretarissen, bedienden, trompetters, trommelaars, fluitspelers, boogschutters, enz. Alleen al op dit schip bevinden zich driehonderd mensen. Apart vermelden we de twee dwergen van de koning: Guillemin Fevin en Juan Robin. Ook de andere schepen tellen honderden passagiers en bemanningsleden[147].

1520

Drie jaar na zijn vertrek naar Spanje ontscheept Karel op 1 juni 1520 opnieuw in Vlissingen. Van 3 tot 5 juni rust hij uit op het kasteel Ter Loven en op 6 juni komt de vorst aan in Gent om via Aalst Brussel te bereiken. Op 4 juli vinden we Karel in Dendermonde, 's anderendaags is hij in Oedelem om vandaar langs Oudenburg naar het noorden van Frankrijk te reizen, waar hij op 15 juli in Calais een verdrag sluit met de Engelse koning. Bij zijn terugkeer wordt hij in Ieper uitbundig verwelkomd, er wordt 100 pond in geld over de aanwezige massa uitgestrooid. Via Ieper en Staden gaat het naar Wijnendale en vandaar naar Maldegem, waar hij op 24 juli op het kasteel het middagmaal neemt om dan door te reizen naar Brugge. Op 30 juli is het koninklijk escorte in Ursel en Gent. Enkele dagen later is er opnieuw een jachtpartij in Ertvelde[148].

1521

Na een reis door Duitsland, is Karel op 15 juni 1521 terug in Brussel. Een maand later verblijft hij opnieuw in de Boudelo-abdij van waaruit hij in de omgeving op jacht trekt. Daarna neemt hij voor enkele dagen zijn intrek in het Prinsenhof. Eind juli wordt opnieuw gejaagd in Ter Loven. Op 2 augustus heeft hij in Gent een ontmoeting met de koning van Denemarken, zijn schoonbroer. Op 5 en 6 augustus verblijft hij in Eeklo om op 7 augustus door te reizen naar Brugge, waar hij tot 25 augustus blijft. Van Brugge gaat het terug naar Eeklo, waar de vorst overnacht. Na een nachtje in de abdij van Baudelo wordt doorgereisd naar Dendermonde, om eind augustus in Brussel te arriveren.
In december reist de vorst naar Oudenaarde, Ingelmunster en Wijnendale waar hij op zaterdag 14 en zondag 15 december verblijft. Van Wijnendale gaat het op 16 december over Poeke, waar hij blijft eten, naar Gent. Het eindejaar breng de vorst door "*en su ciudad de Gante*"[149].

1522

Op 6 mei overnacht de vorst opnieuw in de Baudelo-abdij en verblijft hij enkele dagen in Gent. Op 12 mei wordt afgereisd naar Eeklo. In Eeklo ontvangt de vorst een brief waarin de abt van Nájera hem een overwinning van zijn troepen meldt, wat de man direct een beloning van 40.000 dukaten oplevert[150]. Van Eeklo gaat het naar Brugge en dan naar het domein Wijnendale, waar gejaagd wordt[151].

1526

Isabella, jongste zuster van de keizer overlijdt. Op 13-jarige leeftijd is ze gehuwd met Christiaan II van Denemarken en is erg ongelukkig in het verre land. Als Christiaan II in 1523 verbannen wordt, stelt het Deense volk de koningin aan als voogd over haar zoon. Isabelle verkiest echter haar man te volgen. Overmand door zorgen sterft Isabella in het buitenverblijf van de abt van de Sint-Pietersabdij, het kasteel van Zwijnaarde. Zij wordt begraven in de Sint-Pietersabdij te Gent.
In 1529 verblijft Karel vijf-zes maanden in Gent "*midts den grooten wintere*"[152].

1531

Na reizen door Engeland, Spanje, Italië en Duitsland, arriveert Karel op 23 maart opnieuw in de abdij van Baudelo en Gent waar hij tot 3 april blijft. Via Dendermonde komt hij op 19 april aan in Brussel om 's anderendaags reeds opnieuw te vertrekken naar Aalst en Gent. In Gent heeft een groot tornooi plaats "*daer den keyser selve mede reedt*" en nog "*den oppersten prys*" in de wacht sleept ook[153]. Blijkbaar heeft de vorst goede herinneringen aan zijn vorig bezoek in Poeke, want op 23 mei ver-

Onderwerping van de Gentenaars aan Keizer Karel (schoolplaat van Bossaert).

trekt hij opnieuw naar dit dorpje. Hij zakt er zelfs een nachtje door om dan terug te keren naar Gent. *"Le Seigneur de Poucques"* wordt in de hofhouding van de keizer in 1517-1522 als voorsnijder vermeld[154].

1545

In de daaropvolgende jaren reist Karel door Duitsland, Italië, Spanje, Frankrijk en Duitsland. Na 14 jaar arriveert hij midden januari opnieuw in Gent. Ook in oktober blijft hij enkele dagen in zijn geboortestad en op 2 november is hij terug in Eeklo van waaruit hij, na te hebben gegeten, onmiddellijk doorreist naar Brugge. Op 16 november komt hij vanuit Brugge opnieuw aan in *Escloz*. Hij overnacht er en 's anderendaags is hij in de abdij van Baudelo van waaruit hij verder doorreist naar Antwerpen.

1549

Op 15 juli is de keizer in Gent waar hij deelneemt aan *el juego de Cañas* of *jeu de Cannes*. Op 19 juli maakt de keizer en zijn gezelschap een pleziervaart op het door de Gentenaren nieuw gegraven kanaal tot aan de zee. Daarna overnacht de vorst in Ter Loven. 's Anderendaags is het keizerlijke gezelschap in Eeklo, waar wordt overnacht, en op 21 juli verblijft de vorst in Maldegem om van daar naar Brugge te reizen.

1556-1558

In augustus 1556 is Karel V voor het laatst in Gent. Na diep ontroerd afscheid te hebben genomen van zijn geboortestad vertrekt hij op 28 augustus via de voltooide gedeelten van de Sassevaart of *"el canal de Nieuwart"* naar Sas van Gent van waar nog een tocht wordt gemaakt door Zeeland, onder andere wordt Soeburg bezocht. Het is de keizer zelf die het graven van een nieuw kanaal in 1547 goedkeurde[155].
Met de *El Spiritu Sancto* vaart hij naar het zonnige Estramadura waar hij de laatste jaren van zijn leven doorbrengt *"en el Monasterio de Yuste"* waar hij op 21 september 1558, om twee uur 's morgens, overlijdt[156]. In alle belangrijke Vlaamse steden wordt dit overlijden op passende wijze herdacht. In Tielt krijgt Olivier Bert, schilder uit Kortrijk de opdracht een *"chierlick verghult"* wapenschild te schilderen dat naderhand wordt opgehangen in de schepenkamer alsook 30 blazoenen die worden meegedragen tijdens de uitvaart van 6 december. Voor die uitvaart worden niet minder dan 31 pond kosten gemaakt: tarwebroden voor de armen, toortsen gedragen door *"elc aerm meynsche"*, versiering van het koor in de kerk, vergoeding aan de pastoors *"en alle de ghesellen van den coore"*, enz.[157]
Het einde van een groot man, het einde van een tijdperk...

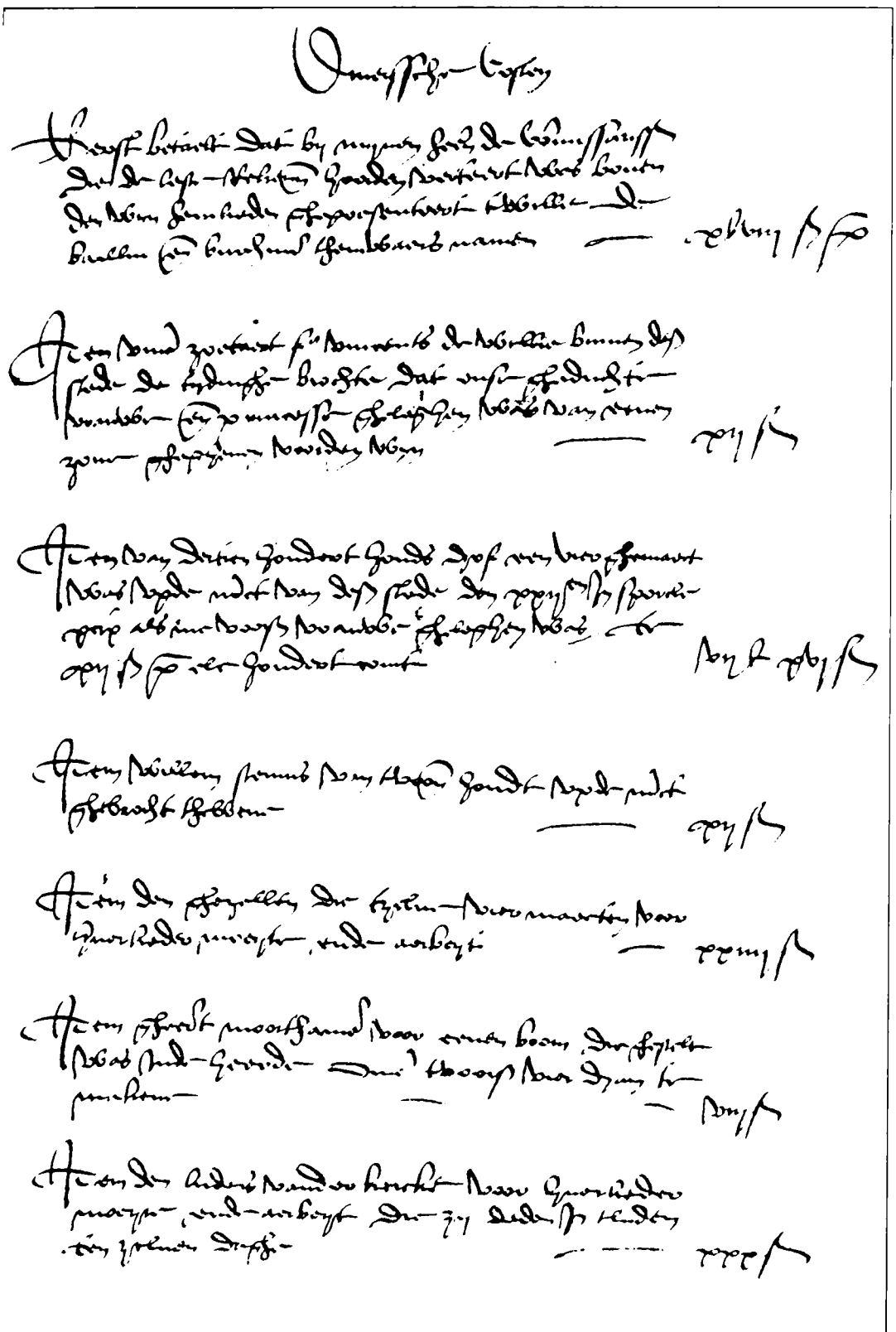

Folio 10 r. uit de Eeklose stadsrekening met uitgaven voor de viering van de geboorte van Karel. (ARA, RK 34430)

NOTEN

1. Over de regering van keizer Karel in de Nederlanden verwijzen we naar:
   H. BAUMGARTEN, *Geschichte Karls V*, Stuttgart, 1885.
   W. BLOCKMANS, *Keizer Karel V, 1500-1558: de utopie van het keizerschap*, Leuven, 2000.
   K BRANDI, *Berichten und Studien zur Geschichte Karls V*, Göttingen, 1931.
   A. HENNE, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, Brussel, 1858-1860, 10 delen.
   H. SOLY, J. VAN DE WIELE (coörd.), *Carolus: keizer Karel V 1500-1558*, Gent, 1999 (publicatie naar aanleiding van de tentoonstelling in de Sint-Pietersabdij te Gent, 6 november 1999-30 januari 2000)
   H. SOLY, W. BLOCKMANS, P. BURKE, F. C. CREMADES, e.a., *Karel V 1500-1558: de keizer en zijn tijd* (vert.: Patrice De Feyter e.a), Antwerpen 1999, 529 p.
   A. HENNE, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, Brussel, 1858-1860, 10 delen.
2. Op 19 augustus 1496 werden de zeilen gehesen om naar Vlaanderen te varen.
3. *Historia de la celebre reina de España Doña Juana, llamada vulgarmente La Loca*. Madrid, 1848, p. 7.
4. *Historia de la célebre Reina de España*, pp. 6-8.
5. P. LENDERS, *Lier herdenkt en viert: vijfhonderd jaar geleden trouwden de ouders van Keizer Karel V*, in: Archief, 1996, p. 5-7.
   H. D'HULST, *Het huwelijk van Filips de Schone met Johanna van Castilië te Lier op 20 october 1496*, Antwerpen, 1956.
6. J. BROUWER, *Johanna de Waanzinnige*, Amsterdam, 1940, p. 17.
7. Over blijde inkomsten:
   R.C. SIX en J.ACOUY, *De intocht van Keizer Karel binnen Nijmegem op 9 februari 1546*, Leiden, 1890.
   M. GACHARD, *Collection des voyages des souverains des Pays-bas, t. II, Itinéraire de Charles-Quint, de 1506 à 1531. Journal des voyages de Charles-Quint, de 1514 à 1551 par Jean de Vandenesse*, Brussel 1874. Blijde inkomst van Karel in Leuven (23 januari 1515, p. 519), Gent (3 en 4 maart 1515, p. 524), Brugge (april 1515, p. 531), Mons (november 1515, p. 543), Namen (22 tot 24 november 1515, p. 553), Douai (15 tot 16 mei 1516, p. 556), Valenciennes (13-14 oktober 1516, p. 559).
8. UBGent, Hs. 2339, Memorieboek der stad Ghendt 1301-1665, f. 77 v.: "*In dat jaar (1496) den v en maerte soo troude hertoghe philips binnen de stede van liere in brabant Joanna van Spangien ende thaerlied. blyde Incompste was hier binnen Gendt seer ryckel. geviert van aen St. Joris poorte tot aen thof ter walle*"."
9. Memorieboeck der Stad Gent van 'T jaer 1301 tot 1737, Gent (uitgave Annoot-Braeckman), 1852-1861, dl. I, p. 374-375: "*Item in dit jaer, den xv Novembris, was gheboren, in de stede van Bruusele, de eerste dochter van den grave Philips ende vrouwe Joanne, ende was ghenaempt Leonora, up Sente Andriesavont*".
10. J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers*, Leuven, 1990, p. 2.
11. C. BRANDI, *Charles-Quint et son temps*, Parijs, 1951, p. 34-35.
12. Een andere bron vermeldt dat Filips reeds de dag voordien in Gent was.
13. J. DECAVELE, *Keizer Karel in Oost-Vlaanderen*, in: Toerisme Oost-Vlaanderen, tijdschrift voor recreatie en cultuur, jrg. 48, nr. 4, september 1999, p. 3.
14. J. DECAVELE, *Waarom moest Keizer Karel op 24 februari 1500 in Gent geboren zijn?*, in: Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, p. 30.
15. Archives Départementales du Nord (ADN), B 2169, f. 177 v.
    P. ROGGIÉ, *Bij de geboorte van Keizer Karel V*, in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 17, 1966, p. 226-228.

16. ADN, B 2169, f. 58 v: "*ung anneau servant à l'alègement des femmes qui travaillent d'enfant...*"
17. ADN, B 2169, f. 136 v.
18. KULeuven, Centrale Bibliotheek, R3A11375.
19. K. M. RUFY, *Vrouwelijke devotie aan het Mechelse hof*, in: Dames met Klasse. Margareta van York, Margareta van Oostenrijk, Leuven, 2005, p. 233-234. Aan het Franse hof werd gebruik gemaakt van het kleed van Onze-Lieve-Vrouw (van Chartres) dat ze bij de Annunciatie zou hebben gedragen.
20. Thomas VAN DER NOOT, *Den rosegaert vanden bevruchten vrouwen. Ghecorrigeert ende vermeerdert, uit die boecken van die alder experste scrivers die int latijn ghescreven hebben*, Antwerpen, ca. 1540.
21. ADN, B 2173, f. 259 v: "*Et premièrement pour avoir bordé de drap d'or deux grans couvertoirs fourrez d'ermines, servans en la chambre de madicte dame. Item pour avoir la queuhe de drap d'or fourréé d'ermines, en quoy l'on porta l' enfant au baptisement. Item pour trois piéces de cordes servants à tendre le dosseret dessus l'autel ou fut défacyné l'enfant, et le pavillon dessus les fons, une pome, ung chercle servant sur ledit pavillon et ung sacq de paille d'avaine pour mettre au grand bercheau. Item à ung charton pour, par diverses fois, avoir mené toutes les tapisseries de la court à l'église de Saint-Jehan et les avoir amené au sgravensteen, ou elles furent nectoiées et d'illec à la court. Item à trois hommes tant pour les avoir aidié à tendre et détendre ladicte tapisserie, poour l'avoir gardé en ladicte église Saint-Jehan, avec les autres draps y tenduz, une jour et une nuitz, comme pour les avoir aidiée à chargier tendre, destendre et deschargier, exourre et ploier audic gravenseteen a d'illec à la court.*"
22. ADN, B 3502.
23. DECAVELE, *Keizer Karel in Oost-Vlaanderen*, p. 4.
24. ADN, B 2173.
25. A. DE RIDDER, *La Cour de Charles Quint*, Brugge, 1889. Van Lathem ontvangt in 1517 1.876 pond en in 1522 1.320 pond voor het schilderen van zeilen op het schip van Karel. Zie daarvoor ook: L. VITAL, *Relation du premier voyage d'Espagne*, III, p. 56.
26. ADN, B 2169, f. 162 v.
27. ADN, B 2169, f. 186 v: "*une riche genealogie par lui faicte, vendue et delivrée, plainte des armes des prédécesseurs de monseigneur, paintes d'or et d'argent fort richement, et autres couleurs y servans, tant de cousté paternel que maternel depuis quatre cens ans en ça ou environs*".
28. R. MENENDEZ, *La España del Emperador Carlos V*, Madrid, 1986, p. 13. In het 20ste deel van deze prestigieuse *Historia de España* schrijft de auteur dat Karel geboren is in het Gravenkasteel, "*este el castillo de Gante, donde nacio Carlos*".
29. P. F. DE SANDOVAL, *Historia, vida y hechos del emperador Carlos V , máximo, fortisimo, Rey Católico de España y de las Indias, Islas y Tierra firme del mar Océano*, Pamplona, 1614, dl. I, f. 4. De auteur maakt een verkeerde berekening in verband met de schrikkeldag.
30. Real Academica de la Historia, A II., f. 249 r.
31. J. DECAVELE, *Keizer Karel in Oost-Vlaanderen*, p. 3.
32. UBGent, Hs. 2339, *Memorieboek der stad Ghendt 1301-1665*, f. 97 r.
33. *Memorieboek der Stad Ghent van 'T jaer 1301 tot 1737*, Gent (uitgave Annoot-Braeckman), 1852-1861.
34. Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515 (opnieuw uitgegeven door V. FRIS, Gent, 1901-1904.
35. L. REYNEBEAU, *Het hof van een vorstin. Johanna van Castilië in de Nederlanden (1496-1506)*, Gent, 1998, dl. 1, p. 208 (onuitgegeven scriptie).
36. G. DOUTREPONT en O. JODOGNE (ed), *Chroniques de Jean Molinet*, Brussel, 1937, dl II (1488-1506), p. 468-469.

37. A. L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*, in: Verhandelingen der Maatschapppij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, XXII, 1998, p. 194-196 en 215-216.
38. UBGent, Hs. 2337, f. 94 r.
39. UBGent, Hs. 2337, f. 121 r.
40. UBGent, Hs. 2337, f. 159 r.
41. Uitgegeven in Gent in 1564.
42. UBGent, Hs. 3405.
43. ADN, B 2169, f. 180 r.
44. Compte-rendu des séances de la Commission royale d'histoire, 1862, reeks 3, deel III, p. 347, CCLXII, *Lettre de Philippe le Beau aux échevins d'Arras, pour leur annoncer que la reine, sa femme, est accouchée d'un fils*, 24 februari 1499 (1500 n.s.).
45. ADN, B 2169, f. 153 r.
46. Over de apostel Mattheus: Diethard KLEIN, *Das grosse Hausbuch der Heiligen*, München, 2000, pp. 104-105.
47. E.I. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen, 1960, p. 32, 502. In een Duitse chronologie over dit feest:" *Matheistag in den fasten, im Schalfjahr bis zum ende des XV. Jahrh. meist der 25e*".
M. F. DANTINE e.a., *L'art de verifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques, et autres anciens monuments depuis la naissance de Notre Seigneur, par le moyen d'une table chronologique... avec deux calendriers perpetuels, la chronologie historique des conciles, des papes...* , tweede editie, Paijs, 1770.
48. Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515 (opnieuw uitgegeven door V. FRIS, Gent, 1901-1904, p. 275). Het volledige gedicht gaat als volgt:
Augustis atavis et fausti sidere celi
Carlus exoritur, pollet amena salus
Quis fuit ille dies rogitas, quo nomine clarus?
Tunc jubileus erat tuncque bissextus erat
Hunc sexto digesta puto insinuare calendas
Intercalares sillaba sola dolet
Que fuit hora rogas, qua gaudia tanta leventur?
Tertia vult ortum, vix sibi quarta tenet.
49. G. DOUTREPONT en O. JODOGNE (ed), *Chroniques de Jean Molinet*, Brussel, 1937, dl II, p. 468.
50. *Het Boeck van al 't gene datter gheschiedt is binnen Brugghe sichtent jaer 1477*, Gent, 1859, p. 308. Men vindt er nog talrijke andere voorbeelden.
51. C. P. SERRURE en PH. BLOMMAERT, *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*, Gent, 1840, dl. II, p. 126.
52. E. I. STRUBBE, a.w., p. 45.
53. E. I. STRUBBE, *"Tscrickeljaer ghenaemt tom trom"* in: Biekorf, 1953, p. 192-196.
54. In Rome en Italië kent het jubeljaar niet het verhoopte succes door pestepidemieën waardoor de pelgrims het massaal laten afweten.
55. *Die warachtighe gheschiedenisse van ... Carolus de Vijfste*, Gent, 1564, p. B-BIII v.
56. JUNGBAUER, *Schaltjahr*, in: *Wörterbuch des deutsches Aberglaubens*, 1935/36, dl. II, kol. 996-998.
57. J. DECAVELE, *Waarom 'moest' Keizer Karel op 24 februari 1500 in Gent geboren zijn?*", in: Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, p. 27.
58. V. FRIS, Dagboek van Gent..., p. 279: "*In 't jaer xv c xv, ipso die Mathie, zoe dede hertoghe Karele, Philips zone ende vrouwe Johanne, coninghinne van Spaengen,*

zyn blyde incomste als grave van Vlaenderen binnen Ghendt, wesende ter houde van xiiii jaren, daer groots blyscepe ghetooght was, in de maent van sporckele den XXIIIIen dach".

59. VAN DER VYNCKT, *Histoire des troubles des Pays-Bas sous Philippe II*, Brussel, 1822, dl. I, p. 16.
    Zie ook: UBGent, Hs. G4453/1, *Philips de Schoone en de Begyne van Gent* en *Notice historique touchant la Naissance de Charles-de-Gand, dit Charles-Quint.*
60. PH. BLOMMAERT; *Vreugdebedryven by de geboorte van Keizer Karel den vyfden*
61. L. P. BOON, *Het Geuzenboek*, Amsterdam, 1979, p. 7.
62. H. VERBRUGGE, *Keizer Karel: testament van een Habsburger*, Tielt, 1999.
63. CH. L. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, Gent, 1814, p. 653.
64. J. DECAVELE, *Waarom 'moest' Keizer Karel op 24 februari 1500 in Gent geboren zijn?*, in: Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, p. 31. De auteur vergist zich en schrijft over Isabelle in plaats van over Johanna.
65. A. VOISIN, *Sur l'endroit précis où Charles V est né à Gand*, in: Messager des Sciences et des Arts, 1825, pp. 256-262.
66. V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1913, p. 163.
67. M. C. LALEMAN e. a., *Het Prinselijk hof Ten Walle in Gent*, Gent, 2001, p. 86-87.
68. J. DECAVELE, *Keizer tussen stropdragers*, Leuven, 1990, p. 2.
69. H. LOX , *Van stropdragers en de pot van Olen. Verhalen over Keizer Karel* , Leuven, 1999.
    Idem, *Keizer Karel als sprookjesheld*, in: Kultuurleven, 1999, nr. 5, pp. 29-36.
    G. JANSSENS, *Keizer Karel in zijn laatste levensjaren: de feiten en de mythen*, in: Kultuurleven, 1999, nr. 5, pp. 15-19.
70. W. BAERT, *De Troebadoer*, s.d., s.l.
    De meeste legendes gaan terug op het boek van Joan de Grieck uit 1674, *De heerelycke ende vrolycke daeden van Keyser Carel den V.* De belangrijkste verhalen vindt men terug in:
    Peter LAROY, *Keizer Karel, een schalkse ruiter: een bundel vrolijke volksverhalen, eigentijds naverteld*, Eeklo, 1999.
71. ADN, B 2169, f. 72 r.
72. ADN, B 2169, f. 177 v.
73. R. MENENDEZ, *La España del Emperador Carlos V, La infancia de Carlos V*, Madrid, 1986, p. 42.
74. Handelingen der Apostelen, 1, 26: "En zij wierpen hun loten, en het lot viel op Matthias, en hij werd met gemene toestemming tot de elf apostelen gekozen."
75. SAG, reeks 400/34.
76. *Memorieboeck der Stad Gent van 'T jaer 1301 tot 1737*, Gent, 1852, dl. I, p. 377.
77. Over de doopplechtigheid:
    P. CLAEYS, *Pages d'histoire locale Gantoise*, Gent, 1888, dl. II, pp. 74-75.
    G. DOUTREPONT en O. JODOGNE (ed), *Chroniques de Jean Molinet*, Brussel, 1937, dl II (1488-1506), pp. 468-469.
    J. LEFEBVRE, *Notice sur les grandes Histoires de Hainaut*, uitgegeven door Gachard in: Compte-rendu des séances de la Commission Royale d'histoire, reeks 1, dl. V, pp. 357-358.
    PH. BLOMMAERT, *Vreugdebedryven by de geboorte van keizer Karel den vyfden binnen Gent*, in: Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde, Gent, 1838, dl. II, pp. 135-138.
78. A. CAPITEYN e.a., *1350 jaar Gent: de Gentenaars en hun bestuurders*, p. 473.
79. A. J. PANCKOUCKE, *Abrégé Chronologique de l'Histoire de Flandre*, Duinkerke, 1762, p. 312.
81. ARA, RK 34430, f.10 r-v. Het uitstrooien van geld is geen "zeldzaam gebruik", maar een oude traditie.

82. ARA, RK 34430, f. 10 r. *"Om thof. Rekeninghe bewys ende verclaers vande stede ende vryhede van eeclo...beghinnende den xviiien dach van Sporcle int jaer duust vierhondert neghen ende tnegentich ende hendende den xxxen dach van ende int jaer duust vyfhondert voor Paesschen".*
83. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, Ninove, 1952, p. 303.
84. FRIS, *Geschiedenis van Geraardsbergen*, Gent, 1911, p.159 (stadsrekening 1499-1500)
85. ARA, RK 44316, f. 10 v.
86. ARA, RK 44316, f. 10 v-11 r.
87. ARA, RK 44316, f. 11 r.
88. R. VERMEIR, *Het beste bewaarde geheim in de Nederlanden? Naschrift bij Romano Tondats Keizer Karel te Eeklo geboren!* , in: Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, p. 23. In Eeklo wordt 35 pond en 4 schellingen uitgegeven voor het geboortefeest. Zelf berekenden we de uitgaven op 38 pond 16 schellingen.
89. ARA, RK 32553.
90. R. Tondat tijdens het colloquium van zaterdag 8 juli 2000.
91. R TONDAT, *Keizer Karel en Eeklo*, in: de Eeklose Dobbelgebakkene, jrg. 8, 1999, nr. 2, p. 58-59. De auteur verklaart naderhand het volgende: *"De originele tekst was echter buiten mijn weten om door de eindredacteur grondig gewijzigd in de overtuiging dat ik mij had vergist in de dateringen..."*. (zie: *Keizer Karel te Eeklo geboren*, p. 18.
92. R. TONDAT, *Keizer Karel te Eeklo geboren!*, in: de Eeklose Dobbelgebakkene, jrg. 8, 1999, nr. 4, p. 201-202.
93. Het colloquium vond plaats op zaterdag 8 juli 2000. Sprekers waren: Romano Tondat (Keizer Karel te Eeklo geboren!), prof. dr. René Vermeir (Het best bewaarde geheim in de Nederlanden. Naschrift bij Romano Tondats Keizer Karel te Eeklo geboren!) en dr. hist. Johan Decavele (Waarom 'moest' Keizer Karel op 24 februari 1500 in Gent geboren zijn?). Een tweede colloquium werd georganiseerd op zaterdag 24 september 2005. Er werd gesproken door prof. dr. Luk De Grauwe (Welke taal sprak Keizer Karel?), dr. Noël Geirnaert (Blijde Inkomsten te Brugge), prof. dr. Jean Marie Cauchies (Les relations de bon voisinage: Maximilien Ier, Philippe le Beau et la France), Romano Tondat (Nieuwe gegevens over de geboorte van Karel V), prof. dr. Steven Vanden Broecke (De geboortedatum van Karel V en de astrologische traditie), dr. Violet Soen (De troonsafstand van Karel V). Beide colloquia werden geleid door prof. dr. Jan Roegiers en waren georganiseerd door het Eeklose stadsbestuur.
94. ARA, Rekenkamer, RK 34430.
95. Voor vlugge en geregelde verbindingen richt Karel V een postnetwerk in. In 1543 is Brussel met Augsburg (waar de keizer verbleef) verbonden door 24 stoppplaatsen. Het is François de Taxis die voor de communicatie zorgt. In minder dan twee dagen is een bericht in Brussel.
96. ARA, RK 34430, f. 30 r.
97. "*Als me voorseide vrouwe gheleghen was*" kan ook betekenen dat Johanna bijna toe was aan bevallen en in het kraambed lag.
98. ARA, RK 34430, f. 10 r.
99. R. TONDAT, *Keizer Karel en Eeklo*, p. 57. De auteur schrijft dat datum verkeerd is gekopieerd: xxvj kan door een verstrooide klerk als xxij worden gelezen.
100. ARA, RK 34430, f. 21 r.
101. ARA, RK 34430, f. 26 r. De auteur heeft deze uitgave over het hoofd gezien.
102. P. LAROY, *Negentiende-eeuwse geschiedschrijvers over de geboorte van Keizer Karel te Eeklo*", in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 50, 1999, p. 154. Citaat van Egbert Risseeuw.
103. ARA, RK 34430, f. 13 v, 15 r.

104. A. DE RIDDER, *La Cour de Charles Quint*, Brugge, 1889. De hele hofhouding is van dag tot dag in de puntjes geregeld, iedereen, van *le grand aumônier* tot de simpele stalknecht wist wat hem te doen stond.
105. R. TONDAT, *Keizer Karel geboren te Eeklo!*, in: Keizer Karel geboren te Eeklo, Eeklo, 2000, p. 9, 12, 18.
106. Ook bij de inhuldiging van Karel VI in Gent in oktober 1717 is de Heer van Maldegem een van de bijzonderste edellieden.
107. ARA, RK 34340, f. 23 v.
108. ARA, 38369, f. 11 r. en 38370, f. 28 v.
109. ARA, f. 21 r.
110. ARA, RK 34430, f. 19 r.
111. Zie over de familie De Ketelboetre:
P. ROGGHÉ, *De beruchte familie De Ketelboetre te Eeklo*, in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 22, 1971, pp. 301-302.
Baron de BÉTHUNE, *Épitaphes et monuments des églises de la Flandre en XVIe siècle d'après les manuscrits de Corneille Gailliard*, Brugge, 1900, p. 12. In het koor, voor het sacramentshuis in de Eeklose kerk bevond zich ook de grafzerk van Christiaan Hauweel, heer van Averschoot die op 11 november 1500 overleed, "*hij licht int' harnas*" wordt eraan toegevoegd. En bij hem ligt "*joncvrau Margriete Ketelbouters, zyn wyf*".
Biekorf, 72e jrg., p. 314-315.
112. ARA, RK 34430, f. 26 r, 15 r.
113. ARA, RK 34430, f. 19 v.
114. ARA, RK 34430, f. 30 r.
115. ARA, RK 34430, f. 27 r.
R. VERMEIR, *Het beste bewaarde geheim in de Nederlanden? Naschrift bij Romano Tondats Keizer Karel te Eeklo geboren!* , in: Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, p. 23, (4). Van een toekenning van dit privilegie kan geen sprake zijn.
116 ARA, RK 34430, f. 29 r.
117. RAG, Scheldedepartement, 3647/4.
118. A. DE VOS, *Eeklo: van natuurlandschap tot stratennet*, in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 22, 1971, p. 65. Het Prinsenhofstraatje heette vroeger het Noordhamerstraatje en Krommewalstraat; de naam Prinsenhof duikt voor het eerst op in 1730. Is de legende ook rond die tijd ontstaan?
119. Het artikel werd gepubliceerd in: Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland, jrg. 14, 2000, pp. 97-99.
120. P. LAROY, *Negentiende-eeuwse geschiedschrijvers over de geboorte van Keizer Karel te Eeklo*", in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 50, 1999, p. 151-157.
P. VAN DE WOESTIJNE, *De geboorte van keizer Karel in Eeklo. De overlevering van een legende*, in: Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland, jrg. 14, 2000, pp. 100-105.
121. H. NOTTEBOOM, *Keizer Karel en zijn geboorte*, in: Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland, jrg. 14, 2000, 3de trimester, p. 106-110.
122. Voor het Meetjeslandse 'itinerarium' van de vorst gebruikten we volgende werken:
M. GACHARD, *Collection des Voyages des souverais des Pays-Bas. Itinéraire de Charles-Quint*, Brussel, 1874, dl. II.
P. F. DE SANDOVAL, *Historia, vida y hechos del emperador Carlos V , máximo, fortísimo, Rey Católico de España y de las Indias, Islas y Tierra firme del mar Océano*, Pamplona, 1614.
MANUEL de FORONDO y AQUILERA, *Estancias y viajes del Emperador Carlos V: desde el día de su nacimiento hasta el de su muerte: comprobados y corroborados con documentos originales*, Madrid, 1914.

J. DE GEEST, *Chronologie*, in: Carolus: keizer Karel V 1500-1558, Gent, p. 15-24

123. ARA, RK 34430, f. 16 r.
124. ARA, RK, 34430, f. 22 r.
125. ARA, RK. 38373, f. 8 v.
126. ARA, RK 38370, f. 30 v.
127. V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraadsbergen*, p. 160.
128. Brief van de bisschop van Astorga *a los Reyos Catolicos*, Gent, 13 maart 1500.
129. ADN, B 3457. *Diario de la Archiduquesa Juana de Castilla.*
130. DE REIFFENBERG, *Histoire de l'ordre de la Toison d'or*, Brussel, 1830, p. 232. De Reiffenberg dateert de opname in de orde van het Gulden Vlies in januari 1500, dus vóór de geboorte van Karel. Du Rieu (*De intrede en huldiging van Karel V tot graaf van Holland binnen Dordrecht in 1515*, Leiden, 1855, p. 75) merkt terecht op: "*De fout ontstond uit het gebruik van verschillenden stijl, dat is in sommige landen rekende men het nieuwe jaar van paschen af, zoodat de eerste drie maanden tot twee jaren kunnen behoren, al naar den stijl die men gebruikt*".
131. ARA, RK 34430, f. 24 r.
132. ARA, RK 34430, f. 24 r.
133. ARA, RK 34430, f. 29 r.
134. ADN, B 21710, B 2175, B 2176, B 2177.
135. DE VOS, *Geschiedenis van Ertvelde*, pp. 96-98.
136. Dat Karel V een verwoed jager was blijkt bijvoorbeeld uit:
Philippe LIESENBORGHS, *De jacht in de Spaanse Nederlanden onder de aartshertogen*, Gent, 1999, (onuitgegeven scriptie).
137. DE BRANTOME, *Oeuvres*, Den Haag, 1740, dl. IV, p. 22.
138. ADN, B 3343.
139. ADN, B 3345.
140. In 1526 overlijdt Isabella, zuster van Karel en gehuwd met Christiaan II van Denemarken, in dit buitenverblijf
151. Karel legt bij zijn blijde inkomst op verschillende localiteiten verschillende eden af.
152. UBGent, Hs. 14238. *Inauguratio illustrissimi et serenissimi principe Caroli*, 1515.
153. ADN, B 3346.
154. A. VIAENE, "*Het groot vuurwerk van 1660*", in: Biekorf, 1961, jrg. 62, p. 194.
155. A. VAN ELSLANDER, *Les chambres de Rhétorique et les fêtes du règne de Charels Quint*, p. 281-285.
156. G. DE BOOM, *Les Voyages de Charles Quint*, Brussel, 1957, p. 14-15.
157. M. GACHARD, *Charles-Quint*, in: Biographie Nationale, dl. III/2, p. 529.
158. ADN, B 3447 en B 3470.
159. ADN, B 3347 en B 3348.
160. ADN, B 3348 en B 3473.
161. ADN, B 3348.
162. ADN, B 3348.
163. UBGent, Hs. 2339, *Memorieboek der stad Ghendt 1301-1665*, f. 94 r.
164. UBGent, Hs. 2339, *Memorieboek der stad Ghendt 1301-1665*, f. 95 r.
165. M. GACHARD, a.w., p. 507.
166. UBGent, Hs. G4453.
167. J. DECAVELE e.a., *Ketzer tussen stropdragers*, Leuven, 1990, p. 227.
168. ARA, RK, 38397, f. 87 r.

"ONTDOET DAN UW SOETE MONT"

WILLEM UTENHOVE EN EEN VLAAMS BESTIARIUM UIT DE DERTIENDE EEUW

Arco WILLEBOORDSE

In het plafond van de burgemeesterskamer van het Belfort te Sluis bevindt zich een prachtige eind-veertiende/begin vijftiende-eeuwse houtsculptuur. Het beeldt een nest af met daarop vier vogels. Een grote vogel buigt de kop en prikt met zijn snavel. Daaronder zitten drie jongen, de hongerige kopjes reikhalzend de hoogte in gestoken. Wat stelt dit voor? Gewoon een vogel met zijn broedsel? Een aardige decoratie? Een gril van een houtsnijder? Laat-middeleeuwse Sluizenaars wisten beter. De grote vogel is een moederpelikaan, die zichzelf in de borst prikt en met het bloed uit de wond haar jongen voedt. Met haar eigen leven redt zij zo het leven van haar kroost. De pelikaan werd daarom beschouwd als het symbool van Christus. Geen gril dus of een willekeurige decoratie in dit gebouw waar het stadsbestuur en de vierschaar samenkwamen, maar een zorgvuldig gekozen voorstelling met een boodschap. De mens kan in deze wereld wetten maken, recht spreken, maar aan het einde wacht voor iedereen Christus, die de zonden wegneemt, door Zijn lijden de dood verjaagt en het eeuwige leven in het hiernamaals mogelijk maakt.

Maar hoe wisten de middeleeuwse Sluizenaars van de nestgewoonten van de pelikaan? Pelikanen komen in onze streken toch niet voor? Niet in het echt, nee, maar wel in *bestiaria*, middeleeuwse boeken over dieren. Niet ver van Sluis, in Damme en Aardenburg, woonden in de dertiende eeuw twee schrijvers van *bestiaria*. In Damme was dat Jacob van Maerlant, wiens *Der Naturen Bloeme* we nog altijd kunnen lezen. Van de schrijver uit Aardenburg kennen we alleen de naam: Willem Utenhove. Lange tijd is gedacht dat diens werk verloren is gegaan. Maar verscheidene onderzoekers waren en zijn een andere mening toegedaan. Zij denken dat fragmenten van Willems werk bijna anderhalve eeuw geleden teruggevonden zijn. Hebben deze onderzoekers gelijk en waaruit bestaan die fragmenten? En welk antwoord werd verwacht van de *Soete vrouwe*?

1. INLEIDING

1.1. DE ONTDEKKING VAN EEN HANDSCHRIFT

Op een dag in 1869 was de geleerde Jan Hendrik Bormans, hoogleraar te Luik en erudiet lid van de *Koninklijke Belgische Academie* bezig met het inventariseren van enkele bundels oude papieren. Tussen de papieren vond hij twee perkamenten bladen met ongeveer 200 dichtregels in het Middelnederlands. Dichtregels die hem, ondanks zijn belezenheid, niet bekend voorkwamen. Had hij een bijzondere ontdekking gedaan? Het kwam in zijn tijd nogal eens voor dat tussen vergeten restanten in oude archieven bijzondere teksten gevonden werden. En soms zelfs unieke teksten, teksten (of fragmenten daarvan) die men sinds eeuwen verloren waande en alleen kende uit een toevallige vermelding van een titel of naam. De ontdekking van zo'n verloren gegane middeleeuwse tekst is natuurlijk de droom van elke wetenschapper van formaat.

Pelikaan, houtsculptuur in het belfort te Sluis.
Foto : J. Goedbloed (Sluis)

Bormans schreef over zijn ontdekking in een artikel dat nog in hetzelfde jaar verscheen[1]. Daarin publiceerde hij ook de tekst die hij gevonden had. Het waren eigenlijk twee teksten. Of liever: fragmenten van twee teksten. Fragmenten die hij vanwege het betrekkelijk duidelijke handschrift goed kon lezen (zij het niet probleemloos). Enkele blanco stukken waren opengelaten voor illustraties, maar men was er niet aan toegekomen ze in te vullen.

Van de tweede tekst waren alleen de tien beginregels bewaard. Hij droeg als opschrift "*Hier beghint Ovidius*". Het was een vertaling van de *Ars Amatoria* van de Romeinse schrijver Publius Ovidius Naso uit de eerste eeuw. Aardig, meende Bormans, Ovidius was immers een populaire schrijver in de Middeleeuwen. Maar met zo'n kort fragment viel niet zoveel aan te vangen.
De eerste tekst (stijl dertiende eeuw) was veel opmerkelijker: een groot fragment, eveneens in het Middelnederlands, 198 verzen lang (114 van het middengedeelte, 84 van het einde) en eindigend met de regel: "*Explicit die Beestiaris*" ([hier] eindigt het bestiarium). Het begin ontbrak dus en ook een gedeelte tussendoor. De literaire waarde vond Bormans, na wat doorgelezen te hebben, niet bijzonder. Maar als genrestuk, een bestiarium, was het wel belangwekkend. Er was namelijk maar één ander Middelnederlands bestiarium van rond dezelfde tijd bewaard gebleven. Dat was de *Der Naturen Bloeme* van Jacob van Maerlant. En een fragment van een werk van van Maerlant was de ontdekte tekst zeker niet. Wie de schrijver van dit incomplete *nieuwe* bestiarium wel was, stond jammer genoeg niet in de tekst. De eerste regels, waar je zo'n *auteursvermelding* kon tegenkomen, ontbrak helaas. De enige auteur, van wie men zeker wist dat hij in de dertiende eeuw ook een Nederlandstalig bestiarium had samengesteld, was Willem Utenhove. De ontdekking van een werk van Utenhove ware eigenlijk te mooi om waar te zijn en inderdaad, de ontdekker wees dit idee dan ook af[2].

Het artikel van Bormans werd door zijn collega's met gepaste belangstelling gelezen. Vanwege zijn prestige namen Bormans' vakgenoten zijn conclusie over het onbekende auteurschap al snel over. Slechts een paar neerlandici, Napoléon De Pauw in 1901 en Jozef Van Mierlo in 1928, oordeelden anders. Verder werd het voor kennisname aangenomen en dat was het dan. De laatste die de fragmenten wat uitgebreider besprak is de Utrechtse hoogleraar Wim Gerritsen in 1984[3]. Hij schreef erover, maakte daarbij enkele uitdagende opmerkingen en opende zo, in navolging van zijn beide voorgangers, een prikkelend perspectief. Om die wat beter te begrijpen, moeten we het werk van van Maerlant erbij nemen. Hij is namelijk de enige die iets over Utenhove vertelt. Maar niet in onverdeeld vleiende woorden.

1.2. VAN MAERLANT OVER UTENHOVE EN DE BESTIARIS

Van Maerlant vernoemt Willem Utenhove in de proloog van zijn *Der Naturen Bloeme*. Hij legt hierin aan zijn lezers uit waar hij het in het

nieuwe werk in grote lijnen over zal hebben, welke bronnen hij gebruikt heeft en wat hij met zijn werk beoogt. Maar hij hoort de critici al sputteren en misschien ook de jongeling (of diens opvoeders) voor wie hij het natuurboek geschreven heeft, heer Nicolaas van Cats. Waarom nog een bestiarium? Er zijn er immers al gemaakt, ook in het Nederlands? En recent zelfs nog één in een buurstad van Damme. Maerlant verantwoordt zich aldus:

"Ic hebbe beloeft, ende wilt ghelden	*"Ik heb beloofd, en zal het gestand doen.*
Gewillike ende sonder scelden,	*Gehoorzaam en zonder morren,*
Te dichtene enen Bestiaris;	*Om een bestiarium te dichten.*
Noctanne wetic wel dat waer is,	*Nochtans weet ik wel dat het zo is,*
Dat haer Willem Uten Hove,	*Dat Willem Utenhove,*
en priester van goede love,	*Een priester met een goede reputatie*
Van Aerdenburch, enen heeft gemaect:	*Uit Aardenburg, er een gemaakt heeft:*
Maer hi wasser in ontraect:	*Maar hij ging op een verkeerde manier te werk.*
Want hine uten Walsche dichte,	*Want een Frans dichtwerk*
Dies word hi ontleet te lichte,	*Werd door hem lichtvaardig vertaald*
En[de] heeft dat waer begheven."	*En hij heeft daardoor de waarheid geweld aangedaan."*[4]

Van Maerlant gaat dus een ander bestiarium dichten, conform zijn belofte (vermoedelijk aan de familie van Nicolaas van Cats). Hij is bekend met het Aardenburgse werk, zeker. En de schrijver was een priester met een goede naam, zeker. Maar hij vertaalde een Frans voorbeeld, mispakte zich daaraan en leverde een ondeugdelijk werk af.

Van Maerlant is de enige bron die we zonder reserves voor Willem Utenhove mogen gebruiken. Hieronder zullen we nog andere bronnen tegenkomen die geassocieerd worden met Utenhove, maar over de aard en vooral het realiteitsgehalte van die associaties bestaan grote twijfels. Dat geldt voor van Maerlant dus niet. Dat wil niet zeggen dat hij een objectieve bron is. Integendeel, van Maerlants opmerkingen komen uit een geëngageerd werk, een werk met een *programma*. De geciteerde regels bevatten echter de enige feitelijke gegevens die we over Utenhove en zijn werk hebben. Toch komen we zelfs met dat weinige al een eind(je), zeker als we rekening houden met wie het zegt, waarom hij het zegt en hoe hij het zegt. En vooral ook wàt hij nu precies zegt. Van Maerlant was immers een markante, consciëntieuze schrijver, die meestal niets voor niets zei. Uit zijn woorden valt dan ook meer te halen dan het weinige dat zij op het eerste gezicht schijnen te zeggen. Maar achter de juiste betekenis van de passage komen we alleen als we het blikveld wat verbreden. Als ze, anders gezegd, geïnterpreteerd wordt in samenhang met van Maerlants opvattingen over schrijverschap, maatschappij en ethiek. En dat is alleen mogelijk als we ook de rest van van Maerlants boek (ruim 16.000 verzen) en zijn overige werken (ca. 230.000 verzen, geschreven in ca. 35 jaar!) erbij nemen[5]. Alleen zo krijgen zijn woorden over Utenhove reliëf en komen we dichter bij de Aardenburger zelf.

De geciteerde verzen nog eens lezend, valt op dat van Maerlant het over twee dingen heeft: over de persoon Willem Utenhove en over zijn bestiarium. Op het laatste legt hij de nadruk. Laten we daar dus mee beginnen. Want wat zijn *bestiaria* eigenlijk?

2. DIE BEESTEARIS

2.1. BESTIARIA

Bestiaria zijn boeken met beschrijvingen van diersoorten. Ze geven informatie over het uiterlijk, het verspreidingsgebied en de levensgewoonten van een dier. De ordening van de dierbeschrijvingen is meestal hiërarchisch, te beginnen met de zoogdieren. Deze volgorde kwam overeen met de natuurlijke scheppingsorde, zoals men zich die in de Middeleeuwen voorstelde: het eerst de hoogste wezens, dan de lagere. Na de zoogdieren kwamen dus de vogels, de vissen, de reptielen/amfibieën en tenslotte de insecten. De laatste twee groepen worden overigens vaak slechts marginaal behandeld. Per dierengroep is de beschrijving opnieuw hiërarchisch (bij zoogdieren meestal beginnend met de leeuw), maar vaak ook alfabetisch. Soms, zoals bijvoorbeeld bij van Maerlant, wordt de inhoud uitgebreid met mensenrassen uit verre landen, bomen, planten, kruiden en zelfs mineralen en kostbare stenen. Ook dit gebeurt (meestal) weer in overeenstemming met de natuurlijke hiërarchie: mensen het eerst (dus nog vóór de zoogdieren), stenen het laatst. Dergelijke uitgebreide werken zijn te vergelijken met onze natuurencyclopedieën. Andersom werden ook aparte boekwerken geschreven over een specifieke groep dieren, zoals vogels (in zogenaamde *aviaria*). Ook waren er gespecialiseerde boeken over bijvoorbeeld planten, kruiden (*herboria*) of stenen (*lapidaria*). Deze worden echter niet tot de bestiaria gerekend.

Alle middeleeuwse bestiaria gaan terug op een boekje uit de Oudheid, een Grieks werk uit Alexandrië uit de tweede eeuw na Chr. Dat werk werd enkele eeuwen na zijn ontstaan door de zogenaamde Physiologus (*de Natuurkundige*) vertaald in het Latijn en aangevuld met stof uit klassieke, oosterse en vroeg-christelijke bronnen[6]. In de loop van de vroege Middeleeuwen werd dit oerbestiarium uitgebreid met gegevens uit het volksgeloof en werken van andere antieke en middeleeuwse schrijvers. Volksgeloof en wetenschap ontliepen elkaar toen overigens niet zo heel veel. Vanaf de elfde eeuw werden deze Latijnse bestiaria op hun beurt vertaald en uitgebreid in een aantal Europese talen. In de volkstaal bereikte het genre immers een veel groter publiek. Bestiariumvertalingen behoorden in een aantal landen zelfs tot de eerste literaire *kunstwerken* in de volkstaal[7].

De meeste bestiaria in een volkstaal zijn in het Frans. Het oudste is van Philippe de Thaon (ca. 1120), gevolgd door Gervaise (begin dertiende eeuw), Guillaume le Clerc (1210/1211) en Pierre de Beauvais (vóór 1218). Hun invloed op de literatuur in de volkstaal is groot geweest[8].

Zoals de bulk van de middeleeuwse literatuur hadden bestiaria een christelijk karakter. In de beschrijvingen worden de dieren dan ook beoordeeld op hun religieus-allegorische betekenis. De pelikaan die we aan het begin in Sluis tegenkwamen, is daar slechts één voorbeeld van. De grote waarde van de bestiaria was dan ook gelegen in hun christelijk-didactische en moraliserende betekenis. Weinig middeleeuwse schrijvers hebben dit zo betoverend verwoord als Alanus van Rijsel (1125/1130-ca. 1203):

"Omnis mundi creatura
Quasi liber et pictura
Nobis est in speculum
Nostrae vitae, nostris sortis
Nostri status, nostrae mortis
Fidele signaculum."

"Ieder schepsel, ieder wezen
Is als prentenboek te lezen
En houdt ons een spiegel voor:
Ons bestaan en ons verscheiden.
Onze vreugde en ons lijden
Geeft het ons in tekens door."

Van Maerlant kende Alanus' werken uit zijn schooltijd aan de kapittelschool van Sint-Donaas te Brugge. En misschien had hij daar ook diens *Omnis munda creatura* gehoord. Hij was net als deze universeel geleerde, "*die alles wist wat er te weten was*", ervan overtuigd dat in principe alles in de wereld blijk gaf van de grootheid en goedheid van God. Alleen was die niet voor iedereen direct duidelijk[9]. Er waren dus goede leermeesters nodig, bijvoorbeeld kerkelijke geleerden (*clercen*) als Albert van Keulen (1193 (1206?)-1280), Thomas van Cantimpré (1201-1270) en vele anderen. In de proloog van zijn *Der Naturen Bloeme* legt van Maerlant daarop grote nadruk. Hij verzekert zijn lezers in zijn nieuwe bestiarium dan ook *nutscap ende waer*[heid] en ook *scone reden en leringhe*. Zij toonden Gods heerlijkheid in Zijn schepping. Want "*versta, dat* [God zelfs] *noyt een haer omme niet te makede*", maar altijd met een boodschap. "*Ende loof Gode* [daarom] *in allen saken,/Die wonderlijc es in sinen maken*"[10]. Niet alleen verwondering dus, maar ook bewondering.

De zojuist geciteerde woordparen zijn kenmerkend voor het doel en de methode van van Maerlants bestiarium. Want behalve nuttig en leerzaam, dienden ze ook fraai beschreven en waar te zijn. Deze twee begrippen, schoonheid en waarheid, vielen voor de middeleeuwse mens overigens vaak samen. En volgens van Maerlant móesten ze ook samen gaan. Fataal was, bijvoorbeeld in de literatuur, de combinatie van schoonheid en een onwaardig onderwerp, een combinatie die alleen maar leidde tot bedrog. Zoiets noemt hij in zijn proloog *favelen*: kletspraat en onnuttige leugenverhalen. Weinig was voor een gewetensvol didacticus erger dan dat[11].

Ook in prologen tot verscheidene andere van zijn werken, bijvoorbeeld de *Rijmbijbel*, *Spiegel Historiael* en *Sinte Franciscus Leven* bestrijdt van Maerlant niet serieuze, en naar zijn oordeel luchthartige, auteurs[12]. Hoe anders zijn de bronnen die hijzelf gebruikt: alle van eerbiedwaardige geleerden, die blijk hadden gegeven te weten wat waarheid en schoonheid was, ook in Gods natuur. Zijn nieuwe werk, *Der Naturen Bloeme*, lijkt van

Maerlant te willen zeggen, heeft hij niet zelf verzonnen, maar is vooral gebaseerd op het werk van Albertus de Grote, "*die men mit rechte heten mach Bloeme der clergien*", de grootste van de kerkgeleerden. Van Maerlant heeft zich in het bijzonder laten inspireren door *De Natura Rerum* (van Maerlant vergiste zich hier overigens, want *De Natura Rerum* is van Thomas van Cantimpré)[13]. Twee kenmerken maken de betrouwbaarheid van dit werk nog groter: het is geschreven in het Latijn en Albertus heeft zich in zijn publicaties laten leiden door een hele reeks andere gevestigde wetenschappers, tijdgenoten, kerkvaders en antieke schrijvers. Ze worden door van Maerlant allen met naam genoemd.
Voor Van Maerlant bestaat er dus een nauwe samenhang tussen het gebruik van betrouwbare bronnen en het zedelijk karakter van een goed, waar werk. En het ware is volgens hem zowel waarheid en waarachtigheid als betrouwbaarheid en zedelijkheid. Ze komen alle uit dezelfde bron. Wat betreft de ethiek toont van Maerlant zich vooral gevoelig in zaken van de liefde[14]. Liefde was voor hem een belangrijke emotie, maar wel één met potentieel riskante *bijwerkingen*, vooral voor de mannelijke, licht ontvlambare elite. Van Maerlant was bekend met de seksuele vrijpostigheid, zo niet bruutheid, van de edelen. Mannen dienden in zijn ogen te streven naar terughoudendheid en een rationele controle van hun driften. Het beste zou zijn te doen als hijzelf, zich te wijden aan één liefde en één *Vrouwe*: Maria. En als dat te hoog gegrepen was:

"*Waren die manne also behoet*
Dat si oghen, sin ende moet
Wel consten besniden,
So ware vrouwen minne spoet."

"*Als de mannen zo voorzichtig*
zouden zijn
Om hun ogen, hart en hersens
Goed te beteugelen,
Dan was de liefde voor de vrouwen
hun een zegen"[15].

Van Maerlant toont zich in de proloog van *Der Naturen Bloeme* dus een serieus man met hoge literair-methodische en ethisch-religieuze opvattingen. Hij is zich bewust van de waarde, het belang en de indrukwekkende traditie van het bestiariumgenre. Daarom zal hij proberen het nieuwe werk naar beste geweten en met hulp van gezaghebbende voorgangers aan te vatten en te voltooien. En alvorens te "*beghinne in Marien name*" bidt hij God en Zijn Moeder om inspiratie. Opdat zijn werk en naam zou "*vroomeleec si ende bequaem*"[16].

2.2. BESTIAIRES D'AMOUR-MINNEBESTIARIA

Nu we een beeld hebben van het opzet en het karakter van van Maerlants bestiarium, weten we ook wat Utenhoves werk niet kan zijn geweest. Want wat *Der Naturen Bloeme* wel was, was volgens van Maerlant de *Bestiaris* niet: niet nuttig, niet leerzaam, niet serieus, niet *waer* en niet gebaseerd op antieke en christelijke autoriteiten. Het ging wel terug op - we pakken van Maerlant er nog maar eens bij - *Walschen dichte*, een Frans dichtwerk. Het was ook een werk dat "*heeft dat waer begheven*", dat de waarheid geweld heeft aangedaan. Een interessant

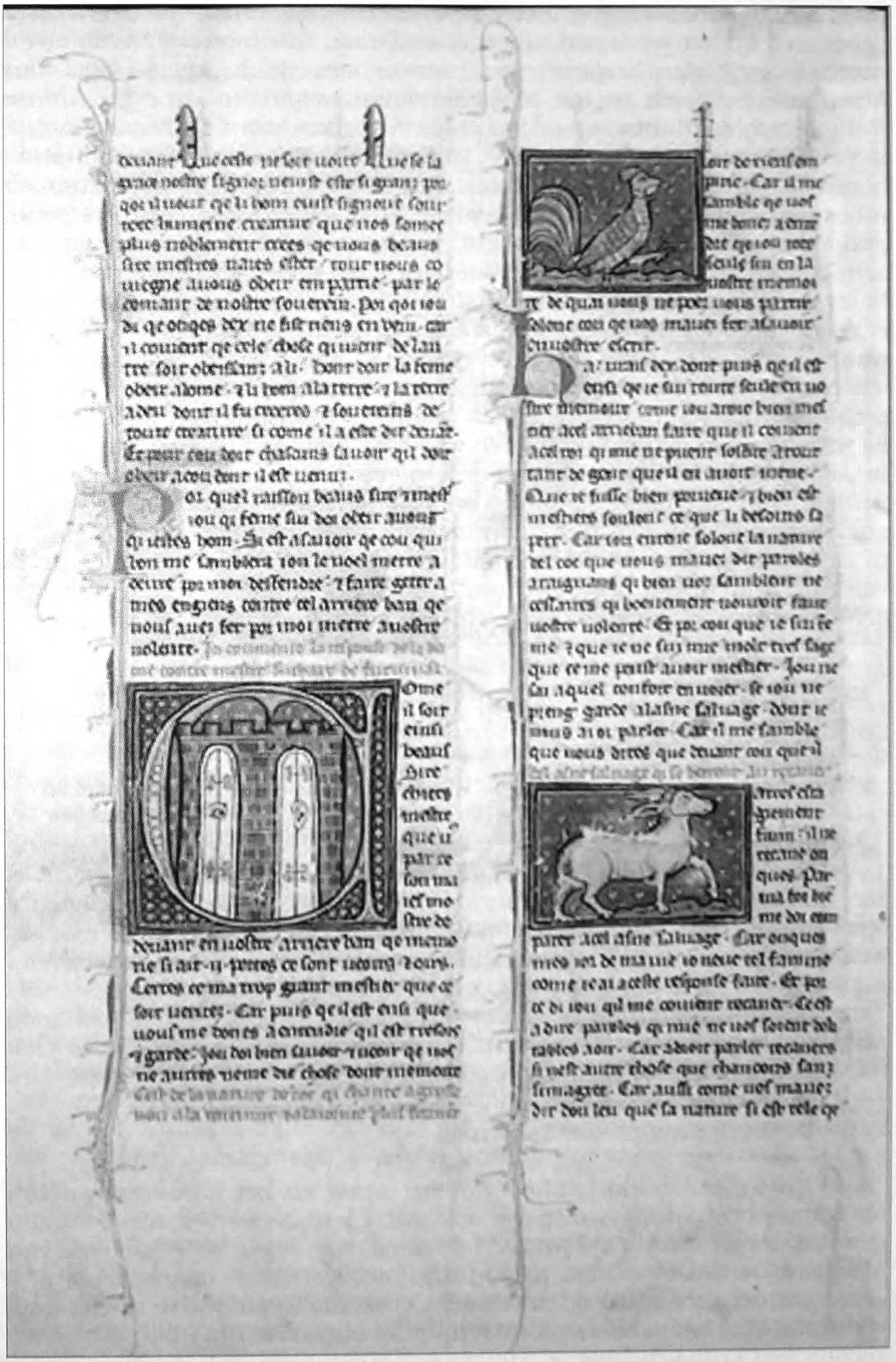

Eerste bladzijde uit Bestiaire d'Amour van Richard de Fournival.

woord in dit verband is voorts "*te lichte*", dat weliswaar slaat op "*ontleet*", op Utenhoves vertaling dus, maar qua intentie ook past bij van Maerlants inhoudelijke bezwaar tegen het Franse geschrift: onjuist en niet serieus. Het is mogelijk dat hij met dit werk één van de hierboven genoemde Franse bestiaria bedoelde. Zijn kritiek op Utenhove moet dan vooral de keuze van de bron gegolden hebben: Frans, terwijl er ook Latijnse bestiaria beschikbaar waren. Van Maerlant laat in zijn gehele werk namelijk duidelijk blijken dat wanneer er keuze gemaakt kan worden tussen een Latijnse en een Franse brontekst, de eerste altijd de voorkeur geniet. Indien Utenhoves *Bestiaris* een dergelijk Frans bestiarium tot voorbeeld heeft gehad, was het dus een wetenschappelijk werk[17].
Maar er is nog een andere mogelijkheid. De Franse bestiaria wijken wat betreft hun ethiek namelijk niet veel af van van Maerlants eigen opvattingen. De felle uitval moet dus op iets anders slaan. De kwalificaties die hij vermeldt, kunnen daarom ook slaan op een ander type bestiarium, geen wetenschappelijk, maar een artistiek-literair werk, een zogenaamde *bestiaire d'amour* - in het Nederlands: een *minnebestiarium*[18]. Het opzet van deze eveneens in de Franse volkstaal geschreven werken is geheel anders dan de gewone bestiaria. In de minnebestiaria is een verliefde man aan het woord, die met dit geschrift de aandacht en liefde van een vrouw hoopt te winnen. Hij beschrijft zijn *vrouwe* zijn gemoedstoestand en tracht haar met bepaalde argumenten en voorbeelden te overtuigen van zijn affectie. De argumenten haalt hij uit het dagelijkse (liefdes)leven, de voorbeelden uit het dierenrijk. Net als bij gewone bestiaria wordt in het minnebestiarium gerefereerd aan bepaalde uiterlijkheden of gewoonten van een dier, zij het minder uitgebreid. Gelijkaardig is ook dat de dieren geïnterpreteerd worden op een allegorische wijze.

Minstens zo belangrijk zijn echter de verschillen: het gaat niet om het geloof, God en de grootheid van Zijn schepping, maar om de liefde en de vrouw. En in plaats van dieren encyclopedisch en wetenschappelijk te beschrijven, worden hun gewoonten in de *bestiaires d'amour* gebruikt als amoureuze symbolen. Van enige systematiek is daarbij geen sprake : de beschrijving varieert afhankelijk van de literaire context, van een paar korte zinnen tot breed uitgesponnen paragrafen. In tegenstelling tot de gewone bestiaria[19] is van moralisering geen sprake, of het moet de *mores* van de liefde zijn. Ook de toon is anders, niet leerstellig, didactisch en serieus, maar speels, ironisch, scherpzinnig, en ook wat (quasi-)verongelijkt.
Het belangrijkste minnebestiarium is van Richard de Fournival, de "*erudiete kanselier van het kapittel van Onze Lieve Vrouwe van Amiens*"[20]. Hij is de *uitvinder* van deze specifieke bestiariumvariant[21]. Zijn werk, gedateerd rond 1250, leunt sterk aan bij een gewoon bestiarium, (de lange versie van) het Oudfranse bestiarium van Fournivals streekgenoot Pierre de Beauvais (le Picard)[22]. De Beauvais' prozawerk dateert van vóór 1218 en was ook de basis van een anoniem bestiarium uit Kamerrijk, waar het religieus-didactische element bijna geheel uit verdwenen is[23]. Beide Oud (-Noord)franse bestiaria zijn naar alle waarschijnlijkheid belangrijke inspiratiebronnen geweest voor *Maistre Richart de Fornival*. Overigens

schreef hij niet één, maar twee bestiaria, één in proza en één op rijm. In beide volgt hij weliswaar *Li livres des natures des bestes* van zijn Picardische voorganger, maar voegt er ook allerlei nieuwe, amoureuze elementen aan toe; elementen die bij het nieuwe genre horen en deel uitmaken van zijn liefdesmissie. De eerste versie, dat wil zeggen de versie in proza, is vermoedelijk de oudste en in ieder geval de populairste, want ze is overgeleverd in zeventien handschriften[24]. Van de tweede, berijmde versie, bestaat slechts een fragment van 360 verzen.

Niet veel later zette een andere dichter zich aan het schrijven van een lang *Bestiaire D'Amour Rimé*. Deze verder anonieme dichter liet zich duidelijk leiden door Fournivals proza- en berijmde versie en vaak is er zelfs sprake van regelrechte imitatie. Toch zijn er ook vele verrassende eigen vondsten en ontleningen aan verschillende gewone bestiaria, vooral dat van Pierre de Beauvais. Het charmante werk is geschreven in het dialect van Île-de-France, maar heeft sterke taalkundige connecties met Noord-Frankrijk[25].
Van de Franse minnebestiaria verschenen vertalingen in een aantal Romaanse talen. Even snel, en misschien nog sneller, werd Fournivals *Bestiaire* vertaald in een Germaanse taal. Een Middelnederfrankische vertaling ontstond in het gebied tussen Maas en Rijn, of om preciezer te zijn: het gebied van het Duitse Geldern (ten oosten van Nederlands Limburg). Een onderzoek naar de relatie met de prozaversie van de *Bestiaire d'Amour* van Richard de Fournival lijkt te wijzen op een ontstaansdatum laat in de tweede helft van dertiende eeuw. Fournivals prozaversie is namelijk overgeleverd in drie verschillende redacties (aangeduid als de ∂, ß en V-versie). Daarvan is de tweede (ß) de kortste en de derde (V) de uitvoerigste. De ß-redactie is waarschijnlijk de oorspronkelijke. Deze staat het dichtst bij het directe voorbeeld van Richard de Fournival, het Franse bestiarium van Pierre de Beauvais. De ß-redactie is een stilistisch en ook inhoudelijk verkorte en de V-redactie juist een wijdlopige bewerking. Van de oorspronkelijke ∂-redactie, die we hieronder nog regelmatig zullen tegenkomen, staan een handschrift uit Dijon en een Anglo-Frans handschrift uit Londen het dichtst bij de vertaling in het Nederfrankisch. Het vermoeden van enige relatie met beide versies is evident, maar de precieze aard van de relatie is onzeker.[26].
Behalve deze Middelnederfrankische is er ook een Middelnederlandse vertaling. Dit is de door Bormans ontdekte *Die Beestearis*. Daarvan hebben we niet meer dan de incomplete tekst, de kortste zelfs van alle werken van dit genre, maar, zoals we nog zullen zien, het is beduidend meer dan een vertaling[27].

2.3. INVLOEDEN VAN HOOFSE LYRIEK EN ANDERE LITERAIRE GENRES

De minnebestiaria werden niet alleen beïnvloed door de Franse bestiaria, maar ook door de hoofse lyriek. Nog vaak wordt hoofsheid voorgesteld als romantische gevoeligheid, galanterie of formele, betekenisloze hoffelijkheid. Zo'n visie doet groot onrecht aan het vernieuwende en zelfs revolutionaire karakter van *courtoisie* op het gebied van omgangsvormen

in de twaalfde-dertiende eeuw. Volgens verschillende handboeken, onder andere het *Boec van Seden* (begin dertiende eeuw), heeft hoofsheid vooral te maken met controle van de eigen driften, impulsiviteit en emotionaliteit. In plaats van onbezonnen diende men te streven naar door rede bepaalde gedragingen en een verfijnde manier van contact tussen individuen. Een dergelijk gedrag stond, zoals we al zagen, ook van Maerlant voor. Zijn pleidooi voor zelfbeheersing in de liefde is dus een pleidooi voor hoofse liefde[28].

Dit respect voor de individualiteit van de ander, dat voor ons zo vanzelfsprekend lijkt, komt ook tot uiting in de lyriek. Een belangrijke stimulans ging daarbij uit van Occitaanse dichters uit Zuid-Frankrijk. Deze troubadours kozen zich een ideale vrouw en schreven liefdesgedichten. Hun doel was de *joi*, dat wil zeggen, de volmaakte liefdesvreugde en genot in volmaakte harmonie. Een staat van *joi* was alleen te bereiken als de minnaar en zijn geliefde zich aan bepaalde regels van hoofsheid hielden, de zogenaamde *fin d'amors*. Beiden speelden hiertoe als het ware een verfijnd spel van zelfbeheersing en voorzichtigheid (met als hoogste inzet, niettegenstaande alle beschaafde geïdealiseer, het consumeren van de liefde). Volgens de regels van de *fin* mocht de dame niet direct toegeven aan de aanzoekingen van haar minnaar, maar diende zij hem juist door haar veinzingen op de proef te stellen. Dit kostte hem uiteraard veel geduld en ging gepaard met veel onzekerheid en liefdesleed. Maar, opnieuw volgens de regels van het spel, dat was juist de bedoeling. De opperste staat van liefdesvreugde werd pas bereikt na lang hunkeren, smachten, lijdzaam en verhuld gejammer[29]. Ten dele lág die vreugde zelfs in onvervuld verlangen. Klachten hierover van liefdesdichters hebben dan ook altijd een dubbelhartig karakter: hun onzekerheid en klagen hoorden nu eenmaal bij de hoofse liefde. Het summum was een liefdesspel met een onbereikbare vrouw, een vrouw die getrouwd was of tot een sociaal hogere klasse behoorde.

Een ander kenmerk van de troubadourslyriek was de *senhal* of symbolische naam: de geliefde werd in de gedichten nooit aangeduid met haar echte naam, maar altijd met *zoete vrouwe*, schone ridder(es), mooie dame of iets dergelijks. Dit hoorde niet alleen bij de *fin d'amors*, maar was ook noodzakelijk uit vrees voor ontdekking en laster. Niet alleen de naam van de *vrouwe* had een symbolische functie, heel de hoofse lyriek zat vol met symbolen. Al die symbolen behoorden tot een soort amoureuze codex. Ook bepaalde dieren hadden zo'n symbolische functie en zij komen als zodanig al voor in elfde-eeuwse liefdesgedichten. De meest uitgewerkte vorm van amoureuze diersymboliek vinden we in de zojuist genoemde minnebestiaria[30].

De troubadourslyriek kende in Zuid-Frankrijk een bloeitijd tussen de elfde en dertiende eeuw. Van daar verspreidde zij zich naar onder andere Noord-Frankrijk, waar de hoofse dichters bekend werden onder de naam *trouvères*. Ook in hun gedichten komen vele bestiariumelementen voor[31]. De *bestiaires d'amour* werden inhoudelijk (qua symboliek en

mentaliteit) dus vooral beïnvloed door de religieus-wetenschappelijke bestiaria en de wereldlijk-amoureuze hoofse lyriek van de troubadours en *trouvères*. De oorsprong van hun vorm, versmaat en ietwat ironiserend-schalkse karakter moet vooral aan de Noordfranse hoven gezocht worden. De vorm is gebaseerd op verhalende en lyrische literatuur, vooral van hoofs-didactisch-moraliserende aard, zoals de *Roman de la Rose* (ca. 1230/1270). De ironie en scherts vinden we ook in fabels (*fabliaux*, vanaf het einde van de twaalfde eeuw). Al deze literaire bronnen, uit het Latijn, Occitaans en Oudfrans, komen samen in de Noordfranse *bestiaires d'amour* en zijn, zoals we nog zullen zien, ook in de Vlaamse vertaling *Die Beestearis* duidelijk herkenbaar[32].

Een vergelijking met de zojuist genoemde werken kan ons iets leren over de relaties van de vertaler-bewerker van het Vlaamse minnebestiarium met zijn bronnen. Ook de invloeden van andere literaire genres moeten we in zo'n vergelijking onderzoeken. Aan de basis ligt natuurlijk een onderzoek naar de tekst zelf. Hierbij dienen aspecten aan bod te komen als versvorm (maat, rijm) en taal (bijvoorbeeld klank- en woordvormen, verbuigingen, zinsbouw). Van daaruit kunnen we het onderzoek verbreden naar de brontekst(en), vertaal- en bewerkingstechniek en het publiek. Een dergelijk breed taalkundig en literair-historisch onderzoek is al bepleit door Bormans in 1869, door De Pauw in 1901 en recenter, in 1984, door Gerritsen[33]. Bij gebrek hieraan moeten we, op basis van een algemene lezing en vergelijking met enkele van de hierboven genoemde parallelle werken, ons beperken tot enige globale opmerkingen. Die kosten al genoeg hoofdbrekens.

3. DE TEKST EN ZIJN LEZERS

3.1. HET HANDSCHRIFT

Een eerste probleem is de onvolledige overlevering van het handschrift. Het handschrift was in bezit van Bormans. Bij zijn dood in 1878 kwam het in handen van zijn zoon Stanislas Marie Bormans (1835-1912). Deze schonk het, samen met een forse verzameling van handschriften en fragmenten van handschriften, aan de Universiteit van Amsterdam[34]. Daar wordt het nog steeds bewaard.
Het handschrift met de *Beestearis*fragmenten bestaat uit twee bladen perkament in zogenaamd *quatro*. Ze zijn aan beide zijden beschreven. De ontdekker, Bormans, schrijft dat de bladen oorspronkelijk vastgelijmd waren op een eikenhouten boekomslag. Waarschijnlijk hebben de perkamenten gediend als dekblad. Een dekblad is een schutblad dat op de binnenzijde van het voor- en of achterplat is geplakt. Deze beide platten beschermden het boekblok, de bladzijden met tekst. Het hergebruik als boekbandversteviger heeft de kwaliteit van het perkament duidelijk geen goed gedaan[35]. Het handschrift wordt namelijk ontsierd door sporen van bruinachtige lijm, vouwen en scheurtjes. Het laatste werd veroorzaakt door de naald en de draad van de boekbinder. Op meerdere plaatsen bemoeilijkt dit het lezen en transcriberen van de tekst. Het verklaart wel-

licht ook de ongebruikelijke spelling van enkele woorden (hoewel dat niet alleen aan de staat van het handschrift of de transcriptie, maar ook aan de schrijver of kopiist kan liggen). De juistheid van de transcriptie kan soms alleen gereconstrueerd of bevestigd worden met behulp van, respectievelijk door gelijksoortige letters elders in het handschrift. De staat van een aantal regels is echter zodanig dat ze niet of nauwelijks meer te ontcijferen zijn.
Elke bladzijde bestaat uit twee kolommen. Zij bevatten een ongelijk aantal regels, omdat op negen plaatsen ruimte is opengelaten. Die leemten zijn ongetwijfeld bedoeld voor illustraties. Helaas zijn ze niet ingevuld.
De verdeling tekstregels en tekstleemten is willekeurig (tabel 1).

Tabel 1
VERDELING TEKSTREGELS EN -LEEMTEN IN *DIE BEESTIARIS*

Blad 1r° a	Blad 1r° b	Blad 12v° a	Blad 1v° b	Blad 2r° a	lad 2r° b	Blad 2v° a	Blad. 2v° b
r. 1-8	r. 1-28	r. 1-7	r. 1-36	r. 1-14	r. 1-28	r. 1-24	r. 1-8
		Leemte					
Leemte							Slotregel
r. 9-17		r. 8-26					Leemte
				Leemte			
Leemte				r. 15-26			Beginregel
r. 18-24							r. 1-10
Leemte		Leemte			Leemte	Leemte	

Afkortingen: zie bijlage 1

We zagen al dat het handschrift twee werken in het Middelnederlands bevat. Gezamenlijk tellen zij 208 verzen. Een aantal regels is niet meer te ontcijferen. Van *Die Beestearis* ontbreekt het eerste

De productie van een middeleeuws boek.
a. aankoop van een geprepareerd dierenvel bij een perkamentenmaker
b. een monnik snijdt een perkament uit het vel
c. de bladspiegel wordt aangebracht
d. een kopiist schrijft een handschrift af
e. een illuminator brengt de hoofdletters, het penwerk en de illustraties aan
Uit : D. Hogenelst, F. van Oostrom, *Handgeschreven wereld*, Vianen, 1995

stuk. Hoe groot dit was, is op grond van alleen het handschrift niet uit te maken. Blad 1 vormt een tweede gedeelte van het werk, waarbij voor- en achterzijde op elkaar aansluiten. Van dit gedeelte zijn 114 verzen bewaard gebleven: op de voorzijde kolom a met 24 verzen en drie open plaatsen en kolom b met 28 verzen. Op de achterzijde heeft kolom a 26 verzen en een open plaats en kolom b 36 verzen. Aangezien het versrijm in de laatste regel van het eerste blad al voltooid is en de eerste twee regels van het tweede blad een rijmpaar vormen, valt op basis van het versrijm niet uit te maken of het begin tweede blad aansluit op het einde van het eerste blad. Zoiets valt wel op inhoudelijke gronden vast te stellen. Daaruit blijkt dat ook een derde gedeelte, eveneens van onbekende grootte, verloren is gegaan. Het laatste deel van het werk staat op blad twee: op de voorzijde kolom a met 26 verzen en een open ruimte en kolom b met een open ruimte en 28 verzen. Kolom a telt op de achterzijde 22 verzen en twee ruimten en kolom b 18 verzen en twee ruimten: één tussen de tekst en één tussen de slotzin "*Explicit die Beestearis*" en de koptitel "*Hier beghint Ovidius*".

Concluderend: van *Die Beestearis* zijn twee gedeelten van onbekende grootte verloren gegaan, het begin en een deel in het midden, terwijl een tweede gedeelte van 114 verzen (en vier open ruimten) en het laatste gedeelte van 84 verzen (en vijf open ruimten) bewaard zijn gebleven.
De tekst is ingedeeld in paragrafen, waarvan de beginletters gemarkeerd zijn als grote initialen. Deze paragraaftekens, zogenaamde *lombarden*, zijn twee regels hoog en uitgevoerd in nu eens rode dan weer zwarte dekverf. De eerste letters van elke versregel zijn hoofdletters, staan iets gescheiden van de rest van het vers en zijn versierd met enig (lood)*minium*. Het zou kunnen dat er nog tekstdecoraties of penwerk voorzien waren, maar zekerheid hierover hebben we niet. Duidelijk is wel, dat het handschrift niet af is: de *illuminist*, die voor het decoratiewerk verantwoordelijk was (niet de schrijver of kopiist), is niet meer aan het penwerk en de miniaturen toegekomen[36].
Het handschrift wordt gedateerd eind dertiende/begin veertiende eeuw[37].
De tekst zelf is ouder en moet, aangezien hij steunt op de *Bestiaire d'Amour* van Fournival, geschreven zijn tussen ca. 1250[38] en laatstgenoemde datum. Wanneer *Die Beestearis* toegeschreven mag worden aan Willem Utenhove, kunnen we in combinatie met de vermelding in van Maerlants *Der Naturen Bloeme*, die geschreven moet zijn rond 1266[39], nog preciezer zijn, namelijk tussen ca. 1250 en ca. 1266. Veel zekerheid over deze jaartallen hebben we overigens niet, omdat noch duidelijk is van wanneer Fournivals en Maerlants werken precies dateren noch of *Die Beestearis* Utenhoves *Bestiaris* is. Het laatste moet hieronder nog onderzocht worden.
Het handschrift bevat zoals gezegd fragmenten van twee werken. Beide zijn vertalingen: het eerste uit het Frans, het tweede uit het Latijn. Het eerste bespreken we hieronder, op het tweede komen we later kort terug.

3.2. KLANKEN

Voor een systematisch onderzoek naar taal, spelling en taalgeografie achten we ons niet bevoegd. We beperken ons daarom - en we benadrukken dit - tot het verkennen van enkele algemene en opvallende kenmerken. Wat ons met name interesseert, is waar de tekst ontstond. Voor het lokaliseren van Middelnederlandse teksten zijn twee methoden bruikbaar: de inhoudelijke en de taalkundige. De ontwikkeling van de eerste staat nog in haar kinderschoenen. Meer houvast biedt de taalkundige lokalisatie, maar ook deze is vaak onzeker. Het dialect waarin een tekst overgeleverd is, behoeft namelijk niet hetzelfde te zijn als het dialect van het origineel. Anders gezegd: de streektaal van de handschriftschrijver is niet zelden ongelijk aan die van de auteur. Inconsequenties in woordgebruik en spelling kunnen een aanwijzing voor een dergelijk verschil zijn. Maar verschillen kunnen ook veroorzaakt worden door gemakzucht of onkunde van een kopiist of door variaties binnen een streektaal. Dit alles maakt taalgeografische lokalisatie bijzonder moeilijk[40].

Die eigenschappen hebben betrekking op het klankgebruik, de spelling en het voorkomen van bepaalde woorden. Elk afzonderlijk hebben de klank- en spellingskenmerken onvoldoende bewijskracht voor sluitende conclusies. Een studie naar het lokaliseren van een tekst dient dus de taalkundige elementen integraal te onderzoeken. Klank en spelling zijn overigens twee verwante, zo niet door elkaar lopende taalelementen, waardoor de hier gehanteerde onderverdeling een wat willekeurige indruk kan maken.

Om met de klanken te beginnen (nogmaals: verkennenderwijs): het Nederlandse en Vlaamse kustgebied werd in de Middeleeuwen gekenmerkt door een grote mate van taalkundige gemeenschappelijkheid. Deze gemeenschappelijke streektaal wordt het *Kustmiddelnederlands* genoemd. Hierbinnen wordt een onderscheid gemaakt tussen grofweg een noordelijk-Hollandse en zuidelijk-Vlaams-Zeeuwse variant.
Het achtervoegsel *-scepe*[42] is zo'n vorm die past bij het Kustnederlands, ofschoon hij ook op andere plaatsen voorkomt in Vlaanderen. Waar elders in het Nederlandse taallandschap klank- en woordvarianten als *-schap* of *-schep* voorkomen is *-scepe* een typisch westelijke vorm. Westelijk is eveneens de (incidentele) toevoeging van de h aan woorden beginnend met een klinker, bijvoorbeeld *hes* (is) of juist vervalling van de h, zoals in *arpenspel* (harpspel)[43]. Ook verschillende woorden met a voor e, zoals *dadic* (*dedic*, deed ik) en u voor oo, zoals *dur* (door) zijn kenmerkend voor de kustregio[44]. Verder noemen we nog de ie-klank in *vier* (vuur) - eveneens een westelijk taalkenmerk[45]. Van een westelijke en mogelijk West-Vlaamse oorsprong getuigt het voorkomen van ei voor e(e) en a, o voor a en e voor i in woorden als *deise* (deze), *seigghet* (zeg het), *landsceip* (landschap), of (af) en es (is)[46]. Al deze woorden hebben een ontwikkeling doorgemaakt van klankvernauwing. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld *lettel* voor luttel[47]. De woorden *arech* en *berech* met toegevoegde e voor erg, respectievelijk berg komen eveneens in het West-Vlaams

voor. Hetzelfde is het geval in een woord als *nerest* (neerstich) en *hovesch* (hoofs)[48]. Typisch West-Vlaams is *die gonen* (diegenen)[49]. Specifieker voor het dertiende-eeuwse Middelnederlands van Brugge en het Brugse Vrije is de verandering *ew* uit *ouw*, bijvoorbeeld in *niewer* (zie 3.4.)[50]. *Deur* (door), in *Die Beestearis* geschreven als *dur*, vinden we in Brugge en Damme[51]. Eén van de eigenschappen van het dialect van het Oostvrije - het gebied ten oosten van het Zwin - is dat de a voor een r + medeklinker altijd a blijft, zoals in deze tekst *arpene* en *arpenspel*[52]. Daarnaast vinden we in de Beestiaristekst echter ook *gherne* (gaarne), *herte* (hart) en *eerde* (aarde) die tegen een Oostvrijse herkomst pleiten. Hetzelfde geldt voor een woord als komen. Het wordt gebruikt naast *commen*, dat meer voorkomt in de omgeving van Gent[53]. *Wale* en *vare* heeft eveneens een oostelijker taalkleuring. De westelijke vormen *wel* en *ver(re)* worden in *Die Beestearis* echter duidelijk meer gebruikt. Hun dominantie in de kuststreek en West-Vlaanderen kan een eerste aanwijzing zijn waar we de grondtekst moeten zoeken[54].
Ook het woord *ave* is in dit kader interessant. Het woord is voor meerdere uitleg vatbaar, waarbij het zinsverband geen duidelijke nadere precisering toelaat. Er lijken vier betekenissen en woordrelaties mogelijk: of, over, af en van. In de eerste twee gevallen is er sprake van een conservatief taalelement; andere woorden in de tekst hebben immers een voor de kuststreek kenmerkende progressieve klankvernauwing ondergaan van a tot o. De beide andere woordrelaties voor *ave* zijn af of van. In zijn algemeenheid wordt *ave* gezien als een oostelijker woordvorm[55].
Als persoonlijk voornaamwoorden worden onder meer gebruikt: *hie* (hij), *soe*, *sie*, *-se* of ook wel *sij* (zij) en *mie*, soms ook *mij* (mij). De eerste drie komen met zekerheid in West-Vlaanderen voor[56].
Het gebruik van *je-* of *ie-* voor *ghe-* en de *ei*-klanken voor ē, ä en ĕ is in de noordoostelijke hoek van het Oostvrije in de dertiende eeuw (Damme, Sluis, Aardenburg tot Biervliet) zeldzaam. Het eerste kenmerk (je-/ghe-) komt wel voor in Brugge en de kuststreek tot Calais[57].

De hier aangehaalde voorbeelden geven een nogal verward beeld te zien: typisch westelijke en zelfs West-Vlaamse naast oostelijker klanken. Ze zijn als bewijsmateriaal te beperkt en mogelijk ook te atypisch om de tekst taalgeografisch te begrenzen tot het gebied Noord-West-Vlaanderen, laat staan het Brugse Oostvrije. De schrijver van de tekst zou afkomstig kunnen zijn uit West-Vlaanderen, maar verder dan dat kunnen we op grond van de bovenstaande voorbeelden vooralsnog niet gaan. Geven andere taalelementen, bijvoorbeeld de spelling, meer aanwijzingen?

3.3. SPELLING

Ook de spelling kan een hulpmiddel zijn bij het bepalen van het dialectgebied waar de tekst ontstaan is of gefunctioneerd heeft. Ook hier moeten we ons beperken tot enkele verkennende opmerkingen. West-Vlaams is het reeds geconstateerde gebruik van je- en ie- als voorvoegsel van voltooid deelwoorden, zoals *jetrouwe* (getrouwe), *jeweiten* (geweten), *diesjelijc* (diesgelijk) en *jewont* (gewond)[58]. Niet courant dertiende-eeuws

West-Vlaams daarentegen is de schrijfwijze (en klank) van het woord *binnen*. Dit verschijnt namelijk meestal zonder eind-n[59]. Inconsequentie is één van de meest opvallende kenmerken van de tekst. Naast de genoemde ie- en je-prefixen komt namelijk ook ghe- voor, zoals in *ghevolghet* (gevolgd) en *inghedaen* (gegeten). Inconsistenties zijn er soms zelfs in één zin, zoals vs. 61 *"Hadic iedaen, als mie was gesciet"*. Een enkele keer komen we het ook tegen bij de achtervoegsels -lijk in *namelijc* naast *ghemenlike* en *cortelike* en -schap in *lantsceip* naast *vroescepe*[60]. Inconsequent is eveneens de schrijfwijze in uitgangen op -ie. Een goede illustratie hiervan is de schrijfwijze van persoonlijk voornaamwoorden als *hie* en *hij* (hij), *soe* en *so* (zij, vrouwelijk enkelvoud), *si*, *sij* en *sie* (meervoud, zij) en *mie*, *mi* en *mij* (mij). Een enkele keer wordt in ee/ei-woorden ook een y gebruikt, zoals *eyten*. Tot dezelfde categorie inconsequenties kunnen we onder andere rekenen *meide* naast *mede* en *tetene* (te eten) naast het (West-Vlaamse?[61]) *eitet* en het zojuist genoemde *eyten*. De h voor een klinker wordt soms wel, soms niet geschreven, niet in bijvoorbeeld (h)*arpen*, (h)*arpenspel* en (h)*als*, wel in *hare* en *herte*. Een enkele keer wordt een h toegevoegd, met name *hes* (is)[62]. Ook *ave* komt met meerdere spellingsvarianten voor: af, *van*, *of* of *over* (zie 3.2.)[63].

Ook de samenvoeging van werkwoordsvorm en persoonlijk voornaamwoord is niet altijd gelijk. Zo lezen we *hadic* en *bidic*, maar, met een verdubbeling van de middenmedeklinker, ook *haddic* en *biddica*[64].
Samenvoegingen komen overigens in allerlei combinaties zeer veel voor: bijvoorbeeld van een aanwijzend voornaamwoord met een werkwoordsvorm, zoals *dats* (dat is), een voegwoord met werkwoordsvorm *ense* of voorzetsel met lidwoord, bijvoorbeeld *int* (in het) en *metten* (met de). Een op het eerste gezicht spectaculaire, maar niet ongewone constructievariant is *stiaren*, waarbij de beide eerste medeklinkers, gecombineerd met de tweede naamval van het zelfstandig naamwoord jaar, zijn versprongen. *Des jaars* is zo veranderd tot *tsjaars* (heel algemeen), *stjaars* en uiteindelijk *stiaren*[65]. Vermeldenswaard is voorts *tenen tide* (op een moment), *terde* (het derde) en *tlant* (het land). Het laatstgenoemde woord treedt in dertiende-eeuwse teksten ook op in de combinatie *dland*; de d-t-grens voor beide varianten lag in de dertiende eeuw waarschijnlijk in de buurt van Eeklo met *tlant* als westelijke vorm[66].

Lange klinkers in gesloten lettergrepen worden eveneens verschillend geschreven. Soms wordt de klankverlenging aangegeven met een e, met name in aa, bijvoorbeeld *waen*, *newaer*, *scaepscot* en *waerbij*. *Conterfaiten* is onduidelijk (ai of ei). Bij de lange klinkers o, u en e wordt de letter verdubbeld, zoals *groot*, *ooc*, *omboot*, *trooste en poot* (uitzonderingen: *doelde* met e en *vor* en *noit* zonder o), *ruuscht* en *cruut* en *onghecleet*, *wanneer* en *weet*. De schrijfwijze van oo in gesloten lettergrepen werd overigens goeddeels alleen in teksten uit of nabij Gent en Brugge waargenomen[67]. Oe is in gesloten lettergrepen altijd oe, zoals *toeverlaet*, *soete*, *ontdoet*, en ou altijd ou. In open lettergrepen komt ook oe voor voor oo, zoals *soe* (vrouwelijk voornaamwoord), naast -o in *also* en *so* (bijwoord). In meerlettergrepige woorden wordt de lange klank altijd aange-

geven met een enkele klankletter, wanneer deze gevolgd wordt door een medeklinker en -e. Voorbeelden: *beiaghet, doghet, cume.* De u wordt evenals de i voor verschillende klanken gebruikt. De spelling u in openlettergrepige woorden en meerlettergrepige woorden, gevolgd door een enkele medeklinker is altijd een lange uu-klank, zoals *cupen, curen* en *nu.* In eenlettergrepige, gesloten woorden duidt de u soms een korte u aan, zoals in *dus*, soms ook een eu of oo, zoals *dur*[68]. Het laatste komt, zoals we reeds zagen, voor in Brugge en Damme.

Soms krijgt de (sterke) werkwoordsvorm derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd (uitgang -t) een extra klinker, bijvoorbeeld *singghet* (ook *singhet*), *pleighet* (ook *pleicht*), *ghevet* en *heivet.* Op zich is dat niet zo ongebruikelijk, maar opvallend is wel dat deze constructies in éénzelfde tekst voorkomen naast schrijfvarianten zonder extra -e-toevoeging, zoals *heift, pleicht* en *comt.*
Enkele andere inconsequente spellingskenmerken: c (voor onze k), bijvoorbeeld *comen* en *coninc*, naast k, bijvoorbeeld *knechten* en *keile.* De z- is zeldzaam, echter wel in *zede* (terwijl ook *sede* geschreven) wordt en *zieke.* qu- wordt geschreven voor onze kw, bijvoorbeeld in *mesquame*, opnieuw echter niet consequent, zoals blijkt uit *quele* (keel). De u wordt gebruikt om verschillende klanken aan te duiden. Bijna altijd is dat de lange u (*nature, crupen, cume*), maar in *dur* is het (hoogstwaarschijnlijk) de eu of oo en in *tamburen* de oe.

Alle meervoudsuitgangen eindigen op -e of -en. De laatste vorm, die de eerste in de dertiende eeuw geleidelijk zou verdringen, overweegt[69]. Hierin is de schrijver (in tegenstelling tot veel andere klank- en schrijfkenmerken) consequent. De meermaals voorkomende woorden *lieden, vrouwen* en *manieren* eindigen altijd op -en, een woord als dier altijd op -e. De meervouds-s wordt in de Franse leenwoorden niet gehandhaafd: *poente* krijgt een -e, costumen en *tamburen* (misschien uit het Latijn) hebben een uitgang -en. Het Franse woord *succoers* wordt twee keer gebruikt in enkelvoud en heeft, zoals in het originele woord een -s. Ook deze specifieke woordspellingen kunnen een hulpmiddel zijn bij het identificeren van het Franse bronhandschrift (Noord-Frans, niet Île-de-France-Frans?).

Het komt ons overigens voor dat de spellingsinconsequenties niet verklaard kunnen worden door een verschil in spreek- en schrijftaal. Daarvoor zijn ze te talrijk. Bovenstaande lijkt te wijzen op een dominantie in *Die Beestearis* van westelijke, meer bepaald West-Vlaamse spellingsvormen ten opzichte van de oostelijke.
In beginsel is nog een alternatieve verklaring mogelijk. Het Brugse Oostvrije uit de dertiende eeuw, met het gebied rond Aardenburg als westgrens, neemt een tussenpositie in tussen de West-Vlaamse en Oost-Vlaamse taal- en schrijflandschappen. Het vertoont kenmerken van beide en ondergaat de invloed van beide gebieden. Dit zou in principe zowel het westelijke als oostelijke karakter van de tekst kunnen verklaren. Als verklaring lijkt de hypothese ons echter te specifiek. Bovendien houdt ze

geen rekening met de vele spellingsinconsequenties. Voorlopig houden we het dan ook bij de eerste interpretatie.

3.4. WOORDEN, WOORDCONSTRUCTIES EN WOORDVOORRAAD

Ook ten aanzien van woorden, woordconstructies en woordvoorraad vermelden we alleen enkele opvallende kenmerken. De betekenis van de meeste woorden wijkt niet af van wat elders standaard was, bijvoorbeeld *slachten* voor gelijken, *wandelen* voor draaien en *bediet* voor (wonder)verhaal[70]. Er zijn drie verkleinwoorden: *liedekine, mantelkin* en *hondekin.*

De tekst bevat een aantal leenwoorden uit het Frans; niet zo verbazend, gegeven de Franse oorsprong van het genre en de toenmalige invloed van de Franse cultuur en taal. Zo worden gebruikt: *conterfaiten, succoers, besoegne, poente, costumen* en *saysoen.* Opvallend in deze woorden is de schrijfwijze oe. *Tamburen* is, zoals we al zagen, onzeker; dit zou ook een Latijns leenwoord kunnen zijn. Onduidelijk is eveneens *exemple.* Waarschijnlijk is het een Latijns leenwoord (*exemplum*), maar een ontlening uit het Frans is eveneens denkbaar[71]. Naast *exemple* is er trouwens ook het in betekenis gelijke woord *bijspele*; de keuze voor één van de beide woorden werd mogelijk bepaald door het rijm. Het Franse, in de *bestiaires d'amour* belangrijke begrip *arrièreban*[72] wordt op twee wijzen vertaald: twee keer bijna letterlijk als *achter hare*, iets losser ook als *herevaert.* Het zou kunnen dat dit *achter hare* een (dubbelzinnig? zie 3.12.2) neologisme is.

Het *Explicit* aan het einde van de tekst is wel duidelijk een Latijns leenwoord. Het komt regelmatig voor in slotzinnen van Mediolatijnse en volkstalige werken. In het Londense handschrift van van Maerlants *Der Naturen Bloeme* staat bijvoorbeeld: "*Explicit beesteiaris*"[73]. In het Middelnederlands wordt het op verschillende manieren vertaald, bijvoorbeeld et *eyndet, sy eynden* of *eyndet*[74].
Een interessante onderzoeksvraag in samenhang hiermee is of en zo ja, welke woorden in *Die Beestearis* voor het eerst in het Nederlands gebruikt worden. Een ander onderzoeksgebied is de woordbetekenis en -symboliek[75]. Dit geldt bijvoorbeeld voor het voor meerdere uitleg vatbare woord *curen*, op de inhoud waarvan we hieronder nog zullen ingaan. *Curen* zou een Frans leenwoord kunnen zijn, bijvoorbeeld van *courir* of *cour.* Hiertegen pleit echter het feit dat de ou in bijna al de andere Franse leenwoorden als oe geschreven worden. Het komt echter wel overeen met *tamburen* indien dit een leenwoord is uit het Frans en de u voor een oe-klank staat. Gezien de vele spellingsinconsequenties moeten we echter afzien van een definitief oordeel[76].
We wijzen hier verder nog op *vroet* naast *vroescepe.* Wolf komt twee keer voor in de betekenis van wulf (wolf). *Sident* is waarschijnlijk een foutief getranscribeerde of gekopieerde vorm van *sidert* of misschien zelfs *sichtent*, dat wil zeggen sedert.

Het aantal woorden in ontkenningen en woorden met een ontkennende betekenis is tamelijk groot, zoals *noit, no, nie, ne, nochtan, niemer* en *niet*. *Ne* wordt vaak gecombineerd met een persoonlijk voornaamwoord, bijvoorbeeld *hiene*. Ook in deze negaties is *Die Beestearis* overigens niet consequent. De meeste negaties zijn enkelvoudig. Er zijn een paar gevallen van dubbele ontkenningen, bijvoorbeeld: "*dat ne willic heilen niet*" (vs. 102). Een minder bekende dubbele negatie is *ne .. twint*, met *twint* als extra versterking van de ontkenning: "*Soe ne mach hem gheven twint*" (vs. 86). In de negatieconstructie *noit .. cume* heeft *cume* juist een verzwakkend effect: "*Noit ghewont van minnen cume*" (vs. 145). In het volgende verspaar is zelfs sprake van drie negaties vlak na elkaar: "*Dats die rouwe die ic ne mach vergheiten niemer nacht no dach*" (vss. 51-52). *Niewer* kan op een paar manieren verklaard worden: als *nieweder* (geen van beiden), als *niewet*, een bijwoord ontstaan uit *nie* + onbepaald voornaamwoord wat (nergens) of uit *ne ware* (indien niet)[77]. Gezien het zinsverband en de combinatie met *el* (anders) hebben we in de vertaling (bijlage 2) gekozen voor: niets anders.

Wat betreft de woordvoorraad valt direct het veelvuldige gebruik van *dat* op, een enkele keer als aanwijzend voornaamwoord, maar meestal als voegwoord. Dat een ander voegwoord, *ende*, eveneens een groot aantal keren voorkomt is minder opmerkelijk. Persoonlijke voornaamwoorden en bezittelijke voornaamwoorden getuigen van het persoonlijke karakter van de tekst. De hulpwerkwoorden *moghen* en *sullen*, die qua betekenis elkaar niet veel ontlopen, komen ongeveer evenveel voor. Wederkerige werkwoorden ontbreken. De tekst kent verder een grote diversiteit aan voorzetsels. Het is mogelijk dat verscheidene woorden in *Die Beestearis* als eerste in een Nederlandse geschrift voorkomen (bijvoorbeeld de Franse leenwoorden?). Of dat zo is en zo ja, welke dat zijn, dient nog te worden onderzocht.
Tot slot zij nog vermeld dat de tegenwoordige tijd naast de verleden tijd gebruikt wordt, zonder dat de schrijver enige overgang noodzakelijk acht. Hetzelfde geldt incidenteel voor enkelvoud en meervoud.

3.5. TAALGEOGRAFIE

In het voorgaande zijn reeds heel wat klanken, woorden en woordpartikels de revue gepasseerd. Enkele andere woorden uit de tekst worden in tabel 2 woordsgewijs besproken. Ze worden vergeleken met andere Nederlandse klank- en woord- of woordpartikelvormen. Van belang is vooral hun taalgeografisch profiel. De lijst is indicatief en laat op zichzelf geen harde conclusie toe. Wel kunnen ze het hierboven geschetste beeld van een mogelijke West-Vlaamse tekst met oostelijke, misschien Oost-Vlaamse taalelementen bevestigen of juist nuanceren. Het gaat om dominante vormen uit de tekst; naast deze hoofdvorm kunnen (incidenteel of regelmatig) soms dus ook andere varianten voorkomen. Bovendien komen de woorden voornamelijk uit ambtelijke bescheiden en het is nog niet vastgesteld of, en zo ja, in hoeverre de taal van ambtelijke en literair-artistieke, c.q. -wetenschappelijke stukken overeenkwam. Het profiel

slaat op de dertiende eeuw, de tijd dus waarin *Die Beestearis* is ontstaan. De voorbeelden vertegenwoordigen verschillende woordtypes, zoals voorzetsels, werkwoorden, telwoorden en bijwoorden. Het genoemde vers is de eerste plaats in *Die Beestearis* waar het woord voorkomt.

Tabel 2
TAALGEOGRAFISCH PROFIEL VAN VERSCHILLENDE WOORDEN UIT *DIE BEESTEARIS*.

Eerste plaats en schrijfwijze in Die Beestearis	Woordvarianten	Taalgeografisch profiel
Vs. 3 ievroemt, vs. 9 ghesciet	ge-/i-	in de Nederlanden overwegend ge-, vooral in kust W-Vlaanderen, -ie in de minderheid; in N- W-Vlaanderen geen voorkeur[78]
Vs. 3 lettel	luttel/lettel	Lettel in W- en O-Vlaanderen, Midden-Brabant; in Aardenburg ook littel[79]
Vs. 7 die, vs. 8 den, vs. 13 der	de/die	Beide in N-W-Vlaanderen, Zeeland, Holland, Utrecht maar vooral die[80]
Vs. 14 wel, vs. 60 wale	wel/wale	Overal wel; in Brabant ook wale[81]
Vs. 16 soe	zij/zoe	Zoe in noordelijk W en O-Vlaanderen; elders beide of zi/zij[82]
Vs. 18 up	up/op	up vooral in noordelijk W-Vlaanderen, westelijk O-Vlaanderen, Zeeland en Z-Holland; elders: op of beide (in Sluis beide)[83]
Vs. 21 ave	jof(te)/ af(te) ove	Overwegend jof(te), jaf(te) op enkele plaatsen in O-Vlaanderen[84]
Vs. 22 es , vs. 196 hes	is/es	Es in Vlaanderen, Zeeland, Brabant; elders is of beide[85]
Vs. 27 (name)lijc, vs. 34 (corte)like	-lijke/-licke	Like overweegt in W-Vlaanderen, noordelijk O-Vlaanderen, Zeeuws kustgebied en Holland[86]
Vs. 28 sullen	sullen/sellen	Sullen in Holland, Zeeland en Vlaanderen (Mechelen, Antwerpen)[8]
Vs. 30 sterven	sterven/ starven	Sterven overwegend in Hollands-Zeeuwse kustgebied en W- en O-Vlaanderen[88]
Vs. 36 ooc	ook/ouk, ook/ooch	Oec en oc in geheel Nederland en Vlaanderen, behalve rond Mechelen en Limburg[89]
Vs. 40 vrouwe	vrouwe/ vrauwe	Overal vrouwen, rond Gent en in Aardenburg ook vrauwe[90]
Vs. 44 comen, vs. 164 commen	komen/ kommen	Overwegend komen, behalve omgeving Gent; in Aardenburg beide[91]
Vs. 58 stic	stuk/stik	Stik in Vlaanderen, Zeeland en Holland[92]
Vs. 63 beide	bede/beide	Bede in noordelijk W-Vlaanderen en Zeeland; elders beide (m.n. in Brabant)[93]

Vs. 67 achter	achter/after	Overal achter, uitgezonderd enkele plaatsen in Utrecht en Holland[94]
Vs. 101 derde	derde/darde	Concentratie van darde t.o.v. derde en andere woordvarianten in noordelijk W-en noordelijk O-Vlaanderen; derde in O-Vlaanderen en Brabant[95]
Vs. 104 bekinnen	kenne/kinnen	Kennen in W- en O-Vlaanderen en langs de Zeeuwse en Hollandse kust; kinnen in oostelijk O-Vlaanderen en Brabant[96]
Vs. 129 lieden	lieden/luden	Luden in Holland en O-Brabant; elders lieden[97]
Vs. 134 met(ter)	met/mit	In Vlaanderen, Zeeland en Brabant met; mit ook verspreid langs Hollandse kust en Midden- en Noord- Nederland[98]
Vs. 146 af, vs. 21 ave	af/of	Of in N-W- en O-Vlaanderen en Zeeuws-Hollands kustgebied; concentratie af in noordelijk W- en noordelijk-O-Vlaanderen[99]
Vs. 163 quam	kwam/kam	Overwegend kwam; beide met name in noordelijk W-Vlaanderen[100]
Vs. 168 om, vs. 147 omme	omme/umme omme/ombe	Omme algemeen, geen andere woordvarianten in Vlaanderen[101]
Vs. 170 goet	goed/gued	Overwegend goed; bijna geen uitzonderingen in noordelijk W Vlaanderen[102]

Afkortingen: zie bijlage 1

Bovenstaande pogingen om de woorden en de taal van *Die Beestearis* te lokaliseren laten helaas opnieuw geen eenduidige conclusie toe. Er is een behoorlijk aantal elementen dat duidt op een West-Vlaamse oorsprong. Verscheidene taalkundigen (De Pauw, De Vreese, Van Mierlo en - voorzichtiger - Gerritsen) hebben daar reeds op gewezen[103]. Zoals we hierboven reeds aangaven zijn er zelfs elementen - ofschoon onzekere - die wijzen op Noord-West-Vlaanderen. Er zijn echter ook veel afwijkingen. Opvallend zijn vooral de vele spellingsinconsequenties. Dit bemoeilijkt uiteraard een duidelijk eindoordeel. Een aantal woorden en spellingsvarianten wijst op een meer oostelijk gebied. Een voorlopige conclusie zou kunnen zijn dat de schrijver van het origineel gezocht moet worden in West-Vlaanderen, mogelijk het noord-westelijke deel daarvan (Brugge en omgeving), en de schrijver van het handschrift in Oost-Vlaanderen, mogelijk omgeving Gent.
Wordt dit bevestigd door het metrum en vooral bepaalde rijmwoorden en partners?

3.6. VERSBOUW, METRUM EN RIJMWOORDEN

De verzen in *Die Beestearis* bestaan uit een uiteenlopend aantal lettergrepen (zes tot elf), waarvan er sommige beklemtoond en andere zwak betoond worden. Het aantal versvoeten varieert van drie tot vijf.

Enige vaste structuur lijkt daar niet in te zitten, de inhoud en informatie zijn blijkbaar belangrijker dan de klank.
Eén keer is sprake van binnenrijm: "*Dats* uw minne, *soudic merken/Ende* verwinnen *bij ghewerke*" (vss. 152-153). Gegeven het zeldzame voorkomen van binnenrijm en de om die reden feitelijke overbodigheid ervan is dit waarschijnlijk onbedoeld gebeurd.
Er zijn voorbeelden van *liggend* (*vrouwelijk*) eindrijm, bijvoorbeeld doghet:*moghet*, heivet:*ghevet*, maar het *staand* (*mannelijk*) eindrijm, bijvoorbeeld stide:*tiede*, sien:*plien*, bij:*sij* overweegt. Er is geen regelmatigheid in de wisseling van beide. Het *staande* rijm komt het meeste voor. Het rijm wordt gevormd op de laatste volle klinker en berust op die klinker en de eventueel daarop volgende medeklinkers. *Rijk* (volgehouden) rijm is zeldzaam, aanzetten daartoe eveneens. Voorbeelden van *rijk* rijm zijn: (ic) ne mach: *(nacht) no dach* en andere manieren: *andere diere*. Aanzetten tot rijk rijm zijn: (let)tel ievroemt:*wel becomt*, iou minne:*iehouden binnen*, ((...)verlaet hadde) ende hope:*((...) daer omme)* dede lopen en te weitene:*pleit tetene*. Minder duidelijk zijn: iesijn: *(sin)ne mijn*, ghedane:*den zwane*, (her)de wel: *(ar)penspel*, ter curen:*tamburen*. In een aantal gevallen zijn de rijmpartners niet aan elkaar gelijk, zoals pinen:*liedekine*, mantelkin:*sijn*, dachverden:verde, meide:*quatheiden*, costumen:*cume*. Een paar keer komt *onzuiver*, zogenaamd *assonerend* rijm voor in de halfrijmparen: wandelen:*andere*, omme keren:*pantere*, riect:*besiet*, male:*wille* en mantelkin:*sijn*[104].
Vermelding verdient ook vss. 59-60, waarvan het rijm gescheiden wordt door een leemte voor een illustratie.

Het komt ons voor dat de dichter behalve het rijm weinig doet om bepaalde klankeffecten te bereiken. De ie-klank is veelvuldig aanwezig. Af en toe zijn er klank- en woordherhalingen, bijvoorbeeld in vss. 70-71 met een bijna als bourdontoon sonerende g: "*Hiene machen bughen te ghenen tide/Hiene bughe hem selve al te male*". Ook alliteraties komen meerdere keren voor, meestal dubbele beginalliteraties, zoals *metten monde, saysoen singhet, wildic wel*, een paar keer driedubbel zoals *niemer nacht no (dach)* en *seit (men hie) sal sterven stiaren*. In vss. 62-63 komt drie keer een ie-alliteratie voor. Waarschijnlijk is dit alles overigens meer toeval dan opzet en worden deze elementen eerder bepaald door de boodschap die de schrijver wil overbrengen dan om taalmuzikale redenen. Dat geldt niet voor de betoverende laatste verzen, met een evocatieve inhoud en in ritmische afwisseling: een zoete mond, een zeer hart en een zalvende troost.

Hierboven werd gerefereerd aan enkele problemen bij het taalgeografisch lokaliseren van rijmteksten. Complicerende factoren zijn bijvoorbeeld de geleidelijke overgangen tussen dialectgebieden, variaties binnen één dialectgebied, mogelijke taalverschillen tussen het origineel en het handschrift, dat wil zeggen tussen de auteur, de kopiist en/of hun opdrachtgever. In de laatste twee gevallen dient rekening gehouden te worden met taalaanpassingen van het oorspronkelijke werk. Het meeste houvast in dit opzicht bieden woorden in rijmpositie. In gekopieerde tek-

sten blijken deze over het algemeen resistenter tegen aanpassingen in een andere streektaal dan woorden op een andere plaats in het vers (zie tabel 3).

Tabel 3
VERGELIJKBARE RIJMPAREN IN *DIE BEESTEARIS* EN ANDERE DERTIENDE- EN BEGIN VEERTIENDE-EEUWSE WERKEN

Die Beestearis	Werk	Herkomst : en datering	Bron E. v.d. Berg
Vss. 4-5 ievroemt.*becomt*	*Parathenopeus van Blois* *Vss: 55-56 ontfoerde : verstoerde*	*Vlaams ca. 1250*	Ibidem, p. 27
Vss. 43-44 vroemen.comen	*Segher Diengotgaf.* Prieel van Troyen Vss. 71-72, 125-126 noemen : *comen*	Vlaams, XII-XIII	Ibidem, p. 206
	Ferguut Vss. 807-808 comen:*nomen*	Vlaams, XIV[106]	Ibidem, p. 214
	Florigut Vss. 4777-47778 Vss. comen:*nomen*	Vlaams, begin XIV	Ibidem, p. 221
	5879-5780 comen/*nomen*		
Vss.91-92 mede:*sede*	*Roman van Walewein* Vss. 9147-9148 (vgl. CA 23) mede:*sede*	Vlaams, ca. 1250	Ibidem, p. 214
Vss. 103-104 minnen/*bekinnen* Vss.131-132 minnen:*bekinnen* Vss.149-150 minnen:*bekinnen*	*Leven van Sinte Lutgart* Vss. A13-14 minnen:*bekinnen* Vss. A 63-64 Vss. A79-80 minnen:*bekinnen* *Vss. B29-30* minnen:*bekinnen* *Vss.B 135-136* minnen:*bekinnen* *Vss.C 193-194* minnen:*bekinnen*	Brabants, 1263/1274[107]	Ibidem, p. 207
(vgl.	Diederik van Assenede, *Floris ende Blancefloer* Vss. 801-802 minnen:*bekinnen*	verm. Vlaams, 1260[108]	Ibidem, p. 211
Vss. 193-194 doghet:*toghet* (vgl. ook	Ibidem, vss. 8591-8592 toghet:*poget* *Beatrijs* Vss. 7-8 soghede:*toghede* Vss.1031-1032 toghede:*soghede*	Vlaams, XIII	Ibidem, p. 211) Ididem, p. 218)

Afkortingen: zie bijlage 1

Rijmwoorden en -paren laten dus evenmin een ondubbelzinnige tekstlokalisering toe. Daarvoor zijn de rijmparen te gering in aantal en mogelijk ook niet representatief genoeg.
We hebben hierboven geprobeerd om met behulp van klanken, spelling, leenwoorden, woordgeografie en rijmpositie te achterhalen waar de tekst ontstaan zou kunnen zijn. De resultaten zijn alles bij elkaar genomen

beperkt en onvolledig. Wel lijken bepaalde typische als Vlaams/Brabants te benoemen rijmparen, gecombineerd met bovengenoemde teksteigenschappen iets meer grond te geven voor een West-Vlaamse achtergrondtekst met oostelijker spellingsvarianten. De algemene conclusie luidt dus, met veel noodzakelijk voorbehoud: een West-Vlaamse, mogelijk Noord-West-Vlaamse auteur en een Oost-Vlaamse kopiist.

3.7. STRUCTUUR

De structuur van het overgeleverde deel van *Die Beestearis* is betrekkelijk eenvoudig. De rode draad van het werk is de liefde van de man voor zijn geliefde. Hij informeert ons hierover in de vorm van persoonlijke beschouwingen en illustreert deze op een metaforische wijze met vergelijkingen. Beide, de beschouwingen en de vergelijkingen, zijn weliswaar van elkaar te onderscheiden, maar horen ook bij elkaar - zoiets als een mededeling en zijn commentaar.
De beschouwingen hebben een abstract en persoonlijk karakter, de daarmee samenhangende vergelijkingen zijn daarentegen concreet en algemeen. Zowel de beschouwingen als de vergelijkingen zijn nu eens kort, dan weer lang. Op blad 1 wisselen beschouwingen en vergelijkingen elkaar snel af. In tegenstelling daarmee is de uitwerking van beide op blad 2 aanzienlijk langer. Ze zijn bovendien meer *verinnerlijkt* met als resultaat een groter poëtisch effect. Voor de vergelijkingen maakt de dichter gebruik van de eigenschappen van acht dieren (die overigens niet alle concreet worden uitgewerkt). Aan het begin van blad 2 is de vergelijkingssituatie iets ingewikkelder. Daar wordt de vergelijking van de gier verweven met die van de *herevaert*: de koning en zijn krijgslieden in oorlog.
De vergelijkingen uit het begin van blad 1 (krekel, nachtegaal, zwaan en hond) hebben betrekking op de man, meer bepaald zijn enthousiaste pogingen om de liefde van zijn *vrouwe* te winnen. Hij probeert dit te doen door te zingen of te dichten. De daarna volgende vergelijking van de wolf slaat deels op de man, deels op de vrouw. De addervergelijking heeft in zijn geheel betrekking op de vrouw. De zojuist genoemde *herevaert*- en giervergelijking heeft opnieuw de man als onderwerp. De vergelijking gaat weer over de vrouw.
Al deze uit beschouwingen en vergelijkingen bestaande innerlijke overwegingen van de man monden uit in een uitnodiging aan de vrouw om te reageren. Een aantal spanningselementen komt hier samen, vooral in de vorm van hieronder nader te beschrijven tegenstellingen. De belangrijkste daarvan is die tussen het enkele honderden verzen volgehouden (innerlijk) gesprek van de man aan de ene kant en het geringe gebaar van de vrouw aan de andere kant. Dit gebaar, of liever een verzoek daartoe, bestaat uit het even openen van haar *soete mont*. Deze eigenlijke climax valt echter buiten het werk, want of zij ook het gehoopte antwoord geeft, vermeldt de tekst niet[109].

3.8. INHOUD

3.8.1. De man

De tekst is gesteld in de directe rede. Een verliefde man spreekt zijn geliefde toe, die hij aanduidt met "*soete vrouwe, so hovesch (...) ende so vroet*". Hijzelf noemt zich, geheel in de stijl van de feodale traditie, *ietroue knecht* en haar liefde *hoghe leen*. Over minnaar en geliefde, het leven dat zij leiden, hun leeftijd, sociale status en dergelijke, krijgen we niets te horen. Des te meer over de gemoedstoestand van de man: hij is niet alleen verliefd, hij is ongelukkig verliefd. Hij heeft pogingen gedaan het hart van zijn *vrouwe* te winnen, maar zonder succes. Niets wijst er in elk geval op dat zij zijn liefde ook beantwoordt. Hij heeft liederen voor haar gemaakt en haar toegezongen, begeesterd en vol vuur. Toegezongen, zo vele keren dat hij de wereld om zich heen vergat, net als de krekel. Zo mooi, enthousiast en vol vuur, maar alleen tot zijn eigen schade, net als de nachtegaal. En toegezongen, zo vele keren dat hij er schor van werd - net zo schor als de wilde ezel[110]. Helaas, het mocht niet baten. Hij heeft veel moeite gedaan, veel leed geleden, maar zijn krachten verdaan. Het heeft slechts geleid tot spijt en angst. Spijt na weer een mislukte poging. En angst omdat hij aan zijn liefdespogingen sterven zal - net als de zwaan in het jaar dat zij het mooiste zingt. Had hij het allemaal maar niet gedaan. Kon hij zijn beden maar weer inslikken, zoals de hond zijn uitgebraakte voedsel. Maar hij kan niet anders, hij is gevangen door zijn liefde voor haar. Niemand anders telt, alleen zij. Hij raakt verbitterd door haar koelheid. Zo is deze vrouw, zo zijn de vrouwen. Zelfs als ze van iemand houden, laten ze dat niet blijken. Zij houden hun hals recht als ze een geliefde tegenkomen - zoals de wolf altijd zijn hals rechthoudt. En als ze al iemand beminnen, dan is dat nooit iemand uit de directe omgeving. Ook hierin lijkt ze op de wolf, die zijn prooi ver weg zoekt. En als vrouwen de liefde zoeken, doen ze dat altijd in het verborgene, opdat niemand hun ware gevoelens zou kennen. Ook in dit opzicht doen ze zoals de wolven die stil als een bedrieger een schaapskooi binnendringen. Ze bedekken zich en zijn slinks. Zo gedraagt zich ook de adder, want als die een naakte man ziet, vlucht het dier. Maar als de man integendeel gekleed is, dan ontziet de slang hem niet en vormt hij haar prooi[111].

Mannen zijn als een leger, die hun heer volgen, op zoek naar avontuur of strijd. Zo doet ook de gier, ook hij volgt het leger. Maar de mannen volgen niet alleen hun heer, maar ook de vrouwen - en altijd tot hun grote schade. Anderen die op krijgstocht meegaan, met geen ander doel dan om iets van de wereld te zien, zijn als mannen zonder geliefde. Zij spreken onder kameraden voortdurend over de vrouwen, dat wil zeggen over vrouwen in het algemeen. Maar hij, de dichter, is anders: het gaat hem niet om avontuur, om strijd of om zoveel mogelijk vrouwen te winnen. Hij heeft slechts één doel en één zorg: zijn *Vrouwe*. Hij toont zich haar gehoorzame ridder. Het doel van zijn krijgstocht is haar liefde en zijn wapen is dit gedicht. Hij heeft voor de laatste overwinning nog slechts één hulp nodig: haar hulp. Als een leger op krijgstocht dat een beroep doet

op de nog enige overgebleven krijgslichting. Als zij zich toch eens tot hem zou wenden, dan zal hij haar volledig volgen. Net zoals de dieren de panter volgen die zo heerlijk ruikt en hen met zijn zoete adem geneest. Ook zij kan hem zo genezen, door hem heerlijk toe te spreken, en zijn gewonde hart te zalven met haar troost. Al zijn leed zal dan snel vergeten zijn.

3.8.2. De vrouw

Hebben we over de man weinig informatie, over de vrouw komen we nog minder te weten. Zij wordt aangesproken met *vrouwe* en *soete vrouwe*, hoofs en knap. Ze is haar minnaar niet erg genegen, lijkt het. Hij heeft voor haar gezongen, veel en lang, maar ze heeft in niets laten blijken gevoelig voor zijn liefde te zijn. Als laatste poging, met inzet van al zijn kunne is haar minnaar dan maar aan het dichten geslagen. Maar nog houdt ze zich op de vlakte. De dichter is daarom niet alleen aan de oprechtheid van zijn *vrouwe* gaan twijfelen, maar ook aan die van al haar seksegenoten. Vrouwen zijn onbetrouwbaar, laten de mannen in onzekerheid en richten zich naar vreemde, verre mededingers.
Maar ondanks alle verwijten, oefent zij op hem een grote aantrekkingskracht uit. Hij kan niet terug. Hij wil niet terug. Zij is hem te lief. Vandaar: een laatste roep om hulp. Ze blijft echter onduidelijk. Heeft hij haar hart getroffen?
Aan het eind: een verzoek om zoete, troostende woorden. Een wanhopig verzoek om openheid; wanhopig, maar verscholen achter berustende woorden. Daarna volgt het *explicit*.

3.8.3. De dieren

Evenals in de gewone bestiaria dienen de dieren in de minnebestiaria een didactische doel. Het zijn illustraties van bepaalde liefdessituaties en -thema's. In de gewone bestiaria worden van de meeste dieren verschillende eigenschappen opgesomd. De schrijvers van de minnebestiaria maken uit al die eigenschappen een bepaalde keuze, namelijk voor die eigenschap die het best de verhouding tussen de mannelijke geliefde en de dame die hij aanbidt symboliseert. De keuze wordt bovendien bepaald door het moment van het verhaal. Daartoe worden de eigenschappen omgebogen van een christelijk-wetenschappelijke naar een hoofs-amoureuze betekenis.
In tabel 4 hebben we de eigenschappen van de in *Die Beestearis* genoemde dieren naast hun amoureuze interpretatie gezet.

Tabel 4
DE DIEREN UIT *DIE BEESTEARIS*, HUN EIGENSCHAPPEN EN AMOUREUZE INTERPRETATIE

Dieren en hun eigenschappen	**Amoureuze interpretatie**
De krekel	*De ik (de dichter)*
- Zingt als er geen jacht	- Zingt zijn geliefde toe, maar het baat niet

op hem gemaakt wordt	
- Zingt zo graag dat hij vergeet te eten	- Heeft veel moeite om een lied te maken, vergeet daardoor alles om zich heen
- Zit graag bij het vuur	- (Wordt niet uitgewerkt, zoiets als: is graag bij zijn geliefde)
De nachtegaal	
- Zingt mooi in het seizoen	- Doet zijn uiterste best om de aandacht van zijn geliefde te vangen
- Gaat zo enthousiast op in zijn zang dat de mensen hem kunnen vangen	- Zingt zo vol vuur dat zijn gezondheid er onder lijdt
De zwaan	
- Zingt prachtig op begeleiding van een harp	- Zingt prachtig voor zijn geliefde (additioneel t.o.v. hoofdinterpretatie, namelijk verspilling van krachten)
- Zingt om te genezen (?) of aan het hof (?)	- Zingt om (zichzelf?) te genezen (?) of om indruk te maken (?)
- Zingt mooier dan fluiten en tamboeren	- Zingt prachtig voor zijn geliefde
- Zingt in het jaar dat zij sterven zullen	- Heeft met het zingen voor zijn geliefde zijn krachten verspeeld
- Heeft daarom de faam het mooist te zingen in hun laatste jaar	- Wordt niet uitgewerkt, versterking van voorgaande)
De hond	
- Geeft over als hij te veel heeft gegeten	- Had zijn zang beter voor zich gehouden
- Likt dit braaksel weer op	- Had zijn gezang liever weer teruggenomen
De wolf	
- Heeft zo'n stijve hals dat hij hem niet kan buigen	- Kan (mannen kunnen) aan niets anders denken dan aan zijn (hun) geliefde(n) of: zijn vrouwe(n) tonen (toont) niet haar (hun) ware gevoelens
- Zoekt zijn prooi niet dichtbij	- Wordt als hij dichtbij komt door zijn geliefde genegeerd; als hij ver weg is, kan ze niet zonder hem
- Gaat stil in een schaapskooi als een bedrieger	- Een vrouw doet liefst alles in het geniep
- Bijt zich in zijn poot als hij op iets trapt dat kraakt	- Wordt niet uitgewerkt
- Weet niet wie hij dit verwijten moet, want hij heeft niet door dat het zijn poot was	- Idem
De adder	
- Als hij een naakte man ziet ...	- Interpretatie verloren gegaan
De gier	
- Volgt het optrekkende leger	- Volgt zijn vrouwe, evenals andere minnaars vrouwen volgen en daar veel moeite voor doen
- Kan een dode ruiken van op drie dagafstanden	- Idem (additioneel t.o.v. hoofdinterpretatie

- Hij reist zeer ver	- Idem (additioneel t.o.v. hoofdinterpretatie)
De panter	
- Kiest de mooiste en zoetste kruiden uit die zij vindt.	- Wordt niet uitgewerkt
- Eet ze op	- Idem
- Haar adem ruikt daarom goed	- Roept zijn geliefde op haar mond te openen
- is door haar geur onweerstaanbaar voor al de dieren diehaar hebben geroken (tot zij sterven)	- (Vindt haar onweerstaanbaar)
- Beklimt een keer per jaar een berg met dieren die ziek zijn en pijn hebben	- Volgt haar met zijn gewonde hart
- Geneest de zieke dieren door haar adem	- Kan door haar genezen worden met troostende en zoete woorden

3.9. ONTLENINGEN AAN ANDERE GENRES

Hierboven (2.3.) werd iets verteld over de literaire oorsprong van de minnebestiaria. Deze vinden we ook terug in *Die Beestearis*. Een aantal kenmerken gaat terug op de hoofse lyriek van troubadours en *trouvères*. Hiertoe behoren het niet noemen van de namen van de man en de vrouw, de aanduiding van de vrouw met een koosnaam (de zogenaamde *senhal*), de onzekerheid van de minnaar over het zingen en dichten, het verongelijkte klagen over zijn mislukte pogingen en over de *listicheide* van zijn geliefde en de vrouwen in het algemeen. Heel de mentaliteit en sfeer die het werk beheerst is er één van *courtoisie*, fijnzinnig, ironisch (nog versterkt door de woordspelingen) en wellevend.
De diersymboliek komt uiteraard uit de bestiaria. Het gebruik van dieren in een liefdespleidooi geeft het genre een schertsende, parodiërende ondertoon. Deze kant is ook te vinden in de vooral uit de Franse literatuur bekende fabels, die een tegenbeeld geven van de *ernstige* lyriek[112]. De ronduit boertige vergelijking van een liefdesgedicht met braaksel van een hond - niet bepaald vleiend voor een geliefde - is daarvan een goed voorbeeld. Een ander voorbeeld is dat de eerste dieren, de prachtig zingende krekel, nachtegaal en zwaan, alle betrekking hebben op de man en de daaropvolgende weinig sympathieke wolf, adder en gier op de vrouw. Een scherpe onderverdeling positief-man, negatief-vrouw wordt echter niet aangebracht. Het braaksel van de hond slaat bijvoorbeeld, nogal grof, weer op een handeling van de man en de op zich positieve eigenschappen van de panter op de vrouw. Dat laatste wordt echter weer minder positief omgebogen, namelijk de vrouw die de man lokt en verleidt haar te volgen. Zo wisselen beeld en tegenbeeld, ernst en onderhuidse guitigheid, elkaar in een dubbelzinnig betekenissenspel af. Ook dit is bij bepaalde fabels en andere *tegenliteratuur* te vinden[113]. We komen hieronder nog op terug (3.12.2).
De vorm gaat terug op verhalende didactisch-moraliserende lyriek, die in Noord-Frankrijk opbloeide in de tweede helft van de twaalfde eeuw. De lyrische inhoud is hier zowel direct als indirect. De *Beestearis*-dichter uit

zijn emoties enerzijds rechtstreeks, bijvoorbeeld wanneer hij klaagt over zijn moeitevolle pogingen zijn geliefde te winnen, zijn mislukkingen en de daarna volgende spijt. Maar het is evengoed indirect, aangezien hij zijn gevoelens weergeeft in de vorm van diersymbolen. Het gepaarde rijm heeft *Die Beestearis* eveneens gemeen met deze verhalende lyriek[114].

3.10. GRONDTEKST EN BEWERKING

Het bestiariumgenre is vanwege zijn veelsoortigheid aan talen, dialecten, versies, varianten, bronnen, ontleningen, imitaties en bewerkingen een complex studiegebied. Over de eerste vier aspecten is met betrekking tot *Die Beestearis* reeds in globale termen iets gezegd. Van de laatste aspecten is vooral de brontekst van belang, omdat hij informatie kan verschaffen over de herkomst van het werk en de context waarin hij gefunctioneerd heeft. We kunnen daarover helaas niet al te specifiek zijn en beperken ons daarom opnieuw tot een aantal algemene kenmerken[115].

In tabel 5 worden enkele passages uit *Die Beestearis* (afgekort B-vl) woordelijk vergeleken met vier andere *bestiaires d'amour*:
a. Fournivals prozaversie (F-∂),
b. Fournivals berijmde bestiaire (F-v),
c. de *Bestiaire d'Amour Rimé* (B-rimé) en
d. de Middelnederfrankische bewerking van Fournivals prozawerk (Nf)[116].

Van de redacties van Fournivals prozabestiarium is de ∂-redactie gebruikt, over de ß- en V-redactie hadden we helaas niet ter beschikking. Een aantal dieren komt ook in de lange versie van Pierre de Beauvais' bestiarium (PB-l) voor. Voor de parallelle tekstpassages van deze werken is in de bijlage ook een vertaling in hedendaags Frans opgenomen.
Er zijn tussen *Die Beestearis* en deze werken zowel overeenkomsten als verschillen. Een kort, beredeneerd overzicht van tekstuele en inhoudelijke verschillen en overeenkomsten in telegramstijl (voor een woordelijke weergave zie bijlage 3) zijn te vinden in tabel 5.

Tabel 5
TEKSTUELE OVEREENKOMSTEN EN VERSCHILLEN TUSSEN *DIE BEESTEARIS* EN VERWANTE BESTIARIA

Tekstpassages Die Beestearis (B-vl)	in Overeenkomsten en verschillen met verwante bestiaria
Blad 1.	
Vss. 1-2	B-vl is hier vrijwel woordelijk gelijk aan F-∂, F-v en Nf, tot aan de lijdende vorm toe. F-∂ gebruikt zingen en vertellen, F-v zingen en maken, B-vl zingen en dichten. Niet in B-rimé en PB-l.
Vs. 3	B-vl gelijk aan F-∂ F v en Nf. Tekst niet in B-rimé en PB-l.
Vss. 4-7a	Iets andere bewoordingen en volgorde van werkwoorden in B-vl dan F-∂, F-v en Nf; rest gelijk, behalve de dood van de

	krekel die in B-vl niet genoemd wordt. Tekst niet in B-rimé en PB-l.
Vss. 11-19	Beschouwing over het nut van zingen. Vergelijking met de nachtegaal: niet in de overige, maar wel in B-rimé en met dezelfde kwintessens. De aan de nachtegaal toegeschreven eigenschappen en de gebruikte bewoordingen zijn echter anders. De nachtegaal komt verder alleen voor in PB-l.
Vss. 22-26	B-vl gelijk aan F-∂, F-v en Nf. De laatste heeft geen fluit, maar een viool. De passage is bij B-rimé poëtisch sterk uitgewerkt. Opvallend is het gebruik aldaar van een psalterium en een cyphonie. Niet in PB-l.
Vss. 27-34	B-vl woordelijk gelijk aan F-∂, F-v en Nf. Niet in B-rimé en PB-l.
Vss. 35-53	Opnieuw een beschouwing over de ongelukkige liefde en liefdesaanzoeken. Zelfstandige passage van B-vl.
Vss. 54-66	PB-l is hier kort, F-∂ en Nf werken het verder uit, F-v en B-vl zelfs nog iets verder. De strekking van B-rimé is dezelfde, maar de bewoordingen zijn iets anders.
Vss. 67-82	Opnieuw is PB-l de oorsprong. De overige volgen redelijk precies. F-∂, F-v, Nf en B-vl weer aan elkaar gelijk, B-rimé is gelijk, maar woordelijk iets zelfstandiger.
Vss. 83-110	Niet in PB-l. F-∂, F-v en Nf vrijwel aan elkaar gelijk. F-v is na r. 360 verloren gegaan. In B-vl is de uitleg van de drie naturen van de wolf veel verder uitgewerkt (zij het niet altijd even duidelijk) en ook wat persoonlijker. De bewerking van B-rimé is een stuk vrijer.
Vss. 111-112	Tussenzin, specifiek voor B-vl, verbindingsstuk en introductie van:
Vss. 113-114	F-∂, Nf en B-vl vrijwel woordelijk aan elkaar gelijk. B-vl gebruikt opvallend "*een serpent genaamd adder*", waar in PB-l serpent en adder twee verschillende dieren zijn. B-rimé staat zoals gebruikelijk verder af van zijn origineel.
Blad 2.	
Vss. 116-168	F-∂, Nf en B-vl leunen inhoudelijk opnieuw dicht tegen elkaar aan. B-vl werkt het veel verder uit. De introductie is anders en het karakter van de tekst is een stuk persoonlijker. De vrouw wordt weliswaar ook representatief-categorisch behandeld (één vrouw staat voor alle vrouwen), maar dit wordt veel directer dan in de andere teksten gekoppeld aan de individu van zijn geliefde[117]. Ook B-rimé is vrijer, zij het minder lang. In de passage over het reukvermogen van de gier zijn de drie teksten vrijwel woordelijk aan elkaar gelijk.
Vss. 169-170	Tussenzin
Vss. 171-190	Opnieuw is B-vl hier veel persoonlijker dan de andere bestiaria, onder meer door het directe aanspreken van zijn geliefde en zijn uitnodiging tot handelen. De beschrijving is ook gedetailleerder en poëtisch rijker uitgewerkt. Bovendien buigt de dichter de vergelijking om: de dieren volgen de panter niet tot in de dood, maar zij geneest de zieke dieren door haar zoete adem. De bron hiervoor kan PB-l zijn, die de zoete geur van haar adem vergelijkt met het christelijk geloof. B-rimé is korter en veel afstandelijker.
Vss. 191-198	Zelfstandige passage in B-vl, een uitloper van de pantervergelijking, poëtisch erg fraai.
Slottitel	B-vl gelijk aan PB-l, de overige zijn anders. De slottitel bij Nf ontbreekt.

Die Beestearis blijkt zeer dicht te staan bij F-∂, F-v en Nf., terwijl de afstand tot B-rimé een stuk groter is. Bepaalde gedeelten, bijvoorbeeld in de vergelijkingen van de gier en de panter en in de amoureuze beschouwingen tussen de vergelijkingen, worden vrijer uitgewerkt. Daar is de toon over het algemeen wat persoonlijker. *Die Beestearis* is dus zowel vertaling als bewerking, nu eens letterlijk, dan weer vrij[118]. Blijkens de grote tekstuele overeenkomsten kan de schrijver van B-vl zich hebben gebaseerd op F-∂ of F-v. Nf lijkt minder waarschijnlijk gezien diens late datering en het gebruik van Franse leenwoorden door B-vl[119]. Deze zijn bij de geheel letterlijke vertaling in Nf afwezig. Dat de *Beestearis*-dichter ook PB-l moet hebben gekend, blijkt uit de vergelijking van de nachtegaal, die verder alleen in diens bestiarium voorkomt. Inhoudelijk toont B-vl verder een grote mate van eigenheid, onder andere door de andere volgorde van de dieren en het voorkomen van zowel de krekel als de nachtegaal. In de overige wordt slechts één van de twee beschreven. Bovendien worden daar de aan krekel en nachtegaal toegedichtte eigenschappen toegeschreven aan één dier.

In het tweede deel van B-vl is de bewerking van F-∂ of F-v vrijer dan in het eerste bewaard gebleven fragment. De gier- en pantervergelijking kunnen een directe vertaling of bewerking zijn van het verloren deel van F-v, maar het is ook mogelijk dat de dichter zich heeft laat inspireren door PB-l. In het laatste geval is het een zeer vrije omwerking. Ook het slot, dat in geen van de andere bewaard gebleven bestiaires zo voorkomt, kan een letterlijke vertaling zijn van het verloren F-v-slot. Het overgeleverde deel van F-v volgt F-∂ echter op de voet, zodat het waarschijnlijker is, dat ook het slot van B-vl een originele schepping is. De slotzin, "*explicit Die Beestearis*", zou eveneens kunnen wijzen op bekendheid met PB-l (zie bijlage 2 (13)).
De algemene conclusie luidt dus dat in het eerste deel B vl zijn origineel, F-∂ of F-v, in de diervergelijkingen tekstueel dicht volgt, maar nogal zelfstandig is in zijn schikking van de dieren en bepaalde liefdesbeschouwingen. In het tweede deel is de bewerking nog vrijer en naar het einde voegt hij zelfs nieuwe invalshoeken en elementen toe. Mogelijk heeft hij zich gebaseerd op PB-l.
We sluiten deze paragraaf over de brontekst af met een overzicht van enkele achter Fournival en Pierre de Beauvais liggende bronnen. Dit geeft een goed beeld van de literair-thematische en -historische diepte van *Die Beestearis*. Aangezien een onderzoek naar deze bronnnen buiten het bestek van deze bijdrage valt, volstaan we voor de behandelde dieren met een samengevat (en daarom onvolledig) bronnenoverzicht (tabel 6). Van de pré-Franse, dat wil zeggen Latijnse en incidenteel Griekse werken geven we alleen auteurs en/of titels[120].

Tabel 6
DIRECTE EN INDIRECTE BRONNEN VAN *DIE BEESTEARIS*

Dieren in *Die Beestearis*	Bronnen
Krekel	B-vl 1r^{o} vs. 7 crekel < F-∂ ms. I. 175r^{o} 2. crisnon < PB-l II.155 crinon/gresillon; niet in andere Franse en Latijnse bestiaria
Nachtegaal	B-vl 1r^{o} vs. 13 nachtegale < PB-l II.159 rosignol; niet in andere Franse en Latijnse bestiaria
Zwaan	B-vl 1r^{o} vs. 23 swane. < F-∂ ms. I. 175r^{o} r. 10 cingne < PB-l II.233 signe < CUL holore < H, (?)., Isid., *Etym.*, Aemilus Macer,[121] Plin. *Nat. Hist.*, Servius, *Comm. Aen.*,[122] Plato *Faidoon*, e.a.
Hond	B-vl 1v^{o} vs. 54 hondekin < F-∂ ms. I. 175v^{o} r. 5 chien < PB-l IV.75 chien < H canis < e.a
Wolf	B-vl 11v^{o} vs. 67 wlf < F-∂ ms. I.175r^{o} r. 8 leu < PB-l IV.71 lou < BM. Stowe 1067 lupus < (?) H lupus, e.a.
Adder	B-vl 1v^{o} vs. 113 wivre < F-∂ ms. E. 258r^{o} r. 5 wiure < PB-l II.143 woutre < H, DC (bij serpens)
Gier	B-vl 2r^{o} vs. 123 ghiere < F-∂ ms. E. 259v^{o} r. 41 voultoir/ms. L. 80v 58 oultour < PB-l II.146 voltour < H vulture, Ambr., *Hex.*, Isid., *Etym.*, e.a.
Panter	B-vl 2v^{o} vs. 172 pantere < F-∂ ms. E. 260v^{o} r. 17 pantele < PB-l (49) pantere < Isid., *Etym.*, Plutarch., *De soll. anim.*, Plin., *Nat. Hist.*, Aristot., *Hist. Anim.*, e.a.

Afkortingen: zie bijlage 1

3.11. DE ONTBREKENDE TEKST EN ILLUSTRATIES

3.11.1 De tekst

Van *Die Beestearis* is slechts een deel van het middenstuk en het einde overgeleverd. Een volledige reconstructie van de verloren gegane delen is niet mogelijk, daarvoor toont het werk te veel zelfstandigheid ten opzichte van zijn origineel, Fournivals *Bestiaire d'amour*. Toch valt er wel meer over te zeggen dan dat.

Volgorde van de dieren
Laten we bijvoorbeeld eens kijken naar de behandelde dieren. We hoeven er niet aan te twijfelen dat in de niet bewaard gebleven delen nog een aantal (en mogelijk zelfs een groot aantal) dieren behandeld werd. Welke dat echter waren en hoeveel, is niet meer na te gaan. In de overgeleverde fragmenten komen acht dieren voor. Het verschil in *soortdichtheid*, dat wil zeggen het gemiddeld aantal verzen en illustraties per dier, is opvallend. Op blad 1 komen zes dieren voor in 114 verzen en vier illustraties. Op blad 2 staan slechts twee dieren in 84 verzen en vijf illustraties. Er is dus geen sprake van een constant aantal verzen per dier of illustratie. Op grond van het aantal verzen is het aantal behandelde dieren dus niet

meer te reconstrueren. Evenmin weten we hoe groot het totaal aantal verzen was.

Meer duidelijkheid hebben we over de volgorde van de behandelde dieren.
De *bestiaire-d'amour*-teksten die het dichtst bij *Die Beestearis* staan, hebben we in tabel 7 naast elkaar gezet. De nummers geven de volgorde van de dieren aan. Uitgegaan is van de dieren die in het Vlaamse werk voorkomen. Hieraan hebben we twee gewone bestiaria toegevoegd. Dit zijn de teksten van Pierre de Beauvais (korte en lange versie)[123] en het *Kamerrijkbestiarium*, de eerste, omdat ze vermoedelijk de bron voor Fournival vormden, de tweede, omdat dit er geografisch, chronologisch en inhoudelijk eveneens in grote mate mee te vergelijken is.

Tabel 7
VOLGORDE VAN DE DIEREN IN *DIE BEESTEARIS* EN VERWANTE BESTIARIA

	Proza			Berijmd				
	Gewone bestiaria			Minnebestiaria				
Best.	PB-k	PB-l	C	F-∂	Nf	B-rimé	F-v	B-vl
Dat.		< 1218	XIII	ca. 1250	XIIIB	ca. 1250	ca. 1250>	ca1250-1266
Staat	Compleet	Compleet	Compleet	Compleet	Compleet	Compleet	Incompleet	Incompleet
		12. Voltours	23. Votoir					
		14. Crinon	24. Cos	1. Cos	1. Hane	1. Cos	1. Coc	(1. Haan)
	21. Wilde ezel		25. Asne sauvage	2. Asne saluage	2. Wilde	2. Asne sauvage	2. Roxignol	(2. Wilde
	22. Walvis		26. Leu	3. Leu	3. Wolf	3. Signe	3. Cisne	1 (3). Crecel
	23. Panter	17. Rosignol	27. Cinchon	4. Crisnon	4. Krikel	4. Leu	4. Crisnon	2 (4). Nachtegaal
		47. Signe	28. Cisne	5. Chine	5. Swane	5. Asnes sauvages	5. Chien	3 (5). Zwane
				6. Chien	6. Hunt	6. Guivre		4 (6). Hondekijn
	36. Wolf		29. Wivre	7. Wivre	7. Wiver			5 (7). Wolf
	37. Hond							6 (8). Wivre
								Teksthiaat
				18. Voltoir	18. Gir	15. Votor		(7.) Ghiere
						18. Chien		(8). Pantere
		49. Pantere		25.Pantele	25Pantere		38. Panthere	
		63. Lou						
		65. Chiens						
r.				962		971	3718	360 198
d.	37	71	41	50	50	55	5	9
s.				19	19	68	72	25

Afkortingen: zie bijlage 1

Er zijn in de volgorde van de dieren nogal wat verschillen tussen de minnebestiaria. Tussen de gewone bestiaria en de minnebestiaria zijn

deze zelfs aanzienlijk. De in *Die Beestearis* voorkomende dieren staan bij Pierre de Beauvais op verschillende plaatsen verspreid in diens werk. In de overige is een aantal duidelijk gegroepeerd: haan, wilde ezel, wolf, adder, hond, zwaan, krekel/nachtegaal horen op één of andere manier blijkbaar bij elkaar. Of de hond deel van dezelfde groep uitmaakt is iets minder duidelijk, in B-rimé wordt hij pas veel later behandeld. Dat geldt ook voor de gier en de panter: van de *Die Beestearis*-dieren worden zij bijna altijd als laatste genoemd. De panter wordt in gewone Franse bestiaria overigens alleen in die van Pierre de Beauvais beschreven.

Een ander kenmerk is de plaats van de groep in het werk: in het bestiarium van Kamerijk iets na het midden, in de minnebestiaria aan het begin. In vergelijking met de andere minnebestiaria ontbreekt in *Die Beestearis* de haan en de wilde ezel. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze in het verloren gegane begingedeelte beschreven werden. Twee kenmerken pleiten daarvoor. Het begin van het eerste fragment van *Die Beestearis* komt bijna woordelijk overeen met vergelijkbare passages in de andere minnebestiaria. Deze beginnen alle met de beide genoemde dieren. Alleen B-rimé wijkt op dat punt enigszins van de rest af. Bovendien wordt in vs. 38 van *Die Beestearis* gerefereerd aan een eerder beschreven voorbeeld over schorheid. Dit moet dus slaan op de schorheid als kenmerk van een bepaald dier. Bij geen van de tot dan toe behandelde dieren wordt dit echter genoemd. Het moet dus een dier zijn, waarvan de beschrijving verloren is gegaan. Waarschijnlijk gaat het om de ezel, want in andere bestiaires wordt gezegd dat de ezel van alle dieren de lelijkste stem heeft. En al heeft lelijk een iets andere betekenis, met schorheid is het balken van de ezel aardig getypeerd. Indien de wilde ezel inderdaad voor de krekel komt, lijkt een haan, net als in F-∂, F-v en Nf, op een plaats daarvoor meer dan waarschijnlijk.
Oók het voorkomen van zowel de krekel als de nachtegaal in het Vlaamse minnebestiarium is opvallend. Beide komen alleen in PB-l voor; bij de overige ontbreekt de nachtegaal.
Zoals reeds aangegeven is *Die Beestearis* niet compleet, tussen blad 1 en 2 ontbreekt een deel. Tussen de adder (het laatste deel van blad 1) en de gier (het eerste deel van blad 2) moet met andere woorden een onbekend aantal andere dieren beschreven zijn geweest. Het is voor een reconstructie van het gedeelte met deze dieren verleidelijk de drie genoemde bestiaria (F-∂, F-v en Nf) als leidraad te nemen, waar tussen de adder en gier een aantal van negen (B-rimé), respectievelijk elf (F-∂ en Nf) dieren aan bod komen. Die verleiding is des te groter nu we op inhoudelijke gronden weten dat *Die Beestearis* dicht bij deze drie aanleunt. Te noemen zijn ontbrekende dieren als de aap, raaf, leeuw, wezel, *calandarius*, sirene, cobra, merel en dergelijke. De relatie met de bestiaire van Fournival pleit voor wat betreft de totale omvang van *Die Beestearis* zelfs voor een werk van aanzienlijke lengte.
Toch moeten we voorzichtig zijn, vooral vanwege de verschillen in het behandelde aantal dieren en de *diersoortdichtheid*, dat wil zeggen het aantal verzen dat gewijd wordt aan een diersoort. De verschillen tussen de B-vl-fragmenten en en de andere Fournivalbewerkingen of -vertalin-

gen zijn in beide opzichten te groot om een betrouwbare schatting van het ontbrekende aantal dieren te maken. Dat geldt niet alleen voor de diervergelijkingen, maar ook voor de beschouwende passages: ook deze vertonen in *Die Beestearis* te veel een eigen gezicht om als reconstructiemiddel gebruikt te worden.

Tekstuele constanten in de minnebestiaria

De gewone bestiaria en de minnebestiaria hebben een aantal vaste tekstuele genrekenmerken. Dat is bijvoorbeeld een inleiding, die - thans verloren gegaan - ook het begin van *Die Beestearis*-tekst gevormd moet hebben. Bij de minnebestiaria hoort verder een discussie over de vijf zintuigen en de juiste manier om een vrouw te benaderen, bijvoorbeeld via een gezongen of een gesproken tekst, dat wil zeggen via de mond en het oor. Alle bestiaires delen mee dat zingen alleen maar leidt tot een mislukking. Een andere genreconventie is een vergelijking waarin het leger van de koning centraal staat. De vorst is ten strijde getrokken, maar de oorlog gaat hem slecht af. Als laatste reserve verordonneert hij zijn *arrièreban*, zijn thuisgebleven *achterban* (*achter hare*), zich alsnog bij hem te voegen. Dit laatste redmiddel - ironisch genoeg het minst waardevolle onderdeel van de strijdmacht van de koning - stelt in de vergelijking het liefdesbetoog van de man voor, met andere woorden het bestiarium zelf. Daarna volgen gewoonlijk de diervergelijkingen over het zingen en de stem: meestal het eerst de haan en de wilde ezel en daarna in minder uniforme volgorde de zwaan, de krekel, de nachtegaal en soms ook de wolf en de hond. Deze volgorde vinden we ook in *Die Beestearis*. De adder behoort in de *bestiaires d'amour* eveneens altijd tot de eerste tien behandelde dieren, en ook hierin is *Die Beestearis* geen uitzondering. De genoemde dieren worden gevolgd door onder andere de hierboven genoemde dieren de aap, de raaf enzovoorts. Dit zou ook het geval geweest kunnen zijn geweest in het thans ontbrekende middendeel van *Die Beestearis*. Verderop in de minnebestiaria, namelijk in de giervergelijking, wordt kort gerefereerd aan de metafoor van de *arrièreban* (*achter hare*) uit het slot van de inleiding. De toon is dan iets onpersoonlijker; blijkbaar is ook dat een constante in de bestiaires. In *Die Beestearis* is de *achter hare*-passage eveneens verweven in de giervergelijking. Maar dit gedeelte is in de Vlaamse versie veel meer uitgewerkt dan in de andere minnebestiaria.

Reconstructie en omvang van Die Beestearis

Met de nodige voorzichtigheid komen we op basis van de voorgaande gegevens tot de samengevatte reconstructie, zoals weergegeven in tabel 8.

Tabel 8
RECONSTRUCTIE VAN *DIE BEESTEARIS*

Bewaard/niet-bewaard	Tekstonderdeel	Omvang
Verloren gegaan	- Inleiding - Beschouwing over zintuigen beschouwing over de beste manier om de liefde van een dame te winnen: zingen of dichten	Onbekend (relatief beperkt?)

	- Vergelijking van de koning en zijn leger op veldtocht - Vergelijkingen van de haan en de wilde ezel	
Blad 1	- Vergelijkingen van de krekel, nachtegaal, zwaan, hond, wolf en adder	114 vss.
Verloren gegaan	- Onbekende diervergelijkingen	Onbekend (aanzienlijk?)
Blad 2	- De koning op veldtocht roept zijn achterban op - Vergelijkingen van de gier en de panter - Slot	04 vvs.

Afkortingen: zie bijlage 1

Die Beestearis vangt aan met een inleiding waarin enkele algemene beschouwingen over de liefde, zintuigen en mededelingen van de dichter over zijn mislukte liefdesaanzoeken beschreven worden. Omdat zingen tot dan toe mislukt is, kondigt hij aan haar op een andere manier te gaan benaderen, namelijk met een gedicht. Het zal zijn laatste poging zijn en daarom vergelijkt hij dit gedicht met de laatste reserve van een koning tijdens een veldtocht. *Die Beestearis* gaat na deze inleiding naar alle waarschijnlijkheid verder met een vergelijking van de haan en vervolgens de wilde ezel. De hierna volgende diervergelijkingen zijn qua omvang vergelijkbaar met die van Richard de Fournivals prozabestiaire. Vermoedelijk zullen de inleiding en de eerste twee diervergelijkingen van *Die Beestearis* daarom relatief beperkt van omvang geweest zijn. Na de inleiding en de eerste twee dieren volgt het bewaard gebleven blad 1, dat hier thematisch naadloos op aansluit. Op de vergelijking van de adder volgt een derde deel van onbekende inhoud en omvang. Indien een vergelijkbaar aantal dieren beschreven is als in de voornaamste brontekst, kan de lengte van dit verloren gegane deel aanzienlijk geweest zijn. Het al meermalen genoemde gedeelte over de *herevaert* vormt het begin van het laatste deel. In deze passage grijpt de dichter terug op een vergelijkbare, maar minder uitgewerkte passage uit de inleiding. De passage is hier echter minder persoonlijk en algemener van vorm. Door de tekst verweeft hij de vergelijking met de gier. Na een nieuwe, zeer uitgebreide bespiegeling over de liefde, volgt een vergelijking met de panter die overgaat in enkele kleurrijke slotverzen.

3.11.2. De illustraties

Het handschrift bevat acht open ruimten bestemd voor illustraties. Ook op de plaats tussen het slot van *Die Beestearis* en het begin van Ovidius zou een illustratie gedacht kunnen zijn. Waarom ze niet ingevuld werden, is alweer niet geweten. Wel kunnen we ons door vergelijking met andere gewone bestiaria en minnebestiaria, een beeld vormen welke afbeelding de schrijver, kopiist of illuminator voor ogen moet hebben gehad.

De plaats

De plaats van de leemten is bijzonder ongelijk verdeeld, variërend van drie per kolom (kolom a van blad 1) tot geen (in kolom b ernaast). In vier van de acht bewaard gebleven kolommen staat de illustratie onderaan, in de andere staan ze tussen de tekst.

Bij andere bestiaria gaat de afbeelding bijna altijd over een karakteristieke eigenschap van het dier dat beschreven wordt. De illustraties in *Die Beestearis* worden meestal geplaatst in overgangssituaties, dat wil zeggen op het einde van een diervergelijking. Dat is het geval bij de krekel, de nachtegaal, de hond en de gier. Bij de zwaan en de wolf staat de illustratie midden in het verhaal, maar waarschijnlijk wel, zoals we nog zullen zien, dicht bij de te illustreren eigenschap. Van de adder is de plaats van de illustratie niet bekend, omdat dit gedeelte verloren ging. De reconstructie van het laatste gedeelte van de tekst (vanaf vs. 168) geeft nogal wat problemen. In de eerste plaats is er een open ruimte onderaan kolom b van de voorzijde van blad 2. Indien de illustratie slaat op het voorgaande kan het niet om een dier gaan, aangezien er slechts gesproken wordt over minne, de *soete vrouwe*, de *ietrouwe cnecht* en de *coninc*. Een illustratie met alleen mensen zou uitzonderlijk zijn, aangezien deze normaliter alleen aan het begin of op het einde voorkomen en niet midden in de tekst. Een andere mogelijkheid is dat de illustratie bij het volgende dierverhaal hoort, de panter. Een dergelijke constructie is echter weinig elegant, omdat de illustratie op de ene bladzijde staat en de tekst op de andere. Niettemin kwam een dergelijke scheiding meer voor. Na het panterverhaal is er nog een leemte voor een miniatuur. Ook deze zou gewijd kunnen zijn geweest aan de panter. Maar twee afbeeldingen van een panter is voor een relatief korte passage wel erg veel van het goede en zou eveneens uniek zijn. Een andere mogelijkheid is een afsluitende afbeel-

De panter
Uit : J.C. Szirmai, R. Lops, *Twee beestenboeken*, Hilversum, 2005

ding van de dame (zoals in Fournival en de Middelnederfrankische vertaling), tot wie de dichter zijn slotwoorden richt. Ook in dat geval is er sprake van een scheiding van afbeelding en tekst, aangezien beide in twee afzonderlijke kolommen staan.
Op basis van het bovenstaande komen we in tabel 9 tot de volgende tekst- en illustratiereeks.

Tabel 9
TEKST -EN ILLUSTRATIEVOLGORDE IN *DIE BEESTEARIS*

Handschrift	Tekst- en illustratievolgorde
Blad 1v°	a. Tekst vss. 1-8 - illustratie krekel - tekst vss. 9-16 - illustratie nachtegaal - tekst vss. 17-24 - illustratie zwaan
	b. Tekst vss. 25-52 - geen illustratie
1r°	a. Tekst vss. 53-59 - illustratie hond - tekst vss. 60-78 - illustratie wolf
	b. Tekst vss. 79-114 - geen illustratie
Blad 2r°	a. Tekst vss. 115-128 - illustratie gier - tekst vss. 129-140
	b. Tekst vss. 141-168 - illustratie *minne* of panter
2v°	a. Tekst vss. 169-190 - illustratie panter of *vrouwe*
	b. Tekst vss. 191-198 - illustratie (?) - Ovidius vss. 1-10

Afkortingen: zie bijlage 1

Iconografie

Evenals de tekst zullen ook de beoogde illustraties gebaseerd geweest zijn op de bestiarium- en minnebestiariumtraditie[124]. Hoe de schrijver/kopiist/illuminator de miniaturen gedacht heeft, is alleen te reconstrueren met behulp van de bestiaria en de *bestiaires d'amour* die inhoudelijk, geografische en chronologisch het dichts bij het Vlaamse bestiarium staan. Dat wil zeggen de bestiaria van Pierre de Beauvais, Fournival, *Bestiaire d'amour rimé* en het Middelnederfrankische minnebestiarium. Aangezien *Die Beestearis* tekstueel vooral veel gelijkenis vertoont met Richard Fournivals *bestiaire* is het niet onaannemelijk dat dit ook geldt voor de illustraties. Diens *Bestiaire d'Amour* gaat niet alleen tekstueel, maar ook iconografisch terug op het bestiarium van Pierre de Beauvais. B rimé staat daar verder vanaf en heeft dus meer zelfstandigheid. De tekst van *Die Beestearis* vertoont eveneens op meerdere plaatsen een grote mate van eigenheid. Of die tekstuele eigenheid ook zou hebben geleid tot een eigen iconografische inbreng, valt uiteraard niet meer na te gaan, aangezien de illuminator geen kans heeft gehad om de afbeeldingen aan te brengen.

De afbeelding van de krekel in de genoemde bestiaria is voor meerdere uitleg vatbaar. Bij Pierre de Beauvais wordt hij dubbelgehoornd voorgesteld voor een gat in de grond (zijn hol). Iets dergelijks houdt echter geen verband met de krekelpassage uit *Die Beestearis*. Waarschijnlijk moeten we, zoals in Fournival, eerder denken aan een man die een kre-

kel bejaagt (vs. 5 "*dat niet beiaghet*") naast een (oven?)vuur (vs. 8 "*hie gherne es bij den viere*"). De betreffende afbeelding in Nf heeft vijf krekels naast een oplaaiend vuur[125]. De nachtegaal wordt bij Fournival niet genoemd. Wel komt hij voor in het bestiarium van Pierre de Beauvais. Daar worden twee nachtegalen in een zangwedstrijd voorgesteld. Uitgeput valt de één van een tak dood neer, de ander - klaarblijkelijk de winnaar - zit triomfantelijk op een andere tak. *Die Beestearis* vertelt een ander verhaal, namelijk dat de vogel zo opgaat in zijn zang, dat hij zich laat vangen door mensen (vss. 15-16 "*soe iesijn int singhen/Dat soe doelde endese die lieden vinghen*"). De afbeelding van B-rimé komt daar exact mee overeen. Het zou dus kunnen dat een overeenkomstige voorstelling in *Die Beestearis* opgenomen moest worden[126].

Over de zwaanminiatuur bestaat minder twijfel. In Fournival staat de zwaan voor een man die op een tamboer tromt. Dit sluit aan bij een frase uit *Die Beestearis* (vs. 26 "*Bet dant doet fluten ende tamburen*"). Bij Nf is het een harp. B-rimé beeldt een prachtig zingende zwaan af, vlak voor haar dood[127].

Ook de hond is duidelijk. Hij wordt afgebeeld, terwijl hij zijn voedsel uitbraakt (vs. 56 "*ghevet dat weder ute saen*"). De illustraties in de gewone bestiaria zijn hierin gelijk[128].

Fournival heeft twee afbeeldingen over de wolf: een wolf vluchtend voor een man en een wolf die, vanwege zijn stijve hals, zijn lichaam buigt. Alleen de laatste eigenschap komt in *Die Beestearis* voor. De leemte staat echter bij twee andere eigenschappen: het stille binnendringen in een schaapskooi en de beet in zijn poot als hij iets laat kraken. De laatste eigenschap wordt ook afgebeeld in B-rimé. Daar wordt ze gecombineerd met een andere gewoonte van de wolf, namelijk het op verre afstand zoeken van een prooi. Gezien de grote mate van zelfstandigheid van *Die Beestearis* ten opzichte van Fournival en de plaats van de leemte komt een afbeelding met een wolf die binnendringt in een schaapskooi het eerst in aanmerking (vs. 78 "*sal hie int scaepscot crupen*"). Nf heeft, evenals Fournival, ook twee afbeeldingen over de wolf: een wolf die een man aanblaft en een wolf die een huis binnendringt waar schapen slapen[129].

De adder wordt vrijwel altijd voorgesteld als een slang met twee poten, staart, vleugels en oren, vluchtend voor een naakte man (vs. 114 "*siet het den man ongecleet...*"). Zowel bij Pierre de Beauvais, Fournival als B-rimé is dat het geval. De beoogde illustratie in *Die Beestearis* zal daar dan ook niet van afgeweken hebben[130].

De iconografische verscheidenheid van de gier is tamelijk groot. In Franse bestiaria en ook in Nf wordt hij meestal afgebeeld vliegend achter één of meerdere geharnaste mannen te paard. Bij Fournival zien we voorts een dode (vs. 126: *versleghen*) man (vss. 123-124: "*den ghiere die den here volghet*"). Gegeven de relatie met Franse bronnen zal de gier in *Die Beestearis* ook wel zo gedacht zijn[131].

De panter wordt altijd afgebeeld samen met een groep dieren. Ook in Fournival, Nf en B-rimé is dat het geval. We mogen dus aannemen dat de panterminiatuur in *Die Beestearis* er (in opzet) ook zo uitgezien moet hebben (vs. 182 ? "*haer gevolghet hebben die diere*")[132].

De laatste leemte in *Die Beestearis* zou gewijd kunnen zijn geweest aan een dame. Nf en Fournival hebben op deze plaats een miniatuur van een knielende *vrijer* voor een vrouw, die op een bank zit en hem aankijkt. Vanuit de linkerbovenhoek schiet Amor een pijl af. Misschien was het de bedoeling in *Die Beestearis* een vergelijkbare afbeelding te plaatsen[133].

3.12. VORM

3.12.1 Beeldspraak en woordspelingen

Tot één van de hierboven genoemde codes van hoofse teksten behoorde het gebruik van amoureuze symbolen en toespelingen. In de *bestiaires d'amour* zijn de dieren dergelijke symbolen. Ze kunnen dan ook beschouwd worden als vormen van metaforische beeldspraak.
Naast de dierbeeldspraak vinden we in *Die Beestearis* ook enkele verrassende woordspelingen. Omdat in de *bestiaires d'amour* een spel gespeeld wordt met genreconventies zijn ze qualitate qua voor meerdere uitleg vatbaar. Bovendien speelt de dichter niet alleen met zijn onderwerp en het genre, maar ook met zijn publiek. De manier waarop hij zijn geliefde toespreekt, is mede bepaald door zijn (geïntendeerde) publiek. Een publiek dat op de hoogte was van de conventies, de dubbelzinnigheden wist te verstaan en vooral ook wist te waarderen. Dit geeft de woordspelingen nog meer diepte. Enkele voorbeelden:

vs. 16. "*Dat sij doelde ense die lieden vinghen*". Op een eerste niveau gaat het hier om de nachtegaal die zo opgaat in zijn lied dat hij door de mensen gevangen genomen wordt. Maar het kan ook gaan om vrouwen die zo getroffen worden door de zangkunst dat zij er door verloren geraken en zich door mannen laten vangen. In dat geval slaat het op vrouwen en mannen in het algemeen. De *Beestearis*-dichter heeft zo'n succes bij zijn dame namelijk niet mogen smaken. De 'slachtofferrol' van de nachtegaal blijkt duidelijk uit de meervoudsvorm *vinghen*. Indien het vers echter snel voorgedragen wordt, kan het klinken alsof de nachtegaal niet gevangen wordt door zijn zang, maar dat hij met zijn zang de mensen vangt. Daarmee zijn niet de nachtegaal en de vrouw het slachtoffer, maar de lieden (ongetwijfeld mannen) in hun liefde. Deze mogelijkheid wordt nog versterkt door het vrouwelijke *soe*.
vs. 18. "*Up singhen, dat de sinnen mijn heeft gecranct...*" een mooie afwisseling van zingen en zinnen in combinatie met *kranken*, dat wil zeggen ziek zijn of krenken.
vs. 25. "*Dat ludet over een ter curen*". Het gaat hier om één (of meerdere) harpspeler(s) die voor een zwaan spelen. De zwaan bootst de harp na en vormt een muzikaal akkoord. *Ter curen* is hier voor meerdere uitleg vat-

baar. In de eerste plaats zou *ter curen* gelezen kunnen worden als *cuere* als bijvoegelijke bepaling bij *ludet*[134]. Het zou dan gaan om zoiets als een goed gekozen melodieakkoord.
Daarnaast is er de betekenisoptie: om te genezen. Voor wie is niet duidelijk. Voor de zwaan? Dat zou dan een pikante tegenstelling creëren met haar sterven in hetzelfde jaar en bovendien aansluiten op de regelmatig voorkomende metafoor *ziek zijn van liefde* en genezen (hopen te) *worden door de geliefde.*
Ook *cuere* of *cueren* als een bijvoeglijk naamwoord van plaats is mogelijk. Het dient dan ongeveer vertaald te worden als: op die plaats, vóór ons.
Verder kan het ook de betekenis hebben van: aan het hof, misschien verband houdend met het Franse *cour.* In dat geval zou het om een Middelnederlands unicum gaan[135]. Hiertegen pleit het feit dat Franse leenwoorden met ou in *Die Beestearis* altijd geschreven worden als oe (zie 3.4)[136].
Tot slot is er de mogelijkheid *curen* = *coeren.* Dit woord verwijst in het Middelnederlands naar een poortwachter. Indien het in deze betekenis gebruikt is, kan het verband houden met een bepaald type troubadourslied, het zogeheten wachterslied. In zo'n lied bewaakt, en na verloop van tijd bemint, een vertrouweling de vrouw van een afwezige edelman[137]. Meer dan een referentie zal het overigens niet zijn, aangezien *Die Beestearis* inhoudelijk ver afstaat van een dergelijk lied. Desalniettemin is het een goede illustratie van de semantische rijkdom van de tekst.
vss. 62-63. "*Dat ict mi ontvlieghen liet/Mine claghe ende mine beide*". Een aardige woordspeling. Men kan het verstaan als: had ik mijn klacht en mijn bede maar voor mij gehouden. Maar ook, zeker als het voorgelezen of gezongen wordt: had ik maar voor mij gehouden mijn klacht en liefde (minne) beide.
vs. 87. "*Daer soe hem meide gepayt heivet*". Dubbelzinnig en scabreus: *Soe*, de dame, kan de man gepaaid hebben met haar liefde in de zin van verzoend of tevreden gesteld. Maar *gepaeyt* werd ook gebruikt in de betekenis van betaald, waarbij niet hij, maar zij betaalt; nadere toelichting overbodig.
vs. 99. Opnieuw een aardige vondst. De dichter beschrijft hier zijn wispelturige vrouw die ongedurig is als haar minnaar ver weg is. Maar als hij terugkomt, doet ze of hij haar vijand is "*ende vert recht of haer mesquame*". Het gaat hier vooral om de woordjes *vert* en *recht.* Gelezen betekenen ze: handelt juist als haar iets kwaads overkwam. Maar voorgedragen kan het ook klinken als: *vertrekt.* In het eerste geval plooit de vrouw zich als haar minnaar, die ze als vijand behandelt, kwaad reageert. In de tweede betekenis is de handelwijze juist tegenovergesteld en verlaat zij hem.
vs. 156. "*tale doe of recht*". Of het hier gaat om een woordspeling is niet helemaal duidelijk. Hier lijkt een tegenstelling geïmpliceerd te worden tussen enerzijds *tale doen*, een pleidooi houden en anderzijds *recht doen* rechtspreken en/of (algemener) ook: juist handelen.
vs. 189-190. Het standaardverhaal wil dat de panter de zieke dieren die hem gevolgd zijn door zijn welriekende adem geneest. Vandaar "*En atent up die zieke diere/Dan sijn sij ghenesen sciere*". Het cruciale woord is hier

atent, want in het handschrift staat eigenlijk *etent*, waarmee het verhaal volledig omgekeerd wordt. Anderzijds is er de variant waarbij de panter de dieren verleidt om hem te volgen om hen op te eten, zoals te vinden is in bepaalde Latijnse bestiaria en van Maerlants *Der Naturen Bloeme*. Bij Pierre de Beauvais en de minnebestiaria heeft de panter daarentegen de intentie om de dieren te genezen. Waarschijnlijk moeten we het voor *Die Beestearis* dus in de laatste zin interpreteren.

3.12.2. Tegenstellingen, omkeringen, aanvullingen en wisselwerkingen

Op het eerste gezicht staat het gedicht vol eigenaardige tegenstellingen. Maar bij nadere beschouwing blijken veel tegenstellingen een aanvullend karakter te hebben en omkeringen te zijn van hetzelfde beeld. Ze zijn enigszins vergelijkbaar met een spiegel: bij ieder beeld hoort een tegenbeeld, bij elke tegenstelling een omkering. En zelfs dat wordt soms weer omgedraaid. Uiteraard hoort dit gedeeltelijk bij het genre: tegenstellingen zijn vaak schijn en ironie en niets anders dan een deel van het spel. Dergelijke (schijn)tegenstellingen doen zich voor op verschillende niveaus: genrematig, inhoudelijk, intratekstueel enzovoort.

Een *bestiaire d'amour* is een bestiarium in de volkstaal, maar teruggaand op een Latijnse bron. Het is een amoureus geschrift, maar vindt zijn oorsprong in een werk van christelijke inhoud. Het minnebestiarium is een seculier werk, maar werd *uitgevonden* door een kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder. Het beschrijft verpozende liefdeslyriek, maar heeft ook een didactisch karakter (zij het van het *onverantwoordelijke* soort). Het wordt gekenmerkt door plechtige etiquette, die echter scabreus wordt gerelativeerd. Deze tegenstellingen (en tegelijkertijd wisselwerkingen) komen we ook tegen in *Die Beestearis*. We noemen er een aantal.
Er is sprake van een man en een vrouw: tegenstelling en aanvulling. Beiden zijn verbonden door het thema liefde. Die liefde wordt opgewekt, maar tegelijk afgewezen. Ze wordt gevraagd en zelfs gesmeekt, maar niet gegeven: tegenstelling. De man en vrouw worden vergeleken met dieren; weer een tegenstelling, slechts in schijn echter, want de dieren verduidelijken juist het karakter van de mensen. Andermaal een aanvulling dus. Er wordt gesproken van zingen versus dichten: tegenstelling. Maar beide *methoden* lopen door elkaar, ook in de vergelijkingen. Hier dus opnieuw: tegenstelling en aanvulling. Eerst wordt het zingen als middel om de liefde van de vrouw te winnen als ondeugdelijk afgewezen. Daarna volgen vergelijkingen met een op zang verzotte krekel, een nachtegaal en een prachtig zingende zwaan met harpen, tamboeren en fluiten. Na dit poëtische beeld een hond die zijn eigen braaksel oplikt. Groter tegenstelling tussen deze beelden lijkt nauwelijks mogelijk. Maar het beeld wordt verzacht door de mooie frases *mine claghe ende mine beide* en ook *iou minne*. We horen van vrouwen die mannen paaien, maar hun liefde toch afwijzen: alweer een tegenstelling. Vrouwen, die bang zijn voor praatjes en hun minnaar negeren, maar wel vrij uitkomen voor een verre geliefde. We

horen van "*.i. mantelkijn daer sij gedeckt onder sijn*", en een paar verzen later over *"den man ongecleet"*.

Nog een typisch staaltje van tegenstelling, omkering en wederomkering vinden we ook in een lang stuk op blad 2. Hier wordt de zoektocht naar de liefde beschreven als een krijgstocht met over elkaar buitelende en om elkaar draaiende inhoudelijk verwante begrippen als *gebieden, riden, volgen, varen, omme lopen* en *omme keren*. Een vorst verordonneert heren en knechten zich te verzamelen tot de oorlog, "*een herevaert, gelijc die coninc omboot*". Maar de eigenlijke vorst is niet hij, maar de *Soete vrouwe* en de mannen, ieder een *ietrouwe knecht*, beginnen een stormloop om *haren besoegne*. Er wordt in sombere termen gesproken van *te blivene* (sterven) en van iemand die is *versleghen en quaetheiden*. Maar dit alles wordt gecombineerd met de montere begrippen *minnen, omoet* en *ghenaden*. We horen van een machtig leger dat uitrijdt, maar de oorlog niet weet te winnen. De vorst verzoekt dan maar om *tachterste succoers* van *tachter hare*, de laatste lichting van hen die thuisgebleven waren. En de koning beveelt dan wel, maar hij is als ongelukkige minnaar nagenoeg onmachtig: de werkelijke zeggenschap ligt bij de vrouw.
Direct daarna volgt een andere dubbele omkering. Er wordt de vraag gesteld: wanneer zal de vrouw het reeds uitgereden leger volgen en haar hulp schenken? En tegelijk: wanneer zal zij lijken op de panter, die gevolgd wordt door behoeftige dieren? Wie volgt nu wie? De vrouw het leger of de behoeftigen de vrouw? Of zelfs, even later, de schrijver, waarvan we horen dat hij haar niet alleen op dit moment volgt, maar dat al een lange tijd doet.

Zingen en dichten kwam al eerder aan de orde. Ook deze activiteiten worden voorgesteld als een tegenstelling. Hun beoogde doel en uitkomst zijn echter dezelfde, namelijk de vrouw te overtuigen van de liefde van de dichter. Ziekte en genezing is ook zo'n (metaforische schijn)tegenstelling. Aan de ene kant staat het bijna hulpeloze ziek zijn van liefde van de minnaar. Daartegenover staan zowel het vermogen van zijn geliefde deze te genezen als haar onwil om dit vermogen te gebruiken. Ook deze (blijkbaar ogenschijnlijke) tegenstelling ziekte versus genezing wordt nogal eens door de dichter gebruikt. Overigens maakt het ziek zijn van liefde deel uit van de hoofse etiquette. Dat de vrouw hem niet tegemoet komt, verhoogt juist zijn *joi* en hem al te snel genezen zou hem dus paradoxaal genoeg schaden.
Fraai is eveneens, zoals we hierboven reeds zagen, de tegenstelling tussen de man die enkele honderden verzen in hoop en wanhoop aan het woord is en de stilte van de vrouw. Hiermee hangt nauw samen de tegenstelling tussen een lange smeekbede van de man en een daadwerkelijke handeling en reactie van zijn geliefde. Die hoop heeft de vorm van een uiterlijk bedeesde, maar innerlijk schreeuwende vraag: "*ontdoet dan uwen soete mond*" (open uw heerlijke mond). Deze vraag wordt helemaal tot het einde bewaard en is bijzonder spanningsverhogend. De reactie moet in wezen de climax van het werk vormen. Maar op een bijzonder

geraffineerde wijze valt het juist buiten de tekst, omdat de dichter zijn geschrift beëindigt voordat de vrouw antwoord geeft.

Naar alle waarschijnlijkheid zijn dit geen toevallige, of verkeerd afgemaakte vergelijkingen of taalspelletjes, maar een bewuste toepassing van stijlmiddelen om een vervreemdend effect te bereiken. Impliciet misschien wel om aan te geven, hoe verward de schrijver zelf staat in zijn liefdevolle aanbidding ten opzichte van zijn *vrouwe.*
De slotzinnen hebben waarschijnlijk nog een andere dimensie. Fournival, de inspiratiebron van *Die Beestearis*, begint zijn werk namelijk als een filosofisch tractaat over het zien en het horen. De dichter betrekt daarin uiteraard het oog en het oor. Deze zintuigen openen als het ware de deur naar de liefde. De eerste afbeelding van Fournival stelt dan ook een deur voor met een oog en een oor. Dit traditionele filosofische begin (teruggaand op de Griekse wijsgeer Aristoteles) keert de schrijver niet veel later om. Oog en oor worden nu niet meer opgevoerd als abstracte zinnebeelden bij een streven naar het hogere, maar als zindelijke hulpmiddelen om een dame te veroveren. Zoals we eerder veronderstelden, lijkt het aannemelijk dat *Die Beestearis* Fournivals begin heeft nagevolgd. Een ander zintuig, de reuk, vinden we in de vergelijkingen van de gier en de panter. Aan het slot van *Die Beestearis* vinden we verder de mond en het hart. Met de mond betuigt iemand zijn liefde en het hart is de zetel van de liefde zelf. De mond is van de *vrouwe*, het hart is dat van de man. In combinatie met deze zintuigen klinkt het woordenpaar troost en leed. Troost van de vrouw, die door te spreken het leed van de man kan verzachten of vergeten. In deze betekenis verwijst het slot van *Die Beestearis* weer naar het begin. Een dergelijk slot is er bij Fournival niet (al lezen we daar bij de slang aspis het verwante: *"Want er is in uw stem een bekoring zo zoet en zo verleidelijk, dat men alles vergeet"*[138]. Door de schrijver van *Die Beestearis* worden vergelijkbare zinnen aan het slot geplaatst. Hij creëert zo een fraaie symmetrie en tekstboog.

3.12.3. Stijlfiguren

Net als bij de taal en vorm concentreren we ons wat betreft stijlfiguren op enkele opvallende kenmerken. We stippen de volgende aan:
De schrijver hanteert regelmatig de zogenaamde *Distanzstellung*, waarbij woorden worden gescheiden die inhoudelijk bij elkaar horen. Hij creëert zo een speels en ook wat wonderlijk poëtisch beeld. Te noemen zijn:
vss. 19-20 *"...dat den sinne mijn/Heift gecranct ende minen ghedane"*. *Sinne mijn* en *minen ghedane*, zintuigen en gedaante, horen hier inhoudelijk bij elkaar. Zij worden gescheiden, maar tegelijk bijeengehouden door *heift gecranct.*
vs. 79 *"...maer ruuscht onder sinen poot of craect"*. Ook *ruuscht* en *craect* komen inhoudelijk overeen.
vs. 145 *"...noit ghewont van minnen cume"*. *Noit* (nooit) hoort hier bij *cume* (nauwelijks). De *Distanzstellung* is hier minder duidelijk, het zou ook om een dubbele negatie kunnen gaan (zie 3.4.).

vs. 185 *"Weet of hebbende arech'*. Er weet van en erg in hebben.
vs. 191 *"Langhe hebbic u ievolghet ende veile"*. Lang en veel.
Uitgebreider en zowel van stilistische als inhoudelijke betekenis zijn de constructies met synoniemen in:
vss 58-59. " *... weder/ ... al te male"*.
vss 72-73. *"...vint hie waer diet merken wille"*. Een iets minder duidelijk voorbeeld van waar vinden en merken.
vs. 93 *"mach men merken ende sien"*.
vs. 161 *"...succoers ende bate"*.
vs. 167 *"...toeverlaet (...) ende hope"*.
Tot slot wijzen we hier nog op de vss. 162-171: een speels spel van onderling verwante woorden als (*toe*) *verlate* ((erop) verlaten), *quame so vare, commen, omboot* (ontbieden), *omme dede lopen, volghe* en *omme keren*. Daar doorheen weeft de dichter enkele andere begrippen met verwante of gelijke betekenissen, zoals *bidic dach, ghenade, succoers, bate* en *toeverlaet* (ook als *toe verlate*, maar dan niet als zelfstandig naamwoord, maar als voorzetsel met werkwoord).

3.12.4. Vertelperspectief en spanning

Het verhaal wordt verteld door een ik-figuur. Hij vertelt over zichzelf, zijn geliefde en de verhouding tussen mannen en vrouwen in het algemeen. Hij en zijn *vrouwe* (twee geslachten, maar vooral twee individuen) worden verbonden door het hoofdonderwerp, de liefde. De ik-persoon is niet alleen verteller, maar neemt deel aan het verhaal. Er is met andere woorden sprake van een zogeheten personaal vertelperspectief, een nog steeds algemeen gebezigd vertelstandpunt. Kenmerkend voor deze vorm is dat de schrijver. De lezer via zijn zintuigen, gedachten en gevoelens informeert over wat er zich in het verhaal voordoet. Het perspectief is enkelvoudig, omdat we deze informatie slechts via één persoon aangereikt krijgen. Deze vorm leidt tot een zeer direct contact tussen de auteur en de lezer/toehoorder en vergroot de mogelijkheid tot actieve identificatie met de hoofdpersoon. De identificatie heeft op zichzelf reeds een zekere spanning tot gevolg: de lezer voelt zich betrokken: wat gebeurt er? Wat zal de man doen om zijn geliefde te winnen? Waarom is het tot nu toe niet gelukt? Hoe zal haar reactie verder zijn?

Er zijn nog andere elementen die de spanning verhogen. De ik vertelt bijvoorbeeld over zijn *dame* en pretendeert haar te kennen. Alleen al het feit dat er in heel het verhaal in relatie tot de vrouw en vrouwen slechts een paar keer een vragend voornaamwoord voorkomt (met als duidelijkste: "Wanneer *suldij omme keren/Ende slachten* (gelijken op) *den pantere*?") bevestigt deze pretentie. Ook het gebruik van het werkwoord *plien* (gewoon zijn) is een aanwijzing. Maar ondanks (of juist vanwege) zijn pretentie zoekt de ik-figuur zekerheid door haar gedrag te veralgemenen en daarbij te refereren aan wat algemeen en *objectief* over het gedrag van vrouwen aanvaard werd. Hij doet hiertoe een beroep op denkbeelden en vergelijkingen die hij als bekend veronderstelt. Dit wordt nog bevestigd

door het regelmatig gebruik van *men (...) seigghet, seit men, mach men segghen, heeft men ooc bevonden, mach men merken ende sien*, enz. Toch blijft hij onzeker - is zijn *vrouwe* toch niet anders dan haar seksegenoten? Want zijn *vrouwe* heeft weliswaar altijd onverschillig en afwijzend op zijn liefdesaanzoeken gereageerd, maar is er toch niet een kans dat ze hem haar hart zal schenken? Deze hoop is de enige reden waarom hij blijft proberen en vormt een belangrijk spanningselement. Er zijn met andere woorden twee discrepanties. Eerstens de pretenties van de schrijver zijn geliefde te kennen versus de onzekerheid over haar gedrag. En op

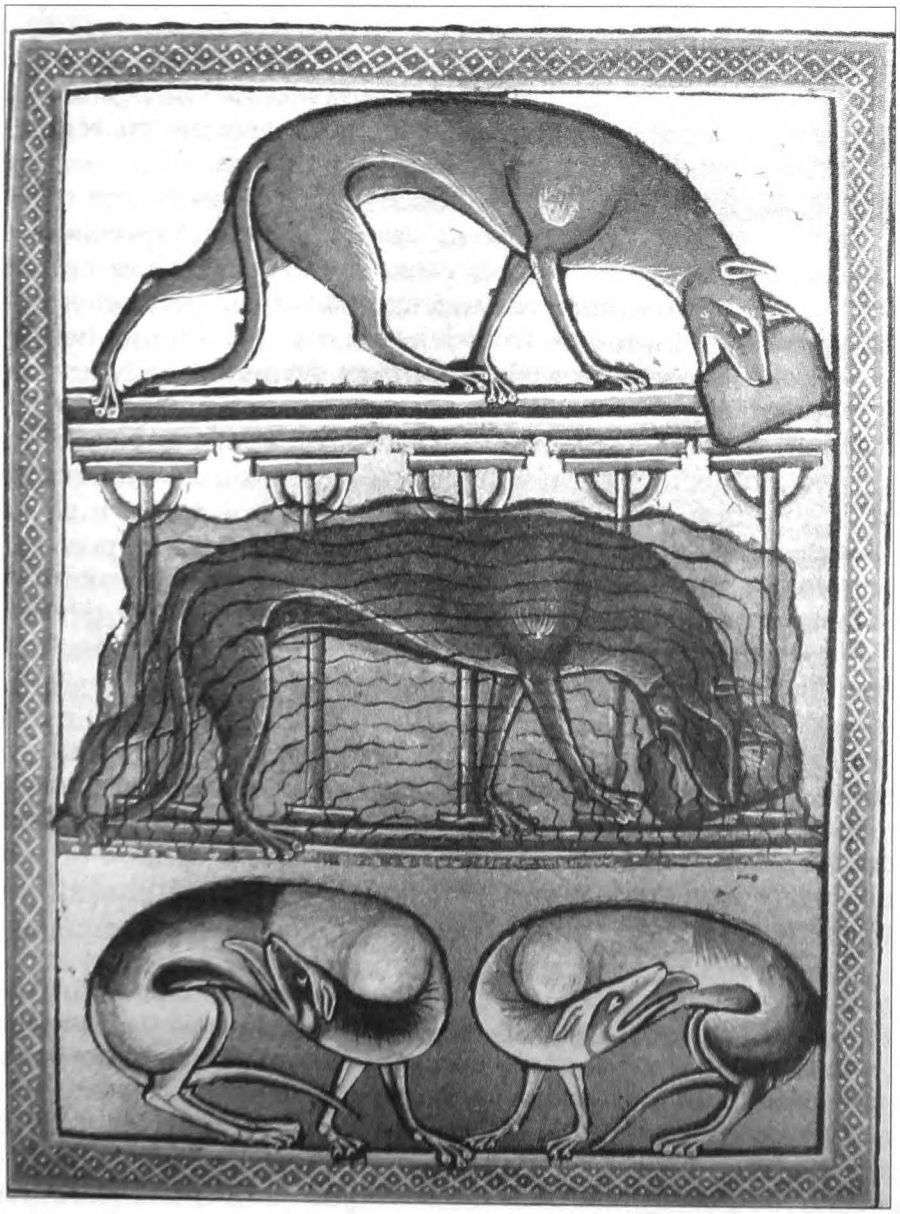

De hond
Uit : J.C. Szirmai, R. Lops, *Twee beestenboeken*, Hilversum, 2005

de tweede plaats zijn persoonlijke subjectiviteit versus de veronderstelde objectiviteit van de algemeen-traditionele vergelijkingen. Op deze twee discrepanties wordt een grote spanningsboog gebouwd. Ook de woordspelingen, beeldspraak en vooral het spel met de hoofse codes en genreconventies zorgen voor spanning. En tot slot is er de interactie met het publiek: hebben de lezers of toehoorders zijn dubbelzinnigheden wel door? En zo ja, wie wel en wie niet? Ook dat verhoogt de spanning.

3.13. HET PUBLIEK VAN DIE BEESTEARIS

Behalve wat er verteld wordt en door wie, is het van belang te weten aan wie het verhaal verteld werd. Anders gezegd: tot wie richtte de schrijver zich, wie vormde zijn publiek?
Op verhaalniveau is dat de geliefde van de man. Hij spreekt haar rechtstreeks toe met haar *senhal* (*vrouwe, soete vrouwe*) of persoonlijk voornaamwoord (*u, iou, ghi*). Hij toont haar zijn gevoelens en verzoekt haar jegens hem genegenheid te tonen. Maar hij heeft het, zoals we gezien hebben, ook over vrouwen in het algemeen. Dit zegt hij echter niet, of niet alleen tegen zijn geliefde; de auteur moet ook gedacht hebben aan zijn publiek. Dit moet voornamelijk bestaan hebben uit mannen. De argumentatie en het blikveld in *Die Beestearis* zijn volledig mannelijk; het verhaalniveau stemt met andere woorden volledig overeen met het publieksniveau. En al lijkt in het gedicht de vrouw dominant in haar liefdesontvangst en -afwijzing, het is slechts een spel, zoals het door de hoofse conventie gespeeld diende te worden. Het waardenpatroon van het gedicht hoort immers bij een maatschappelijk systeem dat volledig gedomineerd werd door mannen. De op zich speelse vergelijking van een geliefde met een panter (als verleidingsmiddel niet handig, zij het nog positief) of een adder (amoureus-tactisch al veel erger) en algemene uitspraken over *listicheide* van vrouwen, hun loochenen en andere kwalijke gewoonten in zaken van de liefde zijn allemaal uitingen van een masculine en in vele opzichten anti-feministische cultuur.
Ofschoon de oorsprong van deze anti-feministische waarden niet uitsluitend, maar wel in belangrijke mate in de religie gezocht dient te worden, moeten we het publiek van *Die Beestearis* niet zoeken in kerkelijke kring. Zoals we hieronder nog zullen zien, beperkten clerici zich allerminst tot het schrijven van vrome, geestelijke werken. Toch stonden de *bestiaires d'amour* net iets te ver af van de gewone, bestiariumtraditie met zijn christelijke beeldspraak en nadruk op educatieve devotie.

Minnebestiaria waren wereldlijke werken voor een wereldlijk publiek. Ze waren ontstaan aan de Noord-Franse hoven. Daar kwam de vraag vandaan, daar werd aan die vraag voldaan en daar werden ze gelezen en voorgedragen. Daar ook was men bekend met zowel de vrome, gewone bestiariumtraditie als de profane, hoofse lyriek, de twee literaire tradities die in de *bestiaires d'amour* zo fraai samenkomen. En in dezelfde *hovelijke* omgeving kon men deze verfijnde ironie wel waarderen. De lezers moeten zich direct aangesproken hebben gevoeld, wanneer de schrijver zijn zoektocht naar liefde vergelijkt met een koning die tot een

krijgstocht gebiedt, zijn heren en knechten laat uitrijden en hen laat optrekken als kameraden. En ook niet rovende krijgslieden en ridders die sterven en neergeslagen achterblijven op het slagveld waren de adel en hovelingen bekend. Het waren allemaal zaken die deel uitmaakten van hun wereld en waarmee ze zich konden identificeren. Maar het waren niet alleen geweld en feodale verhoudingen die hen in het werk aanspraken. Ook in andere facetten van de *bestiaires d'amour* kon men zich herkennen: een minnaar die het hart van zijn geliefde probeert te winnen, voor haar zingt en dicht, (vooralsnog) onsuccesvol blijft en uit verliefdheid het niet kan nalaten haar te volgen. Ook in de beschrijving van de onberekenbare vrouwen zullen de lezers geknikt hebben: de opvattingen van de dichter kwamen geheel overeen met die van henzelf.
Het Noord-Franse publiek behoeft zich echter niet beperkt te hebben tot alleen mannelijke aristocraten en ridders. De minnebestiaria waren evenzeer genietbaar voor vrouwelijke hovelingen, zij die zich conformeerden aan het mannelijk waardenstelsel. Volgens het gedicht ligt de machtspositie in zaken van liefde immers bij de vrouw. En al was dit slechts fictie, de literaire verwerking van dit hoofse spel zal ook hen bekoord hebben.
Een andere groep lezers moeten we zoeken in de steden, vooral de huishoudens van notabelen en rijke kooplieden. Zij spiegelden zich aan de cultuur van de adel en in hun artistieke voorkeuren toonden zij zich gewillige navolgers. Als de aristocratie van bestiaria hield, als zij dit lazen of lieten voordragen, dan deed het stadspatriarchaat dat ook.

Zoals gezegd maakten de minnebestiaria deel uit van de Noord-Franse hofcultuur. Vandaaruit verspreidde het genre zich naar elders en werd ook daar populair. Vlaanderen met zijn hoven in kastelen en steden behoorde daar nadrukkelijk ook toe. Vlaanderens geografische en politieke positie ten opzichte van Frankrijk nodigde daar als het ware vanzelf toe uit. In de twaalfde en dertiende eeuw importeerde het allerlei Franse cultuurelementen en tegelijkertijd fungeerde het als doorgeefluik. Deze beïnvloeding vond onder meer plaats via de Vlaamse adel, die vanwege politieke, culturele en familiale banden, actief deel nam aan het Franse hofleven. Het grafelijk hof had hierin een voorbeeldfunctie en werd weer gevolgd door andere, kleinere hoven. Een andere manier waarop de Franse culturele trends Vlaanderen bereikten was via de vele handelscontacten.
Dit gezegd zijnde: de Vlaamse cultuur was geen Franse cultuur. Er was meer dan genoeg eigens, ook in de taal en literatuur. Wie de Vlaamse vertalingen en bewerkingen van Franse literaire werken betaalde(n) en stimuleerde(n) is nog volop onderwerp van discussie. Deze discussie is ook van belang voor de aan het begin van deze paragraaf gestelde vraag: wie was het publiek van *Die Beestearis*?

In principe zijn vijf *doelpublieken* denkbaar: het grafelijke hof, de hogere adel, de lagere adel, hovelingen en stedelingen. De franstaligheid van het grafelijke hof en de hogere adel was zodanig dat zij in wezen geen vertalingen behoefde. Sterker, een groot aantal leden van deze klasse (graaf Gwijde van Dampierre bijvoorbeeld) kende nauwelijks tot geen

Vlaams. Juist andersom was het gesteld met de lagere adel en notabelen in de steden. Zij waren voornamelijk of uitsluitend Nederlandstalig. Het zou dus heel goed kunnen dat de vertalingen in de eerste plaats voor hen bedoeld waren. Omdat de leden van deze groep niet of minder bekend waren met de Franse originelen, waren de vertalingen waarschijnlijk tekstgetrouwer. Vrijere bewerkingen waren mogelijk eerder bedoeld voor een volledig tweetalig publiek, een publiek dat het Franse origineel al kende, maar ook benieuwd was naar een vrijere bewerking in het Nederlands, aangepast aan de eigen smaak. *Die Beestearis* met zijn gedeeltelijk letterlijke vertaling, gedeeltelijk vrije bewerking zit daar net tussen in. Om het nog wat ingewikkelder te maken: het is niet uit te sluiten dat de vertalingen en ook bewerkingen toch in de buurt van de hoven ontstaan zijn. Ook daar vertoefden immers burgers en lagere edelen. En er waren zeker ook hovelingen die niet zo goed Frans verstonden. Voor hen vertaalde een tijdgenoot van Utenhove, Diederik van Assenede, bijvoorbeeld *Floire et Blancheflor*:

"Dat hijt uten Walschen heeft ghedient	*"Omdat hij uit het Frans*
	heeft gedicht
Ende verstandelike in Dietsche bericht	*En in goed verstaanbaar Diets*
	heeft overgezet
Den ghene diet Walsche niet	*Voor degenen die het Frans*
en connen."	*niet kennen."*[139]

Er zijn nog twee argumenten die pleiten voor een ontstaan van *Die Beestearis* in de buurt van adellijke kringen. Er zijn weinig tot geen gegevens die wijzen op bescherming of stimulering van Nederlandse literatuur door de burgerij. Blijkbaar was zoiets vooral een zaak van de (lagere) adel. Bovendien ademt het werk een hoofse sfeer die beter past in een adellijke dan een stedelijke setting. Zoals we gezien hebben, komt *Die Beestearis* vooral in het eerste deel in grote mate overeen met zijn Franse voorbeeld. Het tweede fragment is daarentegen eerder een bewerking dan een vertaling. De inhoudelijke veranderingen zijn misschien te verklaren uit de specifieke literaire interesses en smaak van het Vlaamse doelpubliek[140].

Samengevat: *Die Beestearis* appelleerde aan de ook in Vlaanderen populaire literaire smaak. Net als in Noord-Frankrijk moet hij dan ook geschreven zijn voor een publiek dat bekend was met of ontvankelijk was voor de uit het werk sprekende conventies, stemmingen, toespelingen, *mores* en mentaliteit. Dat publiek moeten we vermoedelijk vooral zoeken in (plattelands-)adellijke en stedelijk-patriarchale kringen.
En al kan het *geconsumeerd* zijn door beide van deze groepen, de aanzet tot *productie* moet vooral bij de eerste gezocht worden.

3.14. LEZEN, VOORLEZEN OF ZINGEN

Tot nu hebben we de genoemde werken beschreven als literaire teksten. De bestiaria en *natuurencyclopedieën* als van Maerlants *Der*

Naturen Bloeme kennen we vooral als boeken om uit te lezen, stil of hardop[141]. Maar er zijn in de dertiende eeuw nog andere manieren van informatieoverdracht en -consumptie, namelijk door voordracht en zang. Dit geldt waarschijnlijk niet voor de proza *bestiaires d'amour*. Maar van de berijmde versie is het mogelijk dat ze behalve gelezen, ook gezongen werd, bijvoorbeeld aan het hof of in familiekring, na een maaltijd of tijdens een feest of een speelavond.

Het is ons reeds opgevallen dat in het eerste gedeelte van *Die Beestearis* om de paar zinnen het woord zingen voorkomt. Er wordt gesproken over een *liedekine*, over harpspel, fluiten en *tamburen*. De eerste dieren worden alle genoemd in verband met de eigenschappen van hun stem: de krekel die zo opgaat in zijn zang dat hij vergeet te eten, de nachtegaal met een zelfde enthousiasme voor de zang, de zwaan die zich laat begeleiden door de harp. In het thans ontbrekende gedeelte daarvoor dichtte de auteur al over de haan, die *zingt* in de nacht en de wilde ezel met zijn schorre gebalk. Een gezongen *Beestearis* behoort dus nadrukkelijk tot de mogelijkheden.
Van voorgangers en tijdgenoten van Utenhove is iets dergelijks bekend. De bekendsten onder hen zijn de Zuid-Franse troubadours, Noord-Franse *trouvères* en Duitse *Minnesänger*. In Vlaanderen kwamen dergelijke dichterzangers voor onder de naam *menestrelen*. In hun liederen vinden we ook bestiariumelementen. Gecombineerd met liefdesthematiek kunnen sommige beïnvloed zijn door minnebestiaria (en misschien ook andersom[142]). Voorbeelden daarvan zijn te vinden bij troubadours en *trouvères* als Rigaut de Brabezieux (actief laatste kwart twaalfde eeuw), Le Chatelain de Coucy (eind twaalfde-begin dertiende eeuw), Colin Muset (begin dertiende eeuw) en Thibaut de Champagne (1201-1253)[143].
De oorspronkelijk mogelijk aanzienlijke lengte van *Die Beestearis* hoeft voor zangers geen probleem te zijn geweest. De meeste troubadoursliederen waren weliswaar van relatief korte duur, maar van lange verhalende dichtwerken is bekend dat zij in delen gezongen werden. Ook een lang gedicht was op zich overigens geen bezwaar. Een goede menestreel was in staat tot het voordragen van duizenden verzen. Sterker, het gepaarde rijm was een hulpmiddel bij het memoriseren ervan[144].
Niettemin pleit een aantal factoren tegen een dergelijk voorstelling. In het begindeel van de bewaard gebleven tekst wordt een reëel onderscheid gemaakt tussen dichten en zingen. We horen dat de schrijver is gaan dichten en ook waarom: omdat het toezingen van zijn geliefde niet heeft mogen baten. Hier geldt dus een primaat van het dichten over het zingen. Van belang is voorts de betekenis van het woord *singhen*, dat in het Middelnederlands een bredere inhoud heeft dan thans. Het kan zoveel betekenen als het op verschillende manieren voortbrengen van geluid. Op de meeste plaatsen in Die Beestearistekst is *singhen* bovendien een vertaling van het Oudfranse *canter*, waarvan de woordinhoud eveneens breed is. Van de wilde ezel wordt bijvoorbeeld gezegd dat hij hard en lelijk balkt, maar tegelijkertijd wordt hiervoor het woord *cante* gebruikt. Desalniettemin is het zingen van de ezel toch een uitzondering. *Canter* in het Oud-Frans en *singhen* in het Middelnederlands werden vooral ge-

bruikt in de zin van geluid voortbrengen op een aangenaam-vocale manier.

Die Beestearis lijkt al met al vooral als een gedicht te moeten worden opgevat. In het Oud-Franse origineel van Fournival is dat duidelijker dan in de Middelnederlandse bewerking. Daar staat *cis escrit.* De Middelnederfrankische vertaling volgt getrouw met *dit gescrigte.* De *Beestearis*-schrijver omschrijft deze frase als *deise dichte* en is daarmee zowel iets poëtischer en genuanceerder als meerduidiger, zodat over de precieze vorm toch wat twijfel blijft bestaan[145].
In een andere pasage uit de inleiding is Fournival nog duidelijker over welke methode van informatie-overdracht de voorkeur: "*Dat het* [bestiaire] *woorden bevat is duidelijk, want als men schrijft is het altijd de bedoeling woorden te laten zien en die vervolgens hardop voor te laten lezen; en als men ze hardop leest worden het weer echte woorden*". Ook in de op Fournival gebaseerde werken vindt men deze passage. En ofschoon de inleiding van *Die Beestaris* verloren is gegaan, mogen we aannemen dat dit *lees- en luisteradvies* ook daar voorkwam[146].

3.15. WAARDERING EN KRITIEK

Over de waardering voor *Die Beestearis* kunnen we vrij kort zijn (gedeeltelijk, omdat we terwille van een zuiver betoog de waardering voor *Die Beestearis* hier moeten scheiden van die voor de *Bestiaris* van Utenhove). Er is slechts één exemplaar van het werk behouden gebleven en dan nog slechts gedeeltelijk. Dit enige exemplaar is bovendien niet opzettelijk bewaard, maar toevallig, omdat het dienst deed als boekbandversteviger. Het feit dát het is overgeleverd dankt het dus niet aan de tekst. Niet de literaire, artistieke waarde heeft het behoedt tegen verlies, maar het materiaal waarop het geschreven was. Dat wijst op het eerste gezicht niet bepaald op een populair werk. Hoeveel kopieën van het werk hebben gecirculeerd is ook niet bekend, maar veel kunnen het er niet zijn geweest. Toch moeten we oppassen hierover al te snelle conclusies te trekken. Als men nagaat hoeveel tijd, moeite en geld de vervaardiging van slechts één dergelijk handschrift gekost moet hebben, kunnen we het werk niet afdoen als van weinig waarde. Uit Doornikse en Brugse documenten uit 1277, de tijd van van Maerlant en iets na Utenhove dus, blijkt dat elf handschriften in waarde gelijkstonden met niet minder dan twee huizen[147]. En ofschoon niet bekend is hoe representatief dit voorbeeld is, is wel zeker dat de productieprijs van het handschrift met *Die Beestearis* en *Den aert der minnen* van Ovidius erg hoog geweest moet zijn. Sterker, het feit dat *Die Beestearis* inclusief illustraties besteld was, wijst eveneens op waardering.

Tot nu toe hebben we het alleen maar gehad over de materiële waarde en waardering. De intellectuele waardering kan evenmin als gering worden afgedaan. Het hierboven veronderstelde verschil tussen de herkomst van de tekst (Noord-West-Vlaams?) en het handschrift (Oost-

Vlaams?) zou kunnen wijzen op verspreiding naar andere centra dan het (mogelijk) eigen, Brugse (ambachts)gebied. Bovendien zegt het verloren gaan op zichzelf niet zoveel over de waarde en receptie van een werk. Van van Maerlant zelf, een schrijver toch van statuur, is bijvoorbeeld bekend dat tenminste twee van zijn werken niet bewaard zijn gebleven[148]. Naar het waarom van het (latere) verlies kunnen we alleen maar gissen (verouderde inhoud, *onwetenschappelijkheid, uit de mode*, rijmvorm, onleesbaar geworden schrift?[149]). Even onzeker is de (eventuele) invloed van *Die Beestearis* op andere werken[150]. Op vergelijkbare passsages in de *Der Naturen Bloeme* en vooral het moralistische commentaar van van Maerlant daarover komen we hieronder nog terug (5.1.). Of dit een reactie was op *Die Beestearis* (en daarmee op Utenhove's *Bestiaris*) is echter onzeker. Wanneer het handschrift van *Die Beestearis* tot boekbandversteviger werd gedegradeerd, een lot dat *Die Beestearis* met vele andere middeleeuwse werken gemeen heeft, weten we ook al niet. Bormans vermeldt helaas niet in welke boeken hij de beide fragmenten aantrof. We hadden anders geweten tot hoelang het geschrift gecirculeerd had of ergens opgeborgen was geweest. Want pas op het moment dat het gebruikt werd als opvulsel kunnen we met zekerheid spreken van een laag gewaardeerd werk. Het is daarom des te jammer dat we de geschiedenis van het handschrift zo slecht kennen.

En hoe staat het met de huidige waardering? Sinds de publicatie van de tekst hebben slechts twee mensen zich over het artistieke niveau uitgesproken. Bormans zelf (1869) schatte het poëtisch niveau in ieder geval niet hoog in. Hij vond het wel belangwekkend als voorbeeld van "*de intellectuele cultuur en literaire activiteiten van onze voorouders in de twaalfde en dertiende eeuw*"[151]. Kalff is eveneens weinig enthousiast. In een artikel uit 1890 beschrijft hij de schenking van een grote colletie handschriften van Bormans' zoon aan de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Hij zegt daarin: "*Niet al deze handschriften - beter: fragmenten van handschriften - brengen belangrijk nieuws; de waarden (...) is niet zoo verbazend groot*"[152]. Dit slaat ook op de Beestearisfragmenten. Gerritsen (1984) is positiever over de literair-artistieke kwaliteit van het werk. Dat de schrijver "*volkomen vertrouwd was met de bestiariumtraditie*" is nog meer een constatering dan een compliment. Zijn opmerking over de uitwerking van de hondvergelijking, is al positiever en de uitwerking van de pantersymboliek noemt hij zondermeer *knap*[153].

Voor wat schrijver dezes betreft: de tekst lijkt mij niet onverdienstelijk. Het metrum is weliswaar zwak en de rijmwoorden niet altijd gelukkig. Maar uit andere elementen, zoals de woordspelingen, alliteraties en de fraaie eindverzen, blijkt een fijn plot- en taalgevoel. Bovendien is de schrijver op meerdere plaatsen in het werk origineel in het vertalen en bewerken van zijn bron. Ook dit pleit in zijn voordeel (ik besef op het punt van artistieke originaliteit nogal anachronistisch-romantisch te redeneren). *Niet onverdienstelijk* mag in andere gevallen misschien een dodelijk compliment zijn, zo is het hier niet bedoeld. Ik probeer ermee te

zeggen dat de tekst het waard is nader bestudeerd te worden. De alleszins onverwachte vondsten die dit kan opleveren en - op een ander niveau - het plezier dat met zo'n studie gepaard kan gaan, zijn niet de minste verdiensten van de tekst.

4. WILLEM UTENHOVE

4.1. DATERING EN VOORNAAM

Over de persoon van Willem Utenhove zijn we slecht geïnformeerd. In wezen - er werd reeds meerdere keren aan gerefereerd - hebben we niet veel meer dan wat van Maerlant over hem meedeelt. Dat zijn: zijn voor- en achternaam, zijn priesterschap, zijn goede reputatie, zijn auteurschap van een *Bestiaris* en het feit dat hij uit Aardenburg kwam. Latere, dat wil zeggen negentiende- en twintigste-eeuwse onderzoekers, voegen daaraan nog het een en andere toe; vaak echter in de speculatieve sfeer. Deze volgen we uiteraard niet. Wel verkennen we in de volgende paragrafen verschillende mogelijke relaties tussen Willem Utenhove en enkele historische tekstjes.
Om te beginnen iets over zijn plaatsing in de tijd. Van Maerlant gebruikt in de hierboven (1.2.) geciteerde passage de verleden tijd: Utenhove "*hevet enen [bestiaris] gemaect*", "*hi wasser in ontraect*" en "*heeft dat waer begheven*". Één passage luidt weliswaar "*so word hi ontleet te lichte*", maar de context duidt op een voorbije situatie. Een ander handschrift heeft hier het vermoedelijk foutief gekopieerde "*dies was hi ontraect*"[154]. De verleden tijd slaat hier mogelijjk niet alleen op het werk, maar ook op de auteur. Over de einddatering van Utenhoves bestiarium behoeft weinig twijfel te bestaan. Het moet geschreven zijn enige tijd of geruime tijd voordat van Maerlant in ca. 1266 zijn oordeel neerschreef. Minder zeker is of we ook verder kunnen gaan en uit het gebruik van de verleden tijd mogen afleiden dat Utenhove toen reeds overleden was.
Het tweede element waarop we ons moeten richten zijn de namen. In de eerste plaats is er Willems voornaam. In het Vlaanderen van de dertiende eeuw was dit een algemeen voorkomende voornaam. Een van oorsprong voorchristelijke, dus heidense voornaam[155] weliswaar, maar tussen voornaam en christelijkheid werd niet een zodanige relatie gelegd dat een priester verondersteld werd een andere, dat wil zeggen christelijke naam aan te nemen bij de intrede in een religieuze orde. Evenmin was er in Vlaanderen sprake van enige sociale of geografische naamsbegrenzing. De voornaam op zich biedt daarmee geen aanvullende gegevens.

Een paar onderzoekers hebben op basis van de voornaam de persoon van de Aardenburgse schrijver verbonden met een zekere priester Willem uit twee tekstjes uit het midden van de dertiende eeuw. Beide werden verondersteld enige informatie te bevatten over zowel de omgeving waarin hij functioneerde als zijn datering.
Het eerste tekstje dateert van 1243 en maakt melding van een aantal getuigen voor de bisschop van Doornik; getuigen "*voor de parochie*

Rodenburg: meester Henricus en Walterus, en andere priesters"[156]. Onder de laatste, met naam genoemde *priesters* bevindt zich ook een Willelmus. De geschiedkundige Napoléon De Pauw leidde hieruit in 1901 af dat er in totaal zeven priesters in Aardenburg waren. Willelmus identificeerde hij met Willem Utenhove. We hebben weinig bronnen om dit aantal te bevestigen, maar evenmin is er weinig dat er tegen pleit. In 1224 weten we van tenminste drie *sacerdotes* in Aardenburg. Dit waren waarschijnlijk de twee pastoors van de Onze-Lieve-Vrouwekerk (de belangrijkste, thans verdwenen kerk in Aardenburg) en een *capellanus Sancti Bavonis in Ardenburgh* (de Sint-Baafskapel, en voorloper van de huidige Sint-Baafskerk)[157]. Of er toen meer priesters met lagere wijdingen van de Onze-Lieve-Vrouwekerk waren - met andere woorden kapelanen - is niet

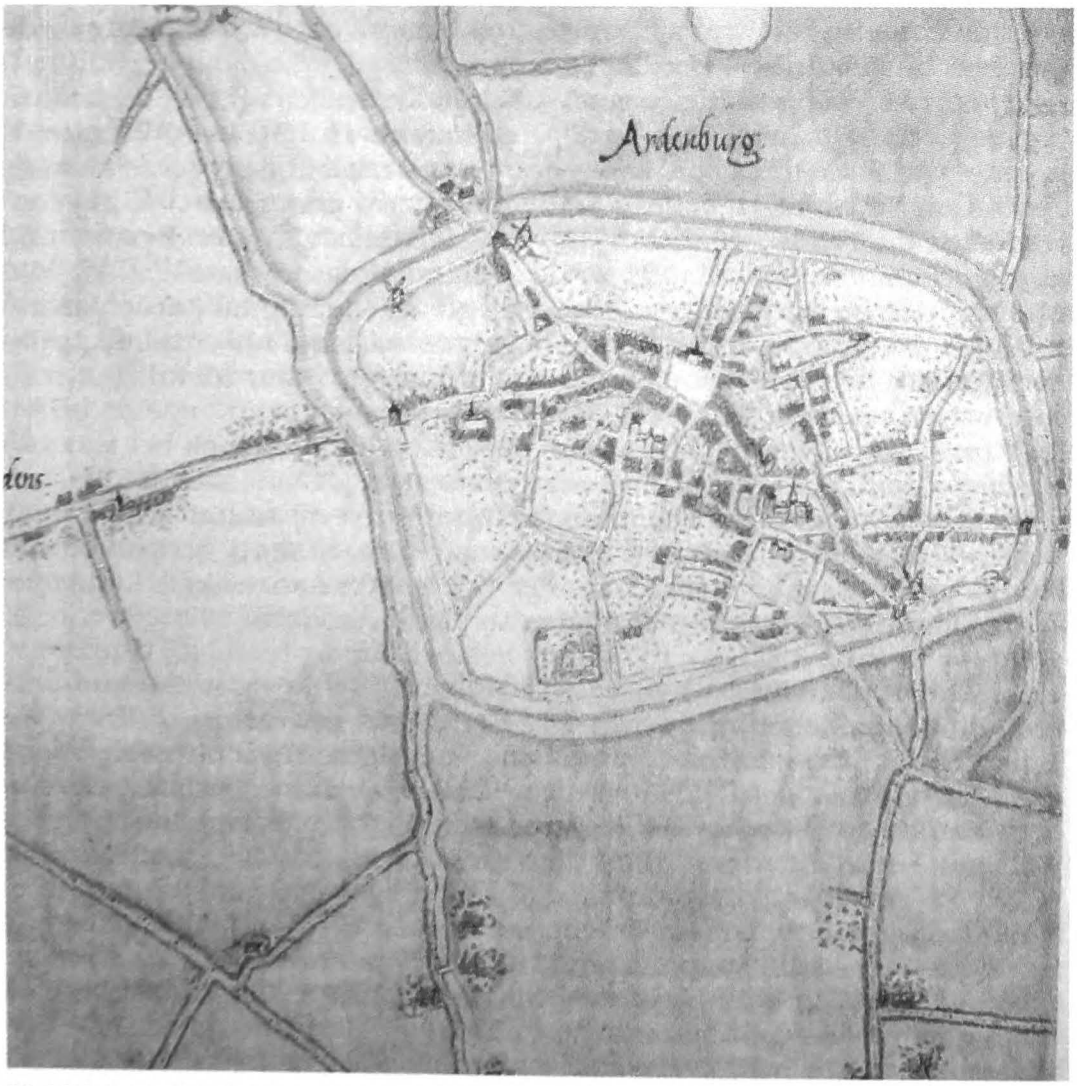

Middeleeuws Aardenburg, stadsplattegrond van Jacob van Deventer, ca. 1565.
Uit : F. Beekman, e.a., *Werken met Zeeuwse kaarten*, Utrecht, 2002

bekend. Pas een halve eeuw later horen we van verschillende *perpetuele kapelanen* en een toenemend aantal kapelanijstichtingen[158]. Het aantal priesters in beide kerkelijke instellingen nam in de tussenliggende periode waarschijnlijk niet geleidelijk toe, maar lijkt eerder een forse groei te zien te geven in het laatste kwart van de dertiende eeuw. Helaas echter zegt dit niets over het aantal priesters rond ca. 1250.

Wel is het mogelijk iets concreter te zijn over het ambt van Willelmus. In dezelfde tekst uit 1243 wordt namelijk een duidelijk onderscheid gemaakt tussen enerzijds Henricus en Walterus en anderzijds *andere priesters*. De eersten waren naar alle waarschijnlijkheid pastoors van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de anderen kapelanen. Indien de Willelmus uit 1243 inderdaad dezelfde is als Willem Utenhove, was hij bijgevolg kapelaan. Utenhove dus als de literair begaafste, maar niet de kerkelijk belangrijkste priester in Aardenburg (van Maerlant verkeerde een tijdje in dezelfde situatie. Als pastoor te Voorne stak hij intellectueel ver uit boven de rest van zijn omgeving. Maar 's zondags zal hij voor de mis gewoon zelf de kerkvloer hebben aangeveegd[159]).
Drie jaar later wordt opnieuw een Wilhelmus vermeld. Volgens de kroniek van de abdij Sint-Andries te Brugge vermaakte in 1246 ene Wilhelmus, priester van Rodenburch, al zijn roerende en onroerende goederen aan de abdij. Ook dit tweede tekstje werd door De Pauw onderzocht[160]. Hij concludeerde dat *Wilhelmus presbytero de Rodenburch geen andere kon zijn dan onze dichter. Geen twijfel kan (...) daaromtrent bestaan*"[161]. We zijn geneigd hem hierin te volgen. Zoals gezegd was het aantal Aardenburgse priesters destijds beperkt. Het zou nogal toevallig zijn als er twee kapelanen op hetzelfde moment dezelfde naam droegen. Maar toevallig of niet, categorisch uit te sluiten valt zoiets natuurlijk niet.
De Pauw concludeerde op basis van deze tekst dat 1246 ook het jaar van overlijden van Wilhelmus moet zijn geweest[162]. Voorzichtigheid is ook hier op zijn plaats. De schenkingsdatum van een aantal goederen is namelijk niet dezelfde als een overlijdensdatum, al moet gezegd dat het hier gaat om *essentialia* en iemand een dergelijke aanzienlijke kerkelijke schenking doorgaans aan het einde van zijn leven deed.

Indien 1246 inderdaad het sterfjaar van Utenhove is, kan hij waarschijnlijk niet de schrijver *van Die Beestearis* geweest zijn. Zoals we gezien hebben is dat werk een duidelijke navolging van Fournival, wiens *Bestiaire d'amour* wordt gedateerd ca. 1250[163]. Een toeschrijving van *Die Beestearis* aan Utenhove blijft dus alleen mogelijk, indien priester Willelmus een ander was dan Utenhove, 1246 niet het jaar was van Willelmus' overlijden of Fournival zijn werk enige jaren vóór 1246 schreef (en Utenhove dit snel, maar in ieder geval vòòr 1246 vertaalde).
Aan de andere kant: een precies jaartal van Fournivals *Bestiaire d'amour* hebben we niet en het is best mogelijk dat Utenhove zijn Franse bron in snel tempo vertaald en bewerkt heeft. Van van Maerlant is iets vergelijkbaars bekend. In het geval van *Der Naturen Bloeme* bijvoorbeeld is bij wijze van spreken *"de inkt van de Latijnse bronnen nauwelijks droog, of Maerlant neemt de volkstalige bewerking ervan ter hand*"[164].

Het mag duidelijk zijn dat bij gebrek aan harde gegevens voor elk argument wel een tegenargument bedacht kan worden. Anders dan De Pauw menen we dan ook dat de beide tekstjes evenveel vragen oproepen dan ze beantwoorden.

4.2. FAMILIENAAM

Iets meer zekerheid hebben we over de familienaam. De naam Utenhove was in het noorden van Vlaanderen geen zeldzaamheid. De ongetwijfeld bekendste Utenhoves kwamen uit Gent. Daar groeiden ze sedert het midden van de twaalfde eeuw uit tot één van de grootste en machtigste families. Zij bezaten er een eigen paleis, het aan de Korenmarkt gelegen *Utenhovesteen*,[165] en stichtten een eigen klooster, het tegenwoordige Bijloke. Leden van de Utenhoves speelden een belangrijke rol in het economische, politieke, religieuze en culturele leven in Vlaanderen. De familie bleef machtig tot in de achttiende eeuw en bracht een aanzienlijk aantal *grote mannen* voort met als bekendsten Jan Utenhove (politicus, eerste helft veertiende eeuw), Johannes Utenhove (theoloog, +1488) en Karel Utenhove (theoloog, 1544-1608)[166].
Maar ook buiten Gent kwamen Utenhoves voor. Waarschijnlijk waren zij, gegeven hun verschillende familiewapens, niet of niet rechtstreeks geparenteerd aan de Gentse Utenhoves. Zo komen we ten noorden van Gent bijvoorbeeld Gilijs uten Hove tegen (1312, 1323 Boekhoute/Boekhouter Ambacht), Alard uten Hove (1315) en Boidin huten Hove (1321, Asseneder Ambacht)[167]. Ook Brugge kende zijn Utenhoves, bijvoorbeeld ridder Philips uten Hove, die meestreed in de Guldensporenslag, Wouter Utenhove, onder meer oprichter van de confrerie van het Heilig Bloed (1419) en zijn broer, schepen Clais Utenhove (1436)[168].

In verband met ons onderwerp verdienen de Utenhoves uit Aardenburg natuurlijk de meeste aandacht. Ofschoon het aantal vermeldingen beperkt is, tonen deze onmiskenbaar aan dat Willem niet een geïsoleerde Utenhove in Aardenburg was, maar dat er een lokale Utenhovefamilie bestond. Blijkens een late tekst bezat in 1475 een zekere meester Rijquaert uten Hove niet ver van de stad een stuk grond in de Bewestereedewatering[169]. Het gildeboek van het Sint-Sebastiaansgilde (1471-1595) noemt in 1472 Clais Utenhove als gildebroeder[170]. Een eeuw eerder, in 1374, wordt een oorkonde geautoriseerd met het zegel van Jan Utenhove, schepen van Aardenburg[171]. Een charter uit 1332 draagt de namen van *Jan die Preydere, Jan uten Hove, scepenen in Ardenburgh*[172]. Dezelfde combinatie van familienamen komen we tegen in een tekst uit 1293 inzake een aantal giften aan de abdij van Zoetendale, landen, "*ligghende beoest alf der port van ardenburgh up den ackerwech*". De schenkingen worden gedaan door "*laten van ser willems gonnen*", te weten *adelise, henrics wedewe vten houe* met haar kinderen *heinekin, kateline, Griele, Ogeve, Marie ende Lisebette*. De kinderen stonden niet onder voogdij van Adelise, maar van "*Ghiselin die preidre, die houde ende pieter vten houe*"[173]. Het ligt voor de hand aan te nemen dat allen in één of andere familierelatie tot elkaar gestaan moeten hebben,

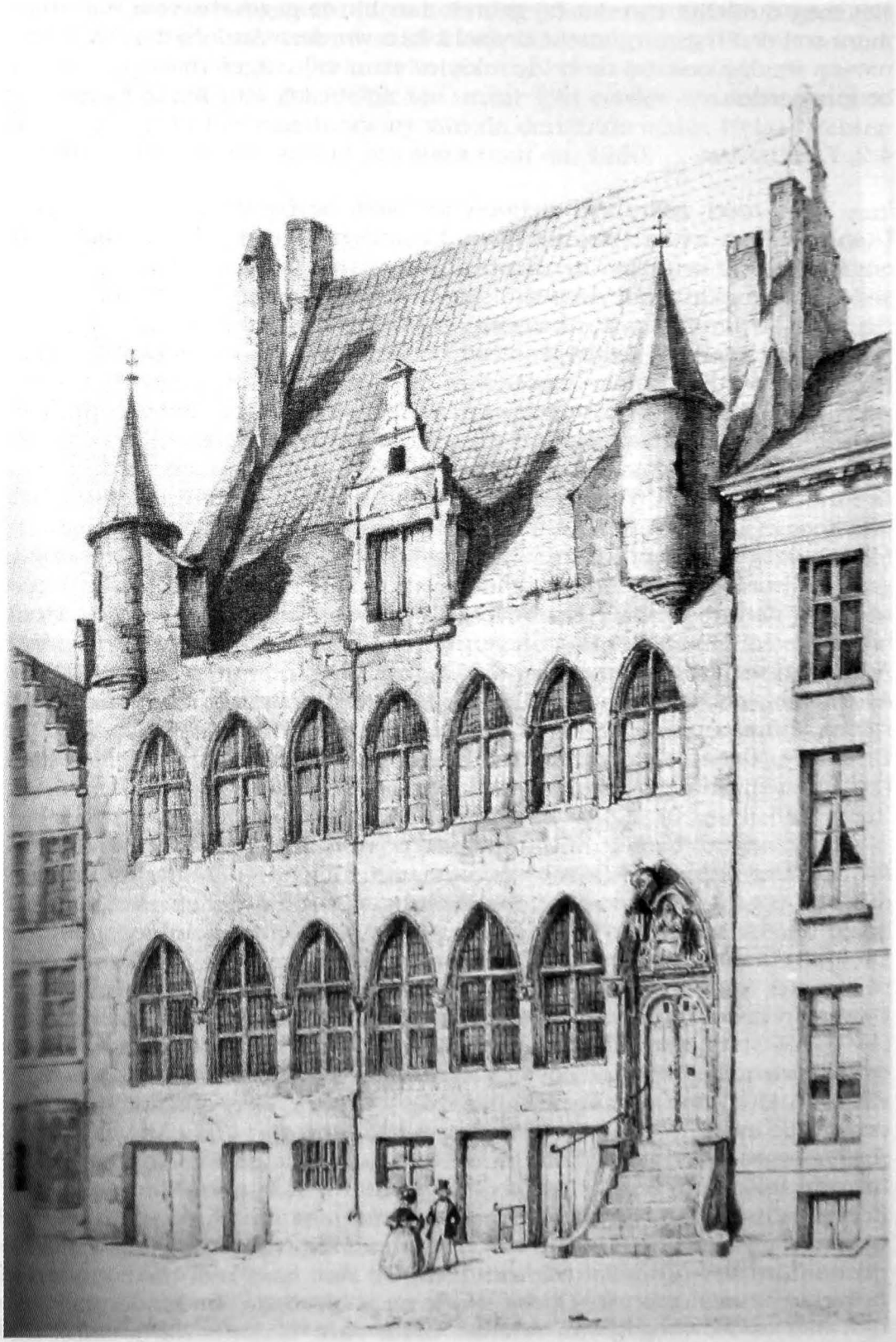

Het Utenhovesteen te Gent
Uit : W. Blockmans, *Een middeleeuwse vendetta. Gent 1300*. Houten, 1987

maar de precieze aard van de relatie is onduidelijk. Was de laatstgenoemde Pieter Utenhove een broer van Heinric Utenhove en Ghiselin de Preidre een broer van diens vrouw Adelise? Het is verlokkelijk om te veronderstellen dat zij na de dood van hun broer en zwager de voogdij van Heinrics kroost op zich namen om zo de last van het levensonderhoud van hun schoonzus, respectievelijk zuster te verlichten. Dit alles is natuurlijk weinig meer dan gissen. Maar dat zowel de Preyderes als de Utenhoves families waren van plaatselijke belang, lijkt meer dan waarschijnlijk[174].

Meer duidelijkheid bestaat er over Jan Utenhove, die het van al zijn plaatselijke familiegenoten zonder twijfel het verst geschopt heeft. Hij leefde ongeveer twee generaties voor zijn zojuist genoemde naamgenoot Jan uten Hove. Terwille van wat volgt, iets meer over zijn leven (feitelijk verdient hij een eigen studie). Wanneer Jan Utenhove geboren werd is niet bekend, maar gezien zijn promotiedatum, 1283, moet het geweest zijn ergens in het begin van de tweede helft van de dertiende eeuw. Indien we de hierboven geuite veronderstelling handhaven (in het volle besef van het hypothetisch karakter ervan) dat Willem Utenhove ten tijde van van Maerlants vermelding, ca. 1266, reeds overleden was, moeten we Jan tenminste een generatie na Willem plaatsten. Jan Utenhove trad op een voor ons verder onbekend tijdstip in in de orde van Dominicanen te Brugge. Vandaar werd hij naar Parijs gezonden, naar de destijds belangrijkste universiteit. Daar ontving hij in 1283 de titel van doctor en meester in de theologie. Na het succesvol afronden van zijn studies werd zijn naam als *Jean d'Ardembourg* op de lijst van Parijse meesters geplaatst (42ste plaats). Vervolgens keerde hij terug naar het convent der dominicanen te Brugge. Hij overleed mogelijk nog voor hij de middelbare leeftijd bereikt had op 10 december 1296 en werd begraven in het koor van de kerk van het convent. We weten dat hij drie werken geschreven heeft - alle in het Latijn en van theologische aard. Maar net als het werk van zijn eeuw-, plaats- en naamgenoot zijn alleen de titels ervan bekend[175].

Ouder nog dan Jan, en helemaal aan het begin van de genoemde Utenhoves, staat rond het midden van de dertiende eeuw Willem Utenhove, het onderwerp van deze bijdrage. Hierboven werd reeds gewezen op het plaatselijke aanzien van de Aardenburgse Utenhoves. Het feit dat de familie twee priesters leverde, bevestigt hun belang. De priesterstand was, zeker in de dertiende eeuw, immers veelal weggelegd voor hooggeborenen[176]. Een andere vraag is in welke familierelatie Willem en Jan Utenhove tot elkaar stonden. Dat zij broers waren, dus tot dezelfde generatie behoorden, lijkt minder waarschijnlijk. Jan rondde zijn intellectuele vorming immers af in 1283 en normaliter gebeurde dat niet op latere leeftijd. Willem was, indien we de tekst van van Maerlant juist interpreteren, twintig jaar daarvoor overleden. Daarmee kunnen we Jan Utenhove gevoeglijk een generatie en misschien zelfs twee generaties later plaatsen dan Willem. Theoretisch is daarmee een vader-zoon- of zelfs grootvader-kleinzoonrelatie mogelijk. Ondanks hun celibaatsverplichting kwam het toentertijd wel vaker voor dat priesters kinderen hadden. En

indien de *Bestiaris* van Utenhove inderdaad een minnebestiarium was (of, zoals we nog moeten uitmaken, wellicht is), valt op z'n minst te zeggen dat Willem wist wat minne en beminnen was. Maar deze nogal crue koppeling van Willem Utenhove, Jan Utenhove en misschien zelfs de *Soete vrouwe* uit *Die Beestearis* wordt direct afgestraft door van Maerlant. Zoals we nog zullen zien is, zijn verwijzing naar Willem Utenhoves reputatie geen hol compliment. Het meest voor de hand ligt daarom, al hebben we daarover geen enkele zekerheid, te denken aan Willem de (oud)oom en Jan de (achter)neef. En we kunnen ons goed voorstellen dat Willem al zijn contacten in het Brugse (en daarbuiten) zal hebben aangesproken om zijn neef te helpen in het vinden van de religieuze instelling die het best bij zijn gedrag en talenten paste. Het is niet onmogelijk dat deze contacten gedeeltelijk dezelfde waren als het publiek waarvoor hij zijn *Bestiaris* schreef.

4.3. PRIESTERSCHAP

Geeft het feit dat Willem priester was wat meer inzicht in zijn persoon? Opnieuw hebben we daarover geen directe gegevens. Hierboven werd reeds verwezen naar twee teksten met de naam Willelmus, priester te Aardenburg. Het is verleidelijk hem gelijk te stellen, zoals De Pauw deed, met de schrijver van *Die Beestearis*; maar nogmaals: te bewijzen valt het niet.
Iets stelliger kunnen we Utenhove benaderen via de kerkelijke organisatie waartoe hij behoorde; daarover hebben we wat meer informatie. Aardenburg telde in het midden van de dertiende eeuw een kerk en een kapel. De indrukwekkende groei die de stad in deze tijd doormaakte, weerspiegelde zich ook in de uitbouw van de kerkelijke organisatie en de modernisering van de religieuze gebouwen. Aardenburg stond hierin bepaald niet alleen. Heel het gebied van het Brugse Oostvrije ontwikkelde zich in de dertiende eeuw in een ongekend tempo: zowel op demografisch, infrastructureel, economisch, maatschappelijk als cultureel gebied maakte het een indrukwekkende groei door. Aan het einde van de eeuw waren er waarschijnlijk weinig gebieden in de Nederlanden met een vergelijkbaar hoge agglomeratiedichtheid en urbanisatiegraad en een vergelijkbaar intensief ingericht cultuurlandschap[177]. Deze expansie kwam kerkorganisatorisch tot uitdrukking in een groot aantal parochiestichtingen. Rond 1300 waren er tenminste 34 parochiale bidplaatsen.

De grootste en belangrijkste kerk in het Oostvrije was de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aardenburg (die rond 1300 zelfs de zetel zou worden van de zelfstandige dekenij Aardenburg). Zij dateerde weliswaar reeds uit de tiende eeuw (en mogelijk zelfs van daarvoor), maar wordt pas uitdrukkelijk in de bronnen vermeld in 1237[178]. Daarnaast was er de Sint-Baafskapel, die in de eerste helft van de dertiende eeuw ingrijpend verbouwd werd. Pas laat, tussen 1266 en 1278, kreeg zij de status van een onafhankelijke parochiekerk. Na 1278 waren er dus twee parochies in Aardenburg, de Onze-Lieve-Vrouweparochie en de Sint-Baafsparo-

chie[179]. Beide kerken hadden toen ieder twee pastoors. Ook waren er verschillende kapelanen. Een exact cijfer hebben we voor dit ambt pas in 1330-1331, toen er aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk elf kapelanen verbonden waren[180]. Maar uiteraard zegt dit niets over de situatie rond het midden van de dertiende eeuw, de tijd van Willem Utenhove. Eerder zagen we dat in 1224 in beide bedehuizen samen tenminste drie priesters werkten, waarschijnlijk twee pastoors en een kapelaan. De namen van de beide pastoors in 1243 zijn bekend (geen Willem), zodat in dat jaar Willem geen hoger geestelijk ambt kan hebben bekleed dan kapelaan. Indien hij gewerkt heeft in de Sint-Baafskapel, heeft hij ook nooit een hogere functie gehad. In de Sint-Baafskapel werkte tijdens zijn leven namelijk geen priester hoger dan een kapelaan. Een hogere rang zou hij wel gehad kunnen hebben, indien hij werkte in de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Daarvan weten we pas weer in 1292 hoe de namen van de beide pastoors luidden[181]. Theoretisch zou het weliswaar mogelijk zijn dat hij na 1243 pastoor geworden is. Maar opnieuw bevinden we ons hier in het (al te aantrekkelijke, maar beter te vermijden) rijk van aannames, vermoedens en speculaties.

Een interessant vraagstuk in dit geheel is de kerkelijke relatie met Gent. Aardenburg behoorde weliswaar tot de dekenij Brugge, maar had vanouds nauwe banden met Gentse religieuze instellingen. Vooral met de abdijen van Sint-Bavo en Sint-Pieter was er een hechte band. De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de Sint-Baafskapel waren zelfs, evenals talloze landerijen in de regio rond Aardenburg en in de stad zelf, eigendom van de Sint-Baafsabdij. Deze abdij ontving onder andere steun van de Gentse Utenhoves. Vanaf de dertiende eeuw waren de Utenhoves nauw betrokken bij de bedrijfsvoering van de abdij (onder andere ontginningsuitgiften)[182]. Het is een intrigerende gedachte de Aardenburgse Utenhoves te beschouwen als de (misschien niet eens zo verre) nazaten van een van oorsprong Gentse Utenhove, die als een soort *clericale filiaalhouder* naar Aardenburg gezonden werd om daar in de stad en de omgeving de belangen van de Gentse abdij en *de familie* te behartigen. In de eerste helft van de dertiende eeuw gaven dezelfde Utenhoves blijk van hun religiositeit door actieve ondersteuning van religieuze instellingen. Zij hielpen in 1227 bijvoorbeeld substantieel mee aan de stichting van het hospitaal van de H. Maria en het cisterciënzerklooster op Akkergem (tot de eerste abdissen behoorden Elisabeth en Maria Utenhove). En in 1228 maakten zij de stichting mogelijk van het Gentse dominicanerklooster[183]. Ook een uitzending van Willem Utenhove zou in deze religieuze ijver (en investering) passen.

Indien er inderdaad sprake is geweest van zoiets als een Gents-Aardenburgse Utenhoveconnectie, zouden we met meer stelligheid een tekst uit Gent in verband kunnen brengen met Utenhoves *Bestiaris*. Een testament van de Gentenaar Jan de Beere uit 1353 vermeldt namelijk dat zich in zijn nalatenschap vijf boeken bevonden, waaronder "*eenen bouc die men het Bestiaris [noemt] ende Evangeliën in vlaams*"[184]. Het is bijzonder verleidelijk hier te denken aan de *Bestiaris* van Utenhove. Zijn

(eventuele) Gentse familiale en kerkelijke banden zouden verklaren waarom we zijn werk in een Gentse nalatenschap tegenkomen. Even verleidelijk is het te denken aan *Die Beestearis* met zijn oostelijke (Oost-Vlaamse) taaltendenzen. Maar nogmaals: harde bewijzen hebben we daarvoor niet. Sterker, het feit dat Jan Utenhove in een Brugs en niet in een Gents dominicanerklooster werd ondergebracht, pleit tegen een hechte band tussen de Utenhoves uit Aardenburg en Gent. Zijn intrede bij de Brugse dominicanen zou zelfs opgevat kunnen worden als een afront, omdat de Utenhoves de stichters waren van het klooster van dezelfde orde in hun stad. Het klooster was bovendien gevestigd in dezelfde wijk waar de belangrijkste leden van de familie woonden. Als er enerzijds een goed contact was geweest tussen de Aardenburgse en Gentse Utenhoves en anderzijds Jan dominicaan beoogde (of behoorde te) worden en kerkelijk carrière wilde maken, had hij zich enkel onder bescherming van zijn naamgenoten en familie in Gent behoeven te stellen. Dat hij dat niet deed, maar naar Brugge ging, wijst dus eerder op een (mentale) afstand tussen de twee families of familietakken. En dat verzwakt ook de argumentatie over een mogelijke relatie tussen Willem Utenhove en zijn Gentse naamgenoten. Opnieuw blijkt het dus op basis van het beschikbare informatiemateriaal niet mogelijk te komen tot stellige conclusies.

4.4. GOEDE REPUTATIE

Hoe we van Maerlants compliment *van goede love* exact moeten interpreteren is iets duidelijker. Er zijn in principe twee mogelijkheden: het compliment betreft Utenhoves priesterschap of diens schrijverschap. Dat van Maerlant een priester prijst, betekent nogal wat. Op vele plaatsen in zijn uitgebreide oeuvre uit hij kritiek en vaak harde kritiek op leden van de geestelijkheid. Niet zelden valt hij hen zelfs regelrecht aan. Misschien had dit te maken met het feit dat hijzelf bij gebrek aan een hoge geboorte, geld en connecties (hoogstwaarschijnlijk) slechts de wijdingen ontving die behoorden bij de lagere geestelijkheid[185]. Maar van Maerlants kritiek moet vooral zijn voortgekomen uit zijn oprecht gevoelde betrokkenheid bij de katholieke moederkerk. De Kerk was in zijn ogen (en die van zijn tijdgenoten) immers niets minder dan de schatbewaarster van Gods waarheid op aarde en de hoedster van Diens gelovigen. Een kerk die bloot stond aan allerlei bedreigingen, zowel van binnen (ketters) als van buiten (heidenen, moslims, joden)[186]. De kerk kon haar missie echter slechts adequaat uitoefenen als zij geleid werd door een integere en bekwame clerus. Tot zijn leedwezen echter zag van Maerlant een geestelijke stand die vaak beheerst werd door incompetentie, verkoop van ambten, corruptie en misbruik. Een priesterschap dat zich meer bekommerde om wereldse zaken dan om geestelijke zorg en meer waarde hechtte aan *het aardse slijk* van de rijken dan het eeuwig zielenheil van de armen. Dergelijke geestelijken konden slechts rekenen op zijn misprijzen. Juist op dit *paepscap* richt hij dan ook zijn scherpe pijlen. Zinnen als:

"Hets menich onbescheden swijn
te priesterscap geresen."

"Menig dom varken heeft het
tot priester gebracht."

en

Dor vrientscap ende dore miede
rike man,
die cume can beden sinen
pater noster ende sinen crede,
hevet provende ende personaet."

Door gunsten en door steek
penningen geniet een rijkaard,
die ternauwernood kan bidden het
Onze-Vader en
die ternauwernood kan bidden
het Onze-Vader en het credo,
inkomsten en status."

Het noorden van het Vrije van Brugge met de steden Damme, Sluis en Aardenburg; kaart van Pieter Pourbus, ca. 1575 Stadsarchief Brugge

laten niets aan de verbeelding over[187]. Het feit dat hij dergelijke kritiek niet van toepassing acht op Willem Utenhove, maar hem integendeel prijst om zijn goede naam, zegt wel iets over de hoge dunk die van Maerlant over hem had.
De andere mogelijkheid, van Maerlant die Utenhove niet zozeer prijst om een rechtschapen uitoefening van zijn priesterambt, maar om zijn schrijverschap, lijkt minder waarschijnlijk. De woorden *van goede love* worden immers geplaatst voor *van Aerdenburch* en kunnen dus niets anders zijn dan een bijvoeglijke bepaling bij *een priester*.

4.5. VAN MAERLANT, UTENHOVE EN HUN PUBLIEK

Voor wie schreef Utenhove zijn *Bestiaris*? Het antwoord op die vraag is van belang, vanwege verschillen of overeenkomsten met het publiek van *Die Beestearis*, waar we reeds eerder op wezen (3.13). We dienen daartoe andermaal terug te keren naar de opmerkingen van Jacob van Maerlant. Van Maerlant heeft kritiek op Utenhove, maar er is ook een compliment. De kritiek betreft het werk, het compliment diens gedrag. De Damse schrijver was dus bekend met zowel zijn werk als zijn persoon. Maar hoe?
Van Maerlant kan op twee manieren van Utenhoves *Bestiaris* kennis hebben genomen: actief door te lezen of passief door zang, voordracht of voorlezing. Het maakt daarbij wel enig verschil of de *Bestiaris* een wetenschappelijk bestiarium of een artistiek-literaire minnebestiarium was. In het eerste geval moeten we denken aan van Maerlant als actieve lezer. De *Bestiaris* als wetenschappelijk werk is immers minder goed voorstelbaar als repertoirestuk van een *menestreel*. Zoiets is wel mogelijk bij de *Bestiaris* als minnebestiarium. In dat geval kan van Maerlant ook passief met de inhoud bekend zijn geraakt[188]. Zowel de actieve als passieve wijze van informatieoverdracht als -opname kwam in de dertiende eeuw voor en van de oassieve wijze de drie genoemde vormen. Het is even aantrekkelijk te denken aan van Maerlant, lezend aan een katheder als de schrijver in een gezelschap, luisterend naar Utenhoves tekst, voorgedragen door een *menestrele*. Maar al zijn in principe dus beide methoden mogelijk, de eerste is de meest aannemelijke. Zoals we al hoorden had van Maerlant namelijk aan minnestrelen die werken voordroegen van andere auteurs een grote hekel. Hij vergelijkt hen met de gaai die alles en iedereen bespot:

"Garrulus dit dinct mi vele
Bedieden some menestrele
Die altoes sijn onghestade
Ende callende vroe ende spade
Vele boerden, vele lueghen
Ende conterfeten dien si moeghen."

"Een gaai is volgens mij
(het zinnebeeld van)
Bont uitgedoste muzikanten
Die niet te vertrouwen zijn,
En de hele dag
Allerlei fabeltjes en leugens vertellen
En belachelijk maken wie ze maar kunnen."[189]

Van Maerlant verweet hen niet alleen het rondstrooien van leugens

en onzin, maar lijkt ook een beetje jaloers op hun bij het publiek gemakkelijke succes. Menestrelen kwamen in de tweede helft van de dertiende eeuw overigens steeds minder voor. In plaats daarvan kwam de hoofse verteller-schrijver en later (of gelijktijdig) ook de geleerde verteller met wetenschappelijke, geschiedkundige ambities. Zo'n later type verteller is Jacob van Maerlant. Uit zijn in de proloog van *Der Naturen Bloeme* verwoorde aspiraties blijkt dat van Maerlant zich, voordat hij zich voor ca. 1266 aan het schrijven zette, uitvoerig heeft gedocumenteerd: luisterend wellicht ook, maar primair lezend. Zijn voorkeur - ook daarover kwamen wij reeds te spreken - ging uit naar Latijnse werken, die onder andere te vinden waren in de bibliotheek van de Sint-Donaas te Brugge en de abdijbibliotheken van Ten Duinen en Ter Doest[190]. In het kader van zijn vooronderzoek moet hij ook het Vlaamse werk van Utenhove hebben gelezen. Het zou kunnen dat hij uit Aardenburg een exemplaar heeft opgevraagd. Maar wat ligt meer voor de hand dan te veronderstellen dat hij het ter plaatse is komen lezen, de afstand tussen Damme en Aardenburg is immers gering, ca. 12 km. - een paar uur lopen. In beginsel zou het zelfs mogelijk zijn dat beide schrijvers elkaar persoonlijk gekend hebben[191]. Maar toen van Maerlant iets vóór ca. 1266 zijn onderzoek begon was Utenhove misschien al overleden[192]. Het lijkt uitgesloten dat zij elkaar reeds voordien ontmoet hadden, omdat van Maerlant omstreeks dat jaar nog maar kort geleden van Voorne naar Damme verhuisd was.

Desondanks was er veel wat de beide Vlamingen bond. Beiden woonden in twee groeiende, levendige handelsstadjes in het zich sterk ontwikkelende nooren van het Brugse Vrije, in de schaduw van de rijkste stad van Vlaanderen. Beiden behoorden tot de geletterde minderheid van hun stad. Beiden schreven in de Nederlandse volkstaal en meer bepaald de Noord-West-Vlaamse variant daarvan. Beiden ook zullen met die plaatselijke geletterden in een geregeld contact gestaan hebben. Een deel van die minderheid - de hogere maatschappelijke klassen: de adel en vooral het stadspatriciaat van Damme en Aardenburg - had de politieke, maatschappelijke en economische touwtjes van hun stad in handen. Van van Maerlant weten we nog dat zijn netwerk zich niet beperkte tot Damme, maar dat hij contacten had in het gehele Brugse, dat wil zeggen Brugge en het Brugse Vrije. Van Maerlants reputatie ontsteeg zelfs het regionale en graafschappelijke; zijn werk was ook bekend in bijvoorbeeld Zeeland, Holland en Brabant[193]. Zover heeft Utenhove het niet gebracht. In principe zou zijn bestiarium dus voor een kleine Aardenburgse lezerskring geschreven kunnen zijn. Dat zou zijn lezerspubliek echter tot een paar mensen hebben beperkt. Want niet alleen behoorden zijn lezers te kunnen lezen (of te laten voorlezen), ze dienden ook van de taal, het genre en de stijl van de schrijver te houden. En wat nog belangrijker was: ze dienden zijn werk in (kopie)handschrift te laten vervaardigen - inclusief de in het bestiariumgenre gebruikelijke miniaturen. De kosten van zo'n handschrift waren, zoals we gezien hebben, niet te onderschatten[194]. Het aantal Aardenburgers dat aan deze voorwaarden voldeed, zal niet hoog geweest zijn, nogmaals: hooguit een handjevol rijke patriciërs en edelen[195].

Waarschijnlijk moet Utenhove een wat breder netwerk gehad hebben dan het strikt lokaal-Aardenburgse. Van een priester in de kerkbestuurlijk tweede stad van de dekenij Brugge mogen we eigenlijk niets anders verwachten. Zeker niet van een priester die bekend stond om zijn goede reputatie. De *Bestiaris* kan mede of vooral geschreven zijn voor een bepaalde groep Bruggelingen en Brugse vrijlaten, waarmee Utenhove contacten onderhield. Vermoedelijk moeten we daarbij denken aan ongeveer dezelfde lezersgroep waarvoor van Maerlant schreef, de (plattelands)adel en het rijke stadspatriciaat.[196].
Het is niet onmogelijk dat het initiatief tot het schrijven van het werk niet (alleen) van Utenhove uitging, maar afkomstig was uit deze kringen. Dat zou kunnen betekenen dat hij als schrijver reeds een zekere mate van bekendheid genoot. In strijd met van Maerlants kritiek is deze mogelijkheid zeker niet. Deze kritiek betrof niet zozeer de literair-stilistische waarde, alswel de keuze van het onderwerp of de Franse brontekst (en de daarmee samenhangende morele waarde).
Dit alles geldt vooral voor de *Bestiaris* als minnebestiarium. Indien Utenhoves werk echter een wetenschappelijk bestiarium is geweest, kan ook de geestelijkheid tot het doelpubliek hebben behoord. En van hen waarschijnlijk vooral degenen die geen of slechts elementair Latijn of Frans kenden, de lagere geestelijkheid dus. Het is zelfs voorstelbaar dat Utenhove zijn *Bestiaris* in opdracht schreef van zijn orde of directe superieuren in Brugge of Aardenburg. Ook semi-religieuzen of lekenbroeders en -zusters kunnen tot het publiek van een wetenschappelijke *Bestiaris* behoord hebben[197]. Als er contacten waren tussen de Aardenburgse Utenhoves en hun naamgenoten te Gent, zou het lezerspubliek van de *Bestiaris* zelfs nóg uitgebreider kunnen zijn geweest. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor een *Bestiaris* in het testament van Jan de Beere (4.3). Maar meer dan een mogelijkheid is dit voorlopig niet.

4.6. WAARDERING EN KRITIEK

Het enige contemporaine waardeoordeel over de *Bestiaris* van Utenhove is van van Maerlant en staat beschreven in *Der Naturen Bloeme*, een boek dat een goede ontvangst kreeg en lange tijd een hoge status behield[198]. Of deze veroordeling er toe bijgedragen heeft dat de *Bestiaris* van het repertoire is verdwenen, weten we niet (de Utrechtse hoogleraar Van Oostrom suggereert iets dergelijks[199]). Tenslotte sprak van Maerlant over meer werken schande, werken die we vandaag nog gewoon kunnen lezen[200]. Het beroemdste voorbeeld is wellicht de *Reinaert*[201]. Het oordeel van van Maerlant, een ervaren lezer, werd niet bepaald door de taalkundige en literaire waarde. Minstens zo belangrijk was de zedelijke kwaliteit. Tegenwoordig wordt vooral gekeken naar de artistiek-historische betekenis en van Maerlants recensie van Utenhoves *Bestiaris* behoeven wij dan ook niet klakkeloos over te nemen. Of latere generaties dat wel gedaan hebben en of dat de reden is, waarom zijn bestiarium verdwenen is - voorgoed of, zoals we straks nog moeten bepalen, tot 1869 - weten we niet.
Hoewel van Maerlants afwijzing nogal categorisch is, kan Utenhoves

Bestiaris hem wel degelijk beïnvloed hebben. Het zou aardig zijn zoiets te kunnen aantonen - in de eerste plaats natuurlijk in het genreverwante *Der Naturen Bloeme*, juist het boek waarin Utenhove veroordeeld wordt. Een dergelijke constatering is echter alleen nog maar vast te stellen indien *Die Beestearis* inderdaad van Utenhove is en er tekstuele en inhoudelijke overeenkomsten tussen *Die Beestearis* en *Der Naturen Bloeme* gevonden kunnen worden. Wanneer er inderdaad sprake is van beïnvloeding wijst dit op afhankelijkheid en bijgevolg waardering. We komen daar zo aanstonds op terug (5.1). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat de *Bestiaris* en *Die Beestearis* inderdaad dezelfde zijn.
Na van Maerlant is Utenhove lange tijd nagenoeg vergeten. De enige mogelijke andere vermelding is de *Bestiaris* in de nalatenschap van De Beere, ongeveer een eeuw later. In de daarop volgende eeuwen hebben we geen vermeldingen over hem gevonden.

De eerste die Utenhove noemt - en dat ook nog in samenhang met een minnebestiarium - is de Hollandse historicus en archivaris Hendrik van Wijn (1740-1831) in zijn *Historische Avondstonden* (1800): "*Aardenburg, weet gy, is eene, welêer beroemde Stad in Vlaanderen. My is van deezes UTENHOUF, of zyn Werk, niets meêrder bekend. Het oorspronglyke Fransche stuk was, misschien Li Bestiaires, gemaakt door GUILLAMES of GUILLAUMES, die in het begin der 13de eeuwe bloeide, en van wiens Werk, voorheen, een HS. berustte in de beroemde Boeckery van Foucault.*" In een noot bij deze opmerking voegt hij daaraan toe: "*Het woord Bestiaris plagt zo zeer in de smaak te zyn, dat zekere RICHARD DE TOURNEVAL, op het laatst der 13. eeuwe, eene Bestiare d'Amours maakte, in welke hy zyn zeggen, met voorbeelden uit de dieren ontleend, bevestigde*"[202].

Nog geen generatie na Van Wijn zouden Willem Bilderdijk en Jan Frans Willems Willem Utenhove naar voren schuiven als schrijver van één van de essentiële werken uit de West-Europese literatuur, *Van den Vos Reynaerde*. En in de daaropvolgende generatie werd *Die Beestearis* gevonden, waaraan opnieuw de naam van Utenhove verbonden zou worden. Na een half millenium stilte begon de Aardenburgse priester dus opnieuw naam te maken. Deze bliksemcarrière heeft echter slechts een paar decennia geduurd, omdat al snel bleek dat de "*willem die madoc maekete*" niet van West-Vlaamse, maar van Oost-Vlaamse origine bleek te zijn. Explicit Willem Utenhove als Reinaertschrijver[203]. Of dat ook geldt voor Utenhove als schrijver van *Die Beestearis*, gaan we in het laatste deel van deze bijdrage na.

5. DE BESTIARIS EN DIE BEESTEARIS

5.1. VOOR EEN LAATSTE KEER: VAN MAERLANT

We wenden ons voor een laatste keer tot van Maerlant. We hebben hierboven reeds vele keren naar hem verwezen. Het ging daarbij steeds

om opmerkingen en opvattingen van van Maerlant om meer zicht te krijgen op Utenhove, diens *Bestiaris* en het genre waartoe dit behoorde. Is, indien *Die Beestearis* Utenhoves *Bestiaris* is, ook het omgekeerde mogelijk? Met andere woorden: krijgen bepaalde opmerkingen van van Maerlant en ook zijn afwijzing meer diepte, wanneer we beide werken met elkaar vergelijken? *Die Beestearis* en *Der Naturen Bloeme* kunnen tekstueel alleen vergeleken worden in de dierpassages. Slechts deze tekstdelen hebben beide werken met elkaar gemeen. Van de in *Die Beestearis* voorkomende acht dieren worden er zes ook beschreven in *Der Naturen Bloeme.* Alleen de nachtegaal en de krekel worden niet behandeld. De krekel wordt wel genoemd, maar slechts marginaal in een hoofdstuk over de koekoek:

"Van sinen spuwe, als wijt verstaen
Wassen crekelen, als wi sien,
Die int gras springhen plies."[204]

"Van zijn spuug, als we het goed begrijpen,
Groeien krekels, die we zien,
Als ze volgens hun gewoonte in het gras springen."

Jacob van Maerlant, gehistoreerd initiaal
Uit : D. Hogenelst, F. van Oostrom, *Handgeschreven wereld*, Vianen, 1995

De informatie die hier over de krekel gegeven wordt, is beduidend anders dan in *Die Beestearis*. Dat geldt ook voor de beschrijving van de zes andere dieren. Er zijn slechts weinig eigenschappen die de dieren in beide werken gemeen hebben. De belangrijkste oorzaak is uiteraard het gebruik van verschillende bronnen. Bij *Die Beestearis* Franse werken van Richard de Fournival en Pierre de Beauvais, bij van Maerlant Latijnse bronnen van Thomas van Cantimpré en anderen[205]. Om die reden zijn bijvoorbeeld de eigenschappen van de hond en de adder geheel verschillend. Hetzelfde geldt voor de gier, al wijzen zowel van Maerlant als de *Beestearis*schrijver erop dat gieren afkomen op gebieden *daermen oorloghet ende strijt*, omdat zij willen profiteren *van der lieden scaden*[206]. Van de zwaan worden duidelijker overeenkomstige eigenschappen meegedeeld, vooral dat ze vlak voor haar dood *een hetten (soete) sanghe* zingt[207]. Ook bij de wolf komt een aantal gelijke levensgewoonten voor, bijvoorbeeld dat hij op schapen jaagt, schaapskooien binnengaat en zich in de poot bijt als hij op schapenjacht gaat. *Der Naturen Bloeme* zegt dat dit laatste gebeurt om de poot te leren dit verder na te laten (omdat het de wolf op zijn sluiptocht kan verraden). In *Die Beestearis* wordt in plaats van een verklaring een nogal onlogische aanvulling gegeven, namelijk dat de wolf niet weet wie het geluid gemaakt heeft, omdat zijn poot te snel was[208].

Over de panter tenslotte wordt in bestiaria meegedeeld dat hij kruiden eet en daardoor naar een *doersoete lucht* geurt[209]. Om die reden wordt hij gevolgd door vele dieren. De Beestearisschrijver en van Maerlant vermelden ieder nog een andere reden: de eerste de ziekte van de dieren en de hoop op genezing, de laatste het *sonderlinghe luut* (mooie stem) van de panter[210]. Voor de dieren loopt het in *Die Beestearis* goed af en worden ze genezen (al is er ook een tegengestelde uitleg mogelijk, zie 3.12.1). De panter in de *Der Naturen Bloeme* is opportunistischer:

"Want et sciet daer in den hoep,
Ende neemt sine proie sonder loep."

"Want het stort zich op de groep [dieren]
En grijpt moeiteloos zijn prooi."[211]

Minstens zo interessant is nog een ander aspect, namelijk de ethische interpretatie van de levenswijze van dieren. Zoals we gezien hebben, is het gebruik van eigenschappen van dieren als illustratie en beoordeling van bepaalde menselijke handelingen eigen aan het genre van het bestiarium. De schrijver van *Die Beestearis* licht ons dan ook in over zijn amoureuze bedoelingen en gevoelens. Zijn dieren zijn een stijlmiddel, metafoor en beeldspraak. Van Maerlant daarentegen licht ons niet in, maar licht ons voor. Hij schrijft niet als verliefde, maar als didacticus. Zijn werk is ook heel anders van opzet: wetenschappelijk, en zijn dieren zijn *echt*. Zijn *Der Naturen Bloeme* is een goed voorbeeld van de beginnende verwetenschappelijking van het zoölogische wereldbeeld die zich in de dertiende eeuw voordeed. Hiermee in overeenstemming is van Maerlants in vergelijking met andere gewone bestiaria beperktere gebruik van dier(eigenschap)pen om menselijke gedragingen te loven of af te keuren.

Bij de ook in *Die Beestearis* voorkomende dieren maakt hij drie van dergelijke moraliserende opmerkingen. Het zijn alle keren lessen in hoofsheid: twee keer bij de hond en één keer bij de adder. De twee dieren worden in zowel *Die Beestearis* als *Der Naturen Bloeme* behandeld, maar met geheel andere eigenschappen. Twee van van Maerlants moralisaties gaan over de verhouding man-vrouw. Net als de dichter van *Die Beestearis* dringt van Maerlant aan op galantheid jegens de vrouw, maar anders dan vrouwen als onberekenbaar af te schilderen, maant hij de mannen hun emoties te bedwingen en hun zeden te verfijnen[212].

Bij de adder:

"Onsalech dorpere gongaert,
Scamedi, dat du heves onwaerd

Sonder redene dijn wijf!
Lere an dit felle dier keytief,

Dat sijn venijn van hem spuwet,
Ende an sijn ghenoet ver vernuwet
Laet varen dine felheit quaet,

Ende laet ute dinen quaden set
Hoveschlike met blide sinne,
Ende dele haer weder dine minne."

"Godvergeten, onbehouwen ellendeling,
Schaam je, dat je minachtend behandelt
Je vrouw zonder enige reden!
Schoft! Neem een voorbeeld aan dat kwaadaardige dier
Dat zijn gif uitspuwt,
Als het zich met zijn wijfje vermaakt.
Laat die kwaadaardigheid van je achterwege.
En slik je kwade woorden in,
Prijs haar hoofs en met goed gemoed
En betuig haar jouw liefde."[213]

En bij de hond:

"Honden en bijten niet die teven,
Sine sijnre toe verdreven:
Dus eist welna van alle dieren.
Scamedi man van felre manieren!
Hi nes mans name niet waert,
Man die vrouwen niet en spaert.

"Honden bijten hun teven niet,
Tenzij ze ertoe gedwongen zijn:
Zo is het bij alle dieren.
Schaam je daarom, hardvochtige man!
Hij is de naam van man niet waard
Wie vrouwen niet spaart."[214]

Het is al eerder gezegd: volgens van Maerlant was liefde een ontzaglijke emotie. Maar een emotie met een schaduwzijde, indien ze niet gepaard ging met hoofse schroom en respect - vooral van de kant van het verantwoordelijke, dat wil zeggen mannelijke geslacht. Indien *Die Beestearis* Utenhoves *Bestiaris* is, krijgt zijn afwijzing nog meer diepte. Een werk waarin de gevaarlijke kanten van de liefde centraal staan, en - nog gevaarlijker - de hartstocht vergeleken wordt met prikkelende, dierlijke trekken, leidde alleen maar tot verkeerde gedachten en een grotere ontvankelijkheid voor de slechte kanten van de liefde. En dat zoiets geschreven werd door een priester wiens kerk (mogelijk) Maria zelf toebehoorde, moet voor de Damse schrijver in zijn buitengewone toewijding aan de Heilige Maagd het blasfemische dicht genaderd hebben[215].

Het hoofdstuk over de hond grijpt van Maerlant aan om zijn lezers te manen over een andere misstand. Ook deze kwamen we hierboven reeds tegen. Naar aanleiding van de jachthonden, die *dedelste sijn hoghe ende lanc*, foetert hij:

"O wi! die honde die niet en bassen,	*"Ach! de honden die niet blaffen*
Hoe si alle daghe wassen,	*Zij worden met de dag machtiger,*
Diese edele die honde van der jacht!	*Deze edele honden van de jacht!*
Die so hebben nu al die macht	*Zij beheersen nu*
Over dat kerkelik goet,	*Al het kerkelijk goed*
Daer Jhesus omme sturte zijn bloet.	*Waarvoor Jezus Zijn bloed heeft vergoten.*
Dit souden noch hebben ons Heren lede	*Dit zou in bezit moeten zijn van de armen,*
Nu hevet al die edelhede.	*(Maar) Nu is alles in handen van de adel.*
Deses honden hebben niet,	*Dat deze honden niet*
(Dat bassen predeken bediet)	*Blaffen betekent dat ze niet prediken.*
Want edelinghe niet en leren	*Want edelen hebben niets te verkondigen*
Daer si volc mede bekeren;	*Waarmee ze het volk stichten;*
Maer si gheneren hem metter proyen	*Maar ze voorzien in hun levensonderhoud met roven*
een edeling die hevet joye,	*- Voor een edelman het hoogste goed -*
Als hi vrouwen bedrieghen mach:	*(En) Als hij vrouwen verleiden kan:*
Dats sine proye ende sine bejach."	*Dat is de prooi die hij najaagt."*[216]

Natuurlijk is het een prikkelende gedachte om de opmerkingen van van Maerlant te beschouwen als reacties op *Die Beestearis*. Reacties als *exempla*, dat wil zeggen lessen in hoofsheid. En evengoed zouden de, ook elders in de *Der Naturen Bloeme* voorkomende *exempla*, reacties kunnen zijn op passages uit *Die Beestearis* die nu verloren zijn gegaan. Zulks zou er onmiskenbaar op duiden dat van Maerlant *Die Beestearis* gekend moet hebben. En wat ligt dan meer voor de hand dan te veronderstellen dat *Die Beestearis* Utenhoves *Bestiaris* is geweest.
Spijtig genoeg is zoiets onbewijsbaar. Bovendien vinden we vergelijkbare stekelige reacties ook in andere van werken van van Maerlant[217]. De berispingen in *Der Naturen Bloeme* waren dan ook vermoedelijk van algemene aard en niet gericht tegen één bepaald werk, maar tegen een mentaliteit.

5.2. GELIJKE OF TWEE VERSCHILLENDE WERKEN?

Nu we wat meer weten over de achtergronden van Utenhove en de in 1869 gevonden fragmenten en nog een laatste keer bij van Maerlant hebben stilgestaan, doen we een poging de *Bestiaris* en *Die Beestearis* met elkaar te vergelijken. De voornaamste vraag is uiteraard: in hoever-

re komen beide teksten overeen? Van belang daarbij zijn zowel de opmerkingen van onze enige directe bron, van Maerlant, als de additionele, indirecte gegevens, met andere woorden de taalkundige en literair-historische omgevingsfactoren. We gaan de argumenten voor en tegen kort na.

Herkomst: De tekst van *Die Beestearis* vermeldt geen auteur of geografische namen die rechtstreeks verwijzen naar een bepaalde herkomst. Er zijn dus geen directe aanwijzingen dat de tekst van Utenhove is of uit Aardenburg komt. Op basis van alleen deze gegevens is gelijkstelling van de teksten niet mogelijk.

Schrijver: Dat de schrijver van *Die Beestearis* geen priester zou kunnen zijn geweest, omdat het een wereldlijk, amoureus werk is, is niet zo'n sterk argument. Ook andere middeleeuwse priesters, zoals Lodewijk van Velthem, Hein van Aken, Dirc van Delft en Jan van Heelu[218], hebben werken geschreven over wereldlijke onderwerpen. Van Maerlant was koster geweest op Voorne en schreef eveneens over seculiere zaken. Bovendien: Fournival, de *uitvinder* van het genre *bestiaire d'amour*, was zelf een geestelijke.

Tijd: Fournivals werk wordt gedateerd ca. 1250. Als Willem Utenhove dezelfde is als Wilhelmus, *presbytero de Rodenburch*, die in 1246 stierf, kan zijn *Bestiaris* nooit *Die Beestearis* zijn. Dit werk is namelijk een vertaling/bewerking van Fournivals *Bestiaire d'amour*.

Taal: De taal van Utenhoves *Bestiaris* moet dertiende-eeuws en West-Vlaams zijn geweest. De door Bormans gevonden tekst heeft deze kenmerken. Van een in Aardenburg vervaardigd werk mag verondersteld worden dat het de kenmerken draagt van de taal van het Oostvrije. Dat is in *Die Beestearis* slechts zeer gedeeltelijk het geval. Aan de andere kant vertoont de tekst zowel qua taalgebruik als spelling zeer vele inconsequenties. Dit behoeft niet in de eerste plaats de schrijver aangerekend te worden, maar kan ook liggen aan bijvoorbeeld een matige of eigengereide kopiist of een kopiist afkomstig uit of opgeleid in een ander landsdeel.

Genre: De Beestearisfragmenten zijn met zekerheid gebaseerd op de Franse tekst van Fournival. Al doet van Maerlant geen mededelingen over de schrijver van de bron van Utenhoves *Bestiaris*, hij zegt wel dat het een bewerking is van een Frans werk. Het zou kunnen dat zijn afwijzing slaat op één van de vier gewone Franse bestiaria, maar daar staat tegenover dat deze ethisch-theologisch dicht bij de principes van van Maerlant zelf staan. Wel zou zijn kritiek, gezien het woord *onwaer*, betrekking kunnen hebben gehad op het wetenschappelijk gehalte van één van deze werken, of, vanwege de frase *ontleet te lichte*, op de kwaliteit van de vertaling. Maar in beide gevallen klinkt zijn reprimande dan onredelijk fel. Een derde interpretatiemogelijkheid (en met de vorige deels gelijklopend) is dat van Maerlants kritiek slaat op het feit dat Utenhove zijn *Bestiaris* op een Frans werk gebaseerd heeft, terwijl er ook Latijnse voorbeelden beschikbaar waren. De kritiek heeft dan vooral te maken met van Maerlants voorkeur voor Latijnse bronnen[219].

Naam : Het feit dat van Maerlant de naam Fournival niet noemt, is geen tegenargument. Het mag echter evenmin gebruikt worden als bewijs dat van Maerlants opmerking ook daadwerkelijk slaat op een minnebestiarium.
De Bormanstekst duidt het werk aan als *Die Beestearis*, niet als *beestearis d'amour*, *minnebeestearis* of iets dergelijks. Maar ook andere werken in dit genre bieden zich neutraal aan met *bestiaires*. Het ontbreken van de genrenaam *d'amour* of *minne* in de tekst is dus geen deugdelijk argument tegen gelijkstelling van beide werken.

Inhoud: van Maerlant wijst de *Bestiaris* van Utenhove af vanwege twee eigenschappen: op de eerste plaats omdat zij *onwaer* is, dat wil zeggen niet waar gebeurd (en daarmee leugenachtig) en ten tweede *onnutte*. *Die Beestearis* heeft volgens de redenering van van Maerlant dezelfde eigenschappen en zou om dezelfde redenen door hem zijn veroordeeld. Naast zijn veroordeling van het genre en de hierin tot uitdrukking komende moraal moet, al zegt hij dit niet expliciet, het hem zijn tegengevallen dat een priester (mogelijk van een kerk gewijd aan Maria) met een goede reputatie iets dergelijks geschreven had.
Het blijft desondanks de vraag of van Maerlant Utenhoves werk afwees op morele gronden. Zijn respect voor Utenhove pleit hier zelfs tegen. Bepalender wellicht nog dan de ethiek is het waarheidsvraagstuk. Is dat inderdaad het geval, dan is Maerlants belangrijkste reden voor afwijzing het gebruik door Utenhove van een onware, Franse bron. Voor van Maerlant was dit geheel verkeerd, gezien zijn voorkeur voor Latijnse auteurs.

Maecenaat en publiek: Utenhove moet als priester met een goede reputatie en werkzaam in één van de belangrijkste steden in het expansieve Oostvrije van Brugge vermoedelijk over een behoorlijk netwerk beschikt hebben: in het Oostvrije zelf, maar waarschijnlijk ook in Brugge. Als zijn *Bestiaris* een artistiek-literair werk was, werd het mogelijk besteld en gefinancierd door de (lagere) adel. Misschien werd het ook gelezen door hovelingen en/of stedelijke notabelen. Een zelfde soort publiek zal *Die Beestearis* gehad hebben.
Indien het werk van Utenhove een gewoon, wetenschappelijk bestiarium was, kan het, naast adel, hovelingen en rijke stedelingen, mogelijk ook bestemd zijn geweest voor de (lagere?) geestelijkheid.

We komen tot de volgende samenvatting van de argumenten:

Mogelijke argumenten voor:
* De *Bestiaris* was een bestiarium; *Die Beestearis* is een bestarium.
* De taal van de *Bestiaris* moet West-Vlaams zijn geweest; de grondtekst van *Die Beestearis* is West-Vlaams.
* De taal van de *Bestiaris* moet dertiende-eeuws zijn geweest; *Die Beestearis* is dertiende-eeuws.
* De *Bestiaris* was gebaseerd op een Franse brontekst; *Die Beestearis* is dat ook.
* De afkeuring door van Maerlant van de *Bestiaris* geldt het onnuttige

onderwerp en onware karakter en wijst op een *bestiaire d'amour; Die Beestearis* is een *bestiaire d'amour.*
* Het publiek van de *Bestiaris* bestond uit in ieder geval de (lagere) adel en stadspatriciërs; hetzelfde geldt vermoedelijk voor *Die Beestearis.*

Mogelijke argumenten tegen:
* Een scabreus-werelds werk als *Die Beestearis* kan niet door een priester geschreven zijn.
* De taal van *Die Beestearis* bevat woorden en spelling die atypisch zijn voor het Oostvrije.
* Als priester Willelmus uit 1243 Willem Utenhove was en in 1246 stierf, kan hij onmogelijk Fournivals werk uit ca. 1250 als voorbeeld gebruikt hebben.
* Dat Utenhoves *Bestiaris* een minnebestiarium was, is niet te bewijzen.
* De kritiek van Maerlant op de *Bestiaris* betreft het feit dat het gebaseerd was op een Frans bestiarium,terwijl er ook Latijnse bestiaria waren. Dit wijst eerder op een gewoon bestiarium dan een *bestiaire d'amour.*

5.3. TEGENSTANDERS EN VOORSTANDERS

Reeds eerder hebben zich verschillende neerlandici zich met de relatie tussen *Die Beestearis* en de *Bestiaris van Utenhove* beziggehouden. Zij gebruikten meestal één of meerdere van de hierboven gegeven argumenten. Bijna allen waren kort tot bijzonder kort. Alleen Van Mierlo, Gerritsen en in mindere mate De Pauw en Nischik fundeerden hun voorkeuren met meerdere overwegingen.
Degenen die gelijkstelling tussen *Die Beestearis* en de *Bestiaris* afwijzen noemen we tegenstanders. Voorstanders zijn zij die wel voor zo'n gelijkstelling pleiten. Bij de een komt de voorkeur overigens wat duidelijker naar voren dan bij de ander. Van enkele anderen is de positie onzeker.
Genoemd worden alleen medioneerlandici of lexicografen die zich duidelijk over Utenhove, zijn *Bestiaris* en/of *Die Beestearis* hebben uitgelaten.

5.3.1. Tegenstanders

De reeds meermalen genoemde Jan Bormans (1801-1878), hoogleraar te Gent en later te Luik, wijst in zijn *Notice sur deux fragments manuscrits thyoises* (1869) Utenhove als schrijver van *Die Beestearis* af. Hij kan zich niet voorstellen dat een priester zich met een dergelijk frivool werk zou hebben beziggehouden, en zeker niet een priester waarvan van Maerlant gezegd had dat hij een "*goede man [was] die hij misschien persoonlijk heeft gekend*"[220]. Bormans was als kannunik voor een dergelijk argument misschien extra gevoelig.

De Gentse hoogleraar en rijksarchivaris Constant Philip Serrure (1805-1872) doet in *Letterkundige geschiedenis van Vlaanderen. Eerste Deel. Nederlandsche en Fransche letterkunde tijdens de XIIe, XIIIe en XIVe eeuwen* (1872) geen uitspraken over *Die Beestearis.* Het is echter moei-

lijk denkbaar dat hij de slechts drie jaar eerder gepubliceerde tekst van Bormans niet kende. Wel spreekt hij over Utenhoves *Bestiaris*. Hij is van mening dat deze gebaseerd was op een Frans bestiarium van Philippe de Thaon of Guillaume le Clerca. Daarmee volgt hij impliciet Bormans in zijn afwijzing. Waarom hij beide Franse schrijvers noemt is niet duidelijk. Ook Gervaise en Pierre de Beauvais schreven immers gewone Franse bestiaria. Dat hij ze niet kende, evenmin als Richard de Fournival, is nauwelijks denkbaar[221].

Ook Eelco Verwijs (1830-1880), de *briljante letterkundige*, archivaris-bibliothecaris te Leeuwarden en redacteur van zowel het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* als het *Middelnederlandsch Woordenboek* heeft zich over Utenhove en Bormans' teksteditie uitgelaten. In zijn uitgave van *Jacobs van Maerlant's Naturen Bloeme* (1878) is hij de opvatting toegedaan dat Utenhove een gewoon bestiarium geschreven heeft, maar dat *"schijnt reddeloos verloren te zijn gegaan". Die Beestearis "behoort ongetwijfeld tot een geheel ander werk, en zal eene vertaling van een* Franschen Bestiaire d'amour *zijn. (...) Voldingend werd dit bewezen door den Hoogleeraar Bormans"* [222].

De *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (1887) van de Amsterdamse hoogleraar Jan te Winkel (1856-1923) waarschuwt (zonder hiervoor argumenten te geven): "*Men verwarre het* [dat wil zeggen

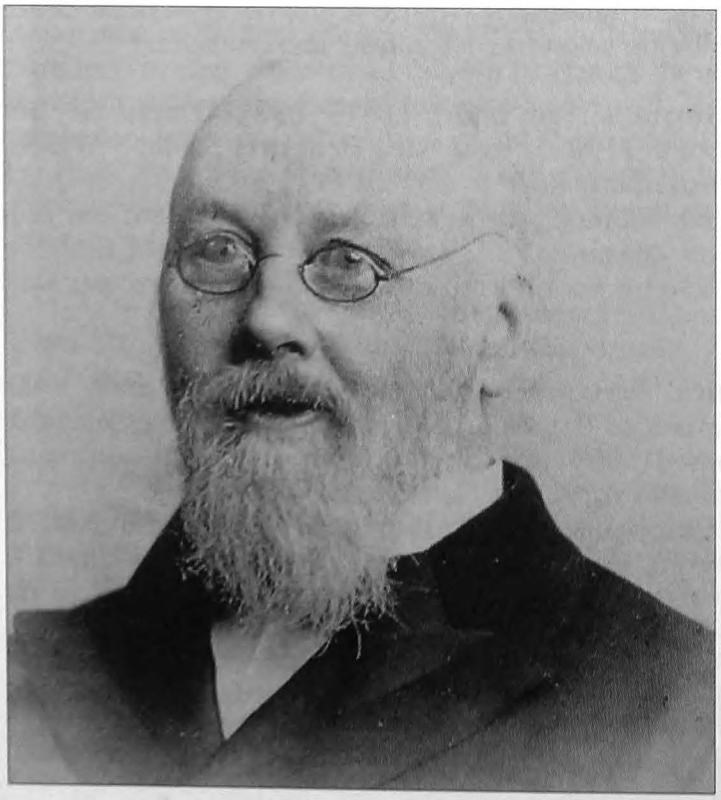

Jan te Winkel
(1847-1927)
Uit : W. van Anrooij,
Der vaderen boek,
Amsterdam, 2003

Utenhoves werk] *niet met de fragmenten eener vertaling van een Bestiaire d'amour - uitg. door J.H. Bormans*". En verder: "*Eene [bestiare werd] door Willem Utenhove van Aardenburg uit het Fransch in het Dietsch vertaald, maar [is] nu verloren*"[223]. Te Winkels dissertatie *Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw* (1877) had het eerder al over "*eene door Willem Utenhove van Aardenburg uit het Fransch in het Dietsch vertaald, maar nu verloren Bestiaris*"[224]. En in *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde* (1908) slechts weinig uitgebreider: Maerlants *Der Naturen Bloeme* was een correctie op "*een vroegere Bestiaris of dierenboek van den Aardenburgschen priester Willem Utenhove, waarin naar het schijnt - want het werk is verloren gegaan - vooral de allegorische betekenis van de eigenaardigheden der dieren, in aansluiting aan de Physiologus, was aangewezen*"[225].

In zijn monumentale *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (1906) noemt ook Gerrit Kalff (1856-1923) Bormans' artikel en zegt dat "*een bestiaris van minnne, waarschijnlijk uit dezen [dat wil zeggen midden dertiende eeuw], kwam gedeeltelijk tot ons.*" Maar de literatuurhistoricus en Leidse hoogleraar legt geen relatie met Utenhove. Integendeel, het Franse voorbeeld waarop Utenhove zich baseerde, zou volgens hem Philippe de Thaons "*Bestiair uit den aanvang der 12de eeuw*" kunnen zijn geweest. Een verdere onderbouwing van zijn opvatting geeft hij niet[226].

Oosthoek's Geïllustreerde Encyclopaedie (1917) noemt Utenhoves werk eveneens een bewerking van het bestiarium van Guillaume of Philippe de Thaon. De anonieme schrijver van het lemma *bestiarium* noemt direct daarna wel de fragmenten van de Middelnederlandse *bestiaris van minnen*, zonder beide teksten met elkaar te verbinden[227].

De lexicograaf Kornelis ter Laan (1871-1965) deelt in het *Letterkundig Woordenboek* (1941) over de *Bestiaris* mee: "*Willem Utenhove, priester te Aardenburg had er een uit het F.[rans] bewerkt. Er was ook een bestiaris van minnen, toegepast op de liefde. Van die van Utenhove is niets tot ons gekomen*"[228]. De woonplaats van Utenhove kende Ter Laan ongetwijfeld persoonlijk uit de tijd dat hij onderwijzer was te Sluis.

Gert De Ceukelaire, verbonden aan het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek te Brussel, gaat in zijn opstel *Over pseudokannibalisme en zondebesef* (1984) over de middeleeuwse artes-literatuur ook kort in op Utenhoves *Bestiaris*: het "*is verloren gegaan*"[229].
Dini Hogenelst, wetenschappelijk medewerker aan de Rijksuniversiteit Leiden en Frits van Oostrom, hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht, zijn in *Handgeschreven wereld. Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen* (1995) eenzelfde mening toegedaan. Zij noemen Willem Utenhove als voorbeeld "*hoezeer men gefascineerd kan raken door lacunes in de literaire overlevering*". De bestiariumtekst is bij de schrijvers *niet bekend*[230].

Ook volgens Gerard Sonnemans' *Functionele aspecten van Middelnederlandse versprologen* (1995) is *"het bestiarium van de Aardenburgse priester Willem Utenhove, waar Jacob van Maerlant in Der naturen bloeme (vss. 104-111) gewag van maakt niet overgeleverd"*. Uiteraard is er *"geen enkele reden om te twijfelen aan het eertijdse bestaan van deze tekst, te meer omdat Maerlant er zo'n gedetailleerde informatie over verstrekt"*[231].

Frits van Oostrom is een jaar later in zijn *Maerlants wereld* (1996) even afwijzend. Hij beschouwt het als verloren gegaan. Volgens hem moet Utenhove zich gebaseerd hebben op een *echt*, dat wil zeggen gewoon Frans bestiarium[232].

In *De derde man. Op zoek naar Willem van Affligem, auteur van het Leven van Lutgart* (1998) vindt Erwin Mantingh Willem Utenhove een goed voorbeeld van hoe gebrekkig de *"overlevering en navenante kennis van de volkstalige literatuur tot 1300"* is. Volgens Mantingh, docent letterkunde aan de Universiteit van Utrecht, zijn toeschrijvingen van de Beestearisfragmenten aan Willem Utenhove *speculatief en omstreden*[233]. Eenzelfde opvatting blijkt uit zijn *Een monnik met een rol* (2000), waarin hij zowel van Maerlants *Der Naturen Bloeme* als het bestiarium van Utenhove teksten *"uit de niet-verhalende, wetenschappelijke dierenliteratuur"* noemt[234]. In beide gevallen echter: geen argumenten.

5.3.2. Voorstanders

Napoléon De Pauws *Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove* (1901) ontkracht Bormans argument ten aanzien van het priesterschap. Hij bevestigt diens vermoeden dat het een vertaling is van een prozawerk van Fournival. Bovendien wijst de Brugse advocaat-generaal, letterkundige en historicus (1835-1922) er als eerste op dat *"de taal wel het Middelnederlandsch is van West-Vlaanderen"*. Toch engageert hij zich niet volledig en hoopt op een onderzoek over *het voor en tegen mijner gissing*[235].

De Gentse universiteitsbibliothecaris Charles Debaive baseert zijn lemma *Utenhove, Guillaume* in de *Bibliographie de Belgique* (1930/1932) op de denkbeelden van De Pauw. Niets verzet zich volgens hem tegen een gelijkstelling van beide werken[236].

Jozef Van Mierlo (1878-1958), *de grote literatuurgeschiedschrijver* en professor-geestelijke, reageert op Kalff en is stelliger dan De Pauw: In zijn *Geschiedenis van de Oud- en Nederlandsche letterkunde* (1928) schrijft hij: *"Gewoonlijk wordt ontkend dat het* [Utenhoves bestiaire] *een bestiare d'amour is, aangezien Van Maerlant alleen spreekt van een Bestiaris, niet van een Bestiaris van Minnen: maar onze fragmenten heeten ook eenvoudig Bestiaris 'explicit die Beestearis', omdat een priester van goede love zoo iets niet zal gedicht hebben: maar ook het Fransch is van een priester. Ook meenen wij, dat we hier wel voor ons hebben wat*

van het door Van Maerlant gelaakte werk is gered: het is westvlaamsch uit de eerste helft der XIIIe eeuw, zouden er daar toen twee dichters twee verschillende bestiarissen hebben bewerkt? Of zouden de gewone bestiaires, als die van Philippe de Thaon en Guillaume li Clers, die toch van Maerlant's eigen opvatting niet afweken, zijn afkeuring hebben uitgelokt? Onze Willem was waarschijnlijk een Willelmus presbyter de Rodenburch (=Aerdenburch), die misschien omstreeks 1246 overleed". Zijn *Beknopte geschiedenis van de oud- en Middelnederlandsche letterkunde* (1930) geeft onveranderd blijk van zijn vaste overtuiging in deze kwestie[237].

De Utrechtse hoogleraar Wim Gerritsen lijkt in *Waar is 'Die beestearis?'* (1984) weliswaar geen uitgesproken voorstander, maar vraagt zich *enigszins uitdagend* af waarom *Die Beestearis* niet van Willem Utenhove zou kunnen zijn. "*Localisering en datering lijken er zich niet tegen te verzetten. Willems goede naam en priesterlijke status staan een toeschrijving evenmin in de weg. Bovendien moet hij zich met zijn ontering van een eer-*

Jan Jozef Van Mierlo (1878-1958)
Uit : W. van Anrooij e.a., *Der vaderen boek*, Amsterdam, 2003

biedwaardig genre - een bestiarium, misbruikt om de liefde van een vrouw te winnen - in Maerlants ogen gediskwalificeerd hebben als producent (...) van onnutte loghene"[238]. Overigens is de titel van het artikel even uitdagend als de inhoud, vooral vanwege de schrijwijze van de namen van beide werken. Het luidt niet: Waar is de *Bestiaris* (dat wil zeggen van Utenhove), maar *Waar is Die beestearis. Die b(B)eestearis* is echter reeds anderhalve eeuw bekend. Gerritsen zegt met andere woorden reeds in de titel dat sinds 1869 niet meer naar de *Bestiaris* gezocht hoeft te worden.

5.3.3. Overigen

Willem Jozef Andreas Jonckbloet (1817-1885), hoogleraar en één van de *Leidse leeuwen* van de Middelnederlandse literatuurgeschiedenis, is in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1885) niet duidelijk. Hij zegt dat Utenhove een "*soortgelijk werk [als Maerlants Der Naturen Bloeme], zij het op kleiner schaal, op touw gezet [had]*". Het kenmerk van kleinschaligheid wordt niet door van Maerlant genoemd. Het lijkt erop dat Jockbloet het in verband bracht met de nog geen 200 overgeleverde verzen van *Die Beestearis*[239].

Willem Joseph Andries Jonckbloet (1817-1885)
Uit : W. van Anrooij e.a., *Der vaderen boek*, Amsterdam, 2003

Frits van Oostrom toonde zich in twee werken uit de jaren '90 (zie boven) een tegenstander van de gelijkstelling tussen *Die Beestearis* en de *Bestiaris*. In zijn *Maerlant en de artes* uit 1984 is hij nog wat minder uitgesproken. Hij acht de verhouding tussen Utenhove en het Middelnederfrankische minnebestiarium "*nogal dubieus*". Of hij daarmee zegt dat Utenhoves *Bestiaris* geen minnebestiarium was, is niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk wijst hij gelijkstelling op formeel-theoretische gronden af: het is gewoon niet te bewijzen[240].

T.M. Nischik meent in *Das volkssprachliche Naturbuch im späten Mittelalter* (1986) dat de tekst van van Maerlant op twee manieren geduid kan worden. Enerzijds kan van Maerlant het werk van zijn voorganger hebben vermeld om zijn standpunt met betrekking tot het waarheidsvraagstuk te verduidelijken - uit de tekst immers "*spreekt noch artistieke wedijver noch morele verontwaardiging. [Maar] Tegen deze overweging, die door de vondst van Middelnederlandse fragmenten van een Bestiaire d'amour in grote mate wordt ondersteund*", pleit volgens haar van Maerlants kritiek op de Franse brontekst, een kritiek geheel los van persoonlijke rivaliteit. Nischik is onzeker welke van de twee interpretaties de meest valide is, maar tendeert naar de laatste. Dit impliceert Utenhove als schrijver van de door Bormans gevonden Beestiarisfragmenten[241].

De neerlandicus Peter Burger is in de uitgave *Jacob van Maerlant. Het boek der natuur* (1995) iets voorzichtiger. Toch houdt hij ruimte voor twijfel: "*Het bestiarium van Maerlants voorganger kan Die Beestearis zijn geweest, een werk waarvan slechts 198 verzen bewaard zijn gebleven en dat in de traditie staat van de Franse bestiaires d'amour, waarin de moraal die aan de dieren verbonden werd betrekking had op kwesties van amoureuze aard*"[242].

CONCLUSIE

Als er een woord is dat *Die Beestearis* kenmerkt, dan is het wel: meerduidigheid. De spelling is zeer inconsequent, de klanken, rijm en woorden wijzen op zowel West-Vlaanderen als een iets oostelijker gelegen gebied. Ook de inhoud is voor meerdere uitleg vatbaar, hetgeen ongetwijfeld eigen is aan het genre. Dat *Die Beestearis* een vertaling en bewerking van een Franse *bestiaire d'amour*, is, staat vast. Ook bestaat overeenstemming over de datering van de tekst en het handschrift, even voor of rond 1300. Minder zeker is of het werk toegeschreven mag worden aan Willem Utenhove, een priester uit Aardenburg. Er zijn zowel aanwijzingen en argumenten voor als tegen een dergelijke toeschrijving.
De kern van het vraagstuk is hoe van Maerlants uitspraak over Utenhove en zijn werk te interpreteren. Indien van Maerlants veroordeling overwegend ingegeven werd door taalkundige overwegingen, dat wil zeggen een slechte keuze van de wetenschappelijke bronnen (een Franse in plaats van een Latijnse tekst) is Utenhoves *Bestiaris* waarschijnlijk een gewoon bestiarium geweest. Maar als de Damse schrijver het werk vooral had

afgewezen vanwege de in zijn ogen onethische inhoud, dan moeten we eerder denken aan een vertaald minnebestiarium. In dat geval is het, mede door zijn taalkenmerken, alleszins denkbaar dat *Die Beestearis* de *Bestiaris* van Utenhove is.
De moeilijkheid bij dit alles is dat ethiek, waarheid en brongebruik begrippen zijn die bij van Maerlant nauw op elkaar aansluiten, zo niet elkaar overlappen. Als het mogelijk is deze begrippen zodanig te definiëren dat ze inhoudelijk van elkaar te onderscheiden zijn, is het minder lastig om na te gaan op welk aspect - ethiek, waarheid of brongebruik - van Maerlant bij zij afwijzing de nadruk legde. Dat aspect is bepalend voor een juiste interpretatie van het karakter van Utenhoves *Bestiaris*. En wanneer we de precieze aard van de *Bestiaris* weten, weten we ook of het met *Die Beestearis* overeenkomt.
Bij gebrek aan een dergelijke definiëring komen we niet veel verder dan: het is zeer wel mogelijk dat *Die Beestearis* Utenhoves *Bestiaris* is. Verder dan dat kunnen we, in tegenstelling tot de meer expliciete voor- en tegenstanders, niet gaan. Gezien de aard en de kwaliteiten van de tekst verdient *Die Beestearis* in ieder geval meer aandacht dan hij heeft gekregen. Om net zoals de *Beestearis*-schrijver te "(...)*weiten* (...) *ende verstaen*".

NOTEN

1. M (J.H.). BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits de poésies thyoises de la fin du XIIIe siècle (le Bestiaire d'amours et l'Art d'aimer d'Ovide), *Bulletins de l'Académie royale (...) de Belgique* 38, 2me série, 27, 1869, p. 485-505.
2. Ibidem, p. 490-491.
3. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Academie*, 2de halfjaar, 1901, p. 22-53. J. VAN MIERLO, *Geschiedenis van de Oud- en Nederlandsche letterkunde*, Antwerpen, 1928, p. 112. W.P. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis'? in: A. VAN GIJSEN, O.S.H. LIE (red.), *Een school spierinkjes. Kleine opstellen over Middelnederlandse artesliteratuur*, Hilversum, 1991, p. 68-71.
4. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme* (ed. E. VERWIJS), Groningen 1878, repr. [Arnhem,] 1980, Prologhe vss. 101-111 (p. 4-5). Vertaling geïnspireerd op Maerlant, Jacob van, *Het boek der natuur* (samenstelling en vertaling P. BURGER), Amsterdam, 1995, p. 8.
5. J. JANSSENS, V. UYTTERSPROT, *Jacob van Maerlant. De middeleeuwse wereld op schrift*, Damme, 1997, p. 34.
6. F. LEDEGANG, *Christelijke symboliek van dieren, planten en stenen. De Physiologus*, Kampen, 1994, p. 11-15.
7. H.-R. JAUSS, Rezeption und Poetisering des Physiologus in: *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*, VI/I, Heidelberg 1968, p. 170-181, p. 179. W. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis?', p. 69.
8. Algemeen: F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, Amsterdam, 1996 (7), p. 210-224. J.-R. SMEETS, *Enige opmerkingen over de "bestiaires" en hun "senefiances"*. Den Haag, 1960, passim. F., MCCULLOCH *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, Chapel Hill, 1962, pp. 15-16. Jacob van Maerlant's *Het boek der natuur*, pp. 127-136. Voor de gewone Franse bestiaria: F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 47-69.

9. W. GERRITSEN, W. WILMINK, *Lyrische lente. Liederen en gedichten uit het middeleeuwse Europa*, Amsterdam, 2000, p. 44-47. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 32, 75.
10. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, Prologhe vss. 87, 146, 88-89, 99-100 (p. 4, 6). F.P. VAN OOSTROM, *De waarde van het boek*, Amsterdam, 1994, p. 23-25. Idem, *Maerlants wereld*, p. 198.
11. Maerlant gebruikt de term favelen en fabelen overigens in diverse betekenissen, van de negatieve, zojuist bedoelde: onzin tot het neutrale: verhaal of fictie. A. SCHIPPERS, *Middelnederlandse fabels. Studie van het genre, beschrijving van collecties, catalogus van afzonderlijke fabels*, Nijmegen, 1995, p. 90-92.
12. G. SONNEMANS, *Functionele aspecten van Middelnederlandse versprologen*, Boxmeer, 1995, II, p. 242. Aldaar ook polemieken in andere Middelnederlandse teksten.
13. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, Prologhe v. 114-115 (p. 5). F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 186-187.
14. B. BESAMUSCA, O.S.H. LIE, The prologue to Arturs doet, the Middle Dutch translation of La Mort Le Roi Artu in the Lancelot Compelation in: E. KOOPER (red.), *Medieval Dutch Literature in its European Context*, Cambridge, 1994, p. 107. Beide auteurs noemen Maerlants afwijzing van Utenhove als voorbeeld van de leugen-waarheidsdiscussie in de Middelnederlandse letterkunde, vooral om het gebruik van betrouwbare bronnen. Hierover ook G.H.M. CLAASSENS, De dichter liegt, maar spreekt de waarheid. Over feit en fictie in middelnederlandse literatuur in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek. Een inleiding tot de Middelnederlandse letterkunde*, Hilversum, 2000, p. 179-191. Dit vraagstuk vormt de kern van U. ECO, *Baudolino*, Amsterdam, 2001 (5).
15. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 270-273, 278-279. Ibidem, p. 169 karakteriseert Maerlant zelfs als *uitgesproken preuts*.
16. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, Prologhe, vss. 14, 158, 153 (p. 1, 6).
17. P. WACKERS, Latinas en Middelnederlandse letterkunde: ter inleiding in: P. WACKERS, e.a., *Verraders en bruggenbouwers. Verkenningen naar de relatie tussen Latinas en de Middelnederlandse letterkunde*, Amsterdam, 1996, p. 19.
18. Ik volg de vertaling in F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 501.
19. Het bijvoeglijk naamwoord *gewoon* wordt gebruikt voor bestiaria in de Physiologustraditie. Ook de term *traditioneel* wordt wel gebruikt. De *bestiaire d'amour*-afsplitsing vormde op den duur ook weer een eigen traditie, zij het van veel kortere duur dan de gewone. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 46-47.
20. W.P. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis?', p. 69. F. LEDEGANG, *Christelijke symboliek*, pp. 24-25.
21. 'Uitvinder' is hier een minder eigenaardig woord dan het lijkt. Fournival staat namelijk in de traditie van troubadours en trouvères wier bekwaamheid bewezen werd door het 'uitvinden' van nieuwe vormen van poëzie. Troubadour en trouvère betekent zelfs letterlijk vinder. E. VAN ALTENA, *Daar ik tot zang word aangespoord. Occitaanse troubadors 1100-1300*, Baarn 1987, p. 17.
22. Afgaande op het aantal handschriften was Fournivals bestiaire zelfs de op één na populairste van de Franse bestiaires. Volgens G. BIANCIOTTI, *Bestiaires du Moyen Age*, p. 126 dankt zij dit aan het vernieuwende, prikkelende karakter in een oude, zeer geformaliseerde traditie. Vergelijk ook (kort) M. CAMILLE, *Middeleeuwse minnekunst*, p. 105-106.
23. The Cambrai Bestiary (ed. E.B. HAM), *Modern Philology* 36, 3, 1939, p. 225-237.
24. J. BORMANS, Notice sur deux fragments, p. 491-492. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 46-47. Richard de Fournival, *Le*

Bestiaire d'Amour suivi de la réponse de la Dame (ed. CA. HIPPEAU), Caen/Paris 1852-1877, repr. Genève 1978, p. I-V, XL-XLIII., p. 125-127.

25. Richard de Fournival, Le Bestiaire d'Amour en vers (ed. A. LÅNGFORS), *Mémoires de la Société Néo-philologique à Helsingfors*, 7, 1924, p 291-317. *Le Bestiaire d'amour rimé: poème inédit du XIIIe siècle* (ed. A. THORDSTEIN), Lund, 1941. J. MELANDER, Reviews. Le Bestiaire d'amour rimé (Thordstein), *Studia neophilologica* 15.1-2, 1942, p. 258-259.
26. *Eine mittelniederfränkische Übertragung des Bestiaire d'Amour sprachlich untersucht und mit französischem Paralleltext herausgegeben* (ed. J. HOLMBERG), Uppsala 1925, p. 133-149. Zie ook C.G.N. DE VOOYS, Bestond er een Dietse prozavertaling van de "Bestiaire d'amour"?, *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 46, 1927, p. 308-313.
27. In R. JANSEN-SIEBEN, Het wereldbeeld van een Utrechtse monnik, anno 1300 in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 260 vraagt de auteur zich af of alle Middelnederlandse Artesteksten zijn opgenomen in haar *Repertorium van Middelnederlandse Artes-teksten*, Utrecht, 1989. *Die Beestearis* komt daar niet in voor. W. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis'?, p. 71 beantwoordt de vraag van Sieben-Jansen (voorzichtig) ontkennend, aangezien *Die Beestearis* opgevat kan worden als een ironische artestekst. F.P., VAN OOSTROM, Maerlant en de artes in: A. VAN GIJSEN, O. LIE, (red.), *Een school spierinkjes*, p. 135 waarschuwt ervoor Maerlants *Der Naturen Bloeme* te beschouwen als vroegste volwassen artestekst en Maerlant als eerste Dietse artes-auteur. Volgens hem zou Utenhove's *Bestiaris* namelijk een oudere artestekst kunnen zijn. Deze dateert immers van vóór *Der Naturen Bloeme*.
28. J. JANSSENS, Beschaafde emoties. Hoofsheid en hoofse liefde in de volkstaal in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANNSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 147-148.
29. Een even fraaie als kernachtige omschrijving door één van de hoofdrolspelers (wiens levensverhaal duidelijk is geïnspireerd op dat van de Occitaanse troubadour Jauffrey Rudel) in: U. ECO, *Baudolino*, p. 60: "*Mijn hart ontbrandde, ik zwoer deze Vrouwe mijn eeuwige liefde en besloot mijn leven aan haar op te dragen. Misschien vind ik haar op een dag, maar ik ben ook bang dat dat gebeurt. Het is zo heerlijk om te smachten naar een onmogelijke liefde*".
30. E. VAN ALTENA, *Daar ik tot zang word aangespoord*, p. 19. F. IGLY, *Troubadours et trouvères*, Paris, 1960, p. 29-31. W. NOOMEN, J.A.G. TANS, *Franse letterkunde*, Utrecht/Antwerpen, 1983_, p. 23-24.
31. Bijvoorbeeld Rigaut de Barbezieux (actief ca. 1170-1200) en Thibaut de Champagne (1201-1253) in: G. BIANCIOTTI, *Bestiaires du Moyen Age*, p. 117-124, *Le bestiaire d'Amour* (ed. Thordstein), p. XVI en F. IGLY, *Troubadours et trouveres*, p. 82-83, 112-113.
32. W. NOOMEN, J.A.G. TANS, *Franse letterkunde*, p. 24, 44, 51-52.
33. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 493, N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 40. W. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis'?, p. 70.
34. Universiteitsbibliotheek Hs. I A 24 f. De schenking werd beschreven door G. KALFF, Handschriften der Univesiteitsbibliotheek te Amsterdam, *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 9, 1890, p. 161-189; de fragmenten op p. 162: "*het derde [fragment] schijnt deel te hebben uitgemaakt van een Bestiaire*". Ook: J. BIEMANS, H. KIENHORST, H. KUYPER, R. RESOORT, *Het handschrift Borgloo. Hs Amsterdam, Universiteitsbibliotheek (UvA) I A 24 l, m, n*. Hilversum, 2000, p. 52-59, 68 en nootnr. 34, 129. Dank aan de heer Biemans, de conservator van het handschrift, die mij hierop wees.
35. W. GNIRREP, J.P. GUMBERT, J. SZIRMAI, *Kneep en binding. Een terminologie*

voor de beschrijving van de constructies van oude boekbanden, Den Haag, 1992, p. 23, 51. D. GEIRNAERT, 'Membra disiecta': banden met versneden verleden in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 90.

36. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 39, nootnr. 1 rapporteert het als "*zoekgeraakt; onze vraag aan Bormans' zoon, die al dergelijke handschriften aan de Maatschappij van Leiden heeft vermaakt, is zonder uitslag gebleven*". J. BORMANS Notice sur deux fragments manuscrits, p. 488-490.
37. W. DE VREESE, Bouwstoffen in: E. VERWIJS, J. VERDAM, F.A. STOETT, *Middelnederlandsch Woordenboek*, X, 's Gravenhage, 1927-1952, Tweede Gedeelte, p. 62 nr. 52. G. KALFF, Handschriften der Universiteitsbibliotheek, p. 162 nootnr. 1: "*naar het mij toeschijnt behorden deze fragmenten tot de 13de eeuw*". N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 38 heeft het over *eene kopie der XIVe eeuw*. W.P. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis?', p. 70 volgt J. DE VREESE. J. Biemans, conservator handschriften van de Amsterdamse Unversiteitsbibliotheek dateert eerste helft veertiende eeuw; brief 20 februari 2002. R. VAN UYTVEN, *De papegaai vade paus. Mens en dier in de Middeleeuwen*, Leuven, Zwolle, 2003, p. 105 dateert de vertaling "*vóór 1300*".
38. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 491 "*rond het midden van de XIIIe eeuw*". Thordstein in: *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. XV "*tegen het midden van de 13de eeuw*". F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 46: "*midden 13de eeuw*". G. BIANCIOTTI, *Bestiaires du Moyen Age*, p. 126: tussen 1240 en 1260.
39. CA.A. SERRURE, *Jacob van Maerlant: bekroonde verhandeling in den letterkundigen wedstryd uitgeschreven door het Belgisch Staetsbestuer*, Gent, 1861, p. 78 dateert na 1271, maar in zijn *Jacob van Maerlant en zijne werken*, Gent 1867, p. 68, 70 spreekt hij over: kort na 1259, ontrent 1265. J. VAN MIERLO, *Jacob van Maerlant. Zijn leven-zijn werken-zijn beteekenis*, Antwerpen, 1946, p. 49 heeft tussen 1266 en 1272. Jacob van MAERLANT, *Het boek der natuur*, pp. 124, 144: datering door Burger rond 1266. F.P., VAN OOSTROM, *Aanvaard dit werk. Over Middelnederlandse auteurs en hun publiek*, Amsterdam, 1992, p. 70: voltooiingsjaar 1266. I. BIESHEUVEL, *Maerlants werk. Juweeltjes van zijn hand*, Amsterdam, 1998, p. 314: "*voltooid rond 1270*".
40. E. VAN DEN BERG, *Middelnederlandse versbouw en syntaxis. Ontwikkelingen in de versifikatie van verhalende poëzie, ca. 1200-1400*, Utrecht, 1983, p. 200-201. Algemeen over de problematiek van tekstlokalisatie bijvoorbeeld J.A.A.M. BIEMANS, Roeien met de riemen van de buren. Medioneerlandistiek en Middelnederlandse handschriftkunde in: F.P. VAN OOSTROM, e.a., *Misselike tonghe. De Middelnederlandse letterkunde in interdiciplinair verband*, Amsterdam, 1991, p. 86-92.
42. P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal te Brugge en omgeving*, Gent, 1955, p. 39. Volgens E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 1986, p. 323 is -scepe (algemeen) Vlaams.
43. P. VAN HAVERBEKE , *De 13de-eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal* , p. 87-88.
44. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, Utrecht, 1992, p. 72. A. BERTELOOT, 'Of ghi yet wilt spreect leghen mi in Dietsche dat ict mach verstaen', p. 30.
45. M.A. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 232.
46. Ei/ee-wisseling in: P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal*, p. 36-37, 90. Voor klinkerwisselingen in de noordoosthoek van

het Brugse Oostvrije van de dertiende eeuw zie J. JACOBS, *Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden*, Groningen 1927, p. 67, 73-75. A. BERTELOOT, 'Of ghi yet wilt spreect ieghen mi in Dietsche dat ict mach verstaen.' Welke taal sprak Reynaert? In: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 28-34.

47. J. JACOBS, *Het Westvlaamsch*, p. 25. J.H. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 501 noot bij vs. 142.
48. Ibidem, p. 494. P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal*, p. 76. Ave: A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, Gent, 1984, II, nr. 10.
49. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 119-120.
50. J. JACOBS, *Het Westvlaamsch*, p. 77 nootnr. 7.
51. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 123-125.
52. Ibidem, p. 67.
53. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas*, II, nr. 108. M.A. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 64.
54. Zie nootnr. 80.
55. E. VAN DEN BERG, Op weg naar een nieuwe ontmoeting tussen taal- en letterkunde in de studie van een Middelnederlandse literatuur in: F. VAN OOSTROM, e.a., *Misselike tonghe*, p. 76: ave bij Velthem. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321 (ave < af is Zuid-Oost-Vlaams en Brabants). M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 64, 65.
56. Ibidem, p. 62. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321.
57. Ibidem, p. 62. J. JACOBS, *Het Westvlaamsch*, p. 67, 70.
58. Ibidem, p. 64, 70. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 494. P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse Oorkondentaal*, p. 73-74.
59. A. VAN DER LOEY, *Middelnederlandse spraakkunst*, Groningen, 1976 (8), II. Klankleer, p. 125.
60. Ibidem, p. 81-82. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 494. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 62.
61. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321.
62. Zie nootnr. 45.
63. Zie nootnrs. 55.
64. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 494.
65. E. VAN DEN BERG, *Middelnederlandse versbouw en syntaxis*, p. 198.
66. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 322.
67. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 64.
68. Vergelijk E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 322: het West-Vlaamse *eur* = uur. M. VAN ROYEN, Klank- en vormleer van het middelnederlands, p. 35: het Brabantse *dure* = duur.
69. A. BERTELOOT, 'Of ghi yet wilt spreect, p. 32.
70. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 501 noot bij v. 142. *Wandelen* komt ook voor in de betekenis van afreizen, verplaatsen, b.v. als *wandelinge* in het Aardenburgse Boek met de Knoop f. 45v°. Gemeentearchief Sluis. Stad Aardenburg inventarisnr. 8. De tekst aldaar wordt gedateerd ca. 1381. Zie: E. CRAMER-PEETERS, W. BRAKMAN, M. GYSSELING, Een middelnederlandse ziekte- en jaarprognose uit Aardenburg, *Verslagen en handelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 9-12, 1966, p. 356, 366.

71. J.H. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 494-495.
72. Zie bijvoorbeeld 3.11.1.
73. J. JANSSENS, V. UYTTERSPROT, *Jacob van Maerlant. De middeleeuwse wereld op schrift*, p. 135.
74. J. FUCHS, O. WEIJERS, M. GUMBERT-HEPP, *Lexicon Latinitas Nederlandicae medii aevi. Woordenboek van het middeleeuws Latijn van de Noordelijke Nederlanden*, vol. III, Leiden 1986, k. E-568.
75. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 301-302 constateert in Maerlants *Rijmbijbel* een specifiek gebruik van het woord *hovesch*. Iets dergelijks is misschien ook het geval voor *Die Beestearis* (ook voor andere woorden). In een dergelijk onderzoek hiernaar zou elk woord (en zijn context) vergeleken moeten worden met parallellen in contemporaine werken.
76. Zie 3.12.1. G.S. OVERDIEP, *Vormleer van het Middelnederlandsch der XIIIe eeuw*, Antwerpen 1946, p. 67-68.
77. G.S. OVERDIEP, *Vormleer van het Middelnederlandsch*, p. 62. F.A. STOETT, *Middelnederlandsche spraakkunst*, 's Gravenhage, 1923, p. 51, 157-158, 234.
78. Nootnr. 57. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, Gent, 1984, nr. 145. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 184-187.
79. Ibidem, nr. 55. Nootnr. 46.
80. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 128.
81. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, pp. 64, 88, 101-102. Volgens E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten p. 322 komt wale ook in Zeeland voor.
82. Nootnr. 55. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 121. Volgens E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321 Vlaams.
83. Ibidem, p. 321: *op* is Zeeuws-Vlaams. M.A. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 101-102.
84. Zie nootnr. 51. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 180-182, 202-204.
85. Nootnr. 44. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 42.
86. Nootnr. 58. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 129.
87. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321.
88. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 18.
89. Ibidem, nrs. 109, 139.
90. Ibidem, nr. 127. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 323.
91. Nootnr. 53. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 108. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 126-127.
92. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 51.
93. Ibidem, nr. 116. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321. M. VAN ROYEN, *Klank- en vormleer van het middelnederlands*, Groningen, z.j., p. 33, 35.
94. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 133.

95. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 62. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 320.
96. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 28. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321.
97. Ibidem, p. 322. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, pp. 131-135. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 124.
98. Ibidem, nr. 31. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321.
99. Zie nootr. 53. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 321 voor *ave* < af in Z-O-Vlaanderen en Brabant. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 10, 137. M. MOOIJAART, *Atlas van Vroegmiddeleeuwse taalvarianten*, p. 83-84.
100. Ibidem, p. 206. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 147. E. VAN DEN BERG, Over het lokaliseren van Middelnederlandse rijmteksten, p. 323.
101. A. BERTELOOT, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*, II, nr. 130.
102. Ibidem, nr. 114.
103. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 38. W. DE VREESE, De, Bouwstoffen, p. 62 nr. 52. J. VAN MIERLO, *De letterkunde in de middeleeuwen*, I, 's Hertogenbosch, Brussel, [1939,] p. 217. W.P. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis'?, p. 70 spreekt van (West-) Vlaanderen.
104. K. VAN DALEN-OSKAM, *Studies over Jacob van Maerlants Rijmbijbel*, Hilversum, 1997, p. 182-186. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 49 vult besiet aan tot besiect.
105. E. VAN DEN BERG, *Middelnederlandse versbouw en syntaxis*.
106. *Ferguut* (uitgegeven met inleiding en aantekeningen door E. Rombauts, N. DE PAEPE, M.J.M. DE HAAN), Hilversum 1994, p. 40.
107. *Het Leven van Sinte Lutgart. Bloemlezing uit het Kopenhaagse handschrift* (samenstelling, vertaling en inleiding door Y. SPAANS en L. JONGEN), Hilversum, 1996, p. 25.
108. Diederik van Assenede, *Floris ende Blancefloer* (uitgegeven met inleiding en aantekeningen door J.J. MAK), Den Haag, 1980 (4), p. 13.
109. In het werk van Fournival wordt de reactie van de vrouw gegeven als *La Réponse de la dame*. Dit tweede deel van het *bestiaire d'amour* is op zichzelf weer een speelse, schertsende ironisering van het eerste deel. De dame behandelt namelijk dezelfde dieren en vaak zelfs in gelijkaardige bewoordingen. Haar interpretatie van de eigenschappen van een dier zijn bedoeld als verdediging van haar afstandelijk (schijn?)gedrag. De illustraties zijn identiek aan die uit het eerste deel. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour* (ed. CA. HIPPEAU), p. 51-97.
110. De wilde ezel komt niet in de bewaard gebleven, maar waarschijnlijk wel in de oorspronkelijke tekst voor. Zie 3.11.1.
111. De interpretatie van de adder is gebaseerd op parallellen in andere minnebestiaria.
112. W. NOOMEN, J. TANS, *Franse letterkunde*, pp. 44-45. E. NIEBOER, VERHULSDONCK, Lais, fabliaux's, Roman de Renart in: R.E.U. STUIP, *Franse literatuur in de Middeleeuwen*, Muiderberg, 1988, p. 127-128.
113. Algemeen: H. VAN GORP, *Inleiding tot de picareske verhaalkunst*, Groningen, 1978, p. 22-23.
114. J. TE WINKEL, *Maerlants werken, beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*, Leiden 1877, p. 395-396.

115. Over het grondtekstprobleem in het algemeen: W. GERRITSEN, Vertalingen van Oudfranse literaire werken in het Middelnederlands in: R. STUIP, *Franse literatuur in de Middeleeuwen*, p. 184-207.
116. Gebruikt zijn de tekstedities, zoals genoemd in nootnrs. 21-25.
117. Dit vergroot voor toekomstig onderzoek de mogelijkheid van identificatie van de brontekst.
118. Hierover W. GERRITSEN, Vertalingen van Oudfranse literaire werken, p. 184.
119. F. VAN OOSTROM, Maerlant en de artes, p. 135.
120. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 200, 144, 176, 110-111, 188-189, 183-186, 148-150.
121. Geciteerd bij Isidorus in CUL I.393. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 176.
122. I. 393. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 176.
123. Voor de korte versie werd gebruik gemaakt van J.C. SZIRMAI, R. LOPS, *Twee middeleeuwse beestenboeken. Het Beestenboek van Pierre de Beauvais & Het Beestenboek van de Liefde van Richard de Fournival*, Hilversum, 2005.
124. De opvatting van Klingender dat de illustraties in Fournivals *bestiaire* niet afwijken van die in de gewone bestiaria is in zijn algemeenheid te stellig. F. KLINGENDER, *Animals and Thougt to the End of the Middle Ages*, London, 1971, p. 462.
125. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 200. M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten* (tot en met het jaar 1300), II-6, Leiden, 1987, p. 349. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 5.
126. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 120. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 144.
127. Ibidem, p. 176. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 120. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 7. W. GEORGE, B. YAPP, *The naming of the beasts. Natural history in the medieval Bestiary*, London, 1991, p. 108 voor vergelijkbare afbeeldingen in Latijnse bestiaria. Hs. Hannover 369, p. 147, afgebeeld in *Eine mittelniederfränkische Übertragung des Bestiaire d'Amour* (ed. J. HOLMBERG).
128. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 8. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 122. W. GEORGE, B. YAPP, *The naming of the beasts*, p. 51. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 111.
129. Ibidem, p. 189. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 120-121. M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten*, II-6, p. 349. Fournival, Richard de, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 5.
130. Ibidem, p. 9. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 120. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 184. W. GEORGE, B. YAPP, *The naming of the beasts*, p. 198, 200-201. In veel gewone Latijnse bestiaria wordt de draak (draco) zo afgebeeld. Waarschijnlijk moet er dus ergens een iconografische verwisseling hebben plaatsgevonden. Draco wordt even groot voorgesteld als zijn natuurlijke vijand, de olifant. In andere bestiaria is de draak een slang, meestal met vleugels.
131. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 49. M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten*, p. 350. F. MCCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaires*, p. 184.
132. Ibidem, p. 150. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, p. 24. *Le Bestiaire d'amour rimé*, p. 121. M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten*, II-6, p. 350.
133. Ibidem, p. 350.
134. *Cuere* in de betekenis van keuze bijvoorbeeld ook in het West-Vlaamse *Madelghijs' Kintheit*, E. 58. E. VAN DEN BERG *Middelnederlandse versbouw en syntaxis*, p. 215.

135. Het *Middelnederlands Woordenboek* heeft geen lemma cour. In deel III, 's Gravenhage, 1894, k. 1665 staat bij het lemma *coer*: "van *het mnl. coer = fr. cour is tot heden geen spoor gevonden*". In het geval dat *curen* in *Die Beestearis* is afgeleid van *cour* en er sinds 1894 niet een dergelijke Middelnederlandse woordvariant is ontdekt, gaat het dus om een unicum.
136. Zie 3.4.
137. E. VAN ALTENA, *Daar ik tot zang word aangespoord*, p. 68.
138. Richard de Fournival, *Le Bestiaire d'Amour*, pp. xiii, 17. F. LEDEGANG, *Christelijke symboliek*, p. 25.
139. J.F. VAN DER MEULEN, Niet over rozen. Over Diederic van Assenedes proloog en 'verstandelike' vertaling van de Oudfranse Floire te Blancheflor in: J.D. JANSSENS, *Op avontuur. Middeleeuwse epiek in de Lage Landen*, Amsterdam 1998, p. 104-105 (vss. 22-27).
140. C.-A. VAN COOLPUT-STORMS, 'Walsche boucken' voor het hof in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 40, 44-51. A. REYNDERS, Van nauw vertalen tot navertellen. Over de vertaaltechniek van Middelnederlandse dichters in: ibidem, p. 222-226. A.Th. BOUWMAN, 'Na den walschen boucken'. Neerlandistiek en romantiek in: F. VAN OOSTROM, *Misselike tonghe*, p. 50-53. F., VAN OOSTROM, *Aanvaard dit werk*, p. 54.
141. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 412.
142. Thordstein in: *Le Bestiaire d'Amour Rimé*, p. XVII.
143. Thordstein spreekt in *Le Bestiaire d'Amour Rimé*, p. XVI-XVII van miniatuur-bestiaires d'amour. Muzikale uitvoeringen bijvoorbeeld op de cd's *French Troubadour Songs* met Paul Hillier en Andrew Lawrence-King (HM France HCX 3957184, 1996/2001), *Bestiarium. Animales y Naturaleza en la musica medieval* door La Reverdie (Cantus C 9601, 1996). De eerste, bevat enige *miniatuur-bestiaires d'amour* van Thibaut de Champagne en, zij het minder duidelijk, Colin Muset. De titel van de tweede dekt de lading slechts gedeeltelijk en heeft ook gewone liefdesliederen.
144. Het kon ook worden voorgedragen of gezongen van een handschrift. Paragraaftekens worden wel beschouwd als scheidingstekens van tekstdelen. E. MANTINGH, *Een monnik met een rol. Willem van Affligem, het Kopenhaags Leven van Lutgart en de fictie van een meerdaagse voorlezing*, Hilversum, 2000, p. 148-190, 208-247. Wat betreft de duur: Van Oostrom geeft een voorbeeld van een voordracht van de *Reinaert* in een hertaling van E. VAN ALTENA, *Reinaert de vos, de middeleeuwse satire*, Amsterdam, 1979 (3463 vss.) in anderhalf uur inclusief pauzes. F. VAN OOSTROM, *Reinaert Primair. Over het geïntendeerde publiek en de oorspronkelijke functie van Van den vos Reinaerde*, Utrecht 1983, p. 13 nootnr. 13. Jo Van Eertvelde las *Karel ende Elegast* (1472 vss.) en *Beatrijs* (1038 vss.) op de gelijknamige cd's in resp. 84 en 56 minuten (POKETINO 967002, Zellik, 1996).
145. Zie bijlage 3.1.
146. J.C. SZIRMAI, R. LOPS, *Twee middeleeuwse beestenboeken*, p. 60.
147. F VAN OOSTROM, *De waarde van het boek*, p. 5.
148. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 102 noemt diens boek over dromen (*Sompniarys*) en stenen (*den corten Lapidarys*) als verloren.
149. Vergelijk voor een verminderde belangstelling voor Maerlant en de mogelijke oorzaken daarvan F. VAN OOSTROM, *Maerlant voor stad en burgerij*, p. 66-68. Over waarom en wanneer boeken afgedankt werden algemeen: D. GEIRNAERT, 'Membra disiecta', p. 86-90.
150. In Middelnederlandse fabels worden alleen over de krekel en de wolf eigenschappen meegedeeld die enigszins overeenkomen met die in *Die Beestearis*. Dit hoeft niet op een rechtstreekse ontlening te wijzen. Waarschijnlijker is een vroegere bron, een gewoon bestiarium of fabelbundel. Hierover A. SCHIPPERS,

Middelnederlandse fabels: krekel: p. 267-268 (nr. 240), 293 (nr. 372); wolf: p. 288 (nr. 349), 319 (nr. 494), 320 (nr. 497), 321 (nr. 503).

151. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 490.
152. G. KALFF, Handschriften der Universiteitsbibliotheek, p. 161, 166.
153. W. GERRITSEN, Waar is 'Die beestearis'?, p. 70.
154. Brussels handschrift, cf. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, p. 5. Over het handschrift: ibidem, p. LVII.
155. J. JACOBS, *Het Westvlaamsch*, p. 29 (ook in de verlatiniseerde variant Wilhelmus en het geromaniseerde Guillelmus).
156. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 34-35 nootnr. 1-2. L. STOCKMAN, De oprichting van de dekenij Aardenburg en het rijke roomse leven in en om de Mariakerk van Aardenburg (966-1625) in: *Jaarboek Appeltjes van Meetjesland*, 42, 1991, p. 48.
157. L. STOCKMAN, De St.-Baafskerk van Aardenburg voor de reformatie in: A.R. BAUWENS (red.), *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen nr. 23* (Liber amicorum G.A.C. van Vooren), 1995, p. 13.
158. L. STOCKMAN, De oprichting van de dekenij Aardenburg, p. 16, 49.
159. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 96-97.
160. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 34-35 nootnr. 1.
161. Ibidem, p. 34.
162. Ibidem, p. 34.
163. Zie nootnr. 36.
164. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 440.
165. W. BLOCKMANS, *Een middeleeuwse vendetta. Gent 1300*, Houten, 1987, afb. 8-10.
166. W.J.CA. HASSELT, Het geslacht Utenhove in: N.C. KIST, W. MOLL, *Kerkhistorisch Archief*, Derde Deel, Amsterdam, 1862, p. 226-229. Z., Geslacht Utenhove, Wtenhove, Uijtenhove, *De Navorscher*, 21, 1871, pp. 60-62. F. PIJPER, *Jan Utenhove. Zijn leven en zijne werken*, Leiden, 1883. Lemmata Utenhove in *Biographie Nationale de Belgique*, t. XXV, Bruxelles, 1930, k. 981-1010. P.CA. MOLHUYSEN, Fr.K.H. KOSSMANN, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Deel 9, Leiden, 1933, k. 1145-1151.
167. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 36 nootnr. 2.
168. Philips: J.G. VERBRUGGEN, *De slag der gulden sporen*, p. 234. Wouter en Clais: J. DUMOLYN, *De Brugse Opstand van 1436-1438*, Heule, 1997, p. 237.
169. G.A.C. VAN VOOREN, Belastingplichtigen van Bewestereede in mei 1475, *Vlaamse stam*, VI, nr. 4, 1970, p. 254. De Bewestereedewatering was een deel van het ambacht Aardenburg.
170. Gemeente archief Sluis. Archief Stad Aardenburg inv.nr. 35. Ook: G.A.C. VAN VOOREN, Gildebroeders en gildezusters van het Sint-Sebastiaansgilde te Aardenburg 1472-1595, *Vlaamse stam*, IV, nr. 1, 1968, p. 31.
171. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 36-37 nootnr. 2.
172. Ibidem, p. 36-37 nootnr. 2.
173. Ibidem, p. 35-36. M. GYSSELING (ed.), *Corpus van Middelnederlandse Teksten (tot het jaar 1300)*, Reeks I-3, 's-Gravenhage, 1977, nr. 1291 (p. 1963-1964), vergelijk ook nr. 1101, Aardenburg of Maldegem (p. 1699-1700). E. VAN MINGOOL, *De Abdij van Zoetendale te Maldegem (1215-1584)*, Maldegem 1983, p. 49, 67 (bijlage 10a).
174. Voor de familie Die Preydere zijn er duidelijker bewijzen dan voor de Utenhoves. Jan die Preydere wordt bijvoorbeeld veel genoemd in documenten in de jaren 90 van de dertiende eeuw, niet alleen als schepen, maar ook als stadsklerk (*den clere*

portre). Zie M. GYSSELING (ed.), *Corpus van Middelnederlandse Teksten*, I-2, nrs. 725 (p. 1214), 930 (p. 1452), I-3 nrs. 1345 (p. 2092), 1387 (p. 2150), 1396 (p. 2158). Opmerkelijk is dat in de oudst bekende stadsrekening van Aardenburg (1309-1310) een lid van de Preydere-familie slechts één keer voorkomt en de naam Utenhove zelfs geheel ontbreekt. C. WYFFELS, De oudste rekening der stad Aardenburg (1309-1310) en de opstand van 1311, *Archief. Vroegere en latere mededelingen Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1949-1950, p. 52.

175. Johannes Utenhove in: A.J. VAN DER AA (voortgezet onder redactie van K.J.R. VAN HARDERWIJK, C.D.J. SCHOTEL), *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*. Zesde deel en bijvoegsel, Haarlem, 1852, repr. Amsterdam, 1969, p. U-p. 9. F. NAGTGLAS, *Levensberichten van Zeeuwen*, IV, Middelburg, 1893, p. 800. A.-C. DE SCHREVEL, Utenhove, Jean, in: *Biographie Nationale de Belgique* T. XXV, 18 , k. 989. Mogelijk is één tekst geciteerd in het *Consolatorium timoratae animae* van de Duitse dominicaan Johann Nider (+ 1438).
176. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 84.
177. Harde statistische cijfers ontbreken, maar sterke aanwijzingen zijn te vinden in onder andere het aantal parochiestichtingen, kerk- en kapelbouw (hetgeen wijst op een aanzienlijke welvaartgroei of in ieder geval een toename van beschikbare middelen), het aantal plaatsen met een stedelijke status (Damme, Aardenburg, Mude, Sluis, Oostburg, IJzendijke, Biervliet, Huyghevliet), vele getuigenissen van waterstaatkundige en infrastructurele activiteiten, de dichtheid van ambtelijke schrijfcentra, het aantal (bewaard gebleven) schriftelijke vermeldingen en de betrokkenheid van de regio bij *haute commerce, haute finance* en *haute politique*' op graafschappelijk en zelfs internationaal niveau. A. WILLEBOORDSE, Een vroom ridder ende een stout. Over Baghelin van Aardenburg en zijn omgeving, 1293-1312, *Jaarboek Appeltjes van Meetjesland*, 56, 2005, p. 253-278.
178. L. STOCKMAN De oprichting van de dekenij, p. 5-11, 44, 53-54. L. STOCKMAN, De St.-Baafskerk, p. 13. B.R. DE MELKER, *De ontwikkeling van de stad Aardenburg en haar bestuurlijke instellingen in de Middeleeuwen*, [Middelburg,] 1988, p. 47 nootnr. 120.
179. L. STOCKMAN, De St.-Baafskerk, p. 13.
180. L. STOCKMAN, De oprichting van de dekenij, p. 11, 16.
181. Ibidem, p. 48.
182. A.E. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Brussel, 1958, p. 578.
183. F. WALTERS, *Geschiedenis der zusters der Bijloke te Gent*, Gent, 1929, p. 57-77. Voor Elisabeth (1229/1230-1249) en Maria Utenhove (1249-1285) respectievelijk p. 78-87, 87-89. G.J. BRAL, (eindred.), *Het Pand. Acht eeuwen geschiedenis van het oud Dominicanenklooster te Gent*, Tielt, 1991, p. 41.
184. F.P. VAN OOSTROM, *Aanvaard dit werk*, pp. 226, 308 nootnr. 23: *"... het is denkbaar dat hierachter (delen) van Naturen Bloeme (of het verloren werk van Willem Utenhove, telg uit een Gents geslacht?) en/of Scolastica (of een evangeliën harmonie?) schuilgaan"*.
185. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 83-84.
186. Aan Maerlants houding ten opzichte van deze groepen is een aparte studie gewijd: R. HARPER, *Als God met ons is ... . Jacob van Maerlant en de vijanden van het christelijk geloof*, Amsterdam, 1998.
187. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 84-85.
188. Ibidem, p. 82, 300-302.
189. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, III, vss. 2133-2138 (p. 244). Vertaling geïnspireerd op Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 82-83.
190. Ibidem, p. 100-101, 190.

191. J.H. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 490 suggereert iets dergelijks.
192. Zie 3.13. en nootnr. 23.
193. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 384, 389.
194. Zie nootnr. 147.
195. Het aantal (inheemse) edelen in Aardenburg was in de dertiende eeuw waarschijnlijk beperkt. E. WARLOP, *The Flemish nobility before 1300*, II, Kortrijk, 1975 nr. 184 komt op één edelman. B.R. DE MELKER, *De ontwikkeling van de stad Aardenburg*, p. 59-67, 208-212 geeft enkele geslachten uit Aardenburg en omgeving (tiende - veertiende eeuw). De positie van Banghelin van Aardenburg (vermelding 1302 en 1304) ten opzichte van deze familes is onzeker. Velthem, Lodewijk van, *De Guldensporenslag. Een fragment uit de Voortzetting van de Spiegel Historiael* (ed. W. WATERSCHOOT), Den Haag/Noorduijn, 1979, p. 85-86, vss. 777-782. J.G. VERBRUGGEN, *De slag der gulden sporen*, Antwerpen/Amsterdam, 1952, p. 231 (transcribeert foutief Baugelijn). V. FRIS, *De slag bij Kortrijk*, Gent, 1902, p. 311. Het onderwerp adel in middeleeuws Aardenburg is overigens nog nauwelijks onderzocht.
196. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 414-415.
197. Over vertalingen voor religieuzen, semi-reigieuzen en leken van didactische en religieuze werken uit het Latijn in de volkstaal zie K. HEENE, Petrus Pictor. Een impressie van de Mediolatijnse letterkunde in de Nederlanden in: R. JANSEN-SIEBEN, J. JANSSENS, F. WILLAERT, *Medioneerlandistiek*, p. 57.
198. F.P. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 387-388.
199. F.P. VAN OOSTROM, Maerlant en de artes in: W.P. GERRITSEN, A. VAN GIJSEN, O.S.H. LIE, (red.), *Een school spierinkjes*, p. 135.
200. De *Reinaert*, de *Reis van Sente Brandaan*, de *Cyclopaedia Anticlaudiani* van Alanus van Rijssel om een paar van de bekendste te noemen. J. TE WINKEL, *Maerlant's werken, beschouwd in de spiegel van de dertiende eeuw*, Gent, 1892_, p. 383.
201. Ibidem, p. 169, *Reinaert* vernoemd in Maerlants *Rijmbijbel*, vs. 34847 en *Van den lande van oversee*, vs. 151.
202. H. VAN WIJN, *Historische en letterkundige Avondstonden, ter opheldering van eenige Zeden der Nederlanderen; byzonderlyk in derzelver Daaglyksch en Huiselyk Leeven en van den stand der Nederduitsche Dichtkunst, sedert de vroegste tyden, tot aan het begin der zestiende eeuwe*, Amsterdam, 1800, p. 262. A. VAN DER WOUD, *De Bataafse hut. Denken over het oudste Nederland (1750-1850)*, Amsterdam, Antwerpen, 1998, p. 129 noemt het werk een eerste systematische poging *'om de culturele uitingen van de middeleeuwse Nederlander te beschrijven'*.
203. A. WILLEBOORDSE, Willem Utenhove die Van den Vos Reynaerde maecte? De Reynaerttraditie van Aardenburg 1812/13-2000, *Tiecelijn*, 18, 1 (2005), p. 19-36.
204. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, II, vss.1002-1004 (p. 204).
205. Zie 2.1 en E. Verwijs in Jacob van Maerlant's, *Naturen Bloeme*, p. XIII-XXIII.
206. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, III, vss. 3559, 3562 (p. 297).
207. Ibidem, III vs. 792 nootnr. 1: soeten en hetten (p. 197).
208. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, II, vss. 629-776, canis (p. I, 48-50). Ibidem, VI vss. 821-872, vipera (p. II, 66-68). Ibidem, III, vss. 3545-3636, vultur (p. I, 296-300), citaten resp. vss. 3559 en 3562 (p. I, 297). Ibidem, III, vss. 785-800, cignus (p. I, 196-197), citaat: vs. 792 (p. I, 197). Ibidem, II, vss. 2373-2492, lupus (p. I, 109-113), bedoelde passages in vss. 2381, 2465-2469, 2474 (p. I, 109, 112).
209. Ibidem, II, vs. 3221 (p. 140).
210. Ibidem, II, vs. 3216 (p. 139).

211. Ibidem, II, vss. 3203-3242 (p. I, 139-140), citaat vss. 3233-3234 (p. I, 140). Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 55-56.
212. Zie 2.1. en nootnr. 15.
213. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, VI, vss. 863-872 (p. II, 67-68). Vertaling geïnspireerd op Burger, P. in: Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 116.
214. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, VI, vss. 765-770 (p. II, 50). Vertaling geïnspireerd op Burger, P. in: Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 40.
215. Slechts enkele jaren na de voltooiing van *Der Naturen Bloeme* verscheen Maria zelfs in Aardenburg. Traditioneel wordt deze verschijning gedateerd in 1273, bijvoorbeeld: R.M. VAN HEERINGEN, H. HENDRIKSE, Nieuw licht op de Maria-verering te Aardenburg in de Middeleeuwen, *Zeeuws Tijdschrift*, 1991.3, p. 101. Om zijn verregaande Mariaverering wordt Maerlant wel een Mariale persoonlijkheid genoemd. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 69-71, 277-279.
216. Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, VI, vss. 677-692 (p. II, 47-48). Vertaling geïnspireerd op Burger, P. in: Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 38-39 en I. BIESHEUVEL, *Maerlants werk*, p. 321.
217. J. JANSSENS, Beschaafde emoties, p. 150-151 geeft bijvoorbeeld enkele exempla in Maerlants *Spiegel Historiael*.
218. Over het klerk-auteurstype, die goed vertegenwoordigd was in de Middelnederlandse letterkunde, bijvoorbeeld F. VAN OOSTROM, *Aanvaard dit werk*, p. 109.
219. Het is overigens een misverstand dat Maerlant niet van Franse boeken hield, omdat ze Frans waren. Maerlant had geen hekel aan de Franse taal, Frankrijk of de Franse geleerdheid. Bijna integendeel: hij laat zich er voortdurend door inspireren. Hij wijst Franse werken alleen af in geval er ook Latijnse alternatieven zijn; dit vanwege hun, in zijn ogen, inhoudelijke inferioriteit ten opzichte van gelijkaardige Latijnse geschriften.
220. J. BORMANS, Notice sur deux fragments manuscrits, p. 490-491.
221. C.A. SERRURE, *Letterkundige geschiedenis van Vlaanderen. Eerste Deel. Nederlandsche en Fransche letterkunde tijdens de XIIe, XIIIe en XIVe eeuwen*, Gent 1872, p. 169, 268. In feite citeert hij zichzelf uit zijn *Jacob van Maerlant en zijne werken*, p. 61-62.
222. Verwijs, E., in: Jacob van Maerlant's *Naturen Bloeme*, p. XI. De kwalificatie van Verwijs door F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 361.
223. J. TE WINKEL, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, I, Haarlem, 1922_, p. 471, 472 nootnr. 2.
224. Idem, *Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*, Gent, 1892.
225. Idem, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, I, Haarlem, 1908, p. 63.
226. G. KALFF, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, I, Groningen, 1906, p. 186, 213.
227. *Oosthoek's Geïllustreerde Encyclopaedie*, Tweede deel, Utrecht, 1917, p. 384 (lemma bestiarium).
228. K. TER LAAN, *Letterkundig Woordenboek*, 's Gravenhage/Batavia, 1941, p. 44.
229. G. DE CEUKELAIRE, Over pseudo-kannibalisme en zondebesef in: W. GERRITSEN, A. VAN GIJSEN, O. LIE (red.), *Een school spierinkjes*, p. 41 nootnr. 4.
230. D. HOGENELST, F. VAN OOSTROM, *Handgeschreven wereld. Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen*, Vianen, 1995, p. 61.
231. G. SONNEMANS, *Functionele aspecten van Middelnederlandse versprologen*, I, p. 174.
232. F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 501 nootnr. 1.
233. E. MANTINGH, De derde man. Op zoek naar Willem van Affligem, auteur van het

Leven van Lutgart in: J. JANSSENS, e.a., *Op avontuur.* p. 159.

234. E. MANTINGH, *Een monnik met een rol. Willem van Affligem, het Kopenhaags Leven van Lutgart en de fictie van een meerdaagse voorlezing*, p. 321.
235. N. DE PAUW, Het leven en de werken van Diederic van Assenede en Willem Uten Hove, p. 40. J. VAN MIERLO, *Jacob van Maerlant*, p. 51 nootnr. 12 deelt mee dat de filoloog Leonard Willems (1864-1938) in een lezing voor de Koninklijke Vlaamse Academie de stelling van De Pauw heeft willen weerleggen. De lezing is helaas nooit in druk verschenen.
236. C. DEBAIVE, *Biographie de Belgique*, t. XXV, Bruxelles, 1930, k. 989-990.
237. Citaat over Van Mierlo in: F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 151. J. VAN MIERLO, *De letterkunde in de middeleeuwen*, I, p. 217. Idem, *Geschiedenis van de Oud- en Nederlandsche letterkunde*, p. 112.
238. W.P. GERRITSEN, Waar is 'Die Beestearis'?, p. 71.
239. W.J.A. JONCKBLOET, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, II, Groningen, 1885, p. 131. Het citaat in F. VAN OOSTROM, *Maerlants wereld*, p. 391.
240. F. VAN OOSTROM, *Maerlant en de artes*, p. 135.
241. T.-M. NISCHIK, *Das volkssprachliche Naturbuch im späten Mittelalter*, Tübingen, 1986, p. 372-373.
242. Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur*, p. 157.

Naast de hierboven vermelde literatuur werd gebruik gemaakt van E. VERWIJS, J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, I-XI, 's -Gravenhage, 1885-1941 en H.J.M. LODEWICK, *Literaire kunst*, Den Bosch, 1977 (44).

BIJLAGE 1
AFKORTINGEN

1.1. Algemeen en codicologisch

a, b	kolom a en b	k.	kolom
best.	bestiarium	p.	pagina('s)
bez. vnw.	bezittelijk voornaamwoord	p. vnw.	persoonlijk voornaamwoord
bijw.	bijwoord	r.	regel(s)
d.	aantal dieren	r^o	recto (voorzijde)
dat.	datering	s.	soortdichtheid
cap.	capita (hoofdstukken)	v^o	verso (achterzijde)
ed.	editie	vrml.	voormalig
f.	folio (blad)	vs(s).	vers (verzen)
[fr.]	fragment(en)	ww.	werkwoord
hs(s)., ms(s).	handschrift(en)	zn. nw.	zelfstandig naamwoord

tussen haakjes: eeuw in Romeinse cijfers, a-d: eeuwkwarten, A-B: eeuwhelften

1.2. Werken

Ambr., *Hex.*	Ambrosius, *Hexaemeron*, ed. CA. SCHENKL, Wien, 1937
Aristot, *Hist. anim.*	Aristoteles, *Historia animalium*, ed. H. D'ARCY, WENTWORTH, THOMPSON, Oxford, 1910
BM	British Museum, ms. Stowe 1067 (begin XII), zie F. MCCULLOCH, p. 30
B-rimé	*Bestiaire D'Amour Rimé*, ed. A. THORDSTEIN, Lund/Copenhague, 1942
B-vl	*Die Beestearis* (vlaams), ed. J.H. BORMANS, [Brussel,] 1869
C	*Bestiarium van Cambrai* (Kamerijk), ed. E.B. HAM, [Chicago.] 1939
CUL	Cambridge University Library, ms. Ii.4.26, *Aviarium* (XII), vertaling Th. WHITE, *The Book of Beasts*, London, 1954
DC	*Dicta Chrysostomi. Bestiarius seu liber de naturis XII animalium* (XI), ed. R. MORRIS, *An Old English Miscellany*, London, 1872
F-?	Richard de Fournival, *Bestiaire d'amour*, *∂*-redactie, 1. ed. CA. HIPPEAU, Paris, 1852-1877 2. ed. J. HOLMBERG, Uppsala, 1925
F-v	Richard de Fournival, *Bestiaire d'amour en vers* (Fournival en vers), ed. A. LÅNGFORS, Helsingfors, 1924
H	(Pseudo-)Hugo de Saint Victor, *De bestiis et aliis rebus* (XII), ed. L. MIGNE, Paris, 1854
Isid., *Etym.*	Isidorus, *Etymologiarum*, ed. W.M. LINDSAY, Oxford, 1911
Nf	Middelnederfrankische vertaling van F-*∂*, ed. J. HOLMBERG, Uppsala, 1925
PB-k	Pierre de Beauvais, *Bestiaire* (korte versie), vert. JC. SZIRMAI, R. LOPS, Hilversum, 2005
PB-l	Pierre de Beauvais, *Bestiaire* (lange versie), ed. G. BIANCIOTTI, Paris, 1980
Plin. *Nat. Hist.*,	Plinius, *Naturalis historia*, ed. H. RACKHAM, London, Cambridge, 1961-1971
Plutarch., *De soll. anim.*	Plutarchus, *De Soll* in: *Moralia*, ed. F.CA. BABBIT, e. a., Cambidge (Mass.), 1962-1976
Servius, *Comm. Aen.*,	Zie F. MCCULLOCH, p. 30 (zie nootnr. 9)

BIJLAGE 2
TEKST VAN *DIE BEESTEARIS*

	[Die Beestearis]	[Het Bestiarium]
f. 1r° a	*"Dits .I. redene waerbij*	*"Dat is een reden waarom*
	Deise dichte beginnen sij;	*Ik aan dit gedicht begonnen ben*
	Dat singhen dat heifi lettel ievroemt.	*Omdat zingen weinig heeft gebaat*
	Als eens dier dinc soe wel becomt	*Net als het zo'n wezen overkomt:*
5.	*Dat niet belaghet dat mach eyten,*	*Als er niet op gejaagd wordt, kan hij eten (maar)*
	Dat singhen dat hem doet verghetten,	*Door het zingen vergeet hij dat;*

	Dats die crekel; want sine maniere	*Zo'n dier is de krekel, want zijn levenswijze*
	Es dat hie gherne es bij den viere.	*Is dat hij graag bij het vuur is.*
	(leemte voor een illustratie)	
	Dat es mij ghesciet doe ic meest pinen	*Zoiets was bij mij ook het geval, toen ik veel moeite*
10.	*Hadde te makene liedekine,*	*Had om een lied te maken*
	Ende ic niet dij te singhene ploe;	*En ik niet voor jou zingen kon;*
	Alre mijnst vromen haddic doe.	*Hoewel ik toen mijn uiterste best gedaan heb.*
	Doch merkic bij der nachtegale	*Maar ik zie hetzelfde aan de nachtegaal*
	Die int saysoen singhet wale:	*Die in het voorjaar heel mooi zingt:*
15.	*So nerest heift soe iesijn int singhen*	*Zo enthousiast is zij in het zingen.*
	Dat soe doelde endese	*Dat zij er geheel in opging en de*
	die lieden vinghen.	*mensen haar vingen.*
	(leemte voor een illustratie)	
	Also nerest hebbic iesijn	*Zo enthousiast ben ik ook geweest*
	Up singhen, dat den sinne mijn	*Om te zingen dat het mijn zintuigen*
	Heift ghecranct ende minen ghedane.	*En mijn gestel ziek heeft gemaakt.*
20.	*Noch nemic exemple bij den zwane*	*Ik neem (liever) niet de zwaan tot voorbeeld,*
	Daer men wonder ave seigghet;	*Waarvan men het (volgende) wonderverhaal vertelt:*
	Het es .I. lantsceip daer men pleighet	*Er is een land waar men de gewoonte heeft*
	Te arpene den zwane herde wel	*Om voor de zwaan prachtig op de harp te spelen*
	Sie conterfaiten dat arpenspel.	*Deze (de zwaan) doet het harpspel na.*
	(leemte voor een illustratie)	
f. 1r^{o} b	*Dat ludet over een ter curen*	*Zij vormt er akkoorden (om te genezen?)*
	Bet dant doet fluten ende tamburen,	*Beter dan fluiten en tamboeren*
	Ende namelijc int iaer dat sij	*En wel in het jaar dat zij*
	Sterven sullen; bedij	*Sterven zullen; daarom:*
	Alser .I. wel singghet, te waren,	*Als een (zwaan) mooi zingt, dan is het dat,*
30.	*Seit men hie sal sterven stiaren.*	*Zegt men, in het jaar dat hij sterven zal.*
	Dit selve merkic als [men] .I. kint	*Hetzelfde heb ik opgemerkt als men een kind*
	Van groeter vroescepe vint,	*van grote (vroegrijpe) wijsheid vindt,*
	So seit men ghemenelike	*Daarvan zegt men doorgaans:*
	Dat kint sal sterven cortlike.	*Dat kind zal binnenkort sterven.*
35.	*Dat singhen mach ic wel haten*	*Het zingen ben ik gaan haten*
	Ende moet ooc bij crachten laten,	*En (ik) heb er ook mijn krachten aan verspeeld.*

	Want ic ben hees in die keile.	*Ik ben schor (geworden) in mijn keel*
	Als ic eer seide bij den bijspele	*Zoals ik in een eerder voorbeeld al meedeelde*
	Hees werdic ter wilen ende ter steden.	*Hees werd ik op dat moment en op die plaats.*
40.	*Vrouwe daer ic iou weiten dede.*	*Vrouwe, daar liet ik jou weten,*
	Hoe sere iouwe minne mij hadde bevaen.	*Hoezeer mij de liefde voor jou bevangen had.*
	Eer ict ieweiten hadden ende verstaen	*Als ik alles (vooraf) geweten en begrepen had*
	Weder het mi bet te vromen	*Was het mij beter vergaan;*
	So te scaden mochte comen;	*Dan zou mij zoiets slechts niet overkomen zijn.*
45.	*Ende dat ict nu te spade weet,*	*Maar omdat ik het nu te laat weet,*
	So heifhet mi iewesen leet	*Doet het mij leed*
	Dat ict u noit maecte cont,	*Dat ik het u (n)ooit bekend maakte.*
	Sident dat ic wel verstont	*Sedertdien heb ik wel begrepen*
	Dat ic uwes derven moet,	*Dat ik afstand van u moet nemen*
50.	*Die so hovesch sijt ende so vroet;*	*U, die zo hoofs bent en knap;*
	Dats die rouwe die ic ne mach	*Dat is het leed dat ik niet kan*
	Vergheiten niemer nacht no dach.	*Vergeten, nimmer, dag noch nacht.*
f. 1v° a	*Bedij heift het dicke mij ie [sijn]*	*Daarom had ik liever gehad*
	Mochtic doen so dat hondekin:	*Dat ik had kunnen doen als de hond*
55.	*Als heift te vele inghedaen,*	*Die, als hij teveel heeft gegeten*
	Ghevet dat weder ute saen,	*Het (eten) weer uitbraakt,*
	Vor hem up die eerde neder,	*Voor hem op de grond.*
	Ende over .I. stic comt het weder,	*En na een tijdje gaat hij er weer naar toe*
	Ende lecket up al te male.	*En likt het andermaal op.*
	(leemte voor een illustratie)	
60.	*Dies ielijc, hadic iemocht wale,*	*Zo had ik ook graag gedaan*
	Hadic iedaen, als nie was ghesciet	*Had ik het zo gedaan, dan was mij (dit alles) niet overkomen;*
	Dat ict mi ontvlieghen liet	*Dan had ik vermeden*
	Mine claghe ende mine beide	*Mijn klacht en verzoek,*
	Daer ic ontdecte mede,	*Zoals ik ook ontdekte,*
65.	*Ende als ghi mi ontseit iou minne*	*Dat u mij uw liefde ontzegde.*
	Wildict wel hebben iehouden binnen.	*Daarom had ik liever gehad dat ik het voor mij gehouden had.*
	Van den wlf daer ic of achter liet,	*Van de wolf wil ik niet onvermeld laten,*
	Mach men segghen groot bediet:	*Dat men er een bijzonder verhaal van vertelt:*
	Want hie den als heift so stide,	*Namelijk dat hij zo'n stijve hals heeft, (dat)*
70.	*Hiene machen bughen te ghene tide*	*Hij hem geen enkele keer kan buigen*
	Hiene bughe hem selve al te male.	*Hij buigt hem geen enkele maal;*
	Dat vint hie waer diet merken wille.	*Dat ondervindt ieder die het opmerken wil.*
	Noch heift hie andere manieren	*Verder heeft hij nog andere eigenschappen*

	Dies hie me pleicht dan andere diere:	*Die hij niet gemeen heeft met andere dieren:*
75.	*Dat segghic u, dat es dat hij*	*Dat vertel ik u (nu): dat is dat hij*
	Sine proye neimt node bij.	*Zijn prooi niet dichtbij zoekt (maar op afstand).*
	Terde es, sal hie int scaepscot crupen,	*Het derde is dat als hij in de schaapskooi kruipt,*
	Hie gaet stille als die wille cupen.	*Hij stil gaat als iemand die bedriegen wil.*
	(leemte voor een illustratie)	
f. 1v^{o} b	*[Alst ruu]scht onder sinen poot of craect,*	*Als er iets onder zijn poot ritselt of kraakt,*
80.	*Hie bijt sinen poot ende smaect.*	*Dan bijt hij in zijn poot en smakt.*
	Hine weet up wien witen el	*Hij weet niet wie anders hij het verwijten kan.*
	Dan sinen poot die was te snel.	*Want zijn poot was te snel.*
	Deise .IIJ. poente, so ic can scouwen,	*Deze drie punten, heb ik begrepen.*
	Heift [men ooc] bevonden van vrouwen;	*Heeft men ook bij vrouwen gevonden;*
85.	*Want die [enen man] bemint*	*Want degene die een man bemint,*
	Sere, soe ne mach hem gheven twint	*In grote mate; zij zal helemaal niet aan hem toegeven,*
	Daer soe hem meide ghepayt heivet,	*Omdat zij (het is die) hem gestrikt heeft,*
	Hen sij dat soe haer selven ghevet:	*Moet hij (juist) zelf toegeven:*
	Dats dat hie den als heift so stide	*Dat is betekenis dat hij zo'n stijve hals heeft*
90.	*Dat hiene mach bughen te ghenen tide,*	*Dat hij hem geen enkele keer buigen kan,*
	Hiene kere hem selven al mede.	*Hij kan hem niet omdraaien.*
	Bi des wlfs andere sede	*Aan de andere gewoonte van de wolf*
	Mach men merken ende sien	*Kan men merken en zien.*
	Ene zede die vrouwen plien:	*Een (zelfde) gewoonte die vrouwen kenmerkt (is dat)*
95.	*Alse haer lief es verre ontvaren*	*Als haar minnaar ver weg is gegaan*
	Soene macher sonder niet ghewaren;	*Zij niet zonder hem kan;*
	Maer als hie haer comet bij,	*Maar als hij haar nadert,*
	Dan doet soe oft haer viant sij,	*Dan doet zij of hij haar vijand is,*
	Ende vert recht of haer mesquame	*En handelt juist alsof haar iets misdaan werd*
100.	*Dat soe hoort sine name,*	*Wanneer ze zijn naam hoort.*
	Die nature van den derde bediet,	*De uitleg van het derde verhaal*
	Dat ne willic heilen niet;	*Wil ik niet verzwijgen;*
	Het ghevalt als vrouwen minnen	*Het gebeurt wel eens dat als vrouwen liefhebben*
	Hem hebben te verre ielaten bekinnen,	*En zij hun minnaar te ver hebben laten begaan*
105.	*So trecken sij uut .I. mantelkin*	*Dat zij dan een sluier (over hun gezicht) trekken*
	Daer sie ghedect onder sijn;	*Zodat ze er bedekt door zijn.*
	Dat es sulke listicheide	*Dat is zo'n list*
	Dat sies willen loochenen mede	*Waarmee ze willen bedriegen;*

	Dus weren sij hem metten monde	*Zo weren ze hem af met gepraat*
110.	*Dat sie niet scinen ondervonden.*	*Wat ze zelf niet willen ervaren*
	Vrouwen slachten wel den diere	*Vrouwen lijken wel op die dieren*
	Daer ic of sal segghen die maniere:	*Waarvan ik dit zal zeggen:*
	Hets .I. serpent dat wivre heet;	*Er is een slang die adder heet;*
	Siet het den man onghecleet.....	*Als het een naakte man ziet ...*
f. 2r^{o} a	*Aen hem es also niet;*	*Zo is het bij hem niet;*
	Want daer men herevaert ghebiet,	*Want wanneer men tot krijgstocht beveelt,*
	Daer [ri]den heren meide ende knechten	*Rijden heren en knechten mee*
	Die dur haren here willen vechten.	*Die voor hun leger willen vechten.*
	Ooc volghen andere lieden naer,	*Andere lieden volgen daarna(ar),*
120.	*Die also lief hebben daer*	*Die liever daar*
	Te blivene als in ene andere steide;	*Sterven dan op een andere plaats;*
	Dese volghen om roven meide,	*(Weer) Anderen volgen om mee te gaan roven,*
	Ende sijn betekent bij den ghiere	*En zij zijn te vergelijken met de gier*
	Die den here volghet. Hets sine maniere	*Die het leger volgt. Hij heeft de eigenschap*
125.	*Dat hie so verre rieken can*	*Dat hij van ver ruiken kan*
	Die is versleghen dan:	*Iemand die doodgeslagen is:*
	Hie riect wel over .IIJ. dachverden.	*Hij ruikt wel op een afstand van drie dagen reizen;*
	Dus maectij hie hem sere verde.	*Daarom reist hij zeer ver.*
	(leemte voor een illustratie)	
	Dus sijn lieden die niewer om el	*Zo zijn lieden die niets anders*
130.	*Vrouwen connen volghen so wel*	*(Zo goed) Kunnen dan (als) vrouwen te volgen.*
	Ende ...wen dat siese minnen,	*Anderen (echter) vermijden (liever) het beminnen van vrouwen,*
	Dan dat sie willen bekinnen	*Dan dat zij willen toegeven*
	Haren wille daer ave.	*Aan haar wil.*
	Menich es hiene gave	*Maar) Slechts weinigen is zoiets gegeven.*
135.	*[Niet] weile daer om, dat es mijn waen,*	*(Want) Heb geen illusies, dat is mijn overtuiging,*
	Hoet metter vrouwen ere soude gaen.	*Hoe het er met de eer van de vrouwen aan toegaat.*
	Andere volghen den here meide	*Anderen volgen het leger,*
	Niet om te doen quaetheiden,	*Niet om schade te doen,*
	Daer [om dat] sij tlant besien.	*Maar om landen te zien.*
140.	*De[se be]tekenen lieden die plien,*	*Dat zijn lieden die de gewoonte hebben,*
f. 2v^{o} b	*Waer dat sij met trouwen wandelen,*	*(Om,) Als ze met vrienden omgaan*
	Ne spreken van ghenen anderen	*Niet spreken van andere*
	Dinghen dan van minnen;	*Dingen dan van liefde (bedrijven).*
	Nochtan wert ware herte binnen	*Haar hart daarentegen werd van binnen*

145.	*Noit ghewont van minnen cume:*	*Nooit (nauwelijks) gewond door liefde.*
	Si spreker af bij costumen.	*Zij spreekt ervan als bij gewoonte (als iets gewoons).*
	Die om haren besoegne varen	*Zij die meegaan vanwege haar nood*
	Die betekenen over te waren	*Betekenen zonder twijfel*
	Die gonen die te [rechte] minnen.	*Diegenen die trouw liefhebben.*
150.	*Vrouwe, dat dadic u wel bekinnen*	*Vrouwe, ik heb u met rechte verteld*
	Dat ic ware van dien een.	*Dat ik een van hen was.*
	Hadic dan van u dit hoghe leen,	*Had ik van u maar dit hoge leen gekregen,*
	Dats uw minne, soudic merken	*Dat wil zeggen uw liefde, dan zou ik tonen*
	Ende verwinnen bij ghewerke,	*En overwinnen door te laten zien,*
155.	*Dat ic ben ietrouwe cnecht,*	*Dat ik een trouwe dienaar ben.*
	Daer mi tale doe of recht	*Maar of ik nu juist spreek of handel.*
	Niet ghehelpen toe ne mach;	*Het doet er (voor u) niet toe.*
	Newaer allene bidic dach,	*Niettemin verzoek ik slechts,*
	Soete vrouwe, dur omoet	*Zoete vrouwe, om genade,*
160.	*Dat ghi mi ghenaden doet.*	*En dat gij mij bijstand schenkt.*
	Dats tachterste succoers ende bate	*Dat is de laatste hulp en baat*
	Ende daer ic mi meest toe verlate,	*Waar ik mij volledig op verlaat.*
	Quame so vare tachter hare	*Kwam van ver maar het hulpleger.*
	Commen al daer ic naer gare;	*Om dat wat ik zo begeer:*
165.	*Ghelijc dat die coninc omboot*	*Zoals de koning ontbood*
	Sijn achter here, daer hie so groot	*Zijn hulpleger, waarin hij zo'n grote*
	Toeverlaet hadde ende hope,	*Steun en hoop stelde,*
	Ende daer omme dede lopen.	*Toen hij daar (iemand) om zond.*
	(leemte voor een illustratie)	
f. 2v° a	*Vrouwe, om dat succoers biddic,*	*Vrouwe, om deze hulp bid ik u.*
170.	*Volghe, ende hebbe iedaen goet stic;*	*Volg mij, en u heeft welgedaan;*
	Wanneer suldij u omme keren	*Wanneer zult u zich tot mij keren*
	Ende slachten den pantere?	*En doen zoals de panter?*
	Van hare doe ic u te weitene;	*Over haar doe ik u weten,*
	Hets .I. dier ende pleit tetene	*Dat zij een dier is die gewoon is te eten*
175.	*Talre scoonste ende tsoetste cruut*	*Van al de planten, de mooiste en zoetste*
	Dat soe vint; dat leist so uut	*Die zij vindt. Die kiest ze uit*
	Ende eitet: daer of riect soe wale,	*En eet ze op; daarvan ruikt ze zo lekker*
	Dat haer die diere alle te male	*Dat al de dieren die haar*
	Diese hebben ieroeken ende werven	*Hebben geroken en die ze bij elkaar heeft gekregen,*
180.	*Moete haer volghen, soude sie sterven.*	*Haar moeten volgen, zelfs als ze erom zouden sterven.*
	Noch pliet soe .I. goede maniere:	*Ze heeft nog een goede gewoonte*
	Als haer ghevolghet hebben die diere	*Als de dieren haar gevolgd hebben,*
	Om dat soe so wale riect,	*Omdat ze zo lekker ruikt,*
	Die diere dan soe beslet	*Dan ziet ze die dieren aan*
	.....	

185.	*Weet of hebbende arech,*	*(Die/Of zij) Pijn of een ziekte hebben.*
	So clemt soe up ene berech	*Daarom beklimt zij een berg,*
	Tenen tiden van den iare,	*Een keer per jaar.*
	Dit wet men over waer van hare,	*Dat weet men zeker van haar.*
	En atent up die zieke diere	*En (dan) ademt (zij) op de zieke dieren*
190.	*Dan sijn sij ghenese sciere.*	*Zodat zij meteen genezen zijn.*
	(leemte voor een illustratie)	
f. 2v° b	*Langhe hebbic u ievolghet ende veile,*	*Lang en veel heb ik u gevolgd.*
	Ende weit wel dat ic dur u quele,	*En wees er zeker van dat u met uw spraak*
	Ende ghi over u hebt die doghet,	*De deugd bezit*
	Daer ghi meide ghenesen moghet.	*Waarmee u genezen kunt.*
195.	*Ondoet dan uwen soete mont;*	*Open dan uw zoete mond,*
	Minen herte die hes zere iewont:	*Mijn hart is zeer gewond.*
	Salvetse met uwen trooste ...,	*Zalf het met uw troost ...,*
	So machic mijn leet al ver[gheten (?)]	*Zodat ik al mijn leed kan ver(geten)*
	EXPLICITIS DIE BEESTIARIS	*EINDE VAN HET BESTIARIUM*
	(leemte)	
	HIER BEGHINT OVIDIUS	*HIER BEGINT OVIDIUS*
	Die den aert van der minnen	*Al wie de kunst van het liefhebben*
	Wille leren ende kinnen	*Wil leren en kennen*
	Lese dese, hie sal saen	*Leze dit; hij zal er aanstonds*
	Al die wijsheit doen verstaen,	*Al de wijsheid uit begrijpen;*
5.	*Hoe hie hem ter minnen moet*	*Hoe hij zich aan de liefde wijden moet*
	Ende watter hem toe es goet.	*En wat hem daartoe goed dunkt.*
	Die den brief wille maken	*Al wie zich voorneemt een brief te maken,*
	Uten walsche, constijt ghe[raken,]	*Uit het Frans (indien hij er in slaagt)*
	In dietscher tale dur ende [bede]	*In het Diets, vanwege een verzoek*
10.	*Die enen ioncvrouwe tote [hem de]de ..*	*Dat een jonge vrouw hem deed ...*

Opmerkingen:
Gevolgd is de eerste editie van J. Bormans (1869) met enkele aanvullende opmerkingen van N. De Pauw (1901).
Getracht is de tekst zo letterlijk mogelijk te hertalen. Waar dit het tekstbegrip in de weg stond, is gekozen voor een vrijere vertaling.
cursief: aanvullingen van standaardafkortingen
tussen [ ] aanvullingen van vermoedelijk vergeten, verdwenen of onleesbare letters, c.q. woorden
vs. 72 volgens ed. N. De Pauw *wale* in plaats van *wille*
vs. 131 idem, vult aan: *zweren*
vs. 135 idem, vult aan: *niet*
vs. 139 idem, *maer* in plaats van *daer*
vs. 184 idem, *beslect* in plaats van *beslet*
vs. 185 *wee* is waarschijnlijk verschreven tot *weet*
na vs. 184 een leemte van twee verzen

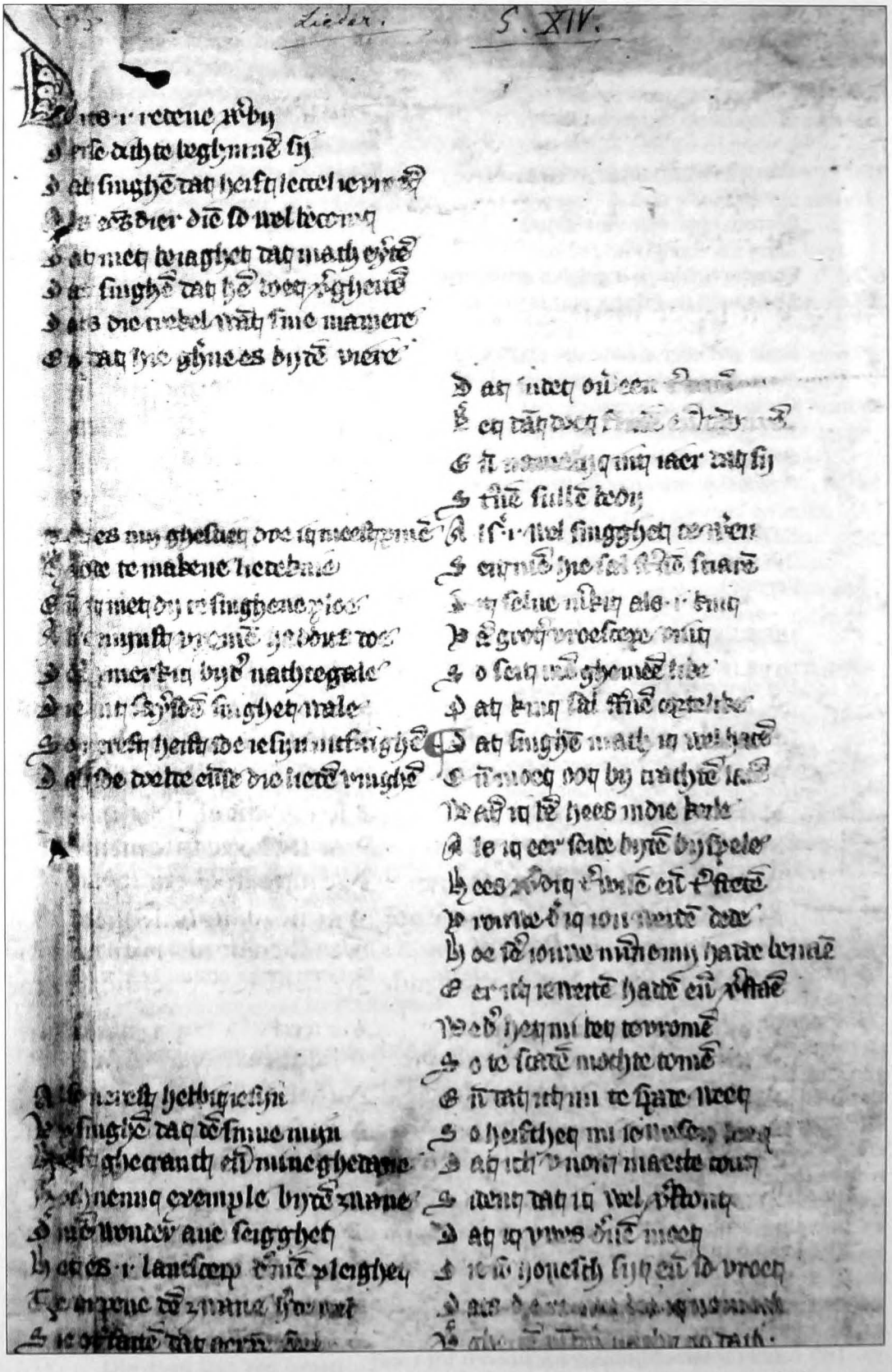

Handschrift van *Die Beestearis*, Universiteitsbibliotheek Amsterdam Hs. 1A24f

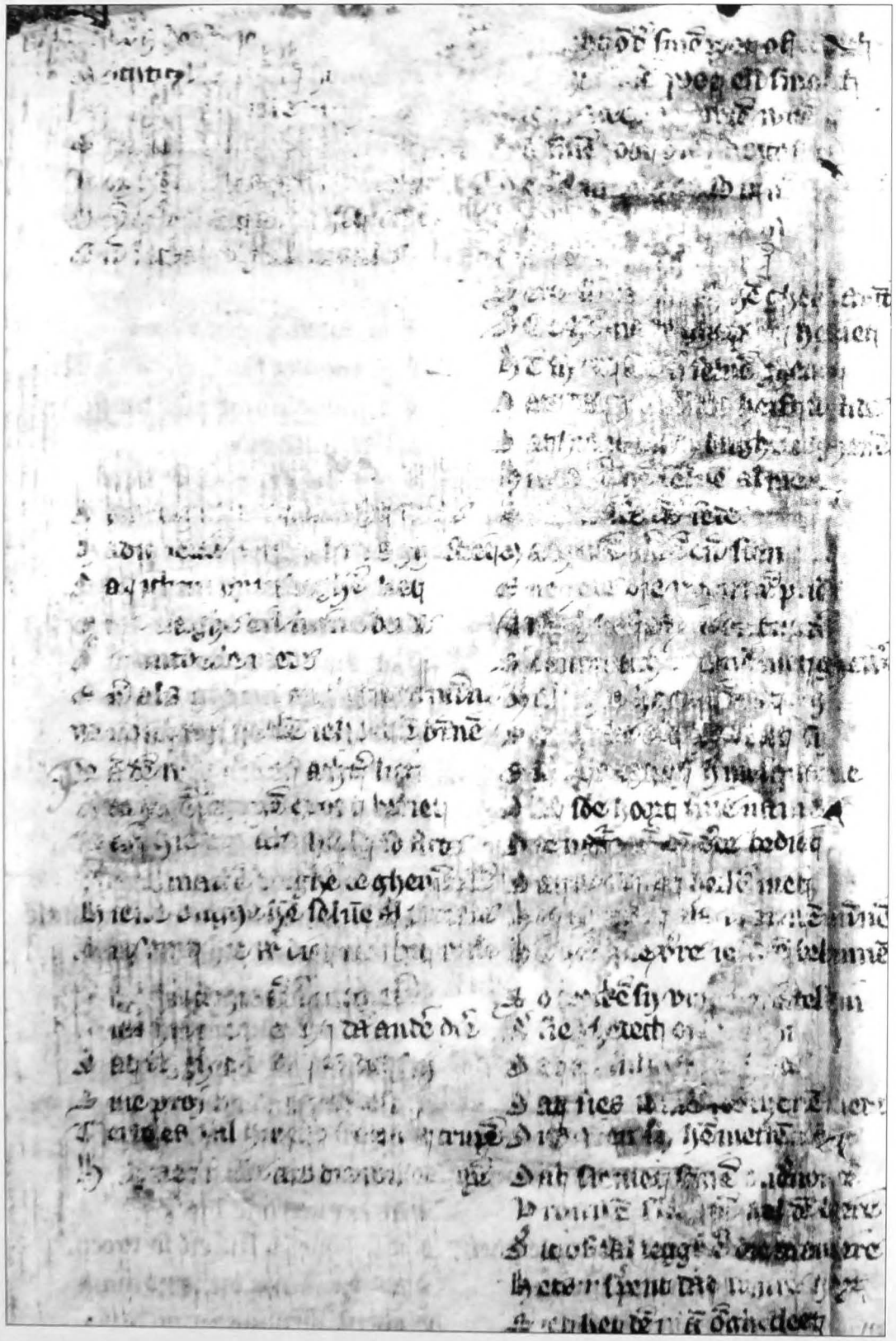

Handschrift van *Die Beestearis*, Universiteitsbibliotheek Amsterdam Hs. 1A24f

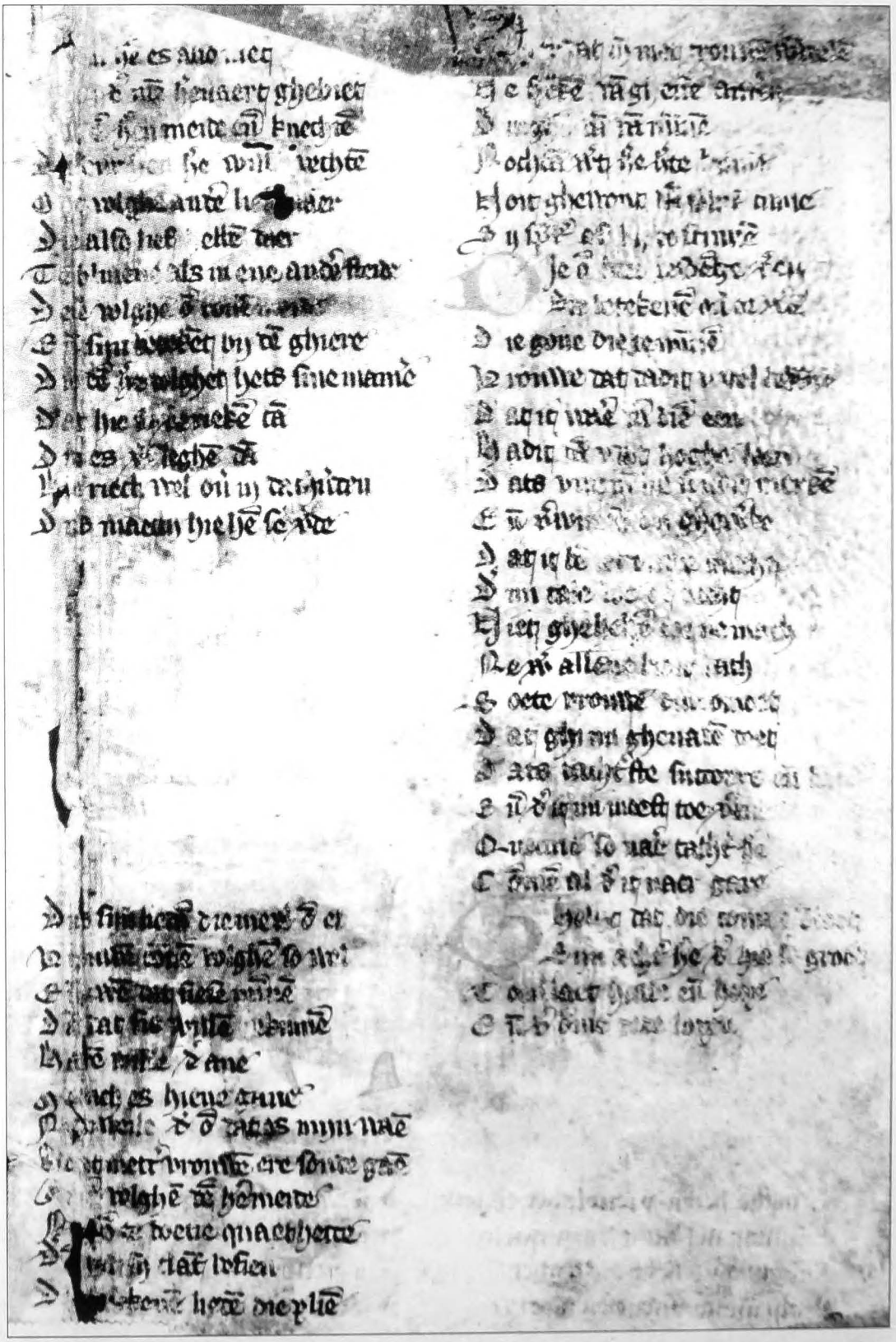

Handschrift van *Die Beestearis*, Universiteitsbibliotheek Amsterdam Hs. 1A24f

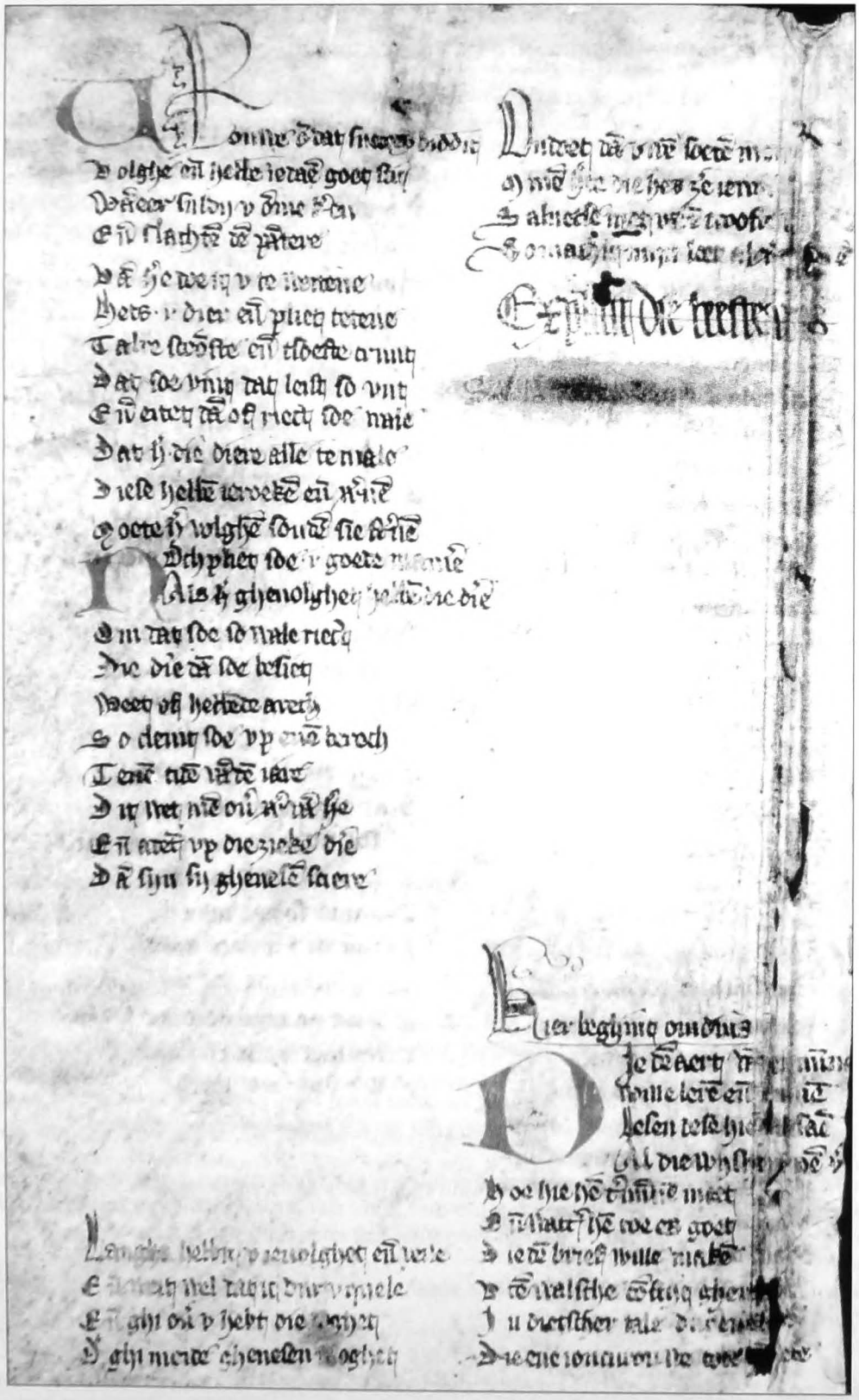

Handschrift van *Die Beestearis*, Universiteitsbibliotheek Amsterdam Hs. 1A24f

BIJLAGE 3

PARALLELLE PASSAGES IN VERWANTE GEWONE BESTIARIA EN MINNEBESTIARIA

(1)
F-∂.2 ms. I f. 174v° r. 20 - 175 r. 1 (p. 174 r. 24)
"C'est vne riasons par quoi cis escris n'est mie fait en cantant mais en contant..."
F-∂.1 p. 6 r. 10 - 11
"C'est une raisons por quoi cis escris n'est mie fais en chantant, mès en contant..."
F-v f. 91v° a vss. 258 - 260 (p. 311)
"C'est une des raisons por coi,/Cis escris ici en chantant/N'est mie fais, mais en contant..."
Nf f. 145 r. 12 - f. 146 r. 1 (p. 175 r. 24)
"Jnde dat is di reden war vmbe dit gescrigt [is] gemakt..."
B-vl f. 1r° a vs. 1 - 2 (p. 495)
"Dits .I. redene waerbij/Deise dichte beginnen sij;..."

(2)
F-∂.2 ms. I f. 175r° r. 5 - 6 (p. 174 r. 28 - 29)
"Et por che me sui iou pris garde ke li chanter m'a si petit valu..."
F-∂.1 p. 6 r. 17 - 18
"Et por ce me sui-je pris garde que li chanters m'a si poi valu..."
F-v f. 91v° a vss. 272 - 273 (p. 312)
"Pour ce me suis je garde pris/Que pou m'a valut a chanter..."
Nf f. 146 r. 5 - 7 (p. 175 r. 30 - p. 177 r. 1)
"Jnde dar vmbe bin ic wel geware wurden dat mi tsingen luttel gehulpen heuet..."
B-vl f. 1r° a vs. 3 (p. 495)
"Dat singhen dat heift lettel ievroemt."

(3)
<u>De krekel</u>
F-∂.2 ms. I f. 175r° r. 2 - 5 (p. 174 r. 25 - 28)
"Et vne autre raisons de cel meïsme si est prise en la nature de le crisnon dont ie me sui molt pris garde. Car la nature si est ke li kaitis aime tant sen canter k'il se muert en cantant, tant en pert le mangier et tant s'en laie a pourcachier."
F-∂.1 p. 6 r . 14 - 16
"Et une autre raisson de çou meisme si est prise de la nature del CRISNON, dont je me sui molt pris garde. Car sa nature est tele que li chetis s'entent tant à chanter qu'il se muert en chantant, tant en pert le mengier et tant s'en lait 'a pourchachier."
F-v f. 91v° a vss. 266 - 270 (p. 312)
"Que li cheitis le sien chanter/Aimme: ce voiez vous bien tant/Que il se muert tout en chantant/Et qu'il en pert tout son mengier/Et qu'il s'en laisse a pourchacier..."
Nf f. 146 r. 2- 5 (p. 175 r. 26 - 29)
"Jnde ene [ ] redene van den seluen is genumen in di nature van den krikel. Want sine nature is sulik, des ic wel geware bin worden, inde din vnsalige di singt so gerne dat hi stiruet in sinen sange inde verlist sin eten inde lait vme seluer te beiagene."
B-vl f. 1r° a vss. 5 - 7a (p. 495)
"Dat niet beiaghet dat mach eyten,/Dat singhen dat hem doet vergheiten,/Dats die crekel;..."

(4)
<u>De zwaan</u>
F-∂.2 ms. I f. 175r° r. 11 - 13 (p. 176 r. 5 - 7)
"[Car] il est vn païs la ou li cingne cantent si bien et si uolentiers ke quant on harpe deu-

ant aus. il s'acordent a le harpe tout en tel maniere comme li tamburs s'acorde au flagoil..."
F-∂.1 p. 7 r. 4 - 6
"Qe il est 1 païs l à où li cisne chantent si bien et si volontiers que qant on harpe devant aus il s'acordent à la harpe, tout en autel manière com li tambuis et flajol..."
F-v f. 91v° a - b vss. 282 - 288 (p. 312)
"Car il est uns païs ou tant/Volentiers chantent et si bien/Li cisne plus que nule rien;/Et quant on leur harpe devant/A la harpe vont acordant./De ce soiez trestout seür./Si con li flaieuz au tabur:.."
B-rimé f. r° a vss. 221 - 234 (p. 10)
"Je crieng qu'il ne m'en mesaviegne/Pour le signe qui donne ensaigne/De sa mort pour son biau chanter:/Sa mort me fait espoënter./Li cignes a la vois trop belle./Car il n'est harpe ne vïele./Salterion ne cyphonie,/ Ne nule douce melodie/Qui tant soit plaisant a oïr./Ne qui tant face resjoïr/Ceus qui l'oient comme sa vois./Mais l'en ne l'ot nes une fois/Chanter a si grant melodie/Jusk'a lors qu'il doit perdre vie."
Nf f. 146 r. 12 - 14 (p. 177 r. 6 - 8)
"Want it is en lant dar di swanen singen so wel inde so gerne. als man vur hume harpt inde videlt, dat so mide singen inde wel ouer en dragen..."
B-vl f. 1r° a - b vss. 22 - 26 (p. 496)
"...Het es .I. lantsceip daer men pleighet/Te arpene den zwane herde wel/Sie conterfaiten dat arpenspel./Dat ludet over een ter curen/Bet dant doet fluten ende tamburen..."

(5)
F-∂.2 ms. I f. 175r° r. 13 - 17 (p. 176 r. 7 - 11)
"...et *mesmement en l'aan qu'il doit morir; si c'on dist, quant on en troue .i. bien cantant: 'Cis morra awan'. Tout ausi com d'un enfant, quant on le troue de bon engien, si dist on ke il ne viuera mie longement."*
F-∂.1 p. 7 r. 7 - 10
"...et noumeement en l'an qu'il doit morir. Si que on dist que, quant on en voit un bien chantant: cel morra auwan. Et tout aussi com d'un enfant, que quant on le trueve de bon engien, se dist-on: il ne vivera mie longement."
F-v f. 91v° b vss. 289 - 297 (pp. 312 - 313)
"...et nommeement, sans mentir,/En leu ou il doivent morir,/Si c'on dit quant on devant eux/Harpe, ou en voit .1. ans eux/Bien chantant, on dit: <<cil morra/En cest an>>, que ja n'i faurra./Aussi d'un enfant dit on bien,/Quant on le voit de bon engien,/Qu'il ne vivra pas longement."
Nf f. 146 r. 13 - f. 147 r. 5 (p. 177 r. 8 - 12)
"...namelik int iar als si steruen sulen; so dat man seget, als manre en hort di wel singt, dat man seget: 'Dise swane sal in dit iar steruen'. Jnde regte also als man seget van enen kinde dat guden sin heuet inde dat behindig is: 'Dit kint en sal nit lange leuen'".
B-vl f. 1r° b vss. 27 - 34 (p. 496)
"Ende namelijc int iaer dat sij/Sterven sullen; bedij/Alser .I. wel singghet, te waren./Seit men hie sal sterven stiaren./Dit selve merkic als .1. kint/Van groter vroescepe vint./So seit men ghemenelike/dat kint sal sterven cortlike."

(6)
<u>De hond</u>
PB-1 p. 65
"...il est d'une nature telle qu'il mange de nouveau ce qu'il a vomi..."
F-∂.2 ms. I f. 175v° r. 4 - 7 (p. 176 r. 20 - 23)
"Car se lou puisse faire ausi comme li chiens ki est de tel nature ke quant il a vomi, k'i repaire a son vomite et le remangeüre, lou volentiers me parole rengloutie cent fois, puis k'ele me fu volee de dens..."

F-∂.1 p. 8 r. 2 - 5
"Car se jou peusse faire aussi come LI CHIENS, qui est de tel nature que quant il a womit, si repaire à son womitte et le remengue de rechief, jou eusse volontiers ma proiere r'englotie cent fois, puis qu'el me fu volee des dens..."
B-rimé f. 20vº a vss. 1862 - 1870 (p. 62)
"Que il se vausissent desdire/de ce qu'il ont de moy mesdit,/Et retrangloutir le mesdit/Qui de la bouche leur issi,/ Et feïssent tout autressi/Com le chien, qui a tel nature/Qu'i reprent sa vomisseüre/Et remenjue autre foiee/La viande qu'il a machiee..."
F-v f 91vº b vs. 320 - f. 92r ºa vs. 330 (p. 313 - 314)
"Que, se je vous peüsse avoir/Fait ensement comme li chiens,/Si ne m'eüst grevé de riens./Li chiens est d'itele manier/Qu'a son vomissement arriere/Repaire quant il a vomi/Si le menjue; et je aussi/.ca. fois eüsse ma proiere/Rengloutie et prise arriere/Et en ma bouche renfoulee/Puis que me fu dens volee"
Nf f. 147 rº 15 - f. 148 r. 4 - 5 (p. 177 r. 22 - 26)
"Want mogt ic dun als di hunt, di is van sulker naturen, als hi spise geten heuet inde ten munde vt gewurpen heuet, so gait hi inde etse anderwerue:.also had ic mine bede wider in geslunden, sider dat si vt minen munde gink."
B-vl f. 1 vº a vss. 54 - 66 (p. 497 - 498)
"Mochtic doen so dat hondekin;/Als heift te vele inghedaen./Ghevet dat weder ute saen/Vor hem up die eerde neder,/Ende over .I. stic comt het weder,/Ende lecket up al te male./Dies ielijc, hadic iemocht wale,/Hadic iedaen, als mie was ghesciet/Dat ict mi ontvlieghen liet/Mine claghe ende mine beide/Daer ic ontdecte mede./Ende als ghi mi ontseit iou minne/Wildict wel hebben iehouden binnen."

(7)
<u>De wolf</u>
PB-l p. 63 - 64
"Il ne peut fléchir la tête vers l'arrière à moins de tourner le corps tout entier (...) Son instinct est tel que lorsque'elle a ses petits, elle n'ira jamais en quéte de sa proie à proximité d'eux, mais au contraire loin d'eux. S'il lui arrive d'aller chercher sa proie de nuit, elle se dirige silencieusement vers la bergerie et vers les brebis, tout comme un chien bien dressé (...). Et s'il arrive à la louve de marcher sur un brindille ou sur quelque chose qui fasse du bruit, elle se mord très fort à la patte."
F-∂.2 ms I f. 175vº r. 10 - 17 (p. 176 r. 26 - p. 178 r. 5)
"Car vne de ses natures si est k'il a le col si roide k'il ne le puet flechier, s'il ne torne tout sen cors auoeca. Et l'autre nature si est k'i ne prent onques proie pres de sa leuiere, se lonc non. Et le tierce si est ke quant il entre en vne berkerie, [il i entre] au plus coiement qu'il puet, [et] s'il auient ke aucuns rainceaus brise desous son pié ki noise face, il s'en venge a sen pié meïsme et le mort molt anguisseusement..."
F-∂.1 p. 8 r. 9 - p. 9 r. 5
"Car encore a li leus molt d'autres nature. Li une est que il a le col si roit qu'il ne le puet flechir s'il ne torne tout son cors ensamble; et l'autre nature si est qu'il ne prendra jà proie pr'es de sa loviere. Et la terce si est qe s'il entre en un biercil, il i entre al plus coiement qu'il puet. Et s'il avient que aucuns rainsceaux brise desoz ses piez qui noise face, il s'en venge à son piet meismes et le mort mout angoisseusement."
F-v f. 92 a vss. 337 - 354 (p. 314 - 315)
"Il a par nature si roit/Le col qu'il ne le flechiroit/Si'il ne tornoit aveuc son cors./C'il devoit estre ocis ou mors/Ou tornez a desconfiture./Et s'a encor autre nature,/Que sa proie en nule maniere/Ne penra près de sa louviere,/Se loins non, quel liu que ce soit./La tierce si est s'il entroit/Par dedens une bergerie./Qu'il eüst rompue et froissie./Au plus coiement qu'il peüst./S'il avenoit qu'il estsüst/Aucun rainsel desouz ses piez/Brisier, il s'en venge, sachiez,/A son pié meïsme erramment,/ Sel mort mout engoisseusement."
B-rimé f. 4rº b - vºa vss. 358 - 372 (p. 14 - 15)

"Le leu se tourne tout ensamble./Pour ce qu'il a le col si roit/Que pour riens ne se fleschiroit./L'autre nature rest mout fiere:/Ja li leus pres de sa louviere/Ne proiera pour nul besoing./Ains vait querre sa proie loing./La tierce ne lairai je mie:/Se li leus entre en bergerie,/Il i entre trop coiement./Mais s'il avient soudainnement/Que auscuns rains sous son pié brise/Qui fasse bruit, il prent justisse/Aus dens dou piet qui a se fait./Et si se venge dou meffait."

Nf f. 148 re. 8 - 14 (p. 177 r. 29 - p. 179 r. 4)

"Dene is dat hi den hals so stide heuet dat hine nit keren en mag, hine kire den ligame te male vmbe. Jnde dander nature is dat hi en gen dir en verbit bo sinre wnigen, mar verre draf. Jnde di dirde so is, als hi kumpt in en scait dar scape innen sin, so gait hi drin so hi alre stilligste mag, inde is dat geualt dat inig ris vnder sine wte brekt dat mant horen mag, hi wrikt vme an sinen vute inde bittene [ ]."

B-vl f. 1vº a-b vss. 67 - 82 (p. 498 - 499)

"Want hie den als heift so stide,/Hiene machen bughen te ghenen tide,/Hiene bughe hem selve al te male./Dat vint hie waer diet merken wille./Noch heift hie andere manieren/Dies hie me pleicht dan andere diere:/Dat segghic u, dat es dat hij/Sine proye neimt node bij./Terde es, sal hie int scaepscot crupen./Hie gaet stille als die wille cupen/[Maer ruu]scht onder sinen poot of craect,/Hie bijt sinen poot ende smaect./Hene weet up wien witen el/Dan sinen poot die was te snel."

(8)

F-∂.2 ms I f. 175vº r. 18 - f. 176rº r. 3; ms. E f. 258rº r. 1 - 4 (p. 178 r. 6 - 16)

"Toutes ces .iij. natures sont trouees en amour de feme. Car elle ne se poet doner, se toute ensamble non; c'est selonc le primiere nature. Et selonc le seconde si est ke s'il auenoit k'el amast vn homme, quant il lui ert loins, si l'amera trop durement, et quant il ert pres, si n'en fra nul samblant. Et selonc le tierce nature si est ke s'elle va si auant de parolle ke li homme se perchoiue k'ele l'aint, tout ausi ke li leuf s'en vaingne par la bouce de son pié, si set elle trop bien par force des paroles recourir et ramanteler chou k'ele a trop auant alé. Car volentiers veut sauoir d'autrui chou k'ele ne ueut mie c'on *sace de li,* et *d'ome k'ele cuide k'il aint se set trop fermement couurir et garder."*

F-∂.1 p. 9 r. 6 - 17

"Toutes ces 3 natures sont trouvées en amor de feme. Car ele ne se puet doner se tout ensamble non; c'est solonc la première nature; et selonc la seconde si est qe s'il avient q'ele aint 1 home quant il est loing de li, si l'amera trop durement, et quant il est priès, si n'en fera jà nul semblant. Et solonc la tierce nature, si est que s'ele va si avant de parole que li hon se perçoive q'ele l'aint, tout aussi com li leus se venge par sa bouche de son pié de trop bien ramonceler, ele par force de parole vint racovrir se q'ele a trop avant alé. Car volontiers veut savoir d'autrui ce q'ele ne viut mie qu'on sace de li. Et d'ome q'ele ne cuide mie qu'il aint, se viut-ele fermement garder."

F-v f. 92 a - b vss. 353 - 360 (p. 315)

"Ses natures que j'ai nommees/En amor de fame trovees/Sunt, car ne se porroit donner,/S'ensamble non, n'abandonner,/Ne en nul liu mettre sa cure,/Selonc sa premiere nature..."

B-rimé f.4vº a - b vss. 373 - 406 (p. 15 -16)

"Ces .III. natures a en soy/La fame, et vous dirai pour coy./La fame ne puet faire don/De son cuer se ensamble non:/Ne que li leus se puet tourner,/La fame ne puet tourner,/Son cuer en .II. amis avoir,/C'elle aimme bien sans decevoir./Se la fame a s'amour donnee/A homme qui bien li agree/S'el aimme de cuer sans faintise,/Plus sera de s'amour emprise,/Quant eslongés sera de li/Que s'il estoit avoeques li,/Aussi com li leus a plus chere/Sa proie loing de sa louviere./Mais selonc la tierce maniere,/Se la fame est tant prisaultiere/De paroles et tant atille avant/Que li hons s'atille apercevant/Qu'elle soit de s'amour enprise,/de soi meïsmes prent justice/ /Par paroles mont sagement,/Et cuevre trop courtoisement/Se dont descoverte s'estoit/En ce que trop parlét avoit./Et ses bien

enquerre d'autrui/Qu'il ne vieut c'on sache de lui,/Et l'omme qui voit enlacié/De s'amour tient elle sous pié/Et li est par samblant trop fiere,/Si est courtoise et biau parliere/Vers celui qui de riens ne l'aimme,/Et fait samblant qu'ele le craimme."
Nf f. 148 r. 15 - f. 149 r. 10 (p. 179 r. 5 - 15)
"Alle dis dri naturen sin geuunden in di minne van wiuen. Want si en mag vr nit geuen, sine geue vr alte male; inde dat is na der irster naturen. Jnde na der andere so is: ist dat geualt dat si enen man mint, als lange als si [ ] bi hume is, sone sal sis vme nummer gelait togen. Jnde na der dirder naturen [so is]: is dat si so verre vore gait mit worden, dat di man kint dat sine mint, regte als di wolf vme wrekt mit sinen munde van sinen vute, so kan sit wel vntmaken inde bedecken mit cragte van worden dat si te verre gegain heuet. Want si wil gerne witen van anderen des si nit en wil dat man van vre wite, inde van den manne dise waint dat se minne, dar kan si vr harde wnderlik af huden."
B-vl f. 1vº b vss. 83 - 110 (p. 499 - 500)
"Deise .III. poente, so ic can scouwen,/Heift men ooc bevonden van vrouwen;/Want die enen man bemint/Sere, soe ne mach hem gheven twint/Daer soe hem meide ghepayt heivet,/Hen sij dat soe haer selven ghevet:/Dats dat hie den als heift so stide/Dat hiene mach bughen te ghen tide,/Hiene kere hem selven al mede./Bi des wlfs andere sede/Mach men merken ende sien/Ene zede die vrouwen plien:/Alse haer lief es verre ontvaren/Soene macher sonder niet ghewaren;/Maer als hie haer comet bij,/Dan doet soe oft haer viant sij,/Ende vert recht of haer mesquame/Dat soe hoort sine name./Die nature van den derde bediet,/Dat ne willic heilen niet;/Het ghevalt als vrouwen minnen/Hem hebben te verre ielaten bekinnen,/So trecken sij uut .I. mantelkin/Daer sie ghedect onder sijn;/Dat es sulke listicheide/Dat sies willen loochenen mede/Dus weren sij hem metten monde/Dat sie niet scinen ondervonden."

(9)
<u>De adder</u>
F-∂.2 ms. E f. 258rº r. 4 - 7 (p. 178 r. 16 - 19)
"Ausi com la wiure ki est de tel nature ke quant ele uoit vn home nu (, si en a grant paour et le fuit sans soi asseürer [de rien] , et quant li hom est uestis, si li cour sus et ne le prise nient.)..."
F-∂.1 p. 9 r. 19 - p. 10 r. 2
"Aussi com il avient à la WIVRE, qui est de teil nature que quant ele voit 1 home nu (, si en a paor et le fuit sans soi asseurer; et s'ele le voit vestu, si li ceurt sus, ne ne le prise noient.)..."
B-rimé f. 4vº b - f. 5rº a vss. 407 - 414 (p.16)
"La wivre est tout de tel nature:/Se il avient par aventure/Que la wivre aucun homme voit/Qui nus sans vesteüre (soit,/Elle ne li fiat nul anui./Ains fuit el a poour de lui. S'il est vestus si li queurt seure/Et l'ocist et puis le deveure.)..."
Nf f. 149 r. 10 (p. 179 r. 15 - 18)
"Also als en dir dat heitet wiuer dat is van sulker naturen, als si enen man siit nakt (, so is si ververt inde vlit draf [ ], inde als sine siit gekledet, so lopt si vme vp inde vntsiden nit.)..."
B-vl f. 1vºb vss. 113 - 114 (p. 500)
"Hets .I. serpent dat wivre heet;/Siet het den man onghecleet....."

(10)
<u>De gier</u>
F-∂.2 ms. L f. 80vº r. 53 - 62. ms. I. f. 191vº r. 1 - 4 (p. 232 r. 1 - 14)
"Et a chou vous responge c'on fiut ost pour mout d'ocoison. Car li un le fluent [pur lur prou, le autre] pour le besoigne lor segnour faire, et li autre pour chou k'il ne seuent v aler, si vont le siecle veoir. Et si est vns oisiaus ki a non oultours ki par coustume fiut les os, pour ce k'il vit de carogne, et il set bien de sa nature k'il i auera homes ocis. Cil oultoir

senesient ciaus ki seuent les dames et *les damoiseles pour faire lor preu, combien k'eles en douent empirier. Et cil k'i uont pour chou k'il ne seuent v aler* et *ki le siecle vont veoir senefient ciaus ki nule n'en aimment. Mais il ne seuent nullui acointier, s'il ne parolent d'amours, et si n'en seuent parler, s'il ne proient.* Et *il ne le font mie par trecherie, ains l'ont d'usage. Et cil ki vont en l'ost por le besonge lour siegneur faire senefient les loiax amis."*

F-∂.2 p. 48 r. 15 - p. 49 r. 10

"Et si est un oiseaus qui a à non VOUTOIRS, qui par costume siut les os por ce qu'il vit de charoignes. Se seit bien de sa nature qu'il i aura homes morz u chevauz ocis. Cil voltiors senefie ceaus qui sivent les dames et les damoiselles por faire lor preu d'eles, combien qu'eles en doivent empirier. Et cil qui i vont por ce qu'il ne sevent ù aler qui le siege vont veoir, se senefie ceaus qui nului n'aiment. Mès il ne sevent nului acointer s'il ne parolent d'amors; et si ne sevent parler s'il ne proient, et si ne le font mie por trecherie, ainz l'ont d'usage. Et cil qui vont en l'ost por le besoigne de leur seigneur faire, se senefient les loiaus amis."

B-rimé ms. I. f. G. II rº a vss. 3297 - 3327 (p. 106 - 107)

"Le vaultour suit l'ost par usage./Vaultour est ung oyseau sauvaige/Plus grant assez que une grue,/De charongne vit qu'il mengue,/Si suit les ostz pour devorer/Les mors que il pourra trouver./Aussi suivent femmes, pour voir,/Les ungz pour elles decepvoir,/Ainsi com vaultours par usage,/Si ont grant joye en leur couraige,,/Quant mille en peuent decepvoir:/Et s'ilz peuent du sien avoir,/Ilz le rapinent a deux mains,/Et les mettent du plus au mains./D'autres gens sont et sont plusiours/Qui les dames prient d'amours/Sans elles aimer ne haïr./Mais nul' acointier n'en savroient/Se d'amours ne les requeroient./Si semblent ceus qui vont vooir/Les ols pour eus esbaneoir./Li autre en bone entension/Les prient sans deception/Et aimment du cuer sans faintise,/Et otroient en leur service/Cuer et volenté sans retraire./C'il samblent ceus qui leur afaire/Laissent pour leur signeur servir/Pour la grace d'eus deservir."

Nf f. 204 r. 12 - f. 206 r. 3 (p. 233)

"Jnde dar tu so antwerde ic dat man enen here volget vmb vile saken. Denen di volget vmb sin vrbur, dander vmb sins heren vrbur te dune, inde dandere vmb dat si nit en witen war varen, inde varen di werelt te besine.

Jnde it [is] en vugel di heitet gir di bi gewnte volget den heere, vmb dat hi leuet van doden vlesche inde dat hi wel wet van sinre naturen dat dair dode lude of dode parde sulen wesen. Di gir betekent den ginen di volgen den vrowen inde den iuncurowen vmb vr bate te dune, w vile so sire af geargert wurden. Jnde di gine di dair varen vmb dat si nine witen ware varen inde di di werelt varen besiin, di betekent den ginen di nimanne en minnen. Mar si en kunnen vn tegens niman bekinnen, en si dat si spreken van minnen, inde si en kunnen niet [ ] spreken, sine bidden. Nogtan en dun sit nit inege scalkheit, mar si hebent van gewnten. Jnde di gine di varen vmb vrs heren vrbvr te dune di betekent den ginen di truwelike minnen."

B-vl f. 2rº a - b r. 116 - 168 (p. 500 - 502)

"Want daer men herevaert ghebiet,/Daer riden heren meide ende knechten/Die dur haren here willen vechten./Ooc volghen andere lieden naer,/Die also lief hebben daer,/Te blivene als in ene andere steide;/Dese volghen om roven meide,/Ende sijn betekent bij den ghiere /Die den here volghet. Hets sine maniere/Dat hie so verre rieken can/Die is versleghen dan:/Hie riect wel over .IIJ. dachverden/Dus maectij hie hem sere verde,/Dus sijn lieden die niewer om el/Vrouwen connen volghen so wel/Ende ...wen dat siese minnen,/Dan dat sie willen bekinnen/Haren wille daer ave./Menich es hiene gave/[Niet] welle daer om, dat es mijn waen,/Hoet metter vrouwen ere soude gaen./Andere volghen den here meide/Niet om te doen quaetheiden,/Daer [om dat] sij tlant besten./De[se betekenen] lieden die pliten,/Waer dat sij met trouwen wandelen,/Ne spreken van ghenen anderen/Dinghen dan van minnen;/Nochtan wert ware herte binnen/Nott ghewont van minnen cume:/Si spreker af bij costumen./Die om haren

besoegne varen/Die betekenen over te waren/Die gonen die te rechte minnen./Vrouwe, dat dadic u wel bekinnen/Dat ic ware van dien een./Hadic dan van u dit hoghe leen,/Dats uw minne, soudic merken/Ende verwinnen bij ghewerke,/Dat ic ben ietrouwe cnecht,/Daer mi tale doe of recht/Niet ghehelpen toe ne mach;/Newaer allene bidic dach./Soete vrouwe, dur omoet/Dat ghi mi ghenaden doet./Dats tachterste succoers ende bate/Ende daer ic mi meest toe verlate,/Quame so vare tachter hare/Commen al daer ic naer gare;/Ghelijc dat die coninc omboot/Sijn achter here, daer hie so groot/Toeverlaet hadde ende hope,/Ende daer omme dede lopen."

(11)
F-∂.2 ms. E f. 259v° r. 41 - 42 (p. 190 r. 11 - 12)
"...et li voltoirs de flarier - car il sent bien vne carougne au flairier de .[i]ij. liues loing..."
B-rimé f. 9v°b vss. 870 - 872 (p. 31)
"Et li votors en bien flairier,/ K'au flair sent bien une charoingne/Que par .III. journees pourloigne."
Nf f. 162 r. 12 - f. 163 r. 1 (f. 191 r. 10 - 11)
"...inde ten vugele di heitet gir in rukene - want hi rukt wel en doit part ouer dri daguart..."
B-vl f. 2r°a vss. 124 - 127 (p. 501)
"Hets sine maniere/Dat hie so verre rieken can/Die is versleghen dan:/Hie riect wel over .IIJ. dachverden..."

(12)
<u>De panter</u>
PB-l (p. 45, 47)
"Il existe une bête appelée panthère *(...) qui répand une douce douleur. (...). Les autre bêtes suivent la panthère, à cause du doux parfum de sa bouche, en quelque lieu qu'elle aille (...). La fait que de la bouche de la panthère sort un doux parfum qui oblige toutes les bêtes, qu'elles se trouvent loin ou près, à la suivre, cela signifie que nous nous trouvons tous à la fois près et loin (...). Nous tous, qui entendons sa voix et qui sommes remplis de son très doux parfum qui nous redonne la vie, c'est -à-dire de ses commandements, nous le suivons ainsi que le dit le Prophète: 'Seigneur, surpassant la douceur du miel sont tes paroles douces dans ma bouche et dans mes oreilles."*
F-∂.2 ms. E f. 260v° r. 14 - 18 (p. 194 r. 26 - p. 196 r. 3)
"Po cho di iou ke ie fui pris au flarier, et encore adès m'a ele puis tenu au flarier et ai ma uolente laissie pour la foie fiuir. Ausi come les bestes ke puis k'eles ont vne fois senti au flair la pantele, ja puis ne le lairont, ains le fiuent dusqu'a la mort pour la douce alainne ki de lui ist."
F-∂.1 p. 24 r. 3 - 9
"Por ce di-jou que jou fui pris au flairier et encore m'a-elle adiès tenu au flairier. Et ai volonté lessie por la siue à porsivir. Aussi come les bestes que puisque eles ont une foiz sentie au flair de la PANTÈRE, ja puis ne la lairont, ains le sivent jusqu'à la mort por la doce alaine qui is de li."
B-rimé f. 14v° a vss. 1305 - 1306, 1311b - 1314, 1321 - 1323 (p. 45)
"Pour la douçour dont ele est plainne/La pantiere a tres douce alainne.
et de sa bouche/Ist une alainne si tres douce/Que de la douceur qui en ist/La terre entour soy resplanist.
Mais les autres bestes ensievent/La pantiere tant com il vivent,/Puis qu'il ont la douçour flairie."
Nf f. 167 r. 6 - 11 (p. 195 r. 31 - p. 197 r. 5)
"Jnde dar vmbe sech ic dat ic geuain bin mit rukene, inde altois heuet si mi sider gehoiden mit den ruke inde ic hebe minen wille gelaten vmb den vren te dune. Also alst is van den diren, als si beuulen den adem van enen dire dat heit pantere | | inde volgen den dire na tut der doit vmb den suten adem di van hume kumet."

B-vl f. 2v°a vss. 171 - 190 (p. 503 - 504)
"Wanneer suldij u omme keren/Ende slachten den pantere?/Van hare doe ic u te weitene:/Hets .I. dier ende pleit tetene/Talre scoonste ende tsoetste cruut/Dat soe vint; dat leist so uut/Ende eitet: daer of riect soe wale,/Dat haer die diere alle te male/Diese hebben ieroeken ende werven/Moete haer volghen, souden sie sterven,/Noch pliet soe .I. goede maniere:/Als haer ghevolghet hebben die diere/Om dat soe so wale riect,/Die diere dan soe besiet/Weet of hebbende arech,/So clemt soe up ene berech/Tenen tiden van den iare,/Dit wet men over waer van hare,/En atent up die zieke diere/Dan sijn sij ghenese sciere."

(13)
Slotzin
PB-l (p. 66)
"Explicit le Bestiaire"
F-∂.2 ms. I f. 191v° r. 11 (p. 232)
"Chi fine li bestiaires"
F-∂.1 p. 49 r. 19
"Ici fine li BESTIAIRES MESTRE RICHARD"
B-rimé f. 34v° b vss. 3719 - 3720 (p. 119)
"Explicit Le Bestiaire D'amour/Rimét ..."
B-vl f. 2v° b vs. 199 (p. 504)
"EXPLICIT DIE BEESTEARIS"

Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot

Bert ACKE

INLEIDING

Een uit de hand gelopen vandalenstreek in de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot tijdens de nieuwjaarsnacht van 1 januari 2002 veroorzaakte een grote brand die nagenoeg het volledige gebouw en het interieur in de vlammen deed opgaan. In deze tijden van ontkerkelijking werd de moedige beslissing genomen om een nieuwe parochiekerk te bouwen. In de budgettering voor de bouw van het nieuwe gebedshuis werd tevens een bedrag vrijgemaakt voor bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de kerkruïne. Het bouwproject voor de nieuwe parochiekerk voorzag in de afbraak van de noordelijke en zuidelijke zijbeuken van de oude kerk, maar met behoud van het middendeel (het koor, het schip en de beschermde westtoren). De nieuwbouw, met doorkijk op de ruïne van de middenbeuk, verrijst op het moment van schrijven op de plaats van het gesloopte noordelijk deel; in het zuidelijke deel zal een groenzone aangelegd worden. Ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek werd een tijdelijke overeenkomst aangegaan tussen het gemeentebestuur van Waarschoot en de vzw SAKO (*Steun aan Archeologie en Kunst in Oudenaarde*). De *dienst Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen* werd ingeschakeld voor de begeleiding van het onderzoek, dat door één archeoloog[1] werd uitgevoerd tussen 1 april 2004 en 30 september 2005. Onderhavige tekst wil zonder al te veel in detail te gaan een bondig overzicht geven van de resultaten van anderhalf jaar graaf- en puzzelwerk in de Sint-Ghislenuskerk.

1. HISTORISCHE INFORMATIE

Omdat nieuw archiefonderzoek van de Sint-Ghislenusparochie en -kerk niet binnen het opzet van het project viel, moest uitgegaan worden van gepubliceerde teksten om een algemeen beeld te krijgen van de

bouwgeschiedenis van de kerk. Drie belangrijke bronnen kunnen hierbij aangehaald worden. Ten eerste de handschriften van Jacobus Jozef van der Poorten, onderpastoor van Waarschoot van 1791 tot 1810, waarin hij de geschiedenis van de Sint-Ghislenusparochie van haar oorsprong tot het einde van de 18de eeuw behandelt. Zijn bevoorrechte positie maakt hem een geloofwaardige getuige, vooral wat betreft het einde van de 18de eeuw. Als interessant werk uit de tweede helft van de 19de eeuw kan het hoofdstuk over Waarschoot uit de *Geschiedenis der gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen* van De Potter en Broeckaert aangehaald worden. Hét basiswerk echter voor wie dieper wil ingaan op het Waarschootse verleden is *De geschiedenis van Waarschoot*, een omvangrijk werk in twee delen, geschreven door wijlen lokaal-historicus Achiel De Vos en uitgebracht in 1990. Enkele artikels uit heemkundige tijdschriften bevatten ook informatie over de kerk, zij het in wezen niet verschillend van het boek van De Vos. Hieronder worden in grote lijnen de historische gegevens over de Sint-Ghislenuskerk weergegeven zoals ze kunnen gelezen worden in deze publicaties[2]. Na de opgravingen werd echter duidelijk dat een groot deel van deze informatie niet strookt met de werkelijkheid.

Figuur 1
De Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot, gezien vanuit het zuiden (9 november 2004, foto B. Acke).

Het ontstaan van de parochie Waarschoot gaat terug tot het midden van de dertiende eeuw. In 1244 verzocht Wouter van Marvis, bisschop van Doornik, tot de oprichting van de parochie, als afsplitsing van de moederparochie Zomergem. Dit verzoek werd ingewilligd en kort na 1244 was de parochie Waarschoot een feit. Rond 1250 werd een kerkje gebouwd; een zekere Petrus stond in 1254 in voor de zielenzorg. Het eerste kerkje was waarschijnlijk éénbeukig, opgetrokken uit baksteen en bestond uit een westtoren, een neerkerk en een koor. Het kerkhof lag rond de kerk. Over de toestand van het kerkgebouw vóór de verwoesting in 1580 is weinig geweten. In 1393 zou de toren zijn herbouwd, de torenspits werd vernieuwd in 1419. In de loop van de vijftiende eeuw werden vermoedelijk twee kleine zijbeuken toegevoegd: de Onze-Lieve-Vrouwebeuk aan de noordkant en de Sint-Ghislenusbeuk aan de zuidzijde.
Het einde van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw waren moeilijke tijden voor de Sint-Ghislenusparochie. Bij de godsdiensttroebelen van de Tachtigjarige Oorlog werd de kerk vernield in 1580. Hoe dit gebeurde is niet helemaal duidelijk, maar het had waarschijnlijk te maken met eigen verdedigingstroepen die door onoplettendheid brand stichtten in het gebouw. Het zou nog tot 1606 duren eer men de eerste schuchtere pogingen ondernam tot heropbouw. In 1615 werd het hoogaltaar opgekalefaterd, het dak en het metselwerk van het hoogkoor hersteld en de noorderbeuk verlengd. De toren lag dan nog steeds in puin, terwijl aan de neerkerk ook nog maar weinig was gebeurd. In 1618 werden twee timmerlieden aangesteld om een ontwerp te maken voor een vernieuwde Sint-Ghislenusbeuk, maar het is niet zeker of dit plan tot uitvoer is gebracht. Het was wachten tot 1642 eer de kerk terug in haar oude glorie werd hersteld. Onder pastoor Cornelius de Wit (1641-1659) werden de toren en de zijbeuken opgeknapt en werd het interieur opgesmukt; bovendien werd de noorderbeuk in 1642 verlengd tot aan de toren. In 1730 volgden opnieuw grote verbouwingswerken. Pastoor Ignatius Vercoutere (1710-1756) zorgde naast een nieuwe sacristie ook voor een verlenging van de zuidelijke Sint-Ghislenusbeuk tot aan de toren, zodat opnieuw een symmetrische kerk werd bekomen. Door het alsmaar groeiende aantal parochianen zag men zich genoodzaakt de kerk reeds in 1786 alweer te vergroten, tijdens het pastoraat van Paulus Pauwels (1773-1812). Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde werd een transept bijgebouwd, waardoor de kerk een kruisvorm kreeg. De Sint-Ghislenuskerk verkreeg haar *huidige* uitzicht door de grote verbouwingswerken van 1844-1845, ten tijde van pastoor Petrus de Vos (1836-1851). De plannen waren van de hand van architect Minard. Er werden nog eens twee transepten aangebouwd, waarvoor men eerst enkele bestaande buitenmuren moest slopen, het hoogkoor werd afgebroken en vergroot heropgebouwd, het doksaal verscheen tegen de toren en er werd een bergplaats opgetrokken. Deze werken hadden tot gevolg dat de kerk breder werd dan lang en op zijn minst gezegd een vreemde vorm kreeg. In de twintigste eeuw volgden nog enkele kleine aanpassingen van het grote kerkgebouw. In 1950 werd de monumentale kerktoren als beschermd monument geklasseerd ingevolge het Koninklijk Besluit van 28 december

1936. Het kerkhof werd in 1976 gesloten; de vrijgekomen ruimte rondom de kerk werd nadien ingericht als park. In totaal kunnen uit de heemkundige informatie zeven grote bouwfasen onderscheiden worden. Het resultaat van meer dan 700 jaar bouwgeschiedenis werd in één nacht vernietigd bij de brand in de nacht van 31 december 2001 op 1 januari 2002. In mei 2005 begon men met de bouw van de nieuwe kerk.

2. RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK[3]

Bij het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek is duidelijk geworden dat de bouwgeschiedenis van de parochiekerk van Waarschoot heel wat complexer in elkaar zit dan aanvankelijk gedacht. De veronderstelling dat het eerste bakstenen kerkje van Waarschoot éénbeukig was, kon volledig ontkracht worden na de opgravingen. Het aantal keer dat er ingrijpende verbouwingen plaatsvonden aan de kerk, konden we optrekken van de bekende zeven bouwfasen naar maar liefst twaalf! Heikel punt blijft, ook na het onderzoek, de inplanting van de toren en de verbinding ervan met de middeleeuwse kerk, en het is niet uitgesloten dat deze westtoren een stuk jonger is dan algemeen wordt aangenomen. Hieronder wordt de bouwgeschiedenis vanaf het ontstaan van de kerk tot op heden beschreven, zoals ze door het bouwhistorisch onderzoek en de opgravingen kon gereconstrueerd worden. Er wordt nogmaals op gewezen dat er in het kader van de resultaten van de opgravingen geen nieuw archiefonderzoek heeft plaatsgevonden, waardoor de datering, vooral van de vroegste fasen, onzeker blijft.

2.1. EERSTE FASE (tweede helft 13de eeuw, zie figuur 2)

Zowel bij het muurarcheologisch onderzoek als bij de opgravingen zijn de resten teruggevonden van een bakstenen, tweebeukig kerkje dat te linken is aan het vroegste kerkgebouw dat kort na 1244 moet zijn opgetrokken. Deze oudste resten laten toe een plattegrond op te stellen van een gebedshuis met een koor met een vijfzijdige apsis, een schip en een smalle noordelijke zijbeuk. Het is onduidelijk of de kerk in deze periode van een toren was voorzien. De ruimte ingesloten door het schip en het koor is ongeveer 13,00m lang (west-oost), terwijl de breedte varieert tussen 7,50 en 7,65m. De binnenafmetingen van de noordelijke zijbeuk zijn 8,25m (west-oost) x 3,35m (noord-zuid). Het baksteenformaat van de muren van deze vroegste kerk bedraagt 28,5-30,0 x 13,5-14,5 x 6,5-8,0cm, de muren zijn ca. 0,90m breed. Enkele delen van het eerste kerkje zijn nog in opstand bewaard in twee centrale pijlers en in de koormuren. De plattegrond kon vervolledigd worden met de funderingen die werden aangetroffen bij de opgravingen. Het verdere verloop van de kerk naar het westen is onduidelijk. Mogelijk was er ten westen van de centrale pijlers in de kerk nog een houten aanbouw, waarvan de archeologische sporen zijn uitgewist.
De vondst van een skelet dat overbouwd is door de zuidgevel van de kerk uit deze eerste fase kan betekenen dat de bakstenen kerk een oudere

(houten) voorloper had, waarschijnlijk te situeren in het huidige hoogkoor. Sporen van deze voorloper van de 13de-eeuwse bakstenen kerk werden echter niet aangetroffen. Dit sluit niet uit dat er op deze plaats ooit een houten kapel stond, maar door de vele begravingen in het hoogkoor zijn waarschijnlijk alle aanwijzingen hiervoor (bvb. paalkuilen) uitgewist.

2.2. TWEEDE FASE (14de eeuw?, zie figuur 2)

In de tweede fase werd de kerk uitgebreid met een zijkapel (sacristie?) die aan de oorspronkelijke zuidgevel werd gebouwd. Zo ontstond aan de zuidkant een kleinere tegenhanger voor de oudere noorderbeuk. Het ontbreken van archiefgegevens over deze zuidelijke zijkapel maken het voorlopig onmogelijk om een exacte datum toe te kennen aan de bouw ervan, maar afgaande op het baksteenformaat (26,0-28,0 x 12,5-13,5 x 6,0cm) is een 14de-eeuwse datering mogelijk. De ruimte ingesloten door de constructie is 3,97m lang (oost-west) en 2,11m breed (noord-zuid). De muren van de kapel zijn ca. 0,83m breed. Bovengronds was van deze constructie niets meer zichtbaar en ook de bronnen zwijgen erover.

2.3. DERDE FASE (1393?, zie figuur 2)

Het optrekken van de westtoren in 1393 wordt als derde bouwfase beschouwd, hoewel deze datering voor discussie vatbaar is, zoals hieronder zal blijken. Veel historische gegevens betreffende de toren van de Sint-Ghislenuskerk zijn er niet. De eerste kerk uit het midden van de dertiende eeuw zou volgens de heemkundige informatie voorzien zijn geweest van een bakstenen toren, die in 1393 werd herbouwd. Na de verwoesting van de kerk rond 1580 zou het nog tot 1642 duren eer de toren hersteld werd. In 1832 kreeg de toren een grondige opknapbeurt. Als gevolg van het Koninklijk Besluit van 28 december 1936 werd de kerktoren in 1950 als beschermd monument geklasseerd. Momenteel wordt de toren gerestaureerd door de nv Woudenberg. De datering van de toren als zou hij van 1393 dateren stelt ons echter voor problemen. Ten eerste is er het kleine formaat van de bakstenen in de toren. Behalve een smalle strook met bakstenen die tot 26,0cm lang zijn, zijn geen van de bakstenen gebruikt in de toren langer dan 24,0cm. Deze baksteenformaten zijn moeilijk te koppelen aan een datering in 1393, zeker als deze vergeleken worden met de grote bakstenen uit de eerste en tweede fase en zelfs uit fasen van na 1393. Ten tweede is er bij de opgravingen in de zijbeuken en de middenbeuk geen enkele aanwijzing gevonden voor een verbinding tussen de eerste kerkfasen en de toren. Aan de oostzijde van de toren, waar na de afbraak van het doksaal beperkt archeologisch onderzoek kon verricht worden, is geen enkele aanzet van een muur in oostelijke richting gevonden. Het is pas in 1642, met de aanbouw van de muren aan weerszijden van de kerktoren, dat deze toren ontegensprekelijk in het kerkgebouw wordt opgenomen. Tussen de toren en de meest westelijke sporen van de13de-eeuwse kerk gaapt een open ruimte van maar liefst 15 meter! Op die manier lijkt het alsof de toren tussen 1393 en 1642 los

stond van de eigenlijke kerk, wat op zijn minst vreemd is voor een kerk in Vlaanderen. Toch wordt ook gewezen op de mogelijkheid dat er een houten verbinding bestond tussen de kerk uit de vroegste fasen en de toren, die geen sporen heeft achtergelaten in het bodemarchief. Hoewel het er na het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek op lijkt dat de toren niet van 1393 dateert, maar jonger is, bestaat hierover geen zekerheid. Pas na nieuw archiefonderzoek kan er mogelijk uitsluitsel komen over de torenkwestie. Tot dan houden we het op 1393 als constructiedatum van de toren.

2.4. VIERDE FASE (15de-16de eeuw?, zie figuur 2)

Waarschijnlijk bestaat de vierde fase uit de aanbouw van een volwaardige zijbeuk aan de zuidkant van de kerk, ten westen van de bestaande zuidelijke zijkapel. Deze zijbeuk, waarvan de funderingen zo'n 20-30cm onder de huidige vloer lagen, bestaat uit een oostgevel, een zuidgevel en een westgevel. Op de zuidoostelijke en de zuidwestelijke hoek zijn telkens twee hoeksteunberen aanwezig. Bovengrondse delen van de oost- en zuidgevel en van de zuid-oostelijke hoeksteunberen waren tot voor de recente afbraak bewaard in een pijler. De binnenafmetingen van de beuk zijn ongeveer 5,35m (noord-zuid) bij 7,70m (oost-west). Het baksteenformaat bedraagt 25,5-27,0 x 12,0-13,5 x 6,0-6,5cm. Opvallend is dat de westgevel geen aansluiting heeft met de middenbeuk. Mogelijk was er een houten verbinding, die geen resten heeft nagelaten in de bodem. Deze fase was niet bekend in de bronnen en mag onder voorbehoud gedateerd worden in de 15de of begin 16de eeuw.

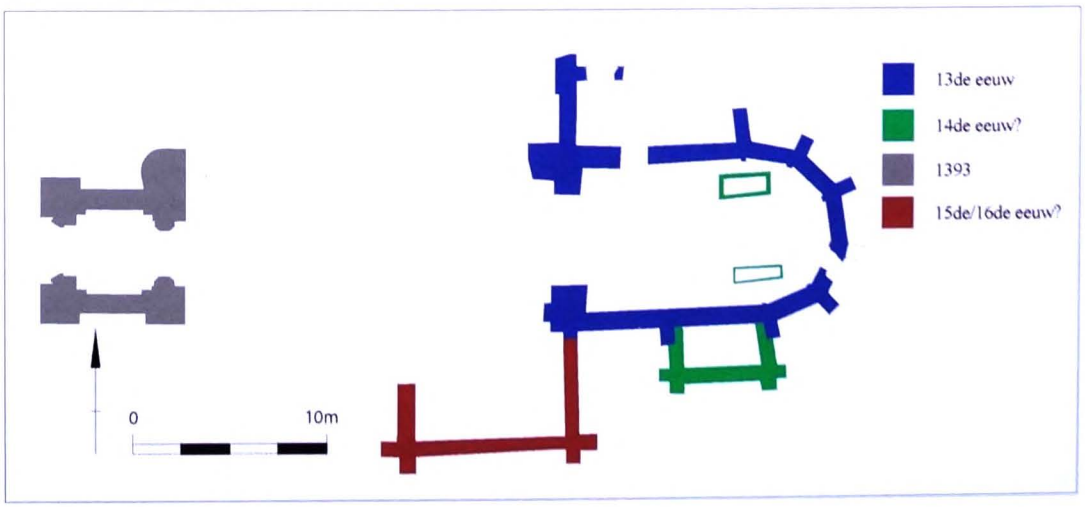

Figuur 2
Plattegrond met aanduiding van fases 1 tot 4 (tekening B. Acke, J. Van Laecke en B. Van Wynsberghe).

2.5. VIJFDE FASE (15de-16de eeuw?, zie figuur 3)

In de vijfde fase werd de smalle noorderbeuk uit de eerste fase afgebroken en vervangen door een grotere, volwaardige zijbeuk. De binnenafmetingen van de beuk zijn 6,25 x 10,10m. De oostgevel van de nieuwe beuk was tot voor de recente afbraak nog volledig bewaard en was voorzien van een (dichtgemetseld) spitsboogvenster. Het baksteenformaat van de oostgevel is 24,0-25,0 x 11,5-12,0 x 5,5-6,0cm, dit van de noordgevel is iets groter, 25,0-25,5 x 12,0-13,0 x 6,5-7,0cm. De westgevel van de nieuwe beuk werd gevormd door de bestaande westgevel van het oude noorderbeukje, waartegen aan de noordzijde een nieuwe muur werd aangebouwd. Op de hoek met de noordgevel is in het verlengde van de westgevel een steunbeer gebouwd. Opstaande fragmenten van deze hoeksteunbeer en van de westgevel waren behouden in een pijler. Binnen het areaal van de nieuwe noorderbeuk, en buiten de ruimte ingesloten door de noorderbeuk uit de eerste fase, werden de fundamenten aangetroffen van twee grafkelders en van een U-vormig altaar.

2.6. ZESDE FASE (1615, zie figuur 3)

De Sint-Ghislenuskerk had erg te lijden onder de godsdienstroebelen op het einde van de 16de eeuw en bij het begin van de 17de eeuw stond de kerk er erg vervallen bij. Een eerste herstelling zou er zijn gekomen in 1615, toen de noorderbeuk werd verlengd naar het westen. Funderingsresten van deze uitbreiding van de noordelijke beuk werden inderdaad aangetroffen onder de kerkvloer. De ruimte ingesloten door deze verlenging van de noorderbeuk is 7,75m lang en 5,87m breed. Van deze beuk was naast de funderingen van de muren enkel een klein deel van de noordgevel bewaard in een pijler. Het baksteenformaat is 25,5-26,0 x 12,5 x 5,5cm. Opmerkelijk is dat de westgevel bestaat uit twee bouwfasen (de bakstenen van de oudste fase zijn heel wat kleiner dan die van de noordgevel, nl. 23,0-23,5 x 11,0-11,5 x 5,5cm!) en dat de westgevel opnieuw niet aansluit op de middenbeuk.

2.7. ZEVENDE FASE (1642, zie figuur 3)

Ondanks de verbouwingen uit 1615 moet de kerk van Waarschoot er gedurende de eerste helft van de 17de eeuw maar vervallen hebben bijgestaan. In verslagen van bezoeken die bisschop Triest bracht aan de parochie valt o.a. te lezen dat de kerk in zo'n slechte toestand was dat het volk er nauwelijks de goddelijke diensten in kon volgen. De mensen waren niet beschut tegen regen, sneeuw en wind, aangezien de muren bestonden uit slecht aaneensluitende balken; de toren had geen dakbedekking. Het was wachten tot de bouwcampagne van 1642, toen de noordelijke Onze-Lieve-Vrouwebeuk en de zuidelijke Sint-Ghislenusbeuk verlengd werden tot aan de toren, vooraleer de kerk opnieuw een waardig gebedshuis werd. Het is pas op dit moment dat de toren integraal deel gaat uitmaken van de kerk. Van de uitbreiding van 1642 stond het groot-

ste deel van de muren nog rechtop tot voor de recente afbraakwerken, enkel bij de kerkuitbreiding van 1786 sneuvelde een klein gedeelte van de muren. Het baksteenformaat is 24,0-25,5 x 11,5-12,0 x 5,5-6,0cm. In de westgevels van beide beuken werden sporen van het originele venster aangetroffen, dat in 1844 werd vervangen door het huidige venster. Onder de oorspronkelijke vensters werd in 1809 in beide muren een deur ingewerkt, maar waarschijnlijk verloren deze eveneens in 1844 hun functie. In de zuidgevel van de Sint-Ghislenusbeuk zaten restanten van twee originele spitsboogvensters en een deuropening verborgen achter de bepleistering.

2.8. ACHTSTE FASE (1730, zie figuur 3)

In 1730 werd de zuiderbeuk vergroot door een verlenging naar het oosten en werd de sacristie vernieuwd. Ten laatste op dat moment werd de zuidelijke zijkapel uit de tweede fase afgebroken. De ruimte ingesloten door de nieuwbouw is ongeveer 12,45m lang (oost-west) en 5,65m breed (noord-zuid). De meeste elementen van de uitbreiding van 1730 stonden nog overeind tot aan de afbraak van de kerk in mei 2005. De vloer van de sacristie lag 0,35m hoger dan de vloer in de rest van de kerk. Dit niveauverschil is te verklaren doordat tot 1844 het vloerniveau in het koor en in de zijbeuken vanaf de pilaren iets hoger lag dan in het westelijk deel van de kerk. Bij de verbouwingen in 1844 werd dit niveauverschil in de kerk weggewerkt, maar niet in de sacristie. De binnenruimte van de sacristie is ca. 5,50m (noord-zuid) bij 4,30m (oost-west).

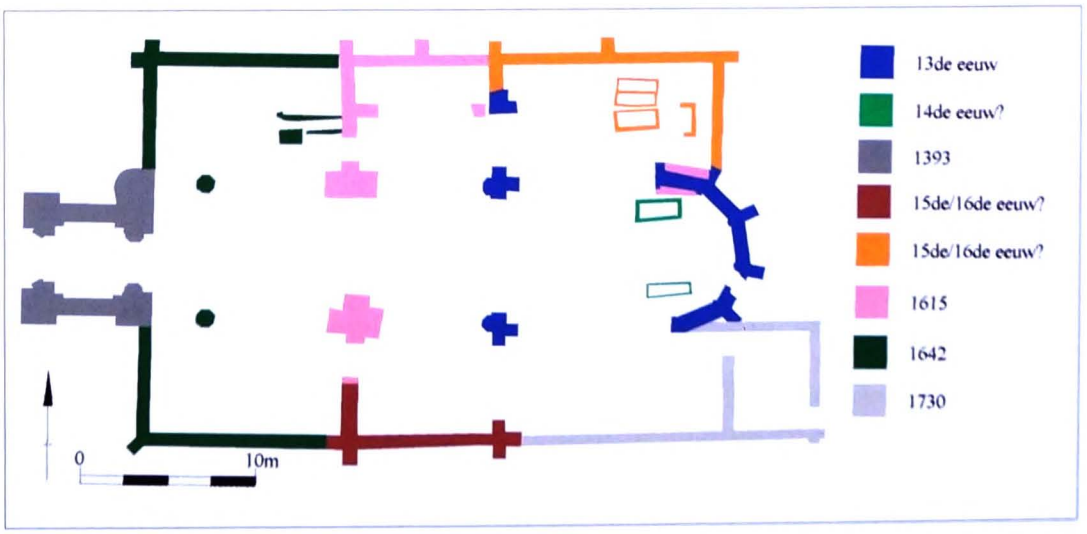

Figuur 3
Plattegrond met aanduiding van fases 1 tot 8 (tekening B. Acke, J. Van Laecke en B.Van Wynsberghe).

2.9. NEGENDE FASE (1786, zie figuur 4)

Door de aanhoudende bevolkingsgroei zag de parochie Waarschoot zich genoodzaakt om reeds in 1786 de kerk opnieuw te vergroten. Zowel aan de noord- als aan de zuidkant werd een grote dwarsbeuk gebouwd, waarbij oude buitenmuren werden afgebroken. De oostgevels van de nieuwe dwarsbeuken werden op hun beurt grotendeels afgebroken bij de uitbreiding van 1844; funderingen van beide muren werden teruggevonden bij de opgravingen. De binnenafmeting van beide transepten is ca. 13,70m (noord-zuid) bij 11,30m (oost-west). In de noordgevel van het noordelijke transept en de zuidgevel van het zuidelijke transept werden bij het muurarcheologisch onderzoek resten aangetroffen van een centraal venster en een centrale deur, geflankeerd door twee grote nissen. Tijdens deze bouwcampagne in 1786 werden eveneens de vier natuurstenen zuilen die de middenbeuk begrenzen geplaatst, alsook de twee halfzuilen die tegen de oostzijde van de toren staan. Vier natuurstenen basissen die bij de opgravingen onder het doksaal werden aangetroffen en mogelijk overblijfselen zijn van de ondersteuning van een voorganger van dit doksaal, dateren waarschijnlijk ook uit 1786. In de noordoostelijke hoek tussen het noordelijke transept en de Onze-Lieve-Vrouwebeuk werd de fundering aangetroffen van de oude vontkapel. Het is een quasi vierkante ruimte met binnenafmetingen 3,15m (noord-zuid) x 3,99m (oost-west). Waarschijnlijk werd de vontkapel kort na 1786 opgericht; ze bevond zich dan buiten de kerk. Bij de verbouwing van 1844 viel de kapel binnen het kerkareaal en werd ze vermoedelijk afgebroken.

2.10. TIENDE FASE (1844, zie figuur 4)

Naar plannen van architect Minard werd de Sint-Ghislenuskerk in 1844-1845 ingrijpend gewijzigd. Aan de noord- en zuidkant van de kerk werd nog eens een transept bijgebouwd, ten oosten van de dwarsbeuken uit 1786. Het noordelijke transept meet 12,00m (oost-west) bij 13,60m (noord-zuid), de binnenafmetingen van het zuidelijke transept zijn 12,25m (oost-west) bij 13,70m (noord-zuid). Het koor werd afgebroken en vergroot en verhoogd heropgebouwd. Dit nieuwe koor kwam ca. 8,30m verder oostwaarts dan het oude en werd net als het oude koor voorzien van een vijfzijdige apsis. Ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwebeuk werd een opslagruimte opgetrokken. De kerkvloer werd heraangelegd en hierbij werd het bestaande niveauverschil in de kerk weggewerkt. Ook de toren ontsnapte niet aan de vernieuwingsdrang van Minard. De binnenstructuur van de toren werd weggestoken achter voorzetmuren en tegen de oostzijde van de toren verscheen een groot doksaal. Door de constructie van een rondboog voor de originele oostelijke torendoorgang werd een optische illusie gecreëerd van een symmetrische doorgang tussen toren en middenbeuk. De steunpilaren van deze oostelijke spitsboogdoorgang werden weggemoffeld of afgebroken. Het doksaal heeft de recente afbraakwerken niet overleefd, zodat de oostzijde van de toren binnenkort opnieuw in zijn volle glorie te bewonderen zal zijn.

2.11. ELFDE FASE (1871, zie figuur 4) EN TWAALFDE FASE (1909, zie figuur 4)

In 1871 verscheen ten zuiden van de bestaande sacristie uit 1730 een tweede sacristie. De ontwerper van de nieuwe sacristie was L. Blanckaert. Deze uitbreiding wordt in geen van de bekende publicaties vermeld, hoewel duidelijk zichtbaar is dat de nieuwe sacristie tegen het zuidelijk transept uit 1844 is gebouwd en dus zeker jonger is. De zuidgevel van de oude sacristie werd door deze aanbouw binnenmuur en de twee vensters erin werden dan dichtgemetseld. De nieuwe sacristie meet 5,50m (noord-zuid) bij 5,55m (oost-west).In 1909 werd ten noorden van de opslagplaats uit 1844 een tweede bergruimte aangebouwd. Dit gebouwtje meet 3,25m (noord-zuid) bij 4,00m (oost-west) en werd in 1992 opgenomen bij de bestaande winterkapel.

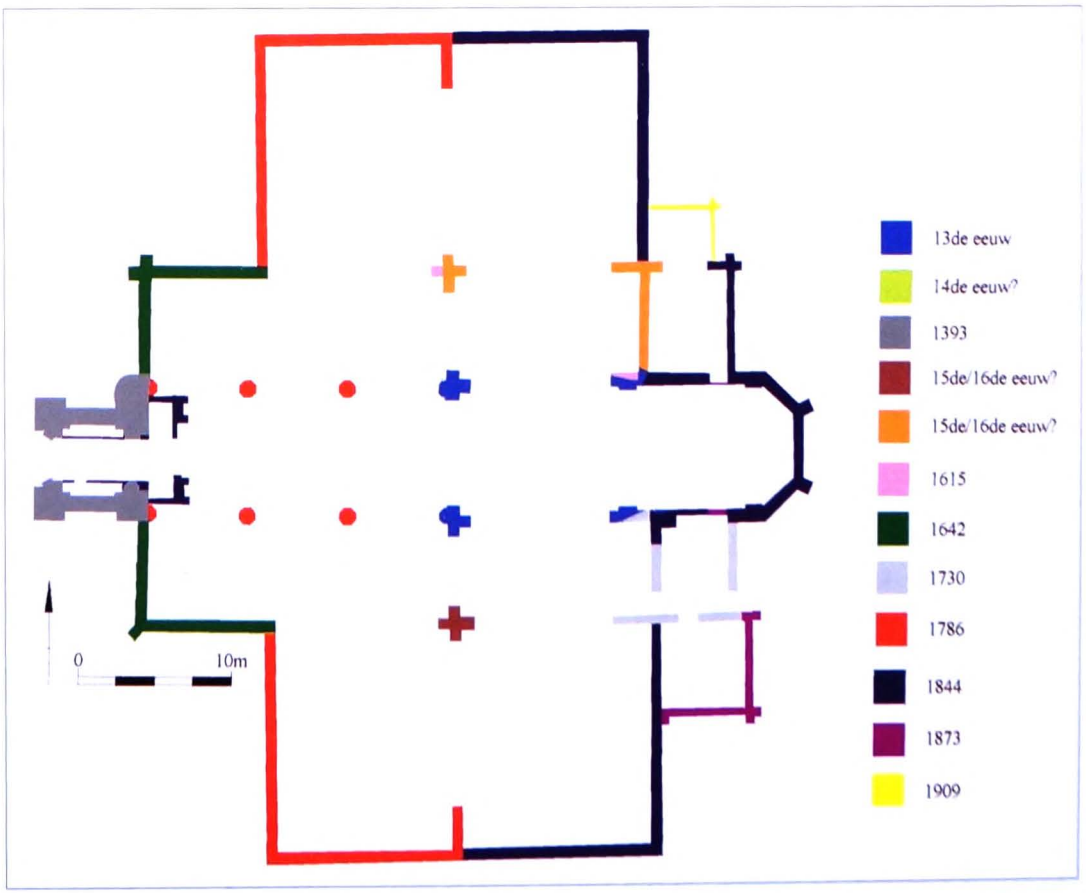

Figuur 4
Kerkplattegrond na de laatste uitbreiding in 1909. Lees in de legende "1871" ipv "1873" (tekening B. Acke, J. Van Laecke en B. Van Wynsberghe).

3. BEGRAVINGEN IN DE SINT-GHISLENUSKERK

3.1. ALGEMEEN

Archeologisch onderzoek in een oude kerk gaat altijd gepaard met het aantreffen van skeletten. Meer gegoede burgers hadden er vroeger maar al te graag wat geld voor over om binnenin de kerk, liefst zo dicht mogelijk bij het altaar, begraven te worden. De arme drommels, die zich dit niet konden veroorloven, kwamen terecht op het kerkhof rondom de kerk. Omwille van hygiënische redenen (begrijpelijk!) werd het onder Jozef II in 1784 verboden om de overledenen in de kerk te begraven. Dit betekent dat er meer dan 500 jaar lang mensen zijn begraven in de kerk te Waarschoot, tussen 1250 en 1784. Bovendien werd bij de herhaaldelijke kerkuitbreidingen steeds een deel van het kerkhof opgenomen binnen het kerkareaal. Skeletresten in de Sint-Ghislenuskerk kunnen dus zowel van begravingen binnen de kerk zijn, als van oudere begravingen op het kerkhof die later in de kerk kwamen te liggen.
De menselijke resten in de kerk waren volgens aloude, maar nu vergeten christelijke gebruiken begraven: op hun rug, met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. Skeletten met een omgekeerde oriëntatie (hoofd in het oosten, voeten in het westen) duiden op priestergraven. De achterliggende bedoeling van deze begravingswijze is dat de gewone stervelingen bij het Laatste Oordeel, bij hun verrijzenis, recht naar het oosten kijken, waar God verwacht wordt te verschijnen. De priesters werden omgekeerd begraven om op dat moment hun kudde te kunnen gadeslaan (zij waren blijkbaar al overtuigd van Gods genade!).
De grafkisten zijn in het algemeen nog goed te reconstrueren: een donkere, rechthoekige band van het vergane hout geeft de vorm aan en meestal is een groot aantal (verroeste) spijkers bewaard. Sporadisch werden nog (delen van) houten planken aangetroffen. Bij de teraardebestelling werden de lijken gewikkeld in een lijkwade, maar van deze lijkwaden wordt niet meer teruggevonden dan de naaldjes die dienden om het doek dicht te spelden.

3.2. ENKELE VOORBEELDEN

3.2.1. Grafkelders

In het onderzochte gedeelte van de kerk werden in totaal (restanten van) zeven grafkelders teruggevonden, vijf in het hoogkoor en twee in de Onze-Lieve-Vrouwebeuk. Twee grafkelders uit het hoogkoor kunnen als uitzonderlijk beschouwd worden. Het betreft twee beschilderde grafkelders die zich op de beste plaatsen in de kerk bevinden: zo ver mogelijk oostwaarts in het oude koor en aan weerszijden van het verdwenen oude altaar. Ondanks het feit dat de kelders beschadigd zijn door latere begravingen en door het verlagen van de vloer in 1844, bieden ze een prachtig voorbeeld van middeleeuwse grafschilderkunst.

De zuidelijke kelder is versierd met zwarte beschilderingen die op de witgepleisterde kelderwanden zijn aangebracht. Op de westelijke wand (zie figuur 5), het hoofdeinde, is een kruisigingscène afgebeeld: Christus aan het kruis, geflankeerd door Maria aan Zijn rechterzijde en Johannes de Evangelist aan Zijn linkerzijde. Een zittende figuur op een bank, mogelijk Maria met Kind, siert de oostwand. Op de lange zijden van de kelder zijn kruisen van verschillende grootte en type afgebeeld, met daartussen op elke wand één niet nader te identificeren menselijke figuur. Bij het vrijleggen van de kelder werden geen sporen van een bijzetting gevonden. Vermoedelijk zijn in 1844 de menselijke resten gelicht uit de kelder en werd hij volgestort met zand en puin.
De noordelijke kelder is zelfs voorzien van kleurbeschilderingen. Op de westelijke wand opnieuw een kruisigingscène, op de oostelijke wand (zie figuur 6) een figuur staand tussen 2 pilaren. Op de lange wanden zijn heiligenfiguren afgebeeld: op de noordelijke wand vermoedelijk Johannes De Doper, op de zuidelijke wand Sint-Christoffel. Alle wanden zijn extra versierd met vele rode, vijfbladige bloemetjes. Op de bakstenen vloer van de kelder waren de resten bewaard van een houten kist die was bekleed

Figuur 5, links
Kruisigingscène op de westwand van de zuidelijke grafkelder in het koor (foto B. Acke).

Figuur 6, rechts
Beschildering op de oostwand van de noordelijke grafkelder in het koor (foto B. Acke).

met ijzeren banden. Vreemd genoeg was de kist niet gevuld met menselijke resten, maar met een laag klei. De reden hiervan is onbekend. Beide kelders werden door mevr. Anna Bergmans van het V.I.O.E. gedateerd in de 14de eeuw. Ze behoren tot een begrafenistraditie die vooral bekend is in de streek rond Brugge.

3.2.2. Priestergraven

Zoals eerder vermeld worden bijzettingen van priesters gekenmerkt door hun afwijkende oriëntatie: hoofd in het oosten en voeten in het westen. Op basis van deze karakteristieken was het mogelijk om 4 skeletten te herkennen als priesterbegravingen, allemaal in de Onze-Lieve-Vrouwebeuk. Opmerkelijk was dat bij twee van deze graven goedbewaarde textielresten werden aangetroffen. Beide skeletten werden in hun geheel uit de grond gelicht. Specialisten van het *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium* legden op een deskundige wijze het gewaad los van het eerste skelet. De kazuifel was over het lichaam gelegd en aan de zijkanten wat onder de priester gemoffeld. De man lag er dus niet volledig in. Het textiel is een geweven stof belegd met zilverbrokaat met een hoog kopergehalte. Dit koper is mee verantwoordelijk voor de groene kleur van de kazuifel en van enkele botten. Bij het vrijleggen van het gewaad werden ook enkele plukken stof (wol?) van de voering/opvulling aangetroffen, naast fragmenten van een lederen riem of band ter hoogte van de schouders. Meest opmerkelijke vondst was echter een ander priesterskelet, aan de oostkant van de uitbreiding van 1615. Behalve het skelet was een prachtig gewaad bewaard, versierd met allerhande motieven. Na lichting werd het gewaad in samenwerking met mevr. Natalie Ortega, docente conservatie en restauratie van textiel aan de Hogeschool Antwerpen, en haar laatstejaarsstudente Leslie Fonteyne blootgelegd. De persoon was gekleed in een broek en een mannenvest met talrijke knopen en had lange kousen aan. Hierboven droeg hij een kazuifel in goudleder. Al deze kledingsstukken, alsook het gewaad van het eerder aangehaalde voorbeeld, worden momenteel verder onderzocht en geconserveerd aan de Hogeschool Antwerpen.

3.2.3. Lekengraven

Het overgrote deel van de opgegraven skeletten was echter van *gewone* stervelingen. Het gaat om 73 begravingen, allen west-oost georiënteerd. De mensen zijn bijgezet in een houten kist. Bij twee skeletten aangetroffen in de zuidelijke zijkapel was de houten kist beslagen met ijzeren banden en voorzien van driehoekige handvatten op de hoeken. In twee gevallen lag de overledene op zijn rechterzij, maar alle andere mensen lagen op hun rug in de kist. De positie van de onderarmen en de handen kon ook verschillen. De handen over elkaar op het bekken, doorgaans rechteronderarm boven de linkeronderarm, kwam het meest voor. In enkele gevallen lagen de armen languit naast het lichaam, op de buik of waren de handen gevouwen op de borst. Zeven skeletten zijn duidelijk toe te schrijven aan jonge kinderen. Het totale aantal mensen dat in de Sint-

Ghislenuskerk begraven is, is ongetwijfeld een veelvoud van de opgegraven 73 skeletten. Bij de opgravingen werden heel wat losse botten en schedels aangetroffen en ook werd niet overal in de kerk opgegraven.

BESLUIT

Uit de opgravingen en het bouwhistorisch onderzoek is gebleken dat de bouwgeschiedenis van de Sint-Ghislenuskerk van Waarschoot veel complexer in elkaar zit dan gedacht. Voor het onderzoek was bitter weinig geweten over de evolutie van het gebouw tussen het midden van de 13de eeuw, het ontstaan van de parochie Waarschoot, en de 16de eeuw. De vele onbekende zaken die aan het licht zijn gekomen in de loop van het project, maken nogmaals duidelijk dat een nieuw en diepgaand archiefonderzoek betreffende de geschiedenis van de Sint-Ghislenuskerk onontbeerlijk is. Uit de vele grafkelders, oude funderingen, dichtgemetselde deuren en vensters,... die voor het onderzoek niet bekend waren, mag blijken dat archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van dergelijke sites zeer nuttig, leerrijk en verrassend kan zijn. Alhoewel een pak gegevens kon afgeleid worden uit de heemkundige bronnen, is gebleken dat deze informatie zeker niet voldoende is (zonder afbreuk te willen doen aan de waarde en inzet van de lokale geschiedschrijvers!) om de volledige bouwgeschiedenis van een dergelijk gebouw te reconstrueren. Als men deze gegevens doortrekt naar gelijkaardige sites waar men uitsluitend op basis van de archieven de historie van een gebouw meent te kennen, kan enkel maar besloten worden dat archeologisch onderzoek een even grote bijdrage kan leveren om tot een reconstructie van oude bouwwerken te komen. De vele zaken die tijdens het voorbije anderhalf jaar aan het licht zijn gekomen, zullen samen met nieuw archiefonderzoek ongetwijfeld leiden tot nog meer inzichten in de bouwgeschiedenis van de Sint-Ghislenuskerk van Waarschoot.

NOTEN

1. Projectarcheoloog Bert Acke, Sint-Sebastiaanstraat 12, 9060 Zelzate, bert.acke@telenet.be. Tijdens het onderzoek was de vrijwillige hulp op het terrein van volgende personen zeer welkom: Marcel Acke, Adelheid De Logi, Sam Lasoen, Raf Trommelmans, Eefje Van Hoorebeke en Bruno Van Wynsberghe. Ook een woord van dank gaat uit naar Daniel Lievois, Goedele Reyniers, Olivier Scheir, het gemeentebestuur en -personeel van Waarschoot, de Dienst Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium van de provincie Oost-Vlaanderen, de vzw SAKO, het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, de Hogeschool Antwerpen, de Dienst Stadsarcheologie Gent, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en nv Serck. Een welgemeende dankjewel!
2. Voornamelijk gebaseerd op: DE VOS A., *Geschiedenis van Waarschoot I en II*, Waarschoot, 1990.

3. Gebaseerd op:
- ACKE B., *Archeologisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot. Tussenrapport 1 - 9 juli 2004*, s.l., 2004 (onuitgegeven).
- ACKE B., *Archeologisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot. Tussenrapport 2 - november 2004*, s.l., 2004 (onuitgegeven).
- ACKE B., *Archeologisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot. Tussenrapport 3 - mei 2005*, s.l., 2005 (onuitgegeven).
- ACKE B., *Archeologisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot. Tussenrapport 4 - september 2005*, s.l., 2005 (onuitgegeven).
- ACKE B., *Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot. Eindverslag - oktober 2005*, s.l., 2005 (onuitgegeven).

De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (3)

Paul VAN DE WOESTIJNE

4. DE PERS IN EEKLO NA DE TWEEDE WERELDOORLOG[1]

4.1. NIEWSBLADEN

4.1.1. De Eecloonaar (1848-)

Op vrijdag 15 september 1944 werd Eeklo bevrijd en op zondag 24 september verscheen het eerste naoorlogse nummer van *De Eecloonaar*, het nummer 1 van de 96e jaargang. Karel De Sutter moest zich behelpen met papier dat hij op de kop kon tikken, waardoor *De Eecloonaar* in het eerste jaar na de oorlog gedrukt werd op papier van wisselende kleuren en formaten.
In een redactioneel artikel stelde De Sutter dat *De Eecloonaar* katholiek en Vlaams bleef, maar zich toch verdraagzaam opstelde tegenover andere levenbeschouwingen. Epuratie en repressie kwamen uitgebreid aan bod, maar beheersten het nieuws niet. Wie tijdens de oorlog misdaan had, moest worden gestraft, maar het blad deed niet mee aan de hetze die alle Vlaamsgezinden over dezelfde kam schoor.
Was *De Eecloonaar* voor de oorlog al erg koningsgezind, dan werd hij dat nog meer na de oorlog. Hij liet er geen twijfel over bestaan dat Leopold bij zijn terugkomst in België weer op de troon moest komen.
Karel De Sutter liet zich bijstaan door een vast redactiecomité, waaronder Remy Van Brabandt, pater-minderbroeder Vigil De Bock, Remi Van de Moortel (Kasper) en wellicht ook Maurice Goethals. Enkele onbekende medewerkers tekenden met Janus, del Norte, Dr. Wistik, Reporter, Raf (*Weet ge?*), E.C. of Aveka.
Vaste rubrieken in *De Eecloonaar* waren *Stadsnieuws*: verslagen van de gemeenteraad, werking van de Kristen Middenstandsbond, de Bond der Kroostrijke gezinnen, de Burgersbond 1903, de Boerenbond, Amicitia, 't Kinderwelzijn, de Academie voor Schone Kunsten en dies meer. Nieuwe rubrieken verschenen: *Wetenswaardigheden*, *Kleine Landbouwkroniek* door G.S.L., het *Financieel praatje* door Herman De Keyzer (H.D.K.), wisselagent in Sint-Laureins, een *Vrije Tribune* en *Brievenbus*, waarin de lezers hun opinie en vragen over bepaalde toestanden en gebeurtenissen kwijt konden. *Het Hoekje van de vrouw*, *Duivenrubriek*, *Sportrubriek* en

Nieuws uit de Streek werden weer vaste waarden. Lokale correspondenten, meestal onderwijzers uit verschillende Meetjeslandse gemeenten, zonden wekelijks hun nieuws door. De openbare verkopingen en advertenties op bladzijde drie namen een belangrijke plaats in De reclames op de vierde bladzijde kwamen niet alleen van lokale handelaars, maar ook van Gentse zaken.
Naar eigen zeggen had *De Eecloonaar* toen vijfduizend lezers (wat niet noodzakelijk betekende dat het weekblad in evenveel exemplaren gedrukt werd), niet verwonderlijk, aangezien *De Eecloonaar* pas in september 1945 als lokaal weekblad een concurrent zou krijgen in het liberale *Ons Blad*.
Bij verkiezingen zette *De Eecloonaar* zich 100% in voor de pas opgerichte Christelijke VolksPartij (CVP), zij het minder fanatiek dan voor de oorlog en met minder scheldproza en persoonlijke aanvallen op politieke tegenstanders. Toch liepen de politieke pennentwisten met *Ons Blad* bijna wekelijks hoog op.
In 1946 kwam Roland De Sutter, enige zoon van Karel, opgeleid aan het Hoger Instituut voor Grafische Onderwijs in Gent, in de zaak. Op dat moment werkten er in de drukkerij naast Karel en Roland De Sutter nog drie drukkersgasten. Behalve het drukken met de ondertussen gemechaniseerde drukpers uit 1883 gebeurde alles nog manueel.
Het nummer van 26 mei 1946 verscheen met een nieuwe titelplaat die tot 15 januari 1956 dienst zou doen. Het was een artistiek ontwerp met in het midden de torens van de kerk en van het belfort, verwerkt in het wapenschild van Eeklo. De afmetingen werden nog tweemaal vergroot, tot *De Eecloonaar* op 20 juli 1947 zijn definitieve bladgrootte van 43 bij 31 centimeter kreeg, een kleiner, handig formaat. Het blad telde dan acht bladzijden met vier kolommen in plaats van vier bladzijden met vijf kolommen. Een los nummer kostte toen twee frank, een jaarabonnement 100 frank, voor zes maanden 52 frank.
In die periode maakte de lezer opnieuw kennis met de lotgevallen van Rik Van Bommelen, een ouderwets, klein, bekrompen burgermannetje dat graag met zijn vermeende kennis opschept, door zijn domheid meermaals bedrogen wordt en zich daardoor hopeloos belachelijk maakt. Bij iedere anekdote stond hij afgebeeld, een mannetje in zwart rokkostuum met stijve boord en muts op het hoofd.

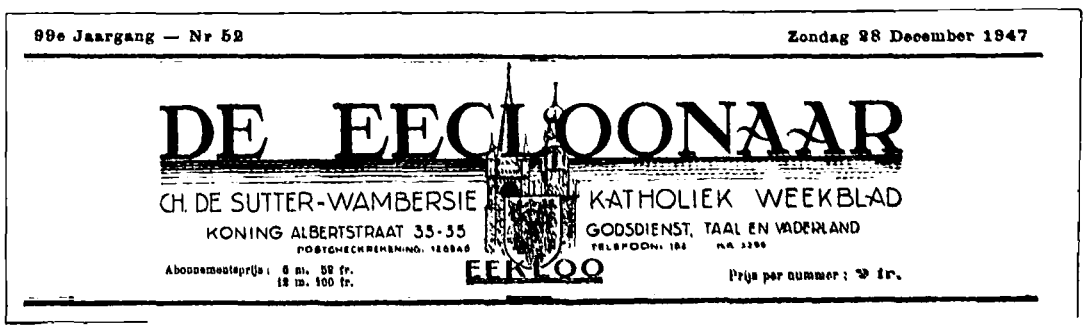
99e Jaargang — Nr 52 Zondag 28 December 1947

DE EECLOONAAR

CH. DE SUTTER-WAMBERSIE KATHOLIEK WEEKBLAD

KONING ALBERTSTRAAT 35-55 GODSDIENST, TAAL EN VADERLAND

EEKLOO

Een opmerkelijke en graaggelezen rubriek was *Weet ge?*, een bloemlezing van het belangrijkste binnen- en buitenlandse nieuws op een beknopte en aantrekkelijke manier samengebracht. De rubriek was ondertekend door Pluizer, schuilnaam van Remi Van de Moortel, dichter, priesterleraar in het college en vanaf 1949 leraar godsdienst aan het Koninklijk Atheneum. Hij schreef ook het *Praatje met de lezer* van Kasper en onder het pseudoniem Luk Van Oost literaire bijdragen en boekbesprekingen. Met de jaren werd Remi Van de Moortel niet alleen een van de ijverigste redacteurs, maar ook de belangrijkste raadgever, eerst van Karel en nadien van Roland De Sutter. Zijn advies was vaak van doorslaggevende aard voor het al of niet opnemen van een artikel in *De Eecloonaar* of het weglaten van bepaalde zinsneden in een artikel. Onder zijn impuls verscheen *De Eecloonaar* vanaf mei 1947 in de nieuwe spelling.
Andere belangrijke medewerkers in die tijd waren Paul Beirnaert (Burgerlijke stand, plaatselijk nieuws, familienamen), Cyriel Van De Bouchaute (sport, techniek en wetenschap), Charel Declercq en vooral Lucien Lampaert, die allen, zoals een rits gelegenheidsmedewerkers, onder een schuilnaam schreven.
Meer en meer profileerde *De Eecloonaar* zich als een Meetjeslands weekblad. Hij richtte zich duidelijk naar de katholieke middenstander (boer incluis). Verenigingen die aanleunden bij de liberale of socialistische partij zouden het zelfs niet hebben geprobeerd om berichten in *De Eecloonaar* gepubliceerd te krijgen. De arbeidersvleugel van de christelijke zuil werd geduld, maar kreeg niet de aandacht waar hij krachtens zijn omvang en electorale inbreng recht op had.
Onder impuls van Roland De Sutter en zijn vrouw, Anna De Fuster, werd de drukkerij gemoderniseerd. In augustus 1953 werd een linotypezetmachine in gebruik genomen, waardoor een eind kwam aan het tijdrovende handzetten. Bij het opmaken van de krant waren de aaneengesloten, in lood gegoten regels ook gemakkelijker hanteerbaar dan afzonderlijke lettertjes. De nieuwe letter was kleiner, maar veel scherper en daardoor beter leesbaar dan de versleten handgezette letter. Op iedere bladzijde konden nu vijf kolommen in plaats van vier. Daardoor kwam er meer ruimte beschikbaar, bijna twee bladzijden, en dus werden de medewerkers aangespoord om meer en vollediger informatie door te geven.
Vanaf 1 januari 1956 kwam het beheer van de drukkerij en van het weekblad in handen van Roland De Sutter en zijn vrouw[2]. Karel De Sutter kon tevreden zijn van zijn werk. Na de oorlog had hij *De Eecloonaar* in moeilijke omstandigheden uitgebouwd tot een goed uitgegeven, gevarieerd, veelgelezen kwaliteitsweekblad, weliswaar binnen de katholieke zuil en met een zware CVP-stempel. In het begin van de jaren vijftig bereikte *De Eecloonaar* een recordoplage van 7.000 exemplaren.
Graficus Luc(ien) Verstraete ontwierp de nieuwe titelplaat die vanaf 22 januari 1956 gebruikt werd. Het wapenschild van Eeklo kreeg een facelift en de torens van de grote kerk en van het belfort bleven als silhouet op de achtergrond behouden, evenals het motto *Godsdienst, taal, vaderland* en *katholiek weekblad.*
Inhoudelijk veranderde *De Eecloonaar* niet zoveel. Het aantal foto's nam toe, meestal clichés overgenomen van persagentschappen of van natio-

nale kranten. Heel af en toe verscheen er eens een eigen foto, die voor het clicheren naar Gent moest. De medewerkers en correspondenten bleven hun gewone bijdragen leveren en was er kopij tekort dan werd er een beroep gedaan op artikels van de persagentschappen UM, CIP en het katholieke Ultramare. Geregeld was er plaats tekort en moest *De Eecloonaar* op 10 of op 12 bladzijden worden gedrukt.
In 1956 telde een jaargang voor het eerst maar 51 *Eecloonaars*, in de zomer verscheen het blad een week niet wegens *betaald verlof* van het personeel.
Voor het drukken van de meer dan 5.000 exemplaren waren tot 1959 twee à drie man bijna twee dagen bezig op de oude cilinderpers uit 1883! Om de uitgave van *De Eecloonaar* rendabel te houden, kocht Roland De Sutter tweedehands een goede Zwitserse rotatiepers (Roto-press), een enorme machine van 12 ton, waarmee het bedrukken van het papier op de rol continu met een capaciteit van duizend exemplaren per uur kon doorgaan. De hoogdrukrotatiepers, nog altijd met platte reliëfdrukplaten in lood, had twee groepen die telkens vier bladzijden ineens drukten en zo een katern van acht bladzijden afleverden. Aan het einde van de rotatiepers werd het papier afgesneden en geplooid, zodat *De Eecloonaar* kant en klaar uit de machine kwam. Op zondag 18 oktober 1959 (nr 42) verscheen het eerste nummer van *De Eecloonaar* dat op de nieuwe rotatiepers gedrukt werd.
In 1960 kwam de prijs van een los exemplaar op 3 frank, een jaarabonnement op 150 frank (voor zes maanden 80 frank). In dat jaar begon Willy De Zutter als plaatselijk correspondent voor *De Eecloonaar* te werken. De belangrijkste redacteurs en medewerkers op dat moment waren Remi Van de Moortel, Lucien Lampaert, Paul Beirnaert en E.C., vermoedelijk Charles Declercq. Remi Van de Moortel bleef zijn rubrieken in *De Eecloonaar* verder verzorgen, ook nadat hij Eeklo verlaten had en daardoor stilaan voeling met de redactie verloor. Lucien Lampaert was dan de belangrijkste man waarop Roland De Sutter, zelf geen schrijver, kon terugvallen. Hij haalde veel nieuws uit de kranten, schreef een en ander, corrigeerde de teksten en veranderde de bijdragen van de correspondenten waar hij dat nodig achtte. De donderdagmorgen zat hij op de redactie van De Eecloonaar om kopij aan te vullen, standpunten bij te sturen en met kleine bijdragen gaten te vullen. Vanaf 7 mei 1966 liet hij in 376 afleveringen, tot 1 juni 1973, *De Geschiedenis van Eeklo*, verschijnen, een bewerking en aanvulling van August Van Ackers historische bijdragen destijds verschenen in *Gazette van Eecloo*[3].
Een andere veelgelezen rubriek *Het Eekloos dialekt* begon in november 1966 te verschijnen. Karel Pynckels had jarenlang allerlei Eeklose woorden en uitdrukkingen verzameld en ze met zijn vrienden Paul Bruggeman en pater Jozef De Baets besproken[4]. Paul Beirnaert publiceerde vanaf 1962 wekelijks zijn *Dagklapper*, wetenswaardigheden over bekende Vlamingen en Eeklonaars, per dag van die week gerangschikt.
Vanaf 7 januari 1967 kostte een los nummer van *De Eecloonaar* vier frank, een jaarabonnement 200 frank, 100 frank voor zes maanden en 50 frank voor drie maanden, en vanaf 1 december 1967 kregen de abonnees *De Eecloonaar* de vrijdag in de bus. Een gewoon nummer telde toen al

twaalf bladzijden en soms werd een nummer op veertien of zestien bladzijden gedrukt. Alles wat de acht bladzijden overschreed heette *Bijvoegsel aan De Eecloonaar* en moest in een tweede beurt worden gedrukt, want de maximumcapaciteit van de rotatiepers was acht bladzijden. Zo ontstond de tweede katern van De Eecloonaar, die dan nog manueel in de eerste moest worden geschoven, een tijdrovende bezigheid. Het volume reclame was enorm toegenomen, vooral de omvang van de advertenties was erg groot geworden, vele waren een half blad groot en soms verschenen paginagrote advertenties, zelfs op de eerste bladzijde!
Na het verdwijnen van het liberale weekblad *De Stad Eeklo* in 1957 was *De Eecloonaar* nog het enige weekblad in Eeklo. *De Eecloonaar* moet in die periode worden gerangschikt bij de conservatieve christelijke pers. Het blad schreef wat zijn abonnees wilden lezen, en die waren in hoofdzaak nog altijd centrum-rechts katholiek, een weerspiegeling van de politieke krachtverhoudingen in Eeklo en het Meetjesland. Soms werd de redactie ook zakelijk onder druk gezet om bepaalde dingen niet of juist wel te schrijven. Alhoewel de eerder zwijgzame Roland De Sutter zelden een artikel schreef, was hij het toch wel die de strekking van De *Eecloonaar* bepaalde door de keuze van de redacteurs, correspondenten en medewerkers en door de keuze van de artikels die moesten worden opgenomen.
Cyriel Van De Bouchaute publiceerde vanaf 9 mei 1969 *Eeklo tijdens de laatste oorlog - Dagboek van een Eeklonaar*, de bewerkte dagboeknotities over de Tweede Wereldoorlog van VVV-erevoorzitter Leon Minne en hij begon enkele maanden later de reeks *25 jaar geleden, De bevrijding van onze poldergemeenten.*
Op 12 december 1969 verscheen voor het eerst een tv-bijlage, later *teevee* genoemd, een overzicht van de belangrijkste tv-programma's, bestemd voor mensen die wel een tv, maar geen dagblad en ook geen tv-blad hadden.
Uit 1970 dateert de medewerking van Piet De Baets, *een bekend Eekloos journalist.* Hij berichtte meestal over de avondmarkten, miss- en andere verkiezingen, recordpogingen en de show business.
In de kiescampagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970 kondigde *De Eecloonaar* aan geen standpunt te zullen innemen. Het weekblad kon het zich gewoonweg niet permitteren openlijk partij te kiezen voor een van de groepen waarin de Eeklose CVP-afdeling uiteengevallen was, enerzijds de Eeklose Volkspartij (EVP) van Alfons Coppieters en anderzijds de conservatieve groep rond Piet Van Ghyseghem en Medard De Sutter, die de naam CVP bleef gebruiken. *De Eecloonaar* stelde dan maar tegen betaling zijn kolommen open voor alle partijen, een regeling waarvan ook Nieuw Eeklo, de plaatselijke PVV-groep (liberalen), dankbaar gebruikmaakte.
Met het oog op het vieren van de 125ste verjaardag van de oprichting van *De Eecloonaar* stelde een redactieraad met Roland De Sutter, Lucien Lampaert, Paul Beirnaert, Cyriel Van De Bouchaute en een enkele keer ook Luc Verstraete, een feestprogramma op, waarvan een jubileumnummer, een jubileumprijsvraag en een academische zitting de belangrijkste punten waren. Het eerste nummer van het jubileumjaar 1973 was

gedeeltelijk gedrukt op glanzend papier met een groene steunkleur. De Eecloonaar kreeg een nieuwe titelplaat in een mooie letter waarin 125 verwerkt zat. Geruisloos en zonder commentaar was het woord katholiek uit de titel weggevallen, maar *Voor godsdienst, taal en vaderland* bleef behouden. *De Eecloonaar* wilde geen katholiek partijpolitiek weekblad meer zijn, maar het bleef wel nog een christelijk geïnspireerd, Vlaamsgezind, volks blad in de ruime betekenis van het woord.
In 1974 ging de prijs van een abonnement omhoog. Voor een jaar betaalde de abonnee 250 frank, voor zes maanden 150 en voor drie maanden 75 frank. Een los nummer kostte in de krantenwinkel zes frank.
Na het plotse overlijden van de 48-jarige Lucien Lampaert op 22 juni 1975 had *De Eecloonaar* behoefte aan een figuur die de leiding van het weekblad op zich kon nemen. De krant had veel kwaliteit verloren, er zat geen lijn meer in, redactioneel was het improviseren en qua vormgeving was het blad lelijk, stijlloos en zonder inspiratie. In de vriendenkring van wijlen Lucien Lampaert zat dokter Rutger (Roger) De Keyser die zich geroepen voelde *De Eecloonaar* te vernieuwen en er een modern, regionaal, kwalitatief hoogstaand, geïllustreerd magazine voor het Meetjesland van te maken. Hij bracht een aantal geïnteresseerden samen om de nieuwe Eecloonaar op de sporen te zetten: uiteraard Roland De Sutter zelf (en later Michel De Sutter), een aantal oude rotten zoals Paul Beirnaert, Cyriel Van De Bouchaute, Aymar De Craene, Edgar Vandegenachte, Frans De Vliegher, Etienne Lampaert, Jacques De Sutter, Wilfried Blondeel, Robert Spanhove en een aantal nieuwe medewerkers zoals Luc en Dirk Verstraete, José De Busscher, Luc Joos, Gilbert De Baets, Bert De Craene (Waarschoot), Willy De Buck (Kaprijke) en nog enkele anderen. Roger De Keyser coördineerde de redactieraad en werd ook feitelijk gedurende enkele jaren eindredacteur. Hij bracht nieuwe ideeën aan, gaf opdrachten en verdeelde de taken. Het eerste nummer nieuwe stijl van 28 januari 1977 viel op door de frisse en artistieke vormgeving, het werk van Luc en Dirk Verstraete: een nieuwe titelplaat, rubrieken met een eigen tekeningetje of logo, gebruik van kleine letters in de titels, tekeningen en collages op de eerste bladzijde. De kracht van het weekblad lag in het brengen van nieuws voor en over de mensen van de streek, overvloedig geïllustreerd met foto's in een aantrekkelijke lay-out. Daarom werd een machine voor nyloprint aangekocht, waardoor van de foto's in de drukkerij zelf een drukplaat in kunststof kon worden gemaakt. Zo konden actuele foto's veel vlugger in het weekblad verschijnen en nam het aantal foto's toe.
De nieuwe redactie werkte enkele jaren heel enthousiast en zou *De Eecloonaar* de vorm geven die hij tot het begin van de 21ste eeuw zou behouden. Naar buiten toe werd *De Eecloonaar gedepolitiseerd*, geen enkele partij kreeg cadeaus en alle partijen, politieke strekkingen en ook niet-christelijke verenigingen konden aan bod komen. Op termijn zou in de redactieraad de tweede groep christendemocraten (rond Fons Coppieters) met o.m. Willy De Zutter (plaatselijk nieuws), Robert Spanhove (plaatselijk nieuws en interviews), Luc (*Sienemapateeklo*) en Dirk Verstraete *(de bezige bijlage)* en José De Busscher (algemeen) zijn invloed op het weekblad versterken.

Remi Van de Moortel die helemaal niet betrokken werd bij de vernieuwing van *De Eecloonaar*, haakte af en de cultuurbladzijde werd overgenomen door Frans en Bea De Vliegher. De bladzijde heette *Cultuur met een grote K. Kunst en geestesleven uit het Meetjesland.*
In september 1977 veranderde de naam van de tweede katern, *Doorheen het Meetjesland*, de bladzijden met regionaal nieuws, in *De Meetjeslander, meetjeskrant*, waarin voortaan het nieuws gegroepeerd was onder de naam van de fusiegemeenten Waarschoot, Groot-Maldegem, Groot-Assenede, Groot-Sint-Laureins en Groot-Kaprijke. In het nummer van 7 april 1978 werden de namen, adressen en telefoonnummers van de lokale reporters en correspondenten meegedeeld, waar de lezers hun nieuws kwijt konden: Robert Spanhove (Eeklo), Rita De Geeter (vrouw van Patrick Coene, Sint-Laureins), Albert Willems (Maldegem), Paula Van De Velde (Lembeke), Mevr. Vanden Bossche (Sint-Margriete), Geeraard Van Hooreweghe (Boekhoute, Assenede), Willy De Buck (Kaprijke), Hubert Van Hooreweghe (Eeklo), Guido Coene (Sint-Laureins), Bert De Craene (Waarschoot), Anna Matthys (Kaprijke) en F. Van De Poele (Watervliet). De tijd dat de plaatselijke veldwachter enkele regeltjes aan de redactie bezorgde, was voorbij.
Het jaar 1978 was een aanleiding voor een dubbel jubileum: *De Eecloonaar* bestond 130 jaar en was 50 jaar in handen van de familie De Sutter. Op de eerste bladzijde stond voortaan het editoriaal, kanttekeningen bij nationale en plaatselijke gebeurtenissen, van de hand van José De Busscher die sedert oktober 1977 stadssecretaris van Eeklo was. Zijn medewerking aan het blad was voor de buitenwereld niet bekend, want hij ondertekende geen enkele bijdrage. Het anoniem publiceren was trouwens een gewoonte, omdat de meeste correspondenten liever geen ongewenst bezoek van de fiscus kregen.
Uit een marktonderzoek in 1978, uitgevoerd door de sociologen Marc De Smet en Hilde Geerinck, bleek dat *De Eecloonaar* een onmisbare functie in het Meetjesland bekleedde. Het weekblad scoorde vooral goed op het vlak van lokale berichtgeving en de nuttige informatie, zoekertjes en notariële verkopingen. Bijna alle lezers verklaarden het hoofdartikel te lezen en de helft ook de sport. 14% van *De Eecloonaar*-lezers lazen geen dagblad. De resultaten van het onderzoek sterkten de redactie om verder te gaan op de ingeslagen weg en nog meer aandacht te besteden aan plaatstelijke berichtgeving.
De hoogdrukrotatiepers die sedert oktober 1959 in gebruik was, werd in de zomer van 1978 vervangen door een Harris-Marinoni offsetdrukpers die Roland en Michel De Sutter in een Rotterdamse drukkerij kochten. Bij deze rotatiepers zit niet alleen het papier, maar ook de drukvorm op een rol. Het papier loopt tussen een stel vorm- en drukcilinders en wordt zodoende aan beide zijden bedrukt. Daarom moet van de drukplaat een cilindervorm gemaakt worden. De pers had een capaciteit van 16 bladzijden per drukbeurt en een maximumsnelheid van 15.000 exemplaren per uur. Op 6 oktober 1978 kwam het eerste nummer van de offsetrotatiepers. De drukkwaliteit was beter, de tekst duidelijker leesbaar en de foto's scherper. Het papierformaat moest worden verkleind tot 45,5 bij 29 centimeter. Een bladzijde telde nu vijf kolommen van een kleine vijf cen-

timeter. Het aantal bladzijden werd vermeerderd tot 24, twee katernen van 12 bladzijden.
In 1980 stond Roland De Sutter al meer dan 35 jaar in het drukkersvak, waarvan 25 jaar als verantwoordelijk uitgever van *De Eecloonaar*, het goede moment om vanaf 1 januari 1981 de fakkel door te geven aan zijn zoon Michel, die de laatste vijf jaar naast hem had gestaan in het leiden van het bedrijf[5].
Michel De Sutter begreep dat er voor het zetten, opmaken en drukken van het weekblad loonbesparende investeringen nodig waren. Hij begon met de modernisering van de prepress-systemen voor het zetten van teksten en monteren van bladzijden door de aankoop van een fotozetmachine Compugraphic Edit Writer, waardoor zetten in lood overbodig werd. Zo konden tekst en gerasterde foto's, geknipt en geplakt, op een bladzijde worden gemonteerd, waarvan dan een drukflens werd vervaardigd.
In het begin van de jaren tachtig begon de werking van de redactieploeg te verwateren. Roger De Keyser verloor zijn enthousiasme, toen hij besefte dat zijn plan, een geïllustreerd magazine voor het Meetjesland, niet verwezenlijkt kon worden. Oudere medewerkers hadden afgehaakt en de jongeren, o.m. Ronny De Schuyter, Luc Soens, Toon Reyniers en Martin Heylen waren niet zo bereid om hem te volgen.
Op 21 januari van 1983, de 135ste jaargang, verscheen weer een jubileumnummer, waarvan de eerste acht bladzijden op nagelwit papier met rode steunkleur gedrukt waren. Daarin schreef Cyriel Van De Bouchaute de eerste bladzijde vol met een overzicht van 135 jaar *De Eecloonaar*. In dat jubileumjaar moest de lezer 25 frank betalen voor een los nummer dat toen gewoonlijk 24 bladzijden telde, maar al eens kon uitgroeien tot 28 of zelfs 32 bladzijden. Een jaarabonnement kostte 200 frank.
Michel De Sutter, die vooral met de expansie van de drukkerij bezig was, begreep dat *De Eecloonaar* na een aantal technische vernieuwingen ook op redactioneel vlak aan professionalisering toe was. *De Eecloonaar* werd te dik, miste coördinatie en bezorgde de lokale correspondenten overlast. Het nummer van 15 december 1983 vermeldde voor het eerst: *Redaktie: Marc Van Hulle*[6]. De nieuwe eindredacteur moest niet alleen artikels schrijven over Eeklo en de Meetjeslandse gemeenten waar geen lokale correspondent voorhanden was, maar ook, in overleg met de redactieraad (Michel De Sutter, José De Busscher, Robert Spanhove, occasioneel Luc en Dirk Verstraete, Toon Reyniers, Ronny De Schuyter en Bart Grison), het werk van medewerkers en correspondenten coördineren, de leesbaarheid van de artikels verhogen en evenwicht brengen in de berichtgeving. Onder Marc Van Hulle werd voor de medewerkers een andere tarifering bedongen, niet meer per regel, maar per kolom[7].
Door een reorganisatie in de drukkerij kon *De Eecloonaar* vanaf 20 oktober 1983 op donderdag verschijnen.
Marc Van Hulle vertrok al in maart 1985 naar *Taptoe Meetjesland*, een publiciteitsblad van concurrent Piet De Baets, en werd opgevolgd door Dirk Spittael die als redacteur opviel door zijn vlug doorzicht, zijn professionele aanpak, zijn objectiviteit en rechtlijnigheid.
In juni 1985 werd de drukcapaciteit verdubbeld door de aankoop van een tweedehands offsetrotatiepers Linotype Pacer met vier groepen van acht

bladzijden, die dus 32 bladzijden ineens kon drukken. In 1986 werd een MCS fotozetmachine van het merk Agfa gekocht, waardoor het mogelijk werd de tekst op het scherm te zetten en op te maken.
Naast investeringen in de opmaak van het weekblad was er dringend nood aan verjonging in de redactieploeg. De getrouwen bleven, Cyriel Van De Bouchaute, Willy De Zutter, Robert Spanhove, Toon Reyniers, Luc en Dirk Verstraete, José De Busscher en uiteraard vele streekmedewerkers. De redactie kreeg versterking van Bart Maréchal, Paul en David Verstraete, Paul Buyck en Luc Teeuws. Voor foto's werd vaak een beroep gedaan op persfotograaf Michel Moens. Vertrouwde Meetjeslandse correspondenten haakten af en nieuwe kwamen in hun plaats: Guy Bonne (G.W.) voor Waarschoot, Paul De Neve (P.E.) voor Evergem, Nele De Ruyter (N.D., naast meester Vereecke) voor Sint-Laureins, Jackie Claeys (Jac) voor Assenede, Guido Veirman (Gwijde) voor Maldegem, Bart Van Damme voor Sleidinge en Willy De Groff voor Zeeuws-Vlaanderen.
Zoals voorheen stond de familie De Sutter en *De Eecloonaar* op de bres om de belangen van de middenstand te verdedigen, het Nationaal Christelijk MiddenstandsVerbond, de Winkelmaand, een eindejaarsactie van de Eeklose middenstanders en Eeklo uw inkoopstad, ze konden op ruime promotie in *De Eecloonaar* rekenen.
Wegens de beperkte uitbreidingsmogelijkheden in de Koning Albertstraat werd een nieuwe drukkerij gebouwd op het industrieterrein in Nieuwendorpe. De verhuis gebeurde in de zomer van 1990.
Vanaf 1992 beschikte de drukkerij over DTP (Desk Top Publishing). Alle bewerkingen konden nu computergestuurd uitgevoerd worden, van het typen van de eerste letter of inscannen van een visueel beeld tot het maken van de drukplaat. De belangrijkste medewerkers, Dirk Spittael, Robert Spanhove, Willy De Zutter en Etienne De Baets werkten al langer met een tekstverwerkertje (Tandy) en zonden via de modem hun kopij door naar de redactie.
De Eecloonaar werd alsmaar dikker, soms tot 44 bladzijden! Die overlast leidde tot te veel storende fouten in de teksten en een slordige lay-out. Dat hij te weinig tijd had om de eindredactie behoorlijk te doen, bevredigde Dirk Spittael niet en toen hij in 1993 de kans kreeg om informatieambtenaar van de stad Eeklo te worden, greep hij ze aan.
Het eerste nummer dat de nieuwe redacteur, Maldegemmenaar Geert Willemarck, voor zijn rekening nam, was dat van 4 februari 1993. De redactieraad als dusdanig kwam niet meer samen, Geert Willemarck wikte en woog de voorstellen die medewerkers deden en besliste welke teksten opgenomen werden. Tijd voor correctie van teksten was er nauwelijks. Soms belandden er artikels rechtstreeks bij de DTP-machine en had hij er geen zicht op. Geert Willemarck introduceerde de PC op de redactie en zette zoveel mogelijk vaste correspondenten aan zich een PC aan te schaffen en hun artikels op diskette binnen te brengen. Ook veel occasionele medewerkers brachten hun teksten (en later ook hun foto's!) binnen op een schijfje, waardoor steeds minder tekst in de drukkerij zelf hoefde te worden gezet. Vandaag de dag komen de meeste teksten en foto's via het internet op het e-mailadres redactie@eecloonaar.be binnen.
De Eecloonaars oudste medewerkers, Cyriel Van De Bouchaute, Willy De

Zutter en Robert Spanhove, vergrijsd in het vak en al een dagje ouder, begonnen uit te kijken naar jonge krachten die hun taak konden overnemen. Er meldden zich enkele beginnende journalisten, meestal correspondenten voor nationale kranten, maar langer dan enkele jaren hielden ze het niet vol. Albert Forré (FPS), een Eeklonaar woonachtig in Sleidinge, begon in april '95 aan *De Eecloonaar* mee te werken als correspondent voor Lovendegem, Sleidinge, Evergem en de gemeenten en dorpen uit het Meetjesland waar er geen correspondent voorhanden was. Gaandeweg vulde hij de gaten in de Eeklose berichtgeving en werd hij de belangrijkste verslaggever voor Eeklo. Stef Van Canneyt (VACAS), meer fotograaf dan schrijver, toerde vanaf begin '96 het Meetjesland rond om actuele dingen op de gevoelige plaat vast te leggen. Zelfs Michel De Sutter, verantwoordelijk uitgever van *De Eecloonaar*, deed zijn duit in het zakje door vanaf 11 augustus 1994 zijn *Standpunt* bekend te maken. Daarin behandelde hij onderwerpen van politieke, sociaal-economische en morele aard. Guy Bonne, al jaren correspondent voor Waarschoot, ontpopte zich de laatste jaren als een gedegen journalist. Van zijn hand verschenen enkele artikelreeksen die getuigen van een grondige benadering en van veelzijdig, origineel schrijftalent. Paul Buyck bleef zijn *Pinnemuts*bladzijde over jeugdliteratuur volschrijven en kreeg af en toe ruimte om het werk van (bij voorkeur Meetjeslands) literair talent te bespreken.
Iedere club of sportdiscipline had wel een losse medewerker die wekelijks of af en toe een verslag over de wedstrijden binnenbracht. De kwaliteit van die bijdragen was erg ongelijk en vele artikels moesten worden herschreven. Soms nam de sport een kwart van de ruimte in *De Eecloonaar* in, want het aantal sporten waarover bericht werd, was de laatste decennia ontzettend toegenomen.
1998 was een bijzonder jaar voor *De Eecloonaar*. Het oudste weekblad van het land vierde zijn 150ste verjaardag en haalde daardoor geregeld de regionale en nationale pers (*De Standaard Magazine*) en kwam zelfs op radio en TV (nieuws). *De Eecloonaar* kreeg een nieuwe titelplaat, een ontwerp van Luc Verstraete met als ondertitel *niet-alledaags weekblad voor het Meetjesland*. Op redactioneel vlak werkte het weekblad zich dat jaar in de kijker door *De Nieuwe Lichting*, een stageproject dat jonge journalisten een kans gaf om ervaring op te doen. Het is gebleken dat *De Eecloonaar* voor vele beginnende persjongens/-meisjes een goed leerschool is geweest, daar kunnen o.m. Bert De Craene, Willy De Buck, Luc Soens en Martin Heylen van getuigen.
In 1998 telde *De Eecloonaar* 120 redacteurs, vaste medewerkers, regionale correspondenten, losse en occasionele medewerkers. Uiteraard zijn vaste medewerkers nodig om *De Eecloonaar* een structuur te geven en de continuïteit te verzekeren. Het weekblad bestaat bij de gratie van een grote groep niet-betaalde, meestal (voor de lezer) anonieme medewerkers die het de moeite waard vinden om over hun instelling, vereniging, club, straat, interessesfeer, beroep, hobby en andere onderwerpen artikels te schrijven en die aan het lezerspubliek bekend te maken.
Vooral in de jaren tachtig en in mindere mate in de jaren negentig ging de abonnementsprijs van *De Eecloonaar* fors naar omhoog. In 1980 kostte een los nummer nog 15 frank en een jaarabonnement 720 frank, in

2005 is die prijs € 1,20 (48 frank), meer dan verdrievoudigd. In 2005 kreeg in de titelplaat de ondertitel *de gazet van 't Meetjesland* meer aandacht en verdween *De Eecloonaar* wat op de achtergrond. Vanaf 9 maart 2005 verschijnt het weekblad in vierkleurendruk op een groter formaat van 31,5 bij 48 cm.
Toch blijft, zoals in het verleden, *De Eecloonaar* als regionaal blad kwetsbaar door zijn lage oplage en rendabiliteit en het siert de uitgevers dat zij er als Eeklonaars en Meetjeslanders prijs op stellen hun weekblad verder uit te geven.
Terecht wordt *De Eecloonaar* dè ambassadeur van het Meetjesland genoemd. Geen enkel regionaal blad heeft de kwaliteit, de presence en de uitstraling van de ouderdomsdeken van de Vlaamse kranten. *De Eecloonaar* zit gekneld tussen de regionale bladzijden van de nationale kranten en de gratis reclamebladen. Hij wordt in snelheid van berichtgeving genomen door de nationale pers, de regionale televisie en nieuwsverspreiding via het internet en de gsm. Publicitair moet hij huis aan huis bestelde advertentiebladen laten voorgaan.
Het weekblad is de vinger aan de pols van het Meetjesland. Maar de vergrijzing van het lezerspubliek treft ook *De Eecloonaar*. Het interesseren en aantrekken van een jong lezerspotentieel is een uitdaging voor de 21ste eeuw. Nog meer dan vroeger moet *De Eecloonaar* zich profileren als regionaal blad dat heel het Meetjesland bestrijkt, van Aalter tot Zelzate en van Maldegem tot Lovendegem, waarbij de mogelijkheid tot weekbladconcentratie ernstig overwogen moet worden.

4.1.2. Ons Blad (1936-1952)

Het eerste naoorlogse nummer van *Ons Blad* verscheen op zaterdag 15 september 1945 naar aanleiding van het overlijden van burgemeester Lionel Van Damme. Het weekblad, *Orgaan van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eekloo*, werd zoals voor de oorlog, gedrukt door Hippoliet Steyaert, Stationsstraat 85 in Eeklo. De redactie was gevestigd in Werkmanswelzijn, Stationsstraat 105. Het was nummer 1 van de 21e jaargang, de nummering van de jaargangen liep dus door vanaf 1925, het jaar van verschijnen van *Het Liberale Noorden*, waarvan *Ons Blad* de voortzetting was. Het blad telde maar twee bladzijden, werd gedrukt op klein formaat van 29 bij 40 cm en kostte 1 frank.
De redactie weet het late verschijnen aan de prioriteit die de liberalen gaven aan de wederopbouw van België. "*Ook na de bevrijding meenden wij nog niet te moeten verschijnen, daar de heropbeuring van ons land moest bewerkstelligd worden in alle eensgezindheid onder de partijen en, onzes inziens, alle partijstrijd voorloopig moest vermeden worden.*"
Het eerste nummer bevatte een uitvoerig in memoriam (en grafrede) met foto van Lionel Van Damme, een bericht *Aan onze Lezers*, *Stadsnieuws*, *Dienst voor Rantsoeneering* en de *Burgerlijke Stand* van Eeklo. *Ons Blad* ging reeds in het tweede nummer in de clinch met *De Eecloonaar* en had het over repressie en epuratie, maar bespeelde ook de vooroorlogse thema's, zoals de verdediging van het officieel onderwijs.

Vanaf het 16de nummer (30 december 1945) werd *Ons Blad* de Meetjeslandse editie van het Gentse liberale weekblad *Blauw en Vrij*, gedrukt op groot formaat (44 bij 56 cm), en was de verantwoordelijk uitgever C. Veys, Elzestraat 7 Gent, die ook andere liberale weekbladen in Oost-Vlaanderen uitgaf[8]. Het weekblad kostte toen 2 frank. *Ons Blad* bevatte een politiek hoofdartikel, internationaal nieuws (*De film van de week*), een aflevering van de reeks overleden politieke gevangenen (o.a. Herman Declercq) en regionaal nieuws, samengebracht onder de rubriek *Uit de stad Eekloo en omliggende*. Op de tweede bladzijde vond de lezer nieuws uit het Gentse en andere Oost-Vlaamse steden.
Van nr. 20 (27 januari 1946) tot nr. 26 (10 maart 1946) verscheen in zes afleveringen *Met onze politieke gevangenen*, het verhaal van een tiental Eeklose politieke gevangenen, verteld door (Gaston) Louis Camu. Een goeie dertig leden van het Belgisch Legioen waren in het voorjaar van 1943 aangehouden en na hun veroordeling op 26 augustus 1943 naar Duitsland vertransporteerd. Ze werden tewerkgesteld in de kampen van Esterwegen, Bayreuth en Flossenbürg en vandaar op dodenmars gezet, tot ze eind april 1945 door de Amerikanen bevrijd werden. Slechts elf van de 33 gevangenen, onder wie Camu, kwamen terug[9]. De publicatie van dit aangrijpend getuigenis moest de kandidatuur van Louis Camu voor de wetgevende verkiezingen van 27 februari kracht bijzetten, maar hoewel hij op de tweede plaats van de liberale kamerlijst stond, werd hij niet verkozen.
Ons Blad, Weekblad van de Liberale Associatie Gent-Eeklo, waarvan de *voorloopige redactie* nog altijd in het Werkmanswelzijn was gevestigd, was dezelfde uitgave als *Blauw en Vrij* en *De kleine Moerbekenaar*, gedrukt door Van Severen, Nieuwenbosstraat 1 in Gent[10]. Het bevatte algemene artikels van liberale strekking over actuele binnenlandse en buitenlandse aangelegenheden, geschreven door liberale mandatarissen (vaak oudsenator L. De Wilde), een *Landbouwkroniek*, het *Syndicaal nieuws* en bijdragen uit Gent, het Waasland (vooral Moerbeke-Waas), Zelzate en Deinze. De Meetjeslandse correspondenten (o.m. Jan Daneels en Gaston Bral), die ondertekenden met Nel, A., Spectator, Pluizer, etc., namen met de rubriek *Uit de stad Eekloo en omliggende*, een kwart bladzijde voor hun rekening[11]. Daarin konden ze nieuws kwijt over liberale en neutrale verenigingen, zoals de Nationale Strijdersbond, De Welgezinden, het Rood Kruis, de Burgerbond 1903, de Bond der Kroostrijke gezinnen, de Vereeniging voor Sterrenkunde, de Biljartclub Excelsior, de Boxingclub Eekloo, de schaakclub Het Paard van Troje, etc. Verder verschenen er

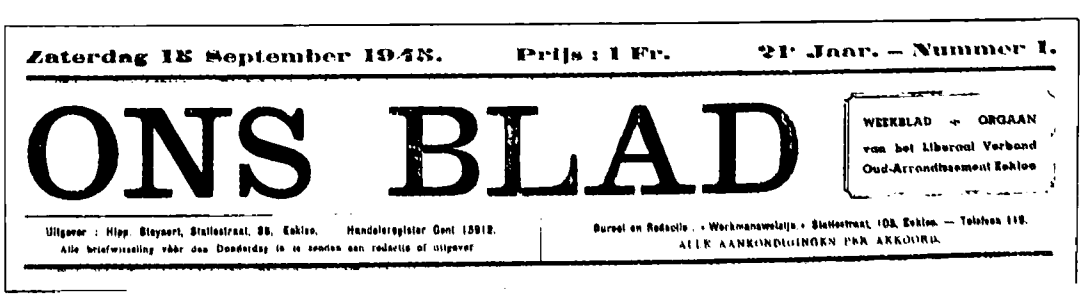
Zaterdag 18 September 1948. Prijs : 1 Fr. 21e Jaar. — Nummer 1.

ONS BLAD

WEEKBLAD — ORGAAN van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eeklo

Uitgever : Hipp. Bleyaert, Stallestraat, 88, Eeklo. Handelsregister Gent 15912.
Alle briefwisseling vóór den Donderdag te zenden aan redactie of uitgever

Bureel en Redactie : « Werkmanswelzijn » Stallestraat, 103, Eeklo. — Telefoon 118.
ALLE AANKONDIGINGEN PER AKKOORD.

mededelingen over de rantsoenering, de Eeklose politiek (gemeenteraadsverslagen), voetbalnieuws, het programma van *Ciné Astrid*, de burgerlijke stand, etc. Bijna wekelijks dienden ze *De Eecloonaar*, beschouwd als het orgaan van de CVP (Christelijke VolksPartij), van antwoord en enkele keren reageerden ze tegen het parochieblad *Sint-Vincentiusbode* die het officieel onderwijs in een slecht daglicht stelde. Een Eeklose medewerker (Roger Verstraete of Armand Piessens?) schreef een reeks over het onderwijs in Eeklo. Ook uit Maldegem verschenen er geregeld bijdragen. Af en toe telde *Ons Blad* vier bladzijden. Reclames en publiciteit werden er niet in opgenomen.
In september 1946 overleed Jan Daneels, medestichter van het Liberaal Vlaamsch Verbond en *stichter van het Liberale Noorden, dat in 1936 "Ons Blad" werd en waarvan hij tot korten geleden een van de ijverigste en meest gewaardeerde medewerkers was*[12].
Vanaf 20 oktober 1946 was Gaston Bral, Raamstraat, 57 Eeklo de verantwoordelijk uitgever van *Ons Blad*, dat de ondertitel *Orgaan van het Liberaal Verbond Eekloo* meekreeg. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 24 november werd bijna het hele blad gevuld met Eeklose en Maldegemse bijdragen. In de koningskwestie nam *Ons Blad* geen duidelijk standpunt in, omdat er bij de Eeklose liberalen overtuigde royalisten, zoals de Locufiers, zaten, maar koningsgezind was het zeker niet. De artikels over *Gewezen burgemeester VAN ZANDYCKE voor den Krijgsraad*, moesten de katholieken in diskrediet brengen en de lezers, in zover dat nodig was, overhalen om voor de liberale lijst te stemmen. De liberalen deden het goed, maar hadden met de socialisten een zetel te weinig om een meerderheid te vormen. Na de verkiezingen viel *Ons Blad* in zijn oude plooi en werd C. Veys weer uitgever.
Vanaf januari 1947 begon men met de steun van de heropgerichte Liberale Jonge Wacht (later Voorwacht) het blad te vernieuwen, het verscheen op vier bladzijden en bevatte meer algemeen nieuws en ook een feuilleton *(mengelwerk)*, het eerste was *Meester Gevers* van Cyriel Buysse. De prijs per nummer steeg tot 2,25 frank. De vierde bladzijde werd meestal gevuld met nieuws uit Lokeren, Sint-Niklaas, Temse en Rupelmonde. Het plaatselijk nieuws was nu minder politiek gekleurd, maar de pennentwisten met *De Eecloonaar* gingen nog wekelijks door.
Vanaf 17 mei 1947 verscheen *Ons Blad* in de nieuwe spelling. De Eeklose correspondenten (Spectator, Nel, Sloeber, Libertas, G.J., Kasperine, F.V.B, Snuffelaar, Reporter, enz.) hadden veel belangstelling voor folklore en lokale geschiedenis, geregeld verschenen er artikels over Eeklose volkfiguren (Jef Casteleyn, Trezeken Bert), plaatsnamen, nieuwjaarsviering, herinneringen aan het onderwijs in de 19de eeuw, Ledeganck(sfeesten), de schoolstrijd, vroegere kermissen, de legende van Keizer Karels geboorte in Eeklo, Meiplantingen en oude Eeklose vertellingen (*Kwaperten van vroeger*), zoals voor de oorlog meestal ondertekend door N. L. *Eekloo's Wisselval*, een cantate van Prosper Van Acker, op muziek gezet door Jules Verhasselt, werd gepubliceerd in juni 1947. Uiteraard ging er meest aandacht naar liberale verenigingen zoals de harmonie Sint-Cecilia en Vereenigde Vrienden, Werkmanswelzijn, Vroom en Vrij, Werk en Hulp, etc.

Ook uit Maldegem was er bijna wekelijks iets te berichten, vooral over het officieel onderwijs (de bouw van de Rijksmiddelbare school), liberale verenigingen (Spaarkas Eendracht), de Koninklijke Fanfare Sint-Cecilia, de activiteiten in café Cécil, de gemeenteraadszittingen (waar de liberalen in de meerderheid zaten) door Ernest De Laere, de kwestie van de bevaarmaking van het Schipdonkkanaal tot Strobrugge, de kermissen en de burgerlijke stand. De Maldegemse redactie nam het al eens op tegen *Vrij Maldegem*, dat van katholieke vooringenomenheid werd beschuldigd. Geregeld verscheen er iets over Aalter en Zelzate.
Vanaf 10 april 1949 telde *Ons Blad* zes bladzijden. Er waren meer leesbare artikels van algemene strekking en de langere lokale bijdragen verschenen onder een logo, zo ook *Uit Eekloo*. De Eeklose politiek werd op de voet gevolgd en het waren vooral burgemeester Maurice Goethals en zijn CVP-bestuur, gesteund door *De Eecloonaar*, die het moesten ontgelden. Buiten verenigingsnieuws werd er geen lokaal nieuws opgenomen, zelfs geen branden, diefstallen of moorden. Jan De Clercq verzorgde in 1949-1950 het *Voetbalhoekje*, enkele theoretische artikels over het voetbal en G. bewerkte onder de titel *Geschiedkundige verscheidenheden* de artikelenreeks die Prosper Van Acker in de jaren twintig en dertig in *Het Liberale Noorden* en in *Ons Blad* publiceerde, waarvoor hij te rade was gegaan bij zijn oom August Van Acker[13].
Ons Blad, orgaan van het Liberaal Verbond Eekloo, de Meetjeslandse editie van *Blauw en Vrij, Liberaal Weekblad voor Oost-Vlaanderen*, hield op te verschijnen toen de liberale partij van Eeklo vanaf 1 juni 1952 een eigen weekblad *De Stad Eeklo* begon uit te geven[14].

4.1.3. De Volksbode (1946)

Begin 1946 kwam in Eeklo een nieuw weekblad op de markt. *De Volksbode, Eekloosch onpartijdig nieuws- en reklaamweekblad voor het Meetjesland*, was een uitgave van Valeer Van Hulle-Beirens. Van Hulle was getrouwd met Marie Beirens die later op de hoek van de Stationsstraat en de Raamstraat Het Kinderparadijs, een winkel van kinderartikels, vooral kleding, uitbaatte. Ze hadden beiden tijdens de oorlog in het verzet gestaan bij de groep Socrates, die hulp aan ondergedoken opgeëiste arbeiders verleende[15]. Valeer Van Hulle had een drukkerijtje in

DE VOLKSBODE

EEKLOOSCH ONPARTIJDIG NIEUWS- EN REKLAAMWEEKBLAD VOOR HET MEETJESLAND

ABONNEMENTEN :

Drukker-Uitgever : V. VAN HULLE-BEIRENS

PUBLICEERT IN ONS BLAD ! VERZEKERD SUCCES

AANKONDIGINGEN :

EERSTE JAARGANG — Nummer 4

PRIJS PER NUMMER : 1 FRANK

ZATERDAG 18 JANUARI 1946

de Raamstraat nr. 6, met een cilinderpers en een linotypezetmachine, waardoor hij vlugger (en goedkoper) dan zijn Eeklose concurrenten zijn blad kon zetten[16].
Het eerste nummer van *De Volksbode* verscheen op zaterdag 5 januari 1946. Een jaarabonnement kostte 100 frank, voor zes maanden 51 frank en een los nummer twee frank. De krant werd gedrukt op vier bladzijden van 36,5 bij 55 cm in vijf kolommen van 5,8 centimeter. De eerste bladzijde bevatte wat algemeen binnenlands nieuws, een financiële rubriek, toerisme (door P.O.D.), *Een stukje opvoedkunde* en *Voor de vrouw* (= wat vader graag heeft...!)[17]. Op de tweede en derde bladzijde konden correspondenten het plaatselijk nieuws uit de omliggende gemeenten kwijt, meestal de burgerlijke stand, nieuws van de rantsoendienst en verenigingsnieuws. Verder *Allerlei mededeelingen*, wat buitenlands nieuws, een filmrubriek en wat advertentie. De vierde bladzijde bevatte sport (voor de duivenliefhebbers), rubrieken zoals *De geschiedenis van de Jazzmuziek* en *Een brokje uit de geschiedenis* en notariële aankondigingen.
Wat het aandeel van drukker-uitgever Valeer Van Hulle in de redactie was, is niet bekend en wie de eindredactie op zich nam evenmin.
Vanaf nr. 13 (zaterdag 30 maa 1946) verscheen *De Volkbode, weekblad voor 't Meetjesland* met een nieuw titelplaat op tabloïdformaat (27,5 bij 37 cm) op acht bladzijden, *"vernieuwd naar vorm, vernieuwd naar inhoud. Naar den geest echter blijft ons blad hetzelfde. Na als voor wil "De Volksbode" het blad zijn van alle Meetjeslanders zonder onderscheid van opinie.*
Iedere gedachte eerbiedigend blijft "De Volksbode" toch onafhankelijk van elke groepeering. ...
"De Volkbode" streeft er vooral naar de eendracht onder de bewoners van het Meetjesland in de hand te werken. Dat wij het willen of niet, wij zijn allen één. In de moeilijke uren van het huidige tijdstip zullen wij allen tegelijk leven of tegelijk vergaan."
In zijn nieuwe vorm oogde het blad luchtig en fris, met veel foto's. Kort binnen- en buitenlands nieuws kwam op de eerste bladzijde, *Uit stad en dorp*, het regionaal nieuws per gemeente op de tweede en derde bladzijde. De middenbladzijden vier en vijf heetten *Volksbode's Magazine* met een rubriek voor de vrouwen, de jeugd, over reizen, de film en *Ons radiohoekje*. Op bladzijde zes stond het *Finantieel praatje* en startte de reeks *Onze Helden*, waarin de lotgevallen van Eeklose politieke gevangenen werd beschreven[18]. De sportrubrieken en het feuilleton (*Zijn Blinde Vrouw* van Gert Rothberg) stonden op bladzijde zeven en de laatste bladzijde bevatte notariële aankondigingen en reclame.
De Volksbode was geen lang leven beschoren, wellicht was het te duur (de clichés voor de foto's en vele artikels moesten worden gekocht) en bleef het aantal verkochte exemplaren ondermaats. Het laatste voorhanden nummer (20) dateert van zaterdag 18 mei 1946.

4.1.4. De Stad Eeklo (1952-1957)

De Stad Eeklo, orgaan der liberale partij Eeklo, ontstond uit ongenoegen van de Eeklose liberalen met de uitgave van *Ons Blad*, dat aanvankelijk

een Eeklose uitgave was, maar werd overgenomen door *Blauw en Vrij* in Gent. De Eeklose correspondentie in *Ons Blad* ging verloren tussen de talrijke bijdragen van Oost-Vlaamse liberale partijafdelingen. Bovendien kregen de Meetjeslandse abonnees sedert begin 1952 niet langer *Ons Blad* maar wel *Blauw en Vrij* in de bus, wat de vereenzelviging met de eigen partijafdeling nog problematischer maakte[19].
Het eerste nummer van *De Stad Eeklo* verscheen op zondag 1 juni 1952. De titel verwees naar *De Stad Eecloo*, dat door Prosper Van Acker tussen 1890 en 1914 werd uitgegeven. Het blad mat 32,5 bij 25 cm en telde vier bladzijden met drie kolommen. De nieuwe titelplaat met de torens en het wapenschild van Eeklo was een ontwerp van F(rançois) Clinck. Voor de redactie en aankondigingen moest men zich wenden tot Statiestraat 105, dat was Werkmanswelzijn, het Eeklose liberale partijlokaal en zetel van alle liberale verenigingen. De verantwoordelijk uitgever was Gaston Bral, Raamstraat 57 in Eeklo.
In *Bij ons herverschijnen* bracht de redactie hulde aan Prosper Van Acker, die tot zijn overlijden in 1936 ook meegewerkt had aan *Het Liberale Noorden* en *Ons Blad*. *"De Stad Eeklo" werd herboren omdat we de noodzaak aanvoelden het Liberale woord en de Liberale gedachte te doen doordringen in ieder huis van Eeklo. ... Thans zal "De Stad Eeklo" van huis tot huis gratis verspreid, onze mensen de ware toedracht der zaken kunnen vertellen; thans zal ons woord ook gaan tot diegenen, die vroeger uit vrees of dwang, onze bladen niet dierven kopen"*[20]. Het blad bevatte verder nog een artikel over *Het Liberalisme*, over F.C. Eeklo dat naar bevordering gepromoveerd was en de titel Koninklijk mocht voeren, *Jeugd en politiek*, Eeklose faits divers *Onder Ledeganck's Standbeeld*, een plaatselijke lachrubriek *Tijl Uilenspiegel leeft nog* en stadsnieuws. De medewerkers schreven onder de pseudoniemen Rik den Ilde, Orakel, Supporter, Tijl, Spektator, Veritas, Rikus, L(ouis) B(lomme) (over landbouw), Jim, Socrates, Studiosus, Sirius, E., etc.
Vanaf het zesde nummer (6 juli 1952) verscheen *De Stad Eeklo* op een groter formaat (36,5 bij 27,5 cm) en werd er publiciteit in opgenomen, af en toe telde het dan acht bladzijden. Het blad verscheen in de aanloop

ZONDAG 1 JUNI 1952 Nr 1
De STAD EEKLO
ORGAAN DER LIBERALE PARTIJ EEKLO
Redactie en Aankondigingen : Statiestraat, 105. Tel : 71119

naar de verkiezingen van 12 oktober 1952 en stoomde de inwoners van Eeklo die het blad gratis kregen, klaar om liberaal te stemmen. Naarmate de verkiezingen naderden, nam de kiespropaganda toe en werden de aanvallen op de CVP en *De Eecloonaar* steeds heftiger.
De week na de verkiezingen (nr. 21, 19 oktober 1952) hield het weekblad op te verschijnen. Het lag wellicht in de bedoeling van *De Stad Eeklo* een betalend weekblad te maken, maar door de ontgoochelend slechte verkiezingsuitslag van de Eeklose liberalen, ze gingen van 33 naar 26% van de stemmen, leek dit niet haalbaar[21]. De redactie schreef dat het afscheid voorlopig was en beloofde terug te komen, wat inderdaad acht maanden later gebeurde.
Op zondag 5 juli 1953 verscheen het eerste nummer van het betalend weekblad *De Stad Eeklo*. Het formaat, de titelplaat, de redactie, de rubrieken, zelfs de adverteerders bleven dezelfde, alleen kostte een los nummer nu 2 frank en een jaarabonnement 100 frank. "*Vandaag ziet onze stad terug het vuur der vrije gedachte oplaaien. ... "De Stad Eeklo" zal uw objectief informatieblad worden dat U nauwgezet van de algemene en van de politieke toestand op de hoogte zal houden en dat U het leven in onze stad bij U thuis zal brengen. ... tot de zegepraal v. de vrije gedachte en de Liberale Partij*"[22].
Het blad telde nu een aantal vaste rubrieken: een hoofdartikel (meestal van volksvertegenwoordiger Norbert Van Doorne, soms ook van Willy De Clercq), *Partijleven* (nieuws van de liberale vakbond, ziekenfonds en socio-culturele verenigingen), *U kunt het geloven of niet, maar ...* (korte weetjes), *Sociale aangelegenheden, Kunst en Kultuur, Jeugd en Sport, Sport in 't kort, Sport en Vermaak, Onder Ledeganck's Standbeeld* (stadsnieuws), *Waarheen deze week* (theater en bioscoop), *Burgerlijke Stand*, notariële aankondigingen en reclame. *De Stad Eeklo* probeerde een liberaalgeoriënteerd, algemeen informatief, vlot leesbaar weekblad te zijn en liet meestal zijn aanvallen op het katholiek stadsbestuur en het katholieke weekblad *De Eecloonaar* achterwege. De lokale politiek kreeg veel minder aandacht.
Vanaf 7 februari 1954 verscheen *De Stad Eeklo* op een groter formaat (43 bij 30,5 cm). *Weergalm uit de Geschiedenis van de Koninklijke Harmonie Sint-Cecilia te Eeklo* van Prosper Van Acker (uit *De Stad Eecloo* van 1908) werd opnieuw gepubliceerd naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van die harmonie. Nieuwe rubrieken waren *Ons Buitenlands Politiek Overzicht* (door Observator), *Weet U het nog van vroeger?* een interessante rubriek met weetjes uit het Eeklo en het Meetjesland van het begin van de eeuw. In *Zoeklicht op:* belichtte Sirius het weer, uitvindingen en andere nieuwigheden en geregeld schreef Lumière/Jacques-Emile een filmrubriekje. Vanaf 1955 verscheen *Piet Pluismans citeert ...* , een filosofisch praatje met de lezer over koetjes en kalfjes, en een luimig rubriekje in het dialect door Verrekijkere. Af en toe werd eens een artikeltje uit *Blauw en Vrij* overgenomen.
Vanaf zondag 6 januari 1957 verscheen *De Stad Eeklo* in een nieuw kleedje. "*Deze vernieuwing danken we aan een samenwerking met onze liberale vrienden uit verschillende Oost-Vlaamse Centra. Zo is* "De Stad Eeklo" *uitgegroeid tot een weekblad met een uitgebreide berichtgeving,*

waarin men niet louter het lokaal nieuws en enkele algemene rubrieken vinden kan. Wij brengen u een nauwer kontakt met buiten- en binnenlandse politiek, met sport, met het liberaal leven in gans de provincie, en wij richten ons tot een veel grotere lezersschare"[23]. In werkelijkheid was het blad weer een uitgave geworden van *Blauw en Vrij* (C. Veys, Elzestraat 7 Gent). Het blad kwam als zelfstandige publicatie niet uit de kosten en na het overlijden van volksvertegenwoordiger Norbert Van Doorne in februari 1955 werd de geldkraan wellicht toegedraaid.
De Stad Eeklo, liberaal weekblad, orgaan der liberale Partij Eeklo, verscheen met dezelfde titelplaat, hetzelfde redactieadres (Stationsstraat 105 Eeklo) en dezelfde verantwoordelijk uitgever (G. Bral, Raamstraat 57 Eeklo). Het was groter (57 bij 44,5 cm), bevatte zes bladzijden en werd duurder (120 frank voor een jaarabonnement, 60 frank voor zes maanden, 30 frank voor drie maanden). Teksten en aankondigingen konden tot de dinsdagavond worden afgegeven bij de lokaalhouder Aimé Clement (vanaf 14 juli 1957 Roger De Wispelaere) in Werkmanswelzijn.
Op de eerste bladzijde vond de lezer algemeen liberaal nieuws uit binnen- en buitenland, op de andere bladzijden stond partijnieuws uit Gent en omgeving, Oudenaarde-Ronse, Moerbeke-Waas, Zelzate en Deinze. Maldegem ontbrak. Bladzijde vijf werd aanvankelijk bijna volledig ingenomen door *Uit de stad Eeklo*. Dezelfde rubrieken van vroeger liepen door. Onder *Zoeklicht op:* schreef Flup Van der Straeten nog enkele bijdragen over de straten van Eeklo, Gramo had het over *Boeken uit onze rekken* (= Willemsfondsbibliotheek) en een anonieme medewerker pleegde een ludiek rubriekje *Op de hoek van de straat*. Naarmate het jaar vorderde verscheen er minder stadsnieuws, meer sportnieuws (voetbal, basketbal, biljart en tafeltennis) en was de Eeklose correspondentie verschrompeld tot een kwart bladzijde.
Vermoedelijk hield *De Stad Eeklo* als betalend weekblad op te verschijnen einde december 1957, nr. 49 (22 december) is in elk geval het laatste voorhanden nummer.
De Stad Eeklo zou vanaf het begin van de jaren zestig nog een tweede leven beginnen als verkiezingsblad.

4.1.5. Tendensen

Na 1945 zette de concentratie van de weekbladpers zich door. Van de vier opiniebladen die in Eeklo aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog verschenen, kwamen er na de bevrijding nog twee opnieuw op de markt, een katholiek en een liberaal. Het middenstandsblad *De Burgerstem* en het Vlaamsnationale *Storm!* hadden de oorlog niet overleefd. De twee weekbladen die naar de gunst van de lezer dongen, waren erg partijgebonden. Het ene, *De Eecloonaar*, werd niet door de katholieke partij uitgegeven, maar was toch zeer partijgezagsgetrouw. Het andere, *Ons Blad*, was een partijblad. Het werd opgevolgd door *De Stad Eeklo*, dat uiteindelijk in 1957 van het toneel verdween.
Het verminderen van het aantal lezers en abonnees dat uiteindelijk elk betalend blad de doodsteek geeft, was niet zozeer te wijten aan het krimpen van zijn partijpolitieke achterban, maar wel aan het feit dat *De Stad*

Eeklo er niet in slaagde zich te profileren als een algemeen informatieweekblad. Trouwens, wie zou het gedaan hebben? Voor de liberale mandatarissen was het uitgeven van *De Stad Eeklo* geen doel op zichzelf, maar een middel om propaganda te maken en herverkozen te worden. Voor Karel De Sutter was het uitgeven van *De Eecloonaar* een broodwinning. Om geld te verdienen moest zijn weekblad verkopen, want geldelijke ondersteuning viel er van de CVP niet te verwachten.
Met partijpolitiek hield je in die dagen geen lokaal blad meer in leven, een weekblad moest interessant genoeg zijn om zijn lezers te bekoren, genoeg nieuws bevatten om zijn doelgroep te bereiken. *De Eecloonaar* kon terugvallen op een grote schare vaste en occasionele medewerkers die het blad een gevarieerde en aantrekkelijke invulling gaven. Daarenboven slaagde het weekblad erin om uit te groeien tot een regionaal blad, dat hoewel christelijk van inspiratie, zijn partijpolitieke banden kon afwerpen en zich openstelde voor alle partijen en gezindheden.

4.2. ADVERTENTIEBLADEN

4.2.1. Meetjeslands advertentie-blad (1949)

Het eerste nummer van *Meetjeslands advertentie-blad* verscheen in mei 1949. Het werd uitgegeven door drukker André Van Hecke en zijn zoon José, Markt 14 in Eeklo. Van Hecke was meester-drukker geweest bij *Gazette van Eecloo*, had in 1933 de drukkerij van Pius Ryffranck overgenomen en ze in 1936-1937 verhuisd naar de Markt.
Meetjeslands advertentie-blad verscheen *van tijd tot tijd* en de 11.000 exemplaren werden gratis per post huis aan huis besteld in het Meetjesland. Het blad bevatte geen redactionele bijdragen en het eerste nummer telde 28 reclames voor Eeklose handelszaken en fabrieken. Of er meer dan één nummer verscheen, is niet bekend.

4.2.2. De Meetjeslander/Eeklo's Meetjeslander (1953-1973)

De Meetjeslander was een uitgave van oud-stadssecretaris Karel Heene[24]. Die was wegens vermeende collaboratie na de oorlog uit zijn ambt ontzet, maar vocht die beslissing aan. Ondertussen moest er brood op de plank komen en een van de manieren was een reclameblad uitgeven. Heene kon bij heel wat Eeklose middenstanders op sympathie rekenen en had enige (vooroorlogse) ervaring in het uitgeven van reclamebladen. *"De Meetjeslander" vormt een voortzetting van de "Wegwijzer voor Eeklo" bedeeld in de jaren 1935-36-37, op 10.000 exemplaren in alle gemeenten rond Eeklo. Tussen het heden en toen ligt er een hele tijdspanne. Drie van de vier vooruitstrevende Neringdoeners aangeduid op het plan, nl. onze vriend dhr Maurice Verbiest, met zijn Pola-rijwielen, samen met zijn echtgenote met haar "Modepaleis" en de eerste "Mode-Show" in Eeklo; onze kloeke oud-voetballer Nest Verstraete met zijn reclamelied "De Mooie Molen", en joviale vriend Leonard (schoenen) met zijn gulle lach, zijn te vroegtijdig van ons heengegaan... Wij menen het plicht, bij dit herver-*

schijnen hulde te brengen aan wat zij in volle toewijding en overgave in "hun bedrijf" hebben kunnen verwezenlijken!"[25]
De Meetjeslander, voorlichtings- & reclameblad, Beheer & publiciteit: K. Heene, Koningin Astridplein 26, verscheen voor het eerst in mei 1953 in een oplage van 12.627 exemplaren en werd gratis per post huis aan huis bedeeld in Eeklo, Adegem, St.-Laureins, St.-Margriete, Sint-Jan-in-Eremo, Watervliet, Waterland-Oudeman, Kaprijke, Lembeke, Oosteeklo en Waarschoot. De eerste nummers telden acht bladzijden op tabloïdformaat van 29,5 bij 44 cm. Het blad bevatte naast goed opgemaakte en geïllustreerde advertenties ook commerciële artikeltjes en bijdragen van algemeen belang met foto's die Heene kocht van kranten zoals *Vooruit, De Gentenaar, Nieuws van den dag, De Landwacht,* etc. Het blad werd gedrukt bij Rotatiedruk Herreboudt in Brugge en verscheen vanaf nummer twee (juni-juli 1953) met de typische rode steunkleur. Het was de bedoeling dat *De Meetjeslander* maandelijks zou verschijnen, maar soms werd al eens een maand overgeslagen en kwam er een dubbelnummer op de markt. Het tweede nummer werd in 15.681 exemplaren gedrukt en ook bedeeld in Ursel, Oostwinkel, Bassevelde en Ertvelde. Karel Heene schreef altijd een editoriaal (*Beste Lezers*) waarin hij wat algemeen regionaal nieuws kwijtkon, wat volkse wijsheid vertelde en vooral zijn adverteerders aanprees. Een derde van zijn blad vulde hij met artikels van regionaal belang onder de titel *Meetjesland Klim Op!*, over Eeklo-jaarmarkt, tamboer, een jaarbeurs, het Canadees kerkhof, een boldersjubileum, Sinksenfeesten, folklore en populaire lectuur over wonen en smaak, mode, boekennieuws, filmspiegel, geneeskunde, onderwijs, uitvindingen, etc. Verder was er een rubriek *Vraag en aanbod* (zoekertjes) en *Notariële verkopingen.* Gaatjes werden gevuld met humor, echo's en andere anekdotes.
Vanaf september 1954 verscheen *De Meetjeslander* op groot formaat van 59 bij 44 cm. Het reclameblad telde dan meestal vier bladzijden, soms zes, en enkele keer acht. In februari 1957 steeg de oplage tot 16 400, in oktober tot 20.000; ook Maldegem, Kleit, Donk en Middelburg werden dan bedeeld.

De Meetjeslander

VOORLICHTINGS- & RECLAMEBLAD. Verdeeld per post, huis aan huis, in Eeklo - Adegem - St-Laureins - Ste-Margriete - St-Jan-in-Eremo - Watervliet - Waterland - Oudeman - Kaprijke - Lembeke - Oost-Eeklo - Waarschoot - Ronsele - Zomergem - Oostwinkel & Bassevelde.

Oplage : 15.681 exemplaren. MEI-NUMMER 1954

BEHEER & PUBLICITEIT : K. HEENE, Kon. Astridplein, 26, EEKLO — TEL. 77.14.85

VOLGEND NUMMER : Juni

De Meetjeslander kon jaren rekenen op vaste, trouwe adverteerders, Nonkels (natuurbrood) was er een van. Nonkel gaf zijn artikels over gezonde voeding altijd originele titels mee: *Nonkel zegt: Eet u gezond, De wereld is een schouwtoneel, Nonkels jongste telgen vallen oprecht in de smaak, Fit en present, zegt Nonkel.* Ook andere adverteerders kregen soms een artikel, vooral als het de opening van een nieuwe zaak betrof of de voorstelling van een nieuw model van VW of Mercedes.
Karel Heene had interesse voor lokale geschiedenis, folklore en toerisme. Af en toe publiceerde hij een artikeltje van een Meetjeslandse heemkundige of schreef hij zelf een bijdrage, vooral over het herbakken, waarvan hij het belang voor Eeklo beklemtoonde. Hij stond aan de wieg van de herleving van de herbakkerslegende met zijn herhaalde vraag *Voor wanneer een Herbakkersfestival?* Voor hem kwamen de toeristische mogelijkheden van het Meetjesland niet voldoende tot hun recht (*Ons Meetjesland, Ontdek het Meetjesland, Wordt het Meetjesland een toeristische goudmijn?*). Zijn bijzondere persoonlijke belangstelling ging naar het beheer van gemeenten, financiën, economische expansie, regionale ontwikkeling, ruimtelijke ordening en stedebouw. Hij volgde de industriële ontwikkeling van de streek op de voet, berichtte over Sidmar en andere nieuwe fabrieken in het Meetjesland. De centrumfunctie van Eeklo bevorderen was een van zijn grote betrachtingen (*Eeklo Op!*). Hij pleitte voor de rechttrekking van de weg Eeklo-Zelzate in Lembeke en Oosteeklo (twintig-dertig jaar later verwezenlijkt!), voor de aanleg van de weg Antwerpen-kust en van een zeekanaal Antwerpen-Zeebrugge, en ook voor stadskernverfraaiing en verbetering van de wegen (Veldekensbrug!).
Eeklo's Meetjeslander
Vanaf 12 juli 1961 (nr. 12 van de 9e jaargang) veranderde de naam van het reclameblad definitief in *Eeklo's Meetjeslander*, dat een tijdlang om de veertien dagen verscheen[26]. Het blad werd toen gedrukt in 25.000 exemplaren en ook (door dragers) bedeeld in Knesselare, Ertvelde, Boekhoute en Lovendegem. Af en toe stokte de publicatie van *De/Eeklo's Meetjeslander*, omdat Karel Heene ziek of overspannen was; zo gebeurde tussen maart en september 1955, tussen juli en september 1958, tussen maart en september 1962 en voor een langere periode tussen juni 1965 en oktober 1966.
In 1963 werd Karel Heene als Eekloos stadssecretaris in eer hersteld (hij kwam nooit weer in dienst) en dan ondertekende hij met *stadssecretaris in beschikbaarheid.* Toen hij met pensioen ging, schreef hij *rustend ? stadssecretaris*[27]. Het vraagteken is van hem, want rusten deed hij niet. Hij ijverde onder meer voor de aanleg van een ringweg: "*Wij staan op het standpunt Eeklo-woonstad en niet Eeklo-doortocht*"[28].
Eeklo's Meetjeslander werd graag gelezen, omdat hij geen puur reclameblad was. In zijn *Praatje met de lezer* sloeg Heene een volkse toon aan en vergat hij nooit zijn trouwe adverteerders te vermelden[29]. Meestal stond in zijn artikels wel een boute uitspraak of een origineel idee, want hij zat niet verlegen om een groots of megalomaan project. Hij droomde van de aanleg van een nieuwe wijk met een administratief centrum tussen de Tieltsesteenweg en de Molenstraat en stelde voor onder de Markt een winkelcentrum te bouwen. Het Rootje moest verdwijnen om er in dezelf-

de stijl van het stadhuis een cultureel centrum op te richten met winkels en cafés beneden en een schouwburg boven. Overal diende gestreefd te worden naar inbreiding van de stadkern en niet naar de aanleg van nieuwe wijken. De Eeklose vaart wilde hij in rechte lijn doortrekken tot het Schipdonkkanaal (Veldekens) en aan beide oevers industrieterreinen aanleggen.
In april 1967 kwam een einde aan de min of meer regelmatige uitgave van *Eeklo's Meetjeslander.* Het Kerst- en Nieuwjaarsnummer van 1972 was een speciale uitgave, waarin Karel Heene zijn stem wilde laten horen in het debat rond de fusies van steden en gemeenten. "*Wij dienen te streven voor meer welvaart in Eeklo en onze Meetjeslandse gemeenten ... Wij moeten goede wegen hebben! ... Wij dienen onze krachten te bundelen ... Daarom deze kers-verse Meetjeslander, om U een hart onder de riem te steken.*" Heene schreef enkele artikels over stedenbouw in Eeklo met voorstellen voor een ringweg langs de spoorweg en langs het Leiken en de heraanleg van de wijk Oostveld. In *Causa nostrae* brak hij een lans voor Groot- Eeklo, bestaande uit Eeklo, Oostwinkel, Adegem, Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo, Sint-Margriete, Waterland-Oudeman, Watervliet, Kaprijke, Lembeke, Waarschoot en Beke en verwees daarbij naar het vergroot Eeklo dat tussen 1942 en 1945, toen hij stadssecretaris was, bestond uit Eeklo, Oostwinkel en een stuk Adegem.
Het laatst bewaarde nummer van *Eeklo's Meetjeslander* dateert van april 1973 (Paasnummer). Heene ging daarin door op de thema's die hij in 1972 aansneed, de bestuurbaarheid van steden en gemeenten, de fusies, de bevaarbaarheid van het Schipdonkkanaal en ook het belang van de spoorweg door Het Leen om de geplande bedrijven aan het Schipdonkkanaal in Oostwinkel (Langestraat) te bedienen.
De Meetjeslander begon vanaf september 1977 een tweede leven, toen de tweede katern van *De Eecloonaar* (regionaal nieuws) met toestemming van de erven van Karel Heene werd omgedoopt in *De Meetjeslander.*

4.2.3. Belang van Eeklo (1958-1960)

Belang van Eeklo begon te verschijnen in mei 1958[30]. Het reclameblad werd wekelijks gratis in 10 500 (later 9.000) exemplaren verspreid in Eeklo, Waarschoot, Beke, Lembeke, Kaprijke, (Bassevelde en Adegem). Het werd gedrukt bij Creve-Cheyns in Wachtebeke, die als verantwoordelijk uitgever vermeld werd. De feitelijke uitgever was P. Van de Walle, Knikkerstraat 25 in Zelzate, de man van het Publiciteitsbureau van Vlaanderen, dat drukwerk zonder adres bedeelde in het Meetjesland en het Waasland[31]. De plaatselijke vertegenwoordiger was P. Vercruyssen, IJzerstraat 24 in Eeklo[32].
Belang van Eeklo verscheen naar gelang van het volume advertentie, in alle mogelijke en onmogelijke formaten, meestal twee bladzijden. Vaste adverteerders waren Cinema Astrid en Luxor van Eeklo, Ciné Astra in Kaprijke en Ciné Max uit Waarschoot. Veel Meetjeslandse kermissen, bals en openluchtfeesten werden er in aangekondigd.
Begin 1960 was de contactpersoon in Eeklo: Th(eo) De Smet, Zuidmoerstraat 171, die vanaf april *Belang van Eeklo* leek over te

nemen[33]. De naam van P. Van de Walle verdween, de oplage ging naar 11.000 (ook verspreid in Sint-Jan-in Eremo, St.-Laureins, Adegem en Maldegem) en de druk en de opmaak veranderde[34]. Toch bleef de verantwoordelijk uitgever: *Publiciteitsbureau der Vlaanderen* en dat was toch de zaak van P. Van de Walle in Zelzate. Enkele weken later verscheen *Belang van Eeklo* weer op het oude formaat van de drukkerij Creve en moesten de teksten naar de Koning Albertlaan in Zelzate[35]. Van Theo De Smet was geen spoor meer, maar in het nummer van 18 augustus 1960 werd J. Van Vooren, Cocquytstraat 17 in Eeklo naar voren geschoven als plaatselijk agent voor de reclames[36]. Het laatste, bewaarde nummer is van 3 november 1960.

4.2.4. Publi-Sukses (1958)

Publi-Sukses was een uitgave van Roland De Sutter-De Fuster, Koning Albertstraat 33-35, drukker-uitgever van *De Eecloonaar*. De ondertitel luidde *De Schakel tussen Verkoper en Koper. Publiciteitsweekblad voor Handel, Nijverheid, Ontspanning en Inlichting.* Het eerste nummer van het weekblad verscheen op dinsdag 8 juli 1958 en was vermoedelijk een reactie op de publicatie van *Belang van Eeklo*, dat een bedreiging vormde voor advertenties in *De Eecloonaar*[37]. Het blad mat 30,5 bij 43 cm, telde twee, meestal vier bladzijden en bevatte alleen advertenties (vooral voor bioscopen en garages) en notariële aankondigingen, geen enkele redactionele bijdrage[38]. Van *Publi-Sukses* werden gratis 9.000 (later in 10.000) exemplaren bedeeld in Eeklo, Adegem, Oostwinkel, Waarschoot, Lembeke, Kaprijke, Bentille en Sint-Laureins. Het laatst voor handen zijnde nummer dateert van 30 december 1958.

4.2.5. Handelsblad voor Eeklo en omstreken (1962-1970?)

Handelsblad voor Eeklo en omstreken was een maandelijkse uitgave van Theo De Smet, Lekestraat 107 in Eeklo, de zaakvoerder van D.R.E. (Distributie Reklamebureel Eeklo), dat drukwerk huis aan huis bedeelde. De Smet, die vroeger betrokken was bij de publicatie van *Belang van Eeklo*, startte de uitgave van zijn reclameblad op vraag van enkele van zijn grote klanten voor wie hij reclamefolders bedeelde[39]. Het eerste nummer verscheen in (januari?) 1962. Het reclameblad had een oplage van 15.000 exemplaren die gratis in het Meetjesland bedeeld werden. Het

HANDELSBLAD
VOOR EEKLO EN OMSTREKEN
oplage 15.000
maandelijks
gratis verdeeld in volgende gemeenten
SPECIAAL NUMMER
Volgend nummer op 4 april 1963
Tekst binnen op 20 maart aan de uitgever De Smet Theo
REKLAMEBUREEL
Lekestraat 107 - Eeklo
Tel. (091)77.25.59

Handelsblad voor Eeklo en omstreken telde meestal vier, soms eens acht bladzijden, het bevatte niets anders dan reclame, geen redactionele bijdragen.
Het reclameblad werd zeker tot 1970 uitgegeven[40].

4.2.6. den appel (1967-1968)

Begin 1967 (of december 1966?) verscheen een ongewoon *driemaandelijks reklameblad voor eeklo*. Het was een uitgave van drukkerij Perka, Aalterbaan 129 in Maldegem, toen in handen van Walter Willems en Dirk Verstraete. De titel vergeleek de appel in het aardsparadijs met reclame als middel om mensen te verleiden. *den appel* (alles in kleine letters) werd gedrukt op half A4-formaat (10,5 bij 27 cm) op glanzend papier en in kleur en telde 12 à 16 bladzijden. De advertenties waren zeer artistiek opgevat, zowel naar tekst als naar illustratie, vaak een ludieke tekening van Dirk Verstraete. Er was altijd wel iets te lezen, zo over de cycloon van '36, de Eeklose straatnamen (Frans De Vliegher), de Academie voor Schone Kunsten of iets in te vullen, een kruiswoordraadsel of een lezersvraag (Prijskamp). Het reclameblaadje verscheen in 1967 en 1968 in een aparte editie voor Eeklo en Maldegem[41].

4.2.7. Eeklo's Handelsblad (?-?)

Eeklo's Handelsblad, een coöperatief reclameblad, werd uitgegeven door de Eeklose meubelfabriek Blanckaert & Willems, geldleningen Edelfina, De Latter meubelen en Dura (fietsen, kinderwagens, vuren en keukens). Het blad was niet gedateerd en verscheen ten minste twee keer, vermoedelijk op het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw. *Eeklo's Handelsblad* had een roze steunkleur en werd gedrukt bij De Eecloonaar.

4.2.8. Advertentie Eeklo/E3/De Streekkrant (1968-)

Advertentie Eeklo dat op 15 februari 1968 begon te verschijnen was een uitgave van Willy De Nolf (N.V. Roularta) in Roeselare[42]. Hoewel een

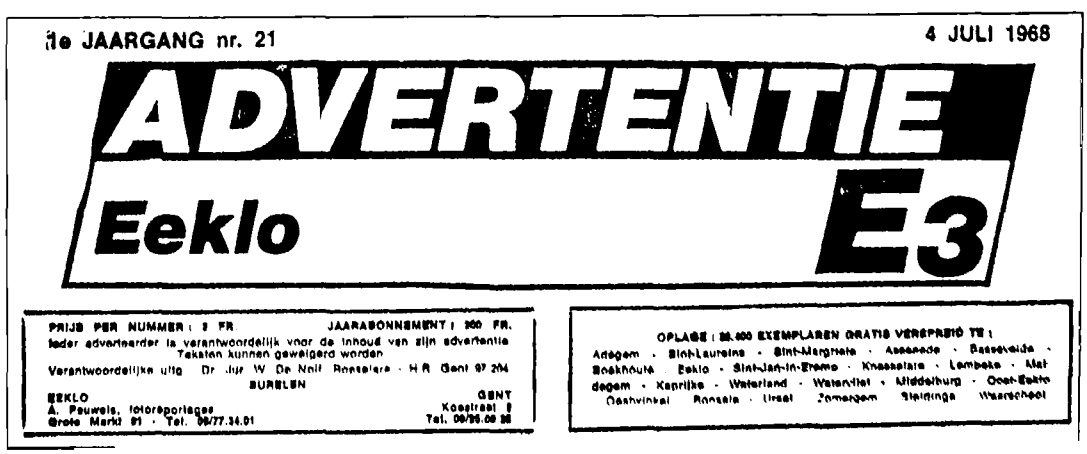

1e JAARGANG nr. 21 — 4 JULI 1968

ADVERTENTIE

Eeklo E3

PRIJS PER NUMMER : 2 FR. — JAARABONNEMENT : 200 FR.
Ieder adverteerder is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn advertentie
Teksten kunnen geweigerd worden
Verantwoordelijke uitg. Dr. Jur. W. De Nolf Roeselare - H.R. Gent 97 204
BURELEN
EEKLO — GENT
A. Peuwels, fotoreportages — Koestraat 8
Grote Markt 91 - Tel. 09/77.34.01 — Tel. 09/25.00 38

OPLAGE : 20.400 EXEMPLAREN GRATIS VERSPREID TE :
Adegem - Sint-Laureins - Sint-Margriete - Assenede - Bassevelde - Boekhoute - Eeklo - Sint-Jan-in-Eremo - Knesselare - Lembeke - Maldegem - Kaprijke - Waterland - Watervliet - Middelburg - Oost-Eeklo - Oostvinkel - Roosele - Ursel - Zomergem - Sleidinge - Waarschoot

jaargang 200 frank kostte en een los nummer 2 frank, werden wekelijks 27.830 exemplaren gratis verspreid in de Meetjeslandse gemeenten. *Advertentie Eeklo* dook in het gat in de markt dat *De Meetjeslander* had achtergelaten. Het leek er met zijn formaat (vier/acht bladzijden, 53 bij 59 cm) en zijn rode steunkleur ook een beetje op. Het bevatte voor een deel dezelfde advertenties. Het advertentieblad behoorde tot de E3-groep, toen de grootste keten van reclamebladen in Vlaanderen, gedrukt op de persen van Roularta in Roeselare. De eerste nummers behoorden nog tot de editie Groot-Gent. Het redactieadres (*Bureel*) was gevestigd in de Koestraat 9 in Gent, het Meetjeslandse bijbureau bij A. Pauwels (fotoreportages), Markt 91 Eeklo[43]. Het blad verscheen iedere week op donderdag en bevatte in hoofdzaak advertenties en enkele redactionele bijdragen, zoals *Schutterskroniek* (Marc De Schepper), Volleybalnieuws, *Lembeke Di Scone* (toeristisch-culinair), *Wielertoerisme* (door Toerist), etc[44].
Vanaf nummer 13 (9 mei 1968) heette het blad *Advertentie Eeklo E3* en vanaf nr. 21 (9 juli 1968) verscheen het op een groter formaat (43 bij 62 cm).
De uitgever begreep dat de doeltreffendheid van de reclame in zijn blad steeg naarmate het advertentieblad doorbladerd en gelezen werd. Vanaf begin november 1969 bracht P. d. B., (waarin we moeiteloos Piet De Baets herkennen), plaatselijk en regionaal nieuws en de burgerlijke stand[45]. Onder de titel *In de rand van het Meetjesland* schreef hij leesbare stukjes, interviews en ook commerciële reportages: *Het Leen, Unic, Decoratie De Vliegher, Postnummers, Een gesprek met Prof. Edgard Vandegenachte*, etc[46]. De directeur voor Oost-Vlaanderen, Luc De Nolf (broer van uitgever Willy De Nolf), sprak van een nieuwe start: "*Zonder ergens banaal te worden of goedkope sensatie te zoeken brengt hij* (= PDB) *het wekelijks toch voor mekaar ieder Meetjeslander te boeien*"[47]. Verder verscheen een *Kultuurkalender* (Eeklo), een horoscoop en geregelde bijdragen van W. D. Z. (Willy De Zutter) over sport in het Meetjesland: voetbal, krulbol, biljart, wandeltoerisme (*Te voet door 't Meetjesland*) en atletiek.
Vanaf maart 1970 verscheen *Advertentie E3-Eeklo* met een nieuw logo en verhuisde het bijbureau naar de Stationsstraat 5 in Eeklo (Reizen De Zwaluwen). Vanaf 29 oktober 1970 ondertekende Piet De Baets zijn bijdragen (*In de Rand van het Meetjesland* en andere) met Piet of Pieter Paul Prak (P.P.P.) en hij hield ermee op in november 1972, toen hij met zijn eigen advertentieblad *Taptoe* begon. Zijn artikels namen steeds meer de vorm aan van commerciële reportages, een lijn die hij in *Taptoe* zou verderzetten.
Advertentie E3-Eeklo veranderde in *E3* en werd uiteindelijk *De Streekkrant (Deze week in Meetjesland)*, die in 2005 aan zijn 38e jaargang toe is, maar die we verder niet kunnen beschouwen als een Eekloos advertentieblad[48].

4.2.9. Advertentieblad (1971-1983)

Vanaf 1971 kwam J. C. Vink wekelijks met een editie Eeklo van zijn *Advertentieblad* op de markt. Zaakvoerder Pierre Vink beheerde in Axel

de grote drukkerij Rotadruk en gaf in Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen een aantal advertentiebladen uit. *Advertentieblad editie Eeklo* werd gepubliceerd door Rotadruk België PVBA, Stationsstraat 8 in Eeklo en werd gratis verspreid in alle Meetjeslandse gemeenten. Het blad mat 43 bij 61 cm en werd gedrukt met een rode steunkleur.
In september 1975 nam Vink het reclameblad *Snoepie* van Adriaan Van Landschoot (Adegem) over. Ook zijn reclameman Elie Van De Kerckhove, in de streek bekend als DJ Elie Prins, kwam bij hem in loondienst. Na het overlijden van Pierre Vink kwam het blad in november 1983 in handen van Piet De Baets van *Taptoe*[49].

4.2.10. Taptoe Meetjesland (1972-)

Het eerste nummer van *Taptoe Meetjesland* verscheen op 30 november 1972. Uitgever-redacteur Piet De Baets, Roze 13 in Eeklo, had als journalist al enige ervaring opgedaan in *Advertentie Eeklo* en in *De Eecloonaar*[50]. Toen zijn pogingen om in *De Eecloonaar* redactioneel en zakelijk voet aan de grond te krijgen geen succes kenden, besloot hij zelf een advertentieblad uit te geven. Het blad werd gedrukt op de persen van drukkerij Media-Print in Sint-Niklaas op 23.000 exemplaren van acht bladzijden en om de andere week op woensdag bedeeld in alle gemeenten van het Meetjesland.
"Taptoe Meetjesland is het eerste en enige advertentieblad van bij ons, dit wil zeggen: met nieuws, waarin alle Meetjeslanders adverteren, door Meetjeslanders gelezen en ook volledig door Meetjeslanders samengesteld. Welke richting Taptoe Meetjesland wil uitgaan, zal de aandachtige lezer in dit eerste nummer reeds kunnen merken. Het wil vooral origineel en jong zijn: in het opstellen en de inhoud van de publiciteit, in de prettige opmaak en in de massa pittige heet-van-de-naald nieuwtjes uit het Meetjesland. Taptoe Meetjesland wil in een minimum van tijd uitgroeien tot een graag gelezen en druk ingekeken advertentieblad", schreef de hoofdredacteur in het eerste nummer[51].
Piet De Baets had zijn vrienden Marc Sleen en Nand Baert zover gekregen om respectievelijk een cartoon te tekenen en een column te schrijven. Ook de *Roddeltante* (korte regionale nieuwsjes) was er al bij. Het blad bevatte naast gewone advertenties ook de burgerlijke stand van Eeklo, notariële aankondigingen en veel zoekertjes. *Taptoe* was nooit een zuiver advertentieblad, De Baets zorgde er door redactionele bijdragen en ver-

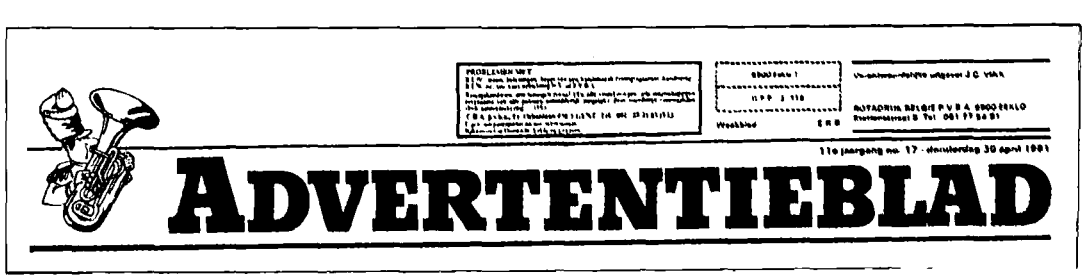
ADVERTENTIEBLAD

enigingsnieuws wel voor dat de lezer alle bladzijden van zijn krant omsloeg. Een constante vormden zijn commerciële reportages bij de opening of vernieuwing van een zaak, een inventief unicum in de toenmalige advertentiewereld. Hij wist bovendien met wat sensatie de aandacht van zijn publiek te trekken: de langste fiets ter wereld, Radio Atlantis, de gebroeders De Vlaeminck, naaktmodellen, ruimdienst De Bree, Tamboer of Willy Lustenhouwer. Piet De Baets had de dinsdagmiddag ook een flinke vinger in de pap bij de opmaak van zijn blad in de drukkerij.
Taptoe verscheen vanaf het eerste nummer met een steunkleur en vanaf 4 oktober 1973 was er ook een editie Aalter. Dit werd mogelijk gemaakt door de medewerking van Lieve De Keyser op de redactie en in de administratie.
Piet De Baets was er als de kippen bij als er in het Meetjesland iets nieuws te vernemen of beleven was: optredens van TV-vedetten, een interview met een ondergedoken gangster, een Eeklose frietenbakker op het Eurovisiesongfestival, maar ook politiek schuwde hij niet: de EVP versus de CVP in Eeklo, de GVP van Adriaan Van Landschoot in Maldegem, burgemeester Stockman van Assenede, etc. Verder lanceerde hij af en toe speciale publicitaire acties rond thema's als: trouwen, weer naar school, Valentijn, restaurants, opendeurdagen of de *Handelskilometer in Maldegem*.

TAPTOE
MEETJESLAND
WOENSDAG 25 MAART 1987 15e JAARGANG NR. 628
Publicitair informatieblad. Oplage : 37.290 ex.
Redaktie-adres : Stationsstraat 25, Eeklo, tel. 091/77.32.64 (3 lijnen)
Verantw. uitgever : Piet De Baets
Verspreidingsgebied : zie inlichtingen op blz. 2

Vanaf 9 oktober 1975 verscheen *Taptoe* als weekblad. In 1976 nam De Baets het *Wachtebeeks advertentieblad* van drukker Wies Creve over en vanaf eind november 1976 kwam er een *Taptoe editie Zelzate-Wachtebeke* op de markt. Een jaar later sloeg Piet De Baets het aanbod van drukker De Sutter van De Eecloonaar af om zijn blad daar te laten drukken. Daarop begon *De Eecloonaar* met een eigen advertentieblad en kreeg *Taptoe* een concurrent bij. *Taptoe Eeklo-Maldegem* werd steeds lijviger, soms tot achtenveertig bladzijden, en verscheen vanaf 28 februari 1979, bij het veranderen van drukker, in meerkleurendruk[52]. Er was toen ook een editie Aalter-Zomergem.
In januari 1983 verhuisde de redactie van de Roze 13 naar de Stationsstraat 25. Vanaf oktober 1982 verscheen er om de drie weken een *editie West-Zeeuwsch-Vlaanderen* en in mei 1983 nam Piet De Baets de Meetjeslandse editie van *Advertentieblad* van de erfgenamen van Pierre Vink over[53]. Het leverde hem heel wat trouwe adverteerders in Zeeuws-Vlaanderen en in het Meetjesland op. De totale oplage bedroeg toen meer dan 43.000 exemplaren[54].
In november 1984 ging drukkerij Media-Print in Sint-Niklaas failliet en moest De Baets van de ene op de andere dag op zoek naar een nieuwe zetterij en drukkerij die hij vond in Ronse. *Taptoe* verscheen op een kleiner formaat van 37 bij 26 cm onder de vleugels van de RUM *(Reklame Uitgevers Maatschappij)* die in Sint-Niklaas het weekblad AZ uitgaf[55]. Het blad was geniet en werd nog steeds in het reclamepak bedeeld. Vanaf mei 1985 verscheen *Taptoe Meetjesland, Publicitair informatieblad* weer op 42,5 bij 29 cm (in 2005, 40 bij 29 cm). Het werd achtereenvolgens in Merksem en in Merendree gedrukt.
Op 1 maart 1985 kwam Marc Van Hulle, voorheen hoofdredacteur bij *De Eecloonaar*, voltijds de redactie van *Taptoe* versterken. Hij nam als eindredacteur heel wat redactioneel werk op zijn schouders, o.m. reportages en interviews met bekende en minder bekende Vlamingen en Meetjeslanders.
Uitgeverij Taptoe publiceerde niet alleen haar reclameblad maar gaf ook boeken uit: fotoboeken en serieuzer werk, o.m. *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo* in 1990, *De laatste Meetjeslandse getuigen* in 1992 en *De Roversbendes van Vlaanderen* in 1997. Een tijdlang (1987) deed *Taptoe* dienst als informatieblad van Eeklo. Onder de hoofding *Berichten van de stad Eeklo* was er wekelijks bijna een blad gevuld met Eekloos nieuws. Tussen maart 1989 en juni 1991 was Denis Posman politiek correspondent in Maldegem.
Vanaf 1990 nam *Taptoe* ook *Rouwberichten* op. In die periode verbeterde drukker 't Hooft uit Merendree (later Aalter) de papier- en drukkwaliteit, bijna wekelijks verschenen er kleurfoto's. *Taptoe* werd ook in Eede en Aardenburg bedeeld, soms telde hij 44 (een keer zelfs 48) bladzijden, de totale oplage bedroeg al die tijd 43.825 exemplaren.
In 1992 werd Paul Wallaert gelegenheidsredacteur, zijn Eeklose rubriek *Kafeeklap* werd graag gelezen, hij zette ook een week nieuws uit de streek op een rij in *De XIX gemeenten* (later *Meetjeslands nieuws*). Meneerken van Maldegem verzamelde Maldegemse roddels in zijn rubriek *Kloaren Dej*. In 1993 verzorgde Heidi Smitt een mini-Taptoe voor de streek

Damme-Moerkerke. Af en toe verscheen er eens een speciale editie op een ander formaat. Vanaf het duizendste nummer (26 oktober 1994) werd *Taptoe Meetjesland* apart met de post (soms onder folie) bedeeld. Vanaf 2004 verscheen er ook tweemaandelijks een *Business-bijlage* (vier middenbladzijden).
Taptoe houdt vast aan zijn beproefd recept: de nieuwsgierigheid van de lezer bevredigen door nieuwsjes wat op te leuken en sensationeel in de verf te zetten. Daardoor wordt het blad gelezen en krijgt publiciteit een meerwaarde. Er is een mengeling van publicitaire ruimte, reportages, redactionele bijdragen, lokaal nieuws (vooral Eeklo en Maldegem), zoekertjes en immobiliën.
Piet De Baets blijft de verantwoordelijk uitgever, hoofdredacteur is Marc Van Hulle en de belangrijkste medewerkers zijn Paul Wallaert en Albert Forré.

4.2.11. De Reklamegids (1978)

De Reklamegids begon te verschijnen op 8 juni 1978. Het blad werd wekelijks in 63.500 exemplaren gedrukt en gratis verspreid in het Meetjesland en in de gemeenten Desteldonk, Mendonk, Moerbeke, Sint-Kruis-Winkel, Wachtebeke, Zaffelare, Lotenhulle, Poeke en Vinkt. De uitgever was Jules Anseeuw, Gentsesteenweg 13 in Eeklo, ook het redactieadres, maar de eigenlijke redacteur was Noël Baeke, accountant in de Sterrestraat 1 Eeklo[56]. Het blad telde meestal zes bladzijden, mat 38 bij 57,5 cm en werd gedrukt bij drukkerij 't Hooft in Nevele-Landegem met een lila steunkleur en een groene steunkleur binnenin.
Wegens tegenvallende resultaten zette Anseeuw de publicatie in augustus 1978 stop. Daarop richtte Noël Baeke de p.v.b.a. De Reklamegids op om het blad verder uit te geven. Vanaf nummer 8 (30 augustus 1978) verscheen *De Reklamegids* op een kleiner formaat van 31,7 bij 47 cm. Het voorlopig redactieadres was dan Postbus 13 in Aalter. Half september 1978 begon het blad weer regelmatig te verschijnen en vanaf 1 oktober 1978 was het redactieadres Koning Albertstraat 84 in Eeklo, waar de verantwoordelijk uitgever Ginette Van Damme woonde.
De Reklamegids bevatte naast advertentie ook gevarieerde artikels (*voetbal, Voor de lekkerbek, snorclub,* etc.) en zoekertjes (*kopertjes*). Een lang leven was het blad niet beschoren. De publicatie werd eind 1978 stopgezet[57].

4.2.12. Meetjesland Expres (1979-)

In november 1979 verscheen het eerste nummer van *Meetjesland Expres, publicitair en informatief magazine*, een poging van drukker Roland De Sutter van De Eecloonaar om de concurrentie aan te gaan met de gratis huis-aan-huisbladen. Door zelf een advertentieblad uit te geven hoopte hij een deel van de inkomsten uit reclame in eigen huis te houden. Het weekblad mat 22 bij 27,5 cm, een handig formaat, bevatte tussen de 16 en 24 bladzijden en werd gedrukt met een blauwe steunkleur. Marianne De Keyser was verantwoordelijk voor de verkoop van publi-

citeit. Tussen de reclames door stond wat regionaal nieuws. Veelgelezen waren de kleine advertenties *Te Koop, Allerlei, Te Huur, Gezocht, Gevraagd*, de notariële aankondigingen en recent de overlijdensberichten.
Meetjesland Expres wordt afzonderlijk bedeeld en bedekt samen met de zusteredities *Houtland Expres* en *Kanaal Expres* het hele Meetjesland. Sinds 2004 wordt het reclameblad in vier kleuren gedrukt en meet het 23,5 bij 30,5 cm.

4.2.13. De Gazet van Eeklo (2000)

Op 5 april 2000 verscheen het eerste nummer van *De Gazet van Eeklo*, een tweewekelijks advertentieblad uitgegeven door Tallieu & Tallieu nv, Markt 88 in Deinze. Het blad werd in 28.400 exemplaren gedrukt en verdeeld in de fusiegemeenten Eeklo, Kaprijke, Maldegem, Waarschoot en Sint-Laureins. *De Gazet van Eeklo* mat 36,5 bij 52 cm en werd in vier kleuren gedrukt op acht bladzijden. Naast heel wat regionale info waren er vaste rubrieken *Autogazet, Avondje uit, Zoekertjes, Personeel, Immo*, etc. In de zomer verscheen het blad onregelmatig en de laatste nummers (november en december 2000) werden gedrukt op vier bladzijden. *De Gazet van Eeklo* kreeg niet echt voet aan de grond bij de Meetjeslandse adverteerders en verscheen in 2001 niet meer.

4.2.14. Tendensen

Hoewel het (betalend) annoncenblad een uitvinding was van de 19de eeuw, kwamen er tot de Tweede Wereldoorlog geen advertentiebladen meer op de markt in het Meetjesland. Kooplui en winkeliers hadden hun trouw kliënteel en hadden weinig behoefte om reclame te maken. Was adverteren al eens nodig, dan kon dat het best gebeuren in lokale nieuwsbladen en info- of programmabrochures.

Het gratis, huis-aan-huis bedeeld advertentieblad is een nevenverschijnsel van de consumptiemaatschappij die ontstond na de wederopbouw in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Er leek geen einde te komen aan de groei van de markt en van de economie. De consumenten verdienden goed hun boterham en konden zich steeds meer permitteren. Behoeften werden gecreëerd en moesten worden voldaan.
Van de dertien titels die op Eeklo betrekking hadden, er sedert 1949 werden gedrukt of uitgegeven, bleven er nog drie over die de concurrentie aangingen met andere Meetjeslandse advertentiebladen. Dit ging gepaard met een oververzadiging aan reclame die de consument niet bereikt. Veel mensen zijn het beu overstelpt te worden met ongevraagd reclamedrukwerk en deponeren het 'pak' ongeopend in de papiermand.
Niet het publiceren van een opinieblad, maar wel het uitgeven van een reclameblad is big business geworden. Verkopen zonder adverteren lukt blijkbaar niet meer. Dat maar één op 4 bladen overleeft, toont aan dat het geen gemakkelijke markt is. Alleen advertentiebladen die een aantrekkelijke mengeling van regionieuws en reclame aanbieden, houden stand.

4.3. KIES- EN PARTIJBLADEN

4.3.1. De Stad Eeklo (1952/1964-1985)

De Stad Eeklo verscheen als verkiezingsblad van zondag 1 juni tot zondag 19 oktober 1952. Gedurende 21 nummers had het er de schijn van dat het, weliswaar gratis verspreid, een opinieweekblad was. Aangezien het, na een korte onderbreking, in 1953 een betalend weekblad werd, wordt het daar behandeld (zie onder weekbladen *4.1.4*).
De Stad Eeklo verscheen opnieuw als lokaal liberaal verkiezingsblad vanaf oktober 1963[58]. Het maandblad, *Orgaan van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, afdeling Eeklo, lokaal Rembrandt*, droeg dezelfde titelplaat als het weekblad dat eind 1957 ter ziele was gegaan. Het mat 40 bij 28 cm, telde vier bladzijden en kostte 5 frank per nummer. De verantwoordelijk uitgever was Maurits Wille, Oostveldstraat 204 Eeklo. Enkele maanden voor de parlementsverkiezingen werd het maandblad gratis in alle huizen besteld in Eeklo. Het bevatte artikels van volksvertegenwoordiger Fernand Van Doorne, Willy De Clercq, Eekloos voorzitter Lionel Van Damme en lokale liberale mandatarissen, verenigingsnieuws en de rubriek *Grimmen en lachen* door Grimm.
Hoewel *De Stad Eeklo* een maandblad heette te zijn, verscheen het onregelmatig. Geen enkel jaar werden er meer dan zes nummers gedrukt.
Vanaf 1966 werd als lokaal: Astrid (= het vroegere Werkmanswelzijn) vermeld. In 1968 telde het blad acht (een enkele keer twaalf) bladzijden en werd *Het leven van den heer A.J. Commergo, den honderdjarige van Eecloo*, van Prosper Van Acker (uit *De Stad Eecloo* van 1907) gepubliceerd. Geen enkel artikel werd nog ondertekend, want ze "*worden volledig en zonder uitzondering door de ganse Partijleiding gelezen en goedgekeurd en wij dragen er samen de volledige verantwoordelijkheid van*"[59].
In 1970 en 1971, toen de Eeklose PVV zich lokaal achter Nieuw Eeklo schaarde, verscheen het blad niet.

Het nummer van februari 1972 was het eerste van de 7de jaargang. De ondertitel, Orgaan van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, was vervangen door *Tijdschrift - verschijnt om de 2 maand.* Het blad kwam van de persen bij drukkerij Pauwels en Maurits Wille bleef verantwoordelijk uitgever. *De Stad Eeklo* verdedigde de coalitie CVP-Nieuw Eeklo. In 1973 verscheen het partijblad op een kleiner formaat 36 bij 28 cm en werd Paul Wille, Molenstraat 139 Eeklo de verantwoordelijk uitgever.
Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 had Nieuw Eeklo afgedaan en verscheen *De Stad Eeklo* weer als Orgaan van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV), nu op hagelwit papier met een blauwe steunkleur. De verkiezingsstrijd had de verdeelde partij wellicht te veel geld gekost en vanaf 1977 was het partijblad nog een gewoon blauw gestencild blaadje op een geplooid A3'tje (vier bladzijden), de blauwe eekhoorn had de titelplaat van *De Stad Eeklo* vervangen.
Vanaf februari 1981 verscheen *De Stad Eeklo* zes maal per jaar in zijn vertrouwde vorm en op een iets groter formaat (43 bij 30,5 cm), gedrukt op dik wit papier. Lokaal PVV-voorzitter Paul Wille, provincieraadslid, Oostveldstraat 204, was verantwoordelijk uitgever, Aimé De Walsche tekende voor de eindredactie en Walter Willems drukte het blad. Het lokaal van de PVV, sedert oktober 1980 gevestigd in De Eekhoorn, Koning Albertstraat 46, was ook het redactieadres.
In 1985 verscheen *De Stad Eeklo*, tijdschrift voor Vrijheid en Vooruitgang (20ste jaar) op glanzend papier met blauwe druk. Voorzitter was Roni De Waele, correspondentie-adres Koningin Astridplein 20 en verantwoordelijk uitgever Jo De Keyser, Kerkstraat 1 in Eeklo.

4.3.2. De Volkswil

De communistische partij (KP) van Eeklo verspreidde in de jaren zestig en zeventig zijn partijblad in Eeklo. Het blaadje werd gestencild op quartopapier en bevatte een hamer en sikkel in rode steunkleur. Erg regelmatig verscheen het niet, meestal was het een verkiezingsblad dat huis aan huis verspreid werd. Redacteurs en medewerkers waren Edward Calsyn en Leon D'Hondt.

4.3.3. EVP-Post (1972-?1973)

Onder die naam verscheen vanaf maart 1972 een tweemaandelijks tijdschrift uitgegeven door de Eeklose Volkspartij, een verruimde Eeklose variant van de vroegere (verscheurde) CVP onder leiding van Alfons Coppieters, verantwoordelijk uitgever. Het blad werd gedrukt bij Pauwels en gratis verspreid in Eeklo.
EVP-Post was voornamelijk een oppositieblad tegen de coalitie van (conservatieve vleugel van de) CVP en Nieuw-Eeklo onder burgemeester Piet Van Ghyseghem. De belangrijkste medewerkers waren Willy De Zutter, Roger Leloup, Erik D'havé (voorzitter Jong-EVP) en Gaston Dauwe. Het blad hield op te bestaan toen de EVP door de nationale leiding als CVP erkend werd en na de verkiezing van 1976 deel uitmaakte van de meerderheid.

4.3.4. De Groenen (1980-)

De Groenen was het *Veertiendaags* (later *halfmaandelijks*) *tijdschrift van de groene HERLEVINGSBEWEGING Anders GAan LEV (AGALEV)* en zou in dit overzicht overmeld zijn gebleven, ware het niet dat van 1983 tot (?) Wilfried Van Durme er hoofdredacteur van was. Hij woonde in de Prinsenhofstraat 17 en liet het tijdschrift drukken bij De Eecloonaar. Andere Meetjeslanders behoorden tot de redactie (Marc Boone) of tot de medewerkers (Guido Steenkiste en tekenaar Dirk Verstraete).

4.3.5. PVV-Magazine (1988-1989)

Van *PVV-Magazine, wekelijks informatieblad* verschenen vanaf begin september 1988 enkele niet-gedateerde nummers. Het blaadje werd gedrukt, blauw op glanzend wit papier (22 bij 30 cm), en telde vier bladzijden. Verantwoordelijk uitgever was Roni De Waele, lijsttrekker van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV) voor de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988 in Eeklo. Na de verkiezingen verschenen nog twee nummers van *PVV-Magazine*, een met als verantwoordelijk uitgever Patrick Moeraert, Oostveldstraat 118 en een ander, dat in januari 1989 verscheen, met Jacques Janssens, Zandvleuge 145 in Eeklo.

4.3.6. De Groenlander/Groen Eeklo (1998-1999)

In de aanloop naar de wetgevende verkiezingen van 13 juni 1999 begon Agalev-Eeklo een driemaandelijks blad uit te geven. *Groen Eeklo* werd gedrukt op wit papier (22 bij 28 cm), telde vier of acht bladzijden en begon te verschijnen in de lente van 1998. Verantwoordelijk uitgever was Mark Boone, Lekestraat 118 in Eeklo. Het blaadje stelde de Agalev-kandidaten voor de verkiezingen voor, het werd gratis met de post verspreid in alle Eeklose bussen. Of er na 13 juni 1999 nog nummers zijn verschenen, is niet bekend[60].

4.3.7. Ledeganck (1998-2004)

De lokale editie van een Vlaams Blok-blaadje, een vierkleurenkrantje van acht bladzijden op glanzend A4-papier, werd vanaf 1998 nu en dan in Eeklo verspreid. De krant was een uitgave van Vlaams Blok afdeling Eeklo, maar verscheen onder de verantwoordelijkheid van Frank Vanhecke in Brussel. Het blaadje bevatte heel weinig Eekloos politiek nieuws van lokaal voorzitter Filip Lecompte.

4.3.8. De Lokale/Eeklose Burgerkrant (1999-)

De Eeklose editie van *De Lokale Burgerkrant*, een uitgave van de Vlaamse Liberalen en Democraten (VLD) in Brussel, verscheen hier als 't past. Drie van de vier/acht bladzijden (26 bij 36 cm) bevatten nationaal nieuws, de rest werd volgeschreven door de VLD-mandatarissen in het schepencollege, het OCMW en de gemeenteraad. De verantwoordelijk uit-

gever van de nationale pagina's was Dirk Sterckx, die van de lokale bladzijden was in 1999 Walter Cami in 2004 Roni De Waele. De krant werd gratis in Eeklo verspreid.

4.3.9. D!rect Eeklo (2002-)

Het informatieblad van de CD&V (Christen-Democratisch&Vlaams)-Eeklo, een krant van vier bladzijden (29 bij 45,5 cm), is een uitgave van het nationale blad, dat zes maal per jaar verschijnt, waarvan enkele keren per jaar de eerste en de vierde bladzijde worden volgeschreven door Eeklose partijleden. De verantwoordelijk uitgever was Jo Vandeurzen (vanaf 2004 Piet Demeester) in Brussel, maar de verslaggever ter plaatse was eerst Gunter Deleu en is vanaf 2003 Dirk Van de Velde, R. Van Wassenhovestraat 1 in Eeklo. De Eeklose nummers van *D!rect Eeklo*, in vier kleuren gedrukt, worden gratis huis aan huis bezorgd in Eeklo. De bladzijden twee en drie bevatten artikels met thema's uit de nationale politiek.

4.3.10. VLD Flash (2004)

In 2004 publiceerde de VLD-Eeklo tweemaandelijks een nieuwsbrief, gedrukt op glanzend A4-formaat, waarvan het themanummer *Eérst de Ring* (oktober -november 2004) huis aan huis in Eeklo bedeeld werd. Verantwoordelijk uitgever was Roni De Waele, Vrombautstraat 114 Eeklo.

4.3.11. Vlaams Belang Krant Eeklo (2004-)

De lokale editie van een vierkleurenkrantje van acht bladzijden op glanzend A4-papier werd af en toe in Eeklo verspreid. Het blaadje, de voorzetting van *Ledeganck*, verscheen onder de verantwoordelijkheid van F. Vanhecke in Brussel. *Vlaams Belang Krant Eeklo* bevatte enkele bladzijden Eekloos politiek nieuws van lokaal voorzitter Filip Lecompte en enkele Eeklose medewerkers.

4.3.12. Spirit Eeklo (2005-)

In 2004 werd Spirit-Eeklo opgericht. Sinds begin 2005 verspreidt de afdeling vier nummers van het tijdschrift *Spirit Eeklo* in een oplage van 3.000 exemplaren. Het blad, in kleuren gedrukt op A4-formaat, wordt gratis huis aan huis bezorgd in Eeklo. Van de vier bladzijden worden de bladzijden één en vier gevuld met kritische lokale politieke informatie van de hand van Jan De Boever. Op bladzijde twee en drie staan berichten en nieuws van Spirit nationaal. De verantwoordelijk uitgever is Geert Lambert in Brussel.

4.3.13. Tendensen

Steeds meer politieke partijen slagen er niet meer in hun eigen verkiezingsdrukwerk te verzorgen en vallen, ook buiten de verkiezingsperiodes, terug op een lokale editie van nationaal uitgegeven titels.

4.4. ANDERE

4.4.1. Verenigingsbladen[61]

4.4.1.1. Sportverenigingen

Enkele sportverenigingen lieten ons weten dat ze sinds lang een eigen clubblad hebben, maar konden ons niet meer informatie verstrekken: *Sportiefken* werd in 1984-1985 uitgegeven door de Eeklose Sportraad (Espora), *Toetsie* was in de jaren 1984-1985 het ledenblad van de Volleybalclub van Eeklo, *Sportplusken*, het driemaandelijks tijdschrift van Sport+, verscheen enkele keren in 1986.

4.4.1.1.1. Informatiebulletin van de Eeklose Schaakkring (1968-1971)

De Eeklose Schaakkring publiceerde tussen augustus 1968 en september 1971 een op A5-formaat gestencild ledenblaadje dat tweemaandelijks verscheen, in totaal 23 nummers.

4.4.1.1.2. 't Vliegertje (1970-)

Het contactblad voor leden en ereleden van de Eeklose Modelluchtvaart (EML) begon te verschijnen op 17 oktober 1970. Paul Van de Woestijne, secretaris van die club, was ook de eerste redacteur. Gemiddeld verschenen zes à acht nummers per jaar op vier tot acht bladzijden, gestencild op quartoformaat. *'t Vliegertje* bevatte alleen clubnieuws: vliegactiviteiten, bouwtips, wedstrijden, kantine, activiteitenkalender, etc. met wat tekeningen en advertenties. In april 1973 werd William van Loenhout redacteur, na hem kwamen Lucien Heye, Firmin Van De Velde, René Van Hoorebeke, Paul De Lange en nog vele andere.

4.4.1.1.3. MSV-Nieuws/Blitz/Info (1971-1994)

In oktober 1971 werd de Eeklose Schaakkring omgevormd tot Meetjeslandse Schaakvereniging (MSV) met afdelingen in Bassevelde, Eeklo, Evergem en Maldegem. Tot oktober 1972 verschenen tien nummers (alle gekopieerd op A5-formaat) van *MSV Nieuws*.
Intussen publiceerde de schaakclub al sedert april 1974 bijna wekelijks de *MSV Blitz*, dat vanaf maart 1983 gewoon *Blitz* heette en vanaf oktober 1989 onder de naam *MSV Info* aan de leden bezorgd werd. Redacteur was Roger Van den Berghe (Zomergem).

4.4.1.1.4. Clubblad Rood-Groen/K.F.C. Eeklo-nieuws

Het blad werd uitgegeven door de *komitees van Koninklijke Football Club Eeklo aangesloten bij de K.B.V.B. - Stamnr.231* in de seizoenen 1981-1982-1983. Het werd toen gratis verspreid in 6.000 exemplaren. Het clubblad (30 op 21 cm) telde tien bladzijden en werd gedrukt bij Pauwels in Eeklo. De secretaris (redacteur?) was toen R. Dierens, Tuinbouwstraat

12 in Eeklo. *Clubblad Rood-Groen* bevatte naast veel reclame artikels over de prestaties van de diverse elftallen, een jeugdrubriek , de uitslag van de jaarlijkse tombola en een rubriek *Wist gij?*
Vanaf 1984 verscheen enkele seizoenen *K.F.C. Eeklo-nieuws.* Het blad van de gefuseerde club KFC Eeklo en SV Boelare verscheen om de twee weken (bij een thuismatch). Het werd op A4-formaat gedrukt bij Pauwels en telde twaalf bladzijden, voor de helft reclame. De verantwoordelijk uitgever was Armand Bauwens.
Ieder jaar publiceerde KFC Eeklo bij het begin van het voetbalseizoen een presentatiegids.

4.4.1.1.5. Het Schaakduiveltje (1986-)

De Eeklose afdeling van de Meetjeslandse Schaakvereniging startte in 1986 met een eigen clubblad. *Het Schaakduiveltje* wordt acht maal per jaar uitgegeven door Albert De Meyer, Beneluxstraat 8 in Eeklo, voorzitter van de schaakclub.

4.4.1.2. Cultuurverenigingen

4.4.1.2.1. Ledeganck Post (1964-)

Sedert 1964 publiceert de Eeklose afdeling van de Koninklijke Vlaamse Bond van Postzegelverzamelaars (KVBP) tien maal per jaar haar ledenblad *Ledeganck Post.* Het wordt samengesteld door het bestuur (lees Robert Delcourt), gekopieerd en gratis aan de leden bezorgd.

4.4.1.2.2. Jonge Stem (ca 1970?)

Zo heette het orgaan van de powezieclub Dageraad. *Jonge Stem* (redactie Guido Van Rie) publiceerde poëzie van jong talent uit het Meetjesland, o.m. Guido Steenkiste, Tonko Bram (ps. van Toine Van den Braembussche) en Pol De Sutter[62].

4.4.1.2.3. Amicitia Kronijke/Info (1972-)

Het ledenblad van de Koninklijke Harmonie Amicitia had aanvankelijk de bedoeling een inniger contact tussen de muzikanten en de ereleden uit te bouwen. Het initiatief kwam van Antoine De Boever die in 1972 bestuurslid was geworden. Het driemaandelijks blaadje, vanaf het tweede nummer *Amicitia Kronijke* genoemd, werd gestencild op quartoformaat en gratis aan leden en ereleden bezorgd. Het blad verscheen vanaf februari 1972 eerder onregelmatig. *Amicitia Kronijke* bevatte een woordje van de voorzitter Victor Kindts (vanaf begin 1973 Aimé Goethals), een bijdrage van een bestuurslid, soms een jaaroverzicht, een ledenlijst, veel advertentie en - in afleveringen - een beknopte geschiedenis van de harmonie overgenomen uit de verslagboeken van Hubert De Baets. Het laatste nummer in die vorm verscheen in april 1977.
In 1984 organiseerde het bestuur van Amicitia bij zijn leden een enquête over de werking van de harmonie. De resultaten ervan werden gebun-

deld en in een proefnummer *Info*, later met bijvoeging *Amicitia Kronijke* gepubliceerd. Het was een initiatief van secretaris Luc Jocqué en penningmeester Johan De Baere. Het tijdschrift telde 16 à 24 bladzijden recto-verso gekopieerd op A4-formaat en rijkelijk geïllustreerd. Jaarlijks verschenen vier nummers met bijdragen van de leden (over muziek en instrumenten), nieuws uit de wereld van de blaasmuziek, verslagen van voorbije evenementen en vooral de kalender van activiteiten, die belangrijker werd naarmate minder leden wekelijks naar de repetitie kwamen en zo het contact met de harmonie dreigden te verliezen. Jaarlijks kregen ook alle ereleden van de harmonie een nummer opgestuurd, sommige jaren verschenen er zes nummers.
Vanaf 1987 waren Johan De Baere en Koen Loete (secretaris) redacteurs en vanaf 1995 stond Johan De Baere, secretaris-penningmeester, er alleen voor. In die jaren beperkte de uitgave van *Info Amicitia Kronijke* zich vaak tot een speciaal eindejaarsnummer. In 1999 verschenen nog vier nummers, daarna verminderde de frequentie en nu wordt nog alleen een zomer (reis-) en eindejaarsnummer op A5-formaat gepubliceerd, ook al omdat de wekelijkse communicatie met de leden grotendeels via e-mail gebeurt.

4.4.1.2.4. De Stekeldruif (1984-)

De Wijngilde Meetjesland, aangesloten bij het Verbond van AmateurWijnmakers (VAW), publiceerde sedert 1984 tweemaandelijks een ledenblad. De verantwoordelijk uitgever was François Steyaert, Balgerhoeke 15 Eeklo, ook voorzitter van de Wijngilde. Het blad werd op A4 gestencild, later gekopieerd en bevatte artikels over wijnmaken, verenigingsnieuws en een activiteitenkalender.

4.4.1.3. Jeugd- en jongerenbewegingen

4.4.1.3.1. De Heraut (1960-?1963)

De Heraut werd uitgegeven door de KSA (Katholieke StudentenActie) Jong-Vlaanderen, Klauwaertsbond Eeklo, die actief was in het Sint-Vincentiuscollege. Het was een *trimestrieel contactblad met de ouders.* Het eerste nummer verscheen in december 1960. Het was een gestencild blaadje van 10 à 20 bladzijden met nieuws over de activiteiten van de verschillende geledingen van de jeugdbeweging. De eerste redacteur was bondsleider Willy Van Hoecke, de tweede Herman Rottier.

4.4.1.3.2. 't Krantje (1972-)

Het tweewekelijks (vanaf oktober 2001 maandelijks) contactblad van de scoutsgroep VVKSM Baden Powell Eeklo begon te verschijnen in 1972. Het werd gestencild, later gefotokopieerd op A5-formaat. De verantwoordelijk uitgever was meestal de groepsleider, Sportlaan 25 in Eeklo, o.m. Paul Wallaert, Rik Clauws, Kirsten De Baets, Klaas De Muynck, Christophe Soens, etc. *'t Krantje* werd veelal door goedmenende ouders

verzorgd (o.m. Ronny Van Hecke, Marie-Jeanne Bruggeman), maar nu door de leden zelf. Het bevat de aankondiging van de activiteiten van de diverse groepen voor een periode van twee weken (later een maand). Een extra editie is *'t Kampkrantje* dat in juni verschijnt en een overzicht bevat van alle zomerkampen.

4.4.1.3.3. Kreativika (1973-?1974)

Krea(tivika), een creatieve jongerengroep die activiteiten organiseerde in jeugdhuis Gamma (de vroegere noodkerk) in de Oostveldstraat in Eeklo, gaf enkele keren een (op A4 gestencild) blaadje uit met hun activiteitenkalender en met artikels over poëzie, muziek, politiek, natuurvoeding en gezondheid, derde wereld, etc. Redacteur was Danny Hauwe, Guido Gezellestraat 6 in Eeklo, medewerkers: Jan De Boever, Paul Van Oost, Stefan Van Hille, Paul D. B. en Jan V.V[63].

4.4.1.3.4. Jeugdhuiskrant (1973-?)

De *Jeugdhuiskrant* verscheen van bij het ontstaan van het Jeugdhuis Beukenhof in 1973[64].

4.4.1.3.5. OWAZE

OWAZE, waarvan de drijvende krachten Paul Taets en Luc Joos waren, organiseerde in de jaren zeventig in Eeklo tal van culturele activiteiten voor jongeren, o. a. kleinkunstoptredens in de Eeklose jeugdhuizen en busvervoer naar Nekka, het jaarlijkse kleinkunstfestival in het Sportpaleis in Antwerpen. OWAZE maakte zich vooral verdienstelijk als initiatiefnemer van twee filmcircuits in Eeklo: JEFI en Cinemaffiche[65].
OWAZE publiceerde een tijdschrift dat telkens ongeveer 20 bladzijden telde. Het bevatte ondermeer gedichten en bijdragen over allerlei kunstuitingen: besprekingen van films, tentoonstellingen en optredens, naast aankondigingen van eigen activiteiten. Er verschenen een tiental nummers.

4.4.1.3.6. De kleine huisvriend (1977-?1979)

Het maandelijks orgaan van de Eeklose Jeugdraad, Lijnendraaierstraat 8 in Eeklo verscheen vanaf januari 1977. *De kleine huisvriend* telde vier à acht bladzijden, gekopieerd, en verscheen vanaf 1978 tweemaandelijks. Redacteur was Jan De Boever, medewerkers Charles Van Damme en Luc Sap. Het blaadje werd gedrukt in 750 exemplaren. Een abonnement kostte 60 frank.
Vanaf april 1977 (nr. 4) was Luc Sap de verantwoordelijk uitgever, vanaf december 1977 (nr. 11) Jan De Boever, vanaf januari 1978 Karlo Roegies, vanaf december 1978 Manu Steyaert. *De kleine huisvriend* bevatte nieuws van de jeugdraad, activiteiten in de jeugdhuizen Rivendel, Beukenhof, Idee, Blikopener, festivals in het stadsauditorium (d'oude stadsschool), etc.

Het laatste voorhanden nummer dateert van februari/maart 1979.

4.4.1.3.7. Rivendel Gazet (1977-)

Dit blaadje was het orgaan van het jongerencafé Rivendel in de Vlamingstraat, maar geen exemplaren voorhanden[66].

4.4.1.3.8. Jeugdraadnieuws (1978)

Het eerste nummer van *Jeugdraadnieuws, Tijdschrift – verschijnt als het nodig is* – verscheen in januari 1978. De verantwoordelijk uitgever was Karlo Roegies, IJzerstraat 41 in Eeklo. Jan De Boever werkte eraan mee. Het krantje wilde een aanvulling zijn op *De kleine Huisvriend*, dat niet frequent genoeg verscheen. Het blad werd gestencild op bladen van 33,5 bij 21,5 cm. Er verschenen zeker zeven nummers, het laatste (?) in oktober 1978.

4.4.1.3.9. Dopperskrant (1982-1983 en *1989-?1990)*

Vzw Opbouwwerk, toen gevestigd in het Herbakkershuis, Garenstraat 48 in Eeklo, gaf sedert januari 1982 maandelijks de *Dopperskrant* uit. De bedoeling was de werklozen wegwijs maken in de werkloosheidsreglementering en activiteiten voor werklozen (werklozenwerking van Opbouwwerk) kenbaar te maken en te propageren.
Het blaadje telde acht gestencilde bladzijden van 26,9 bij 20,4 cm (vanaf mei 1982 op A4-formaat). Een nummer kostte 10 frank.
Vanaf september 1982 startte men al met de tweede jaargang van de *Dopperskrant, maandelijks informatieblad voor werklozen* en was Stan De Neve van Opbouwwerk de verantwoordelijk uitgever. Het blad werd gepolykopieerd en bevatte meer illustratie en al eens een stripje. Af en toe verscheen er een dubbelnummer van 12 bladzijden. Het laatste nummer verscheen in de zomer van 1983, want met het einde van het BTK-project viel ook de *Dopperskrant.*
Een tweede reeks van de *Dopperskrant, maandelijks informatieblad voor werklozen,* ook genummerd als eerste jaargang, begon te verschijnen in april 1989 en was een uitgave van de vzw Doppersatelier, Raamstraat 10 in Eeklo, alweer een initiatief van Opbouwwerk. Het opzet was hetzelfde als de eerste *Dopperskrant.* De verantwoordelijk uitgever was Philippe Desmet. Een nummer (A4-formaat, doorgaans acht bladzijden, gekopieerd) kostte 25 frank, een abonnement (voor tien nummers) 250 frank. Het laatste voorhanden nummer is dat van maart 1990 (nr 10).

4.4.1.3.10. TNT (1997-?)

Het blad met de explosieve titel was een uitgave van de Eeklose Jeugdraad. Verantwoordelijk uitgever was Kristien Van Rumst, jeugdconsulente, Jan Frans Willemsplein 13 (Jeugdpaviljoen) in Eeklo. Het tijdschrift verscheen driemaal per jaar, het tweede nummer in augustus

1997. *TNT* werd gedrukt op A5-formaat. Naast een eigen activiteitenkalender verschenen er bijdragen van bijna alle Eeklose jeugdhuizen, jeugdbewegingen en jongerengroepen.

4.4.1.4. Andere verenigingen

4.4.1.4.1. Op Antenne (1965-)

Jeugd & Gezondheid Midden Vlaanderen regio Meetjesland startte in 1965 met de uitgave van een driemaandelijks tijdschrift. *Op Antenne* werd gekopieerd op A4-formaat. De regioverantwoordelijke Frederik Deschamps, Garenstraat 46 in Eeklo, is verantwoordelijk uitgever en Simon Heirman wordt als redacteur bijgestaan door de werkgroep Op Antenne.

4.4.1.4.2. 't Schrijverke (1984-)

De Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (JNM), een autonome groep in De Blikopener, p/a Paul Van Daele, Blommekens 3 in Eeklo, publiceerde vanaf 1984 tweemaandelijks een krantje[67].
't Schrijverke verschijnt nog slechts één keer per jaar. Het bevat de natuurhistorische waarnemingen van JNM Eeklo van het voorbije jaar.

4.4.1.4.3. 't Mutantje (1985-)

Toen De Blikopener zijn deuren sloot, begon de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming afdeling Eeklo, Rodekruisstraat 36 in Eeklo, met de publicatie van een eigen tijdschrift. *'t Mutantje* (in feite de voorzetting van *t Schrijverke)* verschijnt driemaandelijks op het formaat van een geniet A5-boekje. Hoofdredacteur Steven Heyde krijgt medewerking van Johannes Jansen, Bernard François en Siska Rappé. De JNM heet sedert 2005 Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieu-educatie afdeling Eeklo, E, Dauwestraat 12 in Eeklo.

4.4.1.4.4. Inte Info Merevas (1985-1998)

De MEetjeslandse REVAlidatieSport (Merevas), opgericht in 1968, begon in 1985 een driemaandelijks tijdschrift uit te geven. Het blaadje was gestencild op A5-formaat, de eerste verantwoordelijk uitgever was Wilfried Provoost, Sportlaan 4 in Eeklo. Nadat de werking van Merevas was stilgevallen, werd de uitgave van het tijdschrift stopgezet.
Halverwege de jaren negentig werd onder voorzitter Christ Daelemans de draad weer opgepakt en publiceerde Christ Braet, Zandvleuge 145 in Eeklo, met wat practische hulp van Jörg Bastien vanaf december 1995 tweemaandelijks *Inte Info*, weer op A5, ongeveer 16 bladzijden per nummer. De nieuwe naam, ook van de vzw Merevas INTE-INFO, verwees naar het verstrekken van INFOrmatie, voornamelijk betreffende INTEgratie van gehandicapten. Het tijdschrift liep drie jaargangen (18 nrs) en bevatte een activiteitenkalender met rolstoeltoegankelijke activiteiten in het

Meetjesland. Wegens gebrek aan interesse en respons werd de publicatie eind 1998 stopgezet[68].

4.4.1.4.5. Infoblad BGJG/Gezinsbond Afdeling Eeklo (1988-)

Sedert 1988 geeft de Bond van Grote en Jonge gezinnen (BGJG, sedert 2002 Gezinsbond) afdeling Eeklo (Gerard Verschaffel, Rabautstraat 66 Eeklo) viermaal per jaar een krantje uit. *Infoblad BGJG* wordt gekopieerd op A4-formaat en telt acht bladzijden. Drie nummers zijn bedoeld als ledenblad en een vierde nummer (*Info Bond*) wordt bedeeld in alle huizen van Eeklo. Het krantje wordt betaald met de opbrengst van reclames. *Infoblad/Info Bond* bevat uiteraard alle informatie over de activiteiten van de Gezinsbond: voordrachten, oppasdienst, cultuur, sport, dienstbetoon, uitstappen en vakanties. Nu heet het tijdschrift *Gezinsbond Afdeling Eeklo Ledenkrant* (secretariaat Kriekmoerstraat 134) en wordt het gedrukt (24 bij 30,5 cm, 16 bladzijden).

4.4.1.4.6. Rotary-Flash

Zoals vele seviceclubs publiceert Rotary-Eeklo een ledenblad. *Rotary-Flash* bevat een verslag van de activiteiten en van de bestuursvergaderingen en financiële overzichten van sociale acties, e.a. Een van de bestuursleden neemt het op zich om geregeld een Flash te verzorgen.

4.4.1.4.7. Nieuwsbrief Rode Kruis Vlaanderen (2001-)

Dit magazine is een uitgave van het Opvangcentrum Eeklo (Asielcentrum), Pokmoere 1a in Eeklo. Het wordt gedrukt (op A4-formaat) in Berchem en uitgegeven in Mechelen, maar volgeschreven door het Pokmoere-team met nieuws uit het Eeklose Asielcentrum, de activiteiten en andere info.

4.4.1.4.8. Infoblad V.D.V.- Meetjesland (2002-)

Sedert 2002 publiceert Robert Spanhove het infoblad van de diabetenvereniging van het Meetjesland. Het blaadje verschijnt driemaandelijks met bijdragen over diabetes en aankondigingen en verslagen van activiteiten van de vereniging.

4.4.1.5. Tendensen

Verenigingsbladen schoten vanaf de late jaren zestig van de twintigste eeuw als paddestoelen uit de grond. Door het polykopieren bij middel van stencil kon vrij goedkoop een gewenst aantal blaadjes worden samengesteld, meestal gebeurde dat toen nog in quartoformaat (21,5 bij 27,5 cm).
Ledenbladen waren vaak geen lang leven beschoren. Het uitgeven van een verenigingsblad was meestal een eenmanszaak en het voortbestaan

ervan hing vaak af van een van de bestuursleden, wat de continuïteit van het blad in het gedrang bracht.
Vanaf de jaren tachtig werden de meeste ledenbladen gefotokopieerd op A4-formaat (21 bij 29,70 cm).
Aan het begin van de eenentwintigste eeuw vermindert het aantal ledenbladen, doordat steeds meer communicatie via het internet aan de leden bezorgd wordt.

4.4.2 Scholieren-, studenten-, en oud-leerlingenbladen

4.4.2.1. De Eikel (1947-1974?)

Het schoolblad van het in 1942 opgerichte Atheneum begon te verschijnen in december 1947[69]. *De Eikel, Studententijdschrift* droeg als ondertitel *R(ijks)A(theneum) Eekloo, Moed – Volharding.* Het Atheneum was toen nog gevestigd in het Vredegerecht, *Statiestraat* 23. Het scholierenblaadje (doorgaans 20 blz.) mat 13,5 bij 21,5 cm, werd gedrukt bij H. Steyaert in Eeklo en kostte 50 (later 30) frank voor een jaargang. De eerste redactie bestond uit Aimé De Walsche (hoofdredacteur), Jacqueline Van Eenaeme, Rosanna (Rosy) De Meulenaere, Cyriel Duytschaever, Louis Geirnaert, Adolf Gillis, Philemon Dysserinck en Wilfried Andries[70]. De leerlingen werden begeleid, aanvankelijk door L. De Scheerder, later door Albert Coppieters, leraars Nederlands. In de eerste jaargang verschenen er zeven nummer, in de tweede vijf, daarna nog vier of minder.
Na Aimé De Walsche werd Adolf Gillis (1949-1950) hoofdredacteur, daarna Rosanne De Meulenaere (1950-1951), Walter Prevenier (*Waaslander)* (1951-1952), Willy Van Kerrebroeck (1952-1953), Y. De Baets (1953-1954), R. Van De Veire (1954-1955) en Adrien De Cock (1955-1956).
De Eikel bevatte naast bijdragen van de 'clubs' die in het Atheneum bestonden (de Natuurvrienden, Radioclub, Sportclub, Kunsthistorische Kring, Groep voor Kunst en Heemkunde, Litteraire debatclub, Toneelclub, Economische club en Esperantoclub), ook stukjes in het Frans en het Engels, opstellen, gedichtjes, spelletjes en nieuws van de pas opgerichte Scoutsgroep De Leeuwerik (latere FOS). Buiten de redactieleden waren de belangrijkste medewerkers: Dirk Heene, Lionel Van Damme, Denis Postman (sic!, DE ZEEMPROEVER), Hubert Clauws, John Buyck, Remi Van de Moortele, Guido Coemelck en Paul Van Grembergen.
In 1950 werd het Atheneum Koninklijk, vanaf september 1951 was het redactieadres Eikelstraat 17 en vanaf september 1953 verscheen *De Eikel* op glanzend papier, zonder omslag.
In het schooljaar 1955-1956 verscheen het tijdschrift onregelmatig, daarna zijn er van de eerste reeks geen nummers meer bekend, hoewel het niet uit te sluiten valt dat er af en toe nog eens een nummer verscheen[71].
In september 1970 begon *De Eikel, Tijdschrift door en voor de leerlingen van het Koninklijk Atheneum Eeklo* opnieuw regelmatig, vijf maal per schooljaar, te verschijnen, nu in gestencilde vorm en op quartoformaat. Het tijdschrift zat in een sober gedrukte harde omslag met aan binnenzijden en de achterzijde advertentie van lokale handelaars. Een nummer kostte 12 frank, later 15 frank. De hoofdredacteur was Dirk De Vogelaere.

Aardenburgkalseide 374 Maldegem, redacteurs Chris Blondeel, Annemie D'Haeseleer, Frank Fevery en Frank Gelaude. In de inleiding verwees de redactie naar de vroegere jaargangen van het blad. *De Eikel* telde 16 à 24 bladzijden (recto) met bijdragen van leerlingen met hoofdzakelijk een ludieke inslag, gedichtjes, nogal wat kritiek op het schoolleven, verslagen van activiteiten (jeugdschaakclub, thé-dansants, voetbalwedstrijden, didactische uitstappen, e.a.), en zelfs verslagen van het Associatief beheer, een schoolraad met vertegenwoordigers van het personeel, de leerlingen en de ouders.
De tweede jaargang (1971-1972) telde zes nummers, hoofdredacteur was toen Geert Versluys. Na hem kwamen Rudy Beekman (1972-1973) en Marc Janssens (1973-1974). Onder druk van de in 1973 opgerichte Vereniging van Oud-leerlingen van het Koninklijk Atheneum Eeklo (VOLKAE) werd *De Eikel* omgevormd van leerlingenblad tot schoolblad met meer informatie over de school en de activiteiten van VOLKAE. Dat volstond niet om het blad in stand te houden.

4.4.2.2. Eikels worden bomen (1948-2001)

Het contactblad van de oud-leerlingenbond van het Sint-Vincentiuscollege kreeg zijn naam van de katholieke studentenvereniging die in de eerste decennia van de 20ste eeuw in Eeklo actief was[72]. De oud-leerlingenbond ontstond in 1948 als uitloper van het eeuwfeest van het college (1840-1940), dat wegens oorlogsomstandigheden pas in 1946 kon worden gevierd. Het eerste (niet gedateerde) nummer van *Eikels worden bomen* verscheen in juli 1948. De omslag was ontworpen door Hubert Acke, tekenleraar. Het tijdschrift mat 36 bij 24 cm en werd (tot 1969) gedrukt bij Paul Standaert-Van Steene in Maldegem. De eerste jaargangen werden verzorgd door collegeleraar Irenée Van Wassenhove, secretaris van de bond, na hem waren de redactiesecretarisssen: Albert De Scheppere (1957-1958), Jozef De Smet (1958-1968) en Lucien Lampaert (1969-1974). De eerste medewerkers waren Daniël Verstraete (heemkundige artikels), Leon Elaut (herinneringen en geneeskunde) en pater Antonellus Verschuere (geschiedenis van het college), nadien volgden Medard De Sutter, Lucien Lampaert en Frans De Vliegher.
Een nummer telde doorgaans 24 bladzijden. De abonnementsprijs was begrepen in de lidmaatschapsbijdrage. De verantwoordelijk uitgever was meestal de superior, later de directeur van het college. Van april 1954 passeerde het tijdschrift zelfs de censor (*nihil obstat*) en de vicaris-generaal (*imprimatur*) van het bisdom Gent!
Eikels worden bomen verscheen driemaal per jaar (doorgaans maart, augustus, november) met schoolnieuws dat oud-leerlingen kon interesseren: foto's en naamlijsten van afgestudeerden, een gesprek met een bekende oud-leerling, in memoriams, herinneringen aan de collegejaren, studieresultaten van oud-leerlingen, verslagen van de oud-leerlingendag (*symposium* genoemd) met een overzicht van de jubilarissen, *Flitsen* (promoties, carrières, publicaties, etc.), het lerarenkorps vroeger en nu en een kroniek (geboorten, huwelijken en overlijdens).

Tussen 1956 en 1974 verschenen er ook verslagen van de voorstellingen van Masker '56, de toneelbond van oud-leerlingen onder voorzitterschap van Frans De Vliegher.
In 1958 ontwierp Luc Verstraete een nieuwe omslag die per jaargang in een andere kleur gedrukt werd.
Tussen november 1962 en november 1972 was *Eikels worden Bomen* gefuseerd met *Tehuis en College*, het contactblad van de oudervereniging. Er verscheen dan meer nieuws over de school, leerkrachten en de leerlingen. Van bij de oprichting van de Landbouwschool, later Sint-Leo genoemd, in 1959 nam zij een belangrijke plaats in het tijdschrift in.
Vanaf 1970 verscheen *Eikels worden Bomen* met een nieuwe omslag (een foto van het gebouw aan de Zuidmoerstraat) en werd het tijdschrift bij De Eecloonaar gedrukt.
Vanaf 1973 was Cyriel Van De Bouchaute, leraar wetenschappen en medewerker aan *De Eecloonaar*, de grote motor achter de oud-leerlingenbond, penningmeester, redacteur van *Eikels worden Bomen* en vanaf 1990 voorzitter. Occasionele medewerkers waren Lucien Lampaert, Piet Hollevoet, Wilfried Blondeel en Paul Van Bouchaute, die in 1995 ook redacteur werd.
Jaarlijks verschenen de foto's van de afgestudeerden en herinneringen van de jubilarissen die op de oud-leerlingendagen werden gevierd. De redactie ging op bezoek bij bekende oud-leerlingen, nam afscheid van leerkrachten die met pensioen gingen, verwelkomde de nieuwe, registreerde het wel en wee van oud-leerlingen (*Flitsen*, *Kroniek*) en volgde het leven op school (*Retrospectieve*).

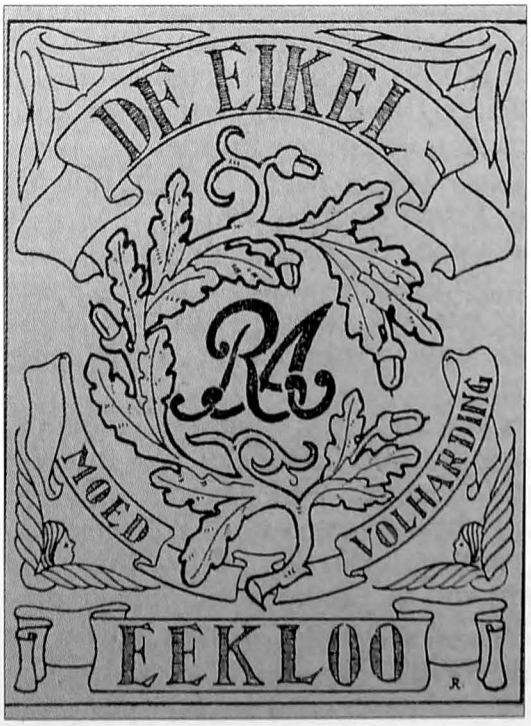

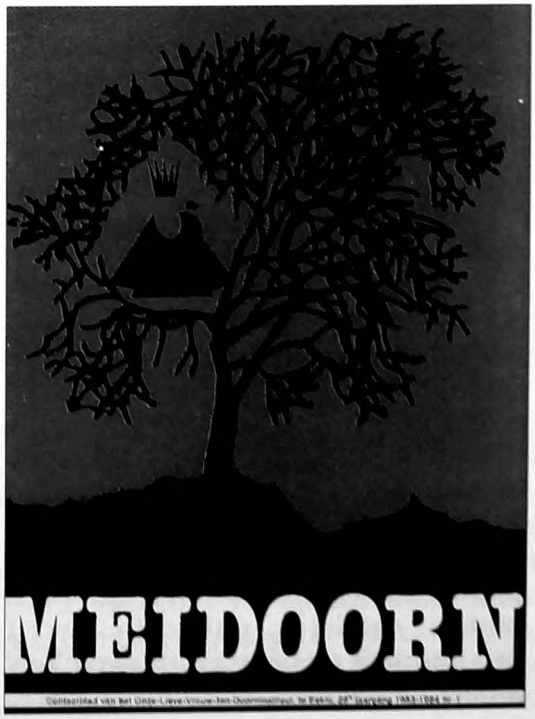

Na de fusie met het O.L.V.-ten-doorninstituut in 2001 hield het tijdschrift op te bestaan.

4.4.2.3. Mijn Moederspraak (1950-?1958)

Mijn Moederspraak was het *Studentenblad van het Sint-Vincentiuscollege te Eeklo ter bevordering van het Algemeen Beschaafd Nederlands*. Het blad verscheen tien maal per jaar, telde 10 à 16 pagina's en was recto-verso gestencild, soms op gekleurd papier. Het omslagontwerp was van Luk Verstraete. Een abonnement kostte 50 frank (een los nummer 4 frank), te storten op rekening van de moderator, eerst e.h. Albert Van den Bossche en vanaf oktober 1956 e.h. Georges De Neve.
De achtereenvolgende hoofdredacteurs waren Lode Verhaegen (1952), Wilfried Martens (1953), Luk Haemers (1955), Raf Lippens (1956), Jos De Graeve (1957) en Johan Heene (1958), medewerkers o.m. Gwijde De Couvreur, Albert De Meyer, Jacky Boels, Manfred Nitch, Guido Van Rie, Willy Van Hoecke en Hubert Steenbeke. *Mijn Moederspraak* fungeerde aanvankelijk ook als leerlingenblad, want er werden naast artikels over taal en Vlaamse beweging, bijdragen opgenomen over schoolsport en Katholieke StudentenActie (KSA).
Vanaf oktober 1953 was de ondertitel: *Maandblad ter bevordering van het Algemeen Beschaafd Nederlands*. Het was dan een uitgave van de A.B.N.-kern van het Sint-Vincentiuscollege. De leden waren ook geabonneerd op *Bouw, maandblad ter bevordering van het A.B.N.*, waarvan de titelplaat getekend was door Luk Verstraete en waarvan Wilfried Martens in 1957 mederedacteur was.

4.4.2.4. Meidoorn (1951/1956-2001)

Meidoorn startte in 1951 als schoolblad van de normaalschool van O.L.Vrouw-ten-doorn. Elk nummer bevatte een thema. Het volgde de pedagogische wereld op de voet[73].
Toen in september 1956 een oudervereniging werd gesticht, vond die het nodig een contactblad voor de ouders in het leven te roepen en er ook de naam *Meidoorn* (voor ouders) aan te geven. Het blad mat 19 bij 27,5 cm en verscheen vier maal per jaar. Zuster Reine-Marie (Hansens) ontwierp de omslag en verzorgde de lay-out. De eigenlijke redactrice was zuster Xaverina (De Waepenaere) met een sterke inbreng van zuster Reinhilde en e.h. Gillé. Rector (geestelijk directeur) Persyn schreef vaak een religieus geïnspireerd editoriaal. Het blad bevatte artikels over opvoeding, gezondheid, studiekeuze en uiteraard verslagen van de werking van het oudercomité.
Vanaf de zesde jaargang (1961) versmolten de twee Meidoorns tot één tijdschrift *Meidoorn, orgaan van de oudervereniging en jeugdblad Onze-Lieve-Vrouw-ten-Doorninstituut, Eeklo*. Er verschenen dan ook verslagen van de schoolactiviteiten met creatief werk (tekeningen, gedichtjes, opstellen) van leerlingen, zowel kleuters als normaalschoolstudenten. Een vaste rubriek was *Lichtschip*, waarin vragen van leerlingen (later ook van ouders) werden beantwoord.

Vanaf 1966 werd *Meidoorn* ook het orgaan van de oud-leerlingenbond die sedert 1930 bestond en waarvan tot dan toe *Caritas* (landelijk tijdschrift van de zusters van liefde) het bondsblad was geweest. In die periode drukte Willems van Maldegem het tijdschrift in 3.000 exemplaren!
Toen Luc Dejonckheere in 1981 aantrad als directeur, stelde hij een nieuwe redactieploeg samen met vertegenwoordigers uit alle afdelingen en geledingen. De lay-out van het blad was in handen van Barbara Verstraete. De redactie bepaalde de inhoud van elk nummer, schreef artikels en sprak correspondenten aan om iets over hun afdeling te schrijven. Het aandeel van de leerlingen werd daardoor groter: meer gedetailleerde verslagen van uiteenlopende schoolactiviteiten en enkele vaste rubrieken: *Het stond in de krant*, *Close-up* en *Schoolsport*. Maar ook de ouders (*Uit de school geklapt*) en de oud-leerlingen (verslagen van reünies en jubilea, oud-leerlingen in het buitenland) kregen hun aandeel. *Familienieuws* en *Communauteitsnieuws* (van de kloosterzusters) waren graag gelezen rubrieken.
Na de fusie van Ten Doorn met het Sint-Vincentiuscollege in 2001 kon *Meidoorn* niet langer fungeren als schoolblad van de fusieschool en werd het vervangen door *Mozaïek*.

4.4.2.5. Die Eickelstede/'t Blad (1953-?1973)

Die Eickelstede was het tweemaandelijks ledenblad van de gelijknamige studentenvereniging gegroeid uit het universitaire vendel van de KSA (Katholieke StudentenActie) Eeklo. De abonnementsprijs was in het lidmaatschap begrepen. Het gestencild blaadje verscheen onregelmatig (drie à zes keer per jaar) en hoofdredacteurs waren Paul Heysse (1953-1960), Luc Haemers (1960-1962), medewerkers waren in principe alle leden, de bedrijvigsten o.m. e.h. Albert De Schepper (*moderator*), Luc Stockman, Bart Maréchal, Guido D'huyvetters, Arnold Sevenoo, Johan Heene, Luk Van de Woestijne en Dirk Verstraete, die het blad met tekeningen illustreerde.
Ter gelegenheid van het eerste lustrum (1958) verscheen er een nummer waarin alle leden in woord en beeld werden geportretteerd.
In de jaren zestig werden de banden met de KSA losser en kon iedere Meetjeslandse student(in) lid worden. Het contactblad heette dan gewoonweg *'t Blad*, volgeschreven door de leden, o.m. Jozef Janssens, Jacques Goethals, Jacques De Sutter, Freddy Van Zandycke, Paul Van de Woestijne, Rita Morbee (sedert 1968 werden ook meisjes toegelaten!) en Michel Van Zandycke. Het blad verdween met de studentenvereniging einde van de jaren zeventig.

4.4.2.6. Tehuis en College (1956-?)

In het tweede trimester (januari-maart) van het schooljaar 1955-1956 begon het Sint-Vincentiuscollege en zijn oudervereniging (opgericht in 1955) een trimesterieel contactblad uit te geven. Het blad mat 15,2 bij 23,9 cm en werd gedrukt bij Standaert-Van Steene in Maldegem. *Tehuis*

en College bevatte nieuws over de werking van de oudervereniging en verslagen over het wel en wee van de school en een schoolkalender.
Tussen november 1962 en november 1972 was *Tehuis en College* gefuseerd met *Eikels worden Bomen*, het ledenblad van de oud-leerlingenbond van het College. Voordien en nadien leidde het een eigen leven. Er verscheen naast nieuws over de school, leerkrachten en de leerlingen ook artikels van oud-leerlingen en over de oud-leerlingendagen. Van bij de oprichting van de Landbouwschool, later Sint-Leo genoemd, in 1959 nam zij een belangrijke plaats in het tijdschrift in.

4.4.2.7. De Brug (1956-1971)

De Brug was het driemaandelijks tijdschrift van de oud-leerlingenbond Sint-Aloysius van de scholen van de broeders van liefde, die in de jaren vijftig en zestig een grote bedrijvigheid aan de dag legde met o.m. de toneelafdeling Kunst na Arbeid en de jeugdafdeling (sedert 1961)[74]. Het eerste nummer verscheen op 1 oktober 1956. Het blad mat 15,5 bij 24 cm, bevatte 24 à 36 bladzijden en werd gedrukt bij V. Pauwels in Eeklo. Luc Verstraete tekende de omslag die tot 1967 ongewijzigd bleef. De eerste redacteurs waren broeders van liefde: broeder Vincentianus (Eeklonaar Maurits Vermeire, eerste secretaris) en broeder Humbertus. In 1957 werd Willy De Zutter, onderwijzer in het vijfde leerjaar en jour-

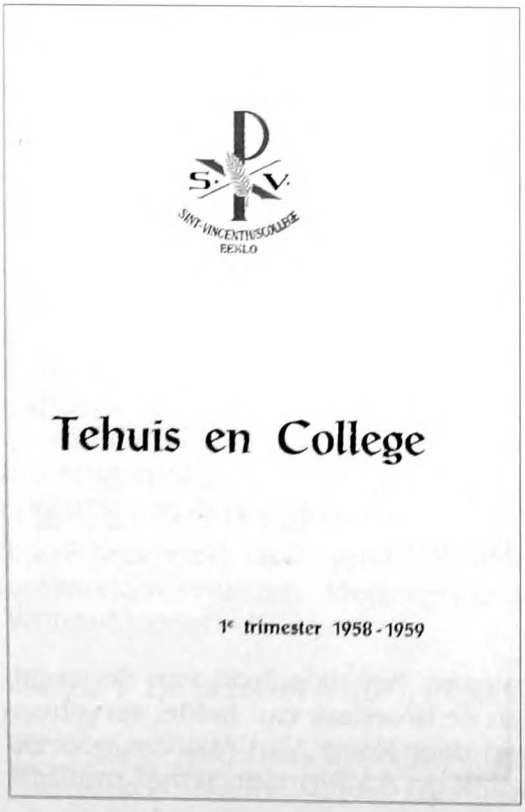

nalist bij o.m. *De Eecloonaar*, secretaris en hoofdredacteur. Er werden toen 950 exemplaren gedrukt.
De Brug bevatte bijdragen over de geschiedenis van de school, opgericht als parochiale vrije school in 1879 en sedert 1894 geleid door de broeders van liefde. Artikels werden geschreven door diverse broeders (over de school, studiekeuze, pedagogie, etc.) en door Victor Kindts (oudervereniging), August Van Zele, Willy De Zutter (leercontract), Oskar Lippens (familiekunde, heemkunde, *Fiskaal praatje over ...*), Karel Pynckels (toerisme), Luc Boone (Lembeke), Frans Seghers (*Voor onze natuurliefhebbers*, uit *De Wielewaal*) en L.V.D.P. (toponymie, *Ken uw stad*)[75].
In 1960 fuseerde *De Brug* met *Kontakt tussen School en Huis*, schoolblad van de drie Eeklose broederscholen. Geregeld verschenen er brieven van Eeklose missiebroeders in Ruanda, verslagen van activiteiten van de toneelbond en van de jeugdafdeling (door voorzitter Roger Van Autreve en later André Van den Driessche) en Sportvaria, naast de vaste rubrieken *Bondsnieuws*, *Personalia* en *Uit de oude doos* (oude klasfoto's). In het decembernummer van 1962 publiceerde H. Van Eikenland, pseudoniem van Herman De Roover, een kerstverhaal[76]. In maart 1966 verscheen een jubelnummer ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de oud-leerlingenbond.
De jaargang 1967 verscheen onregelmatig en vanaf februari 1968 werd *De Brug* een tweemaandelijks tijdschrift van telkens vier bladzijden gedrukt op glanzend papier van 24,5 bij 32 cm. Zowel het nieuws van de oud-leerlingenbond als van de school werd erin opgenomen, vooral Te Voet door 't Meetjesland kreeg veel aandacht. Van het schoolblad *Kontakt* was er geen sprake meer. Na het overlijden van de laatste voorzitter Victor Kindts zakte de werking van de oud-leerlingenbond in elkaar. Geen activiteiten resulteerde in geen leden, geen geld, geen tijdschrift. De laatste uitgaven van *De Brug* verschenen ongedateerd bij het begin van een nieuw schooljaar, het laatste nummer in september 1971.

4.4.2.8. Kontakt tussen School en Huis (1959-1967)

Kontakt verscheen in september 1959 als (gestencild) schoolblad van de St.-Aloysius- ('Nieuwe Broeders', Zuidmoerstraat), St.-Jan Berchmans- ('Oude Broeders', Zuidmoerstraat) en St.-Robertusschool (Burg. L. Pussemierstraat). Vanaf het tweede nummer (juni 1960) werd het tijdschrift opgenomen in *De Brug*, het bondsblad van de oud-leerlingenbond van de broederscholen. *Kontakt* bevatte allerlei schoolnieuws en ook bijdragen van leerkrachten, leerlingen en van het ouderconité dat sedert 1956 bestond. Toen vanaf 1968 *De brug* in een andere vorm verscheen, was er van *Kontakt* geen sprake meer.

4.4.2.9. Het Brugske (1962-1968)

Het eerste nummer van *Het Brugske*, het tijdschrift van de jeugdafdeling van de oud-leerlingenbond van de broeders van liefde, verscheen in januari 1962[77]. Het werd uitgegeven door Roger Van Autreve, voorzitter van de jeugdafdeling, en aanvankelijk op A4-formaat, vanaf nummer

2 op A5, gestencild door broeder Cornelius (of Hubert). *Het Brugske* telde 12 à 20 bladzijden en verscheen vier tot zes maal per jaar. Het bevatte bijdragen over de activiteiten (sport, toneel, modelluchtvaart, etc.) van de jeugdafdeling. Vanaf 1964 was André Van den Driessche voorzitter en redacteur van *Het Brugske*. In 1968 viel de werking van de jeugdafdeling stil en verdween het tijdschrift[78].

4.4.2.10. De scholierenkrant (1973-?1978)

Zo heette het blad van de leerlingen van het Sint-Vincentiuscollege. De redacteur was Paul Wallaert, Hoge Bosstraat 75 Eeklo[79]. *De scholierenkrant* behoorde tot de werking van De Blikopener. Het blad verscheen zeer onregelmatig.

4.4.2.11. De Nieuwe Brug (1977-1997)

Na het verdwijnen van *De Brug*, het tijdschrift van de oud-leerlingenbond van de broederscholen dat ook als schoolblad fungeerde, liet zich in 1977 opnieuw de nood voelen aan een contactblad voor ouders. *De Nieuwe Brug* verscheen vanaf 1 maart 1977 maandelijks in gestencilde vorm op vier, acht of twaalf bladzijden op A5-formaat (A4 in tweeën geplooid). De redactie bleef naamloos, de bijdragen kwamen van broeder directeur en de leerkrachten. Het blad bevatte voornamelijk schoolnieuws en nieuws van het opnieuw opgerichte oudercomité, maar er verscheen ook een geschiedenis van de school en van de oud-leerlingenbond. Het schoolblad *De Nieuwe Brug* verdween na de fusie van de Sint-Aloysiusschool met de basisschool van het Sint-Vincentiuscollege in 1997.

4.4.2.12. Nieuwsflits

Nieuwsflits was het schoolkrantje van de gesubsidieerde vrije basisoefenschool, Zuidmoerstraat 125 in Eeklo. Het blad bracht vier maal per jaar nieuws uit de school met bijdragen van leerkrachten en leerlingen. *Nieuwsflits* werd gekopieerd op A4-formaat en telde twaalf à twintig bladzijden. Het schoolkrantje werd in 1998 opgevolgd door *Fusiekrant*.

4.4.2.13. Van onder de linden (1991-)

In oktober 1991 startte Robert Spanhove een ledenblad van de oud-leraarsbond van het Sint-Vincentiuscollege. Het is een driemaandelijkse brochure, recto-verso gekopieerd op A4-formaat, met interviews en activiteitenverslagen. Medewerkers zijn Guido Van Rie, Erik D'hoore en Wilfried Verstraete.

4.4.2.14. De Schakel (1997)/Fusiekrant (1998)/Meidoorn-Gazetje (1999-)

De Schakel was het contactblad tussen school en gezin van de gefuseerde vrije lagere school voor jongens Sint-Aloysius (Zuidmoerstraat)

met de lagere school van het Sint-Vincentiuscollege (Kloosterdreef). Er verschenen twee nummers, gekopieerd op A5-formaat.
Fusiekrant was de naam van het schoolkrantje van de gefuseerde gemengde basisscholen (met kleuterschool) in de Zuidmoerstraat (Broederschool, Sint-Vincentiuscollege en O.L.Vrouw-ten-doorn) in Eeklo-centrum. Er verschenen vijf nummers, gekopieerd op A5-formaat.
Meidoorn-Gazetje werd de definitieve naam van de schoolkrant van de gefuseerde basisschool die Meidoorn genoemd werd. Het blaadje wordt gekopieerd op A4-formaat en bevat schoolnieuws en veel foto's van en illustratie door leerlingen.

4.4.2.15. Mozaïek (2001-)

Mozaïek was het nieuwe schoolblad van de fusieschool College O.L.Vrouw-ten-doorn (secundair onderwijs), dat respectievelijk *Eikels worden bomen* en *Meidoorn* verving[80]. De doelgroepen waren leerlingen, leerkrachten en ouders. Nieuws van oud-leerlingen, oud-leerkrachten en het klooster vond men nog alleen in de rubrieken *Lief en Leed* en *In memoriam*. De redactie van *Mozaïek* bestaat uit de directeurs en vertegenwoordigers van de verschillende afdelingen. Omslagontwerp en layout zijn in handen van Joris Hollebosch en Helga Van Durme.

4.4.3. Beroeps- en bedrijfsbladen

Enkele grote Eeklose bedrijven hadden/hebben hun eigen personeelsblad, maar bij gebrek aan informatie kunnen we daar weinig zinnigs over schrijven,

4.4.3.1. Annalen van het Noorden (1953-)

Annalen van het Noorden, orgaan van het geneesherenverbond van het Noorden, begon te verschijnen in het voorjaar van 1953. Het Verbond, gesticht in 1922, telde bij het dertigjarig bestaan in 1952 veel dynamische jonge dokters die wel wilden meewerken om viermaal per jaar een tijdschrift vol te schrijven. Het beheer en de redactie was in handen van Alfons Haemers (voorzitter, adres voor briefwisseling Patersstraat 38 Eeklo), J. De Castro (Zelzate), Frits Van Hecke (redactiesecretaris, Eeklo) en Albert Lion (penningmeester, Eeklo). De meeste artikels gingen over medische onderwerpen, maar er was ook verenigingsnieuws, luimige bijdragen over anekdotes uit de dokterspraktijk vroeger en nu en varia (familieberichten). Leo Elaut schreef historisch-literaire stukjes over Meetjeslandse dokters.
De actiefste medewerkers waren toen Alfons Haemers, Roger De Keyser, Ignace Codron, A. Coelis en Paul Deleu.
Het blad werd financieel gesteund door diverse farmaceutische bedrijven die er in adverteerden.

4.4.4. *Parochiebladen*

4.4.4.1. Sint-Vincentiusbode (1936-)

Sint Vincentius' Bode, Wekelijksch Parochieblad van Eekloo begon weer te verschijnen kort na de bevrijding, zondag 29 oktober 1944. Het was een publicatie van *Parochieleven*, uitgegeven door het Studiecentrum in Antwerpen en gedrukt bij Lux in Deurne (later De Vlijt in Antwerpen). Een jaarabonnement kostte 25 frank (eind 1945: 32 frank). Zoals voor de oorlog werd de eerste bladzijde, *Sint Vincentius' Bode*, bedrukt door De Eecloonaar (toelatingsnummer 103). Het bevatte de *Orde der goddelijke diensten, Kerkelijke Mededeelingen, Mededeelingen ven Parochiale Werken* en de *Godsdienstige toestand der parochie* Eeklo Sint-Vincentius. Wegens papierschaarste telde het blaadje maar vier bladzijden van 24 bij 15,5 cm. De binnenbladzijden van *Parochieleven* bevatten bijdragen van religieuze aard.
Vanaf begin 1945 werd *Sint Vincentiusbode* gedrukt op een groter formaat, 21 bij 29 cm en kreeg het parochieblad een eigen titelplaat met de toren van de Sint-Vincentiuskerk, in 1946 met de kop van Sint-Vincentius. Meestal telde het parochieblad vier bladzijden, soms maar twee.
In 1949 verscheen *Sint Vincentiusbode, wekelijks parochieblad van Eekloo* in de nieuwe spelling en kreeg het een nieuwe titelplaat, een tekening van de skyline van Eeklo met in het midden de heilige Vincentius. Vanaf 1953 werd een mooi ontwerp van Luc Verstraete gebruikt met logo-'s voor de verschillende rubrieken. De rest van de *Sint Vincentiusbode* was *Kerkelijk Leven*, later *Kerk en Leven* dat voor heel Vlaanderen hetzelfde was en acht of meer bladzijden telde. Het parochieblad ging met weinig veranderingen de 21ste eeuw in.

4.4.4.2. Het Sint-Antoniusboekje van Balgerhoeke (1948-)

Het groene boekje van Balgerhoeke, gedrukt op A5-formaat, begon weer maandelijks te verschijnen in 1948. Het vooroorlogse blad (dat sedert 1898 verscheen) heette *Onze Vriend Sint-Antonius*. Het nieuwe

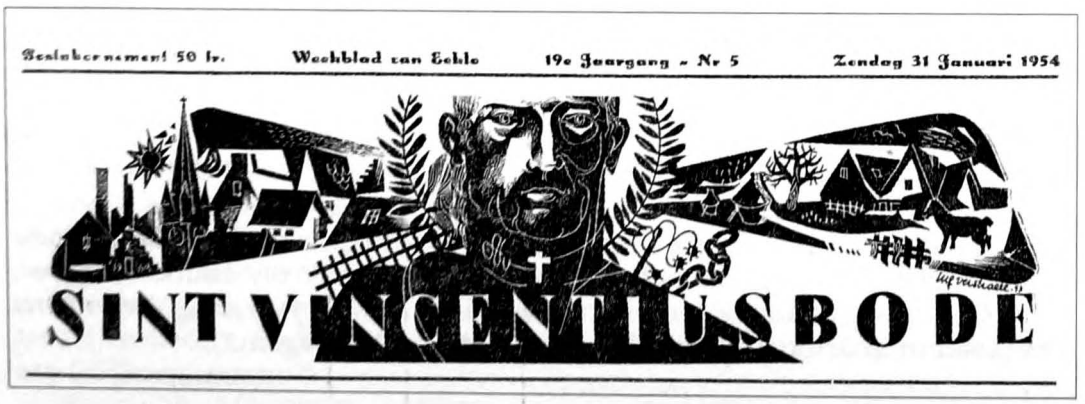

maandblad *Het Sint-Antoniusboekje van Balgerhoeke* werd ook uitgegeven door de Sint-Antoniuswerken die in de kerk van Balgerhoeke de verering van de heilige in stand wilden houden. Was de parochiekerk in 1902 mee gefinancierd door het werk, dan was dat voor de restauratie van de kerk, twee keren gebombardeerd tijdens de Tweede Wereldoorlog, ook het geval.
De verantwoordelijk uitgever van het boekje was de pastoor van Balgerhoeke, Pastoor Bontestraat 6 in Balgerhoeke (Eeklo). Alleen de Sint-Antoniusvrienden die een lidgeld betaalden (in 1948: 32,5 frank, in 1988 van 200 tot 500 frank), kregen het boekje met de post opgestuurd. Het decembernummer van *Het Sint-Antoniusboekje van Balgerhoeke* was telkens een kalender voor het volgend jaar. Het aantal pagina's wilde wel eens variëren van 4 tot 36 bladzijden.
In 1952 bij de viering van de 50ste verjaring van de opriching van de parochie werd een jubileumnummer gepubliceerd[81].
Tegelijkertijd met de Nederlandse uitgave verscheen er ook een in het Frans: *Notre Protecteur St.-Antoine*, een vertaling van de Nederlandse versie.

4.4.5. Heemkunde, familiekunde en lokale geschiedenis

4.4.5.1. Ons Meetjesland (1968-1986)

Het eerste nummer van *Ons Meetjesland, driemaandelijks heemkundig tijdschrift*, verscheen in maart 1968. In zijn *Ten geleide* schreef uitgever Romano Tondat dat het tijdschrift zich niet alleen richtte tot de leden van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland die de richting van de heemschut wilden inslaan, maar ook tot een ruimer publiek met interesse voor heemschut, met als doel "*het publiceren heet van de naald, van alle geschied-, heem- en volkskundig nieuws, waarbij onze Meetjeslandse gemeenten betrokken zijn.*"
Het tijdschrift mat 16 bij 24,4 cm, telde 16 bladzijden, was gedrukt (bij De Eecloonaar) op glanzend papier zonder omslag en bestond voor de helft uit reclame. Een jaargang kostte 50 frank. De eerste medewerkers waren Alfons Ryserhove, Luc Stockman, Wilfried Steeghers en Pierre Van Cleemput. Naast korte artikeltjes en nieuws over voordrachten en tentoonstellingen, was er een rubriek *Vraag en aanbod* (boeken en publicaties).
Vanaf de derde jaargang (1970) kwam er een harde omslag om met een afbeelding van de te restaureren molen van Lembeke en telde het tijdschrift 32 bladzijden zonder reclames. Het ledental was gestegen tot 427 en het abonnementsgeld bedroeg 100 frank. Met Romano Tondat begon Alfons Ryserhove de reeksen *Oud Bassevelde, Oud Bellem, Oud Boekhoute, Oud Zomergem, Oud Maldegem en Eeklo in beeld en schrift.*
In de jaren zeventig waren naast de reeds genoemden de belangrijkste medewerkers: Maurits Verbeke, Daniël Verstraete, Willy Hamerlynck en Erik De Smet. Vanaf de achtste jaargang (1975) jaargang werd *Ons Meetjesland* gedrukt bij Van Hoestenberghe in Maldegem.

In 1981 werd *Ons Meetjesland* in een nieuw kleedje gestoken. Op de omslag prijkte een kleurfoto van De Bakker van Eelcoo, het schilderijtje van de Eeklose Herbakker dat in het Muiderslot hangt[82]. Alfons Ryserhove haakte af en enkele nieuwe schrijvers werden aangetrokken: Hugo Notteboom, Jozef De Paepe en Paul Van de Woestijne, die ook de artikels taalkundig nakeek. Voor het eerst werd een redactieraad vermeld: Erik De Smet, Luk Stockman, Romano Tondat en Paul Van de Woestijne. Het tijdschrift telde toen een kleine 700 abonnees en verscheen gemiddeld op 48 bladzijden.
In 1986 raakte stichter-uitgever Tondat gebrouilleerd met enkele medewerkers en besloot hij op eigen houtje het tijdschrift stop te zetten. Het vierde nummer van de laatste jaargang verscheen in december 1986.

4.4.5.2. De Eik (1975-)

De Eik. gewestelijk Tijdschrift voor Familiegeschiedenis, verscheen vanaf 1975 vier maal per jaar met de bedoeling genealogieën die vaak alleen in de betrokken families circuleerden, te publiceren en open te stellen voor vorsers, zodanig dat verwante families die gegevens zouden kunnen gebruiken bij het opmaken van hun stamboom. De redactieraad bestond uit Christiaan De Crop, Gustaaf De Roo, Erik De Smet, Willy Hamerlynck, Gilbert Hermie, Wilfried Steeghers (Evergem), Carlos Vande Voorde (Brugge) en Georges Van Vooren (Aardenburg, tot zijn overlijden in 1996). De titel verwees naar de (stam)boom waaraan Eeklo zijn naam dankt. De verantwoordelijk uitgever was Willy Hamerlynck, Herbakkersstraat 3 (vanaf 1995 Van Hoorebekeplein 2/3) in Eeklo, die de actiefste vorser was en ook de teksten typte. Het tijdschrift werd recto gestencild op A4-formaat, iedere jaargang telde 250 à 350 bladzijden. De omslagtekening was een ontwerp van Dirk Verstraete. Het leesgeld bedroeg 200 frank, vanaf 1980 250 frank, vanaf 1987 300 frank, vanaf 1994 350 frank, vanaf 1996 400 frank, vanaf 2002 € 11.
Hoewel *De Eik* een gewestelijk tijdschrift heette te zijn, kwamen hoofdzakelijk Eeklose families aan bod: uitgebreide genealogieën van de geslachten Van Waesberghe, Van Ursen, Van Maldeghem, Daneels, Van Hoorebeke, Van Doorne, Vermast, Van Wassenhove, e.a. Interessant waren de themanummers over Ecrevisse, 150 jaar Vlaamse beweging, de pastoors van Eeklo Sint-Vincentius, etc. De artikels werden geïllustreerd met afdrukken van bidprentjes, plans, zichtkaarten, plattegronden, etc. De meeste bijdragen kwamen van Willy Hamerlynck, de feitelijke eindredacteur, die naast het opzoekingswerk ook het tijdrovende werk van typen op stencil deed, waardoor het regelmatig verschijnen soms in de war liep.
Vanaf 1979 was Johan Van Hyfte lid van de redactieraad, vanaf 1982 Firmin De Clercq (Waarschoot, tot zijn overlijden in 1991), vanaf 1991 Martine Bauwens-Coppens en vanaf 1995 Willy Buyck.
Sedert 1991 worden de teksten met een computer gezet en wordt het blad recto-verso gekopieerd, wat de kwaliteit van het drukwerk en de illustratie fel verbetert. In 2000 verscheen een overzicht van de inhoud van eerste 25 jaargangen.

4.4.5.3. Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland (1987-)

Misnoegd over het eenzijdig stopzetten van *Ons Meetjesland* besloten de redacteurs en medewerkers door te gaan met de publicatie van het heemkundig tijdschrift. Om alle problemen met Romano Tondat uit de weg te gaan werd besloten het tijdschrift te herdopen in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland, driemaandelijks heemkundig tijdschrift.* De redactieraad bestond uit de leden van de raad van beheer van de Vereniging voor Heemkunde in het Meetjesland, de uitgeefster van het tijdschrift in samenwerking met de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem: Etienne Dauwels, Jef De Paepe, Staf De Roo, Erik De Smet, Jozef Dobbelaere, Hugo Notteboom, Walter Notteboom, Luk Stockman, Jan Vandenberghe en Paul Van de Woestijne, die voorzitter en verantwoordelijk uitgever werd[83].
Het eerste nummer van *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* rolde in juni 1987 van de persen van de drukkerij Van Hoestenberghe in Maldegem. De pentekening op de omslag was het werk van Dirk Verstraete (Eeklo). Het abonnementsgeld bedroeg 500 frank per jaar. De artikelreeksen uit *Ons Meetjesland* liepen gewoon door: *Een pastoor uit het Meetjesland* (J. De Paepe), *Wandeling door Adegem heen* (H. Notteboom) en *Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische Onafhankelijkheid* (E. De Smet). De meeste artikels werden geleverd door de leden van de redactieraad. Andere medewerkers waren Daniël Verstraete, Roger Buyck, Albert Martens en Antoine Blondeel.
Heemkundige Nieuwsjes werd een vaste rubriek met berichten over Meetjeslandse heemkunde, folklore en erfgoed en aankondigingen van lezingen, tentoonstellingen en publicaties over het Meetjesland.
Het tweede en derde nummer van de vijfde jaargang (1991) was het *Meetjeslands Koningsboek* uitgegeven naar aanleiding van de zestigste verjaardag van koning Boudewijn en de veertigste verjaring van zijn koningschap. Het bevatte bijdragen over koninklijke bezoeken en gebeurtenissen in het Meetjesland en was ook afzonderlijk in een luxe-editie te verkrijgen.
In de jaren negentig verschenen naast artikels van de vaste medewerkers ook bijdragen van Arseen Withouck, Arnold Boghaert, Albert Andries, Bart Bonne en Frank Teirlinck.
Vanaf 2000 kost een jaarabonnement (vier nummers van 48 à 56 bladzijden) 600 frank (in 2002 € 15). Sedert 2004 wordt het tijdschrift gedrukt bij De Eecloonaar in een oplage van een kleine vierhonderd exemplaren.
Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland rekent op een vaste kern van schrijvers (Robert Claeys, Erik De Smet, Hugo Notteboom en Paul Van de Woestijne) aangevuld met occasionele bijdragen van schrijvers uit heel het Meetjesland.

4.4.5.4. De Eeklose Dobbelgebakkene (1992-)

In 1992 realiseerde Romano Tondat een oude droom: de oprichting van een Eeklose heemkundige kring[84]. Nog in datzelfde jaar verscheen er

één nummer van *De Eeklose Dobbelgebakkene, tijdschrift van de geschied-heemkundige kring van de stad Eeklo.* Verantwoordelijk uitgever was Romano Tondat, Peperstraat 87 Eeklo. De omslag bevatte dezelfde kleurreproductie van De Bakker van Eelcoo, het schilderijtje van de Eeklose Herbakker, dat tot 1986 ook op de omslag van *Ons Meetjesland* had gestaan. Vanaf de tweede jaargang bestond de redactieraad uit José De Busscher, Edgard De Decker, Erik De Smet, Romano Tondat en Marc Van Hulle. Het tijdschrift mat 16 bij 24 cm, bevatte 48 bladzijden en werd gedrukt bij Van Hoestenberghe in Maldegem. Een jaarabonnement kostte 500 frank. Na heel wat kinderziekten begon het regelmatig te verschijnen. De eerste medewerkers waren Romano Tondat, Erik De Smet, Marc Van Hulle (*Marc-ante ontmoetingen*), Cyriel Van De Bouchaute (*Leven in oorlogstijd*) en John Meirezonne. Vanaf 1994 werd Freddy Pille in de redactieraad opgenomen en het jaar daarop werd hij vermeld als eindredacteur. Hij schreef vooral over de Tachtigjarige Oorlog in Eeklo, zijn vrouw Rita Van Hoecke verdiepte zich in de geschiedenis van Ten Doorn, het klooster en de school. Vanaf september 1996 zat er af en toe een op A5 gekopieerd *Mededelingenblad van de Geschied-Heemkundige Kring van de stad Eeklo* in een van de nummers.
In 1996 raakte *De Eeklose Dobbelgebakkene* in financiële ademnood en werd uitgekeken naar een goedkopere manier om het tijdschrift verder te kunnen publiceren. Vanaf de zesde jaargang (1997) werd het blad op hetzelfde formaat en met dezelfde omslag in gekopieerde vorm uitgegeven, wat de mogelijkheid gaf het aantal bladzijden per nummer op 52 en meer te brengen, maar waardoor de illustratie heel wat aan kwaliteit inboette. Nieuwe medewerkers waren Roger/Rutger De Keyser (*Geen moment verveeld* en *Dokters uit de tijd van toen*), Robert Claeys en Antoon Verstraete. In 1999 trok Romano Tondat zich uit het bestuur terug. Hij werd als voorzitter vervangen, eerst door José De Busscher en vanaf 2001 door Philippe De Keukelaere, en als verantwoordelijk uitgegever door Freddy Pille, Blekerij 11 in Eeklo.
Vanaf 2000 stak *De Eeklose Dobbelgebakkene* in een nieuw kleedje, een smaakvol ontwerp van Erik Overmeire. De abonnementsprijs werd toen op € 14 of 565 frank gebracht. De rubriek *Verenigingsnieuws* verving het *Mededelingenblad.*

4.4.5.5. Archiefkrant (1995-1997)

De Vrienden van het Eekloos Archief, een groep archiefgebruikers die het stadsbestuur adviseerde i.v.m. het Eeklose stadsarchief, publiceerden vanaf januari 1995 een mededelingsblad. Het verscheen driemaandelijks en werd verspreid via *De Eeklose Dobbelgebakkene.* Verantwoordelijk uitgever was stadsarchivaris Erik De Smet, Euromarktstraat 9 in Eeklo. De krant werd gekopieerd op A4-formaat en bevatte vier à acht bladzijden.
Archiefkrant bevatte nieuws uit het stadsarchief en melding van de eigen en andere historische en heemkundige publicaties (o.m. bronnenuitgaven en de reeks Eeklo 750+).

Na enkele nummers begon het mededelingsblad onregelmatig te verschijnen. Het (voorlopig?) laatste nummer verscheen in juli 1997 (jg. 3, nr. 2)

4.4.6. Cultuur, natuur en maatschappij

4.4.6.1. Oostland (1972-1998)

Het driemaandelijks tijdschrift van de vzw Psychiatrisch Centrum, Oostveldstraat 1 Eeklo, begon te verschijnen in 1972. Het blad richtte zich naar de medewerkers, (ex-)patiënten en naastbestaanden, vrijwilligers, welzijnswerkers en medewerkers in de welzijnszorg en de geestelijke gezondheidszorg en sleutelfiguren in de samenleving[85]. De verantwoordelijk uitgever was Jan Willems, medewerkers waren P. Berten, F. Celis, G. De Geytere, J. Meire, J. Reyntjens en Marc Vanhauwenhuyse. In 1988 kostte een abonnement 500 frank. Het blad werd gedrukt op A4-formaat bij de Beschutte Werkplaats Ryhove, het telde geregeld 24 bladzijden of meer.
Door het verschijnen van gespecialiseerde tijdschriften in de sector van de geestelijke gezondheidszorg, werd de publicatie van *Oostland* in 1998 stopgezet.

4.4.6.2. Kunstgalerij Ledeganck (1972-1973)

Vanaf 1 december 1972 begon Kunstgalerij Ledeganck in de Boelare 13 te Eeklo om de drie weken een kunstkrant uit te geven. Het was de bedoeling de Meetjeslandse bevolking met kunst te confronteren en naar de tentoonstellingen in galerij Ledeganck te loodsen. De krant werd gedrukt (bij Willems in Eeklo) op krantenpapier (24,5 bij 33 cm), telde vier bladzijden en werd gratis verspreid in Eeklo en Balgerhoeke (6.600 exemplaren). Wie een abonnement wilde, betaalde 120 frank. De verantwoordelijk uitgever was Joris Deturck, uitbater van de galerij, maar de eigenlijke redacteur was Karlos Wallaert. Hij schreef niet alleen over kunstenaars en tentoonstellingen, maar hij pleegde ook ludieke stukjes, die we nu columns zouden noemen. De binnenbladzijden (3 en 4) bevatten advertenties.

Kunstgalerij Ledeganck

BOELARE 15 - 9900 EEKLO - TEL. 09/77.36.11

WORDT OM DE DRIE WEKEN GRATIS VERSPREID IN EEKLO EN BALGERHOEKE - 6.750 EKS.
VERANTWOORDELIJK UITGEVER : JORIS DETURCK, BOELARE 15 - 9900 EEKLO JAARABONNEMENT : 120 FR.

TENTOONSTELLINGSSEIZOEN 1973 - 1974 - 2e JAARGANG - Nr. 2 - 28 SEPT. 1973

Heel wat Eeklose kunstenaars kwamen aan bod: Dirk Verstraete, Dan Mortier, Robert Lampaert, Erikov, Angèle Verbiest, maar ook andere, zoals: Ward De Dobbelaer, Dirk Pauwels, Willy Vlieghe, Jan Hemerijckx, Jos Verdegem en Paul Baert.
De eerste jaargang telde tien nummers. De tweede jaargang (1973-1974) startte veelbelovend in een nieuw kleedje, gedrukt op glanzend papier, op een kleiner formaat (21,5 bij 30 cm), maar met minder advertenties, wat wellicht de financiële haalbaarheid van het blad in het gedrang bracht. Na nr. 3 van de tweede jaargang (19 oktober 1973) vonden we geen nummers meer terug.

4.4.6.3. Ideefix (1972-?1978)

Ideefix was de huiskrant van de *Kreatieve Idee-kroeg*, sedert 1971 gevestigd in de Zandvleuge 4 in Eeklo. Idee vzw organiseerde optredens van folk- en bluesgroepen, literaire avonden, tentoonstellingen en alles waar een (maatschappijkritische) idee achter zat. In december 1972 (nummer 0) begon Jan Standaert, Cocquytstraat 32 in Eeklo een maandblad uit te geven om activiteiten aan te kondigen, te bespreken en een forum te geven aan Ideeleden. *Ideefix* was een gestencild blaadje (quartoformaat) van acht à twaalf bladzijden. De omslag zat er meestal los omheen en kon worden opgehangen als affiche voor een of ander optreden. Medewerkers waren o.m. Mark De Coninck, Paul Bassier, Bart en Wouter Maréchal, Marc Boone, André de Bruyn en Carlos Betsens. Einde mei 1978 ging de Idee-kroeg dicht en vielen alle activiteiten stil, ook de uitgave van *Ideefix*.

4.4.6.4. Artibus (1974/1980-)

Het *zesmaandelijks tijdschrift van de Kunstkring-Academie Eeklo* verscheen voor het eerst in juni 1974. De oud-leerlingenbond van de Academie voor Schone Kunsten onder voorzitterschap van Lucien Lampaert was toen net omgevormd tot Kunstkring. Het blad, gedrukt bij De Eecloonaar, mat 15,8 bij 24,3 cm en telde 36 bladzijden. Het bevatte nieuws van de Academie, een verslag van een voordracht over Het Lam Gods, een rubriek *Konfrontatie* (over het vierde Cultuurfestival) en *Kunst- en Geestesleven in Eeklo* (Bart Maréchal over *de Idee*(-kroegwerking). Door het onverwachte overlijden van Lucien Lampaert en de uitgave van het boek *Moderne Plastische Kunsten in en om Eeklo* bleef het bij dat ene nummer.
In oktober 1980 nam toenmalig voorzitter van de Kunstkring, Frans De Vliegher, de draad weer op en begon *Artibus* opnieuw te verschijnen als driemaandelijks ledenblad van de Kunstkring. Het werd een gekopieerde uitgave op A4-papier in de lengte geplooid (10,5 bij 29,7 cm), in de rug geniet en met een steviger gekleurde omslag. Het blad telde doorgaans 24 bladzijden, maar het aantal bladzijden liep al eens op tot 48. Vaak verscheen er ook een vijfde nummer in een jaargang.
Artibus bevatte meestal een voorwoord door de voorzitter, nieuws uit de beide stedelijke Academies (Schone Kunsten en Muziek en Woord), bij-

dragen over plastisch kunstenaars, een overzicht van kunsttentoonstellingen in binnen- en buitenland en een cultuurkalender. Uiteraard ontbrak een uitgebreid verslag van de jaarlijkse reis naar een Europese kunststad niet.
De verantwoordelijk uitgever was de voorzitter van de Kunstkring, de eigenlijke redacteur Dirk Verstraete, die het tijdschrift verluchtte met foto's, kunstwerken en eigen tekeningen. In hoofdzaak was het blad de spreekbuis van de Academie voor Schone Kunsten, het aandeel van de Academie voor Muziek en Woord bleef miniem. Af en toe verscheen er weleens een gedichtje (Francine Notteboom) of een stukje proza (Toon Reyniers).
Na het overlijden van Frans De Vliegher werd Jan Andries in 1995 voorzitter van de Kunstkring - Academie voor Schone Kunsten - Eeklo en verantwoordelijk uitgever van *Artibus*. Tot juni 2001 bleef Dirk Verstraete de eigenlijke samensteller van het ledenblad van de Kunstkring, daarna werkten er diverse mensen aan mee.
In 2002 werd het bestuur verjongd en werd Jan Smitz, oud-leraar, voorzitter. Hij vernieuwde het tijdschrift, dat vanaf december 2002 gedrukt werd op krantenpapier (29,5 bij 42 cm) en acht bladzijden telde. *Artibus* behield een aantal rubrieken: *editoriaal, uit eigen huis, wedstrijden* en kreeg er een paar nieuwe *in de vitrine, omkaderd,* en vooral *expo,* de tentoonstellingskalender, samengesteld door Nathalie Verstraete. Het blad wordt volgeschreven door Jan Smitz, Joke De Keyser en Ward Rosius en geïllustreerd door David Verstraete, die samen met Annika Ingelaere de opmaak verzorgt.

4.4.6.5. 'T Theater (1975-?)

'T Theater werd aangekondigd als *"een onafhankelijk blad voor eeklo en omstreken, dat ook daarbuiten leesbaar is (soms toch)."* Het eerste nummer verscheen in mei 1975. Het blad werd uitgegeven door Psychopatika, Zandstraat 150 in Eeklo, dat was het adres van Marc Claeys, andere uitgevers waren Pol De Sutter en Lexe Roesbeke, medewerkers o.a. Jan De Boever en Wouter Maréchal, bezoekers van het jongerencafé Rivendel in de Vlamingstraat. Met theater an sich had het tijdschrift weinig te maken, wel met muziek, film, poëzie, filosofie en met een *schandalige maandkalender* (activiteiten in Rivendel, Jeugdhuis, Idee en Blikopener). Er verschenen zeker vijf nummers (nr. 5 themanummer november 1975).

4.4.6.6. De Blikopenerkrant (1975-?1985)

Het blad werd vanaf 1975 maandelijks uitgegeven door De Blikopener, Centrum voor Welzijnswerk, sedert juli 1973 actief in de Moeie 1 in Eeklo. Het tijdschrift werd gestencild op A4-formaat (gerecycleerd papier) en bevatte doorgaans 14 bladzijden. In principe was de krant gratis, maar steunabonnementen waren welkom. Wie lid was van De Blikopener (100 frank) kreeg de krant gratis. *De Blikopenerkrant* berichtte over de werking van het centrum: de derde-wereldproblematiek,

Amnesty International, EKA (Eekloos Komitee tegen Atoomwapens), kansarmoede, minderheidsgroepen, rechtswinkel, huurdersproblemen, BRES (Buro voor Relatie- En Sexualiteitsadvies), de bibliotheek en de wereldwinkel. De verantwoordelijk uitgevers waren Joost D'huyvetters (1980-1984), Patrick Bastien (1984-1985) en Danny van Waeyenberghe (1985). De belangrijkste medewerkers waren Guido Steenkiste, Ludwina De Busscher, Marcel Martens, Luc Steenkiste, Geert Inslegers, Paul De Sutter, Frank Schollaert en Piet De Coninck.
Vanaf oktober 1984 verscheen het blad tweemaandelijks. De krant hield op toen De Blikopener omstreeks 1985 zijn werking stopzette.

4.4.6.7. 't Dopperken (1977-?)

In 1977 en wellicht nog enkele jaren langer publiceerde het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW) in Eeklo een *Informatie- en kontaktblad voor werklozen*[86]. *'t Dopperken* werd gestencild op A5-formaat, geniet, en telde vier bladzijden. Het redactieadres was Rodenbachstraat 8 en de verantwoordelijk uitgever was J.P. Willems, Nijverheidskaai 16.

4.4.6.8. Kruispunt (1978-1986?)

Zo heette het tweemaandelijks (acht maal per jaar!) tijdschrift van De Andere Weg, een culturele vereniging voor ecologisch denken. Het werd gestencild op gerecycleerd grijs A4- papier en telde vier à zes bladzijden. Verantwoordelijk uitgever was Rosemarie Picha, Vlamingstraat 40 Eeklo; de belangrijkste medewerker en bezieler was Wilfried Van Durme. *Kruispunt* bevatte naast de aankondigingen van de activiteiten ook bijdragen over gezondheid, natuur, milieu, landbouw en ecologie, o.m. van Geert Depauw.

4.4.6.9. (W)etenswaar(d) (1979-?1980)

In 1979 startte Pol De Sutter van het milieu-infocentrum, Collegestraat 8 Eeklo een tijdschrift van de studiekring makrobiotiek. *(W)etenswaar(d)* verscheen vijfmaal per jaar en een abonnement kostte 100 frank. Het tweede (en laatste?) nummer verscheen in januari 1980. Het blad was gestencild op A4-papier en telde 35 bladzijden. *(W)etenswaar(d)* verbond de idee van gezonde voeding aan het voedsel(distributie)probleem en de honger in de wereld. Het bevatte artikels over kruiden, sober en gezond eten, voedingsmiddelen, vakliteratuur en een activiteitenkalender.

4.4.6.10. De Greppeschijter (1980-?1982)

De Greppesch...ter begon als een speciale editie van *De Blikopenerkrant* in oktober 1980. Nadien werd het een maandblad, uitgegeven door Frank Schollaert, Moeie 1 Eeklo, het adres van De Blikopener. Het tijdschriftje werd gekopieerd op A4-formaat en telde acht

bladzijden. Een los nummer kostte 15 frank, een abonnement 150 frank. *De Greppeschijter "wil de stem van de zwijgende meerderheid laten horen"*, o.m. over de plaatsing van atoomwapens, Eekloos huisafval, verkeer en wonen in Eeklo en democratie.

4.4.6.11. Lunatique bulletin (1981-1983)

Lunatique bulletin begon te verschijnen in januari 1981. De verantwoordelijk uitgever, Jan De Boever, wilde op die manier informatie geven over de activiteiten en de werking van Lunatique, een muziekclub die hij had opgericht in de Zuidmoerstraat in Eeklo. Het blaadje werd gestencild op A4-formaat in ongeveer 500 exemplaren. Vanaf de tweede jaargang was de voorbladzijde gedrukt. *Lunatique bulletin* verscheen *wanneer het nodig was* en werd enkel verspreid in de Lunatique en bij activiteiten buitenshuis (bijv. films in het stadsauditorium).
De derde jaargang werd recto-verso gedrukt op A3, geplooid tot A4, en werd ook verstuurd per post. Een abonnement op *Lunatique bulletin* kostte 100 frank. Naast aankondigingen van eigen activiteiten werden ook diverse (sub)culturele en nonsensicale artikels gepubliceerd. De redactie bestond uit Jan De Boever (v.u.), Oiseau, Patrick Bastien, Wolf Finck (foto's) en Sjoerd Paridaen (chef kunst). Er verschenen in het totaal 25 nummers tussen januari 1981 en mei 1983. Vanaf 1984 werd *Lunatique bulletin* vervangen door Media-bulletin[87].

4.4.6.12. Alert (1981-?)

Alert was de naam van het blad van Rock Against Fascism Eeklo. Het werd gekopieerd op A4-papier, telde telkens een dertigtal bladzijden en kostte 125 frank. De verantwoordelijk uitgever was Lutgard Van Laeken, Peperstraat 33 in Eeklo en vanaf het tweede nummer Paul Bottelberge, Mandeweegsken 120 in Eeklo. *Alert* bevatte artikels (soms gekopieerd uit andere magazines) over muziek, democratie, extreem rechts, derde wereld, racisme, etc.

4.4.6.13. A Weekblad (1982-?)

A was een artistiek collageweekblad gekopieerd op rood (een keer blauw) papier A5-formaat. De vier bladzijden stonden anarchistisch vol met knipsels uit publicaties, grafisch en literair, in alle wereldtalen over alle denkbare onderwerpen. Het uitgeversadres was Zuidmoerstraat 89 Eeklo, dat was de Lunatique, jeugdclub van Jan De Boever (Driewerf Hoera). Er verschenen 22 nummers.

4.4.6.14. De Greppeschijtster (1983-?)

Het eerste nummer heette *Sanitair*, in januari 1983 uitgegeven door de Eeklose Autonome Werkgroep Rolpatronen in (en m.m.v.?) De Verwarring, het muziekcafé van Bart Maréchal in de Prinsenhofstraat. Het krantje was zowat de feministische pendant van *De Greppeschijter*.

ontstaan uit vrouwelijke onvrede met het ontbreken van openbare toiletten voor vrouwen (actie december 1982). *De Greppeschijtster* telde 28 gefotokopieerde bladzijden op A5-formaat en kostte 20 frank.

4.4.6.15. Media-bulletin (1984-1999)

Nadat Jan De Boever (eigenlijk de vzw Driewerf Hoera) zijn club (Lunatique) had verhuisd naar de Molenstraat en herdoopt tot De Media, begon hij in februari 1984 *Media-bulletin* uit te geven met dezelfde bedoeling nl. de activiteiten van De Media aan te kondigen. De eerste jaargangen verschenen tweemaandelijks (tot nr. 17), daarna zeswekelijks. Naast verantwoordelijk uitgever Jan De Boever (nr. 1 tot 45, nadien Bernadette Vandercammen) bestond de redactie uit Bernadette Vandercammen, Sjoerd Paridaen (tot nr. 8) en Josiane Pollet (tot nr. 38). *Media-bulletin* werd recto-verso gefotokopieerd in 800 exemplaren op A3, gevouwen tot A6, bladspiegel A4 en per post verzonden aan leden. Het aantal bladzijden varieerde van vier tot acht.
De eerste 47 nummers (februari 1984 tot juni 1990) bevatten het extra *mail art issue* (niet genummerd) in het Engels. Geregeld en in totaal acht maal verscheen er een bijlage *'Algemeen informatief' nr. 0 – mail art & nonsens.*
Nummer 23a was het extra *small mags issue* in het Engels (8 bladzijden, oplage ca. 1 500), internationaal verspreid naar uitgevers van (sub)culturele small magazines[88]. Van het *Megazine Bulletin*, een bijlage met besprekingen van zulke 'kleine blaadjes' verschenen 20 nummers[89].
De nummers 48 (september 1990) tot 61 (april 1993) van *Media-bulletin* werden zwart/wit gedrukt, vaak met de omslag in kleur, en geniet in de vorm van een klein boekje (A6) van 20 tot 24 bladzijden. Inhoudelijk bevatten ze enkel aankondigingen van activiteiten in De Media met op achterflap steeds een bijdrage van een exposerend kunstenaar. Jan De Boever schreef de teksten, Bernadette Vandercammen was verantwoordelijk uitgever. Jos Vergauwe tekende de illustraties van nummer 58 tot 61.
Vanaf september 1993 (nr. 62) werd de lay-out professioneel aangepakt door Imagine (Gent). De 2 à 4 pagina's A4 werden in drieën geplooid (langwerpig briefformaat). Een e-mail-versie was beschikbaar vanaf nr. 86 (maart '96). Een abonnement kostte toen 120 frank. Het laatste nummer *Media-bulletin* (nr. 120) verscheen in september 1999. Zijn opvolger heette *N9.*

4.4.6.16. De Papaver (1987-)

Vanaf 1987 publiceerde De Andere Weg ("*een pluralistische en apolitieke organisatie die werkzaam is op het vlak van ecologie en cultuur en zich tevens richt op waarden van anders gaan leven*") een opvolger van *Kruispunt* onder de naam *De Papaver* (zoals het voormalige Agalev en de Groene Fietsers-blad). Het was gekopieerd op A5-formaat en telde doorgaans 12 bladzijden. Een abonnement op *De Papaver* kostte in 1996 100 frank.

Verantwoordelijk uitgever is Tine Dekempe, Koning Albertstraat 41 in Eeklo. Medewerkers zijn o.m. Wilfried Van Durme. Er verschijnen artikels over milieu, gezond leven (en eten), duurzame ontwikkeling en literatuur en over de werking van de vereniging.

4.4.6.17. Afval (1990-?)

De Afvalkrant (A4, gekopieerd, ongeveer 12 bladzijden) werd uitgegeven door The Betrayers, een groepje hardrockers, Kaaistraat 35 in Eeklo. Er stond wat horror in, wat muziek- en concertinfo en interviews met hardrockformaties. Het derde nummer heette *Asfalt & Abortus* en kostte 30 frank.

4.4.6.18. Bandkrant (1991-?)

Het Cultureel Centrum De Leke vzw, Lekestraat 33 in Eeklo, publiceerde in het begin van de jaren negentig een driemaandelijks huiskrantje om de activiteiten van de diverse (ongeveer 25) verenigingen die in De Leke onder dak waren, ruimer bekend te maken. Het krantje had een in de lengte geplooid A4-formaat (10,5 bij 29,7 cm) en bevatte naast wat nieuws van de verenigingen, vooral de agenda van De Leke. *Bandkrant* hield op te bestaan toen verantwoordelijk uitgever Fred De Winne zich uit de werking van De Leke terugtrok.

4.4.6.19. Guichelheil/Natuur en Landschap Meetjesland (1993-)

Het driemaandelijks tijdschrift van Natuur en Landschap Meetjesland (NLM) vzw, een koepelorganisatie van een tiental Meetjeslandse natuurverenigingen, begon te verschijnen in december 1993. De erg originele naam verwees naar een sleutelbloemachtig kruid (Anagallis arvensis ssp. arvensis L.). Het tijdschrift, aanvankelijk op A5-formaat gefotokopieerd en vanaf december 1994 op A4 in offset gedrukt, telde meestal een 40-tal bladzijden. Een abonnement kostte 150 frank, vanaf de tweede jaargang 200 frank (in 2004 € 7,5, sinds 2005 € 8,5). Adverteerders hielpen de kosten drukken.
Het tijdschrift bevatte artikels over planten, vogels, natuurreservaten, natuurbescherming en -behoud, milieuproblemen en een groene agenda. De eerste redacteur en verantwoordelijk uitgever was Steven Van de Woestijne, Molenstraat 34 in Eeklo[90]. Actieve medewerkers waren Wim Slabbaert, Jacques Cleppe, Gilbert Van Bastelaere, Robert De Lust, Marc Schoonackers, Toon De Kesel en Daniël Acke. De oplage zakte van 1.100 in 1997 tot 800 in 2004 en 650 in 2005.
Vanaf maart 1997 heette het tijdschrift gewoon *Natuur en Landschap Meetjesland.* Steven Van de Woestijne werd vanaf 1999 als verantwoordelijk uitgever opgevolgd door Toon De Kesel (Drogenbroodstraat 14 in 9880 Aalter, nu Imkerstraat 8 in 9880 Aalter). Robert De Lust werd vanaf 2001 als eindredacteur vervangen door Marie-Paule De Poorter en Toon De Kesel.

Het secretariaat (en documentatiecentrum) is sedert begin 1998 gevestigd in de Boelare 131 in Eeklo. Vanaf 2004 wordt *Natuur en Landschap Meetjesland* gedrukt bij De Eecloonaar. Sedert december 2004 is Gaea Rysselaere eindredacteur.
Natuur en Landschap Meetjesland vzw overkoepelt ondertussen meer dan twintig Meetjeslandse natuurverenigingen en werd in 1999 erkend als regionale natuurvereniging door het Vlaams Gewest. NLM heeft zijn schare mederedacteurs sterk uitgebreid met o.m. Paul Schollaert, David Van Eykeren, Eddy Gadeyne, Rino dall'Asta en Yves Pieters.

4.4.6.20. OpGang (1997)

In september 1997 verscheen een proefnummer van *OpGang, Cultureel Maandblad met tal van tips en informatie over de komende evenementen in het Meetjesland.* Het blad mat 30 bij 45 cm telde vier bladzijden met een blauwe steunkleur. *OpGang* was een uitgave van Graveto, Dullaert 17 in Eeklo en de verantwoordelijk uitgever was Johan Tollenaere. De krant werd gratis verspreid in het Meetjesland. In het editoriaal vroeg de uitgever allerlei evenementen te melden en riep op om te adverteren en zo het blad met cultuur & activiteitenkalender leefbaar te maken. In het eerste nummer (oktober) stonden een voorwoord van cultuurschepen Koen Loete, de kalender van De Herbakker, De Media, Jeugdhuis Beukenhof, De Koperen Leeuw en enkele artikels over optredens, groepen, tentoonstellingen, etc., naast nogal wat reclame. Het nummer van november telde 12 bladzijden en bevatte nog meer informatie over meestal Eeklose evenementen. De uitgever heeft zijn ambitieus opzet niet kunnen waarmaken, want het decembernummer, aangekondigd voor 25 november, verscheen niet meer, wat door cultuurminnend Eeklo betreurd werd.

4.4.6.21. N9 (1999-)

Toen Driewerf Hoera in 1999 de zaal Beukenhof, de vroegere Astrid/Werkmanswelzijn in de Stationsstraat in huur nam, werd die zaal de N9 genoemd en dat was ook de naam van het tijdschrift waarin de activiteiten van zowel N9 als de Villa (vroegere De Media) in de Molenstraat werden aangekondigd. *N9* verscheen maandelijks (tot nr. 41) en daarna tweemaandelijks in kleur en recto-verso gedrukt op uitklapbaar briefkaartformaat (afmetingen 15 x 49 cm). De verantwoordelijk uitgever was Bernadette Vandercammen, de teksten kwamen van Jan De Boever. Millefeuilles (Gent) tekende voor een professionele lay-out. De 3.000 exemplaren werden gratis verspreid via het adressenbestand en als flyer op diverse adressen gedeponeerd.
Nummer 42 *25 jaar vzw Driewerf Hoera* verscheen in april 2004 in boekvorm (178 pp., oplage 2 000) en werd gratis verspreid[91].
De nummers 8, 16, 25, 43, 49 waren Helden in het Park-brochures, uitgegeven in krantenvorm in samenwerking met het reclamebureau Ad Rem van Turnhout.

4.4.6.22. Landschapskrant (1999-)

Het in november 1998 opgerichte Regionaal Landschap Meetjesland (RML) publiceerde reeds in zijn eerste bestaansjaar een *Landschapskrant*. Het eerste nummer verscheen in de zomer van 1999. De verantwoordelijk uitgever was de voorzitter van het RLM, de eindredacteur Piet Quataert, coördinator van het RLM, Boelare 131 Eeklo (vanaf eind 2002 in de Noordstraat 15A in Maldegem). De krant werd in kleuren gedrukt bij Perka in Maldegem op stevig gerecycleerd papier van A3-formaat (29,6 bij 42 cm) en gratis bedeeld in de gemeenten van het Meetjesland aangesloten bij de werking van het Regionaal Landschap. *Landschapskrant* verschijnt twee maal per jaar en bevat bijdragen over het landschap in al zijn aspecten: fauna, flora, verscheidenheid, beheer, evolutie, bodem, water, lucht, landbouw, zorg, ontwikkeling, erfgoed, monumenten, het geheel verlucht met mooie kaarten en prachtige foto's. De krant telt vier bladzijden en bevat meestal nog eens vier inlegbladzijden met historische kaarten, luchtfoto's, satellietkaarten of overzichten van acties zoals de gevelplantactie, fruitboomactie, plantactie en het kerkuilenproject. Sedert eind 2003 verschijnt *Landschapskrant* op acht bladzijden in 49 000 exemplaren.

4.4.6.23. Meetjesland.be (2001-)

In 2001 besloten acht regionale organisaties tot het uitgeven van een gezamenlijke nieuwsbrief om de streek beter te informeren over hun werking en initiatieven. Het Streekplatform Meetjesland, Eduforum, het Lokaal Gezondheidsoverleg Meetjesland (Logo), Toerisme Meetjesland, het Regionaal Landschap Meetjesland (RLM), Regionaal Welzijnsoverleg Meetjesland, Steunpunt Opbouwwerk Meetjesland (SOM) en het Subregionaal Tewerkstellingscomité wilden op die manier "*aangeven dat streekontwikkeling geen werk is van individuen of verenigingen, maar een inzet van mensen en organisaties binnen een gezamenlijke dynamiek.*" De titel *Meetjesland.be* verwijst naar de gelijknamige webstek waar meer informatie ter beschikking is. Het tijdschrift wordt verstuurd naar alle 'levende krachten' in het Meetjesland, geëngageerd in politieke, economische, sociale en culturele kringen. De verantwoordelijk uitgever van de driemaandelijkse nieuwsbrief is Bart Van Herck, directeur van het

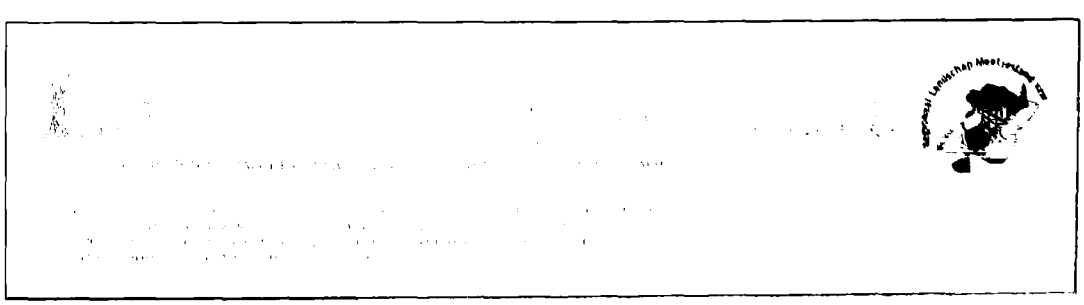

Streekplatform Meetjesland, Oostveldstraat 1 Eeklo. *Meetjesland.be* wordt keurig gedrukt op A4-formaat bij Nevelland (Nevele) en bevat tussen de 16 en de 24 bladzijden rijkelijk geïllustreerde tekst. In ieder kwartaalnummer zetten de samenwerkende regionale organisaties hun werking en initiatieven uiteen.

4.4.7. Wijkbladen

4.4.7.1. Wijkkrant Balgerhoeke (1985-?)

De krant was een uitgave van de wijkraad Balgerhoeke, A. Valcke, Balgerhoeke 55 in Eeklo en werd gratis vijf maal per jaar huis aan huis bedeeld in de wijk. Het blad werd betaald met vrije contributies en giften. *Wijkkrant Balgerhoeke* was gekopieerd op glanzend papier (omslag met een prentkaart van Balgerhoeke) en telde vier of acht bladzijden A4 binnenin. Er stond nieuws in van de wijkraad, aankondigingen van activiteiten in de wijk en een rubriek van oud naar nieuw. *Doorheen Balgerhoeke's oudste geschiedenis* van Wilfried Steeghers, cartoons, foto's en een verzorgde opmaak maakten het blad aantrekkelijk.

4.4.8. Gemeentelijke informatiebladen

4.4.8.1. Kontakt (1971-?1972)

Kontakt, periodieke mededelingen van het stadsbestuur van Eeklo aan de bevolking verscheen vanaf (februari) 1971 enkele keren per jaar. De verantwoordelijk uitgever was uiteraard het College van burgemeester

en schepenen van de stad Eeklo, de CVP van Piet Van Ghyseghem en zijn (liberale) Nieuw-Eeklopartners. Het blad werd gedrukt op krantenpapier (44 bij 28,2 cm) afwisselend bij Pauwels en De Eecloonaar. *Kontakt* bevatte wat nieuws uit de gemeenteraad, een wegwijzer door de stadsdiensten heen en artikels over de werking van de stedelijke Academiën. Het blad haalde de tweemaandelijkse verschijningsdata niet. Het eerste nummer van de tweede jaargang (juni 1972), ook het laatst bekende nummer, bevatte een opiniepeiling over het tijdstip en de invulling van Eeklokermis, die de bevolking tegen 15 augustus kon insturen. Mede door de onenigheid in de coalitie stierf het informatieblad een vroege dood.

4.4.8.2. Het Eikeblad /Eikenblad (1978-)

Het Eikeblad, (gratis) informatiekrant voor Eeklo, verscheen voor het eerst in juni 1978. De nieuwe coalitie van CVP (strekking Coppieters) en BSP had de bevolking informatie en inspraak beloofd. Burgemeester Alfons Coppieters schreef: "*Eén van de bedoelingen van dit informatieblad is het overheidsbeleid in zijn geheel meer doorzichtig te maken voor de inwoners van de stad. Dit werd stilaan hoogstnodig, want de problemen die gepaard gaan met het besturen van een stad, worden hoe langer hoe ingewikkelder, wat dan weer voor gevolg heeft dat de gewone burger verder en verder gaat afstaan van de bestuursinstanties. Dit lijkt ons niet zo gelukkig. U moet toch kunnen weten wat uw gekozenen doen, hoe zij de problemen aanpakken, wat zij uitrichten met uw centen die zij langs belastingen of vanuit Brussel krijgen om onze stad te besturen.*" Iedere Eeklonaar kreeg het blad gratis in de brievenbus. De redactieraad

bestond uit vertegenwoordigers van het schepencollege, de politieke partijen, stadsdiensten en adviesraden. De krant werd gerealiseerd door Reynaert Communicatie in Gent en gedrukt bij De Eecloonaar. De eerste jaargangen bevatten vooral themanummers van 24 tot 40 bladzijden, gedrukt op glanzend papier, ongeveer A4-formaat: Week van het wonen, 150 jaar Academie voor Schone Kunsten, 2,5 jaar stadsbeleid, de Sporthal, de Huurwet, Eekloos Rampenplan, stadsvernieuwing, etc. *Het Eikeblad* verscheen vier maal per jaar op onregelmatige tijdstippen tot 1984. De jaargangen 1983 en 1984 werden gerealiseerd door Suurland's Vademecum uit Eindhoven/Antwerpen.
Vanaf oktober 1985 werd *Het Eikeblad* een echt informatieblad dat tien keer per jaar verscheen op een zestiental bladzijden per nummer, op glanzend papier gedrukt bij De Eecloonaar. De informatiekrant werd in eigen beheer uitgegeven door de Studie- en Informatiedienst van de stad Eeklo onder leiding van stadssecretaris José De Busscher. Het blad bevatte nieuws over de stadsdiensten, de adviesraden, activiteitenkalender, bewoners in de kijker, etc. Het kreeg van de oppositie het verwijt dat het partijdig was[92].
Het laatste nummer van *Het Eikeblad* in die vorm verscheen in februari 1989 (vijfde jaargang nummer 1), toen de regenboogcoalitie (liberalen, socialisten, groenen en Vlaams-nationalisten) al geïnstalleerd was; het bevatte de Beleidsnota 1989-1994.
Het Eikeblad, informatiekrant voor Eeklo, verscheen vanaf oktober 1989 in krantenvorm, groot formaat (28,5 bij 44 cm) met zes kolommen op een bladzijde. Burgemeester Roni De Waele schreef in het eerste nummer: "*Het Eikeblad wil ook een krant zijn. Geen droge, administratieve opsommingen. Maar een levendige, dynamische, actieve krant: plezierig om te lezen. Aangenaam om in te kijken. Duidelijk om iets in te vinden. Aangepast dus aan wat u vandaag verlangt van een krant: dat zij nieuws brengt. Dingen die u als Eeklonaar interesseren. Waar u als Eeklonaar iets aan hebt. Dit is uw Eikeblad.*
Op deze wijze wil het stadsbestuur met u in contact komen, open en in voortdurende dialoog met elke Eeklonaar. Ik kan het u verzekeren: het stadsbestuur heeft er zin in. Wil van het Eikeblad iets maken. Wil zorgen dat u aan Het Eikeblad iets heeft."
De verantwoordelijk uitgever was toen Paul Wallaert, informatieambtenaar van de stad, het redactieadres Stadhuis, Markt Eeklo. De informatiekrant was professioneel opgemaakt, gevarieerd en verlucht met veel foto's. *Het Eikeblad* telde doorgaans twaalf, soms zelfs twintig, bladzijden en verscheen meestal tweemaandelijks. Na het vertrek van Paul Wallaert (augustus 1992) werd het College van burgemeester en schepenen verantwoordelijk uitgever (juni-juli 1993)[93].
Vanaf 1993 was de samenstelling van het blad het werk van de nieuwe informatieambtenaar Dirk Spittael, het verscheen dan meestal vier maal (of soms maar drie maal) per jaar, te weinig om een echte informatiekrant te zijn. Tussen die periodes werd de informatie van *Het Eikeblad* (1 bladzijde) opgenomen in *Taptoe.* Enkele keren bevatte *Het Eikeblad* ook het kermisprogramma (soms was dat ook een afzonderlijke publicatie) en de programmatie van het CultuurCentrum De Herbakker.

De jaarlijkse *Stadsgids* die sedert het midden van de jaren tachtig door het stadsbestuur werd gepubliceerd, nam steeds meer de informatie op die voorheen in de informatiekrant stond, zodat *Het Eikeblad* zich kon beperken tot evenementen en activiteiten van de jeugddienst, de senioren, de sport, de cultuurverenigingen en dies meer.
Het vierde nummer van 1999 verscheen in de nieuwe spelling als *Het Eikenblad*. De volgende jaargangen bevatten ook meer themanummers ter gelegenheid van de Eeklose Feesten, het Milleniumconcert, De Herbakker, Grabbelpas, etc. Na het vertrek van de stedelijke informatieambtenaar waren Chris Thienpondt (2002), Rudi Van Holderbeke en Geert Willemarck (2003) eindredacteur.
Bart Inslegers, communicatie- en informatiecoördinator van de stad, stak vanaf het najaar 2003 *Het Eikenblad* in een nieuw kleedje: een handiger formaat (29 bij 40 cm), vierkleurendruk en een kleiner lettertype. De vaste rubrieken waren *Eeklo Toerisme, Eeklo Actueel, Eeklo Sociaal, Eeklo Leeft, Eeklo Cultuur* en *Eeklo Jong*. Ook deze poging bleef steken in goede bedoelingen en werd niet voortgezet.
Voor de zomereditie 2005 van *Het Eikenblad* tekende Geert Willemarck en Claudine De Muynck als hoofd- en eindredacteur.

4.4.8.3. Flikkenkrant (2003-)

Op vrijdag 4 april 2003 verscheen het eerste nummer van de *Flikkenkrant van Meetjesland-Centrum*, waarmee de politiezone Eeklo, Kaprijke en Sint-Laureins (Eekasi) haar werking en diensten aan de bevolking voorstelde. De verantwoordelijk uitgever was Erik Matthijs, voorzitter van het politiecollege Meetjesland-Centrum, Tieltsesteenweg 18 in Eeklo.
Flikkenkrant verschijnt twee maal per jaar (gratis bedeeld in de politiezone) en bevat artikels over politiepersoneel, verkeersveiligheid, diefstal- en inbraakpreventie, geweld, criminaliteit, drugspreventie, etc. De vierkleurenkrant (29 bij 40 cm) telt acht bladzijden en wordt samengesteld door Marc Van Hulle (Taptoe).

NOTEN

1. Ik heb mij niet beperkt tot de twintigste eeuw, zoals de titel van dit artikel aangeeft, maar het overzicht aan de hand van gegevens bijgewerkt tot eind 2005.
2. Zie: PAUL VAN DE WOESTIJNE, *150 jaar van De Eecloonaer tot de eecloonaar*, Eeklo, 1999.
3. Overdrukken werden in losse katernen te koop gesteld en konden in 1973 worden ingebonden in een boek van 458 bladzijden.
4. Zijn dialectverzameling, een vijftigtal afleveringen tot 3 mei 1968, zou de kern vormen van het in 1984 door Georges Van Damme uitgegeven Eekloos Dialectwoordenboek.
5. Michel De Sutter ging na zijn lager middelbaar in het College, zoals zijn vader, naar het Higro (Hoger Instituut voor Grafisch Onderwijs) in Gent voor een drukkersopleiding en haalde een graduaat. Na zijn legerdienst begon hij in De Eecloonaar te werken en hij hield zich naast veel andere taken in de drukkerij bezig met het maken van fotoclichés in nyloprint. In 1979 huwde hij met Katrien

Van Bogaert en vanaf januari 1981 namen zij de deelbewijzen van de PVBA De Eecloonaar over.

6. Marc Van Hulle was nog student, toen hij al interviews afnam en artikeltjes schreef over de jeugd van K.F.C. Eeklo. Zijn eerste interview voor *De Eecloonaar* (met Valeer Lammertijn), verscheen op 25 juni 1982, in de maand dat hij afstudeerde als regent Nederlands-Engels-Economie. Hij zette, toen hij in september geen werk vond in het onderwijs, zijn vakantiejob bij *De Eecloonaar* gewoon voort. Vanaf januari 1983 werd hij in dienst genomen als vaste medewerker in hoofdzaak voor *De Eecloonaar* en ook voor *Meetjesland Expres* om af en toe eens een commercieel artikel te schrijven.
7. De vaste medewerkers zoals Willy De Zutter, Robert Spanhove, José De Busscher en de plaatselijke correspondenten werden tot dan toe per regel betaald.
8. Vermoedelijk was de uitgave voor het Meetjesland financieel niet haalbaar voor drukker Hippoliet Steyaert en kon de liberale partij er geen geld in steken.
   Ons Blad werd dan vermoedelijk gedrukt door de N.V. De Gentsche Liberale Pers van Edouard Verschueren, Nieuwenbos 1, nadien Van Severen, die naast Nederlandse kranten ook het Franse *La Flandre Libérale* uitgaf.
9. Zie PAUL VAN DE WOESTIJNE, *De Tweede Wereldoorlog*, in: Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo, Eeklo, 1990, 573-574 en noot 108.
   LOUIS CAMU, *Met onze politieke gevangenen*, in: Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland 19 (2005), 13-35.
10. *Blauw en Vrij, Liberaal Weekblad voor Oost-Vlaanderen*, redactie: Sint-Michielshelling 4 in Gent, verscheen van 1946 tot 1960.
11. Voor Jan Daneels zie het in memoriam in: *Ons Blad* 22 (1946), 2 (22 sep).
    Overlijden van Mevr. Gaston Bral-Wiemeersch, in: *Ons Blad* 22 (1947), 36 (18 mei): *De redactie biedt aan haar medewerker, de heer Bral en zijn geachte familie de verzekering aan van haar diep gevoeld rouwbeklag in het pijnlijk verlies dat hem getroffen heeft.*
12. In memoriam: JAN DANEELS, in: *Ons Blad* 22 (1946), 2 (22 sep).
    Grafrede uitgesproken door Robert Steyaert: *Hij was de stichter en bezieler van "Het Liberale Noorden" en tot voor zeer korten tijd nog was Hij een der meest gewaardeerde medewerkers aan ons partijblad;* in: *Ons Blad* 22 (1946), 3 (27 sep).
    Jan Daneels (1886-1946), zoon van Alfred Daneels, was een achterkleinzoon van Pieter Ecrevisse.
13. *Hiermede is onze verhandeling over de Boelaarstraat ten einde waarvan wij de meeste gegevens te danken hebben aan wijlen August Van Acker, stadsarchivaris en wijlen Prosper Van Acker, letterkundige. Ons Blad* 24 (1951), 36 (17 jun).
14. Het laatste voorhanden nummer van *Ons Blad* is 25 (1951), 8 (30 december). Vermoedelijk was het apart drukken van *Ons Blad* voor de uitgever te duur geworden en kregen de abonnees tot einde mei 1952 gewoon een exemplaar van *Blauw en Vrij*.
15. Valeer Van Hulle was met zijn broer Frans lid geweest van het Belgisch Legioen, werd naar Duitsland gedeporteerd als verplichte arbeider en dook onder bij zijn terugkomst naar België. In de dagen voor de bevrijding pleegde hij met Georges Van Acker voor het OF (Onafhankelijkheidsfront) sabotagedaden en inbraken in verlaten lokalen van Duitsgezinde groeperingen en personen. Interview met Regina De Caussemaeker, weduwe van Frans Van Hulle, op 29 dec 1987 en met Georges Van Acker op 6 jul 1988.
16. Etienne De Baets was bij Van Hulle in dienst als letterzetter. Als De Eecloonaar te veel zetwerk had, werd er al eens iets aan Van Hulle uitbesteed. Toen Roland De Sutter in 1952 zelf een zetmachine kocht, kwam De Baets bij De Eecloonaar in dienst. Interview met Roland De Sutter en Anna De Fuster op 1 augustus 1998.

17. Met P.O.D. ondertekende de regionale agent van de Vriendenkring van het Personeel van Openbare Diensten, die voor de Beltoclub, Belgische Toeristenclub, reizen verkocht; Guldensporenstraat 92.
18. Maurits Blomme (nr. 13), De gebroeders Adiel en Willy Blomme (nr. 14), Richard Coudenijs en Omer Van den Bruaene (nr. 18) en Alfons De Pau (nr. 20).
19. Er werden tussen januari en juni 1952 geen exemplaren van *Ons Blad* teruggevonden.
20. De Stad Eeklo 1 (1952), 1 (1 jun).
21. *Toen we enkele maanden geleden "De Stad Eeklo" lieten verschijnen zal wel niemand van onze vriendelijke lezers en lezeressen gedacht hebben dat ons weekblad eeuwig en altijd gratis van huis tot huis zou worden verspreid. Alhoewel het niet uitdrukkelijk werd bekend gemaakt zal toch ieder verstandige lezer dadelijk hebben ingezien dat ons blad het daglicht zag met het oog op de nakende verkiezingscampagne.*
    Bericht aan onze lezers, in: *De Stad Eeklo* 1 (1952), 21 (19 okt).
22. De Stad Eeklo 2 (1953), 1 (5 jul).
23. De Stad Eeklo 5 (1957), 1 (6 jan).
24. Karel Heene was stadssecretaris van 1936 tot 1944.
25. Ik kon geen exemplaar van *Wegwijzer voor Eekloo* terugvinden. Wie de vierde Neringdoener was, weet ik niet, tenzij Heene zichzelf bedoeld, in elk geval had hij een belangrijk aandeel in de uitgave, want in het nr. van 25 oktober 1961 (9e jg. nr. 19) schreef hij: *Toen wij in het voorjaar van 1935 de "Wegwijzer voor Eeklo" huis aan huis in de omliggende gemeenten van Eeklo lieten bedelen, ...*
26. Er waren reeds vroeger, in mei en juni 1960, *Eeklo's Meetjeslanders* verschenen. Het was de bedoeling dat om de veertien dagen *De Meetjeslander* (met rode steunkleur) en *Eeklo's Meetjeslander* (met groene steunkleur) verscheen. De 8ste jaargang (1960) telde 17 nrs., de 9de jg. (1961) 23 nrs., de 10de jg. (1962) 9 nrs. en vanaf de 11de jg. (1963) weer meestal 12 nrs.
27. De Meetjeslander 11 (1963), 7 (10 jul) en 1972 speciale uitgave.
28. *Wordt de klok te Eeklo 50 jaar achteruitgezet?* In: *De Meetjeslander* 9 (1961), 22 (6 dec).
29. Schoenen Leonard ontbraken nooit, ook Kleding Verstraete, Juwelen Minne en speelgoed Schautteet vielen dikwijls in de prijzen.
30. Het eerste voorhanden zijnde nummer van *Belang van Eeklo* dateert van 29 mei 1958. De edities werden niet genummerd.
31. P. Van de Walle was verzekeraar en maakte ontwerpen voor drukwerk. Hij verspreiddde ook *Het Reclameblad* in Zelzate, Wachtebeke, Ertvelde, St.-Kruis-Winkel, Terdonk, Kluizen, Oosteeklo en Assenede. Zie: *Belang van Eeklo*, 1ste jaargang, 14 mei 1959.
32. P. Vercruyssen maakt reclame voor leningen *op handtekening, voor alle doeleinden.*
33. Th(eo) De Smet, Zuidmoerstraat 171, later Lekestraat.
34. Die exemplaren lijken wel door De Eecloonaar te zijn gedrukt.
35. De oplage bleef 10 000 exemplaren, maar Maldegem behoorde niet langer tot het verspreidingsgebied.
36. J. Van Vooren, Cocquystraat 17
37. Het eerste nummer van *Publi-Sukses* is niet voorhanden, het eerste exemplaar dat bewaard bleef, is nr. 15 (14 oktober 1958). Het werd dus nog gedrukt op de oude (en arbeidsintensieve) cilinderpers uit 1883 en dat maakte het blad wellicht weinig rendabel.
38. De nummers 23 en 24 (9 en 16 december 1958) van *Publi-Sukses* telden vier bladzijden op het dubbele formaat van 43 bij 61 cm.
39. Gesprek met Piet De Baets op 22 september 2004.

40. Laatst voorhanden nummer van *Handelsblad voor Eeklo en omstreken* is 10 (1970), 7 (15 aug).
41. Twee bewaarde nummers: 3-67 (= maart) en 3/67 (= september). Informatie verstrekt door Dirk Verstraete.
42. In totaal waren er 13 edities, waarvan drie in Oost-Vlaanderen: Groot Gent, Waasland en Eeklo.
43. A. Pauwels (fotoreportages), Markt 91 Eeklo, verhuisde in december 1970 zijn fotowinkel naar de Boelare 57, hij woonde in de Guido Gezellestraat 11.
44. Het eerste nummer bevatte het artikel *Het Meetjesland* van Edmond Tieleman uit het eerste jaarboek van *Appeltjes van het Meetjesland* (1949) en in de volgende nummers verschenen een reeks bijdragen over de geschiedenis van Eeklo door Dr. Juris Lucien Lampaert.
45. Piet De Baets was op dat moment free-lance journalist met standplaats Antwerpen, waar hij nog studeerde aan de avondschool. Hij was tijdens de weekends in Eeklo, werkte vanaf 1970 een tweetal jaar mee aan *De Eecloonaar* en begon in 1972 met een eigen advertentieblad *Taptoe* in Eeklo en omstreken. Mededeling Piet De Baets.
46. *Kamiel (92) en Wieze (95) geloven niet dat men al naar de maan vliegt* in nr. 35 (13 nov 1969).
47. Advertentie Eeklo E3, 2 (1969), 40 (18 dec). Hoewel de medewerking van Piet De Baets aan *Advertentie Eeklo* een commerciële meerwaarde gaf, weigerde Luc De Nolf zijn medewerker meer te betalen en besloot De Baets met een eigen blad te beginnen. Gesprek met Piet De Baets op 22 september 2004.
48. De Roularta MediaGroup geeft sedert de jaren negentig ook *Steps*, *City Magazine* (editie Eeklo-Aalter-Maldegem) en *De Zondag* uit.
49. Vink, een Nederlandse vrijgezel, woonde in de Stationsstraat 8 in Eeklo en overleed na een ongeval op de expresweg.
50. Naar eigen zeggen had hij gewerkt als beroepsjournalist voor radio, televisie en enkele weekbladen en had hij o.m. gepubliceerd in *De Telegraaf*, *Ici Paris* en *Bunte Illustrierte*. Taptoe Meetjesland 1 (1972), 1 (30 nov 1972).
51. *Ten Geleide*, in: Taptoe Meetjesland 1 (1972), 1 (30 nov 1972).
52. *Taptoe* maakte toen deel uit van de publiciteitsbladencombinatie/weekbladengroep Kontakt, Casinostraat 6 in Sint-Niklaas, die 29 edities met een totale oplage van 887 000 exemplaren,
53. Piet De Baets kon het *Advertentieblad* kopen voor 50 000 BEF, een tiende van de vraagprijs. Ook Elie Van De Kerckhove kwam een tijdje bij Taptoe in loondienst. Gesprek met Piet De Baets op 22 september 2004.
54. De editie Eeklo-Maldegem werd bedeeld in het Meetjesland en ook in Moerkerke, Lapscheure, Damme, Hoeke en Sijsele.
55. NV Reklame Uitgevers Maatschappij, Felix Van der Steichel, Prins Albertstraat 2, 2700 Sint-Niklaas. Piet De Baets bleef uitgever-hoofdredacteur van de drie edities van *Taptoe*: Eeklo-Maldegem (32 470 exemplaren), Aalter-Zomergem en Zelzate-Wachtebeke. Mededeling Piet De Baets.
56. Jules Anseeuw baatte in de Zandvleuge 20 de Eeklose Bandencentrale uit. Noël Baeke was in 1974-1975 betrokken geweest bij de uitgave van *De Noordse Grensbode* (Kaprijke) en *Snoepie*, een reclameblad van Mouse Music Company (Adriaan Van Landschoot, Adegem).
57. Mededeling van Noël Baeke.
    Het laatste voorhanden nummer is 12 (9 november 1978).
58. Het eerste voorhanden nummer is nr. 3 van december 1963.
59. De Stad Eeklo 6de jaar, nr. 3 juli 1969.
60. Laatste voorhanden nummer van *Groen Eeklo* is jaargang 2 (1999), nr. 1 (lente).
61. In oktober 2004 werden de Eeklose verenigingen bevraagd naar de uitgave van een club- of ledenblad. De binnengekomen informatie hebben we hier verwerkt.

62. Kreativika november 1973. Pol De Sutter gaf tussen 1973 en 1975 het eenmans(poëzie)tijdschrift *Berichten uit de Mikrokozmos* (zes nrs.) uit.
63. Voor een beter begrip van de jongerencultuur in Eeklo in de jaren zeventig, zie: JAN DE BOEVER, *25 jaar vzw Driewerf Hoera*, Eeklo, 2004, blz. 12-13.
64. *De Kleine Huisvriend 3 (1978), 2 (dec).*
65. JEFI (Jeugdfilm) draaide films op woensdagnamiddag in de Gouden Leeuw telkens voor enkele honderden kinderen en Cinemaffiche was een echt alternatief filmcircuit in het Stadsauditorium d' Oude Stadsschool (Garenstraat), waar vooral politieke en zeer alternatieve films uit minder bekende filmlanden gedraaid werden, telkens voor een paar tiental enthousiastelingen.
66. *De Kleine Huisvriend 1 (1977), 5 (mei).* Ook vermeld als *Rivendel's huiskrant* in een programmabrochure van een poëzieavond van het Poëties Genootschap (van en met o.m. Pol De Sutter en Jan De Boever), 1977.
67. De Blikopenerkrant10 (1984), 4 (okt)
68. Sindsdien ligt de nadruk op het bewust maken voor de gehandicaptenproblematiek door het inzamelen van gelden en steunen van projecten. De naam veranderde dan in Merevas Ruggesteuntje.
69. A(LBERT) COPPIETERS, *De geschiedenis van "De Eikel" schooltijdschrift van ons Atheneum 1947-1952*, in: Het Koninklijk Atheneum te Eeklo viert zijn tweede lustrum, Eeklo, 1952, 27-36.
70. *Door de studenten van het plaatselijke Rijksatheneum wordt een studentenblad "De Eikel" uitgegeven . De eerste twee nummers zijn reeds verschenen. ... Nieuwe abonnementen kunnen zich steeds wenden tot de heer Aimé De Walsche, Tieltersteenweg 69, te Eekloo. Ons Blad* 23 (1948), 22 (8 feb).
71. De collectie *Eikels* (1ste reeks) is nagenoeg compleet bewaard in het archief van het KA Eeklo. Ze werd mij ter beschikking gesteld, waarvoor mijn dank aan directeur Annemie Van der Linden. De tweede reeks (1970-1974) werd mij ter beschikking gesteld door Boudewijn De Jaegher, waarvoor ik hem evenzeer bedank.
72. Eikels worden Boomen was ook de naam van de kamer van Retorica die in Eeklo in de 19de eeuw tot omstreeks 1875 bestond. Vermoedelijk wisten de oprichters van de oud-leerlingenbond in 1948 van het bestaan van deze toneelvereniging niets af.
    De Gilde der Katholieke Vlaamsche Studenten van 't Meetjesland gaf in 1924-1925 een blad uit onder de naam *Ik Dien*. Het mat 19,5 bij 15,5 cm en bevatte naast 12 bladzijden reclame 12 bladzijden bijdragen over de werking van de gilde en artikels over religie, toneel en literatuur. Er verschenen vier nummers per jaar. Een abonnement kostte 2,5 frank. Redactie en beheer berustten bij Gerard Leroux, Tieltsesteenweg in Eeklo. Het blad werd gedrukt bij De Eeckloonaar. Na *'t Kerstnummer 1924* zijn geen uitgaven meer bekend. Mijn overzicht van de pers in het Interbellum dient dus te worden aangevuld met 2.4.1.2. *Ik Dien (1924-1925).*
73. *Het groeien van een blad*, interview met zuster Xaverina De Waepenaere in: Meidoorn 25 (1981), 54-55. Met dank aan Rita Van Hoecke, *Historiek Meidoorn*, typoscript.
74. WILLY DE ZUTTER, *In 't hoofd geprent, in 't hart gegrift*. 100 jaar broeders van liefde in Eeklo, Eeklo, 1995, 68-72, 80-81.
75. Karel Pynckels verzamelde met pater Jozef De Baets het materiaal voor het Eekloos dialectwoordenboek.
76. Voor Herman De Roover als journalist en schrijver zie: PAUL VAN DE WOESTIJNE, *150 jaar van De Eecloonaer tot de eecloonaar*, Eeklo, 1999, 91.
77. Met dank aan Amedé Vertenten die mij de bijna complete collectie van *De Brug, Het Brugske* en *De nieuwe Brug* bezorgde.
78. Laatste voorhanden nummer van *Het Brugske* is met 1967.

79. Jeugdraadnieuws 1 (1978), 3.
80. RITA VAN HOECKE, *Historiek Meidoorn*, typoscript.
81. Het Sint-Antoniusboekje van Balgerhoeke, 5 (1952), 3 (aug)
82. De jaargang 14 (1981) werd gedrukt bij Typo-offset De Maertelaere in Aalter.
83. Uit de redactieraad van *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland* verdwenen mettertijd Jan Vandenberghe (ontslag), Jef De Paepe (ontslag) en Luk Stockman (overlijden). Ze werden vervangen door Robert Claeys, Marc Maeyens en Mieke Verstraete.
84. De pogingen om in de jaren zeventig en tachtig een heemkundige kring in Eeklo op te richten waren om velerlei redenen mislukt.
85. Oostland 17 (1988), nr. 1 (apr).
86. Het enige beschikbare nummer dateert van april 1977.
87. Zie: JAN DE BOEVER, *25 jaar vzw Driewerf Hoera*, Eeklo, 2004.
88. Daarin werd de oprichting aangekondigd van een small mags archive en gevraagd om exemplaren toe te sturen, wat goed lukte. Dit archief bestaat tot op heden, maar groeit sinds opkomst van internet maar zeer geleidelijk meer. JAN DE BOEVER, Media-bulletin, typoscript.
89. Het *Megazine Bulletin* startte bij nr. 26 en verscheen voor 't laatst bij nr. 47. In 1988 zijn die gebundeld in een gekopieerde *Kleine Blaadjes Catalogus* met gedrukte kaft - oplage 500. JAN DE BOEVER, Media-bulletin, typoscript.
90. Vanaf 3 (1996), 1 (maa) Willem Linnigstraat 17 C3 in 2060 Antwerpen en vanaf 3 (1996), 3 (sep) Lammekensstraat 50 in 2140 Borgerhout.
91. De geïnteresseerden kunnen, zolang de voorraad strekt, nog een gratis exemplaar krijgen.
92. *"Het stedelijk informatieblad, het Eikeblad, is één groot uithangbord voor het stadsbestuur dat voortdurend naar zichzelf het wierookvat laat zwaaien door brave niet-vast benoemde bedienden die alles wat ze moeten schrijven, gedikteerd worden door één man."* in: PVV-Magazine (september 1988).
93. *"Het stadsbestuur dankt hem voor zijn inzet en zijn grote professionele inbreng waardoor Het Eikeblad één van de beste stedelijke informatiebladen in heel Vlaanderen werd."* Het Eikeblad augustus-september 1992, p. 14.

Heemkundig repertorium 2005

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Deze bibliografie is een selectieve bibliografie. Voor de werkwijze en criteria, zie jaarboek 43 (1992), p. 258-263, jaarboek 45 (1994), p. 213, jaarboek 48 (1997), p. 261 en jaarboek 55 (2004)n p. 465.

Voor de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, zie jaarboek 43 (1992), p. 261-262, jaarboek 44 (1993), p. 197-198, jaarboek 47 (1996), p. 239, jaarboek 53 (2002), p. 341, jaarboek 54 (2003), p. 357 en jaarboek 55 (2004), p. 465.

Gebruikte sigels

AM	Appeltjes van het Meetjesland
B	Biekorf
BB	Bos en Beverveld
DB	De Belle
DE	De Eik
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
G&H	Genealogie & Heraldiek in Vlaanderen. Tijdschrift voor familiegeschiedenis
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele (inclusief Mensen van Toen)
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem
KB	Kapel en Beeld
KGK	Jaarboek van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze en de Leiestreek
LvdW	Land van de Woestijne
MD	Van Mensen en Dingen

ME	Molenecho's
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
RvT	De Roede van Tielt
TG	Tijdschrift voor Geschiedenis
VS	Vlaamse Stam

1. BIBLIOGRAFIE

1. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

1. BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 2004. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* – AM, 55 (2004), 465-485.
   Thematische bibliografie met vier indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen

inventarissen

2. NOTTEBOOM Hugo, *Inventaris van het kerkarchief te Adegem (Maldegem).* – Zottegem, 2005, 76p.
   Inventaris van de Sint-Adrianusparochie (825 nummers waarvan 112 oud archief van vóór 1800)
   Bespr. : PL, AM, 56 (2005), 490.

bronnen: bewerking, ontsluiting, indices

3. BAECKELANDT Roger, Aalternaren overleden tijdens de vroege onafhankelijkheidsjaren. – LvdW, 28(2005), 2, 51-52.
4. BAECKELANDT Roger, *Oorlogsslachtoffers.* – LvdW, 28(2005), 2, 53-54, 3 documenten.
   Aalternaren, Eerste Wereldoorlog
5. BOELENS Robert, *Het gebeurde honderd jaar geleden in groot-Assenede.* – DTA, 13 (2005), 2, 3-8, 1 foto.
   Chronologisch overzicht op basis van het weekblad *Recht voor Allen.*
6. CLAEYS Jackie, *De Boekhoutse gemeenteraad in 1905.* – DTA, 13 (2005), 2, 124-127, 1 foto.
   Korte bespreking werking gemeenteraad en samenvatting van enkele agendapunten
7. CLAEYS Jackie, *De Oosteeklose gemeenteraad in 1905.* – DTA, 13 (2005), 2, 113-115, 1 foto.
   Uiterst korte samenvatting

8. CLAEYS Marijn, *De staten van goed van het Ambacht Assenede (deel I: 1521-1624).* – Z.p., 2005, 142p.
   Een korte toelichting is te vinden in Frank Baete, *Staten van goed van het ambacht Assenede.* – DTA, 13 (2005), 2, 150-152, 1 document en in Frank Baete, DL, 18 (2005), 3, 130-132.
9. CLAEYS Marijn, *Staten van goed van het Ambacht Boekhoute.* – deel I (1740-1796), z.p., 2003, 203p.; deel II (1700-1740), z.p., 2004, 216p.; deel III (1668-1700), z.p., 2004, 203p.; deel V '1540-1620), 2005, 221p., met indices. Zie ook 2004/8
   Het Ambacht omvatte de gemeenten Boekhoute, Bassevelde en Oosteeklo. Met ook de staten van goed, wezenrekeningen en testamenten van de heerlijkheid Waterdijk.
10. DEBBAUT Ronny, *De staten van goed van de baronie Poeke (1651-1796).* – Z.p., 2004, 54p.
11. DEBBAUT Ronny, *Dopen van vluchtelingen te Bellem (1634-40).* - DL, 18 (2005), 1, 15-32.
    Korte situering, gevolgd door een alfabetisch overzicht. De vluchtelingen kwamen uit Adegem, Ursel, Oostwinkel, Eeklo, Zomergem, Maldegem, Knesselare en Sint-Laureins.
12. DEBBAUT Ronny, *Meetjeslandse staten van goed in de processen van Praet.* – DL, 18 (2005), 2, 75-76.
    In het archief van de baronie Praet steken stukken die er niet thuishoren, o.a. voor het Meetjesland.
13. DEBBAUT Ronny, *Nog Oedelemnaars uit Zomergem en Bellem.* – DL, 18 (2005), 4, 148-152. Zie ook nr. 2005/28
    Families Van Hulle, Allaert, Cla(e)ys en Ro(o)tsaert.
14. DESMET Erik, *De Eeklose stadsrekeningen 1403-1450 anders bekeken.* – DE, 30 (2005), 97-121.
    Alfabetische lijst van de erin voorkomende namen, eventueel aangevuld met enkele bijzonderheden
15. DE SMET Erik, MEIREZONNE John, *Het vroegste Eeklose "modern kadaster" en de bebouwing in 1796-1798.* - DED, 14 (2005), 3, 118-133, met 1 kaart en 2 documenten.
    Inleiding over het opmaken en de lokale indeling, gevolgd door het grondgebruik, de eigendomsstructuur en een overzicht van alle eigenaars met de aard van de eigendommen (gebouwen).
16. HAMERLYNCK Willy, *Bedevaarten van uit het Meetjesland (17de – 18de eeuw).* – DE, 29 (2004), 4, 203-207.
    Op basis van staten van goed, daar een familielid een vergoeding kreeg om een beloofde bedevaart (door de overledene) te doen. De bedevaarten gingen naar Scherpenheuvel, Assebroek, Brugge, Maaltebrug, St.-Joris-ten-Distel, Gistel, Wondelgem, Nevele en Halle.
17. HAMERLYNCK Willy, *De 5de A klas van de St.-Jan Berchmansschool te Eeklo. Schooljaar 1938-1939.* – DE, 30 (2005), 1, 3-10, 2 foto's.
    Een vreemde fotograaf kwam een klasfoto en individuele kiekjes maken, met gegevens over alle leerlingen en enkele schoolherinneringen.

18. HAMERLYNCK Willy, *De soldaten-miliciens van de klasse 1921 te Eeklo.* – DE, 30 (2005), 1, 11-22, 3 foto's.
Een 40-tal toekomstige soldaten kregen vooraf "les" (op initiatief van de christelijke zuil) en werden daarbij in groep gefotografeerd. Een deel werd geïdentificeerd. Aanvullend een lijst van alle miliciens van die klasse.
19. HAMERLYNCK Willy, *Een honderdtal Eeklose families.* – DE, 29 (2004), 4, 209-265. Vervolg op 2004/12
Overzicht van families waarvan een interessant grafmonument is te vinden. De genealogische informatie is geput uit de dossiers samengesteld over de monumenten.
20. LUYSSAERT Jan, *Namen van personen die tussen 1605 en 1645 gewerkt hebben aan of voor de kerk van Landegem.* - HLvN, 36 (2005), 2, 97-144, 177-200.
Op basis van de kerkrekeningen, met overzicht van de beroepen en een verklarende woordenlijst
21. PAUWELS Joseph, *Sleidinge. Dopen (Sint Joris & Sint Godelieve) 1612-1699.* – Z.p., 2005, 601p.
Alfabetisch repertorium van de doopakten
22. PAUWELS Joseph, *Sleidinge. Dopen (Sint Joris & Sint Godelieve) 1700-1801.* – Z.p., 2005, 528p.
Alfabetisch repertorium van de doopakten
23. PAUWELS Joseph, Sleidinge. *Huwelijken (Sint Joris & Sint Godelieve) 1608-1796.* – Z.p., 2005, 390 en 108p.
Alfabetisch repertorium van de huwelijksakten
24. PAUWELS Joseph, *Sleidinge. Overlijdens (Sint Joris & Sint Godelieve) 1608-1798.* – Z.p., 2005, 528p.
Alfabetisch repertorium van de begrafenisakten
25. PAUWELS Jozef, *Lovendegem Sint Martinus dopen 1609-1796.* – Gent, 2004, 615p.
Alfabetisch repertorium van de doopakten
26. PAUWELS Jozef, *Lovendegem Sint Martinus huwelijken 1609-1796.* – Gent, 2004, deel I, 232 + 67 p.; deel II, 30 + 75 p.
Alfabetisch repertorium van de trouwakten
27. PAUWELS Jozef, *Lovendegem Sint Martinus overlijdens 1609-1796.* – Gent, 2004, 300 p.
Alfabetisch repertorium van de begrafenisakten
28. ROETS Eugeen, *Zomergemse families in Oedelem in het begin van de 17de eeuw.* – DL, 18 (2005), 4, 138-147.
De sterke ontvolking in het noorden van Vlaanderen leidde o.a. tot een westwaartse migratie uit het Meetjesland. De families Van Hulle, Sierens, Versluys, Van Steelant, Bosschaert en (De) Vrient.
29. VAN DER VELDE Cees, *Belastingkohier Ursel, 1600.* – DL, 18 (2005), 4, 152-154.
Lijkt op een haardstedenkohier - namenlijst
30. VEREECKEN Hubert, DEBBAUT Ronny, *Huwelijken B.S. Ronsele 1796-1870.* – DL, 18 (2005), 3, 83-129, met indices.
Chronologisch, met beroepsgegevens en gegevens over de ouders

B. HULPWETENSCHAPPEN

31. DE SMET Erik, *Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 3: Balgerhoeke.* – AM, 55 (2004), 395-464, met kaarten en foto's. Vervolg op 2004/16
Bewoningsgeschiedenis met een overzicht van de eigenaars en bewoners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw. Het oude Balgerhoeke, niet te verwarren met de huidige straatnaamgeving, sluit aan op de Vrouwestraat, die in de vorige aflevering aan bod kwam. Balgerhoeke sloeg vroeger op een wijk, met de belangrijkste bewoning langs de huidige Pastoor Bontestraat: enkel de bewoning ten noorden van de straat.
32. PILLE Freddy, *Constantijn Huyghens jr. op zijn plaats gezet.* – DED, 14 (2005), 1, 5-9, 1 tekening en 1 plan.
Situering van een 17de-eeuwse tekening van Eeklo. De tekenaar maakte ze vanop een hoogte in een uithoek.
33. PILLE Freddy, *Eeklose Bibliotheek. Reeks: werkinstrumenten voor het archief.* – deel 8 (Het derde landboek – deel 2; belopen 36-64), Eeklo, 2005, 160p.; deel 9 (index op deel 7 en 8), Eeklo, 2005, 48p. Zie ook 2004/19
34. PILLE Freddy, *Het derde Eeklose landboek (1709).* - DED, 14 (2005), 2, 80-86, 1 document en 2 tekeningen.
Opgemaakt door Joannes Willems, bijgestaan door Lieven de Gheldre. Bespreking van de verkavelingen. Er blijven echter hiaten.
35. PILLE Freddy, *Het oorlogsdagboek van Zr. Clavèrie: slotbeschouwingen.* - DED, 14 (2005), 1, 38-41, 1 foto en 1 document. Vervolg op 2003/12 en 2004/15
Een aantal onjuistheden is te verklaren vanuit de situatie van de zuster: de horizon bleef beperkt tot de muren van het kloosterdomein, de berichtgeving was beperkt, de oorlog en alles wat erbij hoorde moet veel indruk hebben gemaakt en de zuster was een Waalse die vermoedelijk het volkse Eekloos niet volledig kon vatten. Het gebruikte handschrift is een later afschrift, waarin andere getuigenissen zijn tussen geschoven, met verkeerde data enz. Toch een zeer nuttige bron.
36. VAN MALDEGHEM Jeroom, *Statuten van de Confrérie van de H. Rozenkrans.* - JAM, 10 (2004), 258-271, 4 afbeeldingen.
Een waardevol stuk in het Maldegemse kerkarchief is de kopie van de originele statuten van de Rozenkransconfrérie uit 1746, goedgekeurd door de bisschop van Brugge. We leren eruit hoe de Maldegemnaren werden aangezet de devotie tot O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans te belijden en welke verplichtingen de aansluiting bij de confrérie oplegde.
37. VERSTRAETE Antoon, *Lezen in een kloosterkroniek. Het Liber Memorialis der Minderbroeders te Eeklo.* – DED, 14 (2005), 3, 164-165; 4, 217-220, 2 afbeeldingen.
Het boek beslaat 791 pagina's voor de periode 1866-1970. De neerslag van hun specifieke levensbeschouwing en levenswijze: het

Franciscanisme. Inleiding over de stichter Francesco di Bernardone.

C. DORPSGESCHIEDENIS

monografieën

38. MARTENS Marc, *Middelburg tijdens de Tachtigjarige oorlog (1568-1648). Deel I: 1564-1584.* - JAM, 10 (2004), 296-328, met talrijke gravures, tekeningen als ill.
Sinds 1604 ligt Middelburg aan de grens, die bij haar ontstaan in eerste instantie een scheiding was tussen protestants en katholiek, in tweede instantie tussen Staats en Spaans gebied. Door zijn positie nabij Sluis heeft Middelburg zowat alles meegemaakt wat er tijdens de Tachtigjarige Oorlog voor kon vallen: een hagepreker, openlijke godslastering, geuzeninvallen, beeldenstorm, vervolging van geestelijken, roof en brandstichting, inundatie, ontvolking, fortificatie...
39. NOTTEBOOM Hugo, *Over de Hoeke in Adegem.* - JAM, 10 (2004), 121-161, rijk geïll. met foto's, kaarten, documenten.
Den Hoeke is een aparte wijk in Adegem, daar hij geen naam heeft... Beschrijving van het leven van de mensen: bekende families en figuren, één der oudste smidsen van het Meetjesland, het kapelletje dat al voorkomt op de kaart van Pourbus, kermissen enz.

iconografie, dorpszicht, fotoboeken

40. DE SMET Erik, *Huizenonderzoek te Eeklo. Van hofstedeken tot residentie Kasjmir.* – DED, 14 (2005), 1, 18-25; 2, 87-93,4 foto's en 2 kaarten. Met een overzicht van de eigenaars en gebruikers.
Kavelgeschiedenis, het bouwverleden van een perceel in het centrum van Eeklo, vanaf het begin van de 17de eeuw, met eigenaars en bewoners.
41. DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN ACHTE Modest, *Uit het straatbeeld verdwe*nen. – DTA, 13 (2005), 2, 139-144, 10 foto's.
Woningen gesloopt in 2004-2005 in de fusiegemeente Assenede.
42. DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN DE VEIRE Remi, VAN WYNSBERGE Loran, *Beelden van toen.* – DTA, 13 (2005), 2, 119-123, 5 foto's.
Pastoor Van Hijfte (Oosteeklo), de laatste buurtwinkel in Bassevelde, boerinnenjeugdbond (Assenede), Zangkoor Boekhoute en een klasfoto uit Assenede
43. DIERICKX Christ, *Grote gezinnen in groot-Assenede: tweede aanvulling.* – DTA, 13 (2005), 2, 149, 1 foto. Aanvulling bij 2004/21
44. DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *De ansichtkaarten van Ten Doorn.* - DED, 14 (2005), 1, 26-37; 2, 94-102; 3, 144-150; 4, 174-186, rijk geïllustreerd.
Onderzoek naar een uitgavenplan van de vroeg-20ste-eeuwse kaarten. Ten Doorn was een vroege uitgever (tot laatste 1901), vermoe-

delijk door de bloei van het internaat. Er zijn er zeker ruim 400. Er verschenen ook heel wat dubbels (klassieke beelden met een ander opschrift, een ander kleur...). Chronologisch overzicht van de reeksen (11) vanaf 1900 tot kort na de Eerste Wereldoorlog, uitgegeven door Nels (Brussel), Cortenbergh (Brussel) en Vincent (Beveren-Waas); toneelkaarten (het invullen van de weekends buiten de vakanties); 8 reeksen uitgegeven door Nels tot aan 1934, waarna er minder omvangrijke reeksen verschijnen. Na 1934 verschenen er grotere kaarten en de grote reeksen hoorden definitief tot het verleden. De laatste (25ste) reeks verscheen vermoedelijk in 1957.
Er verschenen ook kaarten voor bedevaarders (het Mariabeeldje, het interieur van de kapel en het smeedijzeren hek en de ingang) en toeristische kaarten. Zeker zes Eeklose drukkers/uitgevers gaven dergelijke kaarten uit, naast andere.

45. VERSTRAETE Antoon, *Gedenksteen uit de oude kerk teruggevonden.* - DED, 14 (2005), 1, 10-17, 3 foto's en 1 document.
Grafsteen uit de oude kerk gevonden in de fundering van een woning gebouwd in 1903. Beschrijving van de (kwaliteit van de) 18de-eeuwse steen en de niet-onbemiddelde Eeklose familie Hoste-De Baets.

46. VERSTRAETE Antoon, *Uit het fotoarchief van Jean Van Hoegaerden. Een Eekloos straatbeeld.* - DED, 14 (2005), 2, 103-106, 2 foto's.
Een foto uit de jaren 50 van de 20ste eeuw van bewoners uit de Roze, maar genomen in het Snuifmeuleken.

47. VERSTRAETE Antoon, *Uit het fotoarchief van Jean Van Hoegaerden. Wonen op een viersprong.* – DED, 14 (2005), 4, 201-211, 7 foto's en 1 kaart.
Eekloos stadsgezicht: het kruispunt aan de watertoren in de Peperstraat werd vroeger soms als "het eiland" bestempeld. Wijzigingen gedurende ongeveer 50 jaar.

48. WILLE Erik, *Wat is het historische verleden van mijn woning en haar bewoners? Garage Johan De Vlieger.* – LvdW, 28 (2005), 3, 49-52, 3 foto's.
Woning in de Aalterse Stationsstraat, met gegevens over de vroegere bewoners.

49. WILLE Erik, *Wat is het historische verleden van mijn woning en haar bewoners? Brasserie Lakeland.* - LvdW, 28 (2005), 1, 47-51, 4 foto's.
Over de heerlijkheid Te Lake, de villa Maenhout, het vliegveld tijdens de Tweede Wereldoorlog en de omvorming tot industrieterrein en een restaurant/brasserie.

50. WILLEMS Gustaaf, *De landsgrens België-Nederland in Assenede en Boekhoute.* - DTA, 13 (2005), 2, 56-65, met foto's, kaarten en documenten.
Over afbakening van gemeentegrenzen in de Hollandse periode en de latere staatsgrens en een overzicht van de grenspalen.

varia

51. CAMERLINCKX Jan, *Café 'Chicago', een verdwenen herberg in Sint-Maria-Aalter.* – LvdW, 28(2005), 2, 3-7, rijk geïll.
Voornamelijk gegevens over de familie De Bruyne, begin 20ste eeuw
52. CAMERLINCKX Jan, *Verkoop van bomen in Poeke in 1745.* – LvdW, 28 (2005), 3, 53-54.
In Poeke kwamen nog allodiale gronden voor.
53. DE KE André, *De achteruitkijkspiegel. Historisch cursiefje.* - LvdW, 28 (2005), 1, 45-46.
Over het soephuis (gemeentelijke gevangenis), kort na de Tweede Wereldoorlog.
54. DOBBELAERE Jozef, NOTTEBOOM Walter, *Het gebeurde in 1904, honderd jaar geleden.* - JAM, 10 (2004), 329-336, met krantenberichten.
Chronologisch overzicht van gebeurtenissen uit de gemeenteraad en 't Getrouwe Maldegem.

D. ARCHEOLOGIE

55. ACKE Bert, *Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot (O.-Vl.).* – Archaeologia Mediaevalis, 28 (2005), 61-62.
56. ACKE Bert, *Beschilderde grafkelders in de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot.* – Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed – Waarschoot, 2005, 3, 7-12, met foto's.
57. ACKE Bert, *Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot.* – Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen – Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium 2004, Gent, 2005, 36-43, met foto's.
58. ACKE Bert, *Textielvondsten in grafcontexten.* - Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen – Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium 2004, Gent, 2005, 62-65, met foto's.
59. DE CLERCQ Wim, CALUWE D., MORTIER Steven, *Excavations at Middelburg in Flanders, the New Town of Pieter Bladelin, treasurer of the Dukes of Burgundy. First results and the study of the glass assemblage from the castle excavations.* – Newsletter of the Society for Historical Archaeology, vol. 37 (2004), 3, 22-23.
60. DE CLERCQ Wim, MORTIER Steven, MARTENS Marc, *Middelburg-in-Vlaanderen, de vergeten stad van Pieter Bladelin.* – Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium, jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2002, 135-144.
61. DE CLERCQ Wim, MORTIER Steven, *Opgravingen op het kasteel van Pieter Bladelin te Middelburg (Maldegem, O.-Vl.). Onderzoeksresultaten van de campagne 2003.* – Archaeologia Mediaevalis, 27 (2004), 12-14.
62. DE CLERCQ Wim, PYPE Pedro, MORTIER Steven, *Archeologisch onderzoek in Middelburg-in-Vlaanderen. Drie jaar opgravingen op*

het opper- en neerhof van het kasteel van Pieter Bladelin. - JAM, 10 (2004), 272-294, met talrijke kleurenfoto's.
Een stand van zaken over de opzienbarende vondsten. Over de bouwgeschiedenis van het kasteel, de materiële cultuur van de bewoners, de planning voor meer onderzoek en de bescherming van de site Middelburg als archeologisch monument.

63. MORTIER Steven, DE CLERCQ Wim, *Noodopgravingen op de kasteelsite van Middelburg (gem. Maldegem); fase 2001. Een monument van de Bourgondische topadel onder de sloophamer (O.-Vl.).* – Archaeologia Mediaevalis, 26 (2003), 48-50.
64. SERGANT Joris, VAN DER HAEGEN Guy & PERDAEN Yves, *Steentijdvondsten uit Eeklo, aansluitingscomplex N49-R43.* – Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium, Jaarverslag van de Provincie Oost-Vlaanderen, Gent (2001), 204-206.
65. TERMOTE J., *Middelburg, stadsversterking (1609-1621?).* – Forten en verdedigingswerken in het West- en Oost-Vlaamse Krekengebied. Deel II, 2004.

E. HISTORISCHE GEOGRAFIE & ECOLOGISCHE GESCHIEDENIS

66. DE CONINCK Paul, *Het Waarschootveldeken.* - JAM, 10 (2004), 105-120, met kaarten en foto's.
Tot aan de Franse overheersing bezat de vroegere priorij van Waarschoot enkele visvijvers in Maldegem: oorsprong en evolutie van de bezittingen, ligging, woningen en (huidige) bewoning.

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

67. DE PREE Kenny, *Met een kwaad opzet 's vijands politiek te hebben gediend. De Nieuwe Orde op het Eeklose stadhuis, 1940-1944.* - HBM, 19 (2005), 2, 73-96, 5 foto's en 1 document.
Voornamelijk over de oorlogsburgemeester Arthur Van Zandycke en een beeld van hoe een stad als Eeklo werd bestuurd onder de oorlogsrealiteit en hoe de leidende burgers de kleine marge van relatieve bestuursvrijheid invulden. Naast een inleidend stuk over de bezettingspolitiek volgt de praktische uitvoering ervan (aanstellen burgemeester, wijzigingen bestuur, lokale collaboratie, de politie) en de uitvoering van de richtlijnen (de Sneeuwwacht, de lijst der asocialen, enkele gebeurtenissen met onderzoeken en aanhoudingen). De ingrepen van de Duitsers leken niet zo geslaagd, maar de burgemeester nam wel (vaak onnodig) het initiatief en ging zijn boekje te buiten.
68. DEVRIESE L., *De mythische keizerlijke Ottogracht en de zeer reële burggrafelijke Schipgracht.* – Ghendtsche Tydinghen, jg. 33 (2004), nr. 4, p. 224-241, geïll.
Nieuwe visie over de historische betekenis van de Ottogracht.
69. NOTTEBOOM Hugo, *De ammanie van Ursel.* – HBM, 19 (2005), 3, 112-116.

Vergelijkbare functie met deze van schout. De Raad van Vlaanderen legde bij uitspraak van 9 juli 1700 de rechten en plichten van de amman vast in 13 punten.

70. PILLE Freddy, DE SMET Erik, *Geld lenen als kansspel. Eeklose financieringspolitiek anno 1721.* - DED, 14 (2005), 3, 111-117, 2 documenten.
Een lijfrenteplan gezien de grote rentedaling om zo vroegere schuldeisers terug te betalen en met de stadskas een goede zaak te doen. De Eeklonaren lieten het afweten, maar vooral Bruggelingen tekenden in. Al bij al bleek het voor de stad een niet echt winstgevende zaak.
71. STRIJPENS Hendrik, *De "Conscience-vrienden" te Aalter (1890-1896) en de Vlaamse christen-democratie.* – LvdW, 28(2005), 2, 35-48, 2 foto's en talrijke documenten (met toelichting door Jos De Doncker). Overgenomen uit STRIJPENS Hendrik, *De negentiende eeuw: Pieter Daens, J.B. Van Langenhaecke en de Daensistische Beweging, Aalsterse fundamenten, 3.* – Aalst, 2004, 63-69.
Over het prototype van een katholieke culturele vereniging in een kleine plattelandsgemeente aan het einde van de 19de eeuw en de politieke machtsstrijd binnen de katholieke partij. Ook over Hector Plancquaert, Bellem, Zomergem, Nevele.

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

zie ook het nr. 125

72. BUYCK Roger, *Kaprijkenaren trokken naar Amerika (1873-1926).* – AM, 55 (2004), 5-52, met documenten, foto's en 4 bijlagen met persoonsgegevens.
Op basis van de bevolkingsregisters – waarop een terechte historische kritiek – en van de registratielijsten van Ellis Island en de Venesoenrapporten (ook al met een kritische noot). Niet beperkt tot de genealogische feiten, maar een analyse om een beeld te schetsen van de vroegste Kaprijkse emigratie – die in feite laat op gang kwam – en vooral het profiel van de migrant: enkeling versus gezinnen, de leeftijd, de beroepsstructuur voor en na, de populaire bestemmingen (met Illinois op kop), het financieel vermogen of onvermogen. In een volgende deel weidt de auteur uit over de familie Van Hootegem en in mindere mate de naamgenoten Vermeire om tot slot stil te staan bij de overtocht, met het citeren van een egodocument. Tot zijn spijt vond de auteur geen briefwisseling van een derdeklasreiziger. Kortom een sociale stratificatie van de Kaprijkse migrant.
73. CLAEYS Robert, *Terugblik op enkele Zomergemse bloemisterijen.* – HBM, 19 (2005), 2, 102-104, 4 foto's.
Losse gegevens van omstreeks 1900.
74. DE COCKER Frederik, *Vreemde ondernemers in het Meetjesland? Het tijdelijke succes van Franse en Vlaamse mandenmakerijen in*

Eeklo, Maldegem en Kaprijke tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw. – AM, 55 (2004), 373-394, 2 documenten en 2 foto's.
Mandenvlechten was lange tijd een huisnijverheid, maar door een stijgende vraag drong zich een industriële organisatie op. Vooral het feit dat dit gebeurde vanuit Frankrijk viel in eerste instantie in Kaprijke niet zo goed, met vooral een controverse tussen katholieken en liberalen. Toch bloeide de zaak vrij vlug en moest alras worden uitgebreid. Dit kon niet anders dan door een uitwijking naar Eeklo. Een tweede Franse mandenmakerij had een filiaal in Maldegem. Na de Franse aanzet volgden de lokale ondernemers, in Kaprijke en Maldegem. Ook aandacht voor de motieven voor de locaties in het Meetjesland: de grote arbeidsreserve (een nieuwe armoede-industrie?), weinig concurrentie, de goede spoorwegverbindingen enz. De initiatieven hadden uiteindelijk geen succes, maar zorgden voor een impact op de regio door centralisatie van productie in ateliers, het opdelen van het productieproces en het vervaardigen van een nieuw product in de vorm van fijn luxevlechtwerk.

75. DE GROOTE Stefaan (coördinatie), BOLLAERT André, LUYSSAERT Jan, SCHAECK Hugo, TUYTSCHAEVER Patrick, VAN UYTSEL Nele, *Kastelen in het Land van Nevele. Het personeel vertelt.* - HLvN, 36 (2005), 3, 201-296, rijk geïll. Met foto's.
Een korte geschiedenis van de kastelen (7), maar voornamelijk aandacht voor mensen die er werkten (en sommige eigenaardigheden van edellieden). Er komen er een tiental aan het woord, waarbij het oudste verhaal dateert van begin 20ste eeuw. Het gaat om Clarisse Van Den Bulcke (Ooidonk, hulpkokkin 1937-1940), de familie Verlinden-Lambrecht (Hansbeke, chauffeur, kamermeisje enz.), Gustaaf De Rudder (Landegem, hovenier), de gezusters Naessens (Landegem, dienstbodes), Suzanne Lootens (Merendree, zij werkte in het kasteel en haar vader en grootvader waren er hovenier), Irène Buysse (Poeke, gaf tijdens de oorlog les in het kasteel), Maurice De Wulf (Sint-Martens-Leerne, chauffeur), Zeno De Vogelaere (Vosselare, hielp zijn vader de jachtwachter), Godelieve Cloet (Vosselare, "opgeëist" om in het kasteel te werken), Jozef De Vilder (Vosselare, zoon van oppertuinier) en aangevuld met fragmenten uit werken van Cyriel Buysse.
76. DE KEUKELAERE Philippe, *Anthonyne van Masseme terechtgesteld te Eeklo. Een heksenproces anders bekeken.* - DED, 14 (2005), 2, 64-79, 8 illustraties. Slot op 2004/61
Anthonyne was onschuldig en de gebeurtenissen wijzen in de richting van een stichtingsmoord.
77. DE SMET Erik, *De rundveepest te Eeklo in de 18e eeuw.* – HBM, 19 (2005), 3, 149-158, met namenlijst als bijlage. Vervolg op 2004/62
78. MATTHYS Christa, *Elke generatie zoekt zijn weg(en). Levensloopanalyse van de Asseneedse generatie van 1830/31.* – AM, 55 (2004), 325-372, met grafieken en foto's.
Een onderzoek van de levensloop van alle in 1830 en 1831 in Assenede geboren personen. Het staal verkleinde voortdurend door

overlijden, maar ook door verhuis uit Assenede. Daarnaast ook een meer diepgaand onderzoek naar de dienstmeiden om dan beide zaken te combineren. Een dergelijke levensloopanalyse slaat een brug tussen de microgeschiedenis (bv. heemkunde en lokale geschiedenis, maar ook de genealogie) en de macrogeschiedenis: de wisselwerking tussen de impact van de maatschappij op het individu en omgekeerd. Deze studie is ook niet zomaar gezinsgeschiedenis of geschiedenis van individuen, maar de levensloop van individuen geplaatst in een (steeds veranderende) gezinscontext. Bij de analyse is er aandacht voor de jeugdjaren met o.a. het aspect gaan dienen en de sociale achtergrond ervan waarbij geletterdheid een invalshoek is, het huwelijk (al dan niet huwen, leeftijd, partnerkeuze, de impact op migratie), de volwassenheid met aandacht voor de beroepen, kinderen krijgen en kinderarbeid, opnieuw migratie, het weduwschap en hertrouwen om tot slot even stil te staan bij het leven als bejaarde.

79. VAN HOECKE Rita, *Eeklose handelszaken met een geschiedenis. Lekkers onder een Veldy-kurk.* – DED, 14 (2005), 4, 187-200, met foto's en etiketten.
De familie Van de Velde handelt sedert 1920 in wijn en sterke drank en stookte aanvankelijk zelf jenever en likeuren.

80. VAN HOECKE Rita, *Eeklose handelszaken met een geschiedenis. Op een fiets van Verbiest...* - DED, 14 (2005), 3, 151-159, 6 foto's.
Vier generaties fietsenhandelaars. Het fietsen maken evolueerde uit de smidse van Emiel Verbiest die in 1887 met een zelfgemaakte grand bi uitpakte.

81. VERHOEVE A., TONDAT Romano, *Het Meetjesland en het ontstaan van Eeklo. Een nieuwe benadering.* - DED, 14 (2005), 2, 55-62; 3, 133, 2 kaarten en 1 foto.
De relatie tussen de reële bodemgesteldheid en het bodemgebruik: de woeste gronden zijn niet het gevolg van het afgraven van veen. Deze gronden waren van belang voor de schapenhouderij (en zorgde zo voor een zekere lakennijverheid). Het novum Eclo moet in verband worden gebracht met de plattelandsdraperie. Voor drapeniers was een brede straat een goede locatie, zowel voor werkruimte als voor aan- en afvoer. Het nieuwe straatdorp moet in die context worden gezien.

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 36, 38 en 137

82. BOLLAERT André, *De geschiedenis van de kerk van Poesele.* – HLvN, 36 (2005), 1, 3-36, met foto's en kaarten.
Situering en ontstaan van de parochie, kerkelijke inkomsten, de bouwgeschiedenis van de oude en de nieuwe kerk (na 1845) en de patroonheilige(n).

83. CLAEYS Jackie, *Het ontstaan van de parochie 's Gravensjansdijk.* - DTA, 13 (2005), 2, 9-26, 7 foto's en 3 documenten.

Een parochie in Bassevelde sedert 1904. Kort daarvoor leidde de komst van de Bernardinnen tot de oprichting van een school. De oprichting van de parochie verliep evenwel niet van een leien dak.

84. STROBBE Arnold, *Hoe leefde God in Lotenhulle?* – HLvN, 36 (2005), 2, 97-144, rijk geïll.
Het belang van godsdienst in vroegere tijden, vanaf het ijstijdperk over de parochie vanaf 1206, de godsdienstoorlogen en de Contrareformatie en zo chronologisch tot nu, met aandacht voor onderwijs, enkele pastoors, verenigingsleven enz.

85. VLAEMINCK Marc, *125 jaar apostolaatswerken Zusters Kindsheid Jesu in Assenede (1880-2005).* - DTA, 13 (2005), 2, 27-44, 9 foto's en 1 embleem.
De religieuze orde werd opgericht door Petrus Jozef Triest voor de opvang van vondelingen en arme kinderen. Ze stond ook in voor onderwijs en verpleging van bejaarden. Chronologische benadering van de activiteiten in Assenede.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 38 en 119

86. ADAMS Maurice-Robert, BOLLAERT André, DE BOUVER Romain, DE GROOTE Stefaan, LANGERAERT Eleke, LUYSSAERT Jan, SCHAECK Guido, STROBBE Arnold, VAN STEENKISTE Gilbert, *Vierenveertig mensen vertellen over hun 'bevrijding' in september 1944.* – HLvN, 35 (2004), 3, 203-234, met talrijke foto's.
Levensomstandigheden, de bevrijding van dag tot dag, over Poolse en Schotse bevrijders, Litouwers van de Organisation Todt, echte en vermeende verzetslui, officiële verslagen over de bevrijding, dagboekfragmenten, krantenberichten enz.

87. BAECKELANDT Roger, *René Françoys – soldaat 1914-1918. Aalternaar slachtoffer van de grote oorlog.* - LvdW, 28 (2005), 1, 34-44, 6 foto's en 4 documenten.
Levensloop, voornamelijk de fronttijd, op basis van het opzoekingswerk van Daniël Van Hullebusch (kleinzoon van de broer van het slachtoffer). Slachtoffer van stikgas in Zomergem en overleden in Calais.

88. CAMU Louis, *Met onze politieke gevangenen.* - HBM, 19 (2005), 1, 13-35, 7 foto's. Zie ook
Getuigenis over de Duitse strafkampen, 1943 – 1945, geschreven door Louis Camu en gepubliceerd vanaf 1946 in Ons Blad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eekloo, en met verklarende noten door Paul Van de Woestijne.

89. DE BAETS Henri, *Gebeurtenissen om en rond het Duits vliegveld te Maria-Aalter (1917-1918).* - LvdW, 28 (2005), 1, 29-33, 1 foto en 2 documenten.
Dit vliegveld speelde een niet onbelangrijke rol in de luchtaanvallen op Londen en de Engelse Kanaalhavens.

90. DE GROOTE Stefaan, *Marcel Claeys overleefde op 27 mei 1940 in Vinkt tweemaal een executie.* - HLvN, 36 (2005), 1, 51-60, 3 foto's.
Bijna integrale overname van de teksten verschenen in Taptoe, een geïllustreerde uitgave van Het Volk (1945), en in het verslag van de Commissie voor Oorlogsmisdaden (1949), met aanvullingen en commentaar.
91. DE WULF Pierre, *Herinneringen aan de meidagen van 1940.* – LvdW, 28(2005), 2, 8-16 (met woord vooraf door Jan Camerlinkx).
De auteur beschrijft, tijdens zijn laatste jaar priesteropleiding, zijn wedervaren tijdens de mobilisatie en de 18-daagse veldtocht.
92. DIERICKX Christ, *Madeleine Kintziger maakte de gruwelkampen mee.* – DTA, 13 (2005), 2, 102-112, 6 foto's en 3 documenten.
Getuigenis van een vroegere inwoonster van Assenede (tijdens de Tweede Wereldoorlog in Zelzate) die betrokken was bij het verzet.
93. NOTTEBOOM Hugo, *De Canadezen in Adegem en Maldegem.* – JAM, 10 (2004), 6-48, overvloedig geïll.
Over de eerste plechtigheid (1945-1946), enkele maanden na de definitieve vijandelijkheden, en over de contacten van de Maldegemse bevolking en het gemeentebestuur met de Canadezen. De laatste plechtigheid (2004), met aanwezigheid van prins Filip, wordt met een reeks kleurenfoto's weergegeven.
94. PILLE Freddy, *De recruteurs van Jozef II (1784-1793).* – DED, 14 (2005), 4, 167-173, 1 portret en 2 documenten.
Op basis van hosteliersrekeningen, want de recruteurs bleven een hele tijd in Eeklo om soldaten te ronselen en dit op kosten van de stad. Zij waren vermoedelijk ook actief in de omgeving en gebruikten mogelijks eigenaardige werkwijzen.
95. VAN DEN DRIESSCHE Julien, *Terug uit de concentratiekampen.* – HBM, 19 (2005), 2, 66-72, 1 foto.
Getuigenis van een slachtoffer (als politiek gevangene, 1943-1945), als aanvulling en verduidelijking van het verhaal van Louis Camu. Met een overzicht van politiek gevangenen uit het Meetjesland.
96. VANDEVEIRE Jozef, *Ursel tijdens de Europese oorlog van 1914-1918. Oorlogsdagboek door Gerard Vandeveire.* – AM, 55 (2004), 65-252, talrijke ill. en met een verklarende woordenlijst.
Een ego- en tijdsdocument van een bevoorrechte getuige. Jozef Vandeveire, als zoon van, greep enkel in de originele tekst in om de leesbaarheid te bevorderen en zorgde via noten voor eventueel wat rand- of achtergrondinformatie. Gerard Vandeveire was een bevoorrechte getuige, daar diens vader gemeentesecretaris was en hijzelf gedurende de oorlog ook in de administratie was ingeschakeld. Beiden waren dus (vroeg) op de hoogte van Duitse maatregels en voelden ook zeer goed de polsslag van de bezette Urselse gemeenschap, door hun veelvuldige contacten. In de neerslag van die weerspiegeling van de maatschappij voelen we ook cynisme, spot, we lezen de persoonlijke bemerkingen, bedenkingen, de persoonlijke houding tegenover de Duitse bezetter, nieuws uit de omgeving en zo veel meer, zodat dit een bijna onuitputtelijke bron

is voor wie wil onderzoek doen over de Eerste Wereldoorlog in het Meetjesland.

97. VAN DE VEIRE Remi, *Engelse vluchtelingen in de Weststraat te Oosteeklo.* - DTA, 13 (2005), 2, 66-71, 2 foto's en 1 brevet.
Drie Engelse krijgsgevangen, maar ontsnapte soldaten in 1940-1941, die onderdoken.

98. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Duitse soldaten op het vliegveld van Maldegem.* – HBM, 19 (2005), 2, 97-101, 8 foto's. Vervolg op 2004/82
(Niet-officiële) foto's van het vliegveld in Maldegem.

99. VAN DE WOESTIJNE PAUL, *Terug uit de concentratiekampen.* – HBM, 19 (2005), 1, 36-51, 7 foto's en 1 document.
Over Louis Camu, zijn gepubliceerde getuigenis (zie nr. 2005/95) en een overzicht van Meetjeslandse politieke gevangenen (45).

100. VERSTRAETE Antoon, *Het 'Groot Goed' her-zien. Notities en impressies bij de passage van een oud poortgebouw.* – DED, 14 (2005), 3, 134-143, 4 foto's en 1 bidprentje.
Het oudste gebouw van Eeklo. De meeste aandacht gaat uit naar het ongeval op 30 mei 1918 waarbij 2 jongens van de familie Huysman omkwamen door oorlogstuig.

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN
inclusief onderwijs en pers

101. DE KÉ André, *De achteruitkijkspiegel. Bibliotheek.* – LvdW, 28 (2005), 3, 33-34.
Herinneringen aan de volwassenenbibliotheek en de oprichting van een bibliotheek door de auteur en een vriend, na de Tweede Wereldoorlog.

102. DIERICKX Christ, *"'t School is uit"... De Asseneedse gemeenteschool bestaat niet meer (1817-2005).* - DTA, 13 (2005), 2, 45-51, 4 foto's. Lijst vastbenoemde leerkrachten 1905-2005 als bijlage.
Kort overzicht: de start, de schoolstrijd van 1879, verplicht onderwijs, rijksonderwijs, gemengd onderwijs enz.

103. DIERICKX Christ, *Schatten in huis.* – DTA, 13 (2005), 2, 116-118, 1 kleurenfoto.
Fresco gemaakt door huisschilder Robert Hulstaert in de woning van Cyriel Bobelyn eind jaren 30 van de 20ste eeuw in Assenede. De muurschildering verwijst naar de beroepsactiviteiten van de opdrachtgever: landbouwloonwerk.

104. DOBBELAERE Jozef, *Ik moet u mijn ongelukkig lot wel zeker niet meer afschilderen? Brief van prinses Louise aan Victor De Lille (1904).* – HBM, 19 (2005), 3, 105-111, geïll.
Vraag om een oproep te publiceren in 't Getrouwe Maldeghem over de strijd van de prinses om de erfenis van haar moeder. Met het (paternalistisch) antwoord van de opsteller.

105. HUYS Paul, *Een onderwijsenquête door Maria Theresia (1777).* – AM, 55 (2004), 53-64, met 3 documenten.

Alle antwoorden van de Meetjeslandse dorpen, gevolgd door een aantal beschouwingen over pensionaten, de leervakken, de verloning van de onderwijzers en het aantal scholen om voorzichtig te concluderen dat de kwantiteit niets zegt over de kwaliteit.

106. LAROY Peter, *Kermisklok, doodsklok.* – LvdW, 28(2005), 2, 17-33, 11 foto's. Zie ook 1995/106
De feiten, het onderzoek en de rechtszaak in de meer populaire pers ('t Getrouwe Maldegem) over een stropersdrama, Aalter, 1934. De hoofdrolspelers zijn de familie Vandenbussche en jachtwachter Rudolf Fiers.

107. NOTTEBOOM Hugo, *Adegemse oorlogsmonumenten.* – AM, 55 (2004), 279-324, rijk geïll.
Een cultuur-historische studie en analyse van oorlogsgedenktekens in Adegem, in combinatie dit met de belangrijkste en meest markante feiten uit beide wereldoorlogen. In eerste instantie gaat de auteur in op de initiatieven om de gesneuvelden te herdenken, gevolgd door zogenaamde oorlogstrofeeën, vrijheidsbomen en vredesfeesten. Zijn inventaris zelf telt maar liefst 16 items, gaande van herdenkingsplaten, over wapenborden (obiits), monumentjes tot het Canadees museum.

108. VAN DE ROSTYNE Hendrik, *Omtrent de eerste drie drukkers-uitgevers van Maldegem en hun weekbladen.* - JAM, 10 (2004), 162-227, met talrijke foto's en documenten.
In 1879 ontstond de eerste Maldegemse drukkerij, die enige tijd later De Volksbode uitgaf. Tegen 1891 kwamen er nog 't Getrouwe Maldegem en Het Weekblad van Maldeghem en omstreken bij. Ze verdedigden elk een andere politieke strekking. Hun geesteskinderen, respectievelijk de Blauwe, de Foto's en de Buffalo's, zetten dit gedachtegoed voort tijdens het Interbellum. De auteur peilt ook naar de oorsprong van het drieledige gedachtegoed en schenkt aandacht aan de drukkers/uitgevers (Willems, De Lille, Van Hoestenberghe e.a.).

109. VAN DE WOESTIJNE Paul, De toneelgroep van Karel Verplancke. – HBM, 19 (2005), 3, 159. Aanvulling op 2004/96

K. TAAL- EN LETTERKUNDE

naamkunde, dialectologie, toponymie

zie ook het nr. 136

110. DIERICKX Christ, "*Plat Asneeds*". *Uit het groot-Asseneedse dialectwoordenboek.* – DTA, 13 (2005), 2, 130-138. Vervolg op 2004/100
Alfabetisch

111. LUYSSAERT Jan, VANDEVEIRE Jozef, *Donken in het Meetjesland.* – Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos, Jacques Van Keymeulen (red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*, Gent, 2004, p. 593-607, 1 kaart.

Verklaring van het toponiem en het voorkomen in het Meetjesland

112. MUSSCHOOT Anne-Marie, *Cyriel Buysse en de sociaal-kritische traditie in Vlaanderen.* - Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos, Jacques Van Keymeulen (red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*, Gent, 2004, p. 631-638.
De sociale bewogenheid van de Nevelse schrijver is van een andere orde dan van tijdgenoten.

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

113. BAECKELANDT Roger, *De familie De Saer - De Saer. Afstammelingen van Carolus (1597-1659).* - Aalter, 2003, 566p., rijk geïll.
Graatgenealogie met korte levensbeschrijvingen. De stamvader woonde in Aarsele, maar van de volgende generaties kwamen veel personen voor in het Meetjesland.

114. CROMHEECKE Raphaël, *Mijn familieboek.* - Maldegem (beperkte oplage), 2005, 152p., rijk geïll.
De familienaam zou misschien verwijzen naar het goed te Kromeke in Bellem. De stamvader woonde in Oedelem, maar het boek handelt vooral over de Cromheeckes die zich omstreeks 1790 in Maldegem vestigden, o.a. over de Kant- en Borduurschool van de gezusters Cromheecke. Een levendige beschrijving hoe de voorouders leefden, met heem- en geschiedkundige achtergrond. Voortdurend doorspekt met historische cursiefjes (om de familie in tijd en plaats te duiden) en anekdotes.
Bespr.: DL, 18 (2005), 3, 132.

115. DEROOVER Patrick, *De Pape 12e - 21e eeuw.* - Oostakker, 2005, 496p., rijk geïll. (ook kleurenfoto's).
Sommige vroege familieleden waren van adellijke oorsprong (ridders met prachtige wapenschilden), anderen hadden politieke functies of waren invloedrijke landbouwers. De familie zwermde ook uit over het land en naar overzeese gebieden.

116. HAMERLYNCK Willy, *Le Comte - Lecomte.* - DE, 30 (2005), 65-95, met foto's en krantenberichten.
Graatgenealogie, 18de - 20ste eeuw, Eeklo

117. NEIRYNCK Willem, *Peetje Vellare.* - DL, 18 (2005), 1, 5-15; 2, 71 (aanvulling door Jozef Van de Moortel).
De familie Maertens-Van Oost, 2de helft 19de eeuw- 1ste helft 20ste eeuw. Over wonen op de Poekse kasteelhoeve, migratie naar Amerika ... Vooral over de zoon Ivo, die terugkwam van Amerika en dan woonde in Lotenhulle en Lovendegem en actief was als metser. Met een stamreeks.

biografieën

zie ook het nr. 112

118. BUYCK Willy, *De Eeklose Oud-Napoleonist Bernard De Keyser.* – DE, 30 (2005), 2, 40-42.
119. BAECKELANDT Roger, *Belevenissen van weggevoerden van de oorlog 1940-1945.* – LvdW, 28 (2005), 3, 8-32, met foto's en documenten.
Synthese van de belevenissen van Robert en August Van Landeghem, aan de hand van de notities van de eerste. Ook informatie over andere Aalternaren.
120. CUYPERS Jan, *Edgard Stockman: een biografie.* - DTA, 13 (2005), 2, 72-89, met foto's en talrijke documenten. Vervolg op 2004/107 Boekhoute - De Tweede Wereldoorlog, met talrijke fragmenten uit zijn dagboek. Hij was krijgsgevangen genomen.
121. DE CEUNICK Paul, *Soldaat René Laureyns uit Donk gevallen tijdens de Eerste Wereldoorlog als eerste van acht Donkse gesneuvelden ....* - JAM, 10 (2004), 228-252, met foto's, kaarten en documenten.
Het pijnlijke wedervaren van de soldaat (1891-1914) en een aantal belangrijke feiten uit de grote oorlog.
122. HAMERLYNCK Willy, *Steyaert (Lovendegem – Eeklo).* – DE, 30 (2005), 2, 43-63, rijk geïll. met foto's en bidprentjes.
Graatgenealogie, 18de – 20ste eeuw
123. MARTENS Marc, *Aanvullingen bij de biografie van Pieter Bladelin.* – JAM, 10 (2004), 80-104, foto's, kaarten, documenten. Zie ook 2000/154
De aanvullingen tonen – eens te meer – aan hoe Bladelin gedurende ruim dertig jaar betrokken was bij zowat alle aspecten van de Bourgondische politiek, tegelijkertijd een aanzienlijk patrimonium verwierf (o.a. in Middelburg) en een indrukwekkend net van sociale en politieke relaties uitbouwde.
124. MARTENS Marc, *Pieter Bladelin, heer van Poelvoorde, Cappelhout, Poedelberch, Ten Paercke, Scaecx, Ter Heule en Goringhem, burggraaf van Vijve.* – JAM, 10 (2004), 49-79, met tekeningen, foto's en 1 kaart.
Naast heer van Middelburg-in-Vlaanderen had Pieter Bladelin nog heel wat andere titels. Er wordt dieper ingegaan op de bezittingen binnen de kasselrij Kortrijk.
125. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Karel Smitz (1843-1918) en de Eeklose meubelnijverheid.* – HBM, 19 (2005), 3, 117-148, met talrijke foto's en documenten.
Een stukje familiegeschiedenis, maar vooral aandacht voor Karel zijn vorming, zijn werk als beeldhouwer, fotograaf en uitvinder en zijn rol in de Eeklose Kunstgilde (Academie, als leraar), de meubelnijverheid, het verenigingsleven en de politiek. Kunst was voor hem geen doel op zich, maar ondergeschikt aan zijn ambacht, het meubelmaken. Volgens de auteur een gemiste kans om de voor-

trekker te zijn van een generatie potentiële kunstenaars. Er zijn hier wel twee verklaringen voor.

126. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Pieter Ecrevisse (1804-1879), volksverheffer en wereldverbeteraar.* – HBM, 19 (2005), 1, 1-12; 2, 53-65, talrijke ill. Vervolg op 2004/111
Naast vrederechter was hij ook actief op literair en journalistiek vlak en richtte *De Eecloonaer* op. Hij kreeg ook af te rekenen met tegenwind, waardoor hij zijn journalistieke pen neerlegde. Ook aandacht voor zijn deelname aan het sociaal-cultureel leven en de Taalcongressen, zijn rol in het Eeklose openbare en verenigingsleven (landbouwcomice, landbouwsectie) zijn tweede literaire periode, redenaar en zijn familiaal leven.

127. VERVALLE Walter, *Camille Persyn – fotograaf in Sint-Maria-Aalter.* - LvdW, 28 (2005), 1, 21-28, 7 foto's.
1869-1942, vooral algemeen biografisch. De man was van vele markten thuis: mocht niet studeren ten gevolge van de Schoolstrijd, een voorliefde voor plantengeneeskunde, 15 jaar mijnwerker, landwerkman, voerman, zanger en dichter... Vanaf 1910 was hij ook met zijn portrettenkas actief.

kwartierstaten, stamreeksen

128. HAMERLYNCK Willy, *Vooroudеrreeks – Van der Haegen.* – DE, 30 (2005), 1, 23-37.
Breed uitgewerkte vooroudеrreeks, Eeklo, 18de – 20ste eeuw

129. SCHUTIJSER J., *Kwartierstaat van Camil Eduardus Schutijser.* - DL, 18 (2005), 2, 41-70.
° Sint-Kruis (Nl) 1879, met zeer veel voorouders uit het Meetjesland (tot in de 13de generatie). Met inleiding over de familienaam.

130. VANKERSCHAVER Wilfried, *Kwartierstaat Johannes Franciscus Van Kerschaver.* - DL, 18 (2005), 1, 33-34.
° Maldegem 1777; alle voorouders kwamen uit de dichte omgeving

131. VERBRUGGE Walter, *Vooroudеrreeks van Maria Julia Verstraete °Deinze 1874-?†Gent 1929.* - HLvN, 36 (2005), 1, 88-92.
De oudste voorouders kwamen uit Nevele en Bellem.

M. VOLKSKUNDE & MENTALITEITSGESCHIEDENIS
ook ontspanning(sverenigingen)

zie ook het nr. 71

132. BACKELANDT Frederik, *Vlaamse kerels op twee wielen. Ons rijke Vlaamse wielerleven en het wielerflamingantisme: Sportwereld als gangmaker van identiteit in het interbellum. Een discoursanalytische benadering.* – Van Mensen en Dingen, 3 (2005), 1, 7-18, 2 foto's.
Over de figuur en het wielerflamingantisme van Karel Van Wijnendaele (Karel Steyaert) en *Sportwereld*, met als

illustratie/kapstok o.a. heel wat aandacht aan de Lootse renner Marcel Buysse (sic: Buyze).

133. BAETE Frank, CLAEYS Jackie, VAN ACHTE Modest, *Koninklijke harmonie Sint-Cecilia Bassevelde.* – DTA, 13 (2005), 1, 5-90, rijk geïll.
Een historisch-chronologische en een thematische benadering van de muziekvereniging die in 1805 ontstond in "*den schoot der kerke*" door de latere burgemeester Macharius Peers, die overduidelijk zijn stempel op de beginjaren drukte. In het thematische luik wordt aandacht besteed aan bepaalde figuren, de lokalen, de vlag, de dirigenten, muziekmeesters, festivals, eretekens, het bouwen van een kiosk naar aanleiding van het 125-jarig bestaan, de oorlogsjaren, de Sint-Ceciliafeesten enz.

134. BRAEKMAN Willy, *Charivari te Bellem, Gent, Tielt en Waarschoot.* – Volkskunde, 105 (2004), 4, 367-369.
Bellem, 1595, met Adriaen Busschaert en Martin Rootsaert als spilfiguren. Waarschoot, 1763, Stanislaus Engelbeert

135. BRAEKMAN Willy, *Sebastiaan Laureijns, "aflezer" te Kaprijke (1602-1607).* – Biekorf, 105 (2005), 3, 253-256.
Processen naar aanleiding van het onttoveren van mensen en dieren, ook in Bentille (Sint-Laureins).

136. DE DONCKER Jos, *Dwaalden er geesten boven de "Mostaardput"?* – LvdW, 28 (2005), 3, 3-7, 2 kaarten, 1 foto en 1 tek.
Vijver in Aalter: korte historiek, etymologie en legendes.

137. DE GROOTE Stefaan, *Sporen van tempeliers in het Land van Nevele.* - HLvN, 36 (2005), 1, 37-50, 2 foto's.
Na een korte inleiding over de tempeliers een overzicht van uitspraken i.v.m. tempeliers in het Land van Nevele (met de zegspersoon, doorgaans op basis van interviews door de volkskundige Theo Penneman). Er is weinig concreets, tenzij iets voor Lotenhulle en Vosselare.

138. DE VRIENDT Omer, *Fanfare "De Braakmanszonen en dochters" Boekhoute.* - DTA, 13 (2005), 1, 128-143, 7 foto's en 1 document.
Ontstaan uit de gelijknamige *veloclub* in 1900. Chronologisch overzicht, met o.a. de oprichting van een toneelbond en een cabaretgroep, het sluimerend bestaan tussen 1965 en 1977, de hergeboorte met toevoeging van de dochters, de afscheiding van de drumband enz.

139. DIERICKX Christ, *Fanfaremaatschappij "Burgerkring" Assenede.* - DTA, 13 (2005), 1, 126-127, 1 docement.
Alvast actief tussen 1881 en 1900

140. DIERICKX Christ, *Fanfaremaatschappij "Kunstijver" Assenede.* - DTA, 13 (2005), 1, 125.
Bestond tussen 1848 en 1858.

141. DIERICKX Christ, *Harmonie "Werkersvreugd" Assenede.* - DTA, 13 (2005), 1, 115-124, 8 foto's.
Socialistische vereniging opgericht in 1921. Chronologisch overzicht tot de stille dood einde der jaren zeventig van vorige eeuw. Het majorettenkorps en de drumband werden ontbonden in 1986.

142. DIERICKX Christ, *Koninklijke fanfare "Diederik van Assenede"*. - DTA, 13 (2005), 1, 91-99, 7 foto's.
Opgericht in 1864 door leden van de plaatselijke rederijkerskamer. Kort chronologisch overzicht tot heden met de jeugdharmonie.
143. DIERICKX Christ, *Muziekmaatschappij "Vlug en Blij" Assenede*. - DTA, 13 (2005), 1, 100-114, 6 foto's, waarvan 1 in kleur en 3 documenten.
In 1910 ontstaan uit de gelijknamige veloclub, die meer weg had van een muzikaal fietsgezelschap. Chronologisch overzicht tot bij de ontbinding in 1962.
144. DIERICKX Christ, *Vieringen van de Belgische onafhankelijkheid te Assenede*. - DTA, 13 (2005), 2, 52-55, 2 foto's en 1 affiche.
1834-6 en 1905
145. VAN DE VEIRE Remi, *Muziekmaatschappij "De Eikelkrans" Oosteeklo*. - DTA, 13 (2005), 1, 144-149, 1 foto en 2 documenten.
Actief van 1926 tot 1956 en sedert dan tijdelijk op non-actief.
146. VAN WYNSBERGE Loran, *Arsène Sabo, de volumineuze zanger met de volumineuze stem uit Bassevelde*. – DTA, 13 (2005), 2, 90-101, rijk geïll.
Jaren 50-60 van de 20ste eeuw, crochetwedstrijden en de gezelschappen waarin hij actief was.

2. REGISTERS

A. AUTEURS

Acke Bert 55-58
Adams Maurice 86

Backelandt Frederik 132
Baeckelandt Roger 3, 4, 87, 113, 119
Baete Frank 8, 133
Bastiaen Filip 1
Boelens Robert 5
Bollaert André 75, 82, 86
Braekman Willy 134, 135
Buyck Roger 72
Buyck Willy 118

Caluwe D. 59
Camerlinckx Jan 51, 52, 91
Camu Louis 88
Claeys Jackie 6, 7, 83, 133
Claeys Marijn 8, 9
Claeys Robert 73
Cromheecke Raphaël 114
Cuypers Jan 120

De Baets Henri 89
Debbaut Ronny 10-13, 30
De Bouver Romain 86
De Ceuninck Paul 121
De Clercq Wim 59-63
De Cocker Frederik 74
De Coninck Paul 66
De Doncker Jos 71, 136
De Groote Stefaan 75, 86, 90, 137
De Ké André 53, 101

De Keukelaere Philippe 76
De Pree Kenny 67
Deroover Patrick 115
De Smet Erik 14, 15, 31, 40, 70, 77
De Vriendt Omer 41, 42, 138
Devriese L. 68
De Wulf Pierre 91
Dierickx Christ 41-43, 92, 102, 103, 110, 139-144
Dobbelaere Jozef 54, 104
Dobbelaere Luc 44

Hamerlynck Willy 16-19, 116, 122, 128
Huys Paul 105

Langeraert Eleke 86
Laroy Peter 106
Luyssaert Jan 20, 75, 86, 111

Martens Marc 38, 60, 123, 124
Matthys Christa 78
Meirezonne John 15
Mortier Steven 59-63
Musschoot Anne-Marie 112

Neirynck Willem 117
Notteboom Hugo 2, 39, 69, 93, 107
Notteboom Walter 54

Pauwels Joseph 21-27
Perdaen Yves 64
Pille Freddy 32-35, 44, 70, 94
Pype Pedro 62

Roets Eugeen 28

Schaeck Guido 86
Schaeck Hugo 75
Schutijser J. 129
Sergant Joris 64
Strijpens Hendrik 71
Strobbe Arnold 84, 86

Termote J. 65
Tondat Romano 81
Tuytschaever Patrick 75

Van Achte Modest 41, 133
Van den Driessche Julien 95
Van der Haegen Guy 64
Van de Rostyne Hendrik 108
Van der Velde Cees 29
Vandeveire Jozef 96, 111
Van de Veire Remi 42, 97, 145
Van de Woestijne Paul 88, 98, 99, 109, 125, 126
Van Hoecke Rita 79, 80
Vankerschaver Wilfried 130
Van Maldeghem Jeroom 36
Van Steenkiste Gilbert 86
Van Uytsel Nele 75
Van Wynsberge Loran 42, 146
Verbrugge Walter 131
Vereecken Hubert 30
Verhoeve A. 81
Verstraete Antoon 37, 45-47, 100
Vervalle Walter 127
Vlaeminck Marc 85

Wille Erik 48, 49
Willems Gustaaf 50

B. TREFWOORDEN

aflezer 135
allodiale grond 52
ammanie 69
ansichtkaarten 44

bedevaarders 44
bedevaarten 16
beeldenstorm 38
beeldhouwer 125

bejaarden 78, 85
belastingkohier 29
Belgische onafhankelijkheid 144
Bernardinnen 83
bevrijding 86
bewoningsgeschiedenis 31
bibliografie 1
bibliotheek 101
bloemisterijen 73
bodemgebruik 81
bomen 52
brief 104
buurtwinkel 42

Canadezen 93
charivari 134
chauffeur 75
christen-democratie 71
collaboratie 67
confrérie van de H. Rozenkrans 36
crochetwedstrijden 146

dagboekfragmenten 86
dialect 110
dichter 127
dienstbode 75
dienstmeiden 78
donk 111
dopen 11, 21, 22, 25
drukkers-uitgevers 44, 108

Eecloonaer (de) 126
Eeklose kunstgilde 125
Eerste Wereldoorlog 4, 87, 89, 96, 100, 121
egodocument 72, 96, 104, 120
eigendomsstructuur 15, 31
emigratie 72
Engelsen 97
executie 90

fanfare 138, 139, 140, 142
fietsen 80
financieringspolitiek 70
flamingantisme 132
fortificatie 38
fotoarchief 46, 47
fotograaf 125, 127
Franciscanisme 37
fresco 103

garage 48
geesten 136
gemeentegrenzen 50
gemeenteraad 6, 7, 54
gemeenteschool 102
Getrouwe Maldegem ('t) 54, 104, 106, 108
geuzeninvallen 38
gevangenis 53
glas 59
grafcontext 58
grafkelders 56
grafmonument 19
grafsteen 45
grenspalen 50
grondgebruik 15
Groot Goed 100
grote gezinnen 43

hagepreker 38
handelszaken 79, 80
harmonie 133, 141
heksenproces 76
herberg 51
hovenier 75
huizenonderzoek 40
huwelijken 23, 26, 30, 78

industriële organisatie 74
industrieterrein 49
internaat 44
inventaris 2

jachtwachter 75
jenever 79
journalistiek 126

kadaster 15, 31
kamermeisje 75
kampen 88, 92, 95, 99
kant- en borduurschool 114
kapel 39
kasteel 59, 61, 62, 63, 75
katholieke partij 71
katholieken 74

kavelgeschiedenis 40
kerk 55, 57, 82
kerkrekeningen 20
kermissen 39
klasfoto 17, 42
kloosterkroniek 37
kokkin 75
krijgsgevangenen 97, 120

lakennijverheid 81
landboek 33, 34
landbouwloonwerk 103
landsgrens 50
legendes 136
levensloopanalyse 78
liber memorialis 37
liberalen 74
likeuren 79

majorettenkorps 141
mandenmakerijen 74
Maria Theresia 105
meubelnijverheid 125
migratie 13, 28, 78, 117
mijnwerker 127
miliciens 18
muziekmaatschappij 143, 145

Nieuwe Orde (de) 67

onderwijs 84, 85
onderwijsenquête 105
ontvolking 38
oorlogsburgemeester 67
oorlogsdagboek 35, 96
oorlogsmonumenten 107
oorlogsslachtoffers 4
Organisation Todt 86
Ottogracht 68
overlijdens 3, 24, 27

parochie 83
pastoors 84
plantengeneeskunde 127
politieke gevangenen 88, 95, 99
prins Filip 93
prinses 104
priorij 66

Recht voor Allen 5
rechtszaak 106
recruteurs 94
rederijkerskamer 142
rundveepest 77

schapenhouderij 81
schoolherinneringen 17
schoolstrijd 102
Sint-Adrianusparochie 2
smidse 39
sociale bewogenheid 112
socialisme 141
soephuis 53
stadsrekeningen 14
stadsversterking 65
staten van goed 8, 9, 10, 12
steentijd 64
stichtingsmoord 76
stikgas 87
stropersdrama 106

Taalcongressen 126
Tachtigjarige Oorlog 38
tekening 32
tempeliers 137
testamenten 9
textiel 58
toneel 109
toneelbond 138
toneelkaarten 44
toponiem 111
Tweede Wereldoorlog 35, 67, 86, 88, 90-93, 97-99, 119, 120

veloclub 138, 143
Venesoenrapporten 72
vereniging 71
verenigingsleven 84, 126
Villa Maenhout 49
visvijvers 66
vliegveld 49, 89, 98
vluchtelingen 10, 97
Volksbode (de) 108
vondelingen 85
vredesfeesten 107
vrijheidsbomen 107

Weekblad van Maldeghem (het) 108

weggevoerden 119
wezenrekeningen 9
wielerleven 132
wijn 79
zanger 127, 146
zangkoor 42
Zusters Kindsheid Jesu 85

C. PLAATSNAMEN

Aalter 3, 4, 48, 49, 51, 53, 71, 87, 89, 91, 101, 106, 119, 127, 136
Aarsele 113
Adegem 2, 11, 39, 93, 107
Amerika 72
Assebroek 16
Assenede 42, 50, 78, 85, 92, 102, 103, 139-144
Assenede (Ambacht) 8
Assenede (groot-) 5, 41, 43, 110

Bassevelde 42, 83, 133, 146
Bellem 11, 13, 114, 131, 134
Beveren-Waas 44
Boekhoute 6, 42, 50, 120, 138
Boekhoute (Ambacht) 9
Brugge 16
Brussel 44

Eeklo 11, 14, 15, 17-19, 31-35, 37, 40, 44-47, 64, 67, 70, 74, 76, 77, 79-81, 88, 94, 95, 99, 100, 109, 116, 118, 122, 125, 126, 128

Gent 134
Gistel 16

Halle 16
Hansbeke 75

Kaprijke 72, 74, 135
Knesselare 11
Kortrijk (kasselrij) 124

Landegem 20, 75
Lotenhulle 84, 117, 132, 137
Lovendegem 25-27, 117, 122

Maaltebrug 16
Maldegem 11, 36, 54, 66, 74, 93, 98, 108, 114, 121, 130
Meetjesland 1, 12, 16, 74, 95, 99, 105, 111, 113, 129
Merendree 75
Middelburg 38, 59-63, 65, 123, 124

Nevele 16, 112, 131
Nevele (Land van) 75, 86, 137

Oedelem 13, 28, 114
Oosteeklo 7, 42, 97, 145
Oostwinkel 11

Poeke 52, 75, 117
Poeke (baronie) 10
Poesele 82
Praet (baronie) 12

Ronsele 30

Scherpenheuvel 16
Sint-Joris-ten-Distel 16
Sint-Laureins 11, 135
Sleidinge 21-24

Tielt 134

Ursel 11, 29, 69, 96

Vinkt 90
Vosselare 75, 137

Waarschoot 55-58, 66, 134
Wondelgem 16

Zelzate 92
Zomergem 11, 13, 28, 73

D. FAMILIENAMEN

Zie ook *bronnen: bewerking, ontsluiting, indices*, de nrs. 3, 4, 8-15, 17-30
Met namenlijsten, biografische nota's enz., de nrs. 31, 33, 40, 72, 77, 95, 99, 102

Bladelin 59-62, 123, 124
Bobelyn 103
Bosschaert 28
Busschaert 134
Buysse 75, 112, 132
Buyze 132

Camu 88, 95, 99
Cla(e)ys 13, 90
Cloet 75
Cromheecke 114

De Baets 45
De Bruyne 51
de Gheldre 34
De Keyser 118
De Lille 104, 108
De Pape 115
De Rudder 75
De Saer 113
De Vilder 75
De Vlieger 48
De Vogelaere 75
De Wulf 75, 91

Ecrevisse 126
Engelbeert 134

Fiers 106
Françoys 87

Hoste 45
Hulstaert 103
Huyghens 32
Huysman 100

Kintziger 92

Lambrecht 75
Laureijns 135
Laureyns 121
Le Comte 116

Lootens 75

Maenhout 49
Maertens 117

Naessens 75

Peers 133
Persyn 127
Plancquaert 71

Ro(o)tsaert 13, 134

Sabo 146
Schutijser 129
Sierens 28
Smitz 125
Steyaert 122
Stockman 120

Triest 85

Van Den Bulcke 75
Vandenbussche 106
Van den Driessche 95
Van der Haegen 128
Vandeveire 96
Van de Velde 79
Van Hijfte 42
Van Hoegaerden 46, 47
Van Hoestenberghe 108
Van Hootegem 72
Van Hulle 13, 28
Van Kerschaver 130
Van Landeghem 119
van Masseme 76
Van Oost 117
Van Steelant 28
Van Zandycke 67
Verbiest 80
Verlinden 75
Vermeire 72
Versluys 28
Verstraete 131
Vrient (De) 28

Willems 34, 108

Kroniek

1. HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 2004-2005

A. HET 55STE APPELTJE

Zaterdag 12 februari 2005, het is een beetje frisjes in Ursel (en daarbuiten), aan de zaal Katerhoek blijkt niet veel parkeergelegenheid, schepen van Cultuur Freddy Tanghe moet zich laten verontschuldigen wegens ziekte en de geluidsinstallatie blijkt het niet te doen. De start kon dus beter, maar het programma, en zij die het invulden, zette alles recht. Iedereen van de 70 aanwezigen was na vijf minuten de ongemakjes reeds vergeten.

Welkomstwoord door voorzitter Hugo Notteboom

Beste leden en sympathisanten van ons *Genootschap*,

We zijn hier vandaag bijeengekomen om het vijfenvijftigste jaarboek van het *Heemkundig Genootschap* te presenteren. Vijfenvijftig jaarboeken, meer dan vijftienduizend bladzijden geschiedenis, folklore, heemkunde, genealogie en nog veel meer over het Meetjesland, het is bijna niet te geloven, maar toch waar.

Voor voorstelling van vandaag is Ursel niet zomaar lukraak gekozen, immers: het *Genootschap* heeft veel te danken aan enkele illustere Urselnaren. Eerst en vooral is er de nestor van de Meetjeslandse heemkunde en geschiedenis, Daniël Verstraete, een geboren en getogen Urselnaar die met veel liefde over zijn dorp schreef in het weekblad *Vrij Maldegem* en jaarlijks een aparte bijdrage pleegde over de alombekende *Pierlalastaoet*, die Daniël steevast bijwoonde, dikwijls in het gezelschap van zijn goede vriend Marcel Haers.

En dan is er de familie Vandeveire die zeer begaan was met het verleden van de gemeente. Gemeentesecretaris Gerard Vandeveire hield niet alleen een oorlogsdagboek bij, ook in het weekblad *'t Getrouwe Maldeghem* kan men bijdragen van zijn hand lezen, meest over de betekenis van plaatsnamen. Zoon Jozef, hier aanwezig, heeft het dus van niet ver gedeeld, ook hij is een specialist in de toponymie en tevens bezieler van de *Stichting Achiel De Vos*, die de toponiemen van het Meetjesland uitgeeft. Het is

Jozef die de duizenden namen intikt en daarbovenop ook nog van plan is een toponymie van Ursel te publiceren.

We mogen natuurlijk Alfons Ryserhove niet vergeten te vermelden, weliswaar geen echt Urselnaar, maar toch een man die met zijn *Zaken van Beernem* de naam en faam van Knesselare-Ursel tot zelfs buiten de landsgrenzen wist te verspreiden.

Een ander befaamd historisch figuur uit Ursel tenslotte is de zeer illustere en controversiële geleerde Jean Jacques De Grave, geboren en getogen in Ursel, die in 1806 iedereen verbaast met zijn driedelig werk *La République des Champs Elysées* waarin hij *wetenschappelijk* (tussen haakjes) bewijst dat het verzonken land Atlantis in onze streken te zoeken is. Ook in het verleden zijn er steeds mensen geweest die het onbewijsbare probeerden te bewijzen. Volgend jaar is het 200 jaar geleden dat die merkwaardige boekjes werden uitgegeven, een reden om er eens bijzondere aandacht aan te besteden...

Dat we vandaag in Ursel zijn hebben we eigenlijk te danken aan onze redactiesecretaris Filip Bastiaen die de plotse inval kreeg tijdens onze laatste bestuursvergadering en die de nodige contacten legde met Erik Wille en met het gemeentebestuur van Ursel-Knesselare.

We danken het gemeentebestuur bijzonder hartelijk omdat het het *Genootschap* niet alleen de zaal *De Katerhoek* ter beschikking stelt, maar daarbovenop straks ook nog een receptie aanbiedt. Wij aanzien dit als een blijk van waardering voor al het werk dat *Appeltjes* voor de geschiedenis van het Meetjesland al sedert 1948 presteert. En we beloven dat er in de toekomst af en toe wel eens een bijdrage over deze gemeente zal worden gepubliceerd, Jozef Vandeveire heeft nog stof genoeg, zo vertelt hij.

En natuurlijk danken we ook volkszanger Erik Wille omdat hij hier voor ons wil optreden. Ook van hem weten we dat hij erg veel houdt van de geschiedenis van het Meetjesland, en dan vooral van zijn dialect.

Dames en Heren,

Onze redactiesecretaris zal u straks gedetailleerd uit de doeken doen wat u allemaal kunt verwachten in het nieuwe *Appeltje*. Ik mag U wel al verklappen dat dit jaar een record wordt gebroken, want nooit eerder verscheen een volumineuzer jaarboek. Alle auteurs, chroniqueurs en boekbespreker Peter Laroy worden voor hun inzet en werk zeer bedankt. Toch moet ik hier apart Filip Bastiaen eens in het zonnetje zetten. Jarenlang reeds zorgt hij er voor dat elk *Appeltje* ongeschonden in de mand terechtkomt. Hij giet de bijdragen in hun lay-out, speurt onnauwkeurigheden op, wijst op tekortkomingen, verbetert, past aan, kortom: besteedt uren werk aan het jaarboek. En ja, geen boter zonder zout, geen boek zonder fout, zegt het spreekwoord. Mocht u dan ook iets ontdekken in jaarboek

vijfenvijftig, dan ligt dit zeker niet aan Filip, maar aan oncontroleerbare externe factoren.

Nu we toch bij het bestuur zijn aanbeland, wil ik u toch ons nieuwe bestuurslid voorstellen. Iedereen weet dat we met de betreurde Georges Van Vooren uit Aardenburg goede historische connecties onderhielden met Zeeuws-Vlaanderen waarvan de geschiedenis nauw met die van Vlaanderen verbonden is. Vandaar dat we naar een geschikt iemand van *over de schreve* zochten om Georges te vervangen. We zijn tevreden u dan ook Arco Willeboordse als nieuw bestuurslid te mogen voorstellen. Arco is ambtenaar bij de gemeente Sluis en dus de geknipte persoon om aldaar contacten te leggen en te onderhouden.

Niet alleen schrijft Arco interessante bijdragen voor ons jaarboek, ook de organisatie van onze jaarlijkse zomeruitstap neemt hij volledig voor zijn rekening. De zomeruitstap van zondag 28 augustus belooft iets heel bijzonders te worden. Bijvoorbeeld zal het *Genootschap* worden ontvangen door de wethouder van Cultuur in het Sluisse stadhuis, waarna we een rondrit per bus maken langs allerlei versterkingswerken en bezienswaardigheden in Zeeuws-Vlaanderen, waarbij vooral het bezoek aan IJzendijke de moeite waard zal zijn. Luc Stockman had het nog moeten meemaken.
Schrijf de datum van zondag 28 augustus alvast in jullie agenda. Vanzelfsprekend krijgen de leden voorrang bij de inschrijving, want zoals steeds is het aantal deelnemers beperkt.

Indien er naast onze zomeruitstap nog andere activiteiten worden georganiseerd, wordt u daarvan via de geijkte weg op de hoogte gesteld. Voor de mensen die over een mailadres beschikken, gebeurt dat voortaan langs elektronische weg; de andere leden ontvangen de gewone uitnodiging.

Dames en Heren,

Alle bestuursleden zetten zich naar godsvrucht en vermogen in om het *Genootschap* te doen groeien en bloeien, het meest in het oog springende resultaat van al die inspanningen is het jaarboek dat niet alleen door zijn aparte naam *Appeltjes van het Meetjesland*, maar meer nog door zijn degelijke inhoud door iedereen wordt geloofd en geprezen. Het is dankzij uw trouw lidmaatschap dat ons *Genootschap* kan blijven bestaan. Wij hopen ook in de toekomst blijvend op u allen te mogen rekenen, en niemand moet het laten een beetje reclame te maken voor ons jaarboek: immers, hoe meer leden, hoe meer mogelijkheden.

Ik dank U.

Na het inleidend woord van de voorzitter las Jozef Vandeveire enkele fragmenten voor uit het oorlogsdagboek van zijn vader, dat trouwens in het jaarboek wordt gepubliceerd. De fragmenten werden afgewisseld met een

luimige, muzikale noot door volkszanger Erik Wille en accordeonist Raf Saelens. Erik leidde elk oorlogslied op een gepaste manier in en oogstte zeer veel bijval met *'t lied van Boesinghe.*

Voorstelling 55ste jaarboek
door Filip Bastiaen, redactiesecretaris

Dames en Heren,

Het gaat goed met het *Heemkundig Genootschap* en vooral met ons jaarboek *Appeltjes van het Meetjesland.* Vorige week reeds begon ik met het redactiewerk voor het 56ste jaarboek. Binnenkort krijg ik zelfs het tweede artikel, want dit geraakte niet tijdig klaar voor het huidige jaarboek. Gelukkig, zou ik bijna zeggen. Ik ben ook gelukkig, samen met alle bestuursleden, want zoiets is echt nog niet gebeurd. Straks zal dit jullie nog duidelijker worden als jullie die 512 blz. in handen krijgen. Om het nog eens te herhalen, het gaat dus zeer goed, misschien zelfs een beetje te. Als jullie dus volgend jaar een brochuurtje van 80 blz. krijgen in

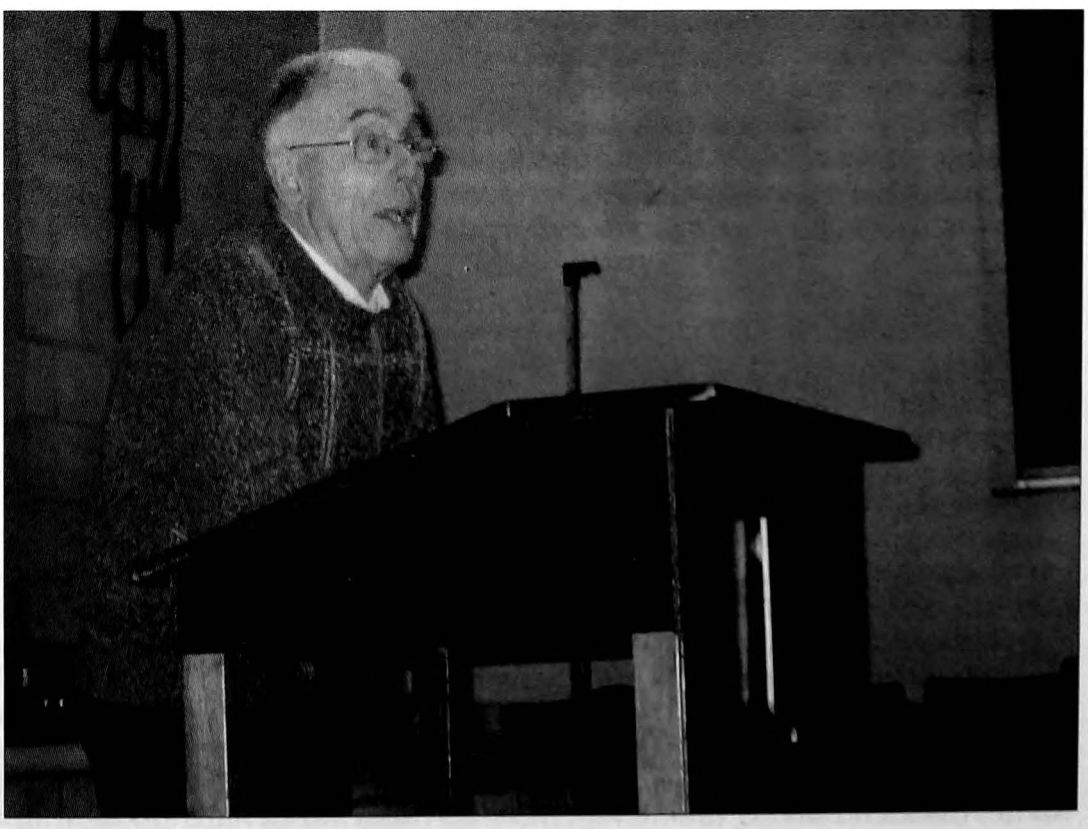

Jozef Vandeveire vertelt over het oorlogsdagboek van zijn vader.
(Foto A. Van Vooren)

plaats van een echt jaarboek, dan weet je meteen dat we de bodem van onze kas gezien hebben. Maar met Erik als penningmeester zal het wel zover niet komen. Ons streefdoel blijft alvast om jullie elk jaar op 400 blz. gedegen historisch werk te trakteren. En dat voor nog steeds het laagste lidmaatschap van alle historische verenigingen uit de wijde omgeving.

Zoals ik reeds zei, 512 blz. Er valt dus heel wat over te vertellen of nog over te vertellen, want Jozef Vandeveire bracht reeds een bloemlezing uit zijn eigen bijdrage van bijna 200 blz. Daarnaast zijn er maar zeven effectieve bijdragen. Ik hoef er dan ook geen tekeningetje bij te maken dat het bijna alle klappers van formaat (letterlijk en ook wel figuurlijk) zijn.

De opener zet duidelijk de teneur, maar met een artikel van Roger Buyck kan je dan ook niet misdoen: van hem verwachten we niets anders meer dan een grondige, doorwrochte studie, wat reeds blijkt uit zijn vraagstelling in KAPRIJKENAREN TROKKEN NAAR AMERIKA (1873-1926). Naast de bevolkingsregisters – waarop een terechte historische kritiek – maakte hij ook dankbaar gebruik van de registratielijsten van Ellis Island en de Venesoenrapporten (ook al met een kritische noot), bronnen die zeker bij genealogen bekend en geprezen zijn. Roger – zijn imago getrouw – beperk-

Redactiesecretaris Filip Bastiaen stelt het nieuwe Appeltje voor.
(Foto A. Van Vooren)

te zich niet tot die genealogische feiten, maar analyseerde, verwerkte statistische gegevens om ons een beeld te schetsen van de vroegste Kaprijkse emigratie – die in feite laat op gang kwam – en vooral het profiel van de migrant: enkeling versus gezinnen, de leeftijd, de beroepsstructuur voor en na, de populaire bestemmingen (met Illinois op kop), het financieel vermogen of onvermogen. In een volgende deel weidt hij uit over de familie Van Hootegem en in mindere mate de naamgenoten Vermeire om tot slot stil te staan bij de overtocht, met het citeren van een egodocument. Tot zijn spijt vond de auteur geen briefwisseling van een derdeklasreiziger. Kortom een sociale stratificatie van de Kaprijkse migrant. Toch meen ik aan te voelen, dat Roger zelf er nog meer wou uithalen.

Paul Huys levert de enige kleine bijdrage van dit jaarboek: EEN ONDERWIJSENQUÊTE DOOR MARIA THERESIA (1777). Hij bracht alle antwoorden van de Meetjeslandse dorpen samen, gevolgd door een aantal beschouwingen over pensionaten, de leervakken, de verloning van de onderwijzers en het aantal scholen, om voorzichtig te concluderen dat de kwantiteit niets zegt over de kwaliteit.

Dan komen we bij de klepper: URSEL TIJDENS DE EUROPESE OORLOG VAN 1914-1918. OORLOGSDAGBOEK DOOR GERARD VANDEVEIRE, een transcriptie van Jozef Vandeveire, die hierover reeds één en ander uit de doeken deed. Ik wil er toch nog enkele zaken aan toevoegen, maar dan niet in verhouding met de lengte van dit werkstuk. We hebben de tekst van dit artikel in een iets kleiner corps gezet, gezien de omvang. Maar we vonden het onze plicht dit dagboek als ego- en tijdsdocument van een bevoorrechte getuige te publiceren en dit bij voorkeur in één aflevering. Jozef Vandeveire, als zoon van, greep enkel in de originele tekst in om de leesbaarheid te bevorderen en zorgde via noten voor eventueel wat rand- of achtergrondinformatie. Dit dagboek is zo interessant omdat Gerard Vandeveire, zoals ik reeds zei, een bevoorrechte getuige was, daar diens vader gemeentesecretaris was en hijzelf gedurende de oorlog ook in de administratie was ingeschakeld. Beiden waren dus (vroeg) op de hoogte van Duitse maatregels en voelden ook zeer goed de polsslag van de bezette Urselse gemeenschap, door hun veelvuldige contacten. In de neerslag van die weerspiegeling van de maatschappij voelen we ook cynisme, spot, we lezen de persoonlijke bemerkingen, bedenkingen, de persoonlijke houding tegenover de Duitse bezetter, nieuws uit de omgeving en zo veel meer, zodat dit een bijna onuitputtelijke bron is voor wie wil onderzoek doen over de Eerste Wereldoorlog in onze contreien. De meeste feiten zijn correct, daar ze direct van uit eerste hand komen. En trouwens een document waarmee de Duitsers toen niet zouden kunnen lachen hebben, de auteur vermoedelijk ook niet bij eventuele ontdekking.

Met Arco Willeboordse is de band met onze noorderburen weer nauwer aangehaald en dat is ook merkbaar in ons jaarboek. Arco brengt dit jaar zijn tweede en even kwaliteitsvol artikel voor Appeltjes: 'EEN VROOM RIDDER ENDE EEN STOUT'. OVER BANGHELIN VAN AARDENBURG EN ZIJN OMGEVING, 1293-

1312. Naar aanleiding van de herdenking in 2002 van 700 jaar Guldensporenslag werd over deze man een historiespel geschreven. Hij was één van de weinigen uit het noorden van het Brugse Vrije die namelijk met zekerheid aan deze beroemde slag deelnam. De auteur situeert deze ridder in zijn woonomgeving, met de culturele, religieuze en politieke situatie, diens woonplaats Aardenburg en natuurlijk de familie en getuigenissen over de figuur zelf (echte zekerheid is er nog niet) en ook over diens invloed voor de omgeving en mogelijks zelfs voor heel Vlaanderen.

In 2003 bezocht het *Genootschap* tijdens de traditionele zomeruitstap heel wat Meetjeslandse oorlogsmonumenten. Dit vormde voor onze voorzitter Hugo Notteboom de (of een) aanleiding voor de bijdrage ADEGEMSE OORLOGSMONUMENTEN. In zijn inleiding stelt hij dat kleinere, en daarom ogenschijnlijk minder belangrijke, monumenten stilaan in veel gemeenten vergeten geraken. Hij roept dan ook op om een cultuur-historische studie en analyse van alle oorlogsgedenktekens in het Meetjesland te publiceren. Hij deed dit zelf voor Adegem en combineerde dit met de belangrijkste en meest markante feiten uit beide wereldoorlogen. In eerste instantie gaat hij in op de initiatieven om de gesneuvelden te herdenken, gevolgd door zogenaamde oorlogstrofeeën, vrijheidsbomen en vredesfeesten. Zijn inventaris zelf telt maar liefst 16 items, gaande van herdenkingsplaten, over wapenborden (obiits) en monumentjes tot het Canadees museum.

Het wordt ook steeds duidelijker dat we in het academisch milieu een stevige reputatie weten op te bouwen. De laatste jaren kunnen we steeds minstens één bijdrage opnemen van professoren of ander wetenschappelijk personeel. Nu gaan we nog een stapje verder: we trokken een wetenschappelijk medewerker van de Gentse universiteit aan als bestuurslid en we presenteren jullie twee vruchten, twee appels ware mooi, maar ik hou het misschien beter op een appel en een peer, twee vruchten dus van de wetenschappelijke arbeid. Christa Matthys schreef ELKE GENERATIE ZOEKT ZIJN WEG(EN). LEVENSLOOPANALYSE VAN DE ASSENEEDSE GENERATIE VAN 1830/1830. Zij onderzocht dus de levensloop van alle in 1830 en 1831 in Assenede geboren personen. Het staal verkleinde voortdurend door overlijden, maar ook door verhuis uit Assenede. Daarnaast deed ze ook meer diepgaand onderzoek naar de dienstmeiden om dan beide zaken te combineren. Een dergelijke levensloopanalyse slaat een brug tussen de microgeschiedenis (bv. heemkunde en lokale geschiedenis, maar ook de genealogie) en de macrogeschiedenis: de wisselwerking tussen de impact van de maatschappij op het individu en omgekeerd. Deze studie is ook niet zomaar gezinsgeschiedenis of geschiedenis van individuen, maar de levensloop van individuen geplaatst in een (steeds veranderende) gezinscontext. Misschien een beetje moeilijk, maar de lezing van de bijdrage zal dit alles duidelijk maken. De auteur legt eerst uit waarom ze Assenede koos en waarom net die periode. Bij de analyse schonk ze aandacht aan de jeugdjaren met o.a. het aspect *gaan dienen* en de sociale achtergrond ervan waarbij geletterdheid een invalshoek is, aan het huwelijk (al dan

niet huwen, leeftijd, partnerkeuze, de impact op migratie), aan de volwassenheid met aandacht voor de beroepen, kinderen krijgen en kinderarbeid, opnieuw migratie, het weduwschap en hertrouwen om tot slot even stil te staan bij het leven als bejaarde. U hoort het, een nieuwe benaderingswijze en echt de moeite om te lezen.

Frederik De Cocker is een collega van Christa aan de Gentse universiteit. Hij verdiept zich voornamelijk in het industrialiseringsproces. Velen zullen zich zijn boek over de Eeklose textielindustrie herinneren. In het jaarboek trekt hij onze aandacht met VREEMDE ONDERNEMERS IN HET MEETJESLAND? HET TIJDELIJKE SUCCES VAN FRANSE EN VLAAMSE MANDENMAKERIJEN IN EEKLO, MALDEGEM EN KAPRIJKE TIJDENS HET LAATSTE KWART VAN DE 19DE EEUW. Een hele mond vol, die dan bijna ook alles zegt over de inhoud. We kunnen wel nog de namen invullen van wie die activiteiten opzette. Mandenvlechten was lange tijd een huisnijverheid, maar door een stijgende vraag drong zich een industriële organisatie op. Vooral het feit dat dit gebeurde vanuit Frankrijk viel in eerste instantie in Kaprijke niet zo goed, met vooral een controverse tussen katholieken en liberalen. Toch bloeide de zaak vrij vlug en moest alras worden uitgebreid. Dit kon niet anders dan door een uitwijking naar Eeklo. Een tweede Franse mandenmakerij had een filiaal in Maldegem. Na de Franse aanzet volgden de lokale ondernemers, in Kaprijke en Maldegem. Frederik De Cocker gaat ook in op de motieven voor de locaties in het Meetjesland: de grote arbeidsreserve (een nieuwe armoede-industrie?), weinig concurrentie, de goede spoorwegverbindingen enz. De initiatieven hadden uiteindelijk geen succes, maar zorgden voor een impact op de regio door centralisatie van productie in ateliers, het opdelen van het productieproces en het vervaardigen van een nieuw product in de vorm van fijn luxevlechtwerk.

De laatste echte bijdrage is het derde deel in een vervolgreeks, namelijk HET HISTORISCH KADASTER VAN EEKLO. BALGERHOEKE (I). Ik hoef het waarschijnlijk niet meer te vertellen dat dit handelt over bewoningsgeschiedenis. Het oude Balgerhoeke, niet te verwarren met de huidige straatnaamgeving, sluit aan op de Vrouwestraat, die vorig jaar aan bod kwam. Balgerhoeke sloeg vroeger op een wijk, met de belangrijkste bewoning langs de huidige Pastoor Bontestraat. Dit jaar komt enkel de bewoning ten noorden van de straat aan bod. Erik geeft daarbij een overzicht van de eigenaars en bewoners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw. Het naslagwerk groeit dus stelselmatig.

We zijn 464 blz. ver, maar gelukkig, denk ik toch, nog niet toe aan een appelflauwte. Vanaf p. 465 beginnen de vaste rubrieken. U vindt er nog het HEEMKUNDIG REPERTORIUM en de KRONIEK, met de verslagen van onze activiteiten en het boekennieuws, maar ook een nieuwe rubriek *Personalia* waarin onze erevoorzitster dr. Elisabeth Dhanens en Roger Buyck aan bod komen daar hen een huldiging te beurt viel, eens niet georganiseerd door onze eigen vereniging. Ook dat mag en moet gezegd worden.

En na het lezen van dit boek, zal het wel bedtijd zijn. Maar nu geven we graag het woord aan mevrouw Cooreman, schepen van de gemeente Knesselare en waarvan het bestuur direct inging op onze vraag om hier de voorstelling van *Appeltjes* te mogen organiseren en, wat niet onbelangrijk is, al evenzeer bereid was ons een receptie aan te bieden, of zoals dit nu in professioneel jargon klinkt, een *sociaal netwerkmoment* in te lassen.

Dank u voor uw aandacht.

Door de afwezigheid van schepen van Cultuur Freddy Tanghe sprak zijn collega mevrouw Liliane Cooreman een dankwoord namens het gemeentebestuur van Knesselare, waarna ze ons vergastte op een receptie.

B. Voordrachten en activiteiten

Een Nederlands-Belgische avond en een Belgisch-Nederlandse avond

In 2005 vierde België zijn 175-jarig bestaan. De viering ging gepaard met vele activiteiten: herdenkingsbijeenkomsten, voordrachten, tentoonstellingen, lezingen, concerten, publicaties, rapportages op radio en tv en in de krant enzovoorts.
Ook in ons grensgebied vonden enkele 175 jaar België-activiteiten plaats. De gebeurtenissen in 1830 en 1831 hebben ook in het Meetjesland en in West-Zeeuws-Vlaanderen tot de nodige beroering en zelfs geweld, plunderingen, doden en gewonden geleid. Tijdens twee activiteiten werd hierbij stilgestaan.

175 jaar België

Al lang gistte het in de zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, vooral onder arbeiders, liberalen, de katholieke clerus en Franstaligen. Het ongenoegen van hen (ieder om zijn eigen redenen) tegen het noordse Holland en zijn stijve, betweterige koning Willem I was groot. In juli 1830 had de Parijse bevolking een autoritaire koning afgezet en mede onder invloed daarvan kwam het in augustus in Brussel tot een uitbarsting. Onderhandelingen van de koning in september met een opgericht *Voorlopig Bewind* in Brussel mocht niet baten. Integendeel, door militair geweld escaleerde de zaak. Een Hollands leger leed een vernederende nederlaag in Brussel en alle Hollandse troepen ontruimden de zuidelijke provincies. Inderhaast opgerichte burgerwachten en vrijkorpsen namen het heft in handen en binnen een luttel aantal weken zat het *Voorlopig Bewind* vast in het zadel. Op 4 oktober werd de onafhankelijke staat België uitgeroepen. Op 10 november kwam een *Nationaal Congres* samen, dat op 22 november koos voor een parlementaire monarchie als staatsvorm. En op 7 februari 1831 kondigde het Congres een grondwet af met ministeriële verantwoordelijkheid en vrijheid van onder andere geloof, drukpers, vereniging en onderwijs - de modernste grondwet van zijn tijd. Weinig staten zullen sneller ontstaan zijn als België toendertijd.

De staat werd in rap tempo door de grootmachten erkend, maar het duurde door het koppige verzet van Willem I nog tot 1839 voordat er officieel vrede met het noorden kon worden gesloten. Het land groeide daarna in korte tijd uit tot één van de modernste en cultureel en economisch meest vooruitstrevende van Europa.

In West-Zeeuws-Vlaanderen

De *Afscheiding* heeft in het noorden van het Meetjesland en West-Zeeuws-Vlaanderen geleid tot meerdere kleinschalige en grootschalige oorlogshandelingen. In oktober 1830 riep het *Voorlopig Bewind* in Brussel twee vrijkorpsen op om de kust en het noorden van Vlaanderen te bezetten. Wat daaronder verstaan moest worden, was niet duidelijk. De leiders van de twee vrijkorpsen vonden dat de bezetting van Zeeuws-Vlaanderen tot hun opdracht behoorde. Notabelen uit Oostburg waren een andere mening toegedaan. Zij stuurden een petitie naar het Zeeuwse provinciebestuur in Middelburg (de Commissaris van de Koningin van Zeeland had *de overkant* al opgegeven) en naar het Nederlandse landsbestuur in Den Haag, waarin zij wezen op hun verbondenheid met het noorden en het gevaar voor een Belgische bezetting. Andere plaatsen in West-Zeeuws-Vlaanderen volgden het Oostburgse voorbeeld. De minister van Binnenlandse Zaken gaf daarop de commandant van de troepen in Antwerpen (toen nog in Nederlandse handen) opdracht om troepen te zenden naar West-Zeeuws-Vlaanderen - Breskens vormde de uitvalbasis. De troepen stonden onder leiding van luitenant-kolonel Ledel.
Vanuit het westen trok een Belgisch vrijkorps (waaronder veel Franse vrijwilligers) vanuit Watervliet op naar Oostburg. Daar kwam het op 22 oktober tot een gevecht dat eindigde in een vlucht van de Belgen en Fransen met achterlating van enkele doden en gewonden. De leider van het korps zwoer *het verraad van Oostburg* te zullen wreken. Inmiddels bevond zich een ander vrijkorps in Brugge. Beide vrijkorpsen besloten tot een gecombineerde militaire actie. Eerste doel: Sluis en Aardenburg. Tweede doel: Oostburg. En derde doel: verjaging van de Hollandse troepen te Breskens. Sluis en Aardenburg werden volgens plan op 30 oktober bezet. Maar een poging om Oostburg te veroveren, mislukte door een grote dosis geluk en hardnekkig verzet van gewapende burgers en boeren en troepen onder leiding van Ledel. De vrijkorpsen trokken zich terug over de grens. In reactie op de invallen werd de Hollandse troepenmacht in West-Zeeuws-Vlaanderen versterkt. Bovendien werd gedreigd met inundaties (vooral ten koste van Oost-Vlaams grondgebied) als de Belgen zich niet aan het op 17 november gesloten wapenstilstand hielden. Tot grootschalige vijandelijkheden kwam het dat jaar daarom niet meer. Maar al met al had het niet zoveel gescheeld of West-Zeeuws-Vlaanderen was Belgisch geworden.

Strijd aan beide zijden van de grens

In 1831 kwam het wel opnieuw tot ongeregeldheden. In januari bijvoorbeeld veroverden Nederlandse troepen onder Ledel (en met steun van een

kanonneerboot op de Braakman) bij Biervliet het belangrijkste deel van de linie van de Kapitalen Dam. De dam was bij uitstek geschikt om een groot deel van Vlaanderen onder water te zetten en was in oktober 1830 door een Belgische legereenheid bezet. Door Ledels actie kregen de Nederlanders een belangrijk strategisch punt en pressiemiddel terug in handen. De Belgen sloegen in januari tot maart terug met acties bij Biervliet, Eede en in het Zwin; maar zonder succes (ofschoon Eede tijdelijk bezet werd).
Aan beide zijden van de grens werden op meerdere plaatsen extra troepen gelegerd. Ook werden verschillende vestingwerken opgeworpen of versterkt. Bij Watervliet en bij Strobrugge, aan de straatweg tussen Eede en Maldegem, werden bijvoorbeeld twee forse vestingen aangelegd. De vesting Strobrugge was het toneel van fikse gevechten in augustus 1831, toen Nederlandse troepen gelijktijdig met de *Tiendaagse Veldtocht* (begin augustus) een aanval op het fort uitvoerden. De aanval mislukte en de Nederlanders werden teruggeslagen. De laatsten leden een bijna nog smadelijker nederlaag toen twee Nederlandse kanonneerboten als vertoon van hun macht het Zwin opvoeren. De poging om de Belgen af te bluffen, dreigde op een vernedering uit te lopen toen één van de boten vast kwam te zitten en Belgische troepen oprukten om het vaartuig in bezit te nemen. Van Nederlandse zijde snelde daarop een groep soldaten toe, waarna een hevig gevecht ontbrandde. De Nederlanders kwamen uiteindelijk (ternauwernood) als overwinnaars uit de strijd. Deze acties in augustus waren, enkele schermutselingen daargelaten, de laatste van het conflict.

Twee avonden

De bovenstaande beroeringen van 1830 en 1831 in Meetjesland en West-Zeeuws-Vlaanderen hebben een grote invloed gehad op de ontwikkelingen in de streek en de verhoudingen tussen de verschillende buurgemeenten. Naar aanleiding van de viering van 175 jaar België werd door een aantal heemkundige instellingen, waaronder het *Heemkundig Genootschap Meetjesland*, en de gemeenten Maldegem en Sluis een tweetal avonden georganiseerd. Het grensoverschrijdende kwam tot uiting in de locatie, het gastheerschap en de herkomst van de sprekers.
De eerste avond vond plaats in Oostburg op 2 november 2005 en werd uitstekend bezocht. Pikant detail: de activiteit vond plaats in het Ledeltheater, genoemd naar de anti-Belgische kolonel Ledel. De Sluisse burgemeester Jaap Sala heette de aanwezigen een warm welkom. Zijn Maldegemse ambtgenoot Johan De Roo gaf het publiek een "*kleine cursus België voor beginners*". Daarna volgde een voordracht van Arco Willeboordse over de gebeurtenissen in september, oktober en november 1830, vooral in West-Zeeuws-Vlaanderen. Willem van Vliet sprak enkele overwegingen uit over de verhouding Nederland-België en las vervolgens enkele gedeelten voor uit zijn toneelstuk *De nacht van de eenhoorn*, dat zich afspeelt in de oktoberdagen van 1830. Vervolgens was het de beurt aan Hugo Notteboom, die op een aanstekelijke wijze vertelde over gebeurtenissen in 1830 en 1831, vooral in het Meetjesland. De avond werd

besloten door burgemeester Sala die zijn collega een *typisch Nederlands* geschenkenpakket gaf. Vooral de fles (sterke) Amsterdamse jenever verdient vermelding.
Ruim een week later werd de activiteit herhaald en ook nu was er weer veel publieke belangstelling. Dit keer was er geen sprake van een pikante locatie (het mooie gemeentehuis van Maldegem), maar van een opvallende datum: wapenstilstandsdag 11 november 2005. Het programma was hetzelfde, behalve het gastheerschap, dat bij deze gelegenheid berustte bij burgemeester De Roo. Nu was het de beurt aan de Sluisse burgemeester om een wellevende en humoristische cursus te geven, namelijk "*Hoe in Nederland een project wordt geboren, opgezet en versjteerd*". Hij werd beloond met een geschenkenpakket, bestaande uit onder andere *typisch Vlaams* streekbier.
De beide avonden werden opgeluisterd door het vijfkoppige Zeeuwse ensemble West-Zuid-West. Geheel indachtig het *internationale* kader van de beide avonden speelden ze op inspirerende wijze volksmuziek uit West-Europa.

AW

B. DE ZOMERUITSTAP
VERDEDIGINGSWERKEN IN WEST-ZEEUWS-VLAANDEREN

De zomeruitstap vond plaats op zondagmiddag 28 augustus 2005 en stond in het teken van verdedigingswerken uit de zeventiende en achttiende eeuw in West-Zeeuws-Vlaanderen.
Dat Zeeuws-Vlaanderen historisch gezien nauw verbonden is met het noorden van Oost- en West-Vlaanderen behoeft waarschijnlijk geen toe-

Wethouder Leen Wille van Sluis geflankeerd door Hugo Notteboom en Arco Willeboordse in het stadhuis van Sluis.
(Foto A. Van Vooren)

lichting. Gedurende de Romeinse tijd behoorden deze gebieden tot de provincie Belgica en in de Middeleeuwen tot het graafschap Vlaanderen. Het jaartal 1604 markeert echter een cesuur, toen Maurits van Nassau West-Zeeuws-Vlaanderen veroverde. De *zachte* frontlinie die toen ontstond, werd een halve eeuw later (1648) omgezet in een *harde* politieke grens, zoals we die vandaag nog steeds kennen. Om die te beveiligen werden vooral in de eerste helft van de zeventiende eeuw aan beide kanten van de grens vele grote en kleine verdedigingswerken aangelegd: vestingen, schansen, forten, redoutes, batterijen en waterlinies. Alleen al in Zeeuws-Vlaanderen zijn er meer dan honderd geteld. Zij staan gezamenlijk bekend als de Staats-Spaanse linies. Ook in het noorden van West-Vlaanderen, het Meetjesland en het Land van Waas werden tientallen gelijkaardige versterkingen gerealiseerd. In vermoedelijk geen enkel gebied in West-Europa (en misschien wel daarbuiten?) zal de dichtheid aan verdedigingswerken zo groot zijn als juist in ons (relatief kleine) Vlaams en Zeeuws-Vlaamse grensgebied. Gelukkig is er de laatste jaren een toenemende belangstelling voor dit militair erfgoed te constateren. Eind 2004 en begin 2005 verschenen bijvoorbeeld een Vlaams en een Nederlands rapport waarin de aanwezige versterkingen werden geïnventariseerd, gewezen werd op hun huidige cultuurhistorische, landschappelijke en ecologische belang en aanbevelingen werden gedaan voor behoud, reconstructie en ruimtelijk en toeristisch hergebruik. Dat de rapporten geen *bureauladevulling* zijn, bewijzen de (ook grensoverschrijdende) beleidsinitiatieven die sindsdien zijn genomen, zowel van de provinciale en gemeentelijke overheden als van culturele instellingen en natuurbeschermingsorganisaties.

Arco Willeboordse geeft op de Kaai van Sluis uitleg bij een onlangs ontdekt Engels scheepskanon. (Foto A. Van Vooren)

Dit boeiende onderwerp stond centraal tijdens de uitstap van 28 augustus 2005. Dat niet alles kon worden bezichtigd, spreekt voor zich; vandaar dat een keuze werd gemaakt voor een bezoek aan en een rondrit langs enkele grotere en kleinere verdedigingswerken in West-Zeeuws-Vlaanderen.

De uitstap startte op de pittoreske markt van Aardenburg met een volle bus en een paar volgwagens. Vandaar ging het langs drie schansen naar het bekende winkelstadje Sluis. Het gezelschap werd er in de fraaie raadzaal van het eind veertiende-eeuwse belfort welkom geheten door de Sluisse wethouder van cultuur Leen Wille. Overigens omvat de gemeente Sluis meer dan het stadje van die naam - het omvat geheel West-Zeeuws-Vlaanderen (behalve Biervliet) en is daarmee qua oppervlakte één van de grootste gemeenten van Nederland. De wethouder wees in zijn welkomstwoord onder andere op de oude verbondenheid met de *beide Vlaanderens* en de goede relaties met de buurgemeenten. Na de ontvangst vertelde Arco Willeboordse, de *gids van de dag* over de inrichting, met zeventiende en acttiende-eeuwse Vlaamse en Hollandse schilderijen en andere histrische kunstvoorwerpen, van het belfort. Daarna volgde een korte wandeling door Sluis, waarbij letterlijk even stilgestaan werd bij een pas opgericht eind zestiende-eeuws Engels scheepskanon aan de Kaai.
De reis werd voortgezet met een bustocht door het open landschap van West-Zeeuws-Vlaanderen. Het gebied bestaat grotendeels uit relatief jonge polders, die even na het midden van de zeventiende eeuw, in een korte tijdspanne, planmatig en grootschalig werden aangelegd. Dit verklaart, samen met de geringe bewoningsgraad, het open, agrarische karakter en de ruimtelijkheid van de streek. De rondrit voerde langs enkele kleine plaatsen, zoals Zuidzande, Oostburg en Waterlandkerkje en schansen en linies. Een aantal van de verdedigingswerken is nog uitste-

Een aandachtig publiek luisterend naar mevrouw Jenny van der Meulen in het charmante Nederlands-hervormde kerkje van IJzendijke.
(Foto A. Van Vooren)

kend in het landschap te zien, andere zijn nagenoeg of geheel verdwenen. Aan het einde van de tocht wachtte het charmante vestingstadje IJzendijke, waar van een korte koffiestop werd genoten en een bezoek gebracht werd aan onder meer de Nederlands-hervormde kerk. Deze kerk dateert uit 1612 en is de op één na oudste kerk in Nederland die speciaal voor de protestantse eredienst werd gebouwd - overigens niet als traditionele kruiskerk, maar als een kerk in centraalbouw op een achthoekige plattegrond. Eén van de leden van het kerkbestuur, en tevens gids van IJzendijke, was mevrouw Jenny van der Meulen. Behalve over de geschiedenis van de kerk, vertelde ze boeiend over de Nederlands-hervormde kerkorganisatie, het werk van een dominee, de voorbereiding en "*oefening*" van een protestantse liturgie en de functie van een aantal liturgische voorwerpen. Zij was opnieuw van de partij bij een korte wandeling door IJzendijke, onder andere langs een in 2004 geplaatst standbeeld van Prins Maurits.
Na IJzendijke volgde opnieuw een bustocht langs enkele verdedigingswerken, waaronder een schans met de opmerkelijke naam: Turkije. Na aankomst in Aardenburg gaf de gids nog een rondleiding door het oude stadje met een bezoek aan de doopsgezinde kerk. De doopsgezinden zijn evenals hervormden van protestantse gezindte, maar hebben eigen leerstellingen. In de zeventiende eeuw vormden ze een kerkelijke minderheid en werden ternauwernood door de hervormde meerderheid gedoogd. Vandaar het aan de buitenkant nauwelijks als een kerk herkenbare bedehuis.
De uitstap werd besloten met een maaltijd in restaurant Rudanna Castra; een afsluiting in stijl, al was het alleen maar vanwege de naam van het restaurant, die verwijst naar de oude, Romeinse naam van Aardenburg.

AW

De deelnemers bij de Oude Haven van Aardenburg.

(Foto A. Van Vooren)

2. BOEKENNIEUWS

Roger DEMEYER & Roger BUYCK, *Kerk en kunst te Gent*, Lembeke, 2005, 167 p.
Hugo NOTTEBOOM, *Inventaris van het kerkarchief te Adegem*, Zottegem, 2005, 76 p. (Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, Reeks II – Inventarissen, nr. 4)

Twee bestuursleden van ons *Heemkundig Genootschap* publiceerden het voorbije jaar werken die te situeren zijn in het onderdeel religieuze geschiedenis. Roger Buyck schreef de teksten voor een boek waarin 24 Gentse kerken centraal staan. Het is een verzorgd uitgegeven *koffietafelboek* met prachtige beeldopnames van kerkgebouwen, kerkinterieurs en bijzondere architectuur. De teksten zijn beknopt maar informatief en leesbaar. Een boek om in te bladeren en om rustig van te genieten en door de meertaligheid (Engels en Frans) zonder meer een mooi geschenk voor een buitenlandse relatie.
Hugo Notteboom op zijn beurt publiceerde het voorbije jaar de inventaris van het rijke Adegemse kerkarchief. Het bevat een korte inleiding over het kerkgebouw en een lijst van plaatselijke pastoors en onderpastoors. Een en ander is overigens ook terug te vinden op de *site* www.adegem.net. Daar vind je overigens een elektronische selectie van een aantal andere werken die betrekking hebben op de geschiedenis van Adegem of Maldegem, waaronder een digitale versie van Nottebooms uitverkochte boek *In Flanders Fields*.

Jean BOURGEOIS & Marc MEGANCK (eds.), *Aerial Photography and Archaeology 2003. A Century of Information*, Gent, 2005, 412 p.

Dit boek bevat de verslagen van een wetenschappelijk congres over luchtfotografie, georganiseerd aan de Universiteit Gent in 2003. Het is tegelijkertijd opgedragen aan Jacques Semey, pionier van de luchtfotografie in functie van archeologisch onderzoek. De bijdragen zijn internationaal georiënteerd (en dus meestal in het Engels) en uitvoerig geïllustreerd met fotomateriaal. De lezer vindt er zowel toepassingen voor het prehistorisch tijdvak als bijvoorbeeld voor de oorlogsarcheologie in de Westhoek. Ook over het Meetjesland zijn een paar interessante zaken terug te vinden. Een volledige inhoudstafel is terug te vinden *op* www.academiapress.be.

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951 - 1968), wijlen apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951). Wijlen Achiel DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Wijlen Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

VOORZITTER

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050 71 29 12
e-mail: hugo.notteboom@skynet.be

ONDERVOORZITTER-REDACTIESECRETARIS

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 08 38 en 09 325 22 50
e-mail: filip.bastiaen@telenet.be

PENNINGMEESTER-BIBLIOTHECARIS

Erik DE SMET, Stationsstraat 63 bus 3 - 9900 Eeklo
Tel. 09 377 43 24
e-mail: erikds@telenet.be

LEDEN

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke
Tel. 09 373 90 93 – e-mail: roger.buyck@telenet.be
Frederik DE COCKER, Industrielaan 3 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 13 11 – e-mail: Frederik.DeCocker@UGent.be
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 14 86 – e-mail: peter.laroy@telenet.be
Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. 09 377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem
Tel. 050 71 30 25 – e-mail: walter.notteboom@telenet.be
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem
Paul VAN DE WOESTIJNE, Tieltsesteenweg 12 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 16 55
e-mail: paul.vandewoestyne@euphonet.be
Arco WILLEBOORDSE, Verloren Kostje 5 –
NL 4527 BH Aardenburg
Tel. 0031-117-495508
e-mail: AWilleboordse@gemeentesluis.nl

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.*

REDACTIERAAD/RECENSIEDIENST

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
e-mail: appeltjes.meetjesland@telenet.be

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 31 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

RUILDIENST

Erik DE SMET, Stationsstraat 63 bus 3 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 43 24
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nog beschikbare jaargangen

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
13	1962	35	1984	48	1997
19	1968	36	1985	49	1998
20	1969	37	1986	51	2000
21	1970*	38	1987	52	2001
25	1974	41	1990	53	2002
27	1976	44	1993	54	2003
29	1978	45	1994	55	2004
31	1980	46	1995	indices deel 1-25	
32	1981	47	1996	Indices deel 1-50	

* slechts enkele exemplaren

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap kost € 18,00 (+ eventueel € 3,50 voor het verzenden van het jaarboek; + € 5,00 voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn aan € 15,00 te bekomen (+ € 3,50 portkosten).

Werkwijze:
- bestellen op hogervermeld ruiladres;
- of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Stationsstraat 63 bus 3, 9900 Eeklo met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

BIJ ADRESVERANDERING

Gelieve dit tijdig door te geven aan de penningmeester. U bent dan zeker nog het jaarboek te ontvangen en het bespaart ons heel wat kosten. Gezien de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer kunnen we moeilijk uw nieuw adres achterhalen.

De auteurs en de uitgever hebben geprobeerd om alle rechthebbenden van illustraties en afbeeldingen op te sporen. Personen die zich alsnog in hun rechten voelen geschaad, kunnen contact opnemen met de redactiesecretaris, Oostmolenstraat 216 in 9880 Aalter of elektronisch via appeltjes.meetjesland@telenet.be .

Met dank aan...

DE ERELEDEN (vanaf 50,00 euro)

Loontjens Alfons - Izegem

DE STEUNENDE LEDEN (vanaf 25,00 euro)

Baert Geert - Gent
Bauwens Magda - Eeklo
Bonamie Rene - Waarschoot
Bral Leo - Assebroek (Brugge)
Carton Herwig - Aalter
Claeys Marijn - Lovendegem
Communiteit Sint-Stanislas - Aalter
Daneels Axel - Coppet (CH)
De Backer Remi - Gent
De Backer Roger - Evergem
De Beir Patrick - Gent
De Boever Antoine - Eeklo
De Caluwe Koenraad - Kaprijke
De Maere-De Buysere Anna - Eeklo
De Reuck Dirk - Bellem (Aalter)
De Rycke-Cocquyt Johan - Evergem
De Schepper Andre - Evergem
De Veusser Daniel - Zomergem
De Wulf Pierre - Aalter
Engels Willy - Beveren-Waas
Gauwberg Marcel - Gent
Gysels Gerard - Eeklo
Haesevoets Patrick - Diest
Heemkring De Twee Ambachten - Boekhoute
Hollevoet Piet - Eeklo
Jacobs-Verbreyt Paul - Waarschoot
Lamot-Stockman Christiaene - Niel
Laroy Eric - Lovendegem
Lippens Jan - Lembeke (Kaprijke)
Meiresonne-Delcourt Ann - Sleidinge (Evergem)
Rutsaert Arthur - Aalter
Ryserhove Lieve - Veurne
Stadsarchief Eeklo - Eeklo
Streekplatform Meetjesland vzw - Eeklo
Strybol Jozef - Knokke-Heist
Strymes-De Neve - Sint-Laureins
Trenson-Ryckaert Bea - Ronsele (Zomergem)
Turkelboom Maria - Gent
Van Acker Johan - Lembeke (Kaprijke)
Van Damme Francois - Eeklo
Van Hoecke Willy -Rotselaar
Van Hulle Eric - Merelbeke
Van Passel Jacques - Aalter
Van Renterghem Andre - Evergem
Vande Kerckhove Julien - Adegem (Maldegem)
Vereecke Rene - Bassevelde
Verhaegen-Stockman Lode - De Pinte
Verleyen Philippe - Aalter
Vertenten Amedee - Eeklo
Vrielynck Jan - Deurle
Waldack Felix - Kalken
Wijffels C.G.M.J. - 's-Hertogenbosch

Inhoudstafel

Filip Bastiaen	Meer dan catechismusles ? De Lootse koster-onderwijzer Ferdinand Van Hende (1792-1856)	5
Willy Braekman	Drie marktliederen bij moorden in het Meetjesland	49
Erik De Smet	Het historisch kadaster van Eeklo Deel 4 : Balgerhoeke (2)	59
Filip Martens	Historisch-demografische studie van de gemeente Evergem	113
Jan Van de Casteele	De Knesselaarse dichter en journalist August Victor Bultynck (1844-1917)	139
Hugo Notteboom	Over Keizer Karel	201
Arco Willeboordse	"Ontdoet dan uw Soete Mont" Willem Utenhove en een Vlaams Bestiarium uit de dertiende eeuw	245
Bert Acke	Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de Sint-Ghislenuskerk te Waarschoot	359
Paul Van de Woestijne	De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (3)	375
Filip Bastiaen	Heemkundig repertorium 2005. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland	449
	Kroniek	475
	Heemkundig Genootschap van het Meetjesland	491
	Inhoudstafel	495

Verantwoordelijke uitgever :
Filip Bastiaen, Oostmolenstraat 216, 9880 Aalter

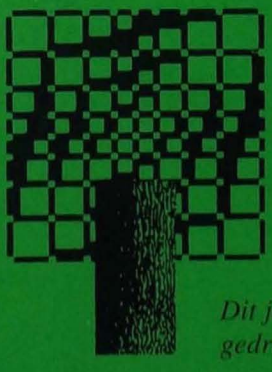

Dit jaarboek werd uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
gedrukt bij VAN HOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem.